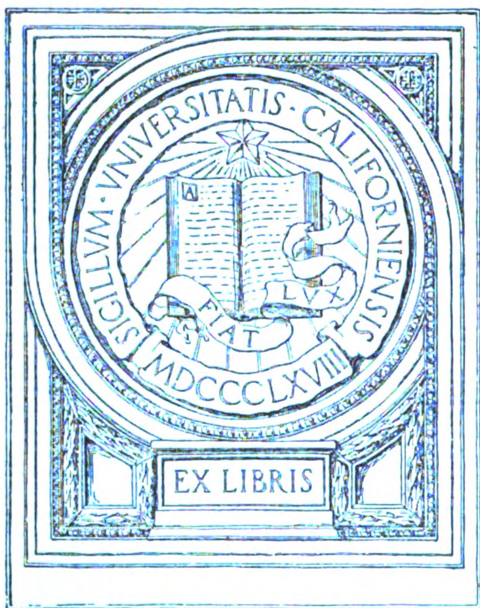

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

Onder Redactie van Prof. C. POENSEN.

VIJFTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ

M. WYT & ZONEN

Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.

1906.

INHOUD.

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zendig.

Bladz.

De Zendingwetenschap.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Gebruiken der Bataks in het maatschappelijk leven,

(2e vervolg) (1) door J. H. MEERWALDT.

II. Het maatschappelijk verkeer onder aangehuwde bloedverwanten.

a. Met bloedverwanten van moederszijde, van welke men dochters tot vrouwen zijner zonen neemt.
b. Met de nakomelingen der uitgehuwde dochters, (2) aan welke men zijne dochters weder ten huwelijk geeft.
c. Met de zusters zijner vrouw, hunne resp. echtgenooten en nakomelingen.

a. Bloedverwanten van moederszijde.

1. Bona ni ari d.i. het begin van zijne dagen resp. oorsprong van zijn leven. Zoo worden zij genoemd, van wier voorvaderen iemands voorzaten de dochters tot vrouwen genomen hebben, en dus duidt men daarmede een overoude bloedverwantschap aan, uit vermaagschapping geboren. Deze bloedverwantschap draagt dien naam, omdat zij gelijk is aan de opgaande zon, die zich in haren loop niet laat tegenhouden. Vragen zulke bloedverwanten een geschenk, men mag het hun niet weigeren. Men mag ze ook niet met onverschilligheid behandelen, maar moet steeds zeer beleefd tot hen spreken, en wanneer zij ten bezoek komen, hen steeds vriendelijk en gul onthalen. Soms ont-

(1) Zie Meded. XLIX, pag. 103 v. v,

(2) Onder dochters heeft men te verstaan de dochters of vrouwelijke leden van den stam (marga), waartoe iemand behoort.

vangt men hen zelfs met muziek. In dit geval moet de ontvangst plaats hebben in het huis, waarin hunne dochter gestorven is, zoo dat nog bestaat. Is dat huis er echter niet meer, dan moet zij geschieden in de woning der nakomelingen van den jongsten uit hunne dochter geboren spruit. Geeft men zijn „b o n a n i a r i" een geschenk (p i s o p i s o = m e s), dan wordt daartoe door al de nakomelingen hunner dochter bijgedragen. Zijn er echter, die weigeren samen te doen, dan geeft men ook bij clubjes. De toegenegenheid wordt inniger, wanneer men die verwantschap weer hernieuwd, door eene dochter van hen tot vrouw te nemen. De „b o n i n i a r i" treedt ook wel als scheidsrechter op, wanneer er onder zijne nakomelingen een twist is ontstaan. Wie echter zijn „b o n a n i a r i" met verachting behandelt, wordt op diens gebed door de wraak der goden getroffen, gelijk zulks door de wichelarij met een citroen of ook met het borststuk van een kip wordt aangeduid. Is dit het geval, dan zal de wraak der goden van hem niet wijken, voor hij zijn „b o n a n i a r i" om vergeving gevraagd en de verzoening tot stand gebracht heeft.

Graaft men het gebeente der stammoeder of overgrootmoeder op, om haar ter eere op nieuw het doodenfeest te vieren, dan behooren zij, die als „b o n i n i a r i" gelden, de eerste genoodigden te zijn. (1) Zij moeten, afgehaald zijnde, het eerst tot het feest komen, en ook van te voren reeds een kleed van het fraaiste weefsel (r a g i - i d o e p) als omhulsel voor het te vereeren gebeente gegeven hebben. Zij moeten ook eerst door de nakomelingen hunner dochter met eten gevoerd en met een geschenk begiftigd worden, eer het feest zijn voortgang hebben kan. Daarentegen moeten dan

(1) De Toba-Bataks houden er veel van, om „met lijken te sollen". Nu eens worden de beenderen van dezen dan weer van genen grootvader of grootmoeder opgegraven, om ze weer met alle eer op nieuw aan den schoot der aarde toe te vertrouwen.

ook zij (de b o n a n i a r i) hunne tegengeschenken geven, hetzij kleederen of ongepelde rijst, zoo niet rijstveld of geld of wat ook anders betamelijk is.

Wanneer daarentegen zij, die tot iemands „b o n a n i a r i" behooren, het gebeente opgraven van den voorvader, die zijn stammoeder gegenereerd heeft, dan moet hij met alle nakomelingen dier stammoeder dat gebeente met spijze voeren (1); zij zijn verplicht te komen evenals de uitnoodiging daartoe verplicht is, want zij zijn het, die de nieuwe doodkist moeten brengen en den gestorvene, wien ter eere men het feest viert, geschenken moeten geven; buffels, koeien, paarden, goud of geld, wat zij ook hebben.

2. H o e l a h o e l a. Zoo noemt men de nabestaanden zijner moeder. Deze bloedverwantschap moet men hoog in eere houden door haar met spijzen te begiftigen en te voeren als ook door de manier, waarop men haar aanspreekt. Want gelijk een vader is de oom (van moederszijde) te achten. Ook zijn zwagers d. w. z. neven, zoons van moeders broeder, heeft hij in eere te houden, daar zij later weer de ooms zijner zonen of latere nakomelingen worden (t. w. als hij volgens het gebruik de dochter van dien oom tot vrouw neemt of wanneer in latere dagen de nakomelingen dier ooms de „b o n a n i a r i" zijner nakomelingen geworden zijn.) Hij mag hen dus niet met willekeur behandelen of ongepaste woorden tot hen zeggen. Ook de vrouwen der neven van moederszijde, alsmede de vrouwen zijner werkelijke zwagers heeft men met de grootste eerbied te behandelen. Men mag hunne namen niet uitspreken en ook niet direct met hen praten, tenzij het onvermijdelijk is, wel komt men elkander op den weg tegen, dan behoort men ongeveer een vadem voor elkander op

(2) Bij zulke doodenfeesten wordt ook aan het opgegraven geraamte spijze in den mond gestopt.

zij te gaan. Men kan het ook niet nalaten, een nicht van moeders zijde tot vrouw te nemen, daar de familie zulks zeer kwalijk zou nemen, indien het zonder dringende noodzakelijkheid geschiedde. Verlooft zich echter iemand met de dochter van den broeder zijner moeder en het huwelijk gaat niet door, dan moet hij een gedeelte van den reeds betaalden bruidschat als geschenk aan dien oom verliezen. Heeft iemand twist met zijne ouders, hij neemt zijn toevlucht tot zijns moeders broeder. Ontstaat er huiselijke tweedracht tusschen twee vrouwen van denzelfden man of tusschen man en vrouw, zoo treden de bloedverwanten dier vrouwen als hunne beschermers op. Vraagt moeders broeder om een ondersteuning in geld, men kan het niet weigeren, als men het heeft, en zulks nog minder, wanneer hij een dochter aan te wijzen heeft (t.w. als a.s. vrouw van den neef). Met zwagers kan men in oneenigheid leven, maar met een oom van moederszijde moeilijk, zegt men. Geven de bloedverwanten van moederszijde een feest, men kan het niet weigeren, hunne uitnoodiging daartoe aan te nemen. Maar ofschoon ik zoo zeg, men ziet toch veel op de omstandigheden, waarin zoowel „bona ni ari" als „hoela hoela" verkeeren. Zijn zij in aanzien (vermogend), men houdt ze in eere, maar zijn zij arm, zij worden ook door de afstammelingen hunner dochters veracht.

3. Schoonouders (van de zijde der vrouw). De betrekking tot de ooms van moederszijde gaat weliswaar voor die tot de schoonouders, maar in de gezindheid des harten, in liefderijkheid en in de behandeling staat men toch zijn schoonouders nader. Van het begin af, nadat men met een meisje geschenken heeft gewisseld, (geld van de zijde des jongelings, een buidel of sjaal van de zijde der jongedochter), gaat men in het huis harer ouders ten eten en geeft hun een geschenk ten teeken, dat hij het ernstig meent, waarbij hij zegt: „Ziehier, vader, dit is het teeken mijner oprecht-

heid. Indien ik daarop verder terugkom, zij het de voorlooper van den bruidschat. maar zoo niet, dan zij het als afgevallen ingir ingir (een zeker kruid), waarvan men niets meer te zoeken heeft." Nog voor het huwelijk gesloten is, komt hij vaak en brengt zijnen schoonouders vleesch te eten, want door liefdebewijzen maakt men zich de menschen het meeste genegen, zoodat zelfs wanneer iemands geld niet toereikend is, zijn huwelijk toch doorgaat, als hij maar dikwijls vleesch aan zijne a.s. schoonouders brengt. Is men ongeveer een week gehuwd, dan brengt het jonge paar den ouders der vrouw een bezoek, waarbij het vleesch voor hen medebrengt. Telken male, wanneer de dochter zich in gezegende omstandigheden bevindt, brengt haar man haren ouders spijze, om hen te voeren. Evenzoo doet hij, nadat hem een kind geboren is, en zijn de schoonouders niet meer in leven, dan brengt hij het zijn zwager. Zelfs op hun sterfbed brengt hij hun nog te eten en verzoekt daarbij om het een of ander tot gedachtenis. Zijn de Schoonouders gestorven, zonder een zoon na te laten, dan zorgt de schoonzoon voor het begrafenismaal. Wordt er in latere dagen weer een doodenfeest voor die schoonouders gevierd, om hun gebeente te eten te geven, zoo mag de schoonzoon daarbij niet ontbreken.

De schoonouders van den zoon. Zwager. (1) Nadat men met elkander op vriendschappelijken voet gekomen is en elkander als vermaagschapten aangesproken heeft, wordt het eerste gedeelte van den koopsom voor de schoondochter overhandigd, het aanstaande jonge echtpaar onder zegenwenschen met rijst bestrooid, het verlovingsmaal gehouden en de bruiloft gevierd.

Bij de laatste gaat het aldus toe. De vader van den bruidegom zorgt, dat hij het benoodigde tot den koopsom

(1) Ook wanneer men zijn zoon niet met de dochter van den broeder zijner vrouw in het huwelijk verbindt, noemt men den schoonvader des zoons toch zwager.

bijeenkrijgt en bepaalt den dag. Is deze gekomen, dan neemt hij zijn dorpsgenooten, zijn nabestaanden, zijn dorpshoofd en zijn naaste aangehuwden bloedverwanten mede naar het dorp van zijn a.s. schoondochter. Door een der naaste aangehuwde verwanten laat hij een mand dragen. waarin hij een geslacht varkentje als offer voor de geesten der voorouders zijner a.s. schoondochter medebrengt.

Zijn zij in het dorp aangekomen, dan roept de vader der bruid alle rechthebbenden bij elkâar. Voor de maaltijd begint, wijst hij van zijne nabestaanden dengene aan, dien hij het beste geschikt acht, om het offer aan de geesten der voorouders te brengen. Op het huisaltaar wordt een matje uitgespreid, daarop een waschvat en een bord met een kegelvormig gekneden hoop rijst en een weinig van het vleesch uit den mand (een weinig van al de edele inwendige deelen en andere bepaalde stukken) gesteld, en dan spreekt de aangewezene het volgende: „Gij, geesten der voorouders, grootmoeders en grootvaders, dien wij gewoonlijk ons offer brengen, wascht u daar en eet de heerlijke rijst en de smakelijke toespijs en zijt eensgezind. Want hier is gekomen de vorst dergenen, aan wie wij onze dochters uithuwen, en en heeft dit heerlijke eten en zijn geld gebracht, om de dochter van dezen uw nakomeling tot schoondochter te nemen. Wilt haar daarom beschermen en met uwe zegeningen omringen, o geesten van vader en moeder, vorsten die vroeger geboren zijt! Moge zij den bij haar passende hebben om gezegend en rijk te zijn door uwen zegen. o voorvaderlijke geesten, geeft hun zonen, geeft hun dochters die met hen oud worden, die na hen willen volgen en weer nagevolgd worden, sterk zijnde in het nazichtrekken (van anderen), die zuigen aan de borsten, die gaarne hun spel spelen, die voorzijnde nagejaagd worden en waarop, als zij achter zijn, moet gewacht worden. Ik bestendig hun geluk (door dit offer), bestendig mogen zonen zijn, geboren worden dochters,

geboren worden die gij te zegenen hebt, hoor grootouders!"

Nadat alzoo het offer is opgedragen, wordt het voeren der schoonouders in het werk gezet. Daartoe kiest de vader van den bruidegom een van zijn nabestaanden uit, die naar onderling overleg daartoe het meeste in aanmerking komt. Deze omgordt zich met een doek en voert het eerst de moeder der bruid. Met een stukje vleesch in de rechterhand zegt hij tot haar: „Met eerbied voer ik u o tante, uw geest zegene, uwe macht bescherme, dat uw dochter spoedig gezegend zij." Dan voert hij haar driemaal een stukje vleesch in den mond. Daarna herhaalt hij het bij den vader der bruid, die daarop antwoordt: „Het zij zoo, gelijk mijn neef zegt." Voorts wordt het vleesch genuttigd en bepaalde stukken worden aan hen, die er naar hun graad van verwantschap recht op hebben, toebedeeld, maar de bloedverwanten en verder genoodigden van de zijde der bruid eten niet samen met die van den bruidegom.

Nadat nu de vader der bruid en de zijnen gegeten hebben, worden de bruiloftsgasten van de zijde des bruidegoms uitgenoodigd naar boven in het huis te komen, (1) waar een ieder zijn plaats wordt aangewezen.

Daarna wordt aan ieder een bord of, daar men meestal zoovele borden niet bezit, een rijstwan of een s a p a (2) gegeven. Nu wordt er eerst een bord met een rijstkegel en vleesch er boven op voor de moeder van den bruidegom klaargemaakt. Daarna brengt men de spijzen naar de andere zijde van het huis, eerst de rijst en dan de toespijs, en geeft ze daar eerst den vader van den bruidegom, dan aan zijn tweeden vader (oom, vaders broeder), dan aan de hoofden en vervolgens aan de andere, want er zijn steeds velen, die aan het bruiloftsmaal deelnemen. Dan eet men. Terwijl

(1) Men denke er aan, dat de huizen op palen staan.

(2) Een ondiepe houten bak, dien men voor allerlei doeleinden bij de toebereiding der spijzen en ook als spoelbak gebruikt

echter de gasten eten, zit de vader der bruid tegenover hen om genade te smeeken, zeggende: „Verzadigd wordt wie veel eet, dik wordt ook hij, die weinig eet, waar het zonder karigheid gegeven wordt. Ben ik mogelijk karig geweest, dan moge het mijne toenemen, dat we er lang van kunnen eten, ben ik niet karig geweest, zoo worde mij voortaan door Gods zegen meer geschonken. Het recht zij mij genadig, de wet mij tot steun, het vee vermeerdere zich, de oogst zij rijkelijk. Ook gij, weest mij genadig, geeft mij veel geld voor mijn dochter, opdat ik te leven hebbe." (1) Daarop antwoordt de vader van den bruidegom: „Wij zijn eters van het geen er is, hoor zwager!" (d.w.z. begeeren niets anders), waarop de bruidsvader weer zegt: „ Zoo zij het, zwager!"

Na afloop van den maaltijd, spreken de tegenwoordigen van de zijde der bruid eerst onder elkander. Vroeger deed men zulks door een bepaalden woordvoerder, maar thans niet meer. Dus vraagt er een: „Wij hebben de heerlijke spijs gegeten, de s o e h o e t (2) zegge dè aanleiding daartoe." Daarop antwoordt de vader der bruid: „Mogen er nog feesten geboren worden, onze vorst, door de zegenende nawerking van dit feest in de toekomst. Hier is de vorst dergenen, aan wien wij onze dochters uithuwen, gekomen om zijn vermogen te brengen, opdat hij zich onze dochter ten nutte make. Zij zijn metgezellen in het geluk, in het rijk worden en tot in hoogen ouderdom, door den beschermenden invloed der geesten der vorsten. „Schellen en belletjes moge het zijn aan de takken van den s i m o r h a r e h a r e - boom; kinderen aan de hand leiden en kinderen op den rug dragen moge onze dochter, en wij allen daarbij rijk zijn. Zoo zij het." (3)

(1) De korte zin dezer lange rede is: Neemt het met hetgeen ik u voorzet voor lief en geeft mij veel geld.

(2) Gastheer; leider van een feest; hem wien het aangaat.

(3) Het laatste gedeelte is een o e m p a m a of spreekwoordelijk versje. De boom s i m o r h a r e h a r e, waarop de parasiet h a r s h a r e welig tiert, wordt hier als gelijkenis van de dochter gebruikt, wie men zulk een rijken kinderzegen toewenscht.

De eerste spreker zegt daarop: „Is het werkelijk alzoo, dan mogen haar zonen en dochters geboren worden als schors van de boomen en als de singkoroe-vruchtjes (een soort van gierst), als de sterren in menigte, als de wolken op de toppen der bergen, Zoo zij het." Het antwoord van den soehoet luidt weer: „Het worde waar, zooals de vorst gezegd heeft; zij hebbe vele nakomelingen en grooten rijkdom. (1) Zoo zij het."

Nu wordt het woord tot de gasten aan de andere zijde gericht. Het dorpshoofd van den vader der bruid vraagt: „Wij hebben de door u gebrachte kostelijke spijzen gegeten, gezondheid zij hun, die ze gegeten hebben, gezondheid zij hun die ze gaven, onze zwager make nu ook de beteekenis er van bekend. Ik heb gezegd." Daarop antwoordt de vader van den bruidegom: „Mogen er nog bovendien feesten voortaan geboren worden, onze vorst. De beteekenis van dat eten is een geschenk als middel om den wensch tot zegen en gezondheid uit te spreken, het vee vermeerdere zich, de oogst zij rijkelijk, de menschen gezond. Buitendien wordt door dit eten gezegd; Uw broeder zij genadig, zijn dochter te geven aan dezen mijn zoon, ofschoon ik arm ben. Hij zende hem om brandhout te halen, hij make hem gelijk een uit hem geborene, want het is als tot een gevecht, waarin men alleen elkander duwt, dat ik hier gekomen ben (2). Ik heb gezegd." Van de andere zijde wordt daarop geantwoord: „Indien het zoo is, nu dan is het goed; zij, die zich vermaagschappen, behooren elkander tegenzijdig barmhartigheid te bewijzen, gelijk het spreekwoord zegt: Morboenga singkoroe di bona ni tapian; sai gabe ma boroe djala mamora, asa adong panailian (de singkoroe-plant bloeit aan

(1) De tekst heeft hier een versje met een moeilijk weer te geven woordspeling.

(2) Hij wil zeggen, dat hij als het ware zonder wapenen in het strijdperk treedt, daar hij maar over weinig geld te beschikken heeft.

den oorsprong van het badwater; gezegend en rijk zij de dochter, opdat men hebbe waarop men met welgevallen kan zien) (1). Betoon uwe barmhartigheid door een deel van uw vermogen te geven, opdat er ranken voor de komkommers mogen zijn (2). Bovendien: zij met hetgeen gij werkelijk in handen hebt niet karig; wat gij niet hebt, kan later betaald worden, want bij vermaagschapping staat een minnelijke schikking niets in den weg. Daarom wijze onze soehoet de volgorde der vragers aan, opdat zij naar het vermogen vragen."

Wat de volgorde der vragers betreft, zij gaat volgens die der grootvaders. Nu neemt de vader van den bruidegom een bord en legt er een Spaansche mat en een stukje vleesch op. Dit wordt oengkapan badjoe (baadjesopener) genoemd (3). Ook een beetje kopergeld wordt op het bord gelegd, hetwelk men siriboeran (veelmaker) noemt. De hoofdzaak is echter datgene, wat men het loon der vragers noemt, hetwelk op zijn minst één Spaansche mat moet zijn, en daarvan moet de vader van den bruidegom dubbel zooveel als de vader der bruid geven. Daarna wordt de vader der bruid aldus gevraagd; „Hier is nu het bord van helderen klank, de oengkapan badjoe en de siriboeran, de soehoet make de aanleiding daartoe bekend. Zoo zij het." Daarop antwoordt hij: „De aanleiding daartoe, onze vorst, wel zij, aan wie wij onze dochters uithuwen, zijn ons genadig, zij willen zich deze onze dochter als schoondochter te nutte maken, zij worde zijn (des bruidegoms) metgezellin in het geluk, zijn metgezellin in rijkdom

(1) Gezegend en rijk wordt de dochter door samenwerking van haar familie met die van haar echtgenoot.

(2) D. w. z. geeft gij eerst van het uwe, dan zal het van de andere zijde wel volgen.

(3) In verband met den wensch, dat de jongedochter spoedig haar baadje moge openen om een kind te voeden.

tot in hoogen ouderdom, en vele mogen hunne nakomelingen zijn. Bovendien zegt het, dat gij onze aanverwanten moet vragen, opdat zij ons hun vermogen mededeelen, te hooren door het oor, te bewaren door het hart, te ontvangen door den geest. Zoo zij het". — „Is het werkelijk zoo, welnu, „s a i t o e t o e", (altijd waar), zegt de tortelduif, „s a i t i o" (steeds helder, doorzichtig), zegt de kwartel, zoo willen ook wij zeggen, zoo neme de geest het aan. Hier is nu het bord van helderen klank, het vaste op zijn zitplaats, de o e n g-k a p a n b a d j o e en s i r i b o e r a n, welnu, helder zij ons uitzicht (in de toekomst), vast zij de geboorte van zonen en dochters, dat het baadje van onze dochter spoedig geopend worde en zij vele nakomelingen krijge. Wat de vorst onzer dochters hier aangaat, hij make zijn geld bekend, indien zijn buffels oud en zijn goudstukken tandeloos zijn (1), want op zijn aangehuwde verwanten moet men kunnen pochen. Hij geve zijn vermogen met het dikke einde vooruit, want is hij, die ontvangt, ook aanzienlijk, nog aanzienlijker is hij die geeft. en wie het verliest bij den koop zijner vrouw, die is te prijzen. Ik heb gezegd." Alles, wat op het bord is, wordt nu als hun deel aan de vragers gegeven.

Daarna noemt de vader van den bruidegom zijn vermogen (d. i. wat hij voor zijn schoondochter geven kan of wil) en doet het de aanwezigen hooren t. w. wat hij reeds aan den s o e h o e t betaald heeft als voorlooper aan wie het ontvangen heeft: hij zegt ook hoeveel schuld er nog hangende is, en noemt een termijn tot betaling. Is er echter een zoon van den vader der bruid, die zijn eigen pot reeds heeft gebrand (d. i. die zijn eigen haard heeft gevestigd), dan moet hij afzonderlijk zijn aandeel ontvangen. Is het aandeel van den

1) De goudstukken, die bij het huwelijk in betaling kunnen gegeven worden, zijn gebogen oorhangers met tanden op den buitenrand. Afbeelding zie v. d. Tuuk, Bataksch Woordenboek. Pl. IV. 4.

s o e h o e t in orde, dan begint men met dat der andere familieleden. Eerst komt de s i d j a l o b a r a (stalontvanger), dat is de tweede vader (of vaders, broeders van den vader) der bruid. Heeft zij geen ooms van vaders zijde, dan treedt een andere nabestaande in hun plaats. De orde schrijft voor, dat de „staller" één tiende maal zooveel als de vader moet ontvangen. Eerst echter wordt hem door den vader van den bruidegom een geringere som toegewezen, om hem een fraaie sjaal af te persen, gelijk de ouden zeggen: „Wie zijn crediet weet op te eischen, moet ook weten zijn schuld te betalen." De „stalontvanger" geeft dus de sjaal, of liever zooveel geld er voor als betamelijk is, aan den tweeden vader van den bruidegom, want zoo is het voorschrift. Daarna wordt ook zijn aandeel vermeerderd, of wel het wordt hem als later te betalen crediet toegezegd, indien het op het oogenblik niet voorhanden is.

Verder komt de oom van moederszijde aan de beurt, want die kan gezegd worden de tweede s o e h o e t te zijn, daar hij, wanneer de jongedochter later kinderen krijgt, steeds met den grooten s o e h o e t (haar vader) haar de gebruikelijke geschenken moet brengen. Men moet hem dus vleien, zijn gemoed mag niet gekwetst worden, want hij kan de bruid ophouden, dat zij haar echtgenoot niet direct naar zijn dorp volgen kan, zoo zijn aandeel niet in orde is. Een half tot een heel stuk vee is zijn deel of vier Spaansche matten, want dat is van ouds de schatting van een koe.

Is het loon (aandeel) van den oom in orde, dan komt dat van den „beveler" aan de beurt, want hij is het die de jonge vrouw beveelt, naar haar dorp (dat van haar man) te gaan, dragende haar korf (met spijzen voor haar schoonouders). (1) Daarna wijst de vader der bruid de bloedverwanten aan, die tot het bruiloftsmaal hebben bijgedragen. Elk hunner

(1) De „beveler" is de broeder der bruid, die reeds gehuwd en van het gezin zijner ouders gescheiden is. Zie boven.

moet zijn deel hebben; kunnen zij er ook geen winst bij behalen, dan toch zooveel, dat de kosten van hunne bijdrage gedekt zijn. Vervolgens wordt het aandeel van de getrouwde zuster der bruid en haar echtgenoot besproken. Dit is ook noodzakelijk, want het spreekwoord zegt:

Niarit hotang bahen bibir ni hirang;	Men splijt rottang om te vlechten een rand om den mand;
Na so bolak ni rosoe anggo na morpariban,	Onbegrensd is de liefde, waar verbindt de zusterlijke band,
Masitopottopotan songon pidong pidong liang.	Daar moet men steeds samenkomen als de vogels, die een grot bewonen.

Dikwijls spreekt de bruid reeds te voren met haar zuster af, hoegroot het aandeel van deze zijn moet.

Ten slotte komen dan nog velerlei kleinigheden als: het loon van den woordvoerder, het loon van het dorpshoofd, het deel van de dorpsgenooten (1), de bamboebelijner (2), het openen van den almanak (voor den datoe, die den geluksdag berekend heeft), de vierhoeken van den (vleesch) mand, s i a l a b a n e, het verbindingsloon (voor de arbiters), het juichen van den s o e h o e t, het juichen der menigte.

D e v e r l o o f d e d o c h t e r dat is een dochter, waarvoor de vader den koopsom ontvangen heeft, terwijl zij voor het huwelijk nog te jong is (3). Verschillend zijn de oorzaken waarom een onhuwbare dochter verloofd wordt, gelijk het spreekwoord zegt: „Door den hals der dochter te verlengen maakt men het touw van zijne voeten los". Zoo zijn er, die het moeten doen wegens speelschuld, wegens diefstal, onbetaalbare schuld aan geleende rijst, 4) menschenroof, geld-

(1) dat echter door een der voornaamste behouden wordt.

(2) Herkomst dezer uitdrukking niet meer bekend evenals eenige andere die volgen.

(3) Die hierbedoelde blijft bij hare ouders in huis. Vaak moeten zulke meisjes echter reeds aan hare schoonouders worden afgestaan. Zie 49e D. 2e Stuk, blz 109.

(4) Bij de Tobaneezen moest hij, die rijst leende, het volgende jaar het dubbele teruggeven. Bleef hij de rijst schuldig, dan verdubbelde de schuld zich elk jaar. De regeering heeft daaraan een eind gemaakt.

leenen. Heeft zoo iemand niet te betalen, dan wijst hij zijn dochter aan. Er zijn er echter ook, die het doen, om zich aanzienlijke, rijke of dappere vrienden te verwerven, opdat zij een aanleuning hebben als een groote baniaanboom, of een breed schild of een dikken aardwal.

Het mandjompoet porboeë (bestrooien met gepelde rijst) tot verloving der dochter met den aanstaanden schoonzoon.

De vader van den a.s schoonzoon neemt vleesch en brengt het in gezelschap van zijne nabestaanden en zijn hoofd naar het dorp van den vader van het meisje. Daar eten zij en wisselen schoone woorden. Daarna zegt hij hoeveel hij reeds aan den vader van het meisje en aan de andere op een aandeel rechthebbenden gegeven heeft, en geeft ook het aandeel van den woordvoerder. Dan neemt hij een maat (ongeveer één liter) gepelde rijst op een bord en legt er een gambirinoot of een kippenei bovenop. Tusschen vinger en duim neemt hij nu eenige korrels van de rijst en strooit die op het hoofd van zijn a.s. schoondochter, terwijl hij zegt: „Dit is een harde vrucht, de ziel van deze mijne schoondochter zij hard (vast d.i. blijve in haar lichaam), om kinderen teverwachten (1). Zij vinde een „rongkap" als de suikerpalm (2), zij zij van een sterke pees voorzien als een boog, de zielen der verloofden beschermen elkander tot hetgeen betamelijk is. Ik heb hier een dik beschermmiddel gegeven, zoo moge dan ook mijn vermogen zich vermeerderen, opdat ik dik (veel) kan geven aan de vermaagschapten". Dan doet de vader van het meisje evenzoo bij zijn a.s. schoonzoon en zegt daarbij hetzelfde. Van het vleesch, dat de vader van den

(2) In het leven te blijven, totdat zij lang gehuwd is.

(2) „Rongkap" is het een of ander, dat men om het afgesneden einde van den bloemsteel der suikerpalm bindt, opdat de palmwijn rijkelijk vloeie. Gelijk dit middel bij den palm passe de bruidegom bij de bruid, dat is zijn wensch.

jongen heeft medegebracht, zendt de vader van het meisje deelen aan zijne naastbestaanden. Heeft er echter later scheiding plaats (wordt de verloving verbroken), wegens minder vriendschappelijk betoon van den vader van den jongen bruidegom, dan moet hij van het geld dat hij terugkrijgt, een gedeelte als geschenk voor den vader van het meisje afstaan, en de hoofden ontvangen „p a g o" (loon als arbiters.)

B o r o e b o r o e s i m b o l o n. Dit is de naam voor het gebruik, dat men zich alleen door middel van woorden vermaagschapt, om daarvoor in een ander landschap goede vrienden en (bij eventueele bezoeken) goed logies te verwerven. Daarbij geeft de eene partij de koopsom voor een dochter aan de andere, en deze geeft de gebruikelijke tegengeschenken, maar men hangt geen meisje de koralen om (ten teeken dat zij verloofd is) en er wordt ook geen meisje als bruid en geen jongen als bruidegom aangewezen, ofschoon men dit wel gaarne zou doen.

M o r b o r o e t a p a n g noemt men het, wanneer men geheel en al doet, wat bij de vermaagschapping te pas komt, zonder dat de eene partij nog een dochter of de andere een zoon, of ook zonder dat beide nog geboren zijn. Daaruit ontstaat vaak een twistgeding. Want de vader van den bruidegom maakt het geld van den anderen op, daar hij voortdurend om tegengeschenken komt bedelen. Iemand dus, die op die manier de koopsom voor een dochter ontvangt, veroorzaakt zichzelven groote moeite, daar hij zoo te zeggen door zijn maagschap opgedweild wordt (als water op den vloer). Toch zijn er die werkelijk nog zeggen: „Men zou het zelfs voor hen gaan leenen" (als men niet had om hun te geven).

b. Nakomelingen der dochters of zij, aan wie men de dochters ten huwelijk geeft.

1. M a a g s c h a p u i t h e t h o o g v e r l e d e n. Deze komt slechts zelden om spijzen ten geschenke te

brengen, en men geeft haar ook zelden zulk een geschenk. Met kleedingstukken staat het even zoo, zij moet ze van de lijn trekken (1), of ook als men toevallig wat te verrekenen heeft, als een ring die tot den vinger komt, trekt zij een gedeelte van het geld tot zich als vergoeding voor verschuldigde kleedingstukken. Wie echter zoo doet is dan ook van zelf genegen een tegengeschenk te geven. Maar ofschoon zoo gezegd, indien men van weerszijde vriendelijk gezind is, houdt men elkander toch voor nabestaanden, ofschoon de verwantschap reeds ver in het verleden ligt. (2)

2. Betrekking tusschen broeder en zuster. Zoolang de vader nog leeft, is hij het, wien alles, wat de dochter betreft, aangaat; hij is ten haren opzichte de ontvangende en de gevende. Desniettegenstaande kan ook, terwijl de vader nog leeft, de verstandhouding tusschen een broeder en gehuwde zuster zoo zijn, dat zij buiten den vader om geschenken wisselen, voornamelijk als zij gegoed zijn en weten te vleien. Is de vader overleden, maar de moeder nog in leven, dan is deze nog het vereenigingspunt; zij mag niet voorbijgegaan worden. Zijn echter beide ouders niet meer in leven, dan treedt de broeder tegenover de zuster als vader op. Daarom zegt de dochter: „Mij is het, alsof ik mijn vader niet verloren heb, maar mijn broeder heeft zijn vader verloren." De broeder heeft dus zijn zuster als een eigene dochter te behandelen.

3. Verhouding tot de dochter. Zoolang de dochter nog ongehuwd is, hebben de ouders haar te verzorgen.

(1) D.w.z. bij eventueel bezoek zoo te zeggen met geweld toeëigenen of brutaal wegnemen.

(2) Het zal den nadenkenden lezer even als mij voorkomen, dat het hier gezegde in tegenspraak is met hetgeen boven onder bona ni ari werd medegedeeld. Inlanders, die ik daarover om opheldering vroeg, zeiden mij, dat ook de gemeenschap resp. de familiebetrekking tot de bona ni ari maar zelden onderhouden wordt.

Wordt zij ten huwelijk uitgegeven, dan zijn zij verplicht haar van kleederen te voorzien en rijstveld te geven, zooveel in hun vermogen is. Voorts hebben zij te geven aan den schoonzoon: een sjaal ten teeken, dat zij hem als schoonzoon erkennen en aan elk zijner ouders de oelos pansamot (= sjaal of kleed der verwerving) (1). De broeders van den vader van de gehuwde dochter hebben aan de broeders van den vader van den man dier dochter een gestreepte sjaal (oelos ragiragi) te geven en aan hem, die de ouders met eten heeft gevoerd, een sjaal. De oom (moeders broeder) geeft den drager der mand met vleesch een sjaal, en ook zij, die tot den bruiloftsmaaltijd een bijdrage gaven en van den vader des bruidegoms een aandeel ontvingen, moeten elk een gestreepte sjaal geven, maar de vader van den bruidegom moet diegenen zijner nabestaanden aanwijzen, die ze ontvangen zullen.

Wanneer de dochter in gezegende omstandigheden verkeert, moet de vader haar met een sjaal en een stuk rijstveld beloonen. Heeft hij echter geen rijstveld te geven, dan kan hij daarvoor met iets anders volstaan. Wanneer hij zijne geschenken brengt, moeten zij met spijzen gepaard gaan. Hij brengt haar gekookte rijst en visch te eten. De rijst voor haar persoonlijk hoopt hij fraai kegelvormig op een bord en legt er een visch van een bepaalde soort bovenop. Haar dit aanbiedende, spreekt hij: „Dit is de belooning voor deze mijne dochter, de belooning tot geluk, de belooning tot ongedeerdheid. Ook heb ik hierbij gedaan een doek om het kind in te dragen: ter beschutting van den zoon zij het, ter beschutting van de dochter. Een goeden afloop hebbe hetgeen komen zal door de bescherming onzer zielen; verre zij verschrikking, verre een verkeerde droom; helder

(1) Deze naam staat in verband met dien van de koopsom voor de dochter sinamot woordelijk = het verworvene of verdiende, waarvoor de verwerver behalve zijn schoondochter ook nog een sjaal krijgt.

zij het als de dag, licht als het heldere schijnsel der maan, doorzichtig als het water aan den mond der bron zij hetgeen mijne dochter geschieden zal, o mijne ziel! Morpira ma siborok di djoeloe ni tapian; sai dao ma songgot, donok porsaoelian. (De kikvorschen leggen eieren bovenstrooms van het badwater; verre zij verschrikking, nabij het nuttige.) Ten zegen doe ik vastzijn (blijven) dit bord van helderen klank, helder zij uw zien en vast (blijvend) de geboren zoon of dochter. Zoo zij het. Daarna eten eerst aan wie het eten gebracht wordt en dan de familie der vrouw (die het eten gebracht heeft).

Na den eten worden schoone woorden gesproken. De schoonzoon zegt: „Gij hebt, o vader, de ziel uwer dochter met een kleed beloond, mogen onze zielen vast zijn (ons niet ontvlieden), en gij oud worden, om door ons te worden nagevolgd; helder (goed van afloop) zij ook deze verwachting. Zoo zij het." Daarop antwoordt de schoonvader: „Het door mijn schoonzoon gezegde worde waar, mijne dochter moge voortaan zonen en dochters bij de hand leiden, die bij haar blijven tot in hoogen ouderdom. In huis is de pongki, de zak tot groenteplukken; in huis zij de ziel (in het lichaam), en mogen er inkomsten gevonden worden. Het loon voor de belooning (tegengeschenk) worde door mijn schoonzoon genoemd. Zoo zij het."

Daarna geeft de schoonzoon, wat hij te geven voor de hand heeft en wanneer zijne schoonouders huiswaarts keeren, geeft hij hun djoehoet ambangan (vleesch ter genezing.)(1) Telken male, wanneer zijn dochter zich in die omstandigheden bevindt, geeft haar vader haar een doek of sjaal ter belooning, ten minste indien hij mild is. Later echter, wanneer zijn dochter en schoonzoon komen, om hun jonggeborene bij de grootouders ten bezoek te brengen, moet hij

(1) Genezing of vrijwaring van den invloed van booze geesten.

in elk geval aan het kind een doek geven om er in gedragen te worden. En vraagt de moeder dan nog om een „kleed dat niet veroudert" (een stuk rijstveld), dan kan hij zulks ook niet weigeren. Wordt zijn dochter weduwe, en er komt daarna een ander, om haar te huwen, dan moet hij de sjaal „verandering van schoonzoon" geven. Daarenboven zijn er nog vele dingen, die hij zijne dochter geven kan, indien hij goed is.

Klaarblijkelijk ontbreekt hier in de Bataksche brochure een stuk. Niet alleen is er over deze tweede afdeeling van dit hoofdstuk nog meer te zeggen, maar de derde afdeeling, aan het begin met *c.* in het opschrift aangekondigd, komt nader uitgewerkt in de brochure in 't geheel niet voor. Of de schrijver zulks overzien heeft of dat die leemte aan andere oorzaken is toe te schrijven, weet ik niet, maar ik vul haar uit door andere Bataks verkregen inlichtingen aan.

De nakomelingen der zonen en dochters uit hetzelfde gezin blijven de familiebetrekking tot in vele geslachten aanhouden. De eersten noemen de laatsten ianakkon d. w. z. als kinderen beschouwden. Daar het huwelijk tusschen personen, die tot denzelfden stam (marga) behooren, verboden is, worden de dochters steeds aan leden van een anderen stam ten huwelijk gegeven en hunne kinderen en nakomelingen worden leden van den stam hunner resp. vaders. Toch laat men de eenmaal geknoopte banden der maagschap niet gaarne weer verbroken worden en daarom onderhoudt men ze, door de dochters, uit de mannelijke lijn van het geslacht geboren, weer met de uit de vrouwelijke lijn geboren zonen in het huwelijk te doen treden. Voornamelijk in het eerste geslacht houdt men aan dat gebruik tamelijk streng de hand, zoodat één van iemands dochters, zoo er geen bijzondere beletselen zijn, steeds met één der zonen zijner zuster in het huwelijk moet treden. Hieruit ontstaat de eigenaardige familiebetrekking, die in de nu volgende afdeeling behandeld wordt.

c. Het maatschappelijk verkeer met de zusters zijner echtgenoote, hunne resp. echtgenooten en nakomelingen.

1. Het verkeer tusschen neven en nichten (zusters zonen en broeders dochters).

De Bataks noemen al de dochters hunner ooms van moederszijde poriban (vrouwszuster), ook wanneer de familiebetrekking tusschen hunne moeder en die ooms reeds meer verwijderd is (zoodat zij niet meer dan stamgenooten zijn). Want alle vrouwen van denzelfden stam zijn zusters, wanneer hunne ouders tot hetzelfde geslacht (in de beteekenis van tijdgenooten) behooren, gelijk de mannen van denzelfden stam elkander broeders noemen.

Het verkeer tusschen zulke neven en nichten is zeer vrij; men houdt het niet voor verboden, met elkander een praatje te maken of te gekscheren. Vele Bataks nemen dan ook zulk een nicht tot vrouw. Zij worden vaak reeds als kinderen door hunne ouders verloofd. Er zijn er echter ook velen, die geen nicht tot vrouw willen nemen, of ook omgekeerd vele nichten, die geen neef tot man willen hebben. Daartoe zijn vele oorzaken; soms is de een den ander niet rijk genoeg en soms ook te weinig met schoonheid bedeeld.

Het verkeer tusschen neven en nichten (1) is zoo vrij, dat men zeggen kan, zij staan buiten de wet. Zij worden niet berispt, wanneer zij afzonderlijk met elkander praten. Ook wanneer zij zulks op de markt of op den openbaren weg doen, zegt niemand er iets van. Zij ontzien zich zelfs niet met elkaâr te schertsen, tusschenbeide door raadsels of zinspelingen in liedjes. Het is anders verboden dat twee verloofden in het huis van de ouders der jonge dochter met elkander

(1) De lezer houde in het oog. dat hier steeds van neven en nichten sprake is, waarvan de moeder der eersten de zuster van den vader der laatsten is.

spreken, maar zijn zij neef en nicht, dan schamen zij zich niet. De ouders sporen hen zelfs daartoe aan, wanneer ze niet familiaar genoeg zijn. Zij worden zelfs alleen gelaten, opdat ze niet als vreemden tegenover elkander staan. Vaak veroorloven zij zich in het spreken grootere vrijheden jegens elkander dan jongens van denzelfden stam. Er zijn echter ook neven en nichten, die elkander vreemd blijven t.w. wanneer de neef geen zin heeft de nicht tot vrouw te nemen.

Doch de vriendschap berust vaak op baatzucht. Waar niet veel te halen is, is de vriendschap niet groot, zoodat ook vaak neef en nicht, die met elkander op goeden voet staan, door de baatzuchtigheid der ouders gescheiden worden. Het komt echter in zulke gevallen ook voor, dat de geliefden naar een ander dorp ontvluchten en daar hun huwelijk zelf voltrekken.

Is de genegenheid van den neef tot de nicht zeer groot, terwijl het bij de laatste anders staat, dan ontziet de eerste zich niet, daazop een liedje als dit te zingen: „H o o g i s d e b e r g M o r t i m b a n g t e g e n o v e r d e A d i a n P a d a n g (vlakke rustplaats); H e t h a r t v a n d e n i c h t s p r e e k t n i e t, n u g a a t d e j o n g e l i n g m a a r d j a l a n g (z w e r v e n)."

Zijn de ouders van het meisje er tegen, den neef tot schoonzoon aan te nemen, dan maakt deze daarop toespelingen in een liedje aldus: „O r i a n g r i a n g (1), r i a n g r i a n g t o t n i e t s g e s c h i k t! W a s i k e e n r i a n g r i a n g, v e e l v u l d i g g e k n i k t t e w o r d e n z o u m ij z e l f s g o e d z ij n." O g ij p o r i b a n, (2) p o r i b a n t o t n i e t s g e s c h i k t! W a s i k e e n m e i s j e, g e- s c h a a k t t e w o r d e n z o u m ij z e l f s g o e d z ij n." Daarop zingt het nichtje haar antwoord aldus:

„I k v r e e s n i e t t e l i g g e n, a l l i g i k o o k o p s t e k e l i g g r a s;

(1) Een zeker kruipplantje.
(2) Nicht.

Ik vrees niet te sterven, waar ik doe wat vader mij raadt."

Dan zingt de jongeling weer: „De doerianvrucht valt af, de doerian die niet rijp is. De takken van den Nangkaboom breken en vallen op de Sandoedoek (1). Wat toch, o nicht, is het geneesmiddel voor hem, die gekrenkt is door woorden? Hoeveel te meer dan, waar gij verloren gaat voor hem, wien uw bezit zou gelukkig maken?" Is de neef de afkeerige, dan zingt de nicht hetzelfde liedje. Zoo schamen zij zich niet, hunne wenschen openbaar te maken.

Vaak worden neef en nicht met elkander in het huwelijk verbonden, zonder dat hij er eigenlijk de koopsom voor betaalt. Maar in dat geval mag hij niet kiezen; hij moet de oudste nemen, zonder op schoonheid te zien.

Wanneer de neef veel armer is dan zijn oom, of zijne ouders niet meer in leven zijn, zoekt hij zijne nicht door zijne werkkracht te verwerven. Heeft hij dan een tijd lang voor zijn oom gewerkt en is er een dochter oud genoeg om te trouwen, dan zegt hij: „Wil toch, o onze vorst! zorgen dat ik eene vrouw krijg?" Deze vraag overwegende, verstaat zijn oom, dat hij zijne dochter tot echtgenoote begeert.

Indien de dochters van den oom te jong zijn, om door den neef ten huwelijk gevraagd te worden, vraagt deze, eer hij een ander meisje zoekt, eerst den oom om zijn zegen. Want indien hij een nicht heeft, die hij zou kunnen huwen, en doet het niet, dan maakt hij zich berispelijk. Ook is zelfs de nicht in staat, hem openlijk verwijtingen na te roepen, omdat hij van haar afkeerig is. Wordt dus de nicht door den vader van den neef gepasseerd, dan geeft hij daarmede den nabestaanden zijner vrouw een blijk van verachting. Indien hij twee of drie zoons heeft, waarvan niemand een

(1) Een wilde bloem, die op mageren grond welig tiert.

nicht huwt, dan kunnen hen daarover met recht verwijtingen gedaan worden. Er mag echter maar één zijner zonen een nicht tot vrouw nemen, al zouden er ook vier zijn.

Wordt een nicht aan een ander ten huwelijk gegeven, omdat er geen neef is, die bij haar past, dan dringt haar vader er op aan, dat hij, die haar huwt, ook de oepa poriban (belooning voor den neef) geeft. Dit doet hij echter alleen, als het zijn oudste dochter betreft. De hoeveelheid er van blijft aan den bruidegom overgelaten. Tusschenbeide is het maar één Spaansche mat.(1) Is de nicht met een ander gehuwd, dan worden de familiebanden slapper. De natuurlijke band blijft wel bestaan, maar bijzondere uitingen daarvan in het geven van geschenken hebben niet meer plaats. Men maakt er malkander ook geen verwijt van, wanneer men elkander van bijzondere gebeurtenissen in het gezin geen kennis geeft Waar men overigens elkander toevallig ontmoet, zij het op den weg of de markt, dan houdt men zijn maagschap in herinnering, maar geeft alleen door woorden uiting daaraan. De familiariteit in het spreken blijft dan ook onveranderd.

2. Het verkeer met de zusters zijner vrouw en de hunnen, wanneer zij niet reeds oorspronkelijk vermaagschapt waren.

De zusters van haar, met wie men in het huwelijk treedt, noemt men poriban. Deze naam wordt ook door de zusters der vrouw aan haren zwager gegeven, en de mannen wier vrouwen zusters zijn, noemen elkander onderling evenzoo. De ouderen worden door de jongeren ook haha (oudere broeder van een man, oudere zuster van een vrouw) en de jongeren door de ouderen anggi (jongere broeder

(1) De Spaansche mat of pilaardollar is de in Silïndoeng en Toba onder het volk gangbare munt. De koers er van varieert thans van *f* 1.10 tot *f* 1.15. Vroeger gold zij veel meer.

van een man, jongere zuster van een man, jongere zuster van een vrouw) genoemd.

De jongere zuster eener vrouw mag den naam van haar zusters man niet uitspreken. Wanneer zij hem roepen moet, noemt zij zijn stamnaam of zegt h a h a n g (vocatief van h a h a). Evenzoo staat het met een man tegenover de oudere zuster zijner vrouw: hij mag haar naam niet noemen.

Zij, die met een werkelijke nicht gehuwd zijn, kunnen jegens de zusters hunner vrouw veel vrijer in het spreken zijn dan degenen, die geen oorspronkelijke bloedverwante tot vrouw hebben. Zij hebben zich jegens de jongere zusters hunner vrouw ongeveer als jegens de nichten van huns vaders zijde te gedragen. Het is verboden, met hen te schertsen of te stoeien. Maar in hunne werkzaamheden leven zij in goede gemeenschap; zij helpen elkander steeds.

Vaak hangt het van den zwager (man der oudere zuster) af, aan wien de jongere zuster der vrouw ten huwelijk zal gegeven worden. Wie haar huwt, moet hem een aandeel geven. En toch, ofschoon het zoo staat, is het, alsof zijn aandeel buiten de wet omgaat. Het is maar zelden, dat zijn deel (o e p a p o r i b a n) bij de bruiloft met zekerheid bepaald wordt. Tusschenbeide krijgt hij het eer, maar meestal later dan de anderen. Desniettegenstaande brengt hij toch steeds zijne bijdrage (in natura) tot het bruiloftsmaal. Dat hij echter met zoo weinig ernst er bij de bruiloft op aandringt, zijn deel te ontvangen, heeft zijn oorzaak daarin, dat de hoofden weten, dat zijn deel door den bruidegom moet betaald worden. Want het gebeurd niet zelden, dat de p o r i b a n (hier man der oudere zuster) der jonge vrouw, deze opstookt van haar man weg te loopen om zijn aandeel te krijgen. En of hij zijn vrouws zuster ook verhindert, haren man te volgen, omdat hij zijn deel nog niet gekregen heeft, het wordt hem nooit als een misdaad toegerekend. Dat hij echter op die manier zijn deel durft te eischen,

ligt daaraan, dat hij de onweerstaanbaarheid zijner wenschen kent. Want als later de ouders zijner vrouw en harer jongere zuster gestorven zijn, treedt hij in hunne plaats, om haar van de noodige geschenken voor hare schoonouders te voorzien. Ook wanneer de jongere zuster later in verwachting zich bevindt, vraagt zij van de oudere een sjaal. De jongere zuster heeft van de oudere niets dan voordeel, zoodat het zelfs spreekwoordelijk geworden is. Er heerscht werkelijk groote liefde en gemeenschap tusschen hen, die door den zusterband verbonden zijn. In het bij elkander zitten en met elkander spreken zijn zij zeer gemeenzaam zonder eenig verbod, gelijk dit bij broeders en zusters van den zelfden stam het geval is. Indien de dochter van een der zusters huwt, wordt voor de andere zuster reeds direct een aandeel afgedwongen.

Maar er is nog iets, dat de zwager ten opzichte der nog ongehuwde zuster zijner vrouw in het oog te houden heeft, en dat is, dat hij er nooit op mag aandringen, dat zij met zijn eigen jongeren broeder zal trouwen. Het is bij de Bataks verboden, dat mannen van dezelfde moeder vrouwen van een vader en moeder ten huwelijk nemen. Wie dat doet, van dien zegt men, dat hij twee slijpsteenen aan een band bindt. (1)

Heeft iemands vrouw twee of drie zusters, dan is de regel zoo, dat de oudere een deel ontvangt van de op haar volgende en de tweede weer van de derde enz. Wat echter het geven van geschenken aangaat, bestaat er voor de oudere geen onderscheid Trouwt een jongere voor een oudere zuster, dan gaat het zoo, dat de eerst gehuwde een aandeel ontvangt van degene, die na haar trouwt.

Zoo is het dus met de familiebetrekkingen van moeders-

(1) De Bataks dragen slijp- of aanzetsteen aan een band of nog meer aan een koperen kettinkje. Tegen alle gebruik en dus hoogst gek zou het zijn, indien hij er twee aan droeg.

zijde, de onderlinge liefde is daar vaster. Daarom zegt het spreekwoord: „Hodong do pahae, holiholi sangkalia; Ho do ahoe, hita na morsada ina" d.i. „Een palmbladsteel is een varensteel, een been is een afgekloven mergpijp(1); Gij zijt ik, want wij zijn van een moeder."

Verliest iemand zijne vrouw door den dood, en is er een huwbare jongere zuster der overledene, dan spreekt hij met deze het eerst, opdat zij de ledige plaats harer zuster vervulle. Want de weduwnaar bedenkt, dat de zuster de kinderen der overledene beter zal verzorgen dan eene vreemde. Vele meisjes weigeren stiefmoeder te worden, maar de zuster der oorspronkelijke moeder zelden of nooit, meestal door liefde gedreven, soms ook door de ouders. Een vrouw rekent zich geen stiefmoeder te zijn, waar zij in de plaats harer oudere zuster getreden is. In de verwantschap door zusterlijke banden geknoopt heerscht dus geen liefde, die zoo maar hier en daar gevonden wordt (d.w.z. die zich maar bij enkele gelegenheden uit.)

Naroemonda, 16 December 1905.

(1) Er wordt gedoeld op de gelijkvormigheid dier voorwerpen, ofschoon ze zeer van elkander verschillen.

Een en ander aangaande de Karo-Bataks. (1)

(*Vervolg.*)

door J. H. NEUMANN.

Si Nanggĕl.

Kĕdaboehĕn si nanggĕl getroffen door Si nanggĕl is eene vaak voorkomende uitdrukking. Men verstaat er het volgende onder. Iemand vertrekt uit een dorp en gaat ergens anders wonen; hij woont er nog niet lang of hij krijgt sterfgevallen in zijn gezin, bijv. zijne vrouw, zijn kind of hijzelf sterft. Dan zegt men van zulk een gezin of persoon: Kĕdaboehĕn si nanggĕl. Wat die sinanggĕl voor een persoon of als persoon gedacht wezen is weet niemand meer, en ofschoon het woord nanggĕl nog in gebruik is kan het in dit geval geen licht verspreiden. Ersinanggĕl kita ras beteekent, wij hebben een haat, een afkeer om met die en die om te gaan.

Misschien is het door Skeat (Malay. magic. pag. 327) medegedeelde aangaande Pĕnanggalĕn van toepassing hierop; daar is het een soort pontianak die het op pasgeboren kinderen toelegt. Bij de Karo's echter is geen spoor van dien aard te vinden.

Mĕkĕlesa.

In tegenstelling met het bovenmedegedeelde kĕdaboehĕn sinanggĕl, waar altijd eene oorzaak voor te vinden is, staat mĕkĕlesa, als ongeluk dat iemand overkomt zonder dat er eene oorzaak voor te vinden is. Het is de ramp die over iemand komt, die steeds met goed en rijkdom gezegend, plotseling alles verliest en slag op slag door leed getroffen wordt zonder dat er een bepaalde schuld of vergrijp aan te wijzen is. Reeds elders deelde ik als mijn gevoelen mede dat kĕlesa als woord stellig van Indischen oorsprong is.

(1) Zie Med. 49ste deel, pag. 54.

Pĕtĕlajokĕn.

Het pĕtĕlajokĕn geschiedt op den 4den of 8sten of onverschillig welken dag na de geboorte, soms als voorgaande kinderen reeds gestorven zijn pas na jaren; dit uitstel heeft als oorzaak dat men aan het kind geen naam geven wil uit vrees dat het dan ook sterven zal.

Reeds wijlen Br. Wijngaarden schreef over dit onderwerp (Med 38ste deel) en goeroe Tampĕnawas leverde een opstel hierover ter conferentie. Onlangs woonde ik echter weer eens zulk een gebruik bij en dit wil ik hier mededeelen tot aanvulling van het een en ander.

De naam is niet pĕpitoelaoekĕn, maar pĕ-tĕ-lajokĕn, dus beteekent eenvoudig: naar het water brengen (tĕ - - toe Mal, ka). Op een bepaalden dag gaat de moeder, gevolgd en voorafgegaan door familieleden naar de badplaats. Voorop gaat eene vrouw met een mes zonder heft (piso tanggal[2]) in de eene hand, en eene rijstwan met bĕras er op in de andere. Al gaande strooit zij de rijst voor zich uit. Eene andere vrouw draagt het kind op den rug, terwijl de moeder zelf een pakje op den rug draagt dat haar kind moet verbeelden. Dit zoogenaamde kind bestaat uit een stuk schors van een pisangstam (laklak galoeh sitabar) waarin de bloemkolf van die pisang benevens verschillende bladeren gewikkeld zijn (boeloeng pĕrbĕnihĕn-bladeren van het tuintje in het rijstveld). Bij het water aangekomen riep men de vrouw toe: Laat je kind maar vallen! Zij maakte haar doek los en met een slag viel het pakje op de steenen. Aanstonds kwam er een oude man toeschieten die het pakje opnam en stroomafwaarts er mede in het water ging zitten. De moeder zelf zat stroomopwaarts en mocht alleen ook maar in die richting kijken. Nadat de oude man eenige woorden over het pakje gesproken had liet hij het met den stroom afdrijven en toen mocht de moeder zich gaan baden.

De vrouw die het kind droeg, gedroeg zich eerst als toeschouwster, daarna baadde zij het kind, terwijl een andere vrouw de k o e n i n g wreef. [K o e n i n g is een mengsel van bĕras, bahing, lada en koening dat met water gewreven en daarna op de huid van het kind gesmeerd wordt. Bahing = gember en lada = peper doet men er in opdat het kind het warm zou hebben].

Nadat moeder en kind gebaad waren, werd het kind op den schoot der moeder geplaatst en geheel met sirihspeeksel bespuwd door hare grootmoeder. Vervolgens ging men weer naar huis.

Komt men op den weg naar het water voorbij een tweesprong, dan wordt daar bĕlo tjawir (sirih) en djĕrango geplaatst, soms ook wel een poendang = een rookend stuk witgoed. Is het een jongen die voor het eerst naar het water gebracht wordt dan maakt men het bovengemelde pakje, is het echter een meisje dan wordt de laklak galoeh si Tabar door boeloeng soekat vervangen.

In het gebedsformulier wordt er gebeden tot n i n i s i-n g i a n i l a o e, (grootvader die het water beheerscht), bĕraspati tanĕh, en tot de opkomende zon (Dibata si nangkil noesoer).

B o e b o e 'n g k ĕ s a h.

Een gebruik dat men den goeroe vaak kan zien doen, is het b o e b o e 'n g k ĕ s a h. Men neemt een witte kip, een lambar (vadem) dagangĕn béntar (witgoed), een draham (goud geldstukje van Atjehsche herkomst), dan een touw dat men aan de linkerpoot van de kip bindt, de draham knoopt men in een punt van het wittegoed. Vervolgens maakt men een sĕmbah voor alle hantoes in de omtrek en dan tot Dibata si tĕloe (de drie Dibata's). Daarna geeft men de kip vier soorten rijst te eten, roode, witte, gele en zwarte rijst en let op welke rijst zij kiest.

Pikt zij de zwarte rijst dan beteekent dit voor den zieke – ongeneeselijk.

Pikt zij de roode rijst dan beteekent dit voor den zieke – men moet de begoe mate sadawari naar huis brengen.

Pikt zij de gele rijst dan beteekent dit voor den zieke – de begoe sintoewa moet naar huis gebracht worden.

Pikt zij de witte rijst dan beteekent dit voor den zieke – genezing.

Zooals men ziet dient dit gebruik om vast te stellen hoe de afloop van een ernstige ziekte zal zijn.

De honighaler.

De personen die de honignesten uit de hooge boomen weten te halen, heeten bij de Karo Bataks: pawang. De boomen waarin of beter waaraan de bijen hunne nesten hangen, worden niet gaarne omgehakt daar men algemeen geloofd dat er hantoes in wonen; het zijn de Toewalang, Tjilihlih (soms ook wel Tjililis) en de Kasoempat. Overal waar het oerwoud reeds lang niet meer bestaat ziet men deze reusachtige boomen nog uit den grond oprijzen en aan hunne dikke takken ziet men de groote bijennesten hangen. De bij heet lĕbah, de was noemt men ook zoo, en de vloeibare honig tĕnggoeli lĕbah (in onderscheiding van de vloeibare gekookte suiker die ook tĕnggoeli heet.

Pawang (zie Skeat, Malay Magic) is bij de Maleiers de naam voor toovenaar, medicijnman enz., hetzelfde dat bij de Karo's de goeroe is. Maar bij de Karo's is de goeroe geen honighaler, dat is de pawang. En uit alles blijkt dat de Karo's die kunst wel van de Maleiers zullen geleerd hebben. Voor alles toch, (ziekten, feesten enz.,) zijn er goeroes, maar de honighaler heet niet goeroe, maar pawang.

Om die hooge boomen te kunnen beklimmen, maakt de

pawang bamboestokjes, naar schatting 3 cM. dik, 5 cM. breed en 25 cM. lang; deze slaat hij in den stam van den boom op regelmatige afstanden boven elkaar, zoodat zij de treden van een loodrechte trap vormen. Van onderen naar boven verbindt hij ze door lijanen, rotan of dunne houten stammetje, zoodat alles een zeer regelmatig en stevig aanzien heeft. Alleen mag de beklimmer geen last van duizelingen hebben en moet hij iemand van grooten moed zijn; hunne domheid schijnt echter hunnen moed te stalen en hun vertrouwen in de tooverformule is onbegrensd.

Des nachts tracht men de nesten te ledigen en in gezelschap van een of twee helpers begeeft zich de honighaler op weg naar den boom. Een (de pawang toewa) beklimt den boom terwijl de andere beneden de wacht houdt en tevens ook het touw in de hand heeft, dat over een tak geslagen, als hijschtouw (t a l i o e m b e) dienst doet.

In het hierbeneden volgende verhaal is het de vrouw van den pawang die dit doet. De pawang heeft een brandende t o e n a m (een doode lijaan of meestal sirihstam) en houdt deze bij het bijennest. Terwijl hij de hier beneden volgende pantoens dreunende zingt ('r d o n d a n g d o n d a n g). De bijen onrustig geworden komen naar buiten en laten zich naar beneden vallen, de vonken van den toenam volgende. Is het nest leeg, dan maakt hij het met zijn houten mes (pĕmoenoeng) van den tak los, windt het aan het hijschtouw en beveelt den helper beneden het touw te laten vieren. Zooals uit het verhaal blijkt mag de pawang geen ijzeren mes bij zich hebben, en ook geen gewone hoofddoek omhebben. Als hoofddoek dient een smal bandje rotan om het hoofd geknoopt. (1). Daar de pawang dit niet wist doodde de hantoe hem. Verder blijkt hier dat er bepaalde woorden zijn voor de deelen van den boom, zoodat wij hier misschien van een honighalers - taal mogen spreken. De namen zijn echter te algemeen voorkomend, dan dat men er

iets uit zou mogen afleiden. De Karo's kennen geen aparte jagers of andere taal, behalve dan waar met Si Dajang een tweede naam gevormd wordt. Ook de i n d o e n g l ĕ b a h heet si bĕroe dajang, zooals blijkt uit de pantoen.

1. Djangan Si dajang tĕrbanggo banggo
Si Dajang moet niet wanhopig zijn
2. Toeroenlah Si dajang mĕrabis abis
Ga naar beneden Si dajang mĕrabis abis (?)
3. Poelang si dajang, poelang
Ingĕt ingĕt djalan kĕmari.
Keer terug, si dajang, keer terug
Herinner le den weg hierheen.
4. Djanganlah angko lale, mĕninggalkĕn tĕmpatmoe bagoes.
Djangan ko mĕnangis, mĕninggalkĕn anakmoe moeda.
Ga niet zwerven, laat je mooie plaats niet in den steek
Ga niet weenen, laat je jonge kinderen niet achter.

Dit laatste zegt de pawang in de hoop dat de indoeng weer op dezelfde plaats haar nest maken zal.

Hier laat ik het verhaal van den pawang volgen, het is mooi dagelijks gesproken Bataksch en door een leerling van mij uit den mond van een pawang opgeschreven. Het illustreert tevens het zoo vaak door de goeroes beweerde „dat zij hunne kennis van een begoe of hantoe hebben ontvangen". De vertaling is beknopt en vrij, waardoor de omhaal van noten enz. tot een minimum beperkt wordt en aan ons doel geen schade wordt gedaan.

(1) Ook bij sommige andere plechtigheden zet de goeroe zijn hoofddoek af en bindt zich een bandje van pandanus blad om het hoofd. En de echte Bataksche hoofddoek die bij feestelijke gelegenheden gedragen wordt is eigenlijk een smal reepje zijde of andere stof met franje, die dan over de andere doek om het hoofd gebonden wordt. In het dagelijksch leven ziet men nog wel de t ĕ n g k o e l o e k, een van pandanus gevlochten plat hoedje met stijf omgeslagen rand. De hoofddoek der vrouwen is van zeer jongen datum daar oude vrouwen zich nog herinneren dat de vrouwen die vroeger niet droegen.

Kĕdjadin lĕbah.

Maka lit anak radja toewan Patimah dibĕroe sada. „Akoe sada koe djoema nande," nina. „Ola kam koedjoema", nina nandena. Papagina pe „akoe kang'sada koedjoema nanda", nina. „Ola ame, nina nandena; „'ntah koebahan ajamajamndoe", nina. Maka ibahanna mĕ page poeloet sĕrangsang sedi, i-toetoenamĕ, e maka ibahanna djadi tjimpa. Maka sĕgalna djadi kabĕngna, kĕdĕpna djadi nahena bĕningna djadi matana, rĕgĕnna djadi boelelena. Itamana idoer padoeng para.

„Ota mĕ tjoeba si nĕhĕn," nina anak² i tĕngah kĕsain, „ajam² anak radja". E, ĕnggo i nĕhĕnna, tjedakĕnna. E, tangis tangis anak radja toewan Patimah 'ndai. Maka rĕh nandena idjoema nari, nina: „Ngkai maka kam tangis tangis, Oame?" nina. — „Itjedakĕn anakanak ah ajamajamkoe ndai", nina anakna. — „Nggo gija. ame, papagi ma si bahan ka", nina nandena.

E, papagina „akoe kang sada koedjoema nande", nina anakna. — „Ola ame, ntah koebahan ka ajam ajam ndoe ndai", nina nandena. E maka itoetoena ka mĕ page poeloet sĕrangsang sedi, sĕgalna djadi kabĕngna, kĕdĕpna djadi nahena, bĕningna djadi matana, rĕgĕnna djadi boelelena; i tama ibas rĕdan.

E maka „ota kam si nĕhĕn ajam ajam anak radja toewan Patimah", nina anak anak kesain. E maka inĕhĕnna, i tjedakĕnna. E tangis tangis mĕ anak radja toewan Patimah. E maka rĕh ka mĕ nandena idjoema nari, nina: „Kai kin maka kam tangis tangis ame?" nina, — Nggo ka mĕkap tjedakĕn ajam ajamkoe ndai, bahan kalak ah ndai", nina. — „Nggo gija, ame, papagi ma sibahan ka," nina.

E papagina „akoe kang sada kaedjoema, nande", nina. „Ola, ame, nta, sisoeroeh gija bapandoe ĕrbantja ajam ajam 'endoe ndai gija sĕkali, ame", nina nandena. Maka

iboewatna mĕ bĕrasna pitoe gantang, maka i rĕmena mĕ, i toetoena ka mĕ, man tjimpa ibahanna; ibas rĕdan 'rtjambang. E, ĕrmomo oekoerna, la nai danak danak nggit ngĕnĕntja ĕmpat bĕrngi. Djenari nĕhĕn danak[2] ka mĕ, i. tjedakĕnna; idahna ĕnggo ĕrtjambang. „Siboewat, tjoeba", nina: iboewatna, Enggo i boewatna — „man kai ndija siban, ntah bagenda kin ngĕ ajam ajam anak radja", nina; „kita pe, man ajam ajamta enda" nina. Djenari roebat ija, si moewatsa ndai pĕroebati ajam ajam anak radja ndjai; e 'mbintjar, koe babahna mĕkap, Ntabĕh mĕkap tĕman", nina. E maka mĕrijah ka ija kĕrina. Maka „nta dage koepān sitik", Maka ĕnggo tjĕtjap tĕmanna ndai. „Ntabĕhkal toehoe tĕman", nina. „E, si oentoeng", nina, „man nandeta pe deba", nina. „Bage, bage tĕman" nina. Papagina dahina ka, iboewatna ka.

E tangis tangis ka anak radja. „Ngkai maka kam tangis tangis ame?" nina nandena. Oesoer boewati kalak ah ajam ajamkoe ndai" nina. — „Nggo gija ame, ola kam tangis, ĕnta si tama ibas kĕrabangĕn ah", nina nandena. Dje pe oesoer iboewati anakanak; maka tangis tangis ka anak radja. „Kai maka kam tangis" nina nandena. — Oesoer kangĕ boewati kalak ah„ nina. — „Nggo gija, ola am tangis, djĕra ngĕ pagin kĕrina," nina nandena. Nake!" nina nandena kata dilakina. „Kai ?," nina dilakina, — Oesoer ngĕ boewati kalak e ajam ajam anakta," nina nandena; pala bahan sĕrĕnna", nina. E maka ibahan sĕrĕnna, ikoer page poeloet ndai. E, boewat anak anak ka ngĕ, i tjitna anak radja, mate. E nĕmbĕh kalak kĕrina; i tamana koebas latĕng; dje pe nĕmbĕh kalak kĕrina, 'ndĕhĕrsa ningkalak kĕrina.

E tangis ka anak radja. „Ola tangis" nina nandena. „Dje pe la bantji, nina radja kĕrina, e maka akoe tangis," nina anakna „Nggo, ola kam tangis, boewat naroeh manoek sada," nina. Iboewatna ka naroeh manoek ndai. „Man kaie, nande?" nina anakna ndai. „Maka iban bapandoe ingan ajamajamndoe ndai," nina nandena.

E maka bĕntĕrkĕn toewan Patimah koedas tinaroeh ndai. Koelitna djadi ipoeh, gĕlamna djadi toewalang, simbĕntarna djadi kasoempat, sigĕrsingna djadi tjililih, ramboena djadi oeratna, simbĕlah djadi dalingna. E maka idas poeloeng ajam² anak radja kĕrina, e ĕnggo mĕlala idas. E tama tama dĕkahna, tangis tangis anak radja. „Kai maka kam tangis tangis? ", nina bapana ras nandena. „Boewat ajam ajamkoe adah atekoe", nina anakna, „Di boewat kin atendoe, to! dahi pawang sĕdija, adi ija moewatsa, bana kam," nina „Bana, bana, (1) gĕlah iboewat" nina.

E maka i tĕnahkĕnna pawang sĕdija. Rĕh. „Kai ate toewan Patimah akoe," nina pawang sĕdija. „Moewat ajam² sibĕroe enda" nina. „Boewat kĕpe nindoe, bantji, tapi ĕmpoe akoe," nina pawang sĕdija.

Empo – ĕmpo!" nina toewan Patimah. „Gantoeng anak daboehĕn i roemah, maka koe boewat ajam ajam anak radja," nina pawang sĕdija. „Oewe." nina bapana ras nandena. (2)

E maka nangkih pawang sĕdija, iboewatna. E „loembar tali oembe," nina ĕmpak dibĕroena. Pitoe kali iboewatna bage, koeh sindjata koelana. E maka i. kajowi hantoe, tamaua ibas bĕlanga dara. „Loembai" nina hantoe ĕmpak dibĕroe ndai. Isiu pawang?" nina dibĕroe ndai. „Dĕmkal isina," nina hantoe. Iloembarna bĕlanga, idahna dilakina ĕnggo kajowi hantoe. E maka iboewat di bĕroe ndai sĕkin ras bĕlijoeng, ĕndamna pitoe kali kajoe ndai. „E ola akoe tabah," nina hantoe. „Koe tabah ngĕ," nina dibĕroe ndai. „Ola akoe tabah, pĕgĕloeh gija dilakindoe ndai," nina hantoe. „Dage pĕgĕloeh", nina. Enggo gĕloeh ija.

(1) Deze wijze van zich uitdrukken is in zekeren zin onbeleefd en vooral bij kinderen brutaal. Beleefd is „di bana nindoe, bana." De vorst drukt zich ook zoo uit „ĕmpo–ĕmpo," maar als vorst mag hij zich dat veroorloven. Meestal kan men deze wijze van spreken alleen tegenover minderen of zijnsgelijken gebruiken, maar over het algemeen drukt het onverschilligheid, gemelijkheid uit.

(2) Het huwen loopt hier vlug af; maar er is natuurlijk alleen het moekoel bedoeld, dat 's avonds altijd plaats vindt en feitelijk alleen uit een maaltijd van rijst en ei bestaat. Verder bedenke men dat hij hier zonder bruidschat te betalen huwt.

„E mĕ ola la tĕh kam," nina hantoe ĕmpak pawangsĕdija. „De nangkih pagi, sĕh idatas i – gĕlar pagi kajoe; boelang boelang kĕtang; piso pagi kajoe, pĕmoenoeng gĕlarna; nagan toenam pagi, poedikĕn. Pĕdah pagi ola loepa: Soeroeh soeroehĕn toewan Patimah ngĕ akoe ningĕn. Sĕh pagi das, kajoe gĕlari djanah 'rdondang dondang. Gĕlar kajoe pagi, oeratna tĕroes portibi; dalingna sindar mata ni ari, bantangna sawa mangolĕr, gĕtahna kapoer basah, gĕlar patingna simartanggakĕn tangga ratoes, tangga riboe, oelar oelarkĕn si toendjoek langit, dahanna sipĕsatoekĕn boedjang lale, pĕdoewakĕn si badjoe kanggan, patigakĕn oewisna kedjangna kedjoeng, pĕmpatkĕn si badjoe rambang; ranggasna bintang toemaboer, boeloengna si loemloem donija, poetjoekna oewis kĕpala bedjoente, boengana si adam, moetikna si lada lada. Itoelah namana gĕlar kajoenta, sabap akoe asal oesoel moela na djadi, toewan Patimah nanĕmkĕn diko. Djangan ko mara atim', akoe soeroeh soeroehĕn toewan Patimah akoe, atim' ati baik. E m' pĕdah i pĕdahkĕn hantoe man pawang sĕdija.

Djenari pagi rangkat pantoen mĕ pagi kĕrina, nina hantoe ĕmpak pawang sĕdija.

1. Ajonlah ajon, boewah tĕngajon
   Poetjoeklah loelang, gagatĕn lipan.
   Djangan si dajang tĕrbanggo²
   Soendoet boelan ngarakkĕn bintang.
2. Tanĕm boemi, tanĕm tĕmbaga,
   Soeratsoeraten radja Atjih,
   Malam ini malam tjilaka
   Toeroenlah si dajang marabisabis
3. Loelang loelang si batang loelang
   Ikat ikat si batang padi
   Poelang si dajang poelang
   Ingĕt ingĕt djalan kĕmari.
4. Djangan angko lale
   Mănninggalkan tampatmoe bagoes
   Djangan ko mĕnangis
   Mĕninggalkĕn anakmoe moeda.

Toeroenlah ningkoe, toeroen[8] si bagi oedjan; rapat ningkoe, rapat rapat si bagi kĕrsik; ikoetlah si biring toenam koe bandar toewa.

Het ontstaan van de bij.

Er was eens een kind van den vorst toewan Patimah, een meisje. „Mag ik ook mede naar het veld, moeder?" zeide zij. „Je gaat niet naar het veld," zeide de moeder. Den volgenden dag vroeg zij weer: „Mag ik mede naar het veld, moeder?" – „Neen, je mag niet," zeide de moeder, „maar laat ik een stuk speelgoed voor je maken." Daarop nam zij kleefrijst, (page poeloet sĕrangsang sedi), stootte die (in het rijstblok) tot meel, en maakte er koekjes van; de rijstbolsters werden zijne vleugels, de vliesjes zijne pooten, de stukgestooten (harde) korreltjes (b ĕ n i n g) zijne oogen, de haren (r ĕ g ĕ n) zijn snuit (boelele); zij plaatste het op een uitsteeksel van de para (p a d o e n g p a r a).

„Kom laten wij eens het speelgoed van het vorstenkind gaan bekijken," zeiden de kinderen van het dorpsplein. Zij bekeken het en vernielden het. Toen schreide het kind van radja toewan Patimah. De moeder kwam uit het veld en zeide; „Waarom huil je zoo, vrouwtje?" – „Die kinderen ginds hebben mijn speelgoed vernield", zeide het kind. – „Laat het maar loopen, vrouwtje! morgen kunnen wij immers er weer een maken", zeide de moeder. – Den volgenden dag maakte de moeder weer een stuk speelgoed (men heeft reeds bemerkt dat het eene bij moet voorstellen), en plaatste het op de trap, maar weer kwamen de kinderen en vernielden het.

Den volgenden dag moest de vader het eens maken. Hij nam zeven gantang bĕras, waschtte deze en maakte er weer meel (en koekjes?) van en plaatste ze op de trap alwaar de bijen een nest gingen maken (ĕrtjambang). Daarna liet hij

rondzeggen dat de kinderen het niet meer stuk mochten maken. Vier nachten wilden de kinderen het niet meer zien; daarna bekeken zij het en zagen dat er reeds een bijennest was. „Laten wij het nemen", zeiden zij. Zij namen het. Toen zij het genomen hadden, zeiden ze: „Waartoe zullen wij het gebruiken, of is alzoo het speelgoed van het vorstenkind? Laat het ook ons speelgoed zijn!" Daarna kregen zij twist en die het genomen hadden vochten om het speelgoed van zoo even; het (de honig) spoot er uit, juist in zijn mond. „Het smaakt lekker, vrienden!" zeide hij. Toen waren zij weer allen verheugd. „Kom, laat mij ook een beetje er van eten", zeide (er een). Hij proefde het, „zeker het smaakt heel lekker, vriend!" zeide hij. „Laten wij het deelen, voor onze moeders ook wat", zeide hij. „Goed vriend", zeide hij. Den volgende dag gingen zij weer naar het bijennest en namen er weer van.

Wederom schreide het vorstenkind. „Waarom huil je vrouwtje" vroeg haar moeder. „Telkens nemen gindsche lui van mijn speelgoed ," zeide het kind. Toen plaatste de moeder het bijennest in de dorpspoort; maar ook daar namen de kinderen er telkens van. Ten einde raad maakte de vader voor de bijen eene angel (s ĕ r ĕ u n a) van het steeltje dat aan de korrel van de kleefrijst zich bevindt (i k o e r p a g e p o e l o e t), Toen de kinderen het weer wilden nemen, stak de bij hen en een vorstenzoon stierf. Alle menschen van het dorp waren toen boos; zij plaatste het nest in de brandnetels (l a t ĕ n g die om elke kampong groeit); ook dat wilden de menschen niet toestaan, „het is te dicht bij het dorp," zeiden allen.

Weder schreide het kind. De moeder beval haar een ei te nemen, opdat de vader eene plaats voor haar speelgoed zou kunnen maken. Toen wierp toewan Patimah het ei omhoog, de schil werd een ipoehboom, het vlies een toewalang, het wit werd een kasoempat, de dooier een tjililih, de kiem-

draden werden zijne wortels en de eene helft de wortelbladen. En daar boven (in dien boom) verzamelden zich de speelgoederen van het vorstenkind.

Na eenigen tijd schreide het vorstenkind weder. „Waarom huil je?" vroeg vader en moeder. „Ik wou mijn speelgoed daarginds nemen," zeide zij. „Als je het toch nemen wilt, wel! ga naar de pawang sĕdija; als hij het neemt, wordt gij zijne vrouw." „Dan zijne vrouw maar, als het maar genomen wordt" zeide zij. Zij zonden om den pawang sĕdija. Hij kwam. „Wat wil toewan Patimah van mij?" zeide de pawang. „Het speelgoed halen, van dit meisje hier," zeide hij. „Het nemen zeg je, goed! maar dan wil ik (haar) trouwen" zeide de pawang. Trouw haar dan maar," zeide toewan Patimah. „Hang de matten dan op (zooals bij het moekoel geschiedt) opdat ik het speelgoed van het vorstenkind neme" zeide de pawang. „'t Is goed," zeiden vader en moeder. [Daarop werd hij stellig door het „m o e k o e l" met het meisje getrouwd].

De pawang beklom den boom en nam de bijennesten [hij bond het nest aan het hijschtouw] en zeide tot zijne vrouw [die beneden stond]: „Laat vieren het touw!" Zoo nam hij zeven keer van de bijennesten, geheel volgens gewoonte gekleed [k o e h s i n d j a t a k o e l a n a, iets dat zooals beneden blijkt niet mocht, vooral had hij geen mes bij zich mogen hebben]. Daarop sneed de hantoe [die in dien boom woonde] hem in stukken en deed hem in een bijennest [b ĕ l a n g a d a r a]. „Vier het touw," riep de hantoe tot de vrouw. „Zit er wat in, pawang!" riep de vrouw [die meende dat de pawang het haar toeriep]. „Boordevol!" riep de hantoe. Zij vierde het touw, de bĕlanga kwam naar beneden en zij zag haar man, door den hantoe in stukken gehakt. De vrouw nam toen een hakmes en een dissel en bedreigde daarmede den boom zevenmaal. „Och, hak mij niet om," riep de hantoe. „Ik zal je omhakken," zeide de

vrouw. „Hak mij niet om, laat ik je man weer levend maken" zeide de hantoe. „Maak hem dan weer levend," zeide zij. En hij leefde weer.

Dit is het, opdat gij het weten zult," zeide de hantoe tot den pawang sedija. „Als je den boom beklimt, bovengekomen moet je den naam van den boom noemen; tot hoofddoek diene rotan; tot mes hout, pĕmoenoeng geheeten; steek een toenam aan en houdt die achter je (eig. met je rug naar de toenam gekeerd). Vergeet niet de woorden [die ik je nu ga zeggen]: „Ik ben een gezant van Toewan Patimah" zeg je „noem den boom en 'rdondang dondang [dofdreunend zingen]. De naam van den boom (?); zijne wortels t ĕ r o e s p o r t i b i; zijne wortelbladen s i n d a r m a t a n i a r i; zijn stam s a w a m a n g o l ĕ r; zijn sap k a p o e r b a s a h; de treden van de trap si martanggakĕn tangga ratoes, tangga riboe; waarlangs het klimtouw s i t o e n d j o e k l a n g i t; zijne takken, de eerste b o e d j a n g l a l e, de tweede s i b a d j o e k a n g g a n, de derde r e w i s n a (?) k e d j a n g n a k e d j o e n g; de vierde s i b a d j o e r a m b a n g; zijnere dunnere takken b i n t a n g t o e m a b o e r; zijne bladeren s i l o e m l o e m d o n ij a; de bladknoppen o e w i s k ĕ p a l a b e d j o e n t e, zijne bloesems s i a d a m, zijn vruchtbeginsel s i l a d a l a d a.

Wat er nu verder volgt is met behulp van het Maleisch gemakkelijk te verstaan; ook de versierde namen vertaalde ik niet, daar hoewel de meeste wel duidelijk er toch eenigen zijn die voor mij veel duisters bevatten. Het slot: „Toeroenlah" enz. slaat op de bijen die de naar beneden vallende vonken volgen en zich zoo op de aarde (b a n d a r t o e w a) laten vallen.

-- --

Verslag over de Kweekschool en Scholen in het Ressort Mâdja-wârnâ over 1904,

door J. KATS.

Het afgeloopen jaar werd hoofdzakelijk in beslag genomen door het vaststellen van Leerplan en Methode voor het Onderwijs op kweekschool en scholen.

Het behoeft wel geen betoog, dat op een onontgonnen veld als dat van het Inlandsch onderwijs die vaststelling nog slechts een voorloopige kan zijn. Een en ander moet nog aan de practijk getoetst worden en zal dan allicht nog verandering ondergaan. We zullen dan ook slechts enkele der hoofdtrekken van die regeling in dit verslag noemen.

Hoofddoel — liever nog: het eenige doel — van het onderwijs aan de kweekschool is het vormen van gesehikte onderwijzers voor de zendingsscholen in de Oost-Java-missie. Leerplan en Methode van onderwijs aan de kweekschool zijn dan ook zoo veel mogelijk op het bereiken van dit doel berekend. Vakken van onderwijs zijn uitsluitend die, welke 1° de leerlingen later zelf te onderwijzen hebben of 2° die met hun toekomstig werk in nauw verband staan, waarbij dan nog als derde „hoofd"-deel komt het bijbrengen van de kennis om die zaken op de meest vruchtdragende wijze aan de jeugdige leerlingen mee te deelen. Onder de eerste vakken vallen voornamelijk de onderwijsvakken der Lag. school, het laatste is vertegenwoordigd door de kennis der beginselen van opvoed- en onderwijskunde. Van de onder 2° genoemde vakken noem ik bijv. het timmeren. De lessen in dit vak hebben ten doel den toekomstigen onderwijzers eenige vaardigheid bij te brengen om later zelf de eenvoudigste en

noodigste hulpmiddelen bij hun onderwijs te kunnen samenstellen. Een eerste eisch blijft steeds het onderwijs zooveel mogelijk naar Javaansche behoeften in te richten, maar daarbij mogen we onderwijzers en leerlingen niet onthouden de eenvoudige en zoo hoogst nuttige hulpmiddelen, die het Europeesch onderwijs ten dienste staan, en die zeker den weg naar het ideaal eener „Javaansche" vorming veel helpen bekorten. Waar de kosten allicht een bezwaar zouden zijn om tot de invoering over te gaan, worden die tot een minimum teruggebracht zoo de onderwijzers in staat zijn zelf een en ander in elkaar te zetten.

Niet alleen de aard der vakken, ook de wijze van behandeling is er zooveel mogelijk op ingericht den kweekelingen gedurende hun vierjarig verblijf aan de kweekschool proefondervindelijk te doordringen van de noodzakelijkheid der later door hen toe te passen methode. Maar al te vaak toch gaat de Javaansche onderwijzer op de lagere school – zelfs in de lagere klasse – over tot „doceeren" zonder te voelen, dat de wijze, waarop hij zelf al bijna volwassene in een vak is onderwezen, niet de aangewezen manier is om jonge kinderen de noodige kennis bij te brengen. Het is daarom van groot belang bij 't onderwijs op de kweekschool voortdurend zooveel mogelijk den norm te kiezen, die ook op de lagere school de aangewezene is.

Wat nu de vakken van de lagere school betreft, deze bestaan in hoofdzaak uit de vakken van het zaakonderwijs, waarbij het ethisch – religieusch materiaal op den voorgrond treedt. Voor de scholen is als norm vastgesteld een verdeeling in 6 jaarklassen naar onder uitgebreid met Fröbelklassen, naar boven met „voortgezet onderwijs", waarbij de vakken van de normale school vervolgd worden. In genoemde 6 klassen wordt dus aan alle scholen hetzelfde onderwijs gegeven, terwijl daar, waar het gewenscht is, aan dat zestal een onbepaald aantal vervolgklassen kan worden toegevoegd.

Het onderwijs aan de kweekschool kon gedurende het verslagjaar geregeld gegeven worden. Toch moesten verscheidene leerlingen wegens malaria eenige dagen de lessen verzuimen. Gelukkig had geen der aanvallen een ongunstigen afloop. Bij een der in Januari '04 aangenomen leerlingen werd in den loop van het jaar een hartvergrooting geconstateerd, die wel geen ontslag noodig maakt, maar waardoor de patiënt zich toch in verschillende zaken zeer in acht heeft te nemen. Het is een aanwijzing om in het vervolg nieuwe leerlingen vóór de toelating geneeskundig te doen onderzoeken, om den betrokken persoon voor mogelijke teleurstelling bij een later wellicht noodig gebleken ontslag te vrijwaren en in het werk geen persoonen met organische gebreken op te nemen.

In December '04 legden drie kweekelingen voor den Inspecteur van het Inlandsch onderwijs met goeden uitslag het examen voor Inlandsch hulponderwijzer af. Ze zijn reeds geplaatst in den werkkring van Br. Louwerier. Mogen zij velen ten zegen zijn in en door hun werk.

Begin Februari '05 bleek het gewenscht ook de eenige externe leerling in het internaat op te nemen. Het aantal kweekelingen is nu zestien, allen intern waarvan zes de hoogste en tien de laagste klasse vormen.

Ook op de scholen kon het onderwijs het geheele jaar door zonder stoornissen gegeven worden. Elke week komen alle onderwijzers te Mådjăwarnå bij elkaar, waar zij de noodige aanwijzingen omtrent hun werk ontvangen, om zoo langzamerhand bovenaangeduide richting bij hun onderwijs te leeren toepassen. Met de kweekelingen der hoogste klasse wordt elken dag vóór den aanvang der lessen op de lagere school het door hen te geven onderwijs besproken, wat een uitstekende gelegenheid geeft om de reeds vroeger behandelde theorie van de methodiek der leervakken etc. in een geheel op de practijk berekenden vorm te herhalen. Tevens is dit ook de

aangewezen weg om het door de beginners te geven onderwijs het meest vruchtdragend te doen zijn, terwijl het hen er aan gewent zich steeds voor een les degelijk voor te bereiden. Vooral het laatste laat bij de onderwijzers dikwijls te wenschen over. Het is trouwens een verschijnsel, dat zich in verschillenden vorm maar al te veel openbaart en dat aldus is te definieeren: wie lezen, schrijven en rekenen kan, is ook geheel berekend voor de taak om zonder nadere voorbereiding of speciale opleiding onderwijs te geven of te beoordeelen.

De onderwijzer Arban van de school te Ngårå moest worden ontslagen. Hij voelde zich daar niet „Krasan" vooral ook daar het hoofd van de school de noodige tact miste in zijn optreden tegenover het personeel. A. wilde nu maar te Mådjåwarnå gaan wonen om tenminste buiten den schooltijd niet met genoemd hoofd in aanraking te komen. Natuurlijk kon dit niet worden toegestaan, daar hij als onderwijzer op zoo'n afstand niet de belangen van zijn werk voldoende kan behartigen.

Daar er geen ander beschikbaar was om met A. van plaats te verwisselen en de laatste bij zijn besluit bleef, moest hij wel worden ontslagen. Wij verliezen er helaas een goed onderwijzer door, maar toegeven zou den weg openen tot een reeks overplaatsingen, daar ook de beide andere onderwijzers reeds overplaatsing aanvroegen om denzelfden reden. Bij dikwijls gegronde aanmerkingen ontbreekt het genoemd hoofd aan tact om ze ook als zoodanig te doen erkennen door zijn personeel. De aangewezen weg — het overplaatsen van het hoofd — kan ook niet worden gevolgd, daar hij tevens voorganger van de gemeente is. Ik stond dan ook zoo lang bij deze geschiedenis stil om de aandacht te vestigen op een bezwaar der vereeniging van beide betrekkingen in één persoon.

In 1905 hopen we in aangegeven richting voort te gaan met de nadere uitwerking van het Leerplan etc. Moge Gods zegen rusten op dit deel van het zendingswerk.

— —— — — —

Een vredesconferentie te Posso,

door PH. H. C. HOFMAN.

Reeds geruimen tijd, naar men beweert 12 jaar, was de woeste bergstam der To Napoe in oorlog met dien der To Onda'e.

Eerstgenoemde stam woont ongeveer drie dagreizen ten Westen van de Possorivier, verscholen achter het hooge Tinebagebergte. De geheele sterkte der To Napoe wordt op 1000 zielen geschat. Van deze 1000 Napoe behooren stellig $\frac{2}{3}$ tot den slavenstand. Het overgroote deel der slaven is geroofd in den krijg met naburige stammen.

De To Onda'e bewonen een landstreek, die ruim één dagreis ten Oosten van de Possorivier is gelegen. Wat getalsterkte betreft zijn de To Onda'e de meerderen van de To Napoe, maar in dapperheid staan zij verre bij dezen ten achter.

Deze oorlog heeft zijn ontstaan te danken aan het niet nakomen van eene belofte door de To Onda'e gedaan. De To Napoe beoorloogden aanvankelijk de lieden van Tamoengkoe Dena, een dorp ten N. van het Possomeer gelegen. Maar toen dezen zagen, dat zij de nederlaag zouden lijden, riepen zij de hulp der To Onda'e in, welke vredestichters zeven slaven als oorlogsschatting aan de overwinnaars, de To Napoe, beloofden. In plaats van zeven slaven betaalden de To Onda'e er echter maar één. Dit schenden van hunne belofte had ten gevolge, dat de To Onda'e door de To Napoe wērden beoorloogd. Met kortere of langere tusschenpoozen vielen de ruwe To Napoe het land der To Onda'e binnen, brachten de bevolking in rep en roer, belegerden hunne dorpen en snelden verscheidene koppen.

Vergeleken met onze moderne oorlogen zijn deze „verscheidene" koppen slechts een bagatel, maar in aanmerking nemende de dunne bevolking van Midden Celebes en de zeer primitieve wijze van oorlogvoeren, is het getal vrij groot. Men vergete ook niet, dat een oorlog steeds als een godsoordeel wordt beschouwd. Al valt er aan ééne zijde slechts één man, dan is reeds uitgemaakt, dat de andere partij gelijk heeft. En daar het meestal te doen is em dit te bewijzen, zoo stelt de overwinnende partij zich met weinig tevreden. Het aantal gevallenen van Onda'e in den geheelen oorlog wordt op 300 geschat. Bovendien vallen de To Napoe steeds het vijandelijke land binnen, wanneer de rijstoogst staat binnen gehaald te worden. Zelven vinden zij dus voedsel in overvloed, maar de bewoners van zulke streken kunnen niet oogsten, waarvan groote ellende het gevolg is. Zoo handelden de To Napoe ook bij het beoorlogen van de To Onda'e De Onda'e leden nederlaag op nederlaag. Naar Napoe gaan om wraak te nemen durfde men niet, men voelde zich niet sterk genoeg. Waar moest dat heen? De Napoe traden hoe langer zoo driester op, want ook hier verlevendigen overwinningen den moed.

Papa i Melempo, het hoofd der To Kadomboekoe, wonende te Tomasa, werd door de To Onda'e aangezocht om als bemiddelaar op te treden, ten einde den vrede te bewerken. Genoemd hoofd nam dat aanzoek aan en maakte zich gereed om naar het land der To Napoe op te trekken, om daar de vredesonderhandelingen te openen. Nu brengt het landsgebruik hier mede, dat zulk een tusschenpersoon niet slechts zijn krachten gratis ten dienste der gemeenschap stelt, neen, hij moet bovendien een zeker aandeel van de te betalen oorlogsschatting voor zijne rekening nemen. Om aan die verplichting te kunnen voldoen wordt hij natuurlijk gesteund door zijn stam. Daar echter in dit geval de vredesvoorwaarden stellig vrij zwaar zouden zijn, klopte Papa i Melempo

om hulp aan bij den Heer Engelenberg, destijds Controleur in de Tominibocht, evenals bij de BB. Adriani en Kruijt. Dat was niet te vergeefs. Eerstgenoemde nam op zich den prijs van twee slaven — d.i. in dit geval 100 gulden — te voldoen, onder deze voorwaarde, dat de Controleur bij de vredesluiting mede recht van spreken zou hebben, om zoo mogelijk het barbaarsche gebruik van het slachten van een mensch, dat tot nu toe bij het sluiten van vrede steeds heerscht, te weren.

Dat de B.B. Adriani en Kruijt ieder den prijs van één slaaf voor hunne rekening namen, was natuurlijk voor Papa i Melempo en de zijnen, onder wie het Evangelie wordt verkondigd, het beste bewijs, dat zij inderdaad medeleven met de bevolking en hare belangen willen behartigen.

Aldus voorbereid trok Papa i Melempo met vele makkers naar Napoe. Dit geschiedde in het jaar 1901. Meer dan een maand bleef men daar. Het resultaat van de onderhandelingen was, dat de To Napoe den vrede wilden, wanneer de volgende oorlogsschatting werd opgebracht: 9 slaven, 9 buffels, 9 groote stukken katoen, 90 kleinere stukken goed, zooals hoofddoeken enz. Een deel hiervan werd terstond voldaan n.l. 3 slaven, al de buffels (in den vorm van zout), 2 stukken katoen en 20 kleinere stukken goed. Het overige zou later door de To Napoe gehaald worden, wanneer n.l. de vrede officiëel gesloten zou worden.

„Wanneer zult gij komen?" Zoo vroeg Papa i Melempo aan Oema i Soli, het hoofd der To Napoe, „over een maand?" Neen dat was te spoedig. „Over drie jaar?" Dat was te lang. „Bepaal gij zelf dan den tijd", zoo eindigde Papa i Melempo.

De afspraak van Oema i Soli was nu, dat men over drie maanden te zamen zou komen, om officiëel vrede te sluiten en de rest der personen en goederen in ontvangst te nemen. Zoo scheidde men. Men houde in 't oog, dat door de Napoe niemand van Papa i Melempo's makkers bij deze voorloopige

besprekingen was toegelaten. Geen enkele getuige dus. Dat ook Papa i Melempo dit verdacht voorkwam, blijkt wel hieruit, dat hij zijn zoon Tantowi, die te Tomasa op school ging, de vredesvoorwaarden liet opschrijven. Het briefje werd bij zijn thuiskomst zorgvuldig door hem in een kistje weggelegd.

Wij schrijven nu September 1905. Drie jaar ruim hebben de To Napoe vergeefs op zich laten wachten om bovenstaande zaak af te doen. Hun gewone taktiek om alles slepende te houden! Maar nu hebben ze drie maanden geleden touwtjes (ojoe) gezonden aan de betrokken partijen om te vergaderen. In zulke touwtjes zijn zóóveel knoopen gelegd als er nog nachten moeten verloopen alvorens de bijeenkomst zal plaats hebben. Door elken dag een knoopje af te snijden van het touwtje, weet men precies, wanneer men op reis moet gaan om op tijd ter plaatse te komen.

Hier te Tomasa en in de naburige dorpen bracht die tijding heel wat beweging, want met Papa i Melempo, zouden velen mede trekken. De zwaarden werden extra aangezet, de lansen gepunt, de beste plunjes voor den dag gehaald, want ieder wilde zoo voordeelig mogelijk voor den dag komen.

Papa i Melempo, die wegens zijn wankele gezondheid niet kon loopen, vertrok eenige dagen vroeger dan het gros zijner makkers, in een prauw.

Op den middag van den 20en Juni kwamen eenige hoofden met hunne slaven op de voorgalerij van ons huisje. Zij hadden beloofd mij af te komen halen, wanneer zij naar de vergadering zouden vertrekken, want aanstonds was het plan in mij opgekomen deel te nemen aan deze vredesconferentie. Zoo vertrok ik met een twintigtal onzer Toradja's dienzelfden dag. Het terrein van samenkomst was niet ver van Tomasa: slechts drie uur loopens. 't Was een heerlijke vlakte aan de samenvloeiïng van de Roemoeroe met de Possorivier. Ieder zocht hier de beste gelegenheid uit. „Wie 't eerst komt, wie 't eerst

maant". Onze club trof het nog goed, want een tuinhuisje op den Oostelijken oever der Possorivier bood ruimte voor ons allen. Het viel ons al direct tegen te vernemen, dat de To Onda'e nog niet gekomen waren, want dat beteekende eenige dagen langer samen zijn. Maar een Toradja trekt zich tijdverlies niet hard aan, om de eenvoudige reden, dat het begrip „tijd" hem vrij wel vreemd is. Wat bij hem zwaarder weegt, is de kwestie van de maag. Hoe zal men aan voedsel komen, wanneer honderden te zamen enkele dagen op één en dezelfde plaats vertoeven, vooral als de rijstoogst nog te velde staat? Zelf brengt men niets mede. De slaven gaan geregeld uit naar de naastbijliggende dorpen en vragen aan de bewoners voedsel voor hunne heeren (meroeroe).

Ook nu brachten zij niet anders dan mais mede. In het bosch hakte men een boomsoort (lelangi), waarvan het eenigszins bittere merg als groente werd gebruikt bij de geroosterde mais. Het is dus niet te verwonderen, dat ook de Toradja's niet langer dan hoog noodig in zoo'n grooten getale bijeen willen zijn.

Toch gingen de beide volgende dagen met vergeefsch wachten voorbij. Voor mij waren ze echter niet vergeefs, want ik had gelegenheid velen te ontmoeten, die ik nog nimmer te voren gesproken had. Den ganschen dag moest ik mijn ooren wagewijd open zetten en met aandacht luisteren, of zelf het woord voeren. Kwamen we tegen het vallen van den avond, na een verfrisschend bad in de Posso, weer in onze hut bijeen en was onze gezamenlijke maaltijd afgeloopen, dan zaten we bij het schijnsel eener kaars onder het genot van een kop thee, die ik liet zetten, dikwijls tot in den nacht door te praten. Mijn notitieboekje was steeds mijn trouwe metgezel. Voor mij nog vreemde woorden of uitdrukkingen noteerde ik geregeld en velen hielpen mij om de beteekenis ervan duidelijk te maken.

Een dier avonden vertelde men mij met grooten ernst, dat

een hunner makkers spoorloos verdwenen was. Links en rechts had men vruchteloos gezocht. Men verdacht de To Napoe reeds van dien man opgepikt te hebben. Een vruchtbaar onderwerp om op voort te borduren, om de dapperheid en de streken der To Napoe breed uit te meten. Maar toen we den volgenden avond reeds op een rijtje lagen om te gaan slapen, fluisterde mijn buurman mij in 't oor: „mijnheer het „is nu gebleken, dat onze makker uit vrees voor de To Napoe „het kamp heeft verlaten en op den loop is gegaan; hij is „zelfs 's nachts de Possorivier in een prauw overgestoken." Ik kon niet nalaten hartelijk te lachen om zoo'n held, maar mijn buurman verzocht mij dat niet meer te doen, „want", voegde hij er aan toe, „wij zijn allen zeer beschaamd, dat onze broeder is weggeloopen."

„Maar hoe zult ge u houden tegenover de To Napoe?" vroeg ik. „Wel mijnheer, wij hebben reeds aan hen verteld, dat de man idioot is!" Onnoodig te zeggen, dat een To Napoe ook weet wat hij van dat idioot-zijn denken moet.

Den volgenden dag hadden we zekerheid, dat de To Onda'e nog twee dagen op zich zouden laten wachten, waarom ik besloot naar een onzer zendingsposten te gaan, om het werk van den goeroe daar na te gaan.

Bij mijn terugkomst aan den vroegen morgen van 24 Juni waren de To Onda'e aangekomen. Er waren nu drie groote kampen, maar op vrij grooten afstand van elkaar, zoodat men niet den indruk kreeg, dat ongeveer 600 lieden bij elkaar waren.

Aan den Oostelijken oever van de Possorivier waren de lieden van Papa i Melempo in grootere en kleinere hutten gekampeerd. De To Onda'e lagen op denzelfden oever in kleinere in der haast opgeslagen bladerhutten. Op den Westelijken oever vond men de To Napoe, bijna 200 in getal.

In eene vergadering uitsluitend gehouden door Papa i Melempo en de zijnen werd nog eens uiteen gezet, hoe hunne

houding zou zijn als tusschenpersoon. De groote kwestie was nl, deze: Zou men den To Napoe toestaan bij de berekening der oorlogsschatting terug te gaan tot het allereerste begin van den oorlog — want deze oorlog liep over verscheidene schijven — en dus eveneens toestaan, dat al de betrokken stammen door de overwinnaars beboet zouden worden, of moest de zaak tot de To Onda'e en de To Napoe beperkt blijven? De To Napoe wilden natuurlijk het eerste, dan was er het meest te verdienen. Maar Papa i Melempo sneed den To Napoe direct den pas af. Hij verklaarde aan de zijnen, dat men alleen gekomen was om vrede te maken tusschen Onda'e en Napoe; dat men alleen den tegenwoordigen stand van zaken aanvaardde en de vroegere partijen er buiten liet. Hij gebruikte daartoe het beeld van een boom, zeggende: „wij weten niets van de wortels, wij weten niets van den stam, wij weten niets van de takken." Slechts van den „top" wisten zij dus af.

Vervolgens gingen enkele hoofden naar het kamp der To Napoe. Daar gekomen zagen we drie lange rijen zeer lage hutten, waarin men onmogelijk rechtop kon staan. Papa i Melempo en ik namen plaats tegenover Oema i Soli, het hoofd der To Napoe, die omgeven was door tal zijner voornaamste stamgenooten, Na een afgemeten groet ging het Napoehoofd kalm door met het figuur snijden in zijn zwaardscheede. Nooit zal een Toradja, wat men bij ons noemt, met de deur in huis vallen. Dat vindt men onbeleefd. Eerst gaat de sirihpruim rond, daarna komen de „koetjes en kalfjes" voor den dag.

Het was den Napoe maar half naar den zin, dat een Hollander bij de besprekingen was. Daar zou ongetwijfeld wel wat achter steken! Maar toen ik vertelde, dat ik de pandita was en met geen andere bedoeling kwam dan om de rol van toeschouwer te vervullen, had men er vrede mede.

„Is het in Holland ook zoo koud als in ons land?"

vroeg een der To Napoe mij (Napoe ligt vrij hoog). Ik vertelde voor hunne ooren wondere dingen:

„In uw land doen uwe tanden pijn als ge het water uit de „rivier drinkt, maar zie in Holland zijn er maanden, dat het „water heel niet te drinken is, want het wordt hard (stolt), „zóó hard, dat menschen er op kunnen wandelen; maar komt „de zomer dan wordt het water weer vloeibaar en is het vaak „warmer dan in uw land".

Na dergelijke aanloopjes genomen te hebben, ging men tot behandeling der zaken over, die spoedig waren afgedaan. Papa i Melempo zei tot Oema i Soli: „wij komen alleen om vrede te maken tusschen U en de To Onda'e; van den oorsprong van dezen oorlog weten wij niets af. Vindt ge het goed, dat we overmorgen allen te zamen komen in eene groote vergadering en daar de zaak in eens beslechten?" Na eenig heen en weer praten werd dit voorstel goedgevonden. Kort daarop namen we afscheid.

De volgende dag ging stil voorbij. Eenige afgezanten van Papa i Melempo hielden een kleine vergadering met de To Onda'e, die ook goed vonden om de zaak af te doen.

Den 26en Juni blakerde het Oostersche zonnetje met al zijn kracht. Het open veld was het Vredespaleis, zoodat naar schaduw vergeefs werd omgezien. Meer dan 500 lieden waren in dicht opeengedrongen kring gezeten op het grasveld, dat nu een schilderachtig gezicht opleverde. De zon schitterde op de honderden pieken der lansen, die in lange rijen in den grond gestoken waren. De groote verscheidenheid van kleuren der bonte hoofddoeken was een lust voor de oogen. De hoofden geurden met zwarte jasjes, nog wel met zilveren tressen afgewerkt. Toen allen bijeen waren, kwam er bericht, dat Papa i Melempo niet kon komen; hij was te uitgeput. Daarom zouden zijn vertegenwoordigers met de andere partijen de zaak afdoen. Het Napoe-hoofd verklaarde toen nogmaals, dat hij den vrede wilde. Hij telde intusschen

acht kleine stukjes hout voor zich neer, m.a.w. nog acht slaven moesten betaald worden als oorlogsschatting. Dat was dus twee meer dan de afspraak was. Hierover werd lang getwist, maar men werd het niet eens. Dit artikel der vredesvoorwaarden besloot men tot den volgenden morgen ter zijde te leggen; het zou dan met Papa i Melempo zelven afgedaan worden.

Daar trokken eenige To Onda'e eensklaps aller aandacht. Zij voerden eene vrouw met zich mede, die aldoor lamenteerde en schreide en angstig riep: O doodt mij toch niet!" Als een deel van de oorlogsschatting werd zij aan de To Napoe gegeven, die haar onmiddelijk vervoerden naar hun land.

Het zijn steeds slaven, die uitgeleverd worden en dan natuurlijk niet de meest geliefde en getrouwe. Vaak is er een steekje aan hen los. Zij zijn, zooals de Toradja's het uitdrukken „ondeugend!" Dit ondeugend zijn bestaat dan vooral hierin, dat zij niet willig genoeg zijn jegens hun heer; ook wel, dat zij zich op sexueel gebied te veel vrijheden veroorloven. De zonden der slachtoffers worden intusschen voor zulk eene gelegenheid breed uitgemeten, omdat men zijn geweten wil stillen en zich wijs maken, dat zij den dood verdiend hebben. Vaak zegt men: hij of zij zal wel de schuld hebben, anders zou men hem of haar niet dooden, maar wat de schuld is, weet het hoofd het beste te zeggen. Vraagt men het nu aan het hoofd, dan zegt deze eenvoudig; „O, 't is een ondeugende kerel of een ondeugend wijf." Dikwijls maakt hij er zich af met te zeggen: „er moest toch iemand uitgeleverd worden." Ook geeft men wel blinden, stommen, onwijzen of dergelijke minderwaardigen,

Intusschen was een buffel naderbij gebracht om gedood te worden.

Wanneer een vrede gesloten wordt, scharen de beide partijen zich tegenover elkander om een buffel. Zoowel door de overwinnaars als door de overwonnenen wordt ten aan-

sehouwe van velen een lans in het dier geworpen, of het wordt door zwaardhouwen van beide partijen gedood. Ieder van dezen ontvangt daarna de helft van het offerdier. Men richt daarna een maaltijd aan en smult gezamenlijk. De vredespijp, die Jules Vernes zijn jonge vrienden zoo vaak te rooken geeft, ontbreekt echter. Wel pruimt men sirih. Is de maaltijd afgeloopen, dan ontvangt iedere partij één hoorn van den buffel. Ieder weet, dat men hier mede te kennen wil geven: Verbreekt gij den vredesband, die nu gelegd wordt, dan zal deze buffelhoorn u dooden. Dat is de wraak der goden. Vervolgens wisselen twee afgevaardigden der partijen van zwaard en speer, waarmede men wil zeggen: Wanneer gij den nu gesloten vrede verstoort, zult gij door uw eigen zwaard of speer gedood worden.

Zoo geschiedde ook nu. Een deel der verzamelden bleef in de vergadering, anderen spoedden zich naar den buffel. De lansen werden geworpen, met het zwaard er op ingehakt; het offerdier werd verdeeld en gezamenlijk gegeten. Elke partij ontving een buffelhoorn, zwaard en speer werden geruild.

Wanneer het niet al te groote geschillen betreft, is het vredesluiten op deze wijze voldoende. Ditmaal echter niet, zooals hierna zal blijken.

Na het dooden van den buffel ging men voor dien dag weer uiteen, maar den volgenden morgen was men al vroeg in de hut van Papa i Melempo vereenigd. De To Napoe kwamen de aangeboden katoenen goederen nazien, die mede als oorlogsschatting werden gegeven. Het is nl. de gewoonte, dat eenigen der uit te leveren slaven vervangen mogen worden door katoenen goederen, zout of buffels. De waarde van een slaaf wordt in zulke gevallen op 20 rijksdaalders geschat. De stapels goederen werden den To Napoe voorgelegd. IJverig werd ieder lapje, groot of klein, nagezien of het wel de bepaalde lengte had. Het was om kriebelig van te worden,

de manier, waarop die ruwe krijgers alles zaten na te pluizen. Ze leken wel kruideniers, die hun krenten aan het uitzoeken waren. Behoudens enkele wijzigingen werden de goederen echter geaccepteerd.

Na den maaltijd zou het verschil der geëischte slaven ter sprake komen. Een oogenblik met Papa i Melempo alleen zijnde, zei hij tegen mij: „Maar wat zal ik doen, als de To Napoe hun eisch blijven handhaven?" De eerzucht en den rechtmatigen trots van dit hoofd kennende antwoorde ik: „U geeft volgens vroegere afspraak, dus volgens recht. Dan moet U er niets bijdoen. Geeft ge meer, dan zeggen de tegenstanders, dat ge het uit v r e e s doet, niet om de zaak spoedig te beëindigen. Zij denken toch al, dat ieder hen vreest, maar dan zullen ze het uitbazuinen aan ieder, die 't maar hooren wil: Zie zelfs Papa i Melempo vreest ons, hoe dapper hij overigens ook zijn moge."

Ik geloof dat mijn woord pakte.

Ten slotte spraken we over het briefje, dat indertijd door zijn zoon Tantowi in Napoe geschreven was, vermeldende alle vredesvoorwaarden, die destijds door de To Napoe gesteld waren. Daar Tantowi nog niet teruggekeerd was van zijne reis met Br. Kruijt, kon men het briefje niet in handen krijgen. Wat nu te doen? Spoedig had ik een nieuw epistel gereed, dat als bewijsstuk moest dienen, want hoewel van mijne hand, was het toch de brief van Tantowi! Ik haastte mij nu naar een naburig dorp, boven op een berg gelegen. Men had daar mijne hulp ingeroepen voor het oude dorpshoofd, dat zwaar ziek lag. Nauwelijks was ik boven of een hevig onweder barstte los en de regen viel in stroomen neer. Hierdoor werd ik verhinderd de middagvergadering bij te wonen, maar 's avonds hoorde ik in onze hut de geheele toedracht der zaak.

De beide hoofden zaten weldra tegenover elkander. Ze vormden een groot contrast die twee: Oema i Soli, het Na-

poehoofd, een flinke, forsche, breedgeschouderde kerel, maar met een valschen trek op zijn gezicht en een valschen blik in zijn oogen. Papa i Melempo daarentegen een kleine, tengere, bijna uitgeteerde figuur, maar met open oogopslag.

Het hoofd der To Napoe beweerde heel goedmoedig, dat Papa i Melempo allicht vergeten was hoe groot het getal beloofde slaven was. „Ik vergeet wel eens wat" zei daarop Papa i Melempo schamper, „b.v. mijn speer of mijn zwaard, maar ik vergeet niet, wat ik als vredesvoorwaarden heb geaccepteerd. Het was niet toevallig, dat ge eenige jaren geleden niemand der mijnen tegenwoordig liet zijn bij de vredesonderhandelingen."

Dit alles baatte echter niets, Oema i Soli bleef bij zijn eisch van elf slaven.

„Dan hebt ge hier het bewijs, dat ik mij niet vergis, als ik beweer, dat ik maar negen slaven beloofd heb" en meteen toonde Papa i Melempo triomfantelijk den brief van zijn zoon Tantowi, dien deze indertijd te Napoe geschreven had.

Mis hoor, als ge vermoedt, dat de To Napoe zich gewonnen gaven. Heel leuk zei Oema i Soli: „hoor eens oudere broeder, met dat geschrijf houden we ons niet op, dat zijn maar krabbels!" De hartstochten waren nu hevig in beroering gebracht. Als kemphanen zat men tegenover elkander. Niemand wilde van toegeven weten. Het was nu voor beide hoofden de vraag, wie de sterkste zou blijken te zijn.

Maar Papa i Melempo raakte uitgeput, zijn zwakke krachten begaven hem.

„Uw eisch is onbillijk en daarom willig ik dien niet in"; na deze woorden strekte Papa i Melempo zich op zijn matje uit. Oema i Soli sprong op en verliet woedend de hut, waarin men was samengekomen. Alle vergaderden keken elkaar als verslagen aan, want nu zou, na zooveel dagen samen geweest zijn, de vrede nog niet tot stand komen en het land dus nog in onrust blijven. Het was een benauwende stilte,

die volgde. Maar eindelijk deden twee voorname hoofden — Papa i Wunte en Tarame — bemiddelingsvoorstellen aan Papa i Melempo. Zie, wanneer gij het verschil samen deelt, de een dus één slaaf meer geèft en de ander één slaaf minder vraàgt, dan is de kwestie voor U beiden eervol opgelost. want noch Oema i Soli, noch gij zijt dan overwonnen." Dit viel in goede aarde. Het voorstel werd aan het hoofd der To Napoe overgebracht en. . . . aangenomen.

Eind goed alles goed. Voor de zon zich ter ruste legde, was de vrede verzekerd. Ieder was blijde, dat de kwestie op deze wijze was opgelost, want zoowel het hoofd der To Napoe als dat der To Kadomboekoe had zijn roem gehandhaafd.

Nog eenmaal zou men bij elkaar komen te Peladia, om de slaven uit te leveren. Een hunner zou bij die gelegenheid dan doodgehakt worden door de overwinnaars en de overwonnenen. Want deze zaak was té belangrijk om met een buffel af te doen.

Den volgenden morgen — het was 27 Juni — braken we allen op, ieder blijde, dat hij huiswaarts kon keeren. Met Papa i Melempo zakte ik in een prauwtje de Possorivier af. Toen ik hem verzekerde dat hij zich kranig geweerd had, gleed een vergenoegde glimlach over het vermagerde gelaat.

Zoo ben ik dan zeven dagen met onze Toradjasche vrienden op pad geweest. Als een hunner verkeerde ik met hen. Ik heb weer beter leeren zien en gevoelen wat het hart van onzen Toradja beweegt. Dit zal mij een groote steun zijn in mijne prediking; het zal mede helpen om de rechte tonen te leeren aanslaan om het gemoed van den Toradja in beweging te brengen. Want beweging moet er komen in het Toradjahart, dat nu vaak onbewogen is als een stilstaand meer. Christus onze Heer moet woning maken in hun hart, opdat er beweging kome ten leven.

Op die conferentiedagen zag ik de Toradjas in hunne verhouding onderling; ik zag welke plaats ze tegenover el-

kander innemen, waardoor het mij gemakkelijker is geworden de verschillende dorpshoofden op hunne waarde te schatten.

Ik wist, dat deze dagen, wat de taal betreft, voor mij eene teleurstelling zouden brengen. Wat werd er soms gerateld! Juist als op een volksvergadering in Holland! Er werd zoo vaak gezinspeeld op vroegere gebeurtenissen; zoovele rechtstermen, vooral in verband met vredesluiten en oorlogvoeren, waren mij nog vreemd. Maar de gedachte: ik kom juist hier om meer in de taal door te dringen, bemoedigde mij steeds. Met blij gemoed mag ik getuigen, dat ik die dagen weer een trede hooger ben geklommen op de taalladder van den Toradja.

Den 17en Juli had de bijeenkomst te Peladia plaats. Ver scheidenen vroegen mij of ik ook nù weer mede ging, zooals de maand te voren. Ik weigerde natuurlijk. Ik zei hun, dat ik gaarne met hen samen wilde leven, maar dat het slachten van zijn naaste verkeerd was. Onze Vader in de hemelen kan niet in blijdschap op u neer zien, als het bloed van uw broeder aan uwe handen kleeft. Gòd heeft ons geschapen en Hij alleen heeft het recht ons tot Zich te nemen. „Ja maar" zoo wierp men mij tegen, „onze lamoa's (goden) schenken geen vrede, zoolang er geen menschenbloed gevloeid is. Eerst wannner een onzer gedood is, is de vrede verzekerd." Met Papa i Melempo er over sprekende, vertelde hij mij, dat dit doodhakken van een mensch bij het sluiten van den vrede oorspronkelijk niet bij hen in zwang was, maar dat de To Napoe het wilden. In hoeverre deze bewering waar is, kan ik niet nagaan. Papa i Melempo is iemand, die de gebruiken des lands veelal van den besten kant laat zien.

De lieden, die tegenwoordig geweest waren bij het doodhakken, vertelden mij na hunnen terugkeer, dat te Peladia bijna 1000 lieden te zamen waren gekomen. Nadat de To Onda'e aan hunne overwinnaars de To Napoe, de verschuldigde slaven gegeven hadden, bracht men een stokoude

vrouw te midden der vergaderden. Aan hare eene zijde stonden haar landgenooten de To Onda'e, anderzijds de To Napoe Een paar nog vrij jeudige knapen stonden met uitgetrokken zwaard gereed. Op bevel hakten zij op dit slachtoffer van het heidendom los, zoodat zij in een oogenblik tijds overleden was. Honderden van de saamgestroomden gaven nu het lijk nog een houw met hun zwaard, daarmede hun deelnemen aan dit offer voor de lamoa's betuigende. Niet ten onrechte heet deze plechtigheid masasa = fijn hakken. Het schedelgedeelte, waar het haar aan zat, werd door de To Napoe verdeeld. Hiermede was de vrede voltooid. Men kiest bij voorkeur jeugdige knapen voor dit doodhakken om ze daardoor aan bloed gewend te doen raken. Dit is òòk een wijze van opvoeden!

Dat deze ruwe uiting van het heidendom niet verhinderd is geworden door het Gouvernement, ligt aan omstandigheden, die de Heer Engelenberg niet in zijne hand had. In 't vervolg zal zoo'n barbaarsch gebruik in de invloedssferen van het Gouvernement nimmer meer kunnen voorkomen, want de To Napoe zijn sedert overwonnen, hun land is bij het Gouvernementsgebied ingelijfd en onder de vredesvoorwaarden is opgenomen, dat er niet meer mag doodgehakt worden.

Ten slotte nog een opmerking. In die dagen hoorde ik meermalen de vraag: maar waarom wordt dat doodhakken van één persoon zoo bar gevonden; waarom daarvan zooveel drukte gemaakt? Als wij Europeanen de hand eens in eigen boezem steken, komt ze er dan niet melaatsch uit? Worden in onze moderne oorlogen niet duizenden in één slag neergelegd? Doet dit geval niet denken aan de geschiedenis van den splinter in buurmans — en den balk in eigen oog?

Hierin ligt veel waars, maar men vergeet daarbij, welke beginselen in het spel zijn. Het beste deel der beschaafde wereld verfoeit toch den oorlog. Het dooden van zoovelen in onze oorlogen is geheel en al in strijd met het be-

ginsel waaruit wij leven, het beginsel, dat de Heiland der wereld ons heeft geleerd, toen Hij sprak: „Hebt uwe vijanden lief."

En hoe is het nu in de heidenwereld hiermede gesteld? 't Is waar daar vallen niet zoovele dooden in den strijd, maar het aantal bewoners des lands is ook veel kleiner. Maar waar ik vooral op wijzen wil is dit: het dooden van den naaste, zooals ik U hierboven beschreef, en zooals dat ook bij het koppensnellen voorkomt, is hier een vrucht van den heidenschen godsdienst. In de heidenwereld doodt men zijn naaste krachtens zijn beginsel; in de gekerstende landen doet men zulks ondanks, in strijd met zijn beginsel. Hierin zijn wij Christenen dus een schrede vooruit, al voegen we er beschaamd aan toe, dat we veel verder moesten zijn, als we zien op de kracht en het voorbeeld van onzen Zaligmaker Jezus Christus.

Mogen we er door gedrongen worden om dicht in de gemeenschap te leven met Hem, die gekomen is om den Vrede des Vaders aan allen te schenken!

Vijfde Vergadering (1) der Javaansche voorgangers in de Oost-Java Missie, gehouden te Mâdjåwarnå 10–11 Januari 1906.

De eerste bijeenkomst dezer Vergadering had Woensdag 10 Januari 1906, des voormiddags van 8—11 uur, plaats.

Aanwezig waren, behalve de Voorzitter Br. A. Kruijt en de Secretaris Br. S. Luinenburg, en Br. S. S. de Vries van Sĕgaran, 30 inlandsche voorgangers, nl. 13 uit de Residentie Soerabaja, 3 uit de Assist. Residentie Malang, en 14 uit de Residentie Kĕḍiri.

Na het zingen van een gezang opende de Voorzitter de bijeenkomst met een gebed, en het lezen van Joh. 10 : 11—18, naar aanleiding waarvan hij de openingsrede hield. Voorts deelde hij mede, dat de Voorgangers van Panaraga, Madioen, Pĕniwen, Wijoeng, en de oud-voorganger Mattheus te Soerabaja door ziekte verhinderd waren deze Vergadering bij te wonen; en dat de Kĕḍirische voorganger Sylvanus, na een bijna vijftigjarigen dienst, ten vorigen jare was overleden.

Daarna koos de vergadering tot het houden der Javaansche notulen Saïdin, voorganger te Kĕrta-rĕdja (Soerabaja), en Junia Baris, voorganger te Aditoja (Kĕḍiri).

Alsnu werd de bespreking over de „Regelingen op het huwelijk betrekking hebbende", waarmee reeds op de voorgaande vergadering van 6 Januari 1904 (Meded. XLVIII pag. 96—100) een aanvang was gemaakt, voortgezet; en wel met punt

(1) Zie Meded. XLVIII p. 90 v.v.

f. Over de papieren der aanstaande echtgenooten, enz.

Behalve het in de voorgaande vergadering (Meded. XLVIII, pag. 99) reeds genoemde, deelde de voorganger te Swaroe (Malang) mede, dat in het Malang'sche ook nog verlangd werd een „Opgave van hetgeen de aanstaande echtgenooten ten huwelijk meebrachten." Het Kawin Kantor (d.w.z. het aanteekenen en het burgerlijk huwelijk) voor den zendeling geschiedt òf 1 dag vóór het Kawin gredja (d.i. het kerkelijk huwelijk), òf wel 14 dagen te voren, hetgeen afhankelijk is van de ligging der woonplaatsen; en zoo heeft het kerkelijk huwelijk om dezelfde reden ter woonplaats van den Zendeling of in de desa van de aanstaande echtgenooten plaats. Bij het Kawin kantor komt natuurlijk ook de leeftijd der aanstaande echtgenooten ter sprake; maar de voorganger van Poerwa-rĕdja (Kĕḍiri) deelde nog mede, dat ten zijnent er ook een schriftelijke verklaring moet zijn, dat de aanstaande echtgenooten reeds een half jaar verloofd zijn. (Sĕtat patjangan dintĕn punapa sampun djangkĕp satĕngah taün). Dit geschiedt ook te Swaroe. Te Pare-rĕdjå (Kĕḍiri) had sedert November 1905 het Kawin kantor en Kawin gredja op éénzelfden Woensdag plaats. Ook in desa's ver van de woonplaats des Zendelings gelegen hebben beide plechtigheden meestal op eenen Zondag tegelijk plaats, dat natuurlijk ten bate der belanghebbenden geschiedt. De voorganger van Mådjå-warnå noemde ook nog noodzakelijk eene verklaring van den Rad gredja agĕng, z.v.a. algemeenen kerkeraad, dat deze zijne toestemming verleende tot een huwelijk van personen van welke het gebleken was, dat zij reeds gemeenschap met elkander hadden gehad. (Nglampahi bandreq).

g. De Getuigen.

Alle aanwezigen kwamen overeen in hunne verklaring, dat bij het Kawin kantor een tweetal getuigen aanwezig moest zijn, en ook moesten teekenen als zoodanig. Voorts behoort het tot hunne verplichtingen: de echtgenooten aan hunne beloften en verplichtingen te herinneren, en ingeval er later onderling verschil mocht ontstaan te trachten verzoening tot stand te brengen; bij het kawin kantor moeten zij verklaren dat de aanstaande echtgenooten vrijwillig en met eigen keuze het huwelijk verlangden, en kennis hadden genomen van hetgeen beiden ten huwelijk meebrachten; voorts behooren de getuigen in geheel hun handel en wandel een goed voorbeeld te geven; zonder aanzien des persoons te handelen, en dus eigen familieleden niet voortrekken. Kortom: de getuigen zullen in alles het werk van ouderling en voorganger steunen.

h. Het kerkelijk huwelijk.

Dit heeft overal op dezelfde wijze plaats, zonder bijzondere formaliteiten, daar éénzelfde persoon, de zendeling, zoowel het kawin kantor als kawin gredja behandelt. Bruidegom en bruid zitten, de bruid links van den bruidegom, vóór het spreekgestoelte, in vele gemeenten op een bank met groen en bloemen versierd. De zendeling zegent het huwelijk in na òf vóór de prediking; meestal daarna. Hij houdt dan een korte toespraak tot het bruidspaar; verzoekt hun daarna op te staan, en doet hun de gewone vragen; na hun toestemmend antwoord laat hij hen knielen, waarbij zij elkander de rechterhand geven; breidt dan zijn handen over hen uit en spreekt de zegenbede uit, waarna hij met de gemeente Gods zegen over hun huwelijk afsmeekt, gevolgd door een kerkelijk huwelijksgezang.

i. Giften van het bruidspaar aan de gemeente.

Deze giften worden dana = geschenk uit weldadigheid, milddadigheid, aalmoes, genoemd. Zij worden bij het kawin kantor (door de gewoonte min of meer verplichtend geworden) en het kawin gredja (dan geheel vrije gave) gegeven. De bestemming dezer giften is ten behoeve der gemeentekas. Alleen te Pare-rĕdjā (Kĕḍiri) schijnt onderscheid gemaakt te worden tusschen de gewone kerk-collecte en de giften van het bruidspaar in de kerk, daar zij hunne giften in een afzonderlijke bus (? = waḍah), vóór het spreekgestoelte geplaatst storten. Het bedrag der gave is daar niet bepaald, maar bij het kawin kantor betaalt men *f* 2,50. Te Swaroe (Malang) geeft het bruidspaar op zijn minst *f* 2,50; overigens is het bedrag niet vastgesteld. Te Poerwa-rĕdjā (Kĕḍiri) stort men bij het kawin kantor *f* 3, en bij het kawin gredja naar men bij zich zelf heeft voorgenomen.

In Sĕgaran (Soerabaja) bedraagt de gave gewoonlijk *f* 2,50. Arme lieden kunnen wel met minder volstaan; rijkere personen geven wel *f* 5 en meer. Is één der beide jonggehuwden van eene andere gemeente afkomstig, dan ontvangt die andere gemeente ook de helft van de gave. In de andere ressorten is de regeling der gave op ongeveer dezelfde wijze ingericht.

j. Na verloop van hoeveel tijd kan een weduwnaar of weduwe, of een gescheiden man (vrouw) weer hertrouwen?

Dit tijdsverloop wordt zoowel inah (= uitstel) als idah (= Arab. uitstel van drie maanden en tien dagen,

gedurende welke eene van haren man gescheiden vrouw moet wachten, vóórdat zij hertrouwen mag), genoemd.

De voorganger van Swaroe (Malang) zegt: een weduwnaar kan na verloop van ongeveer een half jaar, eene weduwe na 10 maanden hertrouwen; namelijk als het blijkt dat men zich onberispelijk gedragen heeft.

De voorganger van Wana-rĕdjâ (Malang): als een weduwnaar in ernstige moeilijkheden verkeert, kan die termijn korter gesteld worden.

De voorganger van Poerwa-rĕdjâ (Kĕḍiri): een weduwnaar of weduwe kan een half jaar na het overlijden van zijn (haar) echtgenoot hertrouwen. Over het hertrouwen van een gescheiden man (of vrouw) beslist de algemeene kerkeraad; dat dan wel na ½, 1 of 1½ jaar kan plaats hebben; zelfs is het voorgekomen dat het wel 4 jaar duurde eer dat men hertrouwen kon. Ook is het geval voorgekomen, dat de gescheiden vrouw na ½ jaar kon hertrouwen doch de van haar gescheiden man 2 jaar geduld moest hebben.

De voorganger van Sĕgaran (Soerabaja) deelde mede, dat eene weduwe 1 jaar ongehuwd moest blijven; voor een weduwnaar hing de tijdsbepaling van omstandigheden af. Als bijv. een weduwnaar in eene desa woont, waar ieder g o g o l verplicht is gehuwd te zijn, dan kan daar die tijdsbepaling ingekort worden, en zelfs op 3 maanden gesteld worden.

Na een huwelijksontbinding door echtscheiding wordt onderscheid gemaakt tusschen den (de) echtgenoot die onschuldig en die schuldig wordt geacht. De onschuldige kan hertrouwen naar het goedvinden van den zendeling; doch de echtgenoot die zich volgens getuigenis van voorganger en gemeenteleden ernstig misdragen heeft, kan pas hertrouwen na gebleken bekeering, ter beoordeeling van den zendeling.

De voorganger van Mâdjâ-warnâ merkt op, dat voor

een weduwnaar de inah 3 maanden duurt, en voor een weduwe 10 maanden; doch ook dit hangt van de omstandigheden en de oorzaak der echtscheiding af.

De voorganger van Pare-rĕdjà deelt mede, dat omtrent de idah van een weduwnaar of weduwe nog geen vaste regel bestaat.

De voorganger van Poerwa-rĕdjà vraagt om opheldering, of de regeling dezer zaak al lang bestaat? Waarop de voorgangers van Swaroe en Mådjà-warnå antwoorden: ongeveer 2 jaar.

k. Gedwongen huwelijk (kawin pĕksan) ten gevolge van verboden gemeenschap; en het huwelijk als één van beide personen nog Mohammadaan is.

De voorganger van Poerwa-rĕdjà zegt: Als in het eerste geval beiden Christen zijn, stelt de kerkeraad een onderzoek in, en tracht de personen te bewegen dat zij verzoeken te mogen trouwen; willen zij daartoe niet overgaan, dan dwingt men hen niet, maar dan is er een regeling, volgens welke de man geen huwelijk met eene andere vrouw kan aangaan zoolang de eerstbedoelde vrouw nog niet met iemand anders is getrouwd. Te Wanahasri is het gebeurd, dat ten gevolge van deze bepaling beide personen toch eindelijk verzochten met elkaar te mogen trouwen.

De voorganger van Swaroe zegt: Als één van beide personen nog Mohammadaan is, dan tracht men dien persoon te bewegen tot den voorganger zich te wenden met het verzoek om onderwijs, en daarna tot het Christendom over te gaan; gelukt dit alles, dan wordt hij in de gemeente opgenomen, en het huwelijk kan gesloten worden.

De voorganger van Sĕgaran deelt mede, dat, als een

Christen jongeling en een Christen meisje met elkander gemeenschap hebben gehad, en zulks bekend is, dan kunnen zij met elkaar trouwen, maar niet in de kerk, en ook niet op een Zondag. Is één van beiden nog Mohammadaan, dan volgt men denzelfden regel als te Swaroe. Wil echter de Mohammadaan geen Christen worden en de Christen geen afstand van den Mohammadaan doen, dan wordt de Christen gebannen.

De voorganger van Mådjå-warnå voegt hieraan toe, dat deze regeling ook in zijne gemeente wordt gevolgd; van een huwelijk, als beiden Christen zijn, kan echter geen sprake zijn als zij elkaar als neef en nicht bestaan, dat strijdig zou zijn met bestaande bepalingen.

Hieraan wordt nog de opmerking toegevoegd, dat gedwongen huwelijken in geen geval kunnen plaats hebben; en als een Christen of Christin zich niet aan de tot nu toe gevolgde bepalingen wil onderwerpen en dan het Christendom wenscht te verlaten om voor den Pĕngoeloe een Mohammadaansch huwelijk aan te gaan, wordt daarvan een bewijs door den zendeling aan belanghebbenden gegeven.

l. Hoe te handelen ingeval Christenen voor den Pĕngoeloe trouwen?

De voorganger van Swaroe zegt: dit kan alleen in het geheim (ḍĕḍĕmittan) plaats hebben. Als een Christen het Christendom wenscht te verlaten, dan wordt hem daarvan een bewijs door Zendeling en Desahoofd gegeven, zoodat men dan als Mohammadaan ook vrij is voor den Pĕngoeloe een Mohammadaansch huwelijk aan te gaan.

De voorganger van Poerwa-rĕdjå merkt hierbij op, dat Christenen die in het geheim een huwelijk voor den

Pĕngoeloe aangaan, daarmede zich zelf reeds buiten het Christendom stellen.

Hiermede is de voorganger van Sĕgaran het geheel eens; Christenen kunnen alleen zulk een Mohammadaansch huwelijk aangaan door het bij den Pĕngoeloe te verzwijgen dat zij Christenen zijn, en zich te gedragen alsof zij Mohammadanen waren. De gemeente beschouwt zulk een huwelijk als onwettig (b o t ĕ n s a h). Dergelijke huwelijken behooren ongeldig gemaakt, vernietigd te worden (kabatallakĕn). Als de Pĕngoeloe zulk een huwelijk niet wil ontbinden, meent hij, dan moet de voorganger daarvan kennis geven aan den Zendeling, opdat deze van de zaak werk kan maken. En ook de voorganger van Mådjå-warnå is van oordeel dat de Zendeling zulk een huwelijk kan te niet doen door een schrijven aan den Pĕngoeloe te richten met verzoek het huwelijk van zulke Christenen weer te ontbinden.

De vergadering werd hierna geschorst.

De namiddag-bijeenkomst werd gehouden van 4-5½ ure. Het lezen en bespreken der Notulen van de ochtendvergadering nam al dien tijd in beslag. Daarna werd deze bijeenkomst met gezang en gebed onder voorgang van den voorganger van Wanahasri gesloten.

De bijeenkomst van Donderdag 11 Januari 1906, des morgens van 8—11 uur, werd weder geopend met gezang, en ging de voorganger van Swaroe voor in het gebed.

De besprekingen van den vorigen dag werden voortgezet, en de Echtscheiding aan de orde gesteld.

m. Wie neemt kennis van een verzoek om echtscheiding en onderzoekt de zaak?

In vrijwel al de ressorten is het de gewoonte, dat zij

die eene echtscheiding verlangen, zich het eerst wenden tot hunne getuigen bij de sluiting van hun huwelijk; daarna tot den ouderling der gemeente; vervolgens tot den voorganger; en eerst als het geen dezer personen gelukt eene verzoening tot stand te brengen, treedt de zendeling handelend op. Gelukt het ook dezen niet, dan stelt hij eenigen tijd tot beraad, tenzij overspel de aanleidende oorzaak tot het verzoek is, in welk geval de zaak spoediger kan worden afgedaan. In het ressort Kĕḍiri is het de plaatselijke kerkeraad die het eerst verzoening tot stand tracht te brengen, en bij niet slagen daarvan wordt de behandeling der zaak aan den algemeenen kerkeraad overgegeven, die in Februari en Augustus bijeenkomt, doch niet altijd de zaak onmiddellijk afdoet. In het ressort Pare-rĕdjâ wordt zulk een zaak wel eens na 5 jaar pas geheel afgedaan. In het ressort Malang wordt deze zelfde wijze van behandelen der zaak gevolgd, maar zelden 5 jaar slepende gehouden. Te Mâdjâ-warnâ is minstens $^2/_3$ der stemmen van den algemeenen kerkeraad noodig om toestemming tot echtscheiding te verkrijgen.

n. Op welke gronden kan echtscheiding verleend worden?

Algemeen noemt men daarvoor 3 gronden aan. 1°. Overspel; 2°. Heimelijk verlaten der echtelijke woning (wat den man betreft, als hij niets van zich laat hooren en geen bijdragen tot onderhoud van het gezin overmaakt); en 3°. gebrek aan overeenstemming tusschen man en vrouw.

In gevallen van 1° kan na afdoend onderzoek de echtscheiding binnen één maand uitgesproken worden. Voor 2° en 3° wordt daarvoor een tijdsverloop van ± 3 jaar aan-

genomen. Aldus in het ressort Malang, maar voor 3⁰ moet de zaak nog nader behandeld worden daar de voorkomende gevallen velerlei zijn. In het ressort Kědiri neemt men voor 2⁰ één à twee jaar aan. In het ressort Mådjå-warnå neemt men daarvoor ook 2 jaar aan; en noemt men ook nog als 4⁰ grond: een onteerend vonnis, bijv. verbanning; en ook mishandeling der vrouw door den man. De voorganger in het ziekenhuis te Mådjå-warnå stelt de vraag of Melaatschheid ook grond tot echtscheiding kan opleveren? waarop ontkennend geantwoord wordt. De voorganger van Wana-rědjå merkt nog op dat als in het geval met 3⁰ bedoeld één der beide echtgenooten van geene scheiding wil weten, het verzoek om echtscheiding door den (de) anderen echtgenoot ook niet ingewilligd wordt; hetgeen den voorganger van Poerwa-rědjå aanleiding geeft tot de opmerking, dat ieder geval tot sub 3⁰ behoorende afzonderlijk behandeld behoort te worden, daar de aanleidingen tot het doen van een verzoek om echtscheiding op dien grond zoo uiteenloopend zijn, en dus bezwaarlijk één vaste regel voor alle gevallen aangenomen kan worden.

o. De finantiëele gevolgen (ḍěnḍa = boete, straf genoemd) aan eene echtscheiding verbonden; en welke bestemming aan die gelden te geven?

In het ressort Swaroe is daaromtrent nog niets bepaald. In het ressort Kědiri is het bedrag op *f* 10 gesteld, voor iederen echtgenoot *f* 5; of *f* 10 voor dien echtgenoot die alléén op echtscheiding aandringt. Dit bedrag wordt in de kerkekas gestort. Bij de uitspraak van eene echtscheiding wordt tevens eene commissie

benoemd voor de regeling van de verdeeling der goederen. Het ressort Pare-rĕdjâ heeft deze zaak nog niet geregeld. Te Mlaten laat men de schuldig-geoordeelde *f* 10 betalen, of als beide echtgenooten ongeveer gelijke schuld hebben ieder *f* 5. Heeft de eene echtgenoot slechts weinig schuld aan de aanleiding tot de echtscheiding dan betaalt die slechts *f* 2,50, en de andere, de hoofdschuldige *f* 7,50. In het geval van verlating wordt geen ḍĕnḍa opgelegd. Mâdjâ-warnâ laat de hoofdschuldige minstens *f* 2,50 betalen ten bate van de Loemboeng-miskin, en wordt de echtscheiding eerst na de betaling der boete uitgesproken. Ook in Kĕḍiri en Mâdjâ-warnâ wordt door den algemeenen kerkeraad eene commissie, bestaande uit den voorganger en het desahoofd, benoemd ter regeling van de verdeeling der goederen. Te Mâdjâ-warnâ worden de kinderen den persoon overgegeven die het verzoek tot echtscheiding instelde, tenzij de algemeene kerkeraad anders beslist. In deze gevallen wordt de verdeeling bepaald door het aantal kinderen. Op de vraag of het reeds voorgekomen was, dat gescheiden echtgenooten weder tot elkander terugkeerden? antwoordde de voorganger van Poerwa-rĕdjâ, dat in de Kĕḍiri zulk een geval zich had voorgedaan; hetgeen de voorganger van Wanahasri bevestigde, door de mededeeling dat een gescheiden man na vier maanden tot zijn wettige vrouw terugkeerde, zonder eene nieuwe huwelijksvoltrekking, volgens beslissing van den Zendeling voor wien de man zijn fout had bekend. De voorganger van Swaroe zegt dat in zijn ressort zich nimmer zulk een geval had voorgedaan, en het daar ook niet toegestaan zou worden „om de heiligheid van het huwelijk hoog te houden.” Te Mâdjâ-warnâ kan eene nieuwe huwelijksvoltrekking, de algemeene kerkeraad gehoord, plaats hebben. Op de vraag van Swaroe's voorganger, hoe te

handelen als men de ḍĕnḍa niet betalen wil? wordt geantwoord, dat alsdan ook geen scheidbrief wordt gegeven Als eene vrouw wenscht te hertrouwen die door haren man verlaten werd (m i r u d a), dan moet zij de ḍĕnḍa betalen. Gevraagd werd: als van een Mohammadaansch paar echtelieden één van beiden christen wordt, daarna ontstaat huiselijke oneenigheid zoodat men echtscheiding verlangt, wie behoort dan de echtscheiding te behandelen? wordt geantwoord: de Pĕngoeloe, want die heeft het huwelijk gesloten. Eindelijk werd de vraag behandeld: als een Mohammadaan twee vrouwen heeft, en hij Christen wenscht te worden, behoort hij dan eén der beide vrouwen een scheidbrief te geven; en behoort deze zaak dan door den zendeling of den Pĕngoeloe behandeld te worden? waarop geantwoord werd, dat die echtscheidingszaak door den Pĕngoeloe moet behandeld worden, want alleen die het huwelijk sluit kan het ook weer ontbinden. Willen echter beide vrouwen mede tot het Christendom overgaan, en hebben beide kinderen, dan behooren die ook toegelaten te worden en bij den man te blijven.

Wegens het vergevorderde uur wordt de ochtendzitting geschorscht, en de behandeling dezer zaak tot eene volgende vergadering aangehouden.

In de namiddag-vergadering van 4—6 uur, werden de Notulen van de ochtend-vergadering gelezen en na bespreking goedgekeurd. De voorzitter hield daarna eene afscheidsrede, en werd deze laatste bijeenkomst met gebed en gezang besloten.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

De beteekenis van den Islam voor zijne belijders in Nederlandsch-Indië, 1)

door G. Maan.

In dit opstel wil ik spreken: 1e over de politieke, 2e over de zedelijke en ten slotte over de godsdienstige beteekenis van den Islam voor zijne belijders in Nederlandsch-Indië.

1. "In het heden ligt 't verleden, in het nu, wat worden zal", zeide Bilderdijk; m. a. w. hetgeen aanwezig is, wordt weder oorzaak van hetgeen komen zal. Duidelijk zien wij dit bewaarheid door het ontstaan van het Mohammadanisme. Er heerschten treurige toestanden in Arabië. Nog vóór Mohammad optrad, waren er geweest, die eene hervorming wilden. Er bestonden ook vele redenen, die eene hervorming dringend noodig moesten maken en in het algemeen waren er in overvloed elementen voorhanden, waardoor Arabië tot eene hervorming was voorbereid. (Vergel. Dr. Niemann De Islam blz. 1—30). Tot eene krachtige hervorming was slechts Mohammad bekwaam. Door zelfsuggestie gekomen tot de overtuiging, door God geroepen te zijn, werd hij met eene groote dweepzucht bezield, die hem kracht gaf, zijne denkbeelden te verwezenlijken en als overwinnaar en profeet van

1) Het hieronder volgend opstel werd eenigszins gewijzigd voorgelezen op de jaarvergadering der U. Z. N. op den 24en April '06. Daar velen, die het toen hoorden, den wensch te kennen gaven, het later nog eens te lezen, besloot ik er een plaats voor te vragen in dit Tijdschrift. Er wordt meer uitvoerig gehandeld over den Islam op Zuid-Celebes onder de Makassaren.

Arabië uit het strijdperk te treden. De Arabisch-patriottische toekomstdroom van Mohammad was: één vereenigd, groot Arabië. „Mohammad is de eerste, die het woord „nationaal" in de wereldgeschiedenis ingevoerd heeft", zegt Prof. Mez. 1) Door Mohammad werd het verdeelde Arabië één geheel. Door zijne leer werden de altijd met elkander in vijandschap geleefd hebbende stammen verbroederd en dat onder een godsdienstig cachet, dat er het cement van wezen moest.

Voor Arabië was het optreden van Mohammad van groote geschiedkundige beteekenis. Het was een keerpunt en met recht begint de Arabisch-Mohammadaansche tijdrekening met de vlucht van Mohammad van Mekka naar Medina. Dat jaar 622 was het geboortejaar der Arabische natie; toen begon het een wereldrijk te gronden.

Men heeft van Mohammad gezegd, dat hij niet anders dan een behendige politiek gevolgd heeft in de hoop eene dynastie te zullen stichten, wat hem echter door ontstentenis van zonen niet is mogen gelukken en dat hij dus den godsdienst slechts als hefboom aanwendde, wat voor zijn geslepenheid getuigt. 2) Mohammad moet eens gezegd hebben: „O menschen, spreekt slechts de woorden na: „Er is geen God dan Allah en het zal u welgaan; door deze geloofsbekentenis zult gij over de Arabieren heerschen en de buitenlanders vernederen. Als gij gelooft, zijt gij koningen in het Paradijs." 3) En de Medinensers zouden tot Mohammad gezegd hebben: „Wij willen huiswaarts keeren en daar den godsdienst verkondigen, totwelken gij ons zooeven bekeerd hebt. Wanneer het gelukt door u éénheid te stichten, zijt gij de grootste man!" 4) Er mogen al personen geweest zijn, die Mohammad volgden

---

1) Geschichte der Wunder Mohammads. Verhandlungen des II Intern. Kongres für Allgem. Relig. geschichte in Basel 1904 blz. 286.

2) Schot, Christend. en Moslemen. Ind. Gids 1889, blz. 60. Overdruk.

3) R. Falke, Buddha, Mohammad, Christus I, blz. 77.

4) Sprenger, Mohammad II, blz. 524.

als profeet, als Godsgezant, de Arabieren in het algemeen zijn niet door zijn godsdienst tot hem gekomen. Men was Mohammad gevolgd in de hoop goeden buit te behalen door den krijg en het meerendeel hing hem aan uit vrees. Na zijn dood had er dan ook een groote afval plaats, waarvan Aïsja, zijne vrouw, zelve getuigd. Ware de Islam tot Arabië beperkt, hoogstwaarschijnlijk zou hij spoedig zijn ten ondergegaan. Maar het eenige bolwerk, dat deze politieke macht binnen Arabië had kunnen houden, was het Byzantijnsche Rijk, doch dat nu door allerlei omstandigheden verdeeld en verzwakt was. Bekend is, hoe spoedig zich de macht van Mohammad uitbreidde en zijne legerscharen overwinning op overwinning behaalden.

Maar dat was dan ook een levenskwestie voor den Islam. Toen Mohammad zich als beheerscher van Arabië kon beschouwen, heeft hij niet getracht zijn godsdienst in de harten der Arabieren post te doen vatten. Zij erkenden zijne oppermacht en dat was hem genoeg. Nu waren anderen aan de beurt hem te volgen. Hij verplaatste den strijd naar de landen buiten Arabië. Daar was goede buit te behalen; daar kon men niet-Arabieren bevechten. Sneuvelde men, dan wachtte onmiddelijk de hemelsche zaligheid en wij weten, hoe Mohammad hun die voorstelde. Door al dadelijk den strijd buiten Arabië te voeren, verbond hij de Arabieren aan zich, verzekerde hij de rust van Arabië en werd zijn gebied uitgebreid. Zoo begreep nu ook Mohammad's opvolger, Aboe bakr, die na den dood van Mohammad, trots den afval en de beroeringen in Arabië, voortging met zijne expeditie tegen Syrië en Omar, die Egypte binnenrukte.

Toch zouden al die overwinningen en veroveringen op den duur het bestaan van den Islam niet hebben verzekerd; daarvoor was nog iets anders noodig. De overwonnenen moesten doordrongen worden van den Islamistischen geest; zijne zaak moest hunne zaak worden; en dat geschiedde

door dwang eenerzijds en door onverschilligheid op het punt van den bestaanden godsdienst aan den anderen kant. Het is dan ook eigenaardig op te merken, hoeveel de Islam bij de volken laat bestaan op godsdienstig gebied, dat met zijne leer in flagranten strijd is. Hij past zich aan bij den bestaanden godsdienst, waarvan hij dikwijls zegt, dat hij slechts een vroegere vorm van het Mohammadanisme is. Dat geschiedde in Arabië en bij vele volken in den Ind. Archipel treedt Mohammad eenvoudig in de plaats der voorouders. Men zal b.v. onder de Makassaren en Toradja's niet licht iets eten, dat de voorouders verboden, vervloekten. En nu bestaat er een legende, die zegt, dat Mohammad eens ergens kwam en honger had; maar de vrouw des huizes wilde hem geen bijspijs voor zetten. Zij had wel een stuk varkensvleesch, doch zeide hem niets te hebben. Nu werd Mohammad zeer boos en vervloekte driemaal het varkensvleesch, wilde het voortaan niet meer eten. Daarom eten de Makassaren en Moh. Toradja's nu ook geen varkensvleesch meer; precies dus alsof ook Mohammad een hunner voorvaderen ware.

De Heer A. C. Kruijt van Posso verhaalde me van een Toradja'sch hoofd, dat, ofschoon nog heiden zijnde, geen varkensvleesch meer at. Waarom niet? Wel de Loewoe'ers hadden hem gezegd, dat hij van Mohammad afstamde en die at geen varkensvleesch, dus daarom deed hij het ook niet.

Men deed onder de Makassaren geloften aan Mohammad, b.v. dat men hem te eten zou geven, evenals men dat doet aan de voorouders. Na afloop van den djagoeng-oogst gaf men op Zd. Celebes ook „nabita" = onzen profeet te eten geheel op dezelfde wijze als men toeriyolo of taoe-towata te eten gaf. Profeten en heiligen worden eenvoudig genomen in de plaats der voorouders. Dat blijkt b.v. bij de Toerateyers op Zd. Celebes bij hun rijstbouw. 1) Daar komen in de

1) Zie: Zeden en gewoonten der Toerateyers bij den rijstbouw, Tijdschrift Bat. Gen. v. K. en W. 1903, blz. 7 (overdruk.

zuiver animistische formulen de namen: nabi, awalli, malaëka, Ali, Patima, enz. te pas voor de vaderen." Ja, het is opgemerkt, dat de afgestorvenen wel malaïkah genoemd worden. 1)

Wij kunnen in het algemeen zeggen, dat de Allah taäla van den Islam slechts een andere naam is van den stamgod. Zoo bestaat er voor verreweg de meeste Toerateyers geen verschil tusschen Karaëng-Lowe b.v. en Allah-taäla en heet de God der Dajaks en van sommige Alfoerenstammen Hatalla, wat sleehts een verbastering van Allah-taäla is. Mij noemden de Makassaren ook eens Allah-taäla of Karaëng-lowe, wanneer men mij eens bijzonder goed gezind was, of als men geld van me wilde leenen. Zendeling Simon verhaalt van de Bataks, dat zij, die tot den Islam overgingen er gemakkelijk aan gewenden hun vroegeren Debata, Allah of Toehan te noemen en men ging daarbij zeer mechanisch te werk. Zoo beschouwde iemand een opvallend groote padde, die bij hem in huis kwam en zegen bracht, nadat hij haar geofferd had, deze als een gezant van Toehan Allah en offerden haar een gebraden kip. 2) De Toradja's zeiden tot zendeling Kruijt: vroeger zeiden wij Letowe nu Allah taäla.

Men verschilt daarin echter niet van de Mohammadanen in Syrië, waarvan Prof. S. Ives Curtiss zegt: „In der Not gehen sie zum Makâm (een soort heiligdommen, waar men

---

1) Men heeft gevraagd, of de Islam wel politieke beteekenis heeft voor de volken, die Mohammad, enz. zoo in de plaats der voorouders laten treden en gezegd, dat de Parigiërs b.v. zeer tegen de Javanen opzien. Dat is mogelijk, omdat zij de Javanen hooger stellen als betere Mohammadanen, dat was b.v. onder de Makassaren ook wel het geval. En voorts is de aanwezigheid van Arabieren of goed-Mohammadaansche Gouvern. beambten dikwijls voldoende het *fanatisme* te doen ontwaken, dat men „de internationale broederband van den Islam" heeft genoemd. Zie verder wat omtrent den leenvorst van Bone wordt gezegd, blz. 14.

2) Simon, Die Propaganda des Halbmondes, Allgem. Miss. Zeitschr. 1900, bl. 426.

heiligen, Nebi en Weli vereert en die men in Syrië bij en naast de moskëen vindt) dem Quell der Hilfe und Hoffnung. Der Nebi oder Weli, wie er auch heissen mag, ist lediglich ein Reflex der Gottheit der alten Religion mit ihren Höhenplatzen, heiligen Steinen, Quellen oder Bäumen in die moderne Welt herein!" 1)

En dat neemt de Islam voor lief, als hij maar aangenomen wordt, indien hij slechts heerschen kan. Dat de Islam in hoofdzaak een politieke macht is, blijkt het duidelijkst uit de wijze, waarop hij propaganda maakt. Zoo men weet is de heilige krijg door Mohammad bevolen en dat moet beschouwd worden als de feitelijke erkenning en huldiging van het beginsel, dat de Islam niet in de eerste plaats is een godsdienst, maar een politieke partij. 2) De Mohammadaansche Zending is een gewapende propaganda. De uitbreiding door de wapenen is niet de eenige manier, maar de plicht rust op den Mohammadaan, om naar het zwaard te grijpen, indien de ongeloovigen niet goedschiks willen bukken. Daarmee begon Mohammad zelf. Hij beoorloogde Joden en Christenen en Heidenen, die niet aan zijne oproeping gehoorgaven, hem als profeet te huldigen. Dat men tegenwoordig niet meer zooveel van de gewapende propaganda hoort als vroeger, komt door de veranderde politieke omstandigheden, maar niet, omdat de aard van den Islam zou veranderd zijn. Denkt slechts aan de Armenische gruwelen en den toestand in Centraal Afrika. Ook de slavenjachten en zeerooverijen der Mohammadanen hangen er mee samen.

Staan wij een oogenblik stil bij de propaganda van den Islam in Ned.-Indië, dat men als een deel van de Mohammadaansche wereld kan beschouwen, waar ruim 30 mill. zijner aanhangers gevonden worden. „Tot de stranden door de

---

1) Spuren der altsemitischen Religion u.s.w. Verhandl. des II Intern. Kongr. für Allgem. Relig. gesch. in Basel 1904 bl. 167.

2) Vergel. Dr, G. Warneck, Evang. Missions lehre III 2e st. bl. 13.

Indische en Chineesche zeeën bespoeld", zegt Dr. C. Snouck Hurgronje, 1) „strekten de moslimsche legers hun zegevierende tochten niet uit, Toch kwamen reeds vroeg geloovigen naar deze gewesten ten handel en vond hun godsdienst hier en daar aanhangers." „Hier heeft men dus inderdaad een „Koninkrijk van priesters;" en zendelingen zijn zij allen tevens. Deze taak der zending wordt door de Mohammadanen inderdaad ernstiger opgevat dan het bevel: „predikt het Evangelie aan alle creaturen" door vele Christenen, die dit vrijelijk aldus overzetten: „zorgt vooral, dat de Javaan geen Christen wordt!"

De geloovige kooplieden, die handel dreven in het verre Oosten, namen zich bij lang verblijf of duurzame vestiging vrouwen uit de kinderen des lands. Zoo ontstond de moslimsche *familie*, die door den vrij algemeenen bekeeringsijver aldra aanwies tot eene *gemeente*. De bekeering van een inlandsch vorst, of ook het succes van een Arabisch avonturier was voldoende, om hieruit een *staatje* te vormen; daarna ging men niet zelden tot heiligen krijg tegen ongeloovige stamverwanten over en zoo kon uit zwakke beginselen een vrij aanzienlijk moslimsch rijk ontstaan. Op deze wijze ging het aan de kusten van Malabar en Coromandel en het was zonder twijfel vooral van hier uit, dat de Islam zich over den O.-I. Archipel verbreidde." Arabieren en vooral zij, die onder den naam van sajjids of sjeriefen voor afstammelingen van den Profeet doorgingen, vonden dan later een welkome gelegenheid hun organiseerend talent te toonen". „De bijzonderheden der geschiedenis van de uitbreiding des Islams in deze gewesten zijn ons deels volkomen onbekend, deels onder den sluier der legende verborgen. Gelijk overal, waar de Islam niet door verovering werd ingevoerd, heeft ook hier de volks overlevering de geschiedenis

1) Dr. C. Snouck Hurgronje. De beteekenis van den Islam voor zijne belijders in Oost-Indië, blz. 7 v.v.

van eeuwen in weinige jaren te zamengeperst; de arbeid van vele geslachtten komt in de legende in een oogenblik tot stand; voor den natuurlijken gang der zaken, komen hier de wonderen der wali's, der heilige mannen, die het ware geloof predikten, in de plaats; en de bevolking der strandplaatsen wordt als door een tooverslag voor den Islam gewonnen." Zoo heeft men aan de kust van Malabar eene overlevering, die stoutweg door den profeet Mohammad zelf aan een Malabaarsch koning bevel laat geven, om zijn volk te bekeeren; evenals een Javaansche legende Adji-Saka aan de voeten van Mohammad als leerling doet neerzitten. 1) De waarheid is, dat, wat enkele z.g.n. „vreedzame" predikers begonnen, meestal door pressie van vorsten en hoofden, dikwijls door geweld van wapenen voltooid werd. Ook in Indië is de heilige oorlog gevoerd en toonde de Islam zich een koninkrijk wel van deze wereld, een politieke macht te zijn. Wij lezen van een Sumatraansch vorst, die door een Arabisch reiziger, Ibn Batoeta, geprezen werd, omdat hij „zoo overvloedig was in het voeren van den heiligen krijg!" 2) Toen er verkondigers van den Islam op Oost-Java kwamen, werden zij door de vorsten van het Hindoe'sche Modjo-pahit niet verjaagd of geplaagd, maar zelfs met macht en aanzien begiftigd. Toen echter de Mohammadaansche hoofden zich voldoende in hunne waardigheid bevestigd zagen, deden zij hun weldoeners den oorlog aan en verdreven ze. Dat feit teekent den geest van den Islam. 3)

En hoe ging het op Zuid-Celebes? Ook hier hult de komst van den Islam zich in legenden. In het begin der 17e eeuw werd hij onder de Makassaren en Boegineezen ingevoerd.

„In 1606 zag men" – zoo luidt het verhaal – „op den

1) Dr. C. Snouck Hurgronje. De beteekenis van den Islam, blz. 9.

2) Idem blz. 10.

3) Schot. Moslemen en Christendom, blz. 58.

22en September ter hoogte van Tallo, dat toen nog een onafhankelijk en zeer met Gowa bevriend vorstendom was, een groot schip in aantocht. Toen het echter dichterbij kwam, hield men het slechts voor een brik en zoo werd het al kleiner, totdat het groote schip tenslotte bij de landing tot een wereldkaart inkromp, waarop zekere Dato-ri-Bandang, ook Katte-toenggala, d.i. een eenig of uitstekend prediker genaamd, een Menangkabauer van Kota-tanga op Sumatra gezeten was. Nauwelijks aan wal gekomen, verrichtte hij op Mohammadaansche wijze het gebed en begon terstond daarop den Koran met zekeren cadans geheel volgens de voorschriften der geloovigen op te dreunen.

Het nog heidensche volk van Tallo, was zeer verbaasd en spoedde zich naar den koning van Tallo, I Malingkaäng, later Abdoe'l'lah, den slaaf van God, en na zijn dood Toemenanga-ri-agamana, d.i., den in zijn geloof ontslapene genaamd. Brandend van nieuwsgierigheid, begaf de koning zich tegen het vallen van den avond naar het strand. En zie, nauwelijks op weg, ziet de koning vijf mannen bij elkaar staan, waarvan de middelste, die op een platten, witten steen stond, zijne opmerkzaamheid tot zich trekt en hem vraagt, waar hij toch henengaat. De koning zegt Dato-ri-Bandang te gaan begroeten, waarop de geheimzinnige persoon hem opdraagt zijn groet aan Dato-ri-Bandang over te brengen. „Maar wie zijt gij dan toch?" vraagt Tallo's koning. En het antwoord luidt: „Ik ben de profeet Mohammad!" De vorst kan dien, hem nog onbekenden naam niet onthouden, doch de profeet schrijft een Arabische spreuk in 's konings handpalmen. De letters hebben een schitterende glans en een heerlijke geur. In de vier volgelingen van den profeet erkent men licht de eerste vier Kaliefen van den Islam.

De koning vervolgt zijn weg zeer ernstig gestemd, en de natuur rondom zich beschouwende, roept hij vol overtuiging uit: „Neen, dat is alles geen maaksel van mijne hand, dat

is het werk van een vorst, die machtiger is dan ik, een heer van leven en dood, enz." Nu ontmoet hij Dato-ri-Bandang, wien hij vraagt: „Welk Opperwezen aanbidt gij?" „Mijn God is uw God!" antwoordt Dato-ri-Bandang en deelt den vorst het een en ander omtrent Allah mede. De koning wil nader onderwezen worden en kent spoedig niet alleen de Mohammadaansche geloofsbelijdenis, maar bidt en leest den Koran als de beste Mohammadaan. Nu laat Dato-ri-Bandang den koning naar boven zien en dan ziet de koning den troon van Allah en zegt, dat Allah van hem verlangt, dat hij den Islam zal omhelzen, anderen daartoe zal bewegen en de onwilligen beoorloogen. Daarop laat hij den vorst naar beneden zien en dan ziet de vorst de onderste verdieping der aarde en de hel en zegt, dat Allah verlangt, dat hij daarin zal doen nederdalen allen, die des Dato's leer niet willen aannemen. Nadat de koning is thuisgekomen, verhaalt hij zijn zoon, wat er is geschied, en deze is vertoornd, omdat zijn vader zoo spoedig is overgegaan. Hij trekt met een geduchte macht tegen den Dato op, maar nauwelijks krijgt hij hem in 't gezicht, of hij werpt de wapens weg, valt voor den Dato neer en vraagt onderricht in den Islam. Weldra heeft hij en de zijnen zich bekeerd en verkondigt nu overal, dat er geen God is dan Allah en dat Mohammad diens profeet is. Spoedig hebben geheel Tallo en Gowa den Islam aangenomen." 1) Behalve Dato-ri-Bandang zijn er nog andere Dato's. Dato-ri-Tiro, die op een soort schelp in Bone en Dato Patimang, die op een boomblad in Loewoe landde. 2)

Spoedig gingen de vorsten van Tallo en Gowa tot den heiligen oorlog over. Reeds in 1609 werd Soppeng genoodzaakt den Islam aan te nemen; in 1610 Wadjo, terwijl op den 23en November 1611 Bone in den oorlog om den

1) Dr. Matthes. Mak. en Boegin. legenden, blz. 16–19.

2) Idem blz. 19.

Mohammadaanschen godsdienst werd overwonnen. 1) Weldra volgden Bima en Boeton.

Een eigenaardig voorbeeld van de propaganda van den Islam op Zd. Celebes levert ook, wat Dr. Matthes omtrent Boelo-boelo in de Oosterdistricten mededeeld: 2) „Op zekeren dag belegde de rijksbestierder van Gowa, Toemenanga riagamana, eene groote vergadering, waarin hij het voorstel deed, den Islam tot alle leenmannen des rijks te brengen, Daartoe behoorde ook Boelo-boelo. Er werd een gezant gezonden naar Boelo-boelo om de blijde boodschap van den Islam naar dat rijkje overtebrengen. De komst van dezen gezant verwekte groote opschudding en spoedig waren alle prinsen en rijksgrooten te zamen, om over de roepstem van Gowa te beraadslagen. En toen waren er twee hoofden, die de opmerking maakten, dat, zoo Boelo-boelo een weigerend antwoord wilde geven aan Gowa, men dan maar aanstonds vestingen moest aanleggen, die tot aan den hemel reikten, want, dat Gowa stellig den oorlog zou verklaren. Het voorstel van Gowa werd aangenomen en men verlangde door Dato-ri-Bandang onderwezen te worden. Dat geschiedde dan ook. Alleen de vorst Poewatta Letowe, die veel van varkensvleesch hield, wilde niet voor Allah buigen. „Als er in de bosschen van Boelo-boelo geen varkens meer gevonden worden, dan pas wordt ik Mohammadaan!" riep de vorst uit; anders was hij bereid, om zich tot handhaving van het voorvaderlijk geloof het hoofd van den romp te laten slaan en de rivier van Sanjdjaï rood te verven met zijn bloed. En ziet, op eens waren alle varkens verdwenen en werd ook hij Mohammadaan. Er worden ook nog steeds eenige walli's of Mohammadaansche heiligen op Zuid-Celebes vereerd, die allen uitstekende Mohammadanen moeten geweest zijn en veel deden aan de verbreiding van het ware geloof. In

1) A. Ligtvoet. Lontara-bilang van Gowa en Tallo, blz. 86 en 87.

2) Jaarboekje Celebes 1865, blz. 144–147.

oude Makassaarsche kronieken leest men ook, dat van uit Ternate pogingen zijn aangewend den Islam op Zd. Celebes te verbreiden.

En zoo gaat het voort. Wel vond ik op Zd. Celebes nog een paar heidensche kampongs, maar zij waren reeds geheel ingesloten door Mohammadanen en hun overgang is slechts een kwestie van tijd.

Zoo zien wij, dat overal, waar de Islam komt, hij een politieke macht is. De meest rechtzinnige Mohammadaansche sekte, de Wahhabieten, die men wel de Protestanten van den Islam genoemd heeft, grijpt het eerst naar het zwaard. Dat deed het in Arabië, om den rechtzinnigen de macht in handen te geven en dat deed het o.a. ook op Sumatra, waar de z.g.n. Padri's zeer voor den echten Islam ijyerden en vele gruwelen bedreven jegens de heidensche Bataks in Mandaïling, die men echter op deze wijze nooit heeft kunnen winnen. Deze al te groote ijver houdt soms de propaganda tegen evenals de slavenjachten, die in Afrika vele stammen terughouden van het aannemen van den Islam, wat ook tot heden het geval moet zijn onder de Toradja's van Zuid-Centraal-Celebes aan den boven-Sadang. De Mohammadaansche Loewoeërs en Sidenrengers hielden daar erbarmelijk huis onder de heidensche Toradja's, die men daardoor voor den Islam afsloot. 1) Maar nu zien wij iets zeer eigenaardigs gebeuren, n.l. dat ons Ned. Ind. Gouvernement de propaganda van den Islam in de hand werkt. Nadat de Padri's op Sumatra door ons Gouvernement waren overwonnen en onder de Bataks van Mandaïling geordende toestanden werden geschapen, kreeg de Islam er veel invloed. Ic geloof ik, doordat de heidensche volken meer ontwikkeld geworden zich voor hun heidendom gaan schamen en dan het als stelsel veel hooger staande Mohammadanisme rationeeler vinden.

1) A. P. van Rijn. Tocht naar den boven-Sadang, Tijdschr. Aardrijksk. Gen. 1902, blz. 328 v.v.

2e doordat het Gouvernement, dat in deze landen vele nationale eigenaardigheden deed verloren gaan en ook den godsdienst onder nieuwe invloeden bracht, 1) vaak vertegenwoordigd wordt door Inlandsche beambten, die goede Mohamadanen zijn en deze propaganda maken, en 3e doordat de gruwelen ophouden van den Mohammadaanschen overheerscher, die dan ook zelf wel – zoo wij reeds zagen – den heidenen, zich accomodeerend en assimileerend weet tegemoet te komen.

Ook onder de Makassaren en Boegineezen deden de meestal goed Mohammadaansche, inlandsche beambten, als: djaksa's, onderwijzers, klerken, vaccinateurs, enz. veel om den Islam meer ingang te doen vinden. Zij waren dikwijls wel onze vinnigste tegenstanders. De Heer A. C. Kruijt deelde mij mede, dat ook onder de Toradja's gewerkt wordt door zulke beambten, die soms gewoon verklaren, dat ons Gouvernement zelf Mohammadaansch is en gaarne ziet, dat de heidenen tot den Islam overgaan. Zoo beweerden ook de goeroe's in de Toerateya-landen eens, dat de Gouverneur van Celebes wilde, dat de menschen meer leeraars aanstelden en trouw hun godsdienstplichten waarnamen, terwijl waarheid was, dat de Gouverneur eene opgave wenschte van alle officiëel erkende goeroe's. Ook nu bestaat er groot gevaar, dat de Toradja's van den boven-Sadang, spoedig Mohammadaan zullen worden, nu Loewoe en Sidenreng daar niet meer geweldadig slaven zullen kunnen rooven en er straks meer geordende toestanden zullen ontstaan.

Zendeling Guillaume van Si Baloengoen op Sumatra schreef onlangs: 2) „Men maakt zich in het Vaderland volstrekt geen voorstelling van den snellen voortgang van den Islam, sedert Tano Si Baloengoen door de zending is bezet. Scharen van handelaars en hadji's dringen in het land, vooral op pasar's hun werk verrichtende. Ook de

1) Simon. Die Propaganda des Halbmondes, Allgem. Miss. Zeitschr. 1900, blz. 429.

2) Nederlandsche Zendingsbode No. 10, 9 Maart 1906.

politie-soldaten zijn bijna overal Mohammadaan. Van veel gewicht zijn ook de krani, de schrijvers van de vorsten, die gedeeltelijk ook Mohammadaan zijn." In vele gevallen werkt dus het Gouvernement zijns ondanks mede, maar het zou wel goed zijn, indien er opgelet werd, dat in nog heidensche streken geen Mohammadaansche beambten of pradjoerits werden geplaatst. Zoo zou ook de emigratie van Mohammadaansche Javanen naar heidensche streken zeer aan de propaganda van den Islam ten goede komen. Maar is daaraan gevaar verbonden? Nog altijd zijn er, die meenen van neen. Zooals bekend is, bestaat er bij den Islam een groote haat tegen het Christendom. De Christenen behooren tot de z.g.n. „onwillige kafirs". En daardoor beteekent de Islam een groot gevaar voor den Christelijken staat, waar deze, zooals in Ned.-Indië over Mohammadanen regeert. De Koran (S. 4 : 143) verbiedt dan ook, dat kafirs over Mohammadanen regeeren. De onwetendste Mohammadaan gevoelt zich meer op godsdienstig gebied, dan de geleerdste Christen, die een kafir is, in drie goden gelooft en zegt: „God is uit eene vrouw geboren." Men heeft b.v. van de Makassaren gezegd, dat zij niet fanatiek zijn, doch dat is niet zoo. Ook ten hunnen opzichte geldt, wat Dr. C. Snouck Hurgronje zegt: „De Mohammadaan beschouwt zich als het werktuig in Allah's hand om reeds op aarde het ongeloof niet alleen, maar ook de ongeloovigen te verdelgen. Geen wonder, dat deze plicht, waar het mogelijk was, het best werd betracht, dat deze gezindheid, die den natuurlijken hoogmoed bevredigt, voor eer- en heerschzucht wegen opent, overal gereeden ingang vond, dat dit fanatisme de internationale broederband is, die alle geloovigen verbindt. Maar men heeft ook geleerd, zij het ook tandenknarsend, voor de vijanden van Allah neer te hurken en te kruipen. Er zijn er ook, die aan dien toestand gewennen en hem, voor een tijd althans, als natuurlijk beschouwen. Doch de Mohama-

daansche wereld blijft buskruit, wat eenmaal, als de lont ontstoken is, zal ontbranden. Tot de Javaansche volksliteratuur behooren geschriften over het laatste der dagen, waarin met wellust wordt stilgestaan bij de schets van al de ellende, die men den Hollanders en andere ongeloovigen zal aandoen, dán – als men kan. In de Mĕnangkabau'sche Oendang[2] wordt niet alleen de komst der Satansche Hollanders als een aanval op den Islam voorgesteld. maar ook herinnerd, dat het de plicht is der Moslims, de broeders in het geloof te helpen en alle kafirs te haten!" 1)

In een Makassaarsch gedicht, Tjoewi genaamd, 2) en dat bij besnijdenis, trouwen enz. door eenige vrouwen wordt gezongen en dient om onheil af te weren, wordt Biseï in Gowa de door de Hollanders „ontheiligde grond" genoemd. In een ander gedicht, Datoe Moeseng genaamd, 3) dat veel en gaarne gelezen wordt, noemt men den Gouverneur van Celebes enz., smalend: „den man, wiens tanden niet geschuurd zijn, den onbesnedene!" En Datoe Moeseng, die dit zegt, wordt genoemd, „die vast is in het geloof, de afstammeling der profeten. de aanvoerder der geloovigen." Later zegt Datoe Moeseng tot zijne vrouw, nadat hij haar de geneugten geschetst heeft, die hen als strijders tegen de ongeloovigen in het paradijs wachten: „*Waarheid* slechts is het, die ik u volgens het woord des profeten verkondig, dewijl wij Christenen bestrijden." En hij slachtte zijne vrouw liever, dan dat zij aan de zijde van een Christen zoude zitten. Vrij algemeen bestond op Zd. Celebes het gevoelen, dat de leenvorst van Bone zich tegen het Gouvernement verzette, omdat hij opgestookt werd door Arabieren. die hem dit als Gode welgevallig voorstelden. En dan de Atjeh-oorlog. Tot welk een fanatisme de Islam daar dreef, weet ons Ned.

1) De beteekenis van den Islam enz.. blz. 31.

2) Dr. Matthes. Mak. Chrestom., blz. 426.

3) Idem. Mak. Chrestom., blz. 356, 362.

Ind. Gouvernement maar al te goed. Ook daar was de oorlog tegen ons gezag een prang sabil, een heilige krijg. Eigenaardig is ook, dat de Makassaren altijd levendig belangstelden in den Atjeh-oorlog en zij de Atjehers als onoverwinnelijk beschouwden. Hetzelfde nam de heer Kruijt waar onder de Boegineezen te Paloppo! 1)

Het fanatisme van den Islam wordt door velerlei gevoed. Ik noem o.a. het Mahdîsme, het Panislamisme, de bedevaart naar Mekka en de geestelijke broederschappen, die ook evenzoovele gevaren zijn voor den Christelijken staat. Het Mahdîsme 2) behoort mede tot de inventaris van den Islam. Het steunt op het woord van Mohammad; „En gedenkt, wat Jezus, de zoon van Maria, zeide; „O, kinderen Israëls, waarlijk ik ben Gods gezant, tot u gezonden om de wet te bevestigen, die vóór mij geopenbaard werd en brengende goede tijding nopens een profeet, die na mij zal worden gezonden en wiens naam Achmed wezen zal" (Koran 61 : 6). Op grond hiervan heeft de leer van den Mahdî zich ontwikkeld, die in de laatste dagen komen zal en een soort van 1000 jarig rijk zal stichten; een rijk van vrede en eendracht, waarin de Islam tot volkomen overwinning komt en alle vijanden worden vernield. De Mahdî zal volgens sommigen een afstammeling zijn van Mohammads neef en schoonzoon Ali bij diens dochter Fatîmah. De titel Mahdî beteekent de rechtgeleide vorst. Reeds vele Mahdî's zijn in de Mohammadaansche wereld opgestaan; in Afrika, in Perzië, in Engelsch-Indië en gaven daar aanleiding tot woeste uitingen van fanatisme.

Ook op Java werd de verwachte Ratoe-adil met dezen Mahdî vereenzelvigd. Volgens zendeling v. d. Spiegel werden

---

1) Med. Ned. Zend. Gen. 1898, blz. 36.

2) J. Richter. Die Propaganda des Islam u.s.w. Festschrift zum 70 Geburtstag des Hernn Prof. Dr. Warneck, blz. 186 v.v. en H. v. d. Spiegel, Verslag der 18e Algem. Ned. Zend. Confer. 1904, blz. 87.

de Madoereezen door hadji's aangespoord zich voor zijn komst toe te bereiden. Onder de Makassaren werd eens verteld, dat Mohammad zelf zou zijn opgestaan in Arabië en spoedig de wereld zou overwinnen. Soms openbaart zich ook het vuur van het fanatisme in Ned. Indië. Ik denk aan het gebeurde met Kasan Moekmin te Sido-ardjo bij Soerabaja in 1904: aan Koesoe op Halmaheira in 1901, terwijl het ook vroeger niet ontbroken heeft aan daden van fanatisme, b.v. in Palembang in 1881; in het Bantamsche te Tjilĕgon in 1888 en in 1859 op Borneo. 1) En dat geschiedde alles, terwijl toch door onze Regeering ook aan het Mohammadanisme volkomen vrijheid van godsdienst wordt toegestaan.

En dan het Panïslamisme. 2) Door dezen naam wordt door ons, Europeanen, aangeduid het streven der Mohammadanen naar staatkundige éénheid. Men tracht dit doel te bereiken door het bevorderen der leer van het Mohammadaansche recht, dat alle Moslemen, waar ook woonachtig en welke taal ook sprekende, één ideale staatsgemeenschap behooren te vormen onder één vorst, of wel onder verschillende Mohammadaansche vorsten, die gezamenlijk de oppermacht van één algemeen souverein, in het Arabisch imâm, letterlijk „voorganger" moeten erkennen. Deze souverein heeft tot titel chalîfa en heeft de dubbele beteekenis van stadhouder en opvolger. De sultan van Turkije maakt er aanspraak op de opvolger der chaliefen, de oppervorst der Mohammadanen te zijn. Hij is in de schatting van velen de eigenlijke vorst der geheele wereld, die de Mohammadanen spoedig van de gehate heerschappij der Christenen bevrijden zal. Deze gedachte bestaat ook bij velen in Ned. Indië. Zoo vindt men eene Boegineesche beschrijving van den Krim-

1) Schoemaker. Het Mohamm. fanatisme. Ind. Gids 1898, blz. 15. 17.

2) Prof. v. d. Berg. Het Panïslamisme. Gids 1900. blz. 228. 392. H. v. d. Spiegel. Verslag Zend. Confer. 1904.

oorlog. 1) De geloovige Turken hebben alleen tegen de ongeloovige Russen gestreden en natuurlijk wonderen van dapperheid gedaan. Er wordt o.a. verhaald, dat vijf Russische generaals met 120.000 man in handen der Turken zijn gevallen, die evenwel door den sultan begenadigd werden op voorwaarde, dat zij Mohammadaan werden.

Onder de Makassaren werd de sultan van Turkije gewoonlijk Karaëng Rōng of Kar. Stambolo genoemd en men schreef hem de grootst denkbare macht toe. Op Sumatra 2) werd bekend, wat de Turken in Armenië deden en de Mohammadanen zeiden tot de Christenen: „Ziet gij wel, de sultan van Stamboel kan toch doen, wat hij wil en kan alle Christenhonden slachten. Zooals hij het daar gedaan heeft, zal hij het spoedig overal doen!" Wanneer trouwens de sultan de oppervorst is van de Mohammadanen, is ons bestuur over Java, enz. *onwettig*. Het is nog niet lang geleden, dat een zekere Carl Hirsch, onder een Arabischen naam zich uitgevende voor een gezant van den Turkschen Sultan, de Djambieërs op Sumatra tot verzet wist aan te sporen door hun de hulp van Turksche oorlogschepen te beloven. Uit Mekka werd eens naar Java geschreven, dat de vorst van Stamboel wilde, dat de Hollanders (de kompanie) over Indië regeeren! 3

Bekend is ook, dat er te Konstantinopel een dagblad wordt uitgegeven, Maloemat genaamd, dat geheel in dienst staat van het Panïslamisme en daarin werd voor eenige jaren zeer afgegeven op het onderdrukkend bestuur der Hollandsche kafirs in Ned. Indië. Dat blad vond zijn weg ook naar Indië, werd b.v. door zekere personen op Zd.-Celebes geregeld gelezen. Wel schijnt door tusschenkomst van onzen gezant een bepaalde actie tegen ons Gouvernement niet meer voor

1) Dr. Matthes. Mak. en Boegin. handschriften No. 106, blz. 41.
2) Dr. A. Schreiber. Der Islam u.s.w. Allgem. Miss. Zeitschr. 1897 blz. 158.
3) Bintang barat, 11 November 1874.

te komen, doch dat neemt niet weg, dat de stemming nog altijd bestaat.

Nu onlangs kon men weer in de bladen lezen, dat een viertal aanzienlijke op Java geboren, Arabische jongelieden en een volbloed Javaan te Konstantinopel op *kosten* van den sultan eene militaire opleiding ontvangen, om later bij ons Ned. Ind. leger dienst te nemen. Wij mogen hopen, dat zij er nooit in zullen komen.

Verder wordt het fanatisme ten zeerste opgewekt door de bedevaart naar Mekka. 1) Zoo bekend is, is dat een der vijf pilaren van den Islam. Elke Mohammadaan van beide seksen, die vrij en meerderjarig is en door geen ziekte verhinderd wordt, is verplicht minstens éénmaal in zijn leven ter bedevaart te gaan. Meer nog dan aan de poeasa (de vasten) schrijft men aan de hadj de kracht tot uitdelging van vroegere zonden toe en de naam hadji blijft een eeretitel. Ook uit Ned.-Indië trekken jaarlijks groote scharen naar de heilige stad. Zij worden door ons Gouvernement daarbij geholpen. Men meende, dat hoe meer hadji's er waren, hoe minder groot hun invloed wezen zou, doch daarin vergist men zich. Men heeft berekend, 2) dat Ned.-Indië jaarlijks met 5 millioen gulden verarmt en dat het daarvoor in de plaats krijgt een element, dat hoogstgevaarlijk is. Telkens blijkt, hoe groot een macht deze hadji's vormen. De bedevaartgangers toch komen te Mekka samen met de meest fanatieke Mohammadanen uit drie werelddeelen in het broeinest van Mohammadaansch fanatisme. Daar eerst leeren zij goed verstaan de heerlijkheid van hun godsdienst en worden zij beter ingeleid in zijn gebruiken en vormen. Als eenvoudige geloovigen trokken zij uit, als fanatieke propagandisten keeren zij terug. De Arabische kleeding, waarmede zij zich als hadji's kleeden; de achting, ja de

1) Dr. Snouck Hurgronje. De beteekenis van den Islam enz., blz. 21.

2) Schot. Moslemen en Christendom, blz. 45.

vereering, die ze als bezoekers van de heilige plaatsen genieten; het voordeel, dat hun dit aanbrengt, alles leidt er toe, het fanatisme aan te wakkeren. Voorts is van groote beteekenis de djawa-kolonie te Mekka. 1) Ieder Mohammadaansch land heeft zijn vertegenwoordiger te Mekka, maar voor geen der na de bedevaart in de heilige stad achtergeblevenen, heeft deze een zoo groote beteekenis als voor Ned.-Indië. Voor den Indonesiër is de Arabische beschaving alles. Wie aan de voeten van de Arabische geleerden te Mekka heeft neergezeten, wordt eerst voor waarlijk vol aangezien. Het daar zoover te brengen, dat men zelf te Mekka doceeren kan en dan straks in Indië zelf hoogescholen kan stichten naar het model van Mekka, dat is het streven der Indonesische geleerden. En dat zij vorderen, meen ik te mogen vaststellen, waar wij vernamen van de eerste Mohammadaansche hoogeschool, die op Java te Solo door den Soesoehoenan is gesticht. Ook, wanneer wij het leerplan inzien, 2) zullen wij tot de overtuiging moeten komen, dat dit weer een sprekend teeken is van den stijgenden invloed van den Islam in Ned.-Indië.

Ook aan de Mohammadaansche universiteit te Kaïro, Al-Ahzar, heeft men een riwah-djawa, eene Javaansche afdeeling. Hoe de geest aan deze universiteit is, blijkt uit de daar gebruikelijke dzikr: 3) „O, Heer van alle schepselen, Allah, verniel de polytheïsten (de Christenen) uwe vijanden, de vijanden van den waren godsdienst. O, Allah, maak hun kinderen tot weezen. Ontwij hun woningen. Laat hun voeten uitglijden. Geef hen en alles wat zij bezitten als een buit aan de Mohammadanen!" De Arabische Mohammadaan is fanatiek en door de bedevaart wordt hun fanatisme verder gevoerd door de geheele Mohammadaansche wereld.

---

1) Richter. Die Propaganda des Islam u.s.w. blz. 178. Dr. Snouck Hurgronje, Mekka II, blz. 200–393.

2) Opwekker, 1 November 1905.

3) Ind. ev. Rev. 1901, blz. 261.

(Vergelijk de laatste vermaning van Mohammad enz. door Dr. C. Snouck Hurgronje, Ind. Gids 1884, II, blz. 1 en Meded. Ned. Zend. Gen. 1884.)

En dan noemde ik de geestelijke broederschappen. 1) Het zijn vooral de Naqsjibendi en Kadirija-orden, die talrijke aanhangers tellen. Zij hebben beiden hun hoofdzetel te Mekka, en maken van de aanwezigheid van Indische bedevaartgangers en studenten gebruik, overal in den Archipel aanknoopingspunten te vinden. Zij trachten de naam-Mohamadanen op te leiden tot de allerstrengste naleving van hun godsdienstplichten en ze geheel met den Islamitischen geest te vervullen. Langs den weg van onderzoek en naleving der geboden Gods, door voortdurende studie, door vroomheid en onderscheidene godsdienstige handelingen, kan men in de tarèkat, d.i. de orde worden opgenomen. Maar al te dikwijls wordt echter het zaad van het fanatisme in rijke mate gestrooid. Op Zd. Celebes was er eens een huisjongen van een controleur, die te Buitenzorg in zulk een orde was opgenomen en daardoor ging lijden aan godsdienstwaanzin. Toen ik bij hem kwam, weerde hij mij af met de woorden: „Ik wil geen sarani worden, kafir!"

Zendeling v. d. Spiegel zeide eens, 2) dat hij het gelukkig vond, dat de Regeering in den adviseur voor Arabische zaken, Sajjid Oesmān ibn Abdoe-l-lah te Batavia en niet minder in den heer Dr. C. Snouck Hurgronje bekwame raadslieden heeft tegen deze macht van den Islam, en wij mogen hem dat nazeggen. Mij dunkt het is ons duidelijk, dat de Islam een groote politieke beteekenis heeft voor zijne belijders in Indië en dat onze Regeering wèl zal doen, daaraan al hare aandacht te wijden. Maar ook voor de zending is dat van beteekenis. Laat de Christelijke kerk

1) Richter. Die Propaganda des Islam u.s.w. blz. 179. H. v. d. Spiegel, Verslag Ned. Zend. Confer. 1904, blz. 46.

2) Idem, blz. 46.

toch zorgen den Islam vóór te zijn in heidensche streken en arbeide zij, zich concentreerend, met inspanning van alle krachten, waar de Islam reeds zijn doodelijke hand uitstrekte. Een kenner van den Islam 1) heeft gezegd: „Dan eerst kunnen de Mohammadaansche inwoners van Ned.-Indië met ons *één* worden, als zij Christen geworden zijn. Zijn ze dat *niet*, dan blijft er een kloof!"

2. Zien wij nu welke zedelijke beteekenis de Islam heeft voor zijn belijders in Indië. Ook op zedelijk gebied bracht de Islam bij zijn optreden wel voordeel aan Arabië. De stammen, die in voordurende vijandschap leefden, werden verbroederd. Wet en gezag vervingen bandeloosheid; willekeur werd te keer gegaan; de ruwe zeden verzacht. De toestand van slaven en vrouwen verbeterd, voor de armen eenigszins gezorgd. De afgoderij werd (officiëel althans) afgeschaft en de onzedelijkheid te keer gegaan. 2)

Ook ten opzichte van vele stammen in Ned.-Indië heeft de Islam zijn verdiensten. Hij bracht eenige beschaving; de ruwe vormen en wreedheden gingen er af. Hij deed b.v. het kannibalisme, de menschenoffers, het verbranden van weduwen, het koppensnellen, het tatouëeren, enz. verdwijnen. Zoo komt onder de Mohammadaansche Bataks niet meer voor, dat men onschuldige knapen, gesmolten lood in den mond giet en bij den grafsteen den geest van den vermoorden knaap aanroept. Evemin, dat men het kleine kind van de bij de geboorte overleden moeder met deze tegelijk begraaft. Men laat het nu evenwel vaak doodhongeren!! 3) Ofschoon de Makassaren nog het woord voor koppensnellen (batta) bezitten, kan men zich niet meer herinneren, dat men het ooit deed. Zoo zou er nog wel meer op te noemen zijn. Men moet daarbij evenwel ook rekening houden met het

1) Prof. v. d. Berg. Het Panïslamisme, Gids 1900, blz. 228.

2) Dr. Niemann. De Islam, blz. 131, 410.

3) Simon. Die Propag. des Halbmondes, A. Miss. Zeitschr. 1900, blz. 423.

Gouvernement, dat zeer zeker ook heeft medegewerkt tot betere toestanden. En toch, toch meen ik met die schrijvers te moeten instemmen, die zeggen, dat de Islam voor de menschheid meer kwaad dan goed heeft gesticht. 1) De zedelijke vooruitgang bestaat slechts in schijn. Er zijn tal van voorbeelden te noemen, die bewijzen, dat de volken door den Islam zedelijk zijn achteruitgegaan. Zoo heeft Dr. C. Snouck Hurgronje, dien men wel moeilijk van een onbillijk oordeel over den Islam zal kunnen beschuldigen, gewezen op den toestand van de vrouw in de Mohammadaansche wereld. 2) De vrouw staat in de meeste Mohammadaansche landen zedelijk en verstandelijk laag. Men verhaalt dan ook van Mohammad, dat, toen Allah hem bij zijn leven een blik in de hel gunde, hij daar vooral een menigte vrouwen opmerkte. Onder de Makassaren staat de vrouw niet zoo laag. Niet zelden gebeurt het, dat eene vrouw als hoofd des lands optreedt. De Toemanoeroeng, d.i. de uit den hemel neergedaalde in Gowa, aan wie het bestuur des lands werd opgedragen, was eene vrouw en daarover hoorde ik nooit een afkeurend oordeel uitspreken door de Mohammadaansche Makassaren, ofschoon in de Mohammadaansche rechtsboeken over zulk een geval het „Allah beware ons" wordt uitgeroepen. En toch „bidden" (sambayang) de vrouwen op Zd. Celebes niet, d.w.z. zij namen hun godsdienstplichten zelden waar; dat werd hun niet toegestaan door de goeroe's, voordat zij het climacterium hadden bereikt; vóór dien tijd heeten zij „onrein." In het Makassaarsche wetboek heet het, dat twee vrouwen gelijk staan met één man, wanneer zij voor den rechter als getuigen verschijnen. 3) Vooral blijkt de minderheid der vrouw in het Mohammadaansch-Makassaarsche huwelijk. Het trouwen zelf, dat

1) Dr. Niemann. De Islam enz., blz. 380 v.v.

2) De beteekenis van den Islam enz., blz. 29.

3) Mak. Christom., blz. 222.

door een goeroe volgens de Mohammadaansche ritus geschiedt, gaat geheel buiten de vrouw om. Zij trouwt niet, maar wordt uitgehuwelijkt. En dan de veelwijverij. Zoo bekend is, wordt deze door den Islam toegestaan. De ellende, die daaruit voortvloeit voor het huiselijk leven, moet men van nabij gezien hebben, om haar goed te beseffen. Een voorbeeld. Eene der doopcandidaten te Tanetteya was de tweede vrouw van een dorpshoofd. Zij had zes kinderen. De man trok zich de laatste jaren niets van de vrouw aan. Zij moest maar zien, hoe zij voor zich en vijf harer kinderen aan den kost kwam. Den oudsten zoon nam hij tot zich en voorts den volgende, indien er een zoover was, dat hij werken kon. Was de arme vrouw genoodzaakt een harer jongens te straffen, dan liep hij weg naar de eerste vrouw van zijn vader, die hem met open armen ontving en de moeder in bijzijn van haren zoon op ergelijke wijze uitschold en beleedigde, omdat zij hem bestraft had. De polygamie was ook op Zd.-Celebes een treurige zaak, die veel kwaad stichtte. Gelukkig, dat velen te arm waren, om te leven zooals Mohammad hun dat toestaat. En daartegenover staan de To'ala, de volksstam, door de heeren Sarasin in het gebergte van Zd.-Celebes gevonden. Zij zijn nog heidensch, ofschoon men hun Mohammadaansche goeroe's heeft opgedrongen, maar daar heerscht de strengste monogamie en wordt er gehandhaafd door den balisaoe. 1) Dr. P. Sarasin teekent er bij aan: „Sie stehen in dieser Beziehung in schroffem Gegensatz zu ihren Mohammadanischen Kultur nachbarn."

En dan de Mohammadaansche bepalingen op de echtscheiding. Het is een feit, dat deze bij vele heidensche volken veel strenger zijn dan bij den Islam. De vrouw

1) Dr. P. Sarasin. Ueber religiöse Vorstellungen bei niedrigsten Menschenformen, Verhandl. des II Intern. Kongr. für Allgem. Religionsgesch. in Basel 1904, blz. 137.

wordt daardoor feitelijk vernederd tot een prostitueé, die geheel onderworpen is aan de lusten en begeerten van den man. Terecht zegt Prof. Veth (Java blz. 164); „Men heeft het huwelijksrecht van den Islam vaak geprezen, maar in onze oogen kan een Mohammadaansch huwelijk nauw dien naam verdienen. Mannen, die in weinige jaren met 20 of meer vrouwen zijn verbonden geweest, en vrouwen van middelbaren leeftijd, die aan 12 of meer mannen behoord hebben zijn geen zeldzaamheid. Men beseft lichtelijk, wat onder zulke omstandigheden van de opvoeding der kinderen wordt." Op Zd.-Celebes komen de meeste echtscheidingen voor in de steden, waar men ook het meest Mohammadaan is.

Trouwens het is geen wonder; wanneer men de geschiedenis van Mohammad en zijn elf vrouwen nader bestudeerd, krijgt men een afkeer van dezen man en begrijpt men eerst goed, vanwaar in de echt-Mohammadaansche landen de gruwelijke harems afkomstig zijn. Toen sommige Mohammadanen in Engelsch-Indië met Mohammads leven kennis maakten, zeiden zij: „Dat is niet eens een fatsoenlijk man, veel minder kan hij de profeet van God zijn!" 1)

En dan de slavernij. Deze hangt – zoo wij reeds zagen – met den heiligen oorlog samen. De Islam heeft soms de slavernij en vooral den slavenhandel gebracht, waar die vroeger niet bestonden. De Koran wettigt haar dan ook. De Mohammadaansche Sidenrengers en Loewoe'ers van Zd.-Celebes hielden vaak slavenjachten. Ja, zendeling Kruijt verhaalt, 2) dat een Wotoe'sch hoofd hem vertelde, dat de To-Sada hun kinderen steeds aan een touw vastbinden, wanneer deze kleinen op den grond spelen en het andere eind van het touw door iemand in huis wordt vastgehouden. Men doet dat, opdat de kinderen niet plotseling worden weggekaapt door een of ander Loewoe'sch edelman. En een

1) Dr. A. Schreiber. Der Islam u.s.w. Allgem. Miss. Zeitschr. 1897, blz. 156.

2) Med. Ned Zend. Gen. 1898, blz. 18.

Arabier vertelde den heer Kruijt, dat een prins, Ana-Karaëng, als hij schulden had of opium wilde koopen, To-Sada's ging rooven en hen als slaven verkocht. De Loewoe'ers verlokten de Toradja's ook wel tot spelen en maakten hen langs dien weg tot slaaf of pandeling.

Vele heidensche stammen zijn verdraagzaam, maar de Islam niet. Hij gebiedt (Kor. S. 9 : 124) zelfs oorlog tegen verwanten, die ongeloovig zijn. Vandaar ook, dat de Islam een menschenleven zoo weinig waardeert. Het ontbreekt hem teneenenmale aan humaniteit. Zoo bestaat onder de Makassaren het papoeli, het justalionis, de bloedwraak. Een schaker en de geschaakte moeten ook gedood, indien zij zich in de nabijheid der beleedigde partij wagen; en een dief, al stal hij maar een kip van 10 cts. waarde, zal men, als men er kans toe ziet gemoedelijk overhoop steken.

De Mohammadaan doet alleen recht aan geloofsgenooten.

Dat moet als zeer onzedelijk gewraakt worden. Zoo hadden wij op Zd. Celebes eens een kokki, die Goeroe was, maar ons pleegdochtertje leerde, dat zij ons wel bestelen en bedriegen mocht, want wij waren slechts kafirs. 1) Medegeloovigen alleen moet men liefhebben en vergevingsgezind zijn, den ongeloovige moet men ontwijken en als vijand beschouwen. Zelfs de kleeding van ongeloovigen mag men niet aannemen, met name wat het dragen van das en hoofddeksel betreft. Alleen wie een „geloovige" met opzet doodt, laadt Gods vloek op zich en zal in de hel een vreeselijke straf lijden (Kor. S. 4 : 95).

Uit het April No. der Berichten Utr. Zend. Ver. blijkt, dat de sultan van Ternate de Mohammadanen op Halmaheira vrijstelt van belasting te betalen, zoodat de Civ. Gezaghebber daartegen moest optreden. En zendeling Fortgens wist te verhalen van de zware heerendiensten, die dezelfde sultan van zijn heidensche onderdanen op de Westkust van dat

1) Zie ook: Adriaanse, Sadrach's kring, blz. 23.

eiland vraagt. 1) Ook op Zd.-Celebes viel het mij op, dat in Bangkala in de nog heidensche dorpen Bayang[2] en Palagāng, de bevolking voor niets te goed geacht werd door hun Mohammadaansche landgenooten. Daardoor zijn b.v. de eerlijkheid en rechtvaardigheid van vele heidensche stammen vaak beter dan die der Mohammadanen. Dat komt ook uit bij vorsten en hoofden. Typische voorbeelden daarvan zijn b.v. de sultans van Turkije en Marokko. De hoofden en vorsten op Zd.-Celebes zijn bijna zonder uitzondering partijdig, omkoopbaar, onrechtvaardig en de Ternataansche op Halmaheira moeten niet veel beter zijn! De zedelijke voorschriften des heidendoms worden vaak door den Islam verzwakt. Hij lost ook het stamverband op, bevordert het egoïsme. De Menangkabauers van Sumatra maken hierop door hun matriarchaat eene uitzondering. 2) Daardoor, alsmede doordat hij de vrees voor voorvaderen en geesten vermindert, leert men stelen en liegen, want hij geeft zijn belijder geen zedelijke kracht. Zeer duidelijk zien wij dat bij de Toradja's. De heidensche stammen stelen niet, evenmin als de Alfoeren van Halmaheira, de To'ala van Zd.-Celebes en de Wedda's van Ceylon. 3) Dr. Sarasin zegt van de To'ala: „Den Diebstahl kennen sie nicht, so wenig, dass, als wir zur Bestätigung dem buginesischen Fürsten, welcher über sie gesetzt ist, die Frage vorlegten: Sind die To'ala diebisch? er das mit der Hand abwies und mit einem Ton, als ob er die Frage bedauerte, ausrief: O nein, nein!" En daartegenover staan nu de Parigiërs, ook een Toradja stam, maar die overgegaan is tot den Islam. Zij stelen op ontzettende wijze en er heerschen onder hen treurige toestanden. Ook zendeling

---

1) Meded. Nederl. Zend. Gen. 1904, blz. 55. Vergel. Schut, Twee reizen naar Moro. Tijdschr. Aardr. Gen. 1906. blz. 38 en 50 v. d. Overdr.

2) Zie Spat, Koningin Emma Album van Oost en West, blz. 38.

3) Dr. P. Sarasin. Verhandl. des II Intern. Kongr. für Allgem. Reg. enz., blz. 187.

Fortgens spreekt van den Ternat. Mohammadaanschen demoraliseerden invloed op de Westkust van Halmaheira. 1) Nu daarvan wisten wij op Zuid-Celebes ook te spreken. Stelen en moorden waren daar aan de orde van den dag. Goeroe's, Mohammadaansche leeraars, de eliten der Mohammadaansche gemeente, waren daar vaak de grootste dieven. Men ging dan maar een avond meer mangadji (den Koran lezen) en dan was de schuld weer verzoend. Men kan met „bidden" en „mangadji" veel goedmaken. Men wist trouwens op Zuid-Celebes wel, dat de goeroe's niet hoog staan. Vandaar het spotdichtje:

„Manna goeroe, kapaloekka;
„Manna toewang, kapamada:
„Manna Santari.
„Kapa'erang-ballo-tonjdji!" d.i.
„Ofschoon een goeroe, zie een dief;
Ofschoon een toewang, zie een opiumschuiver;
Ofschoon een priesterleerling,
zie het is toch maar een palmwijndrager".

Het rooken der Europeanen noemden zij opiumschuiven, ofschoon zij dat nu wel beter weten. Ook hoorde ik vaak, dat de onzedelijkheid der Goeroe's groot was. Tijdens de doodenfeesten, waarbij zij zulk een grooten rol spelen en waarbij vele jonge dochters samenzijn, moeten ergerlijke dingen plaats hebben. De sakka, sidakka en pitara (Arab. zakát, çadakat en fitrah) en de spijzen, die op het maoedoe- (moeloed) feest (den geboortedag van Mohammad) aan de *armen* moesten worden geschonken, trokken zij alle aan zich. Vandaar, dat een vorst van Paranggi in oude tijden reeds moest zeggen: „Indien er een hongerige aan ons huis komt en wij geen eten meer over hebben, behalve de pitara, zoo behooren wij die te geven. En dan zeggen wij tot hem: dit is mijn pitara, die ik U te eten geef. Al geven wij dan

1) Med. Ned. Zend. Gen. 1904, blz. 55.

geen pitara, dan is het toch goed." 1) Nu zeggen de goeroe's, dat dit alles „kanre-riboko = hiernamaals spijs" is; hoe meer men nu aan *hen* geeft, hoe rijker men het later heeft. De Makassaren geven deze geestelijke belasting en aalmoezen, omdat zij vreezen anders geen zegen meer te hebben met hun goed. Bovendien stelt het hen gerust omtrent hun tocht naar en verblijf in het zielenland. Zendeling Kruijt verhaalt ook van de steelzucht en het opiumschuiven der Loewoe'ers, die toch ook goede Mohammadanen willen zijn. 2)

Ook met de waarheidszin is het treurig gesteld. Het is waar, daarmee staat het in het algemeen niet gunstig onder de heidenen, doch de Islam brengt daarin teneenenmale geene verbetering. Een Goeroe op Zuid-Celebes ging, nadat hij een valschen eed gedaan had op den Koran(!) zevenmaal in zee baden en was toen alweer „rein"! De leugenachtigheid is zeer groot onder de Makassaren. De waarheid spreken gold onder hen voor domheid. De leugen is hen een gewichtig hulpmiddel om vooruit te komen. Zij verleent hun den schijn van goed te zijn, wat hun te pas komt. De leugen is hun schild, waarachter zij zich verbergen, als zij berisping of straf vreezen en daarom is de leugen in stede van zonde, hooge kunst (akkala) voor hen. Van de To'ala daarentegen zeggen de heeren Sarasin: „Wir fanden sie von bedürfnislosem und sanftem Charakter, friedfertig unter sich und gegen andere, von *naïver Wahrheitsliebe!*" 3)

Er hebben onder de Makassaren ook wel „bekeeringen" plaats. Men noemt dat toba (Arab. taubat) doch verstaat er onder, dat men zijn vroeger gedrag of daad vervloekte, niet eene verandering des harten. Ik sprak eens een goeroe, die mij vertelde, dat hij bekeerd was. Vroeger stal hij, nu

---

1) Dr. Matthes. Mak. Chrestom., blz. 267.

2) Med. Ned. Zend. Gen. 1898, blz. 8.

3) Dr. P. Sarasin. Verhandl. des II Intern. Kongr. für Allgem Relig. gesch. 1904, blz. 137.

niet meer. Nu ging hij „sambayang" = bidden bij de doodenfeesten enz. en kreeg dan (zoo zeide hij knipoogend) een kwartje! Dat was een veiliger manier om aan geld te komen. Zoo was men vaak blijde, wanneer er een jongen geboren werd, die kon goeroe worden, dat was een winstgevende zaak en eervol tevens. Vandaar, dat er ook wel ana-karaëng waren, die goeroe werden, zij konden dan met meer recht zich laten gelden.

Maar dat alles mag ook, indien men maar Mohammadaan is.

Een Makassaarsche prins zeide me eens, dat hij liever een dief en moordenaar zag, die Mohammadaan is, dan een deugdzaam mensch, die Christen is, en daarbij betoonde hij zich een goed Mohammadaan. Eene traditie toch laat Gabriël de blijde boodschap aan Mohammad brengen, dat elk lid zijner gemeente, die geen andere goden dan Allah erkend heeft, het paradijs zal binnengaan. „Zelfs al heeft zulk een gestolen of gehoereerd?" vraagt Mohammad. „Ja, zelfs al heeft zulk een wijn gedronken," antwoordt de aartsengel. Dat neemt echter niet weg, dat de geloovige zondaar *tijdelijk* de helsche pijnen zal moeten verduren. 1) De Makassaren laten door den hemelwachter dan nu ook geen andere vraag meer aan de zielen der afgestorvenen (anjdja) doen, dan de Mohammadaansche geloofsbelijdenis. Wie die kent, is klaar! En dat men die kent, daarvoor zorgt de goeroe, die op het graf de talakking (Arab. talqin) leest, d.i. het onderwijs bij het graf. Zoo men weet, dient dit bij de Mohammadanen, opdat de overledene wete, wat te antwoorden aan de engelen Nakir en Monkar, die hem ondervragen. Geen wonder dus, dat men het zoo nauw niet neemt, gemoedelijk palmwijn drinkt, dobbelt, steelt, enz., alsof er nooit een Nabi Mohammad geweest ware. Toen ik eens een der beste Mohammadanen van Binamoe de opmerking maakte, dat ik den indruk kreeg, dat zij alleen nalieten, wat hun absoluut geen moeite kost,

---

1) Dr. C. Snouck Hurgronje. De beteekenis van den Islam, blz. 18. Vergel. Dr. Schreiber, Allgem. Mis. Zeitschr. 1897, blz. 151.

n.l. het eten van varkensvleesch, maar verder alles doen, wat het hart begeert, lachte de man hartelijk en zeide met plezier – als deed hij eene aangename ontdekking: – „Kammaminjdjo toewang = zoo is het mijnheer!"

„Bij het denken," zeide Dr. Gerretsen onlangs (Elth. W.k.bl. 1906 blz. 65) „speelt de wil een groote rol; een mensch neemt voor *waar* aan, wat hem aangenaam is." Ik dacht bij het lezen dezer woorden aan mijn Mohammadaanschen Makassaar.

Veel zedelijke ellende vloeit ook voort uit het fatalisme van den Islam. Ik spreek straks nader over het fatum, maar merk nu reeds op, dat de Makassaar b.v. er zich zeer welbehagelijk bij gevoelt. In een Makassaarsch leesboekje voor de school leest men, dat God het hart van iemand bewoog, om te dobbelen, opium te schuiven en te stelen. Soms ook zegt men, dat de duivel (Ibilisi) het doet. Het is evenwel zoo gemakkelijk, om van alles, dat men doet, de schuld aan God te geven, die het hart er toe bewoog. En men meent daarbij goed Mohammadaan te zijn. Nu de Koran leert dan ook: „Allah leidt in dwaling, wien hij wil."

Van de vaccinatie wilde men in de buurt van Laïkang (Zuid-Celebes) niet weten; er woonden daar veel goeroe's en men denkt er zich verwant aan den profeet. Dikwijls heb ik dobbelaars, die hadden verloren en visschers, die niets hadden gevangen, Allah-taäla hooren vloeken en schelden, omdat hij niet ter wille was geweest. Hetzelfde zullen de dieven ook wel doen, na eene vergeefsche poging tot stelen; in de gevangenis hoorde men het opgepakte dieven ook wel doen. Men heeft me ook wel als antwoord op den eisch der bekeering gezegd, dat men nog niet gevoelde, dat God het hart bewoog, dus behoefde men er zich nog niets van aan te trekken.

Wanneer men een stellige afspraak wenschte te maken, kreeg men steeds heel vroom ten antwoord: „Poenna nakellaï

Alla-taäla = als Allah-taäla het verlangt." Eens zou ik iemand een kies trekken, toen een goeroe haastig kwam toeloopen, omdat te verhinderen, zeggende: „Teya-ko loembaï erona Alla-taäla = wil niet den wil van God voorkomen!"

En dan den hoogmoed en de eigengerechtigheid, die de Islam kweekt onder zijn belijders. Ik heette onder de Makassaren een goed mensch, want ik deed veel goed, maar toch moest ik naar de naraka = de hel, omdat ik geen Mohammadaan was. Een Makassaarsche prins wilde de Bijbelsche geschiedenis niet lezen. Hij mocht er eens door aan het wankelen gebracht worden en hij had ook niet noodig het te lezen: hij was Mohammadaan!

Maar het verwondert ons ook niet, dat de zedelijke invloed van den Islam niet beter is. Het is toch zoo waar, wat Dr. Schreiber eens schreef: „Omdat Mohammad niet (zooals de Heere Jezus gedaan heeft) een nieuw leven heeft gebracht, maar in de plaats van dit een menigte van zeer nauwkeurige en bepaalde vormen en voorschriften heeft gegeven, waaraan de Mohammadanen ten allen tijde en aan alle plaatsen zijn gebonden, daarom is de Islam niet instaat de godsdienst te worden voor alle menschen en alle tijden en daarin is ook gelegen de kiem voor zijn verval." 1) En Dr. Warneck zegt: „Die Völker des Islams sind durch die religiöse Gesetzlichkeit ihrer Institutionen zur Erstarrung verurteilt." 2) Zeer nauwkeurige en bepaalde vormen en voorschriften, maar ook niet meer dan dat. Laat mij dat nog met een paar voorbeelden mogen aantoonen. Een van de plichten van den Mohammadaan is de sjahadat, de getuigenis, d i. de formule, waarin men zijn geloof belijdt: la ilâha illâ Allah, wa Mohammad rasoel allâh. Dit wordt echter bij de Makassaren althans uitgesproken, zonder dat men er iets van gevoelt. Ik hoorde het honderden malen uitspreken, indien men schrikte, boos of blijde was.

1) Der Islam u.s.w. Allgem. Miss. Zeitschr. 1897, blz. 148.

2) Dr. G. Warneck. Evang. Missions lehre I, blz. 294.

Het is een zinlooze vorm geworden. Soms leek het me toe, alsof men het gebruikte, om onheilen afteweeren. Zoo werd de naam Mohammad ook vaak gebezigd. En toch stempelt het uitspreken van de sjahadat iemand tot Mohammadaan. Pasahada (Mak.) = de Mohammadaansche geloofsbelijdenis doen afleggen = iemand Mohammadaan maken. En dan het *bidden*, dat is voor den Mohammadaan in Ned.-Indië geen spreken tot God; geen gemeenschap zoeken met God; geen het hart uitstorten voor God, maar eenvoudig een complex van *vormen* zonder meer. Daar men bovendien bidt met de woorden van den Koran en in het Arabisch, waarvan men niets verstaat, geloof ik te mogen zeggen, dat het gebed van een heiden in zijn moedertaal gebracht voor zijn afgod, meer beteekent dan de niet begrepen, zinlooze gebeden en formulen des Mohammadaans. Ook de ceremoniëele wasschingen en reinigingen, meen ik ledige vormen te mogen noemen, die de Makassaren b.v. nog niet eens geleerd hebben, dat reinheid in ieder opzicht een deugd is. Evenzoo is het gesteld met het mangadji (het lezen van den Koran) en het djikiri (Arab. Dzikr) de verheerlijking van God. Het is alles geestdoodend en het verstand afstompend. Er gaat geen kracht van uit en toch kent men er verzoenende kracht aan toe. Door het te doen op zich zelf wordt men beter. Meer bepaald nog zegt men dit van het vasten. Dit werd, evenals het bidden en het mangadji door de Makassaarsche goeroe's alleen gedaan. Zoo bekend is vasten de Mohammadanen gedurende de maand Ramadhān 30 dagen lang. Van zonsopgang tot zonsondergang mag men niets gebruiken, zelfs zijn speeksel mag men niet doorslikken. Maar des nachts stelt men zich schadeloos. Deze maand Ramadhān, welke bij uitstek bestemd is, een maand van afzondering te zijn, is de maand, waarin op menige plaats de grootste onzedelijkheid bedreven en de grootste brooddronkenheid aan den dag gelegd wordt. Het valt ook dadelijk op, hoe wrevelig,

norsch en twistziek men dan is. „En toch heeft de poeasa (de vasten) verzoenende kracht en maakt men er gaarne gebruik van, om de dikwijls zware rekening met Allah zooveel mogelijk aan te zuiveren.” 1) Na het einde der vasten viert men het feest idoe'l'fitr, het feest van de afbreking der vasten, palappassang = vrijmaking, verlossing zooals de Makassaren het noemen. Men leeft dan overdadiglijk en kleedt zich op zijn best en om het te kunnen neemt men dikwijls de toevlucht tot diefstal, waarvan men op Makassar en Java wist mede te spreken.

„Op het gebied van de rechtspraak komen bij de Mohamadanen in Ned.-Indië de meeste afwijkingen voor,” zegt Dr. Snouck Hurgronje. 2) Wij zullen daarbij echter moeten bedenken, dat dit ook daardoor komt, dat men er leeft onder ons Bestuur. Voor de Makassaren geldt nog heden het oude erfrecht, wat Prof. Wilken voldoende aangetoond heeft. 3) Wel komt in het Makassaarsch wetboek 4) een artikel voor in overeenstemming met het Mohammadaansche recht, doch het voegt er zelf bij, dat dit in Arabië anders is dan onder de Makassaren. Ook dat ééne artikel wordt evenwel alleen op de hoofdplaatsen toegepast. De priesterraden onder de Makassaren, de z.g.n. Sara (Arab. Sjara') deden o.a. uitspraak in erfrechtskwestie's, doch wat ik er van te hooren kreeg in Binamoe, was eenvoudig schandelijk. Daar gold ook alleen het recht van den rijkste of den sterkste. Maar genoeg. Men heeft de zedelijke beteekenis van den Islam nog al eens geroemd, doch ik meen op grond van het medegedeelde een groot vraagteeken te mogen plaatsen. Wel kan men uit den Koran eene schoone zedeleer distilleeren, doch men

---

1) Snouck Hurgronje. De beteekenis van den Islam enz., blz. 20.

2) Idem blz. 25.

3) Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 729, v. d. overdruk.

4) Dr. Matthes. Mak. Chrestom., blz. 240.

heeft er geen grond bij onder de voeten. Ik denk hierbij aan wat Ds. Talma onlangs zeide van de Bergrede, 1) n.l., „dat de levenspractijk voor de bergrede onmogelijk is, wanneer wij het kruis niet aanvaarden." En dat kent Mohammad niet. Hij wil vruchten zonder een boom te hebben; hij vergeet, dat men goed moet *zijn*, om goed te kunnen handelen.

3. De Islam belijdt: Er is geen God dan Allah en Mohammad is zijn gezant. Wat beteekent die Allah voor den Mohammadaan? Wanneer wij den Koran raadplegen, zien wij, dat wat dit boek van God verhaalt de uitdrukking is van een deïsme in Arabische vormen. God is de Heer, de almachtige Schepper en Gebieder van hemel en aarde. Een onmetelijke afstand scheidt Hem van al het geschapene. Als een geweldige Heerscher troont Hij buiten de wereld. Hij is heilig noch rechtvaardig. Hij bezit alleen *macht* en daarom *kan* Hij ook, als Hij *wil*, hulp verschaffen, barmhartig en ontfermend zijn. De God van den Koran is een Oostersch Vorst, een willekeurig Gebieder over alles, wat onder zijn gezag staat. Vandaar ook, dat Hem meermalen onwaardige uitdrukkingen en handelingen worden toegeschreven. Hij is de Koning en voor de almacht van den Schepper op zijn ongenaakbaren troon, verdwijnt het schepsel geheel in het niet.

Vooral de éénheid Gods staat op den voorgrond. „Allah is één, Allah is eeuwig. Hij verwekt niet en is niet verwekt en niemand is zijns gelijke!" zoo luidt de 112e soera van den Koran, die een der meest gebruikte gebeden van den Mohammadaan geworden is. 2) Eigenaardig zijn ook de namen, die de Makassaren aan Allah gaven. N.l. Karaëng-sereya = de eenige vorst; Karaëng-kaminang kammaga = de almachtige vorst; Karaëng todjeng-todjenga = de ware vorst; Karaëng amentenga kale-kalenna = de vorst, die

1) Elth. Weekbl. 1906, blz. 14.

2) Vergel. Dr. Niemann, De Islam enz., blz. 159–163.

alleen door zich zelven bestaat; Karaëng taënaya sangkammana = de vorst, die zijns gelijke niet heeft, enz. Van gemeenschap met Hem kan geen sprake zijn. Men kan alleen Zijn *slaaf* worden, zooals de Makassaren het heel juist zeiden. Men kan Allah niet liefhebben, wel Hem vreezen. In dit Godsbegrip van den Islam zien wij zijn wezen afgespiegeld. Al aanstonds moet ik er bijvoegen, dat nu Mohammad als Godsgezant bij uitnemendheid eene hooge plaats inneemt. Wilde hij zelf niet van wonderen weten, men schrijft er hem nu vele toe en het was onder de Makassaren wel eens moeilijk om uit te maken, wien men meer vereerde Mohammad of Alla-taäla.

In de godsdienstoefeningen en het bidden is het al dadelijk zichtbaar, dat men daarmee niet bedoeld leering en stichting, het zoeken van Gods gemeenschap, maar dat het alleen is een hulde bewijzen aan den Vorst. Zij, die den dienst op Vrijdag bijwonen (en dat is de plicht van iederen vrijen, meerderjarigen, mannelijken Mohammadaan; er staat zelts straf op, indien men het verzuimt) behooren vooraf een bad te nemen, de nagels te snijden, haar en baard in orde te brengen, witte kleederen aan te trekken en zich te parfumeeren. Ook mag men de moskee niet geschoeid betreden. En dan het bidden en de ceremoniëele wasschingen. Het komt daarbij vooral aan op de vormen, daarop moet men angstvallig letten. Door deze nauwgezet in acht te nemen (en er zijn er vele) verkrijgt het gebed waarde en door ze te verwaarloozen verliest het die. Geen wonder, dat daarvan weinig kracht uitgaat voor het godsdienstig denken en leven en voor den Mohammadaan in Ned.-Indië nog wel het minst, omdat – zooals ik reeds opmerkte – alles in de Arabische taal geschiedt. Het Arabisch is de heilige taal, waarin God denkt en die in het Paradijs wordt gesproken. De Koran is in het Arabisch geschreven en mag feitelijk nooit vertaald worden. En toch beteekent die Koran zooveel voor den

Mohammadaan, maar in Indië is het hem een met zeven zegelen gesloten boek, daar de kennis van het Arabisch zeer gering is. Op welke wijze verkrijgt men b.v. onder de Makassaren zijn kennis van den Islam? Men gaat als jongen van 7–10 jaar b.v. naar een goeroe, bij wien men gaat inwonen, die daarvoor een en ander krijgt en voor wien men dan het een en ander doet. De goeroe zegt den leerling ieder woord van den Koran en de godsdienstige leerboeken voor in het Arabisch natuurlijk, dat de leermeester zelf niet kent, maar alleen heeft leeren uitspreken. De leerling moet dat nauwkeurig nazeggen en men gaat daarmee voort, totdat men alles van buiten kent, d.w.z. machinaal kan nazeggen. Dat duurt eenige jaren en wordt besloten met een feest ni patamma = beëindigd worden genaamd. Heeft dit plaats gehad, dan kan men ook als goeroe optreden, voor dien tijd heet men nog Santari. Maar men behoeft het ook niet te verstaan, want een Mohammadaansche Batak zeide eens tot zendeling Heerig: „De woorden op zichzelf zijn heilig en omdat ik ze uitspreek, kom ik in den hemel,” dat had zijn goeroe hem gezegd. 1)

Ik wees er reeds op, dat de Islam zich zoo gaarne aansluit bij den bestaanden godsdienst, dat zijn accomodatie-vermogen zoo groot is. Doch hij is ook teneenenmale onmachtig, om geheel uit te drijven, wat met zijne leer in strijd is. Dat blijkt reeds duidelijk als wij zien, wat nu nog in Arabië en Syrië geschiedt. Na 12 eeuwen vindt men daar nu nog op vele plaatsen naast de moskee een makam, d.i. het heiligdom van een locale godheid. Men doet er geloften bij en deze beteekenen meer dan de rituëele gebeden. Men vereert er heiligen, nebi en weli, en in den nood gaat men tot hen. In de beroemde moskee van Aleppo, die zóó heilig is, dat geen ongeloovige er een voet in zetten mag, vindt men het heiligdom van nebi zacharja, een meester-

1) Monatsblätter für öffentl. Miss. stunden 1899, blz, 10.

stuk van Arabische kunst, waaraan talrijke geloften gedaan worden. Men vindt er ook nog heilige boomen, steenen, bronnen, enz. Trouwens Mohammad moest ter wille van de Arabieren een stuk onverduwd heidendom, den ouden eeredienst van Mekka en omstreken in den Islam opnemen. Het eenige, wat de officiëele Islam in Arabië er aan kon doen, om zulk een eeredienst voor het ware geloof zoo onschadelijk mogelijk te maken, was, dat hij er Mohammadaansche legenden aan verbond, en zoo verontschuldigde, wat hij niet kon uitroeien. Ik kan er hier niet verder op in gaan, maar men zie, Dr. C. Snouck Hurgronje. De beteekenis van den Islam enz. blz. 13 - 15; en in de Verhandlungen des II Intern. Kongr. für allgem. Religions gesch. in Basel 1904, Dr. S. Ives Curtiss, Spuren der altsemitischen Religion in den Mittelpunkten des Islams u.s.w. blz. 154 en Dr. A. Mez. Geschichte der wunder Mohammad blz. 235.

En hoe staat het daarmee in Oost-Indië? Laat ik een paar grepen mogen doen uit het godsdienstig leven der Makassaren. Op Zuid-Celebes vindt men naast den dienst van Alla-taäla of Karaëng-Sereya = den eenige vorst ook den Karaëng-Lowe dienst. Ik kan daarover nu niet al te zeer uitweiden, doch geloof te kunnen zeggen, dat de Karaëng-Lowe-dienst, men moge er dan al sporen van Siwaïsme in kunnen vinden, geen bepaalde afzonderlijke eeredienst is. Veel wat zendeling Goudswaard voor Karaëng-Lowe-dienst heeft aangezien, is dat niet. Hij zeide b.v. (zie Meded. Ned. Zend. Gen. 1865 blz. 291) dat er bijna geen kampong is, waar niet een Karaëng-Lowe-huisje bestaat. Ik geloof, dat die huisjes, Saoekang, gewijd zijn aan de oorspronkelijke stichters der kampongs, de Danhjang desa der Javanen. Men noemt deze dan wel eens Karaëng-Lowe, maar mij noemde men ook wel eens zoo. Verder zegt hij op blz, 295-297, dat bijna iedere inlander boven in zijn huis nog een huisje van Karaëng-Lowe heeft. Hij beschrijft er een van, de

pantasa, doch men vindt behalve de pantasa ook nog de sangara en deze twee zijn niet anders dan offerplaatsen, waarop men aan de mannelijke en vrouwelijke voorouders offert. Andere plaatsen, door Goudswaard genoemd, brengen ons er toe te gelooven, dat de gaoekang dienst door hem voor Karaëng-Lowe dienst is aangezien, terwijl ook de nog steeds onverklaarde Patoentoeng van Zuidelijk Zuid-Celebes, met den z.g.n. Karaëng-Lowe dienst samenhangen. Karaëng-Lowe beschouw ik meer als een der namen van de hoogere geesten (berg-, bosch-, rivier-, gaoekang- enz. geesten). Men vindt toch naast den naam Karaëng-Lowo, 1) die groote vorst of heer beteekent, ook andere namen. Men had in Bangkala b.v. den Karaëng-Lowo Bonto-manaï en daar naast den Towa Datara en in Polombangkeng weer den Dampang Komora, te Tamanroya den Karaëng manjoeroe-langi enz. De Karaëng-Lowo Bonto-manaï en de Towa Datara werden door de Patoentoeng gediend, wier hoogste godheid ook wel Djarigaoe genoemd wordt. Maar genoeg; dit is zeker, dat deze heidensche godheden nog met evenveel ijver en toewijding gediend worden als voor 300 jaar, toen de Islam zijn intocht deed op Zuid-Celebes.

Zoo vindt men in de Teko-rivier bij Boeloekoemba heilige palingen, die vrij algemeen vereerd worden. De moeder, die genezing zoekt voor haar zieke kind, zoowel als de handelaar, die winst wil behalen, brengen dezen palingen een offer, om het begeerde te ontvangen.

Onder de Makassaren vindt men verder de z.g.n. gaoekang, gewoonlijk door ons rijkssieraden genoemd. Het zijn oude erfstukken, die een eenige waarde bezitten. Men zegt er van, dat zij met den oorspronkelijken vorst des lands uit den hemel zijn nedergedaald en dat diens geest er nog

1) Nog beter zou men wellicht kunnen zeggen, dat het „*de* vorst bij uitnemendheid" beteekent. Lowe beteekent in het Toerateesch meestal *reel.* zeer; b.v. lompo lowe = zeer, uitermate groot.

inwoont. Zij worden zorgvuldig bewaard in de vorstelijke woningen en men brengt er offers aan, doet er geloften aan, wacht er voor- of tegenspoed van, enz. Het is dus weer een soort godheid naast Allah. En men zou niet gaarne nalaten offers te brengen aan de gaoekang vreezende den wraak dier machtige vorsten. Op den 10en van de maand Dzoe-l-'hidja viert men de z.g.n. palappassang hadji, d.i. de dag, waarop de pelgrims bij Mekka hun offers slachten. Een goed Mohammadaansch feest dus. Op dien dag heeft er in Gowa een onderzoek naar de gaoekang plaats. Deze worden tijdens den dienst in de moskee voor den koning van Gowa of diens vertegenwoordiger neergezet. Na den dienst heeft het onderzoek der gaoekang plaats. Dit geschiedt door het hoofd der heidensche priesters, bissoe's, die nog steeds bestaan en grooten invloed hebben. In Gowa heet dit hoofd Layaka, in de Toerateyalanden en Bantaëng pinati. Loopt dit onderzoek naar wensch af (en dat is zoo als het zwaard, soedang, geen roestvlekken vertoont en andere voorwerpen niet aan gewicht verloren hebben) dan wacht het land slechts welvaart, is het anders, dan zijn er rampen te duchten. 1)

Bij de saoekang's brengt men ook offers en doet men ook geloften. Tijdens een hevige cholera-epidemie zag ik, dat men te Tanetteya een buffel offerde bij de saoekang. De buffel werd door den Mohammadaanschen goeroe geslacht, terwijl hij de Arabische woorden: Bismi'llahi prevelde en men zeide bij de saoekang de Mohammadaansche geloofsbelijdenis op. Hetzelfde deelt Dr. Snouck Hurgronje mede van de Javanen, die het doen na de aanroepingen van den Danhjang desa. 2)

In de kampong Tamanroya had men een machtigen geest, Karaëng manjoeroe langi = den tot aan den hemel reikenden vorst, genaamd. Hij beschermde de menschen

---

1) Dr. Matthes. Bijdragen Ethnol. van Zuid-Celebes, blz. 88–91.

2) De beteekenis van den Islam, blz. 16.

vooral tegen de cholera. Die aan deze ziekte stierven hadden de grens van den door Allah gestelden leeftijd bereikt, doch de anderen hadden hun behoud aan Kar. manj. langi te danken, dien men onder zichtbare beelden (mannen- en vrouwen figuren) vereerden. En de Mohammadaansche goeroe's gingen daarbij naast de pinati voor. Ook hadden daar ommegangen plaats rondom het dorp, akawaroe genaamd, om, gewapend met houten kalewangs en knotsen den ziekmakenden geest te verdrijven. Uit de Batak-landen deelt zendeling Simon ook een dergelijk geval mee (A. Miss. Zeitschr. 1900 blz. 423.) En toch waren de inwoners van Tamanroya zeer goede Mohammadanen, die zelfs hoogstzelden geneesmiddelen van den ongeloovigen Hollander wilden aannemen.

Bij gelegenheid van de pallappassang, het einde der vasten, gaf men te eten aan de voorouders op de pantasa en sangara. En dat ging onder leiding van een Mohammadaanschen goeroe, die er den Koran bij las en zijn gebeden prevelde. Men ging op dien dag ook algemeen lichtoffers en vuurwerk brengen op de graven der voorouders, die men eerst had schoongemaakt. Op den palappassang hadji ging men daar bloemen brengen. Het is ook gewoonte, dat men op Vrijdag offers brengt aan de voorvaderen.

Geloften deed men ook aan de graven van Mohammadaansche heiligen, de z.g.n. walli's, de vrienden van Allah, de eerste predikers van den Islam. Men noemt die graven karama. Dit gebruik treft men ook aan in Egypte zoowel als op West-Java. 1) Trouwens het graf van Mohammad zelf te Medina is het heiligste graf van de wereld voor den Mohammadaan en hij was de profeet, die zeide: „Allah vervloeke de Joden en de Christenen, die de graven hunner profeten tot bidplaatsen maken.!" 2)

---

1) Zie ook Dr. Snouck Hurgronje. De beteekenis v. d. Islam, blz. 15 en S. Coolsma, West-Java, blz. 80.

2) Dr. Snouck Hurgronje. De beteekenis van den Islam, blz. 16.

De Makassaren hadden reeds hun booze geesten als: korotjatji, panroli, popokang, kongkong panjtjing, poentiana, enz., maar nu zijn er nog de setangs bijgekomen door den Islam, die ook wel in boomen enz, huizen. De plaatsen, waar zij zich ophouden heeten karrasa en worden zeer geschuwd. Ook kent men nu de djing's en onder dezen den djing kapere = den ongeloovigen djing, die den mensch allerlei kwaad kan berokkenen (Vergel. S. Coolsma, West-Java bl. 78)

Men kan zich door op eenzame plaatsen te gaan wonen of op het gebergte door de djing's laten onderwijzen. Men zorge dan niets van ijzer of staal bij zich te hebben, daarvoor zijn de djing's en setang's bevreesd. Door goede werken, allerlei boetedoeningen en onthouding, kunnen deze anachoreten de booze geesten aan zich dienstbaar maken en voor hun macht, om kwaad te doen, beveiligd zijn. Men noemt dit angamala, het Mal. bĕrtapa. Ook de djini-dienst op Halmaheira (zie van Van Baarda's Woordenlijst der Gal. taal bl. 104) is zeer waarschijnlijk van Mohammadaanschen oorsprong. Deze is nu geheel heidensch, maar hij werd door den Islam geleverd.

De Mohammadaansche Bataks wisten nog heel goed regen te maken en ook de Makassaren doen daar nog aan, trots hun geloof aan Karaëng kaminang kammaya, den almachtigen Allah. Waarzeggerij, wichelarij en toovenarij bloeien ook bij de Makassaren nog. Is er iemand ziek, of is er iets gestolen, men gaat naar de wichelares, maar ook wel naar den goeroe, die zijn boek opent (natimbakkangi soera) en dan de oorzaak der ziekte of de plaats van het gestolen goed te kennen geeft. Soms weten de goeroe's ook onheilen afteweren. Er was eens een geldgebrekhebbende goeroe, die een vreeselijk onweder aankondigde. Bij alle ongeloovigen zou o.a. al het vaatwerk vernield worden; maar die vlijtig baden en hem het een en ander brachten, zou

geen kwaad wedervaren. Velen gaven hem gehoor en nu was Karaënta Alla-taäla zelfs zoo goed, het kwaad niet te laten komen. Een uitstekende onheil afwerende formule is ook het: In den naam van Allah (bismi 'llahi).

Zendeling Simon deelt mede 1), dat de Mohammadaansche Bataks vaak de namen van bijgeloovige, heidensche zaken veranderen, doch de zaak dezelfde blijft; ook dat komt onder de Makassaren voor. Voor „bidden", het aanroepen van geesten, kanro, komt nu Sambayang (Mal.) of dowa (Arab.); voor baroesoe = tooverformulen prevelen en daarbij blazen, komt nu dowangi, enz.

Ik sprak reeds over het fatalisme van den Islam. Men heeft gezegd, dat de Koran dit niet leert, maar in de praktijk staat naast Allah het fatum. Sommigen volken zijn van huis uit fatalistisch z.a. Bataks. Ook de Makassaren wellicht. Men vindt er althans naast takaddere (het Arab. taqdir) een goed Makassaarsch woord: Sare = het gegevene. Het heeft een groote macht voor den inlander en verlamt de energie. De Islam heeft het versterkt voor den Makassaar. In de oude literatuur 2) vindt men eene uitspraak afkomstig uit den tijd, toen de Islam pas zijn intrede deed onder de Makassaren. Deze komt in het kort hierop neer, dat men na driemaal getracht te hebben het gevaar te ontwijken pas zeggen mag: Sarenkoe = mijn nootlot. Nu zegt men dat niet meer. Men kent geen eigen schuld meer. Alles wordt nu Sarengkoe! De vrouw, die de rijst stampt en vreest, dat de rijstziel het haar kwalijk zal nemen en vertoornd zal verdwijnen, troost de rijst met te zeggen: het is je lot gestampt te worden en het mijne je te stampen, dat is de wil van Alla-taäla. Maar men heeft ook middelen, dat lot te ontkomen In de eerste plaats de *amuletten*. De Makassaren kennen er twee soorten van: de geluk aanbren-

1) Allgem. Miss. Zeitschr. 1900, blz. 426.

2) Dr. Matthes. Mak, Chrest. blz. 268.

gende en de onheil afwerende. 1) Het Mohammadanisme heeft die vermeerderd. Men heeft nu naast de oude paballe's, koelaoe's en erang's, ook nog de Mohammadaansche *djima's*. Een stukje papier of een gouden plaatje, enz. met den naam Allah-taäla, of Mohammad, of een Koranspreuk er op, is een heerlijk middel tegen alles en nog wat, waarmee men feitelijk het fatum trotseert. 2)

En dan de *kotika*, de tabellen van goede en kwade dagen. Ook deze kende men. Ik vond er althans één, waarin van den Islam geen spoor is te ontdekken, maar daarnaast staan er velen, die door en door Mohammadaansch zijn. 3) Vooral de Vrijdag is nu *de goede* dag bij uitnemendheid. Hij is goed om op geboren te worden en om op te sterven; goed om geneesmiddelen op te gebruiken, goed om nieuwe kleeren te knippen, enz. enz. De naam van iemand die op Vrijdag stierf, wordt gaarne overgenomen.

Ook het kassi palli, het taboe der Zuid-Zee-eilanden, de verboden dingen, heeft de Islam overgenomen, bestendigd en vermeerderd. 4) En zoo zou er nog veel meer te noemen zijn. Zoo heeft men b.v. de voorvaderlijke eed. Men gooit daarbij op het graf der voorouders een ei stuk en vervloekt zichzelf en al zijne nakomelingen, indien men de waarheid niet spreekt. Men doet dat nog zoo, maar nu heet het „batja yasing" en wordt het geleid door een goeroe, die er den 36en Soera van den Koran (het *hart* van den Koran) bij leest.

Bij het zweren heet het, dat geen andere naam gebruikt mag worden dan die van Allah. 5)

---

1) Zie Dr. Matthes', Mak. Wbk. i.v. koelaoe, erang en balle.

2) Vergel. Simon, Allgem. Miss. Zeitschr. 1900, blz. 422 en S. Coolsma, West-Java, blz. 82. Ook het Mak. toela bala. Matthes, Ethn. Zd,-Cel. blz. 102.

3) Zie Dr. Matthes. De Mak. en Boegin. kotika's.

4) Zie Idem. Mak. Chrestom., blz. 274.

5) Zie Idem. Mak. Wbk., blz. 562.

Men spreekt zoo gaarne smalend over den wattoe kakaperang = den ongeloofstijd en veracht de toe-kapere, de ongeloovigen en doet precies dezelfde dingen, al dragen ze ten deele ook andere namen. Zoo ziet men, bestaat er tusschen den werkelijken toestand en de officiëele leer van de éénheid Gods bij den Islam in Indië enz. een zeer groot verschil.

De Islam maakt verder velerlei dingen tot specifiek godsdienstige handelingen en plechtigheden. Laat mij er in het kort eenige opnoemen. De goeroe (Mohammadaansche leeraar) komt bij de Makassaren te pas bij het „naamgeven" en drukt daarop een godsdienstig, Mohammadaansch cachet. Bij vele volken gaat de naamgeving met eenige plechtigheden gepaard. Zie o.a. Dr. Kohlbrügge, Naamgeving in Insulinde, Bijdr. T.- L.- en V. 6, dl. VIII. Dat het bij de Makassaren een godsdienstige plechtigheid werd blijkt uit de beschrijving er van door Dr. Matthes gegegen. Vergel. Bijdr. Ethn. Zd.-Cel. blz. 56. Hetzelfde geldt van het voor het eerst te eten geven aan het kind, dat Dr. Matthes beschrijft in zijn Bijdragen enz. blz. 63–66. Bij het eerste haarknippen (Mak. ni kattere oe-tjerana) komt nu de Mohammadaansche priester te pas. (Dr. Matthes' Bijdragen enz. blz. 67 en Dr. Niemann, De Islam blz. 473.)

Menschen, wier tanden niet gevijld zijn, gelden onder de Makassaren voor kafirs. De goeroe vijlt nu de tanden en toch is dit een heidensch gebruik, dat zelfs in den Koran volgens Zamachsjari (ad S. 4 : 18) verboden is. (Vergel. Niemann, De Islam blz. 417; Ind. Gids 1898 blz. 1508 en Dr. Matthes' Bijdr. blz. 70).

De besnijdenis vooral geldt onder de Makassaren, enz. als een bepaald teeken van opname in het geloof en mag daarom, ofschoon eenigszins gewijzigd, ook bij de meisjes niet achterwege blijven. Het is de godsdienstige plechtigheid bij uitnemendheid geworden. En toch heet zij *soenna* (v. h. Arab.

sonnat = overlevering) want in den Koran is zij niet bevolen. Zij komt dan ook bij heidensche volken wel voor, b.v. in Afrika en onder de Alfoeren. (Vergel. Dr. Niemann, De Islam blz. 472; Dr. Matthes' Bijdr. blz. 71; Schwarz, Med. Ned. Zend. Gen. 1903, blz. 97; Coolsma, West-Java blz. 99; Schot, Moslemen en Christendom, Ind. Gids '89, blz. 23.)

De goeroe doet nu het meisje voor het eerst een baadje dragen. (Zie Schut, Haagsche Zend.bode 1905). Bij het trouwen speelt de goeroe een grooten rol. Geen huwelijk wordt voor echt erkend, dat niet door hem wordt gesloten. (Vergel. Dr. Matthes' Bijdr. blz. 27).

En evenzoo komt de goeroe te pas bij de echtscheiding. (Matthes' Bijdr. blz. 46). De begrafenissen en doodenfeesten worden door de goeroe's geleid. Daar kon men hen onder de Makassaren in hun kracht zien en kwam de vermenging van Mohammadanisme en heidendom volkomen tot stand. (Zie Dr. Matthes' Bijdr. blz. 133-151. Vergel. Coolsma, West-Java blz. 79; A. C. Kruyt, Med. Ned. Zend. Gen. blz. 32 en 35 enz.)

Vleesch, dat niet door een goeroe „in den naam van Allah" is geslacht is onrein (karang). Zij, die de wasschingen na natuurlijke ontlastingen achterwege laten, worden voor kafirs en onreinen gehouden. Ook de kleeding is Mohammadaansch geworden. Een das mag niet gedragen worden en de hoofddoek is een bepaald teeken van Mohammadaan te zijn. De heer Campen zegt van de Mohammadaansche bevolking van Halmaheira, dat de proseliet geen tjidako van boomschors meer draagt; een tjidako van oude *lappen* alleen is getolereerd. 1)

Zoo bestaat de Islam voor vele volken in Insulinde meerendeels in krachtelooze uitwendigheden en formaliteiten. En toch meen ik met Dr. Snouck Hurgronje te moeten

1) Tijdschr. Bat. Gen. 28, blz. 347.

zeggen, dat men niettegenstaande dit alles de godsdienstige beteekenis van den Islam voor zijne belijders in Indië niet moet gering schatten. 1) Ook de Makassaar, zoowel als de Javaan, Maleier en Atjehnees *wil* Mohammadaan zijn. Laat men bij de beoordeeling van den Islam in Indië hiermede toch rekening houden! Zendeling Dunnebier schreef – naar ik hoorde – onlangs omtrent de bevolking van Bolaäng-Mongondou: „Waren de lui maar zulke goede Christenen als ze nu Mohammadanen zijn", en dat kan ik me best voorstellen.

Vele Makassaren b.v. willen er meer van weten. Men vindt onder hen eene interlineaire vertaling van den Koran en verschillende godsdienstige leerboeken, al geef ik aanstonds toe, dat men vooral van de eerste heel weinig gebruik maakt. Ja, haar bestaan was velen goeroe's onbekend.

In haat tegen den ongeloovigen overheerscher doen zij niet onder voor den Javaan, Maleier of Atjeher. En de Islam neemt in Ned.-Indië, ook op Zuid-Celebes, in macht en invloed toe. De Makassaren worden steeds meer geïslamitiseerd. In de 10 jaren, die ik onder hen heb doorgebracht, heb ik dat goed kunnen opmerken. Op tal van plaatsen, waar vroeger geen langgar was, verrezen zij nu; de officiëel erkende goeroe's werden meerder en de Vrijdagsche godsdienstoefeningen steeds meer en trouwer bezocht.

De Islam staat daar als een bolwerk tegenover het Christendom en soms denkt men wel eens aan Dr. Warneck's woord, dat mogelijk Ismaëls toebrenging zal samenvallen met Israëls bekeering! Men heeft gezegd, dat de Islam er slechts als een vernis op zit bij de volken in den Ind. Archipel. Het zij zoo, wij hebben daarvan ook wel voorbeelden genoemd, maar vernis krijgt men ergens zoo gemakkelijk niet af. En dat is met den Islam ook zoo. Wat hij eenmaal heeft gevat, verstijft, gaat dood en laat hij niet zoo gemakkelijk weer los!

1) De beteekenis van den Islam bl. 12, 27.

Juist door zijn politiek, vormelijk, zinnelijk karakter, bezit de Islam zooveel aantrekkingskracht voor den mensch in 't algemeen en den Indonesiër in 't bijzonder.

En daarom kan de Islam nooit eene voorbereiding, een brug zijn voor het Christendom, zooals men wel eens gezegd heeft. Zeker de Islam heeft eenige verdiensten ook op godsdienstig gebied. Hij heeft het monotheïsme gepredikt tegenover het polytheïsme des heidendoms. Hij heeft hier en daar orde geschapen. Hij heeft de talen der hem toebehoorende volken, godsdienstig hervormd. Hij heeft de menschen geleerd in godsdienstoefeningen samen te komen, de noodzakkelijkheid van het bidden gesteld, doch niettegenstaande dat alles, staat de slechtste naam-Mohammadaan verder van het Christendom dan de heiden.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Verslag aangaande den werkkring Mådjå-warnå, over het jaar 1905.

Door A. KRUIJT.

> Predikende het Evangelie van het Koninkrijk Gods, zeggende: De tijd is vervuld, en het Koninkrijk Gods nabij gekomen; bekeert U en gelooft het Evangelie.
>
> MARK. 1 : 14, 15.

Het totaal aantal Christenen ult. 1905 bedroeg 4068 zielen, d.i. 71 meer dan ult. 1904. Naar elders verhuisden weer 131 zielen. Betrekkelijk is dit een klein getal, vergeleken b.v. bij 1899 met 218; 1900 zelfs met 260; 1903 met 205. En toch is deze streek nog immer overbevolkt. Het komt mij dan ook voor, dat ons opnieuw een groote trek wacht, zoodra de gemeente Toendjoeng-rědjå, in 't Djěmběrsche, een eigen zendeling rijk zal zijn. Naar hetgeen ik van deze gemeente vernam, moet het daar niet aan gronden ontbreken, en de waterrijkdom groot zijn. En is dat zoo, dan gaat zij een schoone toekomst tegemoet. Mådjå-warnå is — om 't zoo eens uit te drukken — de groote bibitleverancier (*bibit* beteekent *zaad*) voor nieuwe Christennederzettingen. En dit komt, zoowel aan de oude gemeenten, als aan de nieuwe ten goede!

Door den Doop werden in de gemeente opgenomen 176 kinderen van Christen ouders, en op belijdenis des geloofs 23 volwassenen. Er waren dit jaar 51 doopkinderen meer dan in 1904. Daarentegen twee volwassenen minder. Toch

8

is het aantal gedoopten *uit de desa* iets grooter, daar in 1904 zes melaatschen, die in het ziekenhuis alhier worden verpleegd, onder het totaal van 25 waren medegerekend.

Aangenomen werden 43 jongelieden; 11 minder dan in 1904. Wij streven er naar de leeftijdsgrens, waarop belijdenis wordt afgelegd, langzamerhand te verhoogen, opdat steeds meer de ernst van de zaak worde gevoeld.

Het gemiddelde aantal kerkgangers bedroeg 1964 tegen 1895 in 1904; een verblijdende vooruitgang dus. Het getal zou nog iets grooter geweest zijn, wanneer niet, met name te Kĕrtå-rĕdjå en te Soembĕr-gondang, de gemiddelde opkomst een weinig ware gedaald.

Het gemiddelde aantal avondmaalgangers bedroeg 1218, een teruggang van 26, geheel komende voor rekening van de filialen, en wel door bijzondere omstandigheden. In de hoofdgemeente kwam het aantal avondmaalgangers van gemiddeld 642 op 660, een kleine vooruitgang dus.

Ingezegend werden 44 huwelijken, d.i. twee meer dan in 1904. Helaas moesten er ook twee vroeger gesloten huwelijken worden ontbonden.

Van ons personeel werden twee tot hooger leven opgeroepen, t.w. de ouderling van Soekåbĕndoe, een man nog in de kracht van het leven en Kjaï Rånå 1), ouderling van Soembĕr-gondang, beiden vrij plotseling. Vooral het afsterven van Kjaï Rånå is een gevoelig verlies voor de gemeente.

De voorganger van Bongså-rĕdjå bracht tot herstel van gezondheid eenigen tijd door te Swaroe. Tot mijn spijt is hij echter daar niet lang genoeg gebleven. Wel was zijn gezondheidstoestand verbeterd, maar geheel hersteld is hij niet.

De gemeente Ngårå voltooide haar steenen kerk. Het is een groote verbetering voor de gemeente, een sieraad voor het dorp tevens. In Maart van het verslagjaar werd deze

1) Zie over hem mijn verslag 1904, opgenomen in Maandbericht 1905, No. 6, blz. 88 v.v.

kerk door mijn vader ingewijd, in tegenwoordigheid van bijna heel het Europeesche en een groot deel van het Javaansche personeel te Mådjå-warnå en van de familie De Vries en Mevrouw Kleijn v. d. Poll. Alleen schrijver dezes kon de plechtigheid niet bijwonen, door een beenwond, die hem het loopen belette.

De groote kerkeraad bracht de besprekingen over de „lajang pranåtå" ten einde (zie Maandber. 1905, pag. 84 v.v.) Krachtige hulp werd geboden door Br. Kats, die zoo vriendelijk was, om met zijn tijdelijken helper uit Solo – iemand zeer bedreven in de Javaansche taal – den tekst te herzien en te verbeteren. In opdracht van den kerkeraad had ik de „sĕrat adat" in het Krâmå doen stellen. Maar terecht werd door genoemden Soloschen taalkenner de opmerking gemaakt, dat het stuk geheel het karakter draagt van een „pranåtå" (regeling) en als zoodanig in het Ngoko moet geschreven zijn. De meerderheid van den kerkeraad was het met deze beschouwing eens. Alleen werd de juiste opmerking gemaakt, dat dan ook de naam (waartegen op zichzelf al eenig bezwaar was) moest worden veranderd, en wel in: „*lajang pranåtå*."

Door dit besluit nu moest de geheele tekst worden omgewerkt en opnieuw artikel voor artikel getoetst aan de werkelijke bedoeling. Iemand, die eenigszins op de hoogte is van de Javaansche taal, gevoelt wat een arbeid dàt geweest is. Maar nu mag dan ook de gemeente met voldoening zien op een goed stuk arbeid, dat natuurlijk door de jaren zal moeten worden verbeterd, en op de hoogte gehouden van den tijd. 1)

---

1) De Javaansche titel luidt nu:

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Het verlangen, om zooveel mogelijk alle gemeenteleden in de gelegenheid te stellen, de vastgestelde bepalingen te leeren kennen, voerde tot het besluit, de „lajang pranåtå" voor rekening van de gemeenten te doen drukken. Velen zullen nu leeren mede te leven, en daardoor zullen te spoediger de fouten en de leemten aan den dag komen.

Nog een andere belangrijke zaak is in den kerkeraad ter sprake gekomen, t.w. het *tandenvijlen*. De voorganger te Bongså-rĕdjå had geheel spontaan tegen deze gewoonte in zijne gemeente geijverd. Zijn eigen kinderen heeft hij de kunstbewerking niet laten ondergaan. Dit gaf mij aanleiding, om de zaak in den kerkeraad ter sprake te brengen. Al spoedig bleek, dat de leden van de eigenlijke beteekenis van het tandenvijlen niet het flauwste begrip meer hadden. Alléén de voorganger van Ngårå uitte het vermoeden, dat het met den godsdienst der voorouders (de agåmå boedå) in verband zou staan; maar hoe de zaak eigenlijk opgevat moest worden, was hem ook duister. Algemeen beschouwde men het tandenvijlen als een gewoonte, die strekte tot verhooging van het uiterlijk schoon. Van iemand, wiens tanden niet gevijld zijn, zegt men, dat hij een hondenmond heeft. Anderen brachten verband tusschen deze gewoonte en de bekende Mohammadaansche legende van den profeet, verscholen in een drogen put.

Groot was dus de belangstelling, toen ik de geschiedenis van het tandenvijlen naging. Oorspronkelijk heeft men aan de goden of de vergode voorouders, op den huwbaren leeftijd de bovensnijtanden *ten offer* gebracht, ook hierin weer het deel voor het geheel stellende. 1) Later heeft men deze operatie wel wat al te ingrijpend gevonden, en zijn toevlucht genomen tot list. De bovensnijtanden werden afgebijteld en zwart gemaakt, om het bedrog voor het oog der goden te verbergen. Nog later heeft men het beitelen vervangen door

1) Waarom juist dit tandenoffer op dien leeftijd is mij niet duidelijk.

vijlen; en steeds meer de beteekenis vergetende het zwart maken nagelaten (zooals in deze streken.) De mode heeft zich ook hier doen gelden, zoodat men er verschillende manieren van tandenvijlen op na is gaan houden. De zachtste vorm is wel het eenvoudig bijslijpen van de snijtanden, zóó, dat ze één lijn vormen, iets wat voor bizonder mooi geldt. Nu is het een feit, dat als de mode zich voor een of ander verklaard heeft, het inzonderheid bij zulke conservatieve menschen als de Javanen zijn, een zwaar werk is, ze er van af te brengen,

Het behoeft wel geen opmerking, dat ook zelfs het eenvoudig gelijk afslijpen, uit een medisch oogpunt, geheel is af te keuren. Maar zoolang zelfs ontwikkelde Javanen, als dokter djawa's, zich aan de operatie onderwerpen, heeft natuurlijk het medische argument al heel weinig vat op de groote menigte. Dit bleek dan ook wel ter vergadering.

Meer voelde men voor het godsdienstig bezwaar: het aanbidden der afgoden (njĕmbah brahålå). Bovendien, is de mensch wel gerechtigd willekeurig Gods werk te verbeteren, en in een normalen toestand naar eigen inzicht verandering te brengen? Het was duidelijk, er moesten stappen gedaan worden in de richting van afschaffing der gewoonte.

Maar, — en wie zal het euvel duiden, — de groote meerderheid in den kerkeraad was huiverig tot een verbod over te gaan. Dit was trouwens ook niet zoozeer onze bedoeling. Wij wilden slechts een stoot geven in de richting, die ons de juiste voorkomt. Toen dus besloten werd, dat de leden persoonlijk door woord en daad langzamerhand stemming zouden maken voor een eventueele afschaffing, was het doel bereikt. Wanneer het mode wordt, de tanden niet te laten vijlen, dan raakt de gewoonte van zelf in onbruik.

Br. Jansz van Margå-rĕdjå, die juist in die dagen ons een bezoek bracht, heeft de menschen hier nog meer in hun goede voornemens gesterkt. Hij toch deelde mede, dat het

tandenvijlen in het Jogjasche onder de desabevolking al meer en meer wordt nagelaten. Wanneer nu niet-Christen Javanen, en wel in de Vorstenlanden, voorgaan, dan valt het volgen minder zwaar.

Het is voor dit weinig zelfstandige volk zoo moeielijk om vooraan te gaan, vooral wanneer spot en hoon onvermijdelijk hun deel moeten zijn!

Met huis- en ziekenbezoek ben ik ook dit jaar geregeld voortgegaan. Daar ik reeds uitvoerig in mijn verslag over 1904 over dit deel van den arbeid handelde, kan ik hier met enkele aanteekeningen volstaan.

Waar, zooals in de desa's Mådjå-doekoeh, Mådjå-råtå en Mådjå-wangi, het meerendeel der bevolking Christen is, valt het niet zoo in het oog, dat familie altijd dicht bij elkaar woont. Waar echter, zooals in de desa Mådjå-warnå, de Christenen in de minderheid zijn, daar treft deze bizonderheid sterk. In eene wijk b.v. heeft men niets dan Christenen, huis aan huis, allemaal familie van elkaar; in een ander gedeelte daarentegen niets dan Mohammadanen, ook weer familie van elkaar. Vindt men aan een binnenweg midden onder de Christenen een Mohammadaansch gezin, dan kan men bijna zeker zijn, dat het een familielid is, dat met vrouw en kinderen, om een of andere reden, niet tot het Christendom is overgegaan. Het gebeurt meermalen, dat men twee, drie gezinnen, familie van elkaar, op één erf wonende, aantreft. Het gebrek aan grond en de zucht, om toch dicht bij elkaar te wonen, heeft dezen toestand in het leven geroepen. Een heel enkele maal vindt men een gezin op zichzelf van buiten af ingekomen, zonder familie te zijn of geworden te zijn door aanhuwelijking. En dan krijgt men zoo den indruk, alsof die luitjes zich erg eenzaam gevoelen.

In de desa Mådjå-warnå kan men nu nog de treurige gevolgen aanschouwen van den afval van Kjaï Abisaï. Met hem ging de geheele familie heen, sommigen openlijk, anderen

minder openlijk, maar niet minder beslist. Zij, die met het Christendom braken, werden gewoon Mohammadaan of sloten zich aan bij een secte: „pasèk doel" (zie Med. VIII, blz 219), die zich in vroegere jaren nog al roerde; maar na den dood van het hoofd der secte hier, vrijwel verloopen is. Zij, die niet openlijk van het geloof afvielen, laten zich nog Christenen noemen, maar zij komen nooit of hoogst zelden te kerk, en houden weinig voeling met het goedgezinde deel der gemeente. De eerste soort is voor de prediking des Evangelies nog minder toegankelijk dan Mohammadanen, die nimmer de Blijde Boodschap vernamen. En de onverschilligen *blijven* op een enkele uitzondering na — onverschillig. Na een bezoek ziet men ze een paar malen te kerk, en daarna vallen ze weer terug in hun vroegere dofheid. Het is hoogst moeilijk om met zulke menschen tot een gesprek te komen. Zij bieden lijdelijken tegenstand, door eenvoudig op alles toestemmend te antwoorden. Toch mogen wij ons hunner niet onttrekken, zoolang zij zich niet van de gemeente afscheiden.

Het jaar kenmerkte zich door een geest van verdeeldheid, bepaaldelijk in een der filialen. Tot onze vreugde echter is thans, ten minste voor 't uiterlijk, de zaak weer bijgelegd. Het waren dagen van beproeving voor ons, vooral toen wij ondervonden, hoe zelfs het betere deel van de gemeente, zoo goed als alle karakter miste. De vrees, om tegen de gemeenschap in te moeten handelen, deed zelfs trouwe en ijverige Christenen besluiten zich, tegen eigen wensch en begeerte in, op sleeptouw te laten nemen.

Nog een bizonder en treffend geval moet ik hier vermelden. Op een avond kreeg ik bericht, dat een vroeger huismeisje, getrouwd te Mådjå-wangi, koorts had. Dadelijk ging ik haar bezoeken, maar zooals vroeger reeds haar gewoonte was, op mijn vragen kreeg ik slechts spaarzaam antwoord. Den volgenden morgen kwam haar zwager mij mededeelen,

dat zij dien nacht het volgende had bekend. Op raad van een buurvrouw had zij, voor een ontstoken borst, de hulp ingeroepen van een doekoen. Naar de gewoonte dier lieden was er een tooverspreuk over haar uitgesproken en was daarna het zieke lichaamsdeel beblazen. De ontsteking was na eenige dagen geweken. Maar haar geweten had haar geen rust gelaten. Zij had wel vergeving gevraagd voor hare zonde, maar God had haar in den droom afgewezen. „Nu ben ik een lijk", had zij gezegd, „morgen kunnen jelui me begraven." Ik bezocht haar meermalen daags, sprak over Gods vergevende liefde, bad met haar. Alles te vergeefs! Nauwelijks antwoordde zij met een enkel woord. Ze lag daar maar — uiterlijk rustig — te wachten op den dood. Soms kwam haar een „adoeh Goesti" (och Heer) over de lippen, dat ons hoop gaf; maar het duurde niet lang, of zij verviel weer in den vorigen toestand; en acht dagen na mijn eerste bezoek, blies zij den laatsten adem uit.

Ik gevoelde in die dagen, hoe gebrekkig toch onze kennis nog is van het zieleleven van den Javaan. Deze vrouw was mij weer een raadsel. Vast staat, dat zij zich bewust was van hare zonde, maar ook, dat zij zich van God verworpen gevoelde. Dit zou bij ons de grootste onrust wekken, bij haar ...... een zich overgeven aan den dood. Op zichzelf is dit niet zoo opmerkelijk, maar dat werkelijk de dood na korten tijd volgt, ondanks doelmatige geneeskundige behandeling en geregelde voeding! De Zendeling Chalmers onder Papoea's en mijn broeder op Posso deelen dergelijke gevallen van niet-Christenen mede. Het komt dus vaker voor. Ik heb mij over deze vrouw getroost met de woorden van Johannes; „Want indien ons hart ons veroordeelt, God is meerder dan ons hart en Hij kent alle dingen."

Nog een ander geval — maar van geheel anderen aard — vinde hier een plaats. Een jonge man en een jong meisje in de gemeente hadden elkander lief en wilden met

elkaar trouwen. Maar de moeder van het meisje (weduwe) verklaarde zich tegen het huwelijk. Zij wilde hare toestemming niet geven, omdat de jongen ...... mank was. Overigens was er niets op hem aan te merken. Het was een werkzame jongen, trouw en ijverig in den godsdienst. En nu kwam de voorganger mij mededeelen, dat beiden de tusschenkomst van den kerkeraad wilden inroepen op grond van artikel 59 derde lid van de „lajang pranâtâ", dat aldus luidt: „Kan de toestemming (voor een huwelijk) van de ouders of van den vervanger van den vader (als deze overleden is) niet verkregen worden, dan mogen de aanstaande echtgenooten zich wenden tot den grooten kerkeraad." Dit teeken van een persoonlijk willen handelen, verblijdde mij. Maar het was slechts een korte vreugd. De moeder en de familie van het meisje bleven zich krachtig verzetten. Zij werd uit logeeren gestuurd enz. enz., en van de geheele zaak kwam .... niets.

Eenige jaren geleden had ik iets dergelijks. Een van mijn kweekelingen zat in zak en asch. De familie had zich verklaard tegen het meisje, dat hij zich tot vrouw verkoren had. „En als ik haar niet krijg," zoo heette het, „dan blijf ik mijn leven lang ongetrouwd." Ik liet zijn ouderen broeder, daar de vader dood was — komen, om, zoo mogelijk diens hart te vermurwen. „Spreek U maar niet verder over deze zaak", zeide hij, „daar is niets aan te veranderen; vroeger is een lid van mijn familie getrouwd geweest met een lid van de familie, waartoe dat meisje behoort, en dat huwelijk is op echtscheiding uitgeloopen. Nu kan er nooit meer sprake zijn van een nieuwen band tusschen de beide families." Hij ging hier de deur uit. Ik zag, dat hij zijn broeder (den kweekeling) op ons erf passeerde; maar hij verwaardigde hem zelfs met geen enkelen blik! En de jongen is later getrouwd; maar niet met het meisje, dat hij hebben wilde. En, voor zoover zoo iets is na te gaan, leeft hij gelukkig met de vrouw door de *familie* voor hem gekozen.

Met zulke toestanden moet de Zending rekening houden. In al dergelijke gevallen help ik den *persoon* slechts zoolang tegen de gemeenschap, als hij zelf toont, er tegen te willen en te kunnen volhouden. Maar ook geen stap verder. Blijkt de persoon *zijn* standpunt niet te kunnen of te willen handhaven, dan zou dwang tegenover de gemeenschap, zij het ook met de beste bedoelingen, scheeve verhoudingen en onhoudbare toestanden in het leven roepen. Wij moeten ons altijd verplaatsen op het standpunt, waarop de gemeente nu nog staat.

Hadden wij rijkelijk ons deel aan beproevingen, aan licht heeft het toch ook niet ontbroken.

In tegenstelling met de meeste bezitters van elmoe, was boven reeds genoemde Solosche taalkenner, een ijverig verbreider van de wijsheid, die hij meende te bezitten. Hij knoopte met iedereen, die daartoe slechts te vinden was, gesprekken aan; zelfs met jongens van de ambachtsschool. En de manier, waarop hij de menschen trachtte te verlokken, was voor een Javaan bizonder aantrekkelijk. Hij liet ze b.v. zien, hoe hij een kris met de hand kon buigen, hoe hij vuur opnam, zonder dat hem dit deerde. En dan zeide hij: „Dat zou je ook kunnen, als je maar mijn elmoe had." Maar het pakte niet. De menschen zeiden; „Wat heeft het buigen van een kris of het met de vingers opnemen van vuur met den godsdienst te maken!" Onze Solonees verklaarde dan ook aan Br. Kats, dat de menschen hier niet vatbaar bleken, om door te dringen tot de hoogere wijsheid, die zijn eigendom was. Wel wisten zij veel van den godsdienst, maar wat beteekende dat, vergeleken bij zijn elmoe! Eén was er maar, die er wel iets van vatte, en dat was...... Kjaï Mattheus! Maar ten slotte heeft hij ook deze moeten opgeven. Wat toch was het geval? In zijn arbeid te Soerabaja, had onze Kjaï natuurlijk meer dan eens kennis gemaakt met de ascetisch-pantheïstische denkwijze van vele

Javanen. Hij had dus den Solonees bedaard laten uitspreken. Tot op zekere hoogte kon hij zelfs met den man meegaan. Daardoor had hij diens vertrouwen gewonnen. Heel anders dan die eenvoudige desalui hier, had hij hem doen gevoelen, dat hij zich kon indenken in den gedachtengang van den elmoebezitter. Maar toen is onze Kjaï begonnen met de verkondiging van het Evangelie als de *hoogste wijsheid*, en daarvan was de man niet gediend. Wel had hij veel ook in het Nieuwe Testament gelezen, maar de teksten, die zijn aandacht getrokken hadden, verklaarde hij op zijne wijze; en hij meende, dat geen andere verklaring mogelijk was. Zoo had bij hem dus ook Kjaï Mattheus afgedaan.

Merkwaardig was ook het oordeel, dat ongevraagd Br. Kats vernam uit den mond van een gemeentelid: „Hij (de Solonees) is wel heel knap, maar van godsdienst weet hij niets af. Hoe kan je nu zoo „djlĕg" (wij zouden zeggen „floep") in den Hemel komen, zooals hij zegt. Een mensch heeft immers een „panoetan" (leidsman) noodig, zal hij eenmaal gelukzalig worden" Neen, zulk een godsdienst...... men was er niet van gediend!

Mijn vrees, dat hij enkelen verleiden zou, is gelukkig beschaamd. En dat heeft mij uitermate verblijd. Hoeveel gebrekkigs ook nog de gemeente aankleeft, zooveel is ten minste zeker, dat zij zich niet door allerlei wind van leering meer laat meesleepen. Des te meer spijt 't mij daarom, dat de man van de practische toepassing van het Christendom geen al te hoogen dunk moet hebben ontvangen. De menschen, bij wie hij in huis was, hebben zich helaas van hunnen inhaligen kant doen kennen; zóó, dat men zelfs niet eens als vrienden van elkander is gegaan.

In een stuk, getiteld: „Advent" („Overdenkingen" VIII, blz. 311) wijst Prof. Valeton er op dat de woorden, aan het hoofd van dit verslag, het begin van 's Heeren prediking in Galilea weergeven. „Jezus wordt daardoor, indien ik het

zoo noemen mag, zijn eigen wegbereider, zijn eigen heraut."

En op deze woorden laat de schrijver volgen:

„Het is de moeite waard, daarop te letten, niet alleen voor „de uitwendige kennis van het leven des Heeren, maar ook „nog meer, omdat wij er door gewezen worden op eene zijde „van het werk des Heeren, die ook voor de Christelijke ge- „meente van onze dagen nog groote beteekenis heeft."

Deze woorden troffen mij. Zouden zij ook van toepassing zijn op de Christelijke zending? Leven wij op dit ons zendingsveld niet als in den Adventstijd? En spreken en doen wij niet soms, alsof reeds de Pinksterdag is aangebroken? God kent Zijn tijd! Ook voor Java zal Hij Zijne beloften gestand doen! Geve Hij ons het geloof, telkens op nieuw 's Heeren komst te verkondigen en te roepen tot bekeering en tot geloof!

Verslag Kweekschool en Scholen Ressort Mådjå-warnå over 1905 tot Maart 1906.

Door J. KATS.

Het verslag over het afgeloopen jaar kan kort zijn. Wat de bewerking van Leerplan en methode betreft, werd voortgegaan in de reeds vroeger aangegeven richting. Nadat de hoofdrichting en indeeling van het onderwijs aan de Lagere School was vastgesteld, werd dit plan meer in bijzonderheden voor elke klasse uitgewerkt. Een uitvoerige regeling voor de beide eerste leerjaren kwam in het verslagjaar gereed, terwijl wij hopen in 1906 ook met de volgende klassen klaar te komen.

Behalve enkele verzuimen, hoofdzakelijk door Malaria veroorzaakt, konden de Kweekelingen geregeld aan de lessen deelnemen. Daar een verzoek om verlenging der detacheering van den Inl. onderwijzer Gadroen door den Gouveneur-Generaal niet werd ingewilligd, dan alleen zoo het Nederlandsche Zendelinggenootschap de kosten op zich nam, kwam het tractement van genoemden onderwijzer sedert September 1905 voor rekening van het Nederlandsche Zendelinggenootschap. Voorloopig kan genoemde onderwijzer aan de Kweekschool zeer moeilijk worden gemist. In December 1905 legden de zes leerlingen der hoogste klasse met goed gevolg het examen voor hulponderwijzer af, waarna ze werden geplaatst in de ressorten Swaroe, Kediri en Pare-Rĕdjå. Waren er enkele goede krachten bij, sommigen van hen zagen we met zorg vertrekken. Mogen ze onze vrees beschamen en blijk geven goede onderwijskrachten te kunnen worden.

Bij het – begin van 1906 - gehouden toelatingsexamen werden de Candidaat-Kweekelingen voor de eerste maal geneeskundig onderzocht. De noodzakelijkheid bleek al dade-

lijk, doordat een der aspiranten, naar aanleiding van genoemd onderzoek in het ziekenhuis moest worden opgenomen. Twee candidaten – die elk slechts voor één vak een voldoend cijfer konden verkrijgen – moesten worden afgewezen, terwijl een vijftal slechts voorwaardelijk kon worden aangenomen. Indien blijkt, dat ze het onderwijs aan de Kweekschool kunnen volgen, kan dit in een definitieve plaatsing worden veranderd. Een treurig geval deed zich voor met een der voor het ressort Sĕgaran aangenomen leerlingen. Drie dagen nadat het onderwijs was begonnen, vertoonde hij teekenen van niet geheel normaal te zijn en al spoedig moest hij wegens krenking in zijn geestvermogens worden afgezonderd en voortdurend worden bewaakt. De jongen verloor in het laatst van December 1905 zijn vader, de bekende Kyai Rånå van Soembĕrgondang en schijnt zich dit zeer te hebben aangetrokken. Hij had z.g. verschijningen van den overledene en verbeeldde zich ook zelf reeds gestorven te zijn. Tot nog toe kwam er slechts weinig verandering in zijn toestand. Inmiddels vroeg ook een der voorloopig aangenomenen ontslag, omdat hij zelf gevoelde niet mee te kunnen. Zoodoende bedroeg het aantal kweekelingen begin 1906, bedoelde zieke meegerekend, 21, waarvan 11 in de laagste en 10 in de hoogste klasse.

Zooals boven reeds is opgemerkt, werden geleidelijk wijzigingen in het Leerplan voor de lagere School te Mådjå-warnå aangebracht. Over het algemeen leggen de onderwijzers zich met ijver toe op het toepassen der voor hun nieuwe methode. Met enkele uitzonderingen kan hetzelfde worden gezegd van de onderwijzers te Bongsårĕdjå en Ngårå In het personeel te Tĕbĕl is echter geen leven te brengen. De school wordt gaande gehouden, maar daarbij blijft het ook. De ware ijver ontbreekt en slechts door de onderwijzers voortdurend hun plicht onder het oog te brengen, wordt er

– meer uit vrees, dan uit liefde voor hun werk – eenigszins dragelijk onderwijs gegeven. Natuurlijk kan die toestand niet bestendigd blijven. Zoodra er personeel beschikbaar is, zullen bedoelde onderwijzers moeten kiezen, òf zich met ijver op hun werk toeleggen, òf ontslag nemen.

Voornamelijk op initiatief van den voorganger-onderwijzer nam de gemeente te Bongsårĕdjå den bouw van een nieuwe school voor haar rekening. Men wilde een schoolgebouw, dat „geheel kon worden gesloten", wat met het oude niet het geval is. Grond was beschikbaar en gedurende het verslagjaar kwam het nieuwe gebouw gereed. Het is geheel van steen opgetrokken en verdeeld in drie lokalen, elk voldoende ruimte gevende voor twee klassen. Br. A. Kruijt was zoo welwillend de leiding van den bouw op zich te nemen. Het gebouw ziet er zeer net uit en is een sieraad voor de gemeente. Krachtig hielp de gemeente mee om de kosten zooveel mogelijk tot een minimum te reduceeren. De gemeenteleden bakten zelf de noodige steenen, leverde zand, hielpen bij het uitgraven en aanstampen der fondamenten en maakten gratis het erf in orde, terwijl meer speciaal de vrouwen zich belastten met het stampen van roode steen en met het wrijven van den gecementeerden vloer tegen een zeer kleine vergoeding. Verder werden nog de steenen, die niet voor het gebouw noodig waren, verkocht. Ze brachten *f* 309,90 op. De totaal-kosten bedroegen *f* 3,215.99½, op de Spaarbank stond voor de school een som van *f* 1,912.80, zoodat op het gebouw een schuld rust van *f* 1,993,29½. De gemeente nam op zich, elk jaar een gedeelte van die som af te lossen, zoodat na verloop van tijd het geheele gebouw door de gemeente Bongså-rĕdjå zelf zal zijn bekostigd.

Geeft het bovenstaande reden tot blijdschap, er is ook minder opwekkends te vermelden. De meergenoemde voorganger-onderwijzer – Wedrig – geniet geen goede gezondheid.

Een verlof naar Malang bracht slechts geringe verbetering

en volgens medisch advies moest hij zooveel mogelijk gespaard worden. Ook hijzelf verzocht meermalen van een gedeelte van zijn werk ontheven te worden, daar hij voelde voor de school niet te kunnen zijn wat hij zou willen wezen. In zijn eigen belang en om hem zooveel mogelijk voor het werk te sparen, moest hij van het werk op de school worden vrijgesteld. Was hij als onderwijzer wellicht vooral door zijn slechten gezondheidstoestand - geen eerste kracht, toch deed hij door zijn invloed op de ouders der leerlingen zeer veel in het belang van de school. Als voorganger kan hij dit laatste blijven doen en zoo zal hij, naar we van harte hopen, nog vele jaren in het belang van het onderwijs te B.R. - zij het dan niet als onderwijzer - kunnen werkzaam zijn,

Zijn vervanger op de school is de in het vorig verslag genoemde onderwijzer Arban. Na eenige maanden ontslagen te zijn geweest, verzocht deze weer plaatsing op zijn vroegere standplaats Ngårå, waar hij dan ook gedurende de laatste maanden van 1905 werkzaam was. De verhouding tot het hoofd der school was oogenschijnlijk goed, maar toch kon van hun samenwerking geen kracht uitgaan. Nu bestond er een geschikte gelegenheid om Arban over te plaatsen. Zeer hopen we, dat hij te B.R. zich geheel thuis zal gevoelen. Aan tact van de zijde van den voorganger daar zal het zeker niet ontbreken.

En zoo gaan we met moed het nieuwe jaar in. God geve, dat het voor het Zendingswerk in 't algemeen en voor het onderwijs in 't bijzonder een goed jaar moge zijn.

Verslag van het Ziekenhuis te Mådjå-Warnå over het jaar 1905.

Door Dr. A. J. Duymaer van Twist en Dr. Anna Pijsel.

Het jaar 1905 is voor 't Ziekenhuis te Mådjå-Warnå een jaar van veel gebeurtenissen geweest.

Om te beginnen vertrokken Dr. en Mevr. Bervoets naar Holland om aldaar een rusttijd door te brengen, zoo welverdiend, na tien jaren van ingespannen arbeid te dezer plaatse. Even te voren was Mej. Pijsel, zendeling-arts, alhier aangekomen om Dr. Bervoets in zijn arbeid als zoodanig te vervangen, waardoor het aantal medici hetzelfde bleef. De arbeid onderling werd allengs verdeeld als volgt: Dr. Duymaer van Twist mannelijke patiënten en chirurgische gevallen, Dr. Pijsel vrouwelijke patiënten en oogziekten, terwijl de Dr. Djawa Ismaël wondpatiënten behandeld en verder hulp verleend waar zulks noodig is.

Inmiddels werd hoe langer hoe meer behoefte gevoeld aan flinke krachten voor leiding der verpleging, aangezien Mevr. Bervoets door haar vertrek een ledige plaats had achtergelaten en kort daarna ook Zr. Dorcas, geruimen tijd aan 't Ziekenhuis verbonden, ons eveneens ging verlaten. Met verlangen werd er dan ook naar de komst van de twee zusters Eriks en Hulzebos uitgezien, die in September alhier aankwamen.

In een Ziekenhuis als het onze met 220 plaatsen, die zoo vaak ontoereikend blijken te zijn voor de vele kranken, die opgenomen zouden moeten worden, en daarbij Inlandsche verplegers en verpleegsters, die regelrecht uit de desa komende, van hygiene en zindelijkheid nog zoo weinig begrip hebben, is waarlijk voortdurend goed toezicht en leiding onmisbaar. Helaas heeft een van haar, Zr. Eriks, door ziekte tot nu

toe aan 't werk geen deel kunnen nemen. Wij hopen en bidden, dat zij spoedig herstellen moge, en haar wensch om mede te kunnen arbeiden, vervuld zal worden, Zr. Dorcas was zoo vriendelijk eenige maanden te blijven helpen, terwijl de huishouding voornamelijk rustte op Mevr. Duymaer van Twist.

Licht is de taak der hier nieuw aangekomenen niet. Daar zijn de moeilijkheden van de taal, terwijl de uitgebreidheid van 't werk zoo weinig tijd voor taalstudie overlaat. Dan 't zich inleven in een geheel vreemde omgeving en gedachtengang. Voorts het moeten werken met personeel, dat, hoewel zeer handig en ijverig, over 't algemeen zoo weinig verantwoordelijkheidsgevoel heeft en nauwkeurig nagaan noodzakelijk maakt. Zie, dat alles maakt den arbeid niet gemakkelijk. Er zijn op het oogenblik *vijftien* meisjes en *vier* gehuwde verplegers (mandoers) speciaal voor de zieken. Verder het personeel voor administratie, apotheek, keuken en waschkamer, bestaande uit *zes* personen.

In 't Ziekenhuis zelf heeft een groote verhuizing plaats gehad. In de eene zaal, oorspronkelijk voor vrouwenzaal gereserveerd, bleek bij voortduring plaatsgebrek te zijn. Nu zijn twee ineenloopende paviljoens voor vrouwen- en kinderafdeeling ingericht. Deze paviljoens liggen aan de eene zijde van 't Ziekenhuis, al de mannenzalen aan de andere zijde.

Van onze afdeeling voor *prijaji's* (Javaansche hoofden) werd dit jaar nog al eens gebruik gemaakt. In 't geheel werden er *zeven* verpleegd. Ook de afdeeling voor *melaatschen* was voortdurend bezet. Op den duur blijkt ook deze afdeeling veel te klein te zijn. Er heerscht een opgewekte stemming, doordat ze zich volkomen thuis gevoelen in hunne als desa ingerichte verblijfplaats. Van den Inlandschen voorganger ontvangen zij zang- en Godsdienstonderwijs.

De evangelisatie in 't Ziekenhuis, nu onder leiding van Br. A. Kruijt, ging geregeld voort. *Viermaal* in de week

's morgens wordt door onzen Inlandschen voorganger, Pariman, een korte bijbelbespreking gehouden voor de polyklinische patiënten, *twee*maal in de week 's avonds een Godsdienstoefening met de opgenomen patiënten. Verder is voor allen, die dit wenschen gelegenhèid om Godsdienstonderwijs te ontvangen. 't Is zoo heerlijk, dat door een inrichting als deze zoovelen onder de beademing van 't Evangelie kunnen gebracht worden, die anders niet daaronder zouden komen. God geve dat menige ziel daardoor tot Hem moge geleid worden!

Nog een enkel woord over onzen finantiëelen toestand. Evenals elke Christelijke inrichting, heeft ook de onze met geldelijke zorgen te kampen. Er is nog zooveel dat noodig aangeschaft, zooveel dat vernieuwd zou moeten worden, doch de middelen daartoe ontbreken ons. De Javanen zelf kunnen heel weinig bijdragen; dit jaar ontvingen we aan giften van patiënten; *f* 828,14. Dit, gevoegd bij de gouvernementssubsidie, is, naar ieder begrijpen zal, beslist onvoldoende voor het drijven van zulk een groote inrichting; al het verdere moet dus van giften komen. Dat menigeen, ook in Holland, opgewekt moge worden, ons in deze zaak te steunen, is onze ernstige bede.

Ten slotte geven we nog een kort overzicht van het aantal behandelde zieken in het afgeloopen jaar.

Oogzieken	1515
Chirurgische zieken en wonden .	3600
Interne zieken.	2856
Totaal . . .	7971

Van dezen zijn opgenomen in 't Ziekenhuis 2097 patiënten, met 60933 verpleegdagen, d.i. gemiddeld 197 per dag. Polyklinisch werden behandeld 5874 patiënten, met 49604 behandeldagen, d.i, gemiddeld 161 per dag. Het aantal behandelde patiënten was dus ongeveer gelijk aan dat in 't vorig jaar, waarvan 't aantal buitenpatiënten (d. w. z. menschen

uit de naaste omgeving) evenwel afnam, en daarentegen 't aantal patiënten in *'t Ziekenhuis* sterk toenam, misschien eenigszins te verklaren, doordat 't Ziekenhuis in wijderen kring bekend wordt en de verafwonende patiënten niet polyklinisch behandeld kunnen worden. Een merkwaardig verschijnsel is het jaarlijks toenemen van 't aantal *operaties*, vooral daar de Inlander bekend staat een groote angst te hebben voor opereeren. Wanneer we de cijfers nagaan van de laatste jaren bemerken we een geregelde toename.

1901	1902	1903	1904	1905
66	87	137	229	326

We kunnen hieruit met dankbaarheid opmerken, dat de Inlander meer vertrouwen in onzen arbeid begint te krijgen hetgeen ons met vast vertrouwen doet voortgaan, wetende dat God, die ons tot nu toe de zoo noodige wijsheid en kracht verleend heeft, dit ook verder doen zal.

Eenige mededeelingen betreffende de gemeenten in het ressort Kĕdiri over 1905.

Door S. LUINENBURG.

Met het oog op het verlof van Br. de Munnik droeg het Bestuur mij de zorg op van al de Kĕdirische gemeenten. Niet zonder aarzeling nam ik deze taak op mij, daar men onmogelijk de belangen van zeventien, voor 't meerendeel zeer verspreid liggende gemeenten, goed kan behartigen. Evenwel begreep ik, dat het Bestuur moeielijk een anderen maatregel had kunnen treffen. Zoo goed het mij mogelijk was, heb ik de belangen dier gemeenten behartigd. Met een enkel woord wensch ik een en ander omtrent den Kĕdiri-werkkring hier mede te deelen.

De hoofdgemeente Poerwå-rĕdjå verloor haar voorganger Kyaï Sylpanoes. Al langen tijd was hij erg sukkelende, tot dat ik in den morgen van 16 Juni de tijding kreeg, dat hij het tijdelijke met het eeuwige had verwisseld, nadat ik juist een week te voren nog bij hem was geweest en over allerlei gemeenteaangelegenheden met hem had gesproken. Daar er toen juist verbetering was en hij zelf ook de stille hoop koesterde weer te herstellen, trof mij des te meer de tijding van sterven. Zoo spoedig mogelijk begaf ik mij naar Poerwå-rĕdjå, waar ik tegen een uur of twaalf aankwam. Nu bleek mij, dat hij reeds in den avond van den 15den Juni was gestorven. Doordat lang gewacht moest worden op de kist, die van Kĕdiri moest komen, kon de begrafenis niet eer plaats hebben dan de volgende ochtend. Daar ik juist dien dag naar Adi-tojå moest voor huwelijksaangelegenheden, leidde ik 's middags voor de groote schare belangstellenden

eene godsdienstoefening in de ruime voorgalerij van den gestorvene.

Kyaï Sylpanoes was nog een van de leerlingen van Jellesma. Daar ik hem als voorganger te weinig heb gekend, kan ik uit den aard der zaak geen bijzonderheden van hem mededeelen. Bovendien is zulks beter toevertrouwd aan Br. de Munnik, die hem steeds als voorganger in dienst heeft gehad.

De gemeente Poerwå-rĕdjå bestaat uit lieden, zoowel uit het Soerabajasche als uit het Malangsche en Madioensche. Er hoort tact toe om met deze verschillende elementen goed om te kunnen gaan. Met goedvinden van Br. de Munnik werd Amin, de voorganger te Sĕmampir, als opvolger van Kyaï Sylpanoes aangesteld. Den 29sten October bevestigde ik hem als zoodanig in de voor hem nieuwe gemeente. Moge de Heer hem wijsheid geven, opdat hij waarlijk de gemeente tot meerderen bloei moge brengen!

In Amins plaats kwam een der zoons van Joeliaan, de voorganger van Wånå-hasri, Bĕnåjå geheeten. Hij is nog jong, maar maakt een gunstigen indruk op mij. Met de noodige leiding kan uit hem een goed voorganger groeien. Het zou m.i. het werk zeer ten goede komen, als de zendeling van Kĕdiri verhuisde naar een der hoofdgemeenten. Sĕmampir toch kan nauwelijks aanspraak maken op eene gemeente, daar er zoo weinig Christenen zijn, die dan nog zeer verspreid wonen.

Zooveel mogelijk bezocht ik alle gemeenten, terwijl ik maandelijks met iederen voorganger allerlei zaken, op hunne werkzaamheden betrekking hebbende, besprak. De voorganger te Sindoerĕdjå, die even vóór Br. de Munniks vertrek als zoodanig was aangesteld, nam zijn taak helaas veel te losjes op. Telkens moest ik hem tot meer ijver en nauwgezetheid aansporen, terwijl mij bleek, dat hij onbetrouwbaar was, in dien zin, dat hij het 9de gebod niet in toepassing bracht. Bij mijn huisbezoek te Sindoerĕdjå bleek mij, dat

verscheidene gemeenteleden op een niet goeden voet met hem stonden en toen er later klachten over hem bij mij inkwamen, heb ik hem bij mij laten komen en hem hierover gesproken. Hij zeide mij, dat die klachten geheel zonder grond waren, waarom ik besloot deze zaak nader te onderzoeken, doch daar ik hiervoor niet eer gelegenheid had dan na de voorgangers-conferentie te Mådjå-warnå werd 22 Januari hiervoor bepaald. Toen bleek mij, dat de klachten wel gegrond waren. Hoewel ik trachtte de verhouding van den voorganger tot de gemeente weer in goede harmonie te brengen, de voorganger drong er op aan hem van zijn ambt te ontheffen. In overleg met den kerkeraad werd een der oudsten tijdelijk met de leiding der gemeente belast, terwijl Amin van Poerwå-rĕdjå zooveel mogelijk de gemeente Sindoe-rĕdjå bezoekt.

Met genoegen sloeg ik het werken van Samuel in het Toeloeng-Agoengsche gade. Met ijver en opgewektheid verricht hij zijn taak in den dienst des Heeren. Te Toempoek aan de Zuidkust is hij eene ontginning begonnen, waar een 16 tal gezinnen zich gevestigd hebben. Door den verren afstand kon ik deze nederzetting slechts tweemaal bezoeken. 't Is jammer, dat er zooveel malaria voorkomt. Dit zal ongetwijfeld menigeen weerhouden er zich te vestigen.

Maron, de oudste gemeente, heeft een treurigen indruk op mij gemaakt. Het geestelijk leven is er allerbedroevendst. De voorganger, Kyaï Tadejoes, is niet opgewassen tegen zooveel koudheid en onverschilligheid. Hij wil het goede, maar zijn wil is helaas geen wet. Men luistert niet naar hem. En als het zoover is gekomen, ja dan is het er treurig aan toe. Het desahoofd is versuft door het opiumgebruik, en niet alléén het desahoofd. De ouders zijn voor hun kinderen allesbehalve een goed voorbeeld. Wat moet er op die manier van de eertijds zoo bloeiende gemeente worden? Er zijn gelukkig nog goede elementen, zooals bij mijn huisbezoek bleek. Maar helaas zijn het oude van dagen. Hoe

deed het mij aan van hen te moeten hooren het melancholische: „de gemeente van Maron is stervende". En als zij er niet meer zijn? De toestand in die gemeente *moet* gewijzigd worden. Op dezen voet doorgaande verspilt men slechts tijd en gaven en krachten, zonder er iets voor in de plaats te krijgen. Het is helaas juist zoo moeielijk een geschikt persoon te vinden, dien men met de dagelijksche leiding zou kunnen belasten. 't Zou m.i. hoog noodig zijn, dat we in onze missie een opleidingsschool kregen voor Inlandsche *voorgangers*. Daaraan is groote behoefte.

De voorgangers te Wånå-hasri en Adi-tojå deden goed hun best. Die van eerstgenoemde gemeente had nog al tegenstand van een gewezen desahoofd, dat zoo half en half gedwongen was zijn ontslag te vragen, doordat hij zoo'n slecht voorbeeld was in het vervullen van zijn christelijke plichten. Na zijn ontslag kwam de eene zaak op de andere. De ouderling der gemeente werd aangeklaagd door den Mohammadaanschen modin (dorpspriester) aldaar. Ten tijde van den ontslagen loerah (dorpshoofd), toen deze nog in functie was, waren te Wånå-hasri een ouderling en een modin, de laatste voor het Mohammadaansche element. Men was vroeger overeengekomen, dat de anderhalve bouw grond, waarop een modin recht heeft voor vergoeding zijner functies, gelijkelijk werd verdeeld tusschen den ouderling en den modin, omdat hun werk ook was verdeeld. Toen dan na het ontslag van den loerah de vroegere modin was gestorven en opgevolgd werd door een ander, kwam er oneenigheid. De nieuwe modin was niet content met ¾ bau en wilde den ouderling diens aandeel afhandig maken. Gelukkig is deze zaak door den Controleur van Kĕdiri in der minne geschikt, zoodat thans alles weer op den ouden voet gaat.

De gemeente van Kyaï Sembri in het Madioensche bezocht ik slechts eenmaal, door den verren afstand. Het catechetisch onderwijs was er treurig. Hoe kan het ook anders? De

voorganger is oud en daarbij in den laasten tijd sukkelende. Indien Madioen geen eigen zendeling krijgt, vrees ik, dat de gemeente aldaar, en dat zijn een 200 zielen, zich in de Mohammadaansche omgeving gaat oplossen. Sembri heeft nog eenigen invloed op zijn luitjes, maar als hij er niet meer is, hoe dan? Zijn zoon Natan is te Madioen geplaatst. 't Is een goede jongen, maar daarmee is dan ook alles gezegd. Initiatief zit niet bij hem, terwijl zijne ontwikkeling al zeer gering is. Hij zal wel nooit in aanmerking kunnen komen om later de plaats van zijn vader in te nemen.

En hiermede besluit ik mijne mededeelingen.

Ik heb getracht de verschillende gemeenten zoo weinig mogelijk het gemis van hunnen pandita te laten voelen. Toch gevoel ik, dat mijn arbeid slechts gering is geweest. Voor slechts één persoon is zoo'n werkkring te uitgebreid. Er is te veel wat men niet kan nagaan, of slechts gebrekkig.

Veel hulp mocht ik ondervinden van den Controleur van Kĕdiri, die zoo welwillend was mede toezicht te houden op de ambachtsschool te Sĕmampir. Ook met verschillende andere zaken was Z.EdelGestr. met de grootste bereidwilligheid steeds mij tot hulp, en 't is mij dan ook eene behoefte hem hierbij mijnen welgemeenden dank voor die hulpvaardigheid te betuigen.

Moge de Getrouwe, die mij kracht schonk bij mijn taak, Zijnen zegen gebieden over den arbeid ook in dezen werkkring, opdat Zijn Koninkrijk ook hier steeds meer kome in de harten der menschen!

Verslag over 1905, betreffende den werkkring Pare-rědjå.

Door S. LUINENBURG.

Wanneer men bij 't samenstellen van een jaarverslag het jaar nog eens rustig en kalm in zijn geest doorleeft, dan zal men ongetwijfeld veel opmerken, dat men zoo gaarne anders had willen hebben. Men zou zoo gaarne vruchten van zijn arbeid aan de belangstellende Lezers van de zendingsberichten willen toonen. Is het niet ontmoedigend zoo telkens en telkens weer allerlei mededeelingen omtrent onverschilligheid op geestelijk gebied te moeten hooren? Welk arbeider in Gods wijngaard heeft ooit verslag gedaan van zijn werk, zonder die onverschilligheid onder de aan hem toevertrouwde kudde te hebben opgemerkt? De een gewaagt er uitvoerig van in zijne verslagen, een ander acht het minder geschikt voor de zendingsvrienden en bewaart er het stilzwijgen over, maar toch zal men dit verschijnsel overal aantreffen. Hoe menigmaal hoort men bij de oude profeten niet de verzuchting: „Maar gij hebt naar Mij niet gehoord," terwijl Gods Zoon zelf tot Zijn volk spreekt: „Hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkerwijs eene hen hare kiekens onder de vleugelen vergadert, en gijlieden hebt niet gewild." Voorzeker heeft ieder prediker van het Evangelie tegen die onverschilligheid te strijden. En al stemt het ons weemoedig, dat sommigen zich door die onverschilligheid tot allerlei zonden en verkeerdheden laten verleiden, toch mogen wij ons niet *alleen* bij die afgedwaalden bepalen, zonder oog te hebben voor hen, die ons hart met blijdschap vervulden. De gedachte aan 's Heilands

bemoedigende woorden tot Zijne jongeren: „Ziet ik ben met ulieden al de dagen tot aan de voleinding der wereld" heeft ook ons vooral bij teleurstellende ervaringen gesterkt en moed gegeven.

Om een zoo duidelijk mogelijk overzicht te geven van onze bevindingen in 't afgeloopen jaar, stel ik mij voor van iedere gemeente afzonderlijk een en ander mee te deelen.

Pare-rĕdjå.

De voorganger hier wijst er in zijn verslag op, dat de opkomst in de godsdienstoefeningen te wenschen over liet. Verscheidene gemeenteleden moesten maar al te vaak door de ouderlingen herinnerd worden aan hunne plichten. Hij vergelijkt die menschen bij lampen zonder olie, naar aanleiding van de gelijkenis der vijf wijze en vijf dwaze maagden. Vooral gold dit van de desa-koempoelans (dorps-samenkomsten). Over de opkomst des Zondags valt daarentegen niet te klagen. Bovendien betreurt hij het feit, dat twee nog jonge christenen zonder toestemming van hier naar elders zijn gegaan. Hij beschouwt hen als verdwaalde schapen, die wel altijd getrouw het godsdienstonderwijs volgden, maar die zich van den Heer verwijderden om de verleidingen der wereld te zoeken en spreekt de bede voor hen uit: „Heilige Vader, bewaar ze in Uwen naam, die Gij mij gegeven hebt, opdat zij één zijn, gelijk als wij".

Verder zegt hij, dat twee jongelui een steen des aanstoots zijn geworden, doordat zij zich bezondigden aan het 7de gebod. „Hun Christen-zijn is slechts een deksel, dat van boven te zien is; in den grond zijn ze bevriend met den verleider."

Nog vermeldt hij, dat een viertal gezinnen naar elders gingen verhuizen, „niet omdat zij zich hier niet thuis gevoelden, of om een of andere oneenigheid met het desabestuur, maar omdat zij betere gronden gingen zoeken." Zeer

eigenaardig vergelijkt hij die verhuizers bij vogels, die slechts naar *die* plaatsen vliegen, waar veel voedsel voor hen te vinden is, waar zij op eene gemakkelijke manier verzadigd kunnen worden.

Gelukkig kan hij ook op velen wijzen, wie het waarlijk om het „brood des levens" is te doen. Van velen geeft hij getuigenis, dat zij niet alleen een voorbeeld voor anderen zijn in het vervullen hunner plichten, maar dat zij hem helpen om de minder ijverigen aan te sporen tot plichtsbetrachting. Enkele Mohammadanen deden belijdenis, waarover hij zijn vreugde uitspreekt, omdat hij het vertrouwen koestert, dat zij niet alleen voor het uiterlijke, maar mede door den drang des harten tot het nieuwe geloof overgingen.

Over den maatschappelijken toestand is hij kort. Van velen moest de gågå-aanplant helaas als verloren beschouwd worden, waardoor zij heel wat schade ondervonden, doch de andere aanplant van djagoeng, kaspé, djarak en katjang was daarentegen heel goed. 1)

Met nog eene enkele opmerking over deze gemeente wil ik deze mededeelingen besluiten.

Op een der bijeenkomsten met mijn voorgangers bracht ik ter sprake het huwelijk. 't Was steeds gewoonte, dat de huwelijken des Zondags kerkelijk werden ingezegend. De Zondag was dan ook altijd *de* feestdag. Nu gaat zoo'n feestdag bij de Javanen ook met allerlei drukte gepaard. Niet alleen dat de persoon, die zoo'n huwelijksfeest geeft, het druk heeft met het in orde brengen van zijn woning, met het zorgen voor allerlei spijzen en dranken, waarbij in den regel een aantal personen als helpers en helpsters betrokken zijn, die dan des Zondags 's ochtends naar de markt gaan voor verschillende inkoopen, maar voor het huis van

---

1) *Gågå* – rijst; *djagoeng* – maïs of turksche tarwe; *kaspé*, een gewas, welks wortels een voedzaam meel geven; *djarak* – oliegevende plant; *katjang* – peulvruchten.

den gastheer lijkt het in vele gevallen een kermis door het aantal verkoopers en verkoopsters, die aan de genoodigde gasten of toeschouwers allerlei te koop komen aanbieden. Men ziet er dischjes met sigaren en Javaansche strootjes, met allerlei spijzen en dranken, vruchten, gebak enz. Velen, die bij zoo'n feestdrukte betrokken zijn, hebben geen tijd de godsdienstoefeningen bij te wonen. Een en ander deed mij besluiten, juist omdat het zoo in strijd is met de Zondagsheiliging, deze zaak op de voorgangers-bijeenkomst te berde te brengen. Na lang en breed hierover gesproken te hebben, werd besloten voortaan niet meer den Zondag voor die huwelijksfestiviteiten te bestemmen, maar daarvoor een anderen dag te kiezen. Dit voorstel vond bijval, doch eer we het van kracht maakten, moesten de voorgangers in hunne gemeenten er met de gemeenteleden over spreken om ook hun gevoelen hierover te weten te komen. Daar bijna niemand er bezwaar tegen had, maakten we de bepaling voortaan den Woensdag hiervoor te bestemmen. Moge deze bepaling tot hoogeren bloei der gemeente strekken!

In 't afgeloopen jaar heeft de bevolking hard moeten werken aan de waterleiding. Na den regentijd, het laatst van Juli, werd er aan begonnen. Door het kolossale grondverzet, het steenachtige terrein en den last van het bronwater kon het werk nog niet tot een einde gebracht worden. Nog altijd blijft het hoogstgelegen terrein een struikelblok. De leiding blijkt daar nog steeds te ondiep te zijn. Bij velen kon ik dan ook een minder opgewekten geest waarnemen. Om hun het werk toch wat te veraangenamen kreeg ieder 's ochtends voor vijf cent een flink ontbijt en 's middags betaalde ik hun ieder acht cent om zich aan een nabijgelegen waroeng (winkeltje aan den weg) te goed te doen. Men was hiermee tevreden, maar toch kan dit op den duur niet, want als de vader van het gezin dagelijks alleen voor den kost moet werken dan kan het niet anders, of de achter-

blijvenden hebben vcor zich zelf te zorgen. Èn in het belang der bevolking, èn in het belang van het land stel ik mij dan ook voor om na dezen regentijd het resteerende van bedoeld werk in dagdienst te laten uitvoeren.

Bandjar-rĕdjå.

De naastbijgelegen christendesa is Bandjar-rĕdjå. Doordat op het eind van 1904 de voorganger hier zijn ontslag had gevraagd, was ik genoodzaakt een ander voor hem in de plaats te stellen. Elijam, zijn opvolger, hoewel weinig ontwikkeld, doet zijn best en geeft mij redenen tot tevredenheid. Door zijn invloed werd een afgedwaald gezin weer tot de kudde gebracht.

't Is altijd van het grootste belang, dat een voorganger hulp en steun bij zijn werk ondervindt van het desahoofd. Dit nu liet te Bandjar-rĕdjå helaas heel wat te wenschen over. De kami-toewå aldaar gaf den voorganger heel wat reden tot klagen, wat eindelijk zóó ver ging, dat hij door de desalui als hun hoofd werd ontslagen. Hoewel hij na zijn ontslag zich bij mij vervoegde en vergiffenis voor zijne gemaakte fouten vroeg, daarbij tevens belovende in het vervolg den slechten weg te zullen vermijden, hoor ik helaas, dat hij zijne belofte in 't geheel niet nakomt.

De voorganger beschouwt hem als een verloren penning. Hij zegt: „indien men naarstiglijk, al is het dan ook een langen tijd, moet zoeken naar den penning, die verloren is, de vreugde zal groot zijn, als men hem heeft gevonden."

Met dank aan den grooten Gever herinnert hij er aan, dat de opbrengst van hunne gronden overvloedig was. Met blijdschap vermeld ik nog, dat dit jaar eene subsidie voor de school alhier werd toegestaan. Daar het gebouwtje, waarin school gehouden wordt, veel te wenschen over laat, zijn de bewoners reeds begonnen met het verzamelen van eenig materiaal voor een nieuw gebouwtje.

G ĕ d a n g a n.

De verstgelegen gemeente in mijn ressort is Gĕdangan. In zijn verslag vertelt de voorganger hier het volgende; „Het gebeurde, dat Paq D. met zijne vrouw, een christengezin van hier, een tijd lang er een waroeng op na hield.

„Op zekeren dag kwam een armoedig gekleed man krukkende naar de waroeng. Hij kon bijna niet loopen, omdat hij zoo aan rheumatiek leed. Een Mohammadaansch gezin had zich over hem ontfermd, omdat hij een aardig sommetje geld bezat. De man en vrouw, bij wie hij zijn intrek genomen had, waren echter verslaafd aan het dobbelspel. Iederen dag moest de zieke een halven gulden afschuiven, zoo het heette voor onderhoud. Daar hij noch familie, noch kennissen te Gĕdangan had en zich zoo hulpbehoevend gevoelde, betaalde hij ook wat van hem gevraagd werd. Nadat hij zoo geruimen tijd daar onder dak was geweest, waren zijn spaarpenningen weldra verteerd. Zijn gastheer en gastvrouw wezen hem toen de deur en zoo kwam hij naar de waroeng strompelen. Paq D. had medelijden met den ongelukkige en zeide daarom tot zijne vrouw: „wat zou je denken om dien man bij ons in huis te nemen? 't Is waar, wij zelven hebben het ook niet te ruim, maar misschien kan die arme met eenige verzorging weer herstellen. Laten wij hem aan zijn lot over, misschien moet hij dan aan den weg sterven." Boq D. was het eens met haar man en de hulpbehoevende werd aldus toegesproken: „indien gij er lust in hebt, kunt gij tijdelijk wel bij ons in huis komen. Veel kunnen we niet voor je doen, daar we weinig bezitten. We zijn christenen en onze agami (godsdienst) leert ons om goed te doen ook aan armen." De toegesprokene greep dit aanbod met beide handen gretig aan en werd van toen af bij de familie D. in huis genomen. Hij was afkomstig uit het Toebansche en had als kind reeds zijn ouders verlaten, zwierf overal rond, nu hier dan daar werkende, was later in dienst gegaan

bij een Europeaan, dien hij volgde naar Singapore en later naar Bandjĕrmasin. Op laatstgenoemde plaats was hij ziek geworden en verlangde naar zijn vroegere plaats terug. Zijn bĕndårå (heer) had de reis voor hem naar Soerabaja betaald en van daar moest hij zelf maar verder zien te komen. Nu herinnerde hij zich een oude kennis te Kandangan te hebben, en daar hij zich zoo ziek gevoelde, besloot hij zijn kennis op te zoeken. Bij zijn komst te Kandangan (vlak bij Gĕdangan gelegen) bleek hem, dat zijn vriend daar niet meer was en zoo kwam hij dan te land bij het Mohammadaansche gezin, bovengenoemd. De familie D. had de voldoening, dat hun verpleegde langzaam aan opleefde en toen de patiënt zich zoo sterk gevoelde, dat hij weer flink kon loopen, nam hij zich voor Christen te worden. Met de familie D. bezocht hij van toen aan geregeld de godsdienst oefeningen, terwijl hij bij mij het catechetisch onderwijs ging volgen. In het laatst van December is hij gedoopt."

Betuigt hij zijn blijdschap over dezen persoon, minder opgewekt daarentegen spreekt hij over een der oudste gemeenteleden, die aan opium is verslaafd. „Wijs ik hem op zijn fouten," aldus de voorganger, „dan komt een regen van scheldwoorden over mij, en ten slotte zegt hij: „ik heb mij met mijn eigen zaken te bemoeien, bemoei jij je met de jouwe."

Nog klaagt hij over eene weduwe, die voortdurend geld of rijst gaat leenen (een zeer algemeen euvel onder de Javanen) en dan steeds vergeet het geleende terug te brengen. Bedoelde weduwe echter handelt erg bedriegelijk, doordat zij vaak voorgeeft door deze of die gezonden te zijn.

De godsdienstoefeningen werden beter bezocht dan het vorige jaar. Ook mocht de gemeente zich in een goeden oogst verheugen. Steeds mocht ik met opgewektheid deze gemeente bezoeken. De voorganger doet zijn best en dit stemt mij blijde.

Toengloer.

De gemeente Toengloer laat, wat het geestelijk leven betreft, heel wat te wenschen over. Wel zegt de voorganger, dat de kerk beter wordt bezocht dan dit het geval was in 't vorige jaar, maar er blijft nog zoo veel over wat strijdig is met Gods woord.

Zijn verslag is hoofdzakelijk eene opsomming van namen van afvalligen. De strijd om het bestaan is mede een der oorzaken van dezen toestand. Velen hebben het er arm en bij gebrek aan gronden zijn ze genoodzaakt als daglooners te werken. Nu is de Javaan er in den regel slecht aan toe, als hij als dagloouer aan den kost moet komen, zelfs al heeft hij een goede verdienste, daar hij in 't geheel niet van sparen weet. Verdient hij veel, hij zorgt, dat zijn verdiensten zoo spoedig mogelijk verteerd zijn.

Ik had gehoopt, dat een deel van Toengloers bevolking zou verhuizen naar eene nieuwe ontginning in het Madioensche, doch deze hoop schijnt vooreerst nog niet verwezenlijkt te worden.

Djati-wringin.

Een der oudste gemeenten is Djati-wringin. De voorganger leverde een verslag in telegramstijl. Zijne werkzaamheden zijn in 't afgeloopen jaar niet zonder vrucht geweest. De gemeente toonde meer belangstelling dan het vorige jaar. De voorganger klaagt over drie mannen en twee vrouwen, die in 't geheel niet ter kerk komen. Hoe menigmaal hij hen ook heeft opgezocht, toch blijft het maar hetzelfde. Wel belooft men bij zoo'n bezoek voortaan te zullen komen, vraagt vergiffenis voor de tekortkomingen in hunne verplichtingen, maar 't is slechts een bloote vorm. Helaas zijn bedoelde personen mede aan opium verslaafd. Hoe vaak ik ook in de desa kom, tot nog toe mocht het mij niet ge-

lukken ook maar één van hen te ontmoeten; steeds zijn ze bij mijn komst afwezig.

Een gezin, waarvan geruimen tijd man en vrouw in onvrede leefden, mocht hij gelukkig weer op den goeden weg brengen.

In 't begin van 't jaar wees ik er op, dat het zoo noodig zou zijn een beter kerkgebouwtje op te richten. Men was het hierover eens en besloten werd, dat men zou trachten eenige gelden in de gemeente te verzamelen voor dat doel. Evenwel meldt de voorganger, dat tot nog toe geen gelden zijn ingekomen.

Ernstige ziektegevallen deden zich gelukkig hier niet voor. De oogst was ook hier voorspoedig.

Sambi-rĕdjå.

De grootste mijner bijgemeenten is Sambi-rĕdjå. De voorganger aldaar neemt zijn werk ernstig op en gelukkig blijven de vruchten daarvan ook niet uit. Voorheen was deze gemeente bekend door de groote onverschilligheid, die er bij velen heerschte. Het bezoeken der godsdienstoefeningen door de ouders was vaak bedroevend; het schoolbezoek was treurig. Tegenwoordig is hierin groote verbetering te constateeren. Wel zijn nog enkele gemeenteleden afgedwaald en blijkbaar ongevoelig voor goede lessen en vermaningen, doch door het geduld en de volharding van den voorganger wordt gelukkig hun aantal steeds geringer.

Eene weduwe aldaar, vroeger tot de rijksten in de desa behoorende, is al jaren aan opium verslaafd. Op mijn huisbezoek bezocht ik ook haar. Eerst liep het gesprek over maatschappelijke zaken. Zij klaagde erg, dat zij finantiëel zoo was achteruitgegaan. Daar zij al op jaren is, kan zij haar zaken niet meer zoo behartigen als voorheen en moet zij veel overlaten aan hare ondergeschikten. Ik vroeg haar of zij nog opium gebruikte. Daarop ontspon zich het volgende gesprek: „Mijnheer, laat ik het u maar eerlijk zeggen, ik

gebruik nog altijd opium, wel niet zoo veel, zoo eens of tweemaal in een pasarweek (marktweek, eene week van 5 dagen). Maar daarvoor bestaat een geldende reden. U moet weten, dat ik vroeger erg gesukkeld heb met mijn oogen, zóó zelfs, dat de dokter te Kĕdiri mij drie maanden lang dagelijks behandelde. Ik dacht niet anders dan dat ik blind zou worden. Nadat ik zoo'n langen tijd onder behandeling was geweest en er hoegenaamd geen verbetering was waar te nemen, vroeg ik verlof om maar weer naar huis te gaan. Thuis zijnde, verergerde de ziekte maar steeds. Op zekeren nacht droomde ik. In den droom verscheen mijne moeder mij en zeide: „mijn kind, wat zie je er uit, je zult nog blind worden, als je niet doet wat ik in mijn jeugd gedaan heb. Ook ik leed aan mijn oogen, nam toen mijn toevlucht tot opium, op aanraden van een oude doekoen, en al spoedig waren de pijnen verdwenen en kon ik weer zien." Zoo sprak mijne moeder tot drie malen toe. 's Ochtends bij het ontwaken besloot ik den raad mijner moeder op te volgen en waarlijk mijne oogen werden beter." „En toen je oogen geheel beter waren, heb je toen het opiumgebruik niet afgeschaft?" vroeg ik, „want je weet toch ook wel, dat medicijnen niet voor gezonden, maar alleen voor zieken bestemd zijn." „Ja," hernam zij, „toen ik geheel beter was, gebruikte ik geen opium meer. Maar nog geen drie dagen daarna kwam de ziekte weer terug, waarom ik weer mijn toevlucht tot opium nam. Ik gebruik het dan ook maar alleen als medicijn. Laat ik het gebruik ervan achterwege, dan krijg ik weer last van mijn oogen."

Of het verhaal waar is, weet ik natuurlijk niet. Is het verzonnen, dan bewonder ik hare bedrevenheid in het verzinnen. Een feit is het echter, dat een Javaan zeer veel aan droomen hecht. Toch komt het verhaal mij wel wat apocrief voor. 't Is er mee als met aan den drank verslaafden, die in den zomer persé de noodige hoeveelheid alcohol

moeten gebruiken, willen zij niet van de hitte omkomen en in den winter eenzelfde quantum noodig hebben, daar zij anders zouden doodgaan van de kou; des avonds om zich een goede (?) nachtrust te verzekeren, des morgens om frisch (?) aan den arbeid te kunnen gaan. Of ik haar al wees op Hem, die machtig is zwakken te sterken, zij gaf alleen ten antwoord: „Hoe gaarne ik het opiumgebruik zou afschaffen, ik kan het niet doen ten koste mijner oogen."

Uit het verslag van den voorganger spreekt een opgewekte toon. Wel betreurt hij het, dat velen het arm hebben en daarom een drang naar uitzwermen aanwezig is. De grondbezitters daarentegen hadden over het geheel genomen een goeden oogst.

Het doet mij altijd aangenaam aan in het eenvoudige bamboe huisje van den voorganger hier de gemeentebelangen te bespreken. Nimmer zag ik in de desa een huis zoo goed en netjes onderhouden.

Zoo heb ik van mijne gemeenten ieder afzonderlijk een en ander meegedeeld. We hebben in menig opzicht een goed jaar gehad. De Heer zegende ons mildelijk. Wel liet het jaar zich in den aanvang niet zoo rooskleurig aanzien, wat ons persoonlijk betrof. Zoowel mijne vrouw en kinderen, als ik zelf hadden erge behoefte aan rust. Door een groot zendingsvriend werden we in de gelegenheid gesteld voor een maand naar een koel bergklimaat te gaan. We bestemden de Meimaand voor onzen rusttijd. Die tijd is waarlijk een echte vacantietijd voor ons allen geweest. Wat hebben we genoten van Gods heerlijke natuur te midden van de bergtoppen rondom het schilderachtig gelegen Poedjon. Hoe frisch was daar het klimaat, hoe onbeschrijfelijk mooi de omgeving! Met genoegen denken we aan dien gezelligen tijd terug, temeer daar we er allen zoo opgesterkt zijn.

Is er veel van het goede zaad, dat we dit jaar mochten

uitgooien, op dorre plaatsen gevallen, wij mogen ons verblijden, dat ook menig zaadje wortel heeft geschoten. En al zouden we veel gaarne anders gewenscht hebben, wij danken den Heer voor 't geen Hij ons gaf en wij besluiten ons verslag met de bede van den vromen Gerhard: „Laat Hem besturen, waken! 't Is wijsheid wat Hij doet. Zoo zal Hij alles maken, Dat g'u verwond'ren moet."

Het jaarverslag aangaande den werkkring Sĕgaran over het jaar 1905.

door H. DE VRIES.

Indien wij het afgeloopen jaar nog eens in den geest aan ons oog laten voorbijgaan met zijne wederwaardigheden in betrekking tot het Zendingswerk, of ten opzichte van de toestanden in de gemeenten van het ressort Sĕgaran, zoo kunnen we niet anders dan tot de slotsom komen, dat wij ons wederom mogen verblijden over den vooruitgang, die er te bespeuren valt. Toch wachte men zich, waar van vooruitgang gesproken wordt eene te groote voorstelling dienaangaande te maken. Toch al is deze vooruitgang geringer, dan wij dien zouden wenschen, toch verblijden wij ons er in.

Hoe gering, voor een niet opmerkzamen waarnemer bijkans onmerkbaar, zwellen de knoppen der boomen en planten in het vroege voorjaar; maar toch weten wij, dat zij toenemen in grootte en mettertijd uit die knoppen bladeren, bloesems en vruchten zullen voortkomen. Zoo is het ook in ons werk. Voor dengeen, die er buiten staat „geen vooruitgang te bespeuren"; voor ons, die elke uiting van toenemende levenskracht gadeslaan: „eene, al is het ook een geringe, belofte van een schoone toekomst."

Sĕgaran.

In het vorig jaarverslag werden enkele feiten genoemd waarover wij ons verheugden, als zijnde zoovele teekenen welke een meer ontwaakt geestelijk leven in de gemeente aanduidden. Onder meer schreven wij over het voornemen der Cristenen om een armenschuur (loemboeng miskin) op te

richten. Aan dit voornemen werd dan ook na den rijstoogst gevolg gegeven; de Christenen richtten op ons achtererf een rijstschuur op, waarin ieder naar vermogen zijne eerste bijdrage bracht. Waar ieder vroeger vrijwel geheel voor zichzelf leefde, is hierin dus een vooruitgang te zien ten goede De onderlinge bijeenkomsten tot het houden van een bidstond hebben nog steeds geregeld elken eersten Woensdagavond in de maand plaats, en allen blijven zich trouw houden aan de verplichting 5 cts. te contribuëeren aan de onderstandkas voor hulp bij sterf- en ongeval.

Opgewekt nam de gemeente deel aan de Avondmaalsviering, en de invloed hiervan was wederom duidelijk te bespeuren in de geregelder opkomst ter kerk en betere verhouding onderling. Door den voorganger en enkele Christenen werd geregeld geëvangeliseerd, zoodat de hoop bestaat in 1906 een 4-tal Mohammadanen na belijdenis in de gemeente op te kunnen nemen. Bij dit 4-tal bevindt zich een jonge man die zeer veel tegenwerking ondervindt van zijne moeder en andere bloedverwanten. Tot dusver biedt hij steeds weerstand aan elke poging, om hem van zijn voornemen af te brengen, hoewel zijn moeder ten laatste gedreigd heeft hem te vervloeken, zoo hij bleef volharden.

De opkomst in den Zondagmorgendienst en in de kinder kerk was zeer goed. Zoo ook wat de catechisatiën betreft. Zeer zelden en dan steeds om geldige redenen werd er verzuimd. In het afgeloopen jaar legden 9 onzer catechisanten belijdenis des geloofs af.

Het zielental der gemeente klom van 139 tot 152.

Het getal der schoolkinderen bleef stationnair. De bewaarschool mag zich echter in steeds toenemender bloei verheugen. De opkomst der leerlingen was bevredigend; schoolverzuim kwam het meest voor wegens ziekte of armoede.

Aangaande de ziekenverpleging kunnen wij opmerken, dat het Gouvernement ook over het jaar 1905 eene subsidie van

f 600.— schonk. In het geheel werden 2053 patiënten behandeld met 18596 consulaties.

Soekå-Ramé.

Den 9den Januari van het verslagjaar was het voor deze gemeente een feestdag, daar op dien dag het nieuwe school-tevens kerkgebouw werd ingewijd. Verscheidene Christenen van Sĕgaran en Mådjåwarnå waren mede tegenwoordig en toonden zoodoende ook hunne belangstelling in deze plechtigheid. Het semi-permanente gebouw, ruimte biedende aan ± 100 kinderen, overvloedig met groen versierd, maakte een aangenamen indruk. Een groot verschil was het vergeleken met het meer dan bouwvallige huiske, dat tot dusver dienst deed voor school en kerk. Door het groot aantal gasten was het gebouwtje geheel gevuld. Na de inwijding keerden wij, dankbaar gestemd over hetgeen onder Gods zegen in deze gemeente wederom tot stand was gebracht, weder huiswaarts.

Door de betere localiteit en zeer zeker weder als gevolg van het betere onderwijs, dat in het afgeloopen jaar gegeven werd, nam de school toe in aantal leerlingen. Zeker was dit nog hooger geweest, zoo niet een droef voorval aanleiding gegeven had, dat de school gedurende eenigen tijd geheel verliep. Uitgezonderd de Christenkinderen kwam er geen een op school. Wat was het geval? Op een Donderdagmorgen kreeg een der Mohammadaansche schooljongens een toeval schreeuwende „help - help, er zijn menschen; er zijn menschen." Thuisgebracht begon hij te ijlen en allerlei wartaal te spreken, de school o. m. een karbouwenstal noemende. Ongelukkigerwijs herhaalde de toeval zich, toen de jongen weder op school kwam, en dit had tengevolge, dat de kinderen de school beschouwden als een plaats waar een „dĕmit" (booze geest) huisde, zoodat zij niet meer durfden komen. Eerst langzamerhand overwonnen zij hun vrees en kwamen weder ter school; te meer, toen zij zagen, dat de bewuste jongen geen toevallen

meer kreeg, hoewel hij de school bleef bezoeken. Het heet nu bij de Mohammadanen, dat de „dĕmit" verdreven is, door de sterke „ilmoe" van de onderwijzers en van de Christenen. Toch is men zoo voorzichtig om op „djoemoewah lĕgi" zijne kinderen thuis te houden.

Hoewel eenige Christenen verhuisd zijn, is het zielental der gemeente grooter dan in 1904; door geboorte en omdat enkele Christenen van elders zich te Mådjåkĕrtå, filiaal van Soekå Ramé, vestigden.

In het verslagjaar werd begonnen met ook kinderkerk te houden, en dit geschiedde vooral op aandringen van den nieuwen onderwijzer. Of de voorganger door dit denkbeeld actiever worden zal? Wij willen het hopen!

Op verzoek van de gemeente werd in 't afgeloopen jaar ook het Avondmaal gevierd, wat in 1904 niet gebeurd was. Eenige leden, die afgedwaald waren, kwamen weder terug, en vroegen mede aan het Avondmaal deel te mogen nemen. We hadden echter geen vrijmoedigheid aan twee hunner toestemming te verleenen, daar de korte tijd van hun terugkeer in de gemeente geen voldoende zekerheid gaf van den ernst huns voornemens om zich te bekeeren. De opkomst in kerk en school had beter kunnen zijn; die der catechisatie was echter goed. Twee jongelieden deden in het afgeloopen jaar belijdenis des geloofs.

Randoe-Rĕdjå.

Door verhuizing en sterfte ging het zielental dezer gemeente achteruit. De hulpvoorganger trachtte evenals vroeger naar zijn vermogen de gemeente te leiden en te verzorgen, doch daar hij de vrijmoedigheid mist, om waar dit moet, met kracht op te treden, wordt hij in sommige gevallen meer geleid, dan dat hij leidt. Dringend noodig is het, dat hier een flink voorganger aan het hoofd der gemeente geplaatst wordt, zooals dit eveneens noodzakelijk is te Soekå Ramé en Wijoeng.

Geschikte personen zijn echter niet in dezen werkkring, en zoo ben ik er toe moeten overgaan een jongen man op te leiden voor voorganger, die dan later of te Soekå-Ramé of te Randoe-Rĕdjå geplaatst zal worden.

De school neemt voortdurend in bloei toe. Het godsdienstonderwijs werd afwisselend door den hulpvoorganger en diens zoon, den hulponderwijzer, gegeven. De opkomst der catechisaties was goed en de resultaten van het onderwijs bevredigend.

Mlaten.

De maandverslagen van den voorganger lezende, ontvangen wij steeds den indruk, dat in deze gemeente veel aan evangelisatie gedaan wordt. Dit zal voornamelijk daaraan liggen, dat de voorganger zelf in deze een goed voorbeeld geeft. Toch heeft hij ook met veel tegenwerking te kampen gehad. Een 8-tal personen, door hem gewonnen, en die om onderwijs vroegen, werden van hun voornemen afgebracht door bedreiging van de zijde hunner desagenooten. Toch zijn er nog een vijftal anderen, die tot nu toe getrouw aan hun voornemen zijn gebleven en in 1906 belijdenis hopen te doen. De meesten worden getrokken door de desakoempoelans, die om beurten bij de verschillende Christenen gehouden worden. Ieder, bij wien deze bijeenkomst gehouden zal worden, noodigt zijne Mohammadaansche buren uit om haar bij te wonen, waaraan veelal gevolg wordt gegeven.

Bij een dezer bijeenkomsten had een voorval plaats, dat druk besproken is geworden. De Mohammadaansche toehoorders hadden n.l. een „modin"*) laten halen, opdat deze den voorganger zou bestrijden. Na een langdurig dispuut moest ten slotte bedoelde modin toegeven, dat op de volmaaktheid van Mohammad nog al wat af te dingen viel. Daarop

*) Dorpspriester.

vroeg de voorganger aan de Mohammadaansche toehoorders, wat zij er nu van dachten, en deze antwoordden dat het duidelijk was, dat „nabi Ngiså" volmaakter was dan „nabi Mohammad." Boos geworden over dit antwoord, waaruit bleek, dat men hem als verslagen beschouwde, stond de modin op en vertrok zonder groet. Over den drempel stappende, kwam hij te vallen, en wel zoodanig, dat men hem bewusteloos opnam. De voorganger verleende onmiddellijk zijn hulp. Toen de man weer tot bewustzijn kwam, was het eerste, wat hij uitte: „Doeh Allah, akoe salah; běněr Jesoes." (O. God, ik heb ongelijk, Jezus heeft gelijk.) Allen die dit hoorden, waren zoo getroffen, dat er geruimen tijd niet gesproken werd. Tengevolge van dit voorval vroegen 3 Mohammadanen nader onderwijs.

Eenigen tijd geleden had de voorganger in dezelfde desa geëvangeliseerd, en noodigde een Mohammadaan hem uit ten zijnent te komen. Terwijl hij daar het Evangelie verkondigde, drong een gezelschap publieke dansers en danseressen, hiertoe door anderen aangezet, het huis binnen om nachtverblijf te vragen. De eigenaar durfde het niet weigeren, en door het onbeschaamd optreden van dat gezelschap was de voorganger gedwongen het huis te verlaten.

Behalve met de tegenwerking van de zijde der Mohammadanen, had hij gedurende het verslagjaar ook te kampen tegen het gebruik van opium door een 5 tal Christenen Deze waren tot schuiven gebracht, doordat een persoon hen gedurende eenigen tijd gratis opium gaf. Toen zij eenmaal er aan verslaafd waren, hield deze vriendelijkheid op. Vermoedelijk had men hier te doen met een, die clandestien opium aan den man zocht te brengen. Herhaaldelijk door den voorganger en mij vermaand, hebben 4 hunner reeds weder deze verderfelijke gewoonte afgeschaft, terwijl alle hoop bestaat, dat de laatste dit ook doen zal.

Toenemende armoede en onveiligheid onder de bevolking

werken mede belemmerend op den voortgang van het Evangelie, daar verscheidene Christenen daardoor weerhouden worden ter kerk te gaan, en er langzamerhand een gewoonte van maken de godsdienstoefening niet meer bij te wonen. Anderen, werk zoekende, verlaten hun desa, om eerst na eenige maanden weder terug te keeren. Een tweetal gezinnen verhuisden naar Toendjoeng-Rĕdjå, om zich aldaar een betere maatschappelijke positie te verwerven.

De opkomst in kerk en Catechisatie was goed. De school nam in aantal leerlingen af, daar een Gouvernementsschool te Boelang, niet ver van Mlaten, geopend werd. De meeste dorpshoofden n.l. hadden een wenk gekregen de kinderen daarheen te zenden. Langzamerhand echter kwamen verscheidene terug en bezoeken nu weer geregeld de school van Mlaten.

Met den bouw van de nieuwe school zal in 1906 begonnen worden; de daartoe vereischte houtwerken worden reeds gereed gemaakt.

Wegens een ernstige oogziekte moest de voorganger zich gedurende eenige weken onder behandeling stellen van zuster Pijsel. In overleg met Br. A. Kruijt werd hij gedurende dien tijd vervangen door den voorganger van Mådjå-warnå, terwijl hijzelf zooveel mogelijk dezen te Mådjå-warnå verving.

Poelé.

Het was een goed jaar voor deze gemeente, na de twee jaren van beroering, welke zij achter den rug had. En dit feit werd dan ook door den hulpvoorganger met blijdschap vermeld. Alles, wat tot dusver aanstoot gaf, was uit de gemeente weggenomen, en zij mocht zich verheugen in de aanwinst van drie nieuwe leden, welke na belijdenis des geloofs in de gemeente werden opgenomen. Een poging, door een Mohammadaanschen bloedverwant van den hulpvoorganger

gedaan, om verwikkelingen uit te lokken, werd door de eensgezindheid der Christenen verijdeld.

De school blijft een kwijnend bestaan leiden. Men geeft in deze streken zeer weinig om onderwijs, en vindt, dat de kinderen hun tijd nuttiger besteden, zoo zij hunne ouders behulpzaam zijn bij hunne werkzaamheden thuis of op 't veld.

Wijoeng.

De toestand in deze gemeente bleef vrij gelijk aan dien van het voorafgaande verslagjaar. Bij het betere deel der gemeente was er echter een toenemende belangstelling en zocht men nauwere samenwerking met de gemeente te Soerabaja, om door onderlinge bijeenkomsten en samenspreking meer bijbelkennis op te doen. Deze bijeenkomsten worden beurtelings te Wijoeng en te Soerabaja gehouden. In dezen geest was er reeds vroeger te Soerabaja onder leiding van den voorganger eene vereeniging gesticht, die tot nog toe aan de verwachting beantwoordt.

Van het schoolbezoek kan hetzelfde gezegd worden als verleden jaar Er is geen samenwerking tusschen de ouders en de onderwijzers, terwijl deze laatsten weinig aan huisbezoek schijnen te doen of zich spoedig bij een weigering terugtrokken, en dan de zaken op haar beloop laten. Armoede werkt hier evenals elders remmend op het schoolbezoek.

Een zware beproeving overkwam den voorganger, waarbij hij onwillens de oorzaak werd van den dood van een zijner kleinzoons. Na een der bovenbedoelde bijeenkomsten te Soerabaja gehouden te hebben bezocht hij zijne kinderen. Zijn kleinzoontje, een ventje van ± 5 jaar liet hem bij die gelegenheid een doos zien gevuld met kruit, afkomstig uit open gemaakte voetzoekers. Het schijnt, dat zijn sigaret in aanraking is gekomen met het kruit, althans de inhoud ontplofte en zijn kleederen vatten vlam. Terwijl hij zich haastig van deze ontdeed, vielen ze op het kind, dat helaas aan de bekomen

brandwonden overleed. De voorganger zelf bekwam zware brandwonden en werd gedurende eenige weken in het stadsverband te Soerabaja verpleegd. Gelukkig is hij nu in zooverre hersteld, dat hij naar Wijoeng mocht terugkeeren.

Soerabaja.

De voorganger van deze gemeente heeft een zwaren werkkring. Niet alleen de gemeente van Wånå-rĕdjå heeft hij te verzorgen, maar ook die te Sidå-ardjå en het leprozen gesticht „Sĕmaroeng," terwijl hij tevens als onderwijzer werkzaam is aan de school te Wånå-rĕdjå.

In het afgeloopen jaar was er meer belangstelling waar te nemen onder de Chineezen te Sidå-ardjå, tengevolge waarvan een 5 tal zich bij de gemeente wenschte aan te sluiten. Hoewel uit beginsel tegen eene gemengde gemeente van Chineezen en Javanen zijnde, mocht ik hen niet weigeren, waar zij tot mij kwamen met het verzoek om onderwijs. Ik heb echter als eisch gesteld, dat zij het onderwijs in het Javaansch moeten kunnen volgen, daar het anders een paskwil zou zijn, zoo zij de godsdienstoefeningen bijwoonden, zonder er iets van te verstaan. Mochten zij hierin niet treden, dan kunnen zij zich wenden tot den Heer Gambar, die als Evangelist ook te Sidå-ardjå werkzaam, Maleische godsdienstoefeningen houdt. Mochten echter meer Chineezen zich willen aansluiten, dan zou m.i. het meest gewenschte zijn, zoo zij een afzonderlijke gemeente vormden, onder een Chineeschen voorganger.

„Na 15 jaar," zoo schrijft de voorganger, „had er in het „afgeloopen jaar weder een overgang plaats van een Moh. „vrouw tot het Christendom. De oorzaak van de weinige „overgangen," zegt hij verder, „is dat men alleen jaagt naar aardsche hoogheid, rijkdom en eer, en het slechte voorbeeld volgt der naam-christenen".

Aan Evangelisatie werd door de in het vorig jaar opgerichte vereeniging *) veel gedaan, maar tot dusver zonder zichtbare resultaten. De onderlinge bijeenkomsten werden trouw gehouden, en tot restauratie van het kerkje, dat bouwvallig begint te worden, verhoogde ieder zijne bijdrage aan de kerk, zoodat de collecte in het afgeloopen jaar *f* 58,30 bedroeg, tegen *f* 17,44 in 1904.

Het aantal schoolkinderen bleef stationnair.

In het leprozengesticht nam het aantal lidmaten met 2 af, die door den dood uit hun lijden werden verlost. Het Avondmaal werd met groote opgewektheid door de lijders gevierd; het was ook voor mij een goede ure.

In al de gemeenten behalve te Randoe-Rĕdjâ, waar men er niet om vroeg, werd het Avondmaal bediend. Het goede zaad zaaiende, naar de gave ons geschonken, wachten wij blijmoedig het kiemen af.

„Want het Koninkrijk der hemelen is gelijk of een mensch 't zaad in de aarde wierp; en voorts sliep en opstond, nacht en dag; en het zaad uitsproot en lang werd, dat hij zelf niet wist hoe." (Marc. 4 : 26, 27.)

---

* Pakĕmpallan rantjânâ boedijâ.

Verslag omtrent den werkkring Swaroe over het jaar 1905,

Door D. LOUWERIER.

Om ons een beeld te vormen van den toestand der gemeenten in 1905 willen wij iedere gemeente in gedachten bezoeken met den staat der gemeenten en scholen naast ons, om mede aan de droge opsomming van cijfers eenig leven te geveu.

Swaroe.

Het zielental dezer gemeente bedroeg op ultimo 1905 687; dit is eene vermeerdering van 6 personen vergeleken met het daaraan voorafgaande jaar. De geboorten in aanmerking genomen zou dit op achteruitgang wijzen, doch deze slechts geringe toename werd veroorzaakt door verhuizing van enkele gezinnen naar mijne andere gemeenten.

Slechts 3 volwassenen traden tot de gemeente toe, waarvan één gewezen patiënt uit het ziekenhuis, een man die in de desa gebleven is en hier werk heeft gevonden. Op het moment zijn er in deze gemeente geen volwassen personen die doeponderricht ontvangen. Zooals ik reeds vroeger mededeelde, zijn meestal de Mohammadanen, die door den Doop tot de gemeente toetreden, personen die geruimen tijd te midden van de Christenen wonen, bij hen werk hebben gevonden en door den omgang en de aanraking met de gemeenteleden belijders worden van het Christendom. Evangelisatie in de omliggende Mohammadaansche desa's is steeds zonder resultaat gebleven. De omgang tusschen de bewoners der Mohammadaansche desa's en de Christenen laat niets te wenschen

over, men gaat vriendschappelijk met elkaar om, doch overigens bestaat niet de minste toenadering. Men erkent het voortreffelijke en schoone van den Christelijken godsdienst, doch legio zijn de bezwaren die geopperd worden tegen het toetreden tot het Christendom.

. Onder de 139 patiënten die dit jaar in het ziekenhuis werden opgenomen en behandeld werd geregeld geëvangeliseerd, doch niet één werd voor het Christendom gewonnen. Zij die in het ziekenhuis worden verpleegd behooren vrijwel tot de laagste categorie der Javaansche maatschappij. Met de meest onverschillige gezichten hoort men het onderwijs aan, niet de minste begeerte naar het Christendom kan in hen opgewekt worden. Evangelisatie onder deze menschen is wel het moeilijkste en ondankbaarste werk. Met liefde helpen wij deze lieden, maar dat door de ziekenbehandeling en den geestelijken arbeid in het ziekenhuis de menschen geleid zullen worden tot den Grooten Geneesmeester, wij hebben er niet de minste verwachting van. Is iets ons tegengevallen dan is het wel de voorstelling die wij ons hadden gemaakt van de ziekenverpleging als middel tot geestelijke en zedelijke opheffing. Het eenigste lichtpunt is misschien dat de lui door het onderwijs en den omgang met de Christenen vele valsche voorstellingen omtrent het Christendom laten varen, met een beter oordeel omtrent het Christendom naar hunne desa's terugkeeren, althans als zij over deze zaken willen nadenken, wat echter nog zeer twijfelachtig is.

De opkomst in de godsdienstoefeningen toonde eene kleine vermeerdering; toch blijven wij hierover klagen, daar deze veel beter kan zijn. De hoogste opkomst bedroeg 210, de laagste 113. Velen blijven hierin onverschillig niettegenstaande mijue vermaningen, mede op mijne huisbezoeken des Zondags namiddag. Ben ik in de buitengemeenten dan houd ik iederen namiddag, zoolang als ik er vertoef, huisbezoek

om de menschen op te wekken en aan te sporen tot grootere toewijding. De Donderdagavond-bijeenkomsten konden ook veel beter bezocht worden. Daar de desa Swaroe door een ravijn in tweeën verdeeld wordt, werden vroeger op twee plaatsen deze avondkoempoelans gehouden. In den loop van het jaar schaften wij dit af; er wordt thans maar op een plaats godsdienstoefening gehouden. Geen vermindering, doch integendeel vermeerdering van opkomst was over het algemeen het gevolg hiervan. Bij de avondkoempoelans doen lichte maan, modderige wegen, oogst of planttijd veel hun invloed gelden en het getal opkomenden groot of klein zijn. Ook hierin dringen wij nog steeds op verbetering aan.

De godsdienstoefeningen worden nog steeds gehouden in de voorbereidende school. Daar de deugdzame houtsoorten uit de bosschen in de nabijheid hoe langer hoe schaarscher worden, diende ik een request in om boomen te mogen doen kappen voor de eventueele nieuwe kerk, hetwelk mij werd toegestaan tegen retributie van *f* 1. per M^3. Hoewel de fondsen nog verre van toereikend zijn, dus voorloopig aan bouwen nog niet mag gedacht worden, willen wij toch langzamerhand de materialen hiervoor benoodigd verzamelen.

Te Swaroe werden 17 paren gehuwd, waaronder 3 inlandsche militairen (1 Ambonnees, 2 Minahassers) verbonden aan den hospitaaldienst te Malang. Vroeger werden hunne huwelijken gesloten voor den ambtenaar van den burgelijken stand voor Europeanen te Malang, doch de Assistent-Resident verwees deze paren naar mij als ambtenaar voor den burgelijken stand onder de Inlandsche Christenen. Allen leefden reeds in concubinaat.

Echtscheiding werd verleend aan één paar, een des te treuriger geval daar het hier gold een der onderwijzers wiens vrouw bij herhaling overspel bedreef en zich in deze niet wilde beteren. Mede een ander treurig geval, zoolang ik hier ben nog niet voorgekomen, is dat een ongehuwd meisje aan een

kind het leven moest schenken. Als vader van het kind wees zij een gehuwd man aan, die echter tot dusverre alles ontkent, hoewel ik van mijne zijde overtuigd ben dat de man hierin liegt, de vrouw waarheid spreekt. Tot nu toe heb ik deze zaak nog niet kunnen beëindigen.

Het getal schoolkinderen vermeerderde eenigszins, doordat uit eene naburige desa eenige Mohammadaansche kinderen de school mede bezochten. Veel pleizier beleeft men echter niet van deze scholieren Nauwelijks hebben zij eenige kennis opgedaan, kunnen iets lezen en schrijven of men voelt zich al zoo bekwaam, dat verder onderricht onnoodig schijnt te worden bevonden. Zonder opgaaf van eenige reden blijft men dan voorgoed weg. Op een paar uitzonderingen na wordt de school trouw bezocht. Bij verhindering om wat oorzaak ook geeft men steeds te voren of op den dag zelve kennis.

De onderwijzer Jatni moest ik tijdelijk schorsen (4 maanden), hopende dat door deze les hij meer ernst zou betoonen en zich beter zou aanpakken. Nu met Januari is hij weder in functie hersteld doch te Siti-ardjå waar hij meer geïsoleerd tot kalmte kan komen. In zijn plaats werd door mij te Swaroe aangesteld Adi, vroeger onderwijzer alhier, doch door mij wegens onvolgzaamheid ontslagen. Over hem hieronder nader. Alleen kan ik reeds hier aanstippen, dat ik nog nimmer een inlander ontmoet heb, die zoo in zijn voordeel is veranderd als dit jongmensch. Daar het mede jammer was, dat zijne gaven en kundigheden ongebruikt zouden blijven, nam ik hem weder in functie.

Op de ambachtsschool, die 20 leerlingen en 2 tijdelijken telde, gaven de vorderingen en resultaten redenen tot tevredenheid Er was overvloed van werk, mede doordat vele bestellingen, voornamelijk door Inlanders, werden gedaan. Uit den aard der zaak kunnen de winsten op de gemaakte goederen niet groot zijn, doch zijn deze voldoende om de inkomsten en uitgaven in het evenwicht te houden.

Pĕniwen.

Deze gemeente blijft zich nog steeds uitbreiden, eigenlijk te sterk. Het zielental vermeerderde vergeleken met het voorgaande jaar met 92, mede door toetreding van Mohammadanen, die tot het Christendom overgingen. Nog vele Mohammadanen ontvangen dooponderricht, te zamen groot en klein 106 zielen die tot het Christendom wenschen over te gaan. Het getal Mohammadanen te Pĕniwen wonende dat nog geen onderricht ontvangt schat ik op ± 200, terwijl nog steeds lui van elders zich in deze gemeenfe komen vestigen. Het bosch, koffie-reserveterrein, Waringin-pitoe, bij deze gemeente werd afgeschreven en aan de bevolking van Pĕniwen en een naburige Mohammadaansche desa ter ontginning geschonken. De uitgestrektheid is zeer tegengevallen. Alleen zij die geen gronden bezaten hebben mogen aanvragen, doch door het groot aantal kon ieder maar ¾ bahoe bosch krijgen, een oppervlakte grond verre van voldoende om een gezin te kunnen onderhouden. Uitbreiding van gronden dezer gemeente is niet meer mogelijk, daar alle bosch om de desa nu verdwenen is.

Toch zijn tegen de helling van den Kawi aan wiens voet deze gemeente is gelegen, nog duizenden bahoes bosch, doch te ver van de desa gelegen dan dat zij in het gebrek aan bouwgronden zouden kunnen voorzien. Voortdurend dring ik er dan ook op aan dat men naar de ontginningen zal uitzwermen, doch tot dusverre nog vruchteloos. Eerst als de honger goed begint te nijpen zal men hiertoe wel overgaan. De laatste maanden van het jaar heeft men te Pĕniwen anders duchtig honger geleden. Gebrek aan voedsel in de laatste en eerste maanden van het jaar is anders overal vrijwel chronisch, doch zooals ditmaal te Pĕniwen heeft men nog nooit gekend. De meest onmogelijke gewassen dienden tot voedsel, allerlei knol- en andere planten zocht men in het bosch. De hoofdschotel was waloer, een knolgewas dat erge jeuk in mond en keel veroorzaakt. Eensdeels heeft men aan

dit gebrek zelf veel schuld. De djagoeng is de laatste jaren zeer in prijs gestegen en wordt door Chineezen in groote massa's opgekocht om naar Europa uitgevoerd te worden. Nu verkoopt men meer dan men missen kan, plant op de tĕgallans uitsluitend djagoeng, het geld is spoedig verteerd, gebrek is hiervan het gevolg. Anderen nemen voorschot op hun aanplant, krijgen *f* 0,50 voor de 100 te oogsten ombjoh (bosch djagoeng), terwijl nu de ombjoh 10 cent en meer waard is. Wel hebben de voorganger en ik hier genoeg tegen gewaarschuwd, ook tegen het zonder verder nadenken maar verkoopen, doch velen stoorden er zich niet aan. Wij hopen dat na deze gevoelige les men voortaan verstandiger zal zijn. Een andere oorzaak van het groote tekort aan voedsel te Pĕniwen schrijf ik toe aan de overbevolking aldaar. Velen die niet genoeg gronden bezitten zullen moeten verhuizen. Wij blijven voortdurend daarop aandringen. De gevolgen van dezen hongersnood deden zich duchtig gevoelen bij kerk- en schoolbezoek. Menigeen schaamde zich om met zijn meer dan schamele plunje de godsdienstoefeningen bij te wonen; menig kind kon de school niet bezoeken door totaal gemis van kleeding. Moge na al het gebrek dat de lui thans hebben doorgemaakt een beter jaar hun deel zijn! Het grootst gedeelte van de nu ontgonnen gronden zal later tot sawahs gemaakt kunnen worden, wat zeer gewenscht is, want het getal nu reeds bestaande sawahs is zeer miniem vergeleken met het zielental dezer desa.

Het getal scholieren vermeerderde doordat wij aan de school een derden onderwijzer konden plaatsen, n.l.: Ertimin die einde 1904 met gunstig gevolg examen deed en de kweekschool te Mådjå-warnå verliet. Veel leerlingen konden echter niet worden ingeschreven, een vierde onderwijzer was noodig. In December 1905 slaagden weer drie mijner kweekelingen te Mådjå-warnå in opleiding, en is een van hen Moentijå door mij voor Pĕniwen bestemd geworden, zoodat sedert Januari

1906 de school aldaar vier onderwijzers telt en deze met 170 leerlingen kon geopend worden. Het bestaande schoolgebouw is echter voor zoo'n groot aantal leerlingen verre van voldoende. Vele kinderen ontvangen nu onderricht in het voorhuis van den voorganger. Noodig moet te Pěniwen een schoolgebouw bijgebouwd worden; wij hopen spoedig hiermede een begin te kunnen maken, opdat nog in dit jaar in deze behoefte voorzien zal kunnen worden.

Veel is er te Pěniwen dat ons bemoedigt, doch ook veel dat verbetering behoeft. Pěniwen is een gemeente die zeer goed verzorgd moet worden, wil men voorkomen, dat door den snellen toewas het geestelijk leven benadeeld zal worden.

Wånå-rědjå.

Vergeleken met het voorgaande jaar is het zielental te Wånå-rědjå met 23 achteruitgegaan, omdat thans zij die te Soekå-rědjå ontginnen niet meer onder de bevolking van Wånå-rědjå zijn opgenomen, mede omdat enkele gezinnen Wånå-rědjå verlieten om naar elders te verhuizen, waar zij geheel van eenige geestelijke leiding zijn verstoken.

Wånå-rědjå is tegenwoordig wel de welvarendste gemeente. Het getal sawahs is er zeer groot in vergelijking met het getal inwoners. Bijna alle těgallans zijn nu tot sawahs gemaakt, hetgeen niet weinig tot de welvaart dezer desa bijdraagt. Toch zal Wånå-rědjå wel steeds een der kleinste gemeente blijven, daar uitbreiding door ontginning zoogoed als uitgesloten is. Van afgeschreven koffie-reserveterrein vroeg men pl.m. 20 bahoes aan, welke, indien zij toegestaan worden, in 1906 zullen worden ontgonnen.

Tien volwassenen ontvangen te Wånå-rědjå nog doop-onderricht.

Over de opkomst in de godsdienstoefeningen valt niet te klagen, hoewel indien ieder zijn plicht deed deze nog veel beter zou kunnen zijn.

Aan een echtpaar werd echtscheiding verleend. De man die voortdurend oneenigheden had met zijne vrouw, nam een andere getrouwde vrouw bij zich in huis. Alle onderwijs baatte niet, de man die steeds allerlei aanstoot heeft gegeven, bleef in zijn kwaad volharden en verliet ten laatste op mijn aandringen de gemeente. Een andere vrouw verliet heimelijk haar man met medeneming van wat eenige waarde had en vervoerbaar was. Zij is een jongen man gevolgd, iemand die steeds overvloed van aanstoot heeft gegeven en een paar jaar geleden de gemeente verliet. Daarentegen verzoende zich een paar, dat reeds drie jaar gescheiden leefde. Vaak had men mij reeds om echtscheiding verzocht, doch deze werd door mij niet verleend, wijl daartoe geen voldoende termen bestonden.

Het getal scholieren bleef stationnair. Een der schoolgebouwen dat ik aanvankelijk dacht te repareeren, verkeert in zulk een toestand, dat ik tot algeheele afbraak moest overgaan. Hiervoor in de plaats is een keurig nieuw schoolgebouw opgericht geworden. Te Wânâ-rĕdjâ is het lastig bouwen. Riviersteenen zijn er niet, evenmin is er zand, baksteenen of pannen kunnen niet gemaakt worden of zijn van zeer inferieure kwaliteit. De benoodigde materialen moeten van Swaroe worden aangevoerd wat natuurlijk kostbaar is, reden waarom ik geen muren maar een planken omwanding maakte. Ook de kosten hiervan vielen mij niet mee. Het andere schoolgebouw moet ook eens noodig gerepareerd worden en hopen wij dit na niet al te langen tijd te kunnen doen.

Siti-ardjâ en Poeloeng-rĕdjâ.

Deze twee desa's vormen ééne gemeente welke eene mooie toekomst tegemoet kan gaan. Het zielental vermeerderde maar een weinig, doordat enkele gezinnen deze gemeente verlieten om naar Toendjoeng-rĕdjâ (Loemadjang) te verhuizen.

Opmerkelijk is het dat juist de slechtste en luiste elementen uit mijne gemeenten daarheen vertrekken.

Van de Mohammadanen die te Siti-ardjå en Poeloeng-rĕdjå wonen ontvangen 60 personen dooponderricht. Deze twee jonge nederzettingen hebben zich veel ontwikkeld en zullen in den loop der jaren nog meer in beteekenis toenemen. Kerk- en schoolbezoek lijden vaak door te hoogen waterstand in de Pangoeloeran rivier, die door de lui van Poeloeng-rĕdjå moet doorwaad worden om het onderwijs, dat in het school-kerkgebouw dat te Siti-ardjå staat wordt gegeven, te kunnen bijwonen. Het plan bestaat de rivier te overbruggen, doch daarvoor had men het afgeloopen jaar geen tijd. Willen wij niet klagen, toch kan in school- en kerkbezoek nog heel wat verbeteren, de opkomst getrouwer zijn.

Te Poeloeng-rĕdjå groef men eene leiding waardoor voorloopig het water van alle bronnen verzameld wordt en naar de sawahs geleid. Later zal deze leiding verlengd worden, om daarin het water van de Pangoeloeran rivier af te tappen. Te Siti-ardjå liet men het afdammen van de Paloeng rivier voorloopig rusten. De dam, dien men in 1905 weder was begonnen te maken, werd wederom weggeslagen. Dit jaar damde men echter de Bambang rivier af en groef eene leiding. Deze dam heeft tot dusverre alle bandjirs getrotseerd, pl.m. 80 bahoe tĕgal zijn nu tot sawah herschapen, eene belangrijke schrede vooruit in maatschappelijke welvaart. Is het omliggende bosch ontgonnen, dan zal deze ééne leiding later pl.m. 200 bahoe sawah kunnen bevloeien. Allen lof verdienen de lui voor dit werk, aangezien de dam een flink en mooi stuk inlandsch waterbouwwerk is. Ik vertoefde met de mijnen, daar ook mijne echtgenoote zeer veel belang stelde in dit mooie werk, geruimen tijd te Siti-ardjå om iederen dag op het dammaken het zoo noodige toezicht te kunnen uitoefenen, terwijl de prachtige vrije natuur aldaar onderwijl voor ons eene groote bron van genot en ontspanning was.

De dam ligt midden in het bosch op ruim een uur afstand van de kom der desa. De leiding had men slechts uit te diepen en te verbreeden en gedeeltelijk te verleggen, daar men de overblijfselen benutte van eene waterleiding uit den Hindoetijd. Van dezen tijd getuigen nog andere overblijfselen die men te Siti-ardjå en Poeloeng-rĕdjå vindt. In de oudheid is de Bambang rivier stellig op dezelfde hoogte afgedamd geweest. Dat betreft den dam in de Paloeng rivier, dezen zal men nu wederom onder handen moeten nemen. De leiding werd reeds een paar jaar geleden gegraven. Mede door de totstandkoming van deze leiding moet eene flinke uitgestrektheid grond bevloeid worden.

Het getal schoolkinderen bleef stationnair. Vele kinderen bezoeken de school nog niet, daar zij nog niet toegelaten kunnen worden uit gebrek aan voldoend onderwijzend personeel. In het laatst van het jaar vroeg en verkreeg Markus, onderwijzer te Siti-ardjå ontslag. Hij had zonder toestemming te vragen zijn post verlaten nog wel om zijn schoonvader, die zwaar de pokken had te bezoeken. Hij had hier reeds een ganschen nacht bij de patiënt doorgebracht voor ik er eenige kennis van droeg. Een geducht standje benevens eene tijdelijke schorsing ter observatie was hiervan het natuurlijk gevolg. Dit beviel echter het jongemensch zoo weinig, dat ik na eenige dagen een brief van hem ontving, waarin hij o.a. schreef „of je het mij geven wilt of niet, ik neem mijn ontslag." Hetgeen dan ook direct hierop volgde. In de ledige plaats kan tijdelijk worden voorzien en thans heeft Jatni vroeger onderwijzer te Swaroe hem definitief vervangen.

Het voorstel is gedaan Siti-ardjå tot zelfstandige desa te verheffen; tot dusverre zijn de ontginningen nog padoekoehans van Mohammadaansche moederdesa's. Wånå-rĕdjå o.a. is ook nog geen zelfstandige desa, doch staat onder eene nabij gelegen Mohammadaansche desa. Siti-ardjå zal eene zelfstandige desa worden en onder zich krijgen, Poeloeng-rĕdjå, Tambak-rĕdjå

en de ontginning aan de Tambakkan baai. Dit is van een groote waarde voor deze jonge nederzettingen. Men is daardoor gevrijwaard voor allerlei tegenwerking en plagerijen van Mohammadaansche zijde, de gemeenten kunnen zich dan ongestoord, vrij ontwikkelen. Zoo wilde o.a. het Inlandsche bestuur in dit jaar een strook mooie boschgronden behoorende aan Poeloeng-rĕdjå geven aan eene nabij gelegen Mohammadaansche nederzetting, hoewel pas het daaraan voorgaande jaar de grens tusschen deze twee ontginningen was vastgesteld geworden. Een onderhoud van mij met den controleur was echter voldoende om aan dit stille geknoei een eind te maken. Is eenmaal Siti-arĕjå zelfstandige hoofddesa met de andere Christen-ontginningen als onderhoorigen, dan heeft men in zijn eigen invloedsfeer alle macht in handen en kan men een voorspoedigen rustigen bloeitijd tegemoet gaan. Geve God dat voor deze jonge gemeenten een goede toekomst moge zijn weggelegd, zij tot bloei en welvaart mogen komen, gemeenten worden waar kracht en bezieling van uitgaat.

Tambak-rĕdjå.

Het belangrijkste feit voor deze gemeente was wel dat in Januari aldaar een onderwijzer geplaatst kon worden, n.l. Jakti, die pas de kweekschool te Mådjå-warnå met goed gevolg had verlaten. Deze nederzetting had leiding noodig, was te lang vrijwel onbeheerd gebleven, waardoor de toestanden aldaar veel te wenschen overlieten. Vooral de man, die de hoofdontginner is geweest, is in veel een slecht voorbeeld. Medio Januari opende ik te Tambak-rĕdjå een schooltje met 27 leerlingen, thans tot 34 geklommen. Het onderwijs wordt gehouden in een gebouwtje eenige jaren geleden opgericht om aldaar voor de godsdienstoefeningen bijeen te kunnen komen. Zeer dankbaar was men dat ik er een onderwijzer plaatste. Vooral trof mij de dank eener weduwe,

die mij o.a. vertelde, dat zij haar zoontje tot dusverre zooveel mogelijk zelf had onderwezen, doch uit gebrek aan lei en andere materialen het kind had leeren lezen en schrijven in het stof op het erf, waarin zij met den vinger cijfers en letters schreef. De paar eerste schooldagen woonde ik het onderwijs bij en bewonderde het geduld dat de onderwijzer moest betoonen. Het was nog een bandeloos troepje waaronder hij huis moest houden, de kinderen waren nog echte ongerepte boschkinderen, doch de animo onder hen was groot, van 8 uur des morgens stond men al klaar voor het schoolgebouwtje, hoewel het onderwijs pas om 11 uur zou aanvangen. Jakti heeft zich ferm gehouden en dapper door alles heengeslagen; hij belooft een uitstekend helper te zullen worden. Jammer dat hij nogal met koortsen sukkelde, hij zal zich aan het klimaat moeten wennen. Jakti heeft getoond takt te hebben met de lui om te gaan en is vervuld met ijver.

Veel liet te Tambak-rĕdjâ te wenschen over, daar zat niets geen leven in; gelukkig is nu vooruitgang te bespeuren. Onderwijs en koempoelan kunnen nu geregeld worden gehouden en zoo hopen wij, dat deze gemeente uit haar slaap en onverschilligheid zal mogen ontwaken.

Het zielental nam toe, ook door toetreding van nieuwelingen die door den Doop in de gemeente werden opgenomen. Thans ontvangen nog 50 personen dooponderricht.

De koempoelans worden nog te slecht bezocht, vooral heeft hierop invloed het voorbeeld door den hoofdontginner en de zijnen hierin gegeven. Ook te Tabak-rĕdjâ kwam het geval voor, dat een ongehuwd meisje aan een kind het leven moest schenken. Een jonge man, zoon van bovengenoemden hoofdontginner, werd als vader genoemd, ontkende aanvankelijk, doch bekende later.

God sterke den onderwijzer in zijne zware taak, de Heer geleide en zegene hem, opdat hij wijsheid moge bekomen

om deze gemeente uit hare indolentie op te heffen en tot bloei te brengen!

De ontginning aan de Tambakkanbaai.

Eene lange lijdensgeschiedenis was het lot dezer nederzetting. Zij die daar ontgonnen, waren bij den aanvang van 1905 grootendeels Pĕniwenners. In Januari plaatste ik aan de Tambakkanbaai Stepanoes, pas van de kweekschool te Mådjå-warnå gekomen, daar de berichten die ik omtrent deze ontginning ontving niet schitterend waren, hopende, dat door de plaatsing van een onderwijzer aldaar beter achter alles heengezeten zou kunnen worden. De Pĕniwenners trokken zich successievelijk terug, mismoedigd door voortdurende koortsen. Zij werden vervangen door Swaroeërs. Eenige maanden ging de toestand een weinig vooruit, niettegenstaande men voortdurend met ziekte te kampen had. Lof komt toe aan Adi, hierboven genoemd, die uit vrije beweging met zijn zwager den onderwijzer Stepanoes mee ging en als 't ware de man is geweest die de zaken staande heeft gehouden. Na ongeveer 4 maanden werd Stepanoes zwaar ziek van Tambakkan naar Swaroe gedragen. hij en alle anderen hadden in hevige mate de malaria. Niet een heeft ongestraft de Tambakkanbaai, al was 't maar voor een paar dagen, bezocht. Ieder die er geweest is, heeft hevige koortsen gekregen en nog zijn er, die reeds lang van daar vertrokken zijn, die tot nu toe nog voortdurend koorstaanvallen krijgen. Na hersteld te zijn keerde Stepanoes met zijn luitjes begin Juli naar de Tambakkanbaai terug. Ik ging gelijktijdig naar Siti-ardjå, zou van daar Tambak-rĕdjå bezoeken en dan naar de Tambakkanbaai gaan. Pas was ik een paar dagen te Siti-ardjå of kreeg bericht, dat Stepanoes en nog andere na aankomst aan de Tambakkanbaai weder direct hevige koortsen hadden gekregen, waarop zij dadelijk naar Swaroe waren teruggekeerd. Van mijn bezoek kwam nu niets daar het

terrein, op twee man na die op de goederen bleven waken, was verlaten. Nu was bij de lui alle moed in de schoenen gezakt, allen trokken zich terug. zoodat ik Stepanoes met begin Augustus verplaatste naar Soekå-rĕdjå.

Het speet mij zeer dat alles hier zoo tegenliep, doch indachtig aan de prachtige terreinen aldaar kon en mocht ik het niet hierbij laten, temeer daar mooie, vlakke gronden in deze streken zeldzaam beginnen te worden. Ik zocht in mijne gemeenten naar andere Christenen, die aan de Tambakkanbaai zouden willen ontginnen. Een 15 tal Christenen te Siti-ardjå, afkomstig uit Midden Java, waren genegen hier te ontginnen. De controleur was zoo welwillend de oude ontginningsbewijzen in te trekken en 15 nieuwen te verstrekken geldig voor 2 jaren. Primo Augustus begon men te ontginnen nadat men eerst van uit Tambak-rĕdjå dwars door het bosch een weg had gekapt naar de Tambakkanbaai, waardoor een lange omweg geheel verviel. Gelukkig hebben deze menschen met geen koortsen te kampen, zijn zij er gezond en doen zij ferm hun best. De aanplant moet prachtig staan, zoodat wij hoop hebben het werk er zal slagen. Men had mij al gezegd, alleen lui afkomstig uit Midden Java zullen het daar kunnen uithouden. Deze lieden schijnen geharder te zijn, meer tegen ontbering en dergelijk klimaat bestand.

In 1906 zijn verscheidene lui van plan zich bij deze ontginning aan te sluiten. Is eene groote oppervlakte bosch ontgonnen dan zal de gezondheidstoestand wel zeer verbeteren. De Tambakkanbaai nederzetting komt nog niet voor op den staat van gemeenten en scholen, daar de lui nog te Siti-ardjå wonen, nog voortdurend heen en weer trekken. Zeer verzocht men mij om een onderwijzer en ik hoop hen dien in den loop van 1906 te kunnen geven. God zegene de pogingen die aangewend worden om daar eene Christengemeente te stichten!

Soekå-rĕdjå.

Vrij vertaald beteekent deze naam „verlangen naar welvaart" doch mijn herhaald gezegde tegen de lui aldaar is, dat ze hun desa Soekå-bĕlang moeten noemen d. i. „verlangen te luilakken" want de lui daar zijn aarts-luilakken, ieder keer krijgt men standjes en vermaningen van mij, maar het baat niet. Het is een uitgezocht troepje dat daar zit, als 't ware of de lui verbannen, uitgestooten luilakken van Wånå-rĕdjå zijn. Wat nog de toekomst van deze nederzetting zal zijn? Zal zij slagen? Ik zit er zeer achterheen daar betere elementen te krijgen, maar tot dusverre nog zonder resultaat.

Sedert primo Augustus plaatste ik den onderwijzer Stepanoes te Soekå-rĕdjå en opende er een schooltje, doch helaas ook hier gaat van Stepanoes niet veel kracht uit. Na 2½ maand er geweest te zijn werd Stepanoes weder ernstig ziek en geëvacueerd naar Swaroe. Nadat hij hersteld was, hield ik hem voorloopig te Swaroe waar hij mede onderwees, Soedirå vervangende die tijdelijk de open plaats te Siti-ardjå vervulde. Nu met Januari is Stepanoes weder naar zijn post teruggekeerd.

Of ik met deze ontginning zal mogen slagen? ik hoop zeer, want de vlakke gronden zijn daar betrekkelijk uitgestrekt en bevloeibaar. De gezondheidstoestand liet ook hier nog wel te wenschen over, maar is veel beter dan in voorgaande jaren. De groote fout zit bij de lui zelven, die zich niet aanpakken, niet hun best doen daar zij, zooals ik reeds mededeelde, aartsluilakken zijn, waardoor zij voortdurend met gebrek en moeite hebben te kampen. Moge het mij gelukken hier nieuw leven te brengen door ferme kerels erheen te doen verhuizen!

Moge God bij voortduring de Malang-missie rijkelijk blijven zegenen, Zijn Koninkrijk hier meer en meer bevestigd worden!

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Mådjå-warnå op ultimo 1905.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo 1905.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Gemiddeld getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
																										pCt.
Mådjå warnå . . .	Kjaï Asiël Idĕr. Amasijå Rasijå .	670	713	592	638	2613	12	5	55	51	123	15	6	21	585	2	660	25	1	1	290	275	172	20	757	87.95
															* 548											
Bongaå-rĕdjå . . .	Wedrig	118	137	135	131	521	—	—	17	14	31	4	6	10	171	2	170	6	—	1	69	62	18	4	153	87.25
															* 159											
Kĕrtå-rĕdjå	Pak Sadrĕmi . . .	82	102	77	75	336	1	1	12	5	19	4	4	8	149	2	155	5	—	GOUVERNEMENTSSCHOOL.						
															* 68											
Ngårå	Singsim Mĕståkå.	110	126	120	103	459	—	—	8	9	17	2	2	4	147	2	172	8	—	1	19	20	102	2	143	79.—
															* 83	Tĕbĕl.				1	17	21	52	7	97	76.5
Soembĕr-gondang .	Tjondrå.	38	55	26	20	139	1	3	3	2	9	—	—	—	46	1	61	—	1	1	7	3	1	—	11	84.7
															* 13											
		1018	1133	950	967	4068	14	9	95	81	199	25	18	43	1964	9	1218	44	2	5	402	381	345	33	1161	—

* Kinderkerk.

Voor de opgave,

A. KRUIJT.

J. KATS.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Sĕgaran op ultimo 1905.

GEMEENTEN	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN n het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo December 1905.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Mohammad.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden pCt.
Sĕgaran	Maståkå	37	39	34	42	152	—	—	4	5	9	4	5	9	53 * 52	1	61	3	—	2	21	31	43	5	100	80.–
Soekå-ramé	Pak Maståkå . .	23	29	28	24	104	—	—	—	—	—	1	2	3	22 * 16	1	33	2	—	1	10	10	28	—	48	81.–
Raṇḍoe-rĕdjå . . .	Pak Kamidjå . .	27	42	21	16	106	—	—	1	1	2	—	—	—	28 * 12	—	—	2	—	1	9	8	42	2	61	79.–
Mlatèn	Bendjamin . . .	45	53	36	38	172	1	—	1	5	7	1	—	1	60 * 27	1	67	1	—	1	17	12	44	7	80	63.–
Poelé	Pak Darmi . . .	17	15	14	12	58	3	—	1	2	6	2	1	3	23 * 14	1	25	1	—	1	11	6	1	—	18	87.7
Wijoeng	Kjaï Soleiman. .	35	38	27	16	116	—	—	2	2	4	—	—	—	36 * 13	1	49	—	—	1	7	8	35	2	52	75.–
Soerabaja.	Jeroboam	21	19	17	24	81	—	1	3	1	5	—	1	1	41	1	25	1	—	1	—	—	98	5	108	73.–
Sĕmaroeng (Gesticht).		4	8	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	10	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		209	243	177	172	801	4	1	12	16	33	8	9	17	407	7	268	10	—	8	75	75	291	21	462	

* Kinderkerk.

Voor de opgave, S. S. DE VRIES.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Kĕḍiri en Madioen op ultimo 1905.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo 1905.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Gemiddeld getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Sĕmampir	Bĕnåjå	21	25	9	11	66	1	2	1	0	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	2	26	0	33	25
Poerwå-rĕdjå	Amin	126	120	137	101	484	4	1	9	6	20	6	4	10	—	—	—	5	—	2	46	32	21	3	102	71
Sindoe-rĕdjå	Esap	61	68	54	48	226	2	1	8	9	20	4	5	9	—	—	—	4	1	1	21	24	6	1	52	35
Wånå-hasri	Joeliaan	73	77	92	85	327	1	5	6	5	17	2	5	7	—	—	—	6	—	1	38	21	2	—	61	45
Adi-tojå	Joenijå	42	40	35	36	153	1	1	2	4	8	1	0	1	—	—	—	5	—	1	21	15	38	—	74	60
Maron	Tadejoes	56	53	51	44	204	1	0	4	2	7	7	3	10	—	—	—	2	—	1	20	13	2	—	35	22
Toeloeng-agoeng	Samuel	35	80	28	28	121	3	3	8	3	17	3	3	6	—	—	—	—	—	1	12	13	11	—	36	26
Ngampel-koeroeng	Mantejoes	7	9	12	15	43	1	1	3	0	5	0	3	3	—	—	—	—	—	1	6	10	3	—	19	13
Ngoeloep	Kjai Sembri	29	38	50	49	166	0	0	2	3	5	11	7	18	—	—	—	—	—	1	16	4	2	—	22	16
Madioen	Natan	7	14	8	5	34	0	0	2	0	2	0	0	0	—	—	—	—	—	1	4	1	16	5	26	17
		457	469	476	422	1824	14	14	45	32	105	34	30	64	—	—	—	22	1	11	189	135	127	9	460	330

Voor de opgave, S. LUINENBURG.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Pare-rĕdjâ op ultimo 1905.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo December 1905.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Mohammed.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Gemiddeld aantal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Pare-rĕdjâ	Kartiman, . .	157	139	186	173	655	5	3	15	25	48	22	5	27	234	—	—	12	—	1	70	69	11	10	160	152
Bandjar-rĕdjâ. . .	Elijam	28	25	14	18	85	1	1	1	4	7	3	5	8	25	—	—	2	1	1	8	12	6	8	29	20
Sambi-rĕdjâ. . .	Abiran	70	68	63	47	248	1	—	3	2	6	3	—	3	63	—	—	2	—	1	18	11	17	—	46	39
Djati-wringin. . .	Apijâ	25	81	37	27	110	—	—	5	1	6	—	—	—	51	—	—	2	—	1	12	12	16	—	40	30
Toengloer.	Joejâdâ	32	37	33	42	144	—	—	3	4	7	—	—	—	45	—	—	2	—	1	15	15	20	—	50	38
Gĕdangan.	Kasmitrâ . . , .	24	18	20	17	79	3	2	6	—	11	2	—	2	26	—	—	—	—	1	9	12	26	8	50	42
		336	318	343	324	1321	10	6	33	36	85	30	10	40	444	—	—	20	1	6	132	131	96	16	375	321

Voor de opgave,

S. LUINENBURG.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Swaroe op ultimo 1905.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo 1905.	Aantal Leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Mohammad.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Gemiddeld per dag opkomenden.
Swaroe	Ebinâjâ	137	176	193	181	687	2	1	11	9	23	—	—	1	160	—	—	17	1	1	78	72	17	1	168	148
Pĕniwen	Jacoeb	200	238	203	209	850	11	12	19	25	67	—	—	1	150	—	—	6	—	1	51	49	15	2	117	97
Wânâ-rëdjâ	Rasidin	84	99	107	89	379	—	1	11	8	20	1	2	3	89	—	—	2	1	1	45	34	20	2	101	80
Siti-ardjâ	Akimas	92	98	129	73	392	4	4	18	14	40	5	7	12	131	—	—	5	—	1	51	35	7	3	96	67
Poeloeng-rëdjâ . .		56	62	69	55	242																				
Tambak-rëdjâ. . . .	Jakti	19	17	26	11	73	5	4	8	4	21	1	—	1	26	—	—	—	—	1	17	6	4	7	34	27
Soekâ-rëdjâ	Stepanoes	11	12	10	6	39	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—	—	—	—	1	5	6	—	4	15	18
		599	702	737	624	2662	22	22	67	60	171	7	9	18	571	—	—	30	2	6	247	202	63	19	531	432

Voor de opgave,

D. LOUWERIER.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Hebben wij voor de woorden Geest, Ziel, Hart, woorden van gelijke beteekenis in de Galélareesche woorden Gurumi, Njawa, Gòma, Sininga?

Referaat van M. J. VAN BAARDA.

Van belang ontbloot zijn deze vragen, dunkt mij, voor ons niet. Waar wij de menschen, die ons omringen, te spreken hebben over de belangen van hun geest, hun ziel, hun hart, en waar wij dat te doen hebben in hun taal, is het hoogst noodig dat wij de juiste woorden daarvoor kiezen en moeten wij dus zeer bepaald de beteekenis dier woorden verstaan. Het is dus omdat ik deze vragen van belang voor ons vind, dat ik ze in ons midden te berde breng; niet omdat ik het gemakkelijk vind ze voldoende en juist te beantwoorden. Integendeel, omdat ik de beantwoording bepaald moeilijk vind, breng ik deze vragen hier ter sprake, om, na ze ingeleid te hebben uwlieder oordeel er over te vernemen en alzoo voldoende licht te krijgen.

1. Wat verstaat de Alfoer, meer bepaald de Alfoer in 't Galèla'sche onder: gurumi, njawa, góma, sininga?

Zooals uit zijn taal blijkt, houdt de Alfoer niet van combineeren en tot een stelsel brengen. Hij spreekt van aulòto, galaulòu, wèma, tonga-djawa, enz. enz. maar een combineerend woord voor bamboe heeft hij niet; zoo gaat het met de palmsoorten, de schelpsoorten enz. enz; ook met

zijn goden en geesten; hij kent: tòka's, ibilisi's, mèki's, kéka's, djini's, duhutu's, giki's, gòma's, wòngé's, diliké's, maar denkt er niet aan die te combineeren onder één soortnaam: geesten, of ze te classificeeren in b.v. goede en booze geesten. Waar men naar een stelsel, een logisch aaneengeschakelde leer aangaande het een of ander zoekt, wordt men teleurgesteld; men vindt wel boomen maar geen bosch: bij dien een naam, bij genen een verhaal, bij een derden een gebruik, maar men moet zelf maar combineeren en loopt gevaar dat men aldus het aan stukjes en brokjes gevondene samenvoegend, een geheel krijgt dat meer in eigen voorstelling leeft, dan in die van het volk waaronder men woont. Zoover we dan stukjes en brokjes „bits and ends" gevonden hebben, willen we er voor ons doel van maken wat wij kunnen.

1e. dus gurumi. Wat wil het woord zeggen? Schaduw, schaduwbeeld, afspiegeling, spiegelbeeld, weerkaatstbeeld, portret des noods. Maar niet alleen de zichtbare schaduw, het zichtbaar beeld, dat is eigenlijk o gurumi ma doròu: het oneigenlijke beeld. Meer nog het innerlijk verborgen beeld, de innerlijk verborgen kracht of geest; b.v. van den mensch: zijn inwendig ik, zijn eigenlijk ik, zijn leven, zijn levensgeest; maar niet alleen van den mensch, maar ook b.v. van het offer, dat men heet neêrzet, zoodat de damp er afslaat, zegt men dat de geesten wien men het offert de damp, de gurumi genieten: het innerlijk beeld, het eigenlijk beeld, de geest.

Hoe is deze gurumi in den mensch gekomen? In mijn Lòda'sche verhalen No. 13, 1) vindt ge het medegedeeld. Een gezant Gods vormde de beide eerste menschen uit aarde en ging toen naar het Opperwezen „Gikimoi" om den gurumi er voor te halen. De duivel vernielde, terwijl hij weg was de beide beeltenissen, zoodat de bode den gurumi

1) Bijdragen t/d. T. L. en V. van N. J., 7e volgr. deel II.

weêr moest terugbrengen om zich eerst weêr bezig te houden met het maken van nieuwe beeltenissen. Ook nu weder bakte de duivel hem dezelfde poets; doch daarna, voor den derden keer, had de bode den inval om van den drek des duivels een paar honden te maken, die in zijne afwezigheid, als hij de gurumi's ging halen, op de beeltenissen moesten passen. Daardoor kon hij nu eindelijk slagen om deze gurumi in de beide beeltenissen te doen varen en zoo werd de mensch tot eene levende ziel. Het is mogelijk dat dit verhaal van uitlandsche–Mohammadaanschen–oorsprong is. Maar toch leeft onder de Alfoeren – ook de Galéla'sche – het denkbeeld dat de gurumi van het Opperwezen afkomstig is. Dit blijkt uit een nog niet uitgegeven Galèla'sche tekst, waarin we het volgende lezen: als een mensch doodelijk ziek is (eigenlijk wel in zwijm ligt of reeds buiten kennis is), zegt men: ze hebben z'n gurumi naar boven 't luchtruim gehaald. Dan moet er een gogòmahaté (somnambule) komen om den gurumi weêr terug te halen. Hij haalt dien bij dengeen die den gurumi uitbeeldt, wiens naam is de Allerhoogste Heer (Djóu-Lahatàla). Daar is een schoone stad met allemaal groote huizen en daar moet hij den gurumi terugverzoeken. Als hij (n.m.l. Gikimoi) hem geeft den eersten keer dan moet hij hem nog niet aannemen, den tweeden en derden keer ook nog niet, want dat is nog maar de gurumi ma dorou (de schaduw); bij den vierden keer eerst moet hij hem aannemen; dat is de echte gurumi of geest, die is zoo helder als het daglicht. In een hoofddoek brengt hij dien mee en ontwaakt daarmede, zijn djini heeft den gurumi teruggebracht; dan moet hij met een hoofddoek op de groote gewrichten drukken en eindelijk op het hoofd en ten slotte schudt hij den hoofddoek over den zieke uit en dan is diens geest (gurumi) teruggekeerd. Dus in beide verhalen wordt geleerd dat de gurumi van den Allerhoogsten of het Opperwezen afkomstig is. — Daarom

— tusschen twee haakjes — is het niet waar wat de Clercq 1) in zijn Tern. Woordenlijst zegt op: Giki-amoi „een soort verwensching, komt overeen met: djóu ma dihutu"; en daar zegt hij: „het Opperwezen, maar toch meest als uitroep en in dit geval beteekenende; God kan getuigen, dat ik de waarheid spreek; of: ik mag doodvallen als het niet waar is " — Ja, waar de Mohammadaansche Ternataan nu eenmaal den Allah van Mohammad belijdt, daar is de Giki-amoi of Djóu ma dihutu, uit zijn heidenschen tijd, af moeten treden, is Hij niet het Opperwezen, niet God meer. Maar omdat men in bepaald Mohammadaansche landen bij alles uitroept: Allah! en in ons lieve Vaderland: God! kan men toch niet zeggen dat Allah of God in de eigenlijke beteekenis slechts eene verwensching beduidt? Ik vind het zelfs curieus dat de Ternataansche Mohammadaan uitroept: Giki-amoi! of Djóu ma dihutu! in plaats van Allah! en 't is voor mij een bewijs dat in dezen de natuur gaat boven de leer en dat ten slotte bij den Ternataan zijn Giki-amoi uit zijn heidenschen tijd er veel dieper in zit dan de Allah uit zijn opgeplakt Mohammadaansch geloof. En daarom geloof ik dat wij voor God hebben te gebruiken: o Gikimoi of o Djóu ma duhutu: het ééne Wezen, het Opperwezen; de eigenlijke Heer, de Opperheer; of de Heer de Eigenaar, de Albezitter. Ik heb, als ik vraag naar het ontstaan van het heelal, altijd ten antwoord gekregen dat o Djóu ma duhutu, o Gikimoi of o Djóu-Lahatàla het gemaakt had en uit deze gurumi-verhalen blijkt ook ten duidelijkste, dat Hij als de oorsprong en de eigenlijke afsnijder van het menschelijk leven beschouwd wordt. Het is wel een lange uithaal en parenthèse maar geheel mal à propos is het toch niet, dit en passant te releveeren.

1). Bijdragen t. d. kennis der resid. Ternate, door F. S. A. de Clercq. Leiden, E. J. Brill, 1890.

Een eigenaardige trek van overeenkomst in deze twee verhalen — hoewel beiden uit geheel verschillenden koker — is, dat het eerst na 2 à 3 vergeefsche pogingen den gezant Gods gelukt den g u r u m i in den eersten mensch te brengen en dat, wanneer de toovenaar den g u r u m i terug haalt en terug krijgt hij dien eerst mag aannemen als hij hem voor den 4e maal toegereikt wordt.

Doch we moeten verder. De g u r u m i is dus de levenskracht, de levensgeest, de g e e s t van den mensch. In o n z e voorstelling is de g e e s t, het vrijere, het minder aan het lichaam gebonden deel der z i e l, dat meer naar onze innerlijke wereld en het eeuwige gericht is. Wat dat vrijere betieft, wint de g u r u m i het van onzen g e e s t. Hij kan allerlei uitstapjes buiten het lichaam doen, zonder dat de mensch daarom sterft. Ligt het lichaam in z'n slaap ter neder, dan gaat de g u r u m i vaak uit wandelen en van daar het droomen, de g e e s t heeft allerlei gezien en avonturen gehad. In de gedachte van den Alfoer is het daarom ook gevaarlijk een slapende te doen wakker schrikken of ruw te wekken: de g u r u m i mocht nog eens afwezig zijn. Zooeven zagen wij ook, dat van een bezwijmde of buiten kennis geraakte wordt beweerd dat zijn g u r u m i is weggehaald. Was het nog niet bepaald des patients d j à d j i (zijn voorbeschikt uurtje van sterven) dan is de g u r u m i, zooals we zagen nog wéer terug te bekomen. Schijndood wordt van bezwijming niet onderscheiden; ook hier is de g u r u m i weg; en volgens verhalen van hen die schijndood geweest zijn, (soms verscheidene dagen) was dan de g u r u m i een bezoek gaan brengen bij de voorvaders, maar werd, omdat zijn uurtje nog niet daar was weêr teruggezonden. Voorts kan het ook gebeuren dat zekere booze geesten (van verschillenden aard) aan wier lagen en streken men gelukkig dacht ontsnapt te zijn, toch den g u r u m i van den ontsnapten hebben meêgepakt, zoodat hij na uren of dagen

moet sterven, maar in allen gevalle nog korter of langer bij volle kennis in dit ondermaansche verkeert. (Zie 1) Gal. Fab. Verh. en Overl. Nos. 61, 71). Nog hebben wij hierbij te wijzen op de toovenaars (somnambules). Wij spreken van in den geest zijn, als iemand, in verrukking van zinnen, gezichten heeft: de ziel zou dan den geest meer toegekeerd zijn dan het lichaam. Maar de geest van den toovenaar gaat uit het lichaam (dat ligt daar bewusteloos neer: men mag daarom geen luid gedruisch maken zoolang hij in dien toestand is, want zijn gurumi loopt over een aetherischen brug naar den gezichtseinder, die mocht van het gedruisch schrikken en in zee vallen en dan werd de tooverdokter niet meer wakker). (Zie 2) Gal. F., V. en O. No. 266 Tradities) en zoekt den djini, gòma, diliké, op, die dan in hem varen, met den terugkeerenden gurumi en de noodige openbaringen doen.

Voorts zeggen wij: de ziel doordringt, doorwoont het geheele lichaam. Maar de gurumi doet meer, die infiltreert het geheele lichaam in al zijn deelen en bestanddeelen. Er zit dus in elk deeltje en bestanddeeltje van elk lichaam gurumi. Het kind krijgt een gurumi van Djóu ma du hutu, die de gurumi's afbeeldt, gelijk we zagen. Gelijkt het kind te veel op één der ouders, dan heeft Djóu ma du hutu bij ongeluk de pàsitàka (den gietvorm) van moeder of vader gebruikt, zoodat de betrokken persoon gevaar zou loopen te sterven: daar nu eigenlijk zijn (of haar) gurumi, of een deel er van in het kind zou zijn terecht gekomen. (Zie 3) Gal. F. V. en O., No. 15 Tradities). Om dit te voorkomen wordt het kind gebaad en het water door den of de betrokkene ge-

1) Bijdragen tot de T. L. en V. van Ned.-Indië, 6e Volgr. deel I.

2) Bijdr. t/d. T. L. en V. van N. I., 6e Volgr. deel I.

3) Ibid.

dronken: door dien de g u r u m i het geheele lichaam infiltreert, neemt dit waschwater weder een deel van den g u r u m i op en keert met het drinken in den of de benadeelde terug. Zoo ook is het genoeg om wanneer men iemand haat en men hem of haar wil verdelgen, iets van dien persoon machtig te worden: b.v. terwijl hij slaapt, vangt men in een bamboekokertje wat adem van hem op; of men schept wat speeksel op dat hij heeft uitgespuwd; of bemachtigt een pruimpje, dat hij heeft weggeworpen of een haar dat hem is uitgevallen, of een nagel dien hij heeft afgesneden: in dit alles zit iets van zijn g u r u m i. Dat deel plaatst men b.v. in een witte-mieren-nest; de witte mieren werken dat in hun nest in, het wordt om zoo te zeggen vernietigd en 't gevolg zal vernietigend voor den belaagden persoon zijn. Op dit geïnfiltreerd zijn van elk lichaamsdeel met g u r u m i, zou ook het haarafsnijden der kinderen en het tandenvijlen op volwassen leeftijd gegrond zijn. De booze geesten hebben het altijd op de kinderen voorzien: nu wordt door het haar af te snijden een dèèl van den g u r u m i geofferd (er moet van het haar altijd iets blijven staan — één lok in den nek — één op de groote fontanel en aan elk der slapen een kleintje, opdat de g u r u m i niet in te groote mate aan het kind zou onttrokken worden, om het kind verder voor aanvallen van booze geesten te vrijwaren. Sterft een kind daarna of gebeurt dit meermalen, dan scheert men de verdere kinderen in dat gezin niet: er schijnt dan te veel g u r u m i met het haar te zijn medegegaan. Ook het tandenvijlen (oorspronkelijk één of meer tanden uitslaan) moet een dergelijk offer zijn, maar men geeft zich daarvan hier geen rekenschap meer. Ook nog in het zich baden en zich een klein deel haar afscheren (een stukje van de lokjes aan de slapen en een puntje van de wenkbrauwen) op den derden dag na het overlijden, is het duidelijk dat de achtergebleven familieleden een offer (van dat weinigje haar

n. m. l.) brengen aan den doode, opdat deze niet, om gezelschap te hebben hun geheelen gurumi zou ontvoeren: met dit deel van den gurumi zoekt men den doode te bevredigen. Zelfs schijnt men te denken dat de naam van iemand in verband staat met zijn gurumi: men mag een kind niet noemen naar een levend familielid, wel naar een overledene. Ook de gurumi madorou, de schaduw, staat in connectie met den eigenlijken gurumi: in iemands schaduw te steken is een strafbaar feit.

Nu wil men dat deze gurumi, door de natuurvolken, wier godsdienstvorm het animisme is, wordt gehouden voor den in alles (in het één meer in het ander minder) huizenden levensgeest of levens influïde: dat dus de mensch ook deel heeft aan dezen levensgeest, of een deel uitmaakt van den algeest (een pantheïstische gedacht dus). Maar het schijnt mij dat de stammen onder wie wij wonen (voor zoo ver ik er iets van weet) niet deze gedachte over gurumi hebben. Wel is er veel in de natuur dat men zich met een geest denkt; (misschien alles), maar van den geest die daarin huist, hoort men nooit spreken onder den naam gurumi = levensgeest, — maar steeds onder die van giki = iemand en duhutu = eigenaar. De grond, rivieren, meren, rotsen, boomen, beesten hebben een duhutu of een giki, zelfs de rijst, maar al die giki's en duhutu's zijn eigenlijk vijandige machten, die de mensch tot vriend moet houden of moet mijden; ten minste moet hij er voor zorgen, dat hij ze niet beleedigt of hij wordt er door verschalkt, gefopt, benadeeld, soms gedood, doordien ze zijn gurumi wegpakken. De felste dier booze machten zijn de ibilisi's, die onder een vorst Badja - binto staan, die twee generaals heeft; Haté-dubo, die met zijn heir de groote boomen bewoont en Kanjima, die met zijn leger in den bodem huist: men moet ten allen tijde oppassen die niet te beleedigen.

Rotsen, rivieren, meren, die men voor 't eerst nabij komt,

moet men eeren (wil men geen gevaar loopen dat de inwonende duhutu uw geest wegpakt), door met een weinig water in de beide handen het aangezicht te wasschen. (Het schijnt werkelijk een soort eerbetoon te zijn: men wil zelfs dat een adat zou wezen, om wanneer men het paleis van den Sultan van Ternate — zelfs ver in zee — voorbij vaart, zich aldus het gelaat te wasschen of te bevochtigen; misschien wordt er een zekere sembah-suba-ingezien doordien men beide handen opgeheven voor 't gelaat brengt). Een boom, dien men afgehakt heeft, moet men tevreden stellen, door een twijgje in een hoopje aarde, op den afgehouwen tronk te planten, opdat z'n duhutu denke, dat de stam er nog op staat. Heeft men sagomeel geklopt (gezameld), dan brengt men, vòòr men den gewonnen sago uit den bak neemt, een gedeelte daarvan op een blad ten offer aan de geesten van den bodem, waarop de boom groeide, doet men het niet, dan verdwijnt het sagomeel uit den bak, enz. enz. Dat men van elders uit planten of beesten gurumi zoekt, om er z'n eigen gurumi mee te versterken is mij niet bekend. Wel gebruikt men verscheidene planten of ook deelen van beesten; maar de kracht die men daarin zoekt zit dan in de overeenkomst in naam, vorm of hoedanigheid van de plant of het dier, met het doel waarvoor men het wil gebruiken; meer sympathetischen invloed dus. Wil men sterk in zijn handen zijn bij het worstelen dan brandt men de staart van een koeskoes (waaraan hij zich zoo stevig vast kan houden in de boomen) en besmeert de handen met 't roet er van; zwakken bindt men den gurumi, opdat hij niet geheel wegvluchte, met vezels van een onkruid; paré-dòku, opdat de gurumi in z'n dòku, woonplaats zou blijven; voor het zelfde doel slaat men met een bundeltje van dit onkruid: paré-dòku, bij de begrafenis op de kist en dan op het hoofd der familieleden, opdat hun gurumi, die wellicht al voor een deel door den

overledene was meegepakt, in zijn dòku zou terugkeeren. Om te maken dat de rijst volle, neêrhangende aren, zal hebben, besprengt men haar met water en gebruikt als kwast de bladeren van een croton-soort, die lang en afhangend zijn; om de tabak een mooi geel, rijp blad te bezorgen, brandt men er zwavel (geel) onder, enz. enz. honderden voorbeelden staan voor het grijpen. Van andere menschen gurumi te nemen om eigen gurumi te versterken komt niet voor en daarom weet men hier ook niet van koppensnellen (wel zagen we dat men gurumi van anderen zoekt te krijgen om dien andere te verdelgen). Dat als een kind valt de moeder het haar los maakt en het er mee slaat, om door haar gurumi het kind te versterken, komt hier niet voor; ook niet bespuwen of met spuw besmeeren (natuurlijk wel bepraesten met kruiden om booze geesten uit te drijven). Als er eens een enkele keer gemoord is, wordt hart en lever wel eens mee naar huis genomen en steken de kinderen daarin en worden dan met het uitspattend bloed besmeerd of sagobrood wordt er in gedoopt en hun die sago te eten gegeven; maar algemeen beweert men, dat het daarbij niet om den gurumi te doen is, maar om de kinderen dapper te maken.

Ik meen dat de nu geldige hypothese aangaande de natuurvolken deze is: de menschen waren zich eerst van heel niets bewust; toen zijn zij gaan gevoelen en aannemen dat in hen een leven was: leven, dat ze ook rondom zich in de natuur opmerkten; en dat dat leven, de beweging van een algemeenen levensgeest — een levensfluïde — een panthéistischen algeest was. Dat ze naderhand eerst zijn gekomen tot het begrip, dat er buiten dat leven in dien algeest toch ook nog een eigen persoonlijk leven was en kwamen tot het geloof dat dit eigen persoonlijk leven na den dood bleef voortbestaan, waaruit dan de vereering der afgestorvenen ontsproot (Ik geef willicht niet heel juist de bestaande theorie weer, want ik weet er maar wat van af van hooren zeggen).

Het is mogelijk, dat men uit hetgeen men onder andere volken waarneemt tot die conclusie moet komen, maar ik kan mij niet vinden in die gedachte dat de mensch van zoo'n lagen kom-af zou zijn; ik houd mij aan het ouderwetsche geloof dat de mensch, boven alle schepsel, van een zeer hoogen kom-af, van Gods geslacht is en dat hij door de zonde van God gescheiden dat feit meer en meer vergat en zijn geest zich meer en meer op de materie richtte, wegzonk in het materieele. Ik geloof dat de onder vele natuurvolken nog bestaande traditie van een vroegeren gouden eeuw ook zeer zeker op de hooge afkomst des menschen wijst.

Wat de Alfoeren om mij heen aangaat komt het mij voor dat zij denken aan een goede macht — o Gikimoi — met wien zij zich nog flauw herinneren door den gurumi in verband te staan; van wien zij zich ook nog wel kunnen herinneren, dat Hij het recht lief heeft en het kwade haat: getuige hun uitroep, als hun onrecht wordt aangedaan (natuurlijk niet als zij onrecht doen): Una kadàku Awi làkoi pilo-wa: Hij daarboven is niet blind; en aan een booze macht (is niet de Satan de overste dezer wereld?), die haar giki's en du'hutu's overal in de natuur gehuisvest heeft, waardoor men zich omringd gevoelt en voor welke men in aanhoudende vreeze leeft. Zooals ik reeds gezegd heb: bepaalde combinatie's van gedachten en daaruit vloeiende stelsels treft men hier niet aan: alleen maar „bits and ends", maar als ik die samenknoop dan kom ik tot de daareven uitgesproken conclusie.

Om nog iets van den gurumi te zeggen Men kent hier ook dubbelgangers — volggeesten van den mensch (momòté's), van welke geesten een massa overleveringen en verhalen voorkomen. Ik dacht dat zoo'n dubbelganger ook wel de eigen gurumi kon wezen, die uitstapjes maakte; maar ze hebben niets met den gurumi te maken; 't zijn buiten den mensch staande geesten:

momòroka's en 't zou te ver afleiden, die er bij te halen.

Maar heeft nu de gurumi — geest, — die het lichaam als infiltreert en er toch zoo vrij van is dat hij eenigen tijd buiten het lichaam kan vertoeven, heeft die ook een deel, dat meer aan het lichaam gebonden is, wat wij meer speciaal ziel noemen? Mij dunkt ja. Hoe anders blijft de mensch nog dagen leven als de gurumi weg is? Aan wien deelt hij zijne ervaringen mêe als hij weer in het lichaam terugkeert? Men beslist dat hier wellicht niet, maar men spreekt van z'n njawa. Men zou kunnen beweren, dat dit njawa niet inheemsch is, maar, omdat het Mal. is, overgenomen van de Mohammadanen. Maar dat hoeft niet: Mal. woorden (zelfs juist die men in 't gewoon Mol. Mal. niet aantreft) vindt men genoeg in 't Alf., zuiver of verbasterd; denk maar aan: dadaru, surabi, rèmo, tatàpa, enz. enz. Daarenboven wat zegt men voor mensch? O njawa. 1) Waar men van mensch spreekt als njawa, daar spreekt men meteen van zijn ziel. Het lichaam — o ròhé — de uitwendig, zichtbare mensch, is niet de eigenlijke mensch, maar die welke daar in dat lichaam leeft: de zielnjawa. Zooals dan ook in Bijbelsche en dagelijksche taal door ons gesproken wordt van zielen in

1) Voor mensch is wellicht in vroeger tijd meer algemeen in gebruik geweest: o giki = wezen, iemand; dat nu nog maar enkel in staande uitdrukkingen en samenstellingen voorkomt; b.v. o giki ja lalago, groote iemanden (voornamen); o.g. ja uûdu, kleine dito (geringen); o.g. somôa, een ander, afzonderlijk iemand (een één loopend mensch, een ongetrouwde moeder): o bi g. ma somòa, andere iemanden (goden); dé ma giki-ka, met iemand of wezens er in (maden, wormen in vleesch; de geest — in een geweer b.v. of in allerlei —); o.g. manga rònga moi, iemands goed; o. g. manga ngòpa, iemands kind, enz.

Toen was misschien njawa afzonderlijk voor ziel in gebruik. In 't Tobèlo'sche schijnt men zoowel van den mensch, als van de ziel nog met o gikiri te spreken. In 't Loda'sch is njawa geheel op den voorgrond getreden.

den zin van menschen. Dikwijls echter vindt men njawa en gurumi, door elkaar als identiek gebruikt (hetgeen ook in het Hollandsch voorkomt). In het Lod. is gurumi voor geest zeer weinig meer in gebruik en beweert men zelfs dat men het niet anders kent dan in den zin van schaduw, spiegelbeeld. In het Gal. komen bepaald de beide woorden naast elkander voor. Het wil mij voorkomen dat njawa eigenlijk wordt gezegd van dat deel van den onzichtbaren, inwendigen mensch, dat kennis neemt van de buitenwereld en er het lichaam werkzaam in doet optreden. Maar doorgedacht en uitgewerkt als theorie vindt men het onderscheid tusschen gurumi en njawa hier niet. In allen gevalle njawa duidt den mensch aan, niet alleen als soortnaam om hem te onderscheiden van andere schepselen, maar ook als het individueele ik, dat in ieder afzonderlijk leeft en na den dood voortleeft en daarom is het wel in vele gevallen voor ons woord ziel te gebruiken. — Na den dood verandert echter weldra den naam njawa (hoewel die benaming nog voorkomt, bij het straks te vermelden opvangen van de ziel). Na den dood komen de afgestorvenen in twee soorten voor: de diliké's (zij die een plotselingen dood, als het ware met de oogen nog open — gestorven zijn) en de sònè-hôa's, die een natuurlijken dood zijn gestorven (waarschijnlijk de vluchtig — of geest geworden dooden, want hôa wordt gebruikt van vluchtig worden, vervliegen van geuren). De zielen dezer beide soorten afgestorvenen vinden ten slotte een verblijfplaats in eene stad: de geestenstad (ergens aan den horizont, aan den oorsprong der lucht, den aanvang des uitspansels; maar bewonen in die stad ieder een afzonderlijke wijk: de diliké's bewonen het oostelijk gedeelte, de sònè-hoa's, nu door de Galélareezen gòma's genoemd, hebben hun wijk in het westen. Beiden worden door de achtergebleven familieleden en dorpsgenooten vereerd; de eersten slechts in

bijzondere omstandigheden opgeroepen, de anderen in alledaagsche gevallen. De gewone doode blijft nog eenige dagen om zijn dood lichaam zwerven en gevoelt er zich nog niet van gescheiden. Eerst den derden dag, wordt hij door vroeger afgestorvenen met zijn staat in kennis gesteld: „merkt ge wel dat ge geen lichaam meer hebt"; zeggen ze „je handen, waar zijn ze? ze zijn afgevallen." Dan ziet de ziel dat zij geen lichaam meer heeft en zij stort daarover groote tranen. Waarschijnlijk gevoelt zij zich nu zeer eenzaam en zou wel een of ander familielid bij zich willen hebben, en het is zeker in verband daarmede, dat men zich op dien derden dag na het overlijden baadt en scheert, om een deel van zijn g u r u m i aan den afgestorvene ten offer te brengen en de ziel in den waan te brengen dat de nagebleven bij haar zijn. Zonder dat offer komen de nageblevenen familieleden niet van haar los. Is b. v. een familielid buitenaf gestorven en heeft men daarvan geen kennis gekregen, zoodat men zich op dien derden dag niet gebaad en geschoren heeft, dan blijft de ziel, als s ò s o = schim, de nageblevenen bij en hindert ze in al hun arbeid: persen ze k a l à p a uit, ze krijgen geen olie; kloppen ze sago, ze krijgen geen meel; gaan ze op jacht, de s ò s o belemmert hen in 't opsporen van wild, enz., enz. Eerst als ze bericht ontvangen en zich gebaad en geschoren hebben houdt dit op. De ziel blijft nu echter nog om 't graf rondzwerven; getuige het eten dat daar voor haar neergezet, — het vuurtje dat daar onderhouden wordt. Op den 8en dag na het overlijden worden de toovenaars geroepen, die de n j a w a moeten ontweldigen aan de in de lucht huizende t ò k a 's — booze geesten — die liefst de afgestorvenen tot hun makkers maken. Na herhaalde malen zich in somnambulistischen slaap gemaakt te hebben, gelukt het hen met den 8en maal, de ziel in hun macht te krijgen en nu zou zij in de g ò m a-stad eene plaats moeten vinden, doch de daar

verblijvende gòma's willen den nieuweling daar nog niet toelaten omdat hij nog de lijklucht aan zich heeft. Dus wordt de gevangen ziel een plaatsje bezorgd op een eiland ver in zee, of op de maan of in een groote schelp aan een ver strand — naar het schijnt hebben de toovenaars respectievelijk een plaatsje daarvoor — tot tijd en wijle zij die lijklucht verloren heeft.

't Schijnt mij dat in 't Loda'sche niet zooveel werk gemaakt wordt van het vangen van die zielen; die schijnen daar rechtstreeks hun weg te vinden naar de dooden — of geesten stad. Die is daar echter — ten minste voor den stam Baru-niet in de lucht, maar in twee rotsen, die een klein baaitje tusschen Gisi en Kailupa begrenzen: in de noordelijkste zouden de dilikó's huizen, in de zuidelijkste de sònèngè-hoa's of gòmanga's.

Is de sonèngè-hoa, lang genoeg in de afzondering geweest om een plaats in de gòma-stad te vinden, dan waarschuwen de goma's zijn aanhoorigen op aarde, door hen hun toorn er over te doen gevoelen, dat men hem nog niet als gòma (beschermgeest der familie) erkent. (Het schijnt mij, dat hij, zonder die erkenning van hunne zijde, nog niet bij de andere gòma's mag vertoeven). Een der familieleden wordt krank en de gogòma-haté weet te verklaren dat deze krankheid een bezoeking is en niet kan genezen ten zij men een offer gezet heeft voor den laatst afgestorvene, (daar de gòma's hen tot zoolang niet in bescherming willen nemen, tegen de ziek makende toka's). Dan wordt er in allerijl voor zoo'n offer gezorgd: rijst met visch of hertevleesch wordt bereid en dampend neêrgezet en de afgestorvene als gòma geroepen om den geest van dit offer (de wasem-damp) te komen genieten. Heeft dit offer eenigen tijd gestaan dan vraagt men: „grootvadertje of grootmoedertje, als ge klaar zijt met eten, zullen we het eten dan maar wegnemen?" — Hoort men daarop niets dan

geldt dit als toestemming: de gòma is verzadigd; maar tjirpt de huishagedis, dan weet men dat de gòma nog aan den maaltijd is en moet men met wegnemen nog wachten. Is de gòma verzadigd dan begeeft hij zich naar de gòma-stad.

Van wachters aan den ingang der gòma-stad en penitentie's die de afgestorvene te ondergaan heeft voor hij daar kan binnengaan (waarvan men bij andere natuurvolken weet te verhalen) kon ik hier geen spoor vinden. Wel heeft men mij een en ander verhaald, dat daarop gelijkt, maar dit houd ik voor importatie. De een vertelde: om in de gòma-stad te komen, moet de afgestorvene loopen over een brug zoo dun en scherp als een scheermes. Is hij een slecht mensch geweest, dan verwondt die brug hem, kan hij het niet uithouden er over te loopen en valt naar beneden in de naràka = hel; was hij een goed mensch dan opent zich de snede der brug naar weêrszijde, zoodat hij een vlak zoo breed als de voet krijgt om over te loopen en komt hij behouden de stad binnen. De ander verhaalde: aan de poort der hemelstad houden nabi's = profeten en malaékàti's = engelen de wacht en onderzoeken den binnenkomende: heeft hij zich niet gehouden aan verboden, die hem hier op aarde gesteld waren om te houden in dienst van den djini, = geest, dien de tooverdokters eeren dan werpt de beleedigde djini hem omlaag en hij valt in de naràka. Dit is wijsheid van een enkele, die met Mohammadanen in aanraking kwam, maar niet het algemeen gevoelen. Wie der afgestorvenen als gòma = familie-beschermgeest, wordt begeerd, wiens njawa = ziel wordt opgevangen en aan wien, om hem als gòma te erkennen, een offer wordt gebracht, die wordt een gòma en woont in de gòma-stad. Enkelen echter worden niet begeerd. Niet die welke bij hun leven — volgens onze begrippen — een zondig leven leidden: zonde en schuld is er niet voor den Alfoer. Kwam

men door slechtheid in handen van den rechter, dan werd ze gestraft of betaald en daarmede was de zonde weg en de rekening schoon. Legde men het zoo slim aan, dat men niet in handen van den rechter viel dan was men een piet, met wien de anderen rekening hielden en wien ze ontzagen. Maar sommigen sterven ijselijk: in stuipen en vertrekkingen — met een verdraaid hoofd of iets dergelijks — die begeert men niet als gòma; die was reeds bij zijn sterven geheel in de macht der tòka's = booze geesten; de tòka's hebben hem den nek omgedraaid; „o njawa kòmagèna po ma sigòma wa: zulk een ziel maken we ons niet tot gòma", zegt men. Men laat hem in de macht der tòka's en hij wordt één hunner. Dat is de nationale denkwijze, geloof ik.

Ik dacht tot nog toe dat de gòma's een plaats in de respectieve huizen kregen in de tàba of salabé; maar bij nader onderzoek blijkt mij, dat dit slechts de aanspreekplaats is voor de huisgenooten tot de gòma's; sommigen houden er zelfs geen tàba — hangend slaapbankje, of bij anderen een slaapbank op pooten, op 't zoldertje; de vorm der tàba's is verschillend — op na, als aanspreekplaats voor de gòma's, wel altijd voor de dilikè's. Wat Lòda aangaat, daar beweert men zeker, dat de gòma woonstede noch aanspreekplaats in huis krijgt. Men hangt daar slechts een stukje lendenwindsel of een stukje sarong (al naar dat de overledene een man of een vrouw was) aan de daksparren, waaraan de afgestorvene zich dan gebonden gevoelt. Zij die er in 't Galéla'sche geen tàba op nahouden, doen als de Lodareezen.

Zooals nu de gurumi, tijdens hij in 't lichaam woonde, zeer vrij in zijn bewegingen was en het lichaam tijdelijk kon verlaten, zoo en nog veel vrijer is nu de gòma in de gòma-stad. Roept men hem tot een offer dan is hij present. Men zet dat dan op de gewone huis-slaapbank of op een

13

bizonder rond tafeltje dat men daarvoor bezigt en legt er de stukjes lendenwindsel of sarong die van de afgestorvenen afkomstig zijn, bij. Heeft men een tàba of salabé als aanspreekplaats van de gòma's, dan zet men het offer op het zoldertje bij die aanspreekplaats. Ook op andere tijden, als men tot die aanspreekplaats of stukjes oude kleeding nadert of er zich heen wendt, met een nia = een bede, dan hoort de gòma het, want voor een deel is hij daar toch altijd tegenwoordig. Men heeft mij verteld, dat een goed Alfoer zich 's ochtends en 's avonds tot de gòma's wendt met de bede om bescherming voor lichaam en ziel; en als hij op de jacht gaat zal hij zijn gòma's aanspreken en verzoeken, dat ze hem wild doen ontmoeten, hun belovende, als zij goed geluk hebben, er hun een deel als offer van voor te zetten. Eigenaardig is ook de verklaring der Galélareezen, gegeven op de vraag waarom zij de deuren hunner huizen zoo laag maakten, dat men er altijd gebukt in moest gaan: „dat is omdat men altijd in eerbiedige houding ten opzichte van de in huis verwijlende gòma's de woning zou binnentreden." Ook houdt de gòma een oog op de familieleden die buitenat of buiten'slands zijn en is men hen aangaande ongerust, heeft men geruchten gehoord aangaande hun overlijden, dan kan men een slaper (toovenaar) roepen, in wien de gòma, dien hij dan opzoekt, vaart en bericht geeft, aangaande het welvaren of het wezenlijk overlijden van het betrokken familielid. Dit aldus doen spreken van een gòma noemt men saàso. Dus waken de gòma's over al de familieleden, weren de booze geesten van hen af en houden zich van hun toestand op de hoogte; ten minste als men ze op hun tijd (meest eenmaal 's jaars) een offer brengt om hen te eeren en hen gelegenheid te geven zich te verkwikken.

In andere landen, onder de Bataks b.v. is er sprake van de offers aan de afgestorvenen als voor hen noodig om in de andere wereld als personen van aanzien gekend te worden

en hoe meer hun geofferd wordt, hoe meer aanzien zij ginds hebben; zoodat men er het daar in het leven op toelegt veel nakomelingen te hebben, opdat men in de andere wereld de noodige eer ontvange: wijl daar rangen schijnen te bestaan en men van de eene rang in de andere kan overgaan. Wederzijds: hoe meer eer de afgestorvene ontvangt, hoe meer voorspoed hij de zijnen op aarde bezorgt. Daarvan weet men hier niet of niet meer ten minste. Ook zouden in andere landen — naar men denkt — de geesten der afgestorvenen weer en herhaaldelijk sterven en telkens in een anderen staat weer voortbestaan, kinderen krijgen, enz. maar daarvan weet men hier niets. Wat wordt er dan van de gòma's? Men zegt: worden ze oud dan worden ze slechte gòma's, die de nakomelingen onheil aanbrengen en dan worden ze door een toovenaar opgevangen en aan de 44 lòka's (booze geesten) in de lucht tot medgezellen gegeven (44 schijnt men een machtig aantal te vinden). 't Zou te verklaren zijn, dat men dit dacht: voor menschen als ze eenmaal oud, grijs, en holoogig worden, is men ook bang en verscheidenen hunner worden daarom reeds als in verband met tòka's te staan verdacht. 't Zou dus wel eenigszins logisch zijn, als men ook van de oude gòma's de gedachte koesterde, dat zij met den ouderdom min deugdzaam werden. Dus de gòma's worden voor een deel o gòma-ma dorou: slechte, schade aanbrengende gòma's maar blijven voor een ander deel goede gòma's, naar 't schijnt in niet veranderenden staat.

De dilikė's hebben hun aanspreekplaats in de woning van een familielid en naast den wongé (de geest van den Urvater van het dorp) in den dorpstempel. Daar het meest zielen van afgestorvenen zijn, die een geweldadigen, bloedigen dood, 't zij in den oorlog of door zelfmoord, gestorven zijn (hoewel er ook anderen onder zijn, daar elke plotselinge dood, b,v. ook door een val uit een boom, iemands ziel tot

een d i l i k é maakt) zijn ze ook naar het schijnt van woeligen, dapperen, bloeddorstigen aard. Zij zitten in hun wijk in de geesten-stad op den grond elk op zijn afzonderlijke bamboe van één geleding en rijden zich daarop voortdurend voor- en achterwaarts, om snel, als het gewenscht wordt, te kunnen opspringen. Berst een dier stukken bamboe, onder die manoeuvres, dan geeft dat groote vreugd en een luid gejuich (m a n é r é) wordt aangeheven. Ze vermeien zich met het drinken uit bamboe-bekers, los toegekurkt met bloemen van de roode b o e n g a - r a j a; zij drinken daaruit geen palmwijn maar b l o e d (het doet denken aan 't Walhalla der Batavieren). Als de g u r u m i van een toovenaar er op uit is om een weggenomen g u r u m i terug te halen, moet hij in de geestenstad zijn en de wijk van de d i l i k é's voorbij; maar dan moet hij zich diep bukken, anders — als de d i l i k é's hem zien — springen ze vlug op en dwingen hem, een teug uit hun bloedbeker te nemen. Deze d i l i k é's krijgen van tijd tot tijd hun offer in de huizen der respectieve familieleden, maar worden slechts opgeroepen als men ten oorlog gaat: dan moeten ze mee om de krijgslieden te beschermen en moedig of onkwetsbaar te maken. Een enkele maal roept men hen ook op, in het huis van een familielid, in geval van ziekte, als de toovenaar uitgemaakt heeft, dat men met zulke sterke booze geesten te doen heeft, dat de g ò m a's ze niet baas kunnen worden. Gaarne doet men dit niet, want de d i l i k é treedt in den toovenaar meestal als een schrikverwekkend, wild wezen op, dien men ten slotte nog moet dwingen zijn hulp te verleenen. Zegt hij dat hij het met de t ò k a's wel klaar zal spelen, dan gelooft men beter te worden; maar zegt hij: neen, ik help je niet, je bestemde uurtje is dààr, over 2 – 3 – 4 nachten moet je opstappen, dan legt men zich daar ook bij neder.

Nu moeten we nog spreken over de indrukken en verrichtingen van z i e l en g e e s t; *a.* wordt de ziel zich bewust

van een voorwerp dan heeft zij eene voorstelling. Het verstand is die kracht der ziel die de voorstellingen, zinsindrukken en beelden verwerkt. Verstand is in het Gal. sininga; *b.* wordt de ziel zich bewust van een toestand, dan heeft zij eene aandoening, een gevoel (aangenaam of onaangenaam) of medegevoel. Het gemoed noemt men den zetel en de werkplaats der aandoeningen. Gemoed is in het Gal. eveneens: sininga; *c.* wordt de ziel zich bewust van een innerlijke beweging of aandrift dan heeft zij eene begeerte. De wil is die kracht der ziel die de begeerten regelt. Wil is in het Gal. alweêr: sininga. — Het binnenst uitgangspunt van alle geestelijk kennen, gevoelen, begeeren heet het hart. — Hart is in het Gal. ten slotte ǒǒk: sininga.

(De lever: ǒko, als 't grootst orgaan onder de ingewanden, wordt door den Gal. beschouwd als de hoofdzetel van den levensgeest = gurumi. Toch wordt aan de lever geen medewerking bij indrukken, aandoeningen of begeerten toegeschreven — (wel in het Mal. hati). — De toovenaar-medicijnman moet altijd op de lever acht geven, of de tǒka's die ook aangetast hebben; want daar azen die booze geesten op en hebben ze daarvan een goed deel verorberd dan is men om koud).

Dus voor alles: hart, wil, gemoed, verstand slechts eén woord sininga. Het is zeer sober en niet bevorderlijk aan de duidelijkheid der lessen, die men over het zinne-, ziele- en geestesleven zou willen geven.

Het meest innerlijk geestelijk bewustzijn des harten heet het geweten. Voor geweten zouden we kunnen gebruiken: raba = het binnenste. Er komt b. v. voor: o raba itutu: het geweten klopt; ook heeft men: o raba itonga: het binnenst krijgt een kier — (voor groote ontsteltenis en vrees, — alsof de geest door die kier wilde ontsnappen van schrik, wellicht gelijk aan ons: „m'n hart

stond stil"). Ook verder komt raba wel voor als indentisch met sininga.

Rest nu: IIe. Welk der woorden gurumi, njawa, gòma, sininga, kan als identiek gesteld worden met de woorden: geest, ziel, hart?

Door het reeds gezegde is dit reeds eenigszins duidelijk geworden: Gurumi, zal in sommige zinnen, waar het als: leven, levensgeest, levenskracht, moet voorkomen, in de plaats van geest kunnen worden gebruikt. B.v. in: „o God der geesten van alle vleesch"; „toen kwam zijn geest weder in hem", „die den geest der vorsten als druiven afsnijdt" enz. Het kan ook wel om van den Heiligen Geest te spreken als: o Gurumi Da tĕtébi."

Maar zie nu maar eens in Trommius, in hoeveel andere zinnen het woord geest voorkomt en dan gaat het niet aan om daarvoor doorgaand gurumi te gebruiken.

B v. „het geschiedde dat zijn geest verslagen was". Hier hebben we dunkt mij geest in zijn geheel, genomen voor den zetel van het gevoel der ziel: het gemoed en zal men moeten vertalen, sininga;

„die ik met den geest der wijsheid vervuld heb". Hier is van een bizondere, niet des menschen en ook niet Gods Geest in zijne volheid sprake. Of hier o tjawaro ma gurumi begrijpelijk zou zijn? Ik geloof het niet; ik zou zeggen laten we hier liever nemen: o tjawaro magiki";

„dat toch twee deelen van Uwen geest op mij zij". Hier is wel sprake van des menschen geest, maar niet van zijn levensgeest. Het heeft hier meer de beteekenis: Uw wonderbare geesteskracht: en ik denk dat we hier om te willen worden verstaan zouden moeten zeggen barakàte (hoewel het gevaarlijk is mee te gaan in de bestaande meening als of de mensch bĕrkat = zegen, wonderkracht van zich zelf zou hebben).

„de geest mijns buiks benauwt mij." Deze uitdrukking verbijstert mij wel een weinig. Ik denk dat bedoeld wordt: „de overleggingen des harten". Buik zou dan behouden kunnen worden: in mijn hart of in mijn buik, komt hier identiek voor en wij zouden dus krijgen: aipòko ma dibang

„en door den Geest Zijns monds (gemaakt) al hun heir". Awi uru ma gurumi, zou zeker een zeer ongewone uitdrukking zijn; misschien zouden we mogen zeggen: de kracht zijns monds: Awi uru ma buturu".

„Hij maakt zijne Engelen geesten", Dit abstracte verzamelwoord is zeer moeilijk weer te geven: wellicht zou men kunnen zeggen: Awi malaékàte Waàka o bigiki (??)

„Als de Heer zal afgewasschen hebben den drek der dochteren van Zion, en de bloedschulden van Jerusalem zal verdreven hebben uit derzelver midden, door den geest des oordeels en door den geest der uitbranding". Indien we het nog eens zoover brengen om dat vers te vertalen, zou ik hier voor geest ook aanraden: giki.

Maar we komen niet aan een eind: er is veel te veel. Dit is reeds genoeg om te begrijpen, dat we het in 't Gal. moeilijker hebben dan de schrijvers in 't Hebr. en in 't Gr., die met één woord veel konden uitdrukken en dan de vaderen die zich ook aan één woord konden houden bij de vertaling.

O njawa voor ziel: zooals we boven aantoonden gaat dat in het gewoon spraakgebruik ook wel; maar ga nu maar weêr naar Trommius en zie, daar hebben we Gods ziel en de Ziel van den Messias. Waar nu ook njawa zeer bepaald mensch is, voor 's menschen uitwendige verschijning, kan men hier toch niet njawa vertalen. Hier beteekent ziel of: Ik (mijn inwendige persoon) b.v. „mijne ziel zal van U walgen" en dunkt mij zal de vertaling hier het duidelijkst zijn als men zegt: „Ik zal van U walgen". òf ziel is weer in het geheel genomen voor een harer

werkingen of bewegingen en zullen we wel bij Sininga terecht moeten komen.

Ook als er van 's menschen ziel sprake is zullen we dikwerf tot sininga de toevlucht moeten nemen; b.v.; „zijne ziel kleefde aan Dina"; „Een zwaard zal door Uwe eigene ziel gaan", enz.

Omdat gurumi en njawa identiek afwisselend voorkomen, zou men voor het: „vleesch met zijne ziel d. i. zijn bloed", zeer goed njawa kunnen gebruiken. Maar omdat njawa, ook zeer bepaald mensch is, zal men het ook niet kunnen gebruiken in: „alle wremelende ziel"; „de aarde brenge levende zielen voort"; „al het gedierte waarin eene levende ziel is", enz. In de beide eerste zinnen zou: o do dadi i ooho = levende schepselen, verstaanbaar zijn; en in den laatsten 't best ziel weggelaten worden: en „o haiwan i ooho moi moi: al het levend gedierte" gebruikt moeten worden.

Der moeilijkheden zijn zooals gij ziet velen.

O gòma (voor de ziel na den dood) is dunkt mij niet te gebruiken, omdat men naar mijn gevoelen, met dat woord gòma, ook de geheele gedachtenreeks oproept, die aan de vereering der afgestorvenen en aan hun voortbestaan, speciaal als beschermgeesten van de achterblijvenden verbonden is. Men zal dus dunkt mij het best doen om voor de ziel na den dood njawa te vertalen.

O sininga, hebben we gezien kan hart zijn. Kon het dat nu maar alleen zijn dan was het woord wel zoo pittig, maar omdat het nog zooveel meer kan zijn wordt het wel wat vaag, maar de zin waarin het voorkomt geeft er dikwijls de noodige duidelijkheid aan.

Waarde broeders, ik moet mij tot dit — ja, werkelijk, ik steek er den gek niet meê — korte en oppervlakkige — n.m.l. kort en oppervlakkig naar den grooten omvang en eigenlijke diepte van de

behandelde punten — ik moet mij dus tot dit korte en oppervlakkige woord van inleiding bepalen, en toch mij verontschuldigen, dat ik het zoo lang gemaakt heb en U dank zeggen voor het geduld waarmede gij mij hebt aangehoord.

Duma-Galéla, April 1905.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

De zending in Posso gedurende 1905,

door Ph. H. C. HOFMAN.

Nu ik mijn dagboek doorblader om daaruit een overzicht samen te stellen over het afgeloopen jaar, valt het mij niet makkelijk de verschillende indrukken behoorlijk weer te geven. Het was voor onze Possozending een veelbewogen jaar, vooral omdat de politieke dampkring gezuiverd moest worden.

We gevoelden ons wonderlijk te moede toen Br. Kruijt ons eind December 1904 verliet. Een jaar van vriendschappelijk samenwerken lag achter den rug. Nu zou de zwaarte van het werk op mij alléén rusten. Vaak had ik toèn het gevoel als van iemand, die een hoogen berg staat te beklimmen: inspanning van alle krachten! En nù kan ik mijne gevoelens niet beter vertolken dan met de woorden uit Ps. 116:

„Wat zal ik, met Gods gunsten overlaân,
„Dien trouwen Heer voor Zijn genâ vergelden?"

Want door Zijne genade is het, dat dit overzicht mag staan in het teeken van vooruitgang. Ons werk heeft een flinken stap in de goede richting gedaan, want groote belemmeringen voor het welslagen van onzen arbeid zijn uit den weg geruimd.

De ziekenpraktijk was vooral aan het begin en aan het einde van het jaar zeer druk. Verscheidene malaria- en beriberi-lijders eischten veel zorg, terwijl thans de mazelen bijna ieder huis binnentreden onder zeer kwaadaardige vormen.

Sterfgevallen kwamen tot nog toe niet veel voor, hetgeen

wel te verwonderen is, daar vooral met de mazelen zeer zorgeloos wordt omgesprongen. Zoo had ik dus een grooten toeloop van zieken, hoewel die volstrekt niet door me gezocht wordt, want 't behandelen van zieken kost veel tijd. En dat artikel is tot verwondering van menigeen ook hier in Midden Celebes niet goedkoop.

Den 22en Januari werden we vlak na de godsdienstoefening opgeschrikt door een vrij hevige aardbeving, die ongeveer drie minuten aanhield. Allen zochten we ons heil op het erf, maar de grond golfde zoozeer, dat we op moesten passen, wilden we niet omrollen. Ons huis waggelde als een gans en de boomen schudden bedenkelijk hunne kruinen. Alles liep evenwel zonder schade of ongelukken af. In het Parigische was men er slimmer aan toe, want vijf huizen stortten er in, terwijl een vloedgolf een heel eind van het strand wegsloeg.

Toen ik eenige dagen daarna op reis ging, vroeg een der dorpshoofden te Panta mij: „Is het waar, dat nog vele aardbevingen zullen volgen?" Op mijn vraag hoe ze aan dat bericht kwamen, antwoordde mijn vriend: „Wel de Slammen zeiden ons, dat zulks het gevolg was van onze zonden en toen we dat niet geloofden, voegden ze er aan toe: zelfs de pandita heeft het gezegd!" Het bleek mij weer, hoe vaak de Slammen onzen panditanaam misbruiken om er hunne beweringen of bedoelingen mede te dekken. Dat gesprek bood mij echter een goede gelegenheid om de liefde Gods op den voorgrond te plaatsen. Dat God komt in „stormwind" en „aardbeving" en „vuur", dat wil er bij den Toradja wel in, want vrees is de grondslag, waarop het godsdienstig gebouw bij hem is opgetrokken. Maar dat God evenzeer komt in „het suizen van een zachte stilte", neen dat is hem veelal nog te wonderbaar; zoo iets hebben de voorouders hem nooit geleerd!

Met voldoening zie ik op mijn landreis naar Donggala

in de maand Februari terug. Die reis had een tweeledig doel: ik wilde den Heer Engelenberg, Assistent Resident, bij zijn thuiskomst uit Holland begroeten; tevens Br. Kruijt, die op zijn reis van Halmaheira naar Java eenige dagen te Donggala zou logeeren, ontmoeten. Vooral onder onzen tegenwoordigen Assistent Resident valt het de zending zeer gemakkelijk eendrachtiglijk samen te werken met het Gouvernement tot heil van Midden Celebes. Die beide zijn als twee armen den Toradja toegestoken. De een wil oeconomische, de ander geestelijke zelfstandigheid van den inlander. Is het wonder, dat beide de handen vaak ineen slaan om zoo het voor oogen gestelde doel te bereiken? Dit sluit echter niet uit, dat ieder zijn eigen weg bewandelt.

In April werd de bevolking te Koekoe en te Tomasa dagen achtereen in onrust gebracht, omdat het gerucht liep, dat een der gezanten van Loewoe, n.l. Ambe Ma'a in aantocht was, vergezeld door 500 makkers. De bewoners van Koekoe moesten getuchtigd worden, omdat zij de vestiging van een goeroe in hun dorp hadden toegelaten. Met de lieden van Tomasa hadden de Loewoeërs nog een oude rekening te vereffenen. In 1888 n.l. was Ambe Ma'a zeer onhebbelijk geweest tegen Papa i Melempo en de zijnen. Bij zijn aankomst in genoemd dorp trof Ambe Ma'a een der bewoners aan gekleed met een lange broek. „Wat! zijt gij ook al Hollander?", zoo sprak hij smalend. „Trek uit dat ding!" Bevreesd voor de overmacht moest de man ten aanschouwe van velen zijn lange broek met een korte inlandsche verwisselen. Dit zette natuurlijk kwaad bloed. Dit werd er niet beter op toen Papa i Melempo bevel kreeg zijn woning te verlaten en af te staan aan den afgezant van Loewoe. „Gij zelf kunt wel bij de varkens slapen" zoo voegde Ambe Ma'a hem schamper toe. Maar het dorpshoofd liet zich niet vernederen en bleef in zijn woning. Nu kwam men om wraak te nemen, te meer omdat de hoofden van Tomasa de vestiging

van onzen post te Koekoe zeer begunstigd, ja feitelijk mogelijk gemaakt hadden.

Om mij op de hoogte van zaken te stellen trok ik zelf naar het bovenland. Het bleek mij, dat Papa i Melempo zich reeds van de hulp van den vorst van Todjo verzekerd had. Aangezien we in het onzekere verkeerden omtrent den toestand te Koekoe trokken we nog dien zelfden avond daarheen, maar vonden bij aankomst alles rustig.

Bij het aanbreken van den dag vergaderden de goeroe en ik met de drie hoofden uit die streek. Zij wisten mij echter niets naders te vertellen. Maar de Loewoeërs verwachtte men ieder oogenblik. In ernst vertelden die hoofden mij, dat het zoo kwaad vechten was met Loewoe, omdat hun heer over allerlei krachten te beschikken heeft: „Onze rijst verandert hij in wormen! Willen we vechten, hij beveelt de bijen en in zwermen vallen ze op ons aan want zij zijn de soldaten! Komt de vorst uit het Zuiden dan voert hij een vlag met zich, wappert die vlag naar links, dan sterven daar onze lieden als muizen; wappert ze naar rechts dan evenzoo aan den rechterkant! Schieten we op onzen vorst, dan is hij onkwetsbaar, want er komt slechts water uit ons geweer, hoewel wij het met kogels geladen hebben. Trekken we ons zwaard, we kunnen het niet uit de scheede krijgen, want het zwaard verlengt zich steeds onder het uithalen!"

Deze gezegden zouden nog met vele te vermeerderen zijn. Ik herinnner mij b.v. dat een oude van dagen mij verzekerde dat de vorst van Loewoe een hemelling was. 't Behoeft dus geen verwondering te verwekken, dat de Toradja's als met lamheid geslagen zijn tegenover zulke „machten".

Bijna een week heb ik te Koekoe doorgebracht, maar de Loewoeërs zijn niet verder gekomen dan tot aan den Zuidkant van het Possomeer. Het schijnt dat Ambe Ma'a zelf in ongenade bij zijn vorst is gevallen.

Tijdens mijn verblijf te Koekoe woonde ik nog eene te-

rechtzitting bij. Een vrouw, wier echtgenoot ziek was, was te intiem geweest met een anderen man. Op heeter daad betrapt, werden door de familie van de beleedigde partij — in dit geval de zieke echtgenoot — de schuldigen aangeklaagd bij het bekende hoofd Tarame. Deze zou de zaak berechten.

Juist terwijl ik te Koekoe was kwam Tarame, vergezeld door een twintigtal makkers, opdagen. Men nam plaats in de rechtzaal ... een vloer onder een der rijstschuurtjes.

Nauwelijks waren de nieuw aangekomenen gezeten of de schuldigen lieten van hun erf een karbouw brengen. Zoo'n dier noemt men poraa = de bloedbestrijker, is dus het offer dat de zonden moet wegnemen. Wordt niet direct bij aankomst van de beleedigde partij zoo'n offerdier gegeven, dan toont men zich door zoo'n handelwijze niet genegen de schuld af te koopen, en worden de beide overspeligen volgens het gewoonterecht direct gedood door het zwaard.

Tijdens de terechtzitting bleef het dorpshoofd met de schuldige dorpsgenooten zorgvuldig in zijn huis. De onderhandelingen werden dan ook door middel van boodschappers gevoerd.

Het offerdier werd vlak naast het rijstschuurtje geslacht. Nu kon de zaak worden afgehandeld. Men hoopte dat Tarame het gewoonterecht van Koekoe zou volgen en dus vier buffels zou eischen. Nu het eerste deed hij ook, maar dat gewoonterecht werd zóó uitgelegd dat zoowel de man als de vrouw vier buffels moesten betalen. Men keek leelijk op zijn neus. Maar of men de clementie van de rechtbank al inriep het baatte niets. Men was er nog niet!

„Zie wij hebben onze zwaarden medegebracht", zoo sprak Tarame, „om zoo noodig de schuldigen te dooden, maar om nu de scherpte dier zwaarden te omwinden, zoodat niemand leed geschiedt, hebben we nog zeven stukken goed noodig." (wewesi mpenai.) De boodschappers sprongen weer op en

brachten dien eisch over aan het dorpshoofd, dat in zijn huis zat. Men begon te loven en te bieden, maar al dat gepingel hielp niets. De eisch bleef gehandhaafd. Men draafde nu links en rechts, vroeg zelfs den goeroe en mij om een bijdrage, om zoo het benoodigde goed bij elkaar te krijgen, hetgeen ten slotte ook gelukte. Met een vergenoegd gezicht bekeek Tarame zijne schatten.

„En nu ten slotte de regeling van den bruidschat nog", besloot Tarame. Zooals men weet ontvangt bij ieder huwelijk de familie der vrouw een kleineren of grooteren bruidschat van haar aanstaanden man en diens verwanten. Er werd beslist dat de familie der schuldige vrouw den bruidschat dubbel moest terug betalen. Het bleek nu ondubbelzinnig dat de linkerhand heel goed wist wat de rechterhand gegeven had. Al de tegenwoordig zijnde verwanten van den beleedigden echtgenoot wisten nog precies op te noemen wat zij jaren geleden cadeau gegeven hadden. Dat ontvingen zij nu terug en nog wel ... dubbel!

Tarame had dus weer zoo zwaar mogelijk beboet, daarvoor nog wel een zedelijk motief gebruikende, want aan het slot zei hij: „ik heb ulieden nu een les gegeven, opdat ge het een tweede keer niet meer doen zult!"

Hing er gedurende de rechtspraak een benauwende atmosfeer, dat veranderde geheel toen de zaak beslist was. Het betalen van boete maakt bij een Toradja alles goed. Zie zoo, dat was nu weer achter den rug! De schuldigen waren vrij, de beleedigde partij was voldaan. Onder vroolijk gelach werd de geslachte buffel verdeeld, en niet lang daarna zaten we te genieten van een gemeenschappelijken maaltijd. Toen ik naderhand aan de lieden van Koekoe vroeg of ze nu niet boos waren op de beide bewuste dorpsgenooten, die hun zooveel schade berokkend hadden, keken ze me erg verwonderd aan; ze vonden me blijkbaar zeer onnoozel. Op mijn vraag of deze beide lieden nu ook samen zouden trouwen,

lachte men hartelijk en zei: „natuurlijk, 't is toch niet voor niets, dat ze beboet zijn." Bij ons zou men zeggen: „je moet toch wàt voor de moeite hebben!"

18 Maart werden we verblijd met de komst van Dr. Adriani. Nog bijna twee maanden hebben mijne vrouw en ik geprofiteerd van diens lessen in de Bare'e taal. Een zelfde doel voor oogen, hebben we eendrachtiglijk samen gewerkt. Zijn rijke kennis van taal en volk stelde hij geheel ten onzen dienste, waarvoor we hem ook langs dezen weg dank zeggen.

Dat we niet langer in directen zin samenwerkten kwam, omdat we ons huishouden in Mei tijdelijk naar het dorp Tomasa overbrachten.

Woonden mijn vrouw en ik verleden jaar drie maanden onder den stam der To Pebato, nu vonden we het geschikter ons onder dien der To Lage te vestigen. Dezen zijn heel wat minder toeschietelijk dan de eerstgenoemden, zoodat ook het aantal bezoekers in het begin heel wat minder was dan verleden jaar te Boejoembajaoe. Maar de droppelen zijn tot een milden regen geworden, en na een verblijf van vijf maanden viel ons het scheiden moeilijk.

Een bezoeker uit een naburig dorp vroeg mij op zekeren morgen, wanneer Tantowi, de zoon van Papa i Melempo, — die zooals men weet met Br. Kruijt de reis naar Java heeft medegemaakt — toch terugkwam. Ik antwoordde hem: „misschien duurt het nog eenige maanden voor ge hem weer ziet!" „Is hij dan heengegaan naar het dorp waar God woont, om daar God te zien?"

Deze vraag hangt waarschijnlijk samen met de praatjes der Slammen, die den Toradja's steeds wijs maken, dat God te Mekka woont in een prachtigen tempel. Ik vertelde dezen gast, — zeer tot zijne verwondering — dat God niet op deze wereld woont. Verbaasd zei die jonge man daarop: „zoo, dus zelfs jullui Hollanders hebben God niet eens ge-

zien!" 'k Heb toen getracht hem duidelijk te maken, dat wij God moeten leeren zien met het oog van ons hart; voorts hoe Jezus gekomen is en ons heeft getoond en verklaard wie God is. — Bij zulke gesprekken vraag ik mij dikwijls af: wat zal zoo iemand toch verstaan van de liefde Gods? Maar dan is het ook weer dat oude bijbelwoord dat bemoedigt: de Heilige Geest is het die levend maakt. Een sprekend bewijs is daarvoor weer die krachtige opwekking die in Wales is ontstaan, waardoor zoovelen zijn gekomen tot navolging van den Heiland.

Wat mij te Tomasa sterk is opgevallen, is dat bijna volslagen gebrek aan initiatief, aan zelf — willen. Alles heeft daar het dorpshoofd en de zijnen in handen.

Over de school sprekende, vroeg ik een jongen man, waarom hij vroeger de school niet bezocht had. Antwoord: de kabosenja heeft het niet bevolen! Maar waarom dan je jongere broer wel? Antwoord: dat wilde de kabosenja!

Een ander vroeg ik bij een ophanden zijnd feest of hij daar heen ging. Antwoord: als de kabosenja het beveelt. In een gesprek met een vrouw bleek mij, dat zij niets met haar man op had. Maar waarom ben je dan toch met hem getrouwd? Antwoord: de kabosenja wilde het.

Met het oog op de evangelieprediking heeft deze willoosheid echter niet alleen haar schaduwzijde. Er is ook een lichtzijde. Gaat het dorpshoofd over tot het Christendom dan volgen natuurlijk de overige dorpsgenooten, want: de kabosenja wil het Daarom is de aangewezen weg voor ons, zendelingen te Posso: richt u allereerst (ik zeg niet: uitsluitend) tot de hoofden, anders is uw werk vruchteloos.

Toch zijn er natuurlijk uitzonderingen en worden er Toradja's aangetroffen die meer zelfstandigheid betoonen. Zoo kwam een jonge vrouw zeer vaak bij ons op bezoek. Het was ons al spoedig duidelijk, dat ze iets op haar hart had. En eindelijk, ja daar kwam het hooge woord er uit: ze

leefde in onmin met haar man, met wien ze nog geen jaar getrouwd was. Ze spraken niet tegen elkaar, meermalen had haar man gedreigd haar te zullen dooden. Ook zij bleek door pressie van het dorpshoofd tot dit huwelijk te zijn overgegaan. Ze had reeds zoo vaak een aanzoek geweigerd tot ten slotte de oudsten van het dorp gezegd hadden: „jij schijnt geen mensch van deze wereld te willen hebben; voor jou moet zeker iemand uit den hemel dalen". Uit vrees is ze ten slotte getrouwd.

Nu waren verscheidene hoofden boos op haar omdat ze haar man niet meer toesprak, daar deze haar het leven zuur maakte. Door vele dorpsgenooten werd ze ontweken. „Nu als gijlieden dan niets meer met mij te doen wilt hebben, dan ga ik naar den pandita en diens vrouw, zij zullen mij wel ontvangen." Eenigen tijd heeft ze toen les gehad van mijne vrouw in naaien, lezen en schrijven. Maar er kwam heimelijk verzet van alle kanten, zoodat ze ten slotte haar man moest volgen naar ver gelegen tuinen. Van het onderwijs kwam toen niets meer. Hot slot der geschiedenis is, dat ze toch toestemming heeft gekregen om te scheiden. Van huwelijken die, zooals dit, om een of andere reden niet lang stand houden zegt de Toradja heel eigenaardig: „de boom is niet gehakt, hij is slechts een beetje gekorven", m. a. w. de liefde gaat niet heel diep.

De invloed van den Islam is tot nog toe zeer gering onder de Toradja's. Een der hoofden — een broer van Papa i Melempo — is sedert eenige jaren echter Slam geworden. Steeds draagt hij een bid-kleedje bij zich, waarop Mekka en al haar heerlijkheden zijn afgebeeld. Op de bepaalde tijden prevelt hij met veel vertoon zijne gebeden. Zoo ook toen hij te Tomasa vertoefde en ons eenige malen bezocht. Terwijl eenige dorpsgenooten op onze voorgalerij verzameld waren raakte ik met hem in gesprek over den naam van God. „Allah taäla" dàt was de goede Godsnaam;

Pue Ala, zooals de pandita's Hem noemden was slechts een naam voor de heidenen! „Maar waarom bidt ge in zulke onverstaanbare taal tot God? Verstaat God alleen de Arabische taal en kent Hij onze landstaal het Bare'e niet? Waarom spreekt ge tot God in een taal, waar ge zelf niets van begrijpt en uwe omgeving nog minder?" Met ernst beweerde deze volgeling van Mohammad toen, dat God uitsluitend Arabisch verstaat, want: dat is de taal van Mekka! Men gevoelt direct wat een minachting uit deze beschouwingen spreekt tegenover den heidenschen Toradja. Ik hervatte toen: „maar als dat zoo is, dan hoort God ons Hollanders en andere volken óók niet!" Ja, dat was eene conclusie, die hij toch niet aandurfde. Verlegen draaide hij rond, vooral toen de scherp toeluisterende Toradja's hem uitlachten. Ten slotte lachte hij zelf mede en zei: „uw woord is waar!" Terwijl de avond viel, zaten we nog geruimen tijd over het dienen van God te spreken. Ik eindigde met een Bare'e gebed, dat ik juist had opgeschreven, voor te lezen. Het was geheel spontaan dat samen-komen, dat samen-spreken, maar ik geloof, dat allen iets gevoelden van de tegenwoordigheid des Heeren.

Aanvankelijk was ik niet van plan op de opsnijerij van dezen Slamschen gast in te gaan: redetwisten levert zoo weinig wezenlijks op voor het Koninkrijk Gods. Maar gedachtig aan het hier geldende: „wie zwijgt, die is overwonnen", deed ik het toch.

Diezelfde dagen bezocht ik Papa i Melempo in zijn tuinhuisje. Ook den juist genoemden broer trof ik er aan. Het bidden van dezen gaf aanleiding tot een gesprek over den toestand der ziel. Ik gebruikte het welbekende beeld van een prauw, die zwaar wordt als ze lang te water ligt, ook doordat zich zooveel wat in het water leeft daaraan vast hecht, ten slotte lek wordt en zinkt. Alleen wanneer de prauw verzorgd, schoongemaakt en op het droge gehaald

wordt blijft ze licht. De toepassing ligt voor de hand; alleen wanneer Christus onze ziel reinigt wordt ze licht en kan ze tot God omhoog stijgen. Papa i Melempo, die — zooals Br. Kruijt reeds vroeger heeft opgemerkt — een „philosoof" is, zei na eenig nadenken: „ja toea, mijn ziel is noch gelijk een prauw, die lang te water heeft gelegen, noch gelijk eene, die reeds is schoongemaakt. Mijne ziel hinkt nog op twee gedachten (letterlijk: kreupelt nog). Zij weet nog niet, wat zij wil: zij is niet slecht, maar goed óók niet". „Hoe komt ge tot die wetenschap?" vroeg ik den broodmageren, ziekelijken man. Hij hervatte toen: „zie ik sterf niet, maar leven mag 't óók niet heeten; nu eens ben ik wat beter dan weer wat minder. Was mijne ziel slecht, ik zou zeker sterven, was zij wit, ik zou stellig gezond zijn." De toestand der ziel werd dus afgeleid uit dien van het lichaam. De gevolgtrekking moge niet juist zijn, 't bewees mij toch weer op nieuw, dat onze vriend nadenkt over meer dan alledaagsche dingen. Ik trachtte hem duidelijk te maken, dat, al is het lichaam ziek, de ziel nog wel gezond kan zijn en vertelde hem van Job.

Evenals verleden jaar maakte ik dit jaar met mijne vrouw een reis naar het Possomeer. Van Tomasa ging het naar Koekoe. De goeroe en njora van dit dorp vergezelden ons. Vóór zonsopgang waren we steeds op pad, en genoten dus van de ontwakende natuur. (De goeroe gaat geregeld ééns in de maand naar het Possomeer, om voeling te houden met de bewoners aldaar.) Er waren ook toen weer vele patiënten, onder wie eenige lepralijders, anderen met verwaarloosde wonden. Ik voer nu met den goeroe naar de verschillende hutjes die aan den Meeroever opgeslagen waren en bezocht de zieken. Wat zijn zulke lieden dankbaar voor een bezoek, en laat men dan wat gambir en wat zout achter dan rekent zoo'n patiënt dien dag zeker tot een van zijn geluksdagen.

De ziekenbehandeling is aan het Possomeer een uitstekend middel om het vertrouwen der nog vreemd tegenover ons staande bevolking te winnen.

Zoodra het bekend was, dat we aangekomen waren, kregen we druk bezoek van vele bewoners rondom het Meer. Met een der hoofden, die echter meer praats dan macht heeft, liep het gesprek over de school. „Is het waar, dat te Koekoe reeds twee kinderen school gaan?" zoo vroeg hij me. Ik antwoordde bevestigend en noemde de namen der kinderen. „O", hervatte toen deze bezoeker, „dan is de ééne jongen nog familie van me en is het duidelijk dat zijn vader mij als oom in deze zaak niet gekend heeft. Ik zal hem zeker beboeten met 1 of 2 buffels." „Toont gij zóó uwe vriendschap met den goeroe en mij, dan zijt ge ook de rechte broeder niet", viel ik hem in de rede. „Dan zal ik ons bewijs van vriendschap — een juist beloofden zak zout — ook maar achterwege houden." Neen dat vond de man toch minder geschikt. Heel grootmoedig beloofde onze vriend toen, dat hij zijn familielid over deze zaak niet lastig zou vallen, en de jongen op school mocht blijven.

Dit jaar heeft het Gouvernement de To Napoe eens flink onderhanden genomen. Men behoeft de vorige jaarverslagen over Posso maar door te bladeren om te begrijpen wat dit voor den zendingsarbeid hier wil zeggen. Vele, vele jaren werden vooral de To Pebato onder wie wij het Evangelie brengen, getiranniseerd door de ruwe bergbewoners van het Westelijk gelegen Napoe. Aan hunne strooptochten kwam geen einde. De meest willekeurige boeten werden opgelegd. Dit jaar nog moesten twee dorpen samen 80 buffels boete betalen, omdat zeker meer dan 60 jaar geleden een hutje van de To Napoe is afgebrand door onvoorzichtigheid van de ouders der tegenwoordige bewoners van die dorpen.

Steeds zaten de To Pebato onder den druk dier bergbewoners, hetgeen ten gevolge had dat zelfs aan den landbouw

weinig of niets gedaan werd. Men verbouwde rijst en mais, meer ook niet. Aan klapperteelt b.v. viel niet te denken want... de To Napoe plukten geregeld de vruchten.

Reeds eenige malen had de Controleur de To Napoe opgeroepen om besprekingen te houden. Ze beloofden te komen maar verder dan tot beloven kwam het niet. De Controleur verzocht mij daarop hem te willen vergezellen naar het bovenland om de besprekingen mede te leiden en hem te vertolken, om zóó nog een laatste poging aan te wenden tot minnelijke schikking. Dagen lang vergaderden we te Laboengia waar ruim 400 To Napoe bijeen waren. Weer werd veel beloofd, maar de beloften werden niet in daden omgezet want van de 50 buffels boete den To Napoe opgelegd, werd er slechts één gebracht, plus een kokertje waarin wat goud. Ze wilden blijkbaar niet goedschiks, beweerden leukweg dat ze totaal geen schuld hadden, toonden zich overmoedig en knevelden na onzen terugkeer de bevolking erger dan ooit. Er moest om de zwakkeren — de To Pebato — te beschermen gewapenderhand worden opgetreden. Het gevolg was dat kort daarna eenige dooden vielen en meer dan tien To Napoe in gevangenschap geraakten, die tot dusver in gijzeling zijn gehouden.

Daarop is eind Augustus onder leiding van Luitenant Voskuil een tocht naar Napoe zelf ondernomen. Zonder eenig bloedvergieten is toen het pleit beslecht. De To Napoe onderwierpen zich volkomen, allen raakten de vlag aan ten teeken van trouw aan de Koempania. Kort daarop is ook de heer der To Napoe n.l. de vorst van Sigi opgepakt en daarmee was alle verzet gebroken.

Gedurende die troebelen moest een onzer posten ontruimd worden, want hoewel de To Napoe zeer goed weten, dat wij niet tot de Koempania behooren, was toch een overval niet uitgesloten. In den oorlog wordt hier „wit" geen „zwart" genoemd, d. w. z. men scheert alle blanken over een zelfden kam!

Mijne vrouw, die in die dagen ruim een week alleen te Tomasa was, werd door Papa i Melempo en de zijnen aangeraden het dorp te verlaten en naar het strand te trekken, omdat men niet voor haar veiligheid durfde instaan. Maar toen zij verklaarde gedurende mijne afwezigheid in het huis van het dorpshoofd te zullen slapen, was men voldaan.

Nu de To Pebato van dezen druk verlost zijn kunnen zij zich in alle opzichten beter ontwikkelen, en komt dit vanzelf onze prediking ten goede. Een groote hinderpaal voor den loop van het Evangelie is met de onderwerping der To Napoe uit den weg geruimd.

Toen we eind October onze tijdelijke woonplaats Tomasa verlieten ondervonden we veel hartelijkheid. Het oude dorpshoofd, Papa i Danda kwam o. a. afscheid nemen bij onze zwaar beladen prauw. Hij begreep maar niet, waarom we nu weer van hem weggingen, want we waren nu zoo aan elkaar gewend. Terwijl hij ons de hand ten afscheid drukte, vroeg hij of hij voor ons tot zijne goden mocht bidden al waren wij geen volgers van die lamoa. Ik stond dit natuurlijk toe, want de warmte en vriendschap van zijn hart waren hier aan 't woord. De man plukte toen een gevorkt takje van een struik. Terwijl hij dit in de hand hield, riep hij tot zijne goden:

„O lamoa daarboven, als gij op uw rug ligt, (en dus met „het gelaat van ons aardbewoners zijt afgekeerd) keer u dan „om en luister naar hetgeen ik u thans zeggen wil; o lamoa, „daarbeneden als gij op uw buik ligt (en dus met het gelaat „van ons aardbewoners zijt afgekeerd) keer u dan om en luis- „ter naar hetgeen ik u thans wil zeggen. Geef aan Toea „en Njonja, die thans in de prauw stroomafwaarts zullen gaan „een lang leven. Al zijn hunne zonden vele, geef dat hen „geen kwaad overkome, dat geen krokodil hen grijpe. O „lamoa, geef dat geen bliksem hen treffe en de prauw niet „omsla. Wij weten dat ze vele zonden hebben: zonden van

„het oog, zonden van den mond, zonden van de hand. Maar „zie die zonden niet aan."

De man scheurde toen het takje vaneen en wierp het ééne twijgje rechts, het andere links van de prauw en vervolgde toen:

„Zoo zeker als dit takje vaneen gescheurd is, zoo „zeker zijn hunne zonden van hen afgenomen. Alleen „wanneer deze twijgjes weer tot elkander zullen komen, alleen „dan zult ge hunne zonden aan hen doen kleven.

„Geef, o lamoa, geef, o Pue Ala (= God), dat we Toea „en Njonja spoedig weer mogen zien, opdat we weer „vroolijk en blijde met elkaar mogen zijn en weer eens „hartelijk kunnen lachen."

Het maakte indruk op ons toen die grijsaard aan den rivieroever èn den zegen der lamoa's èn den zegen van God over ons afsmeekte. Hij is toch een heidensche Simeon. Men wachte zich echter te veel waarde te hechten aan het woord „zonde". Dat begrip geeft voor den Toradja niet veel meer weer dan: ingaan tegen, — nalaten van de gewoonten en gebruiken der voorouders. Alles wat tegen het gewoonterecht ingaat is „zonde". Dat zonde is: opstand tegen God, daarvan heeft de Toradja geen begrip. Dat kan ook nog niet. Hoevelen in Holland hebben er zelfs geen notie van. Maar hoe meer Christus de gewetens aangrijpt en wakker schudt, des te meer zal ook het begrip zonde zich verdiepen. Eerst wanneer Christus over het leven van den Toradja zal lichten, zal de Toradja leeren bidden: „geef mij een nieuw hart", beseffende dat dan het schuldige oog, de mond en de hand ook zullen deelen in de vernieuwing des harten.

We hebben goede maanden te Tomasa doorgebracht. Als ik ons verblijf verleden jaar te Boejoembajaoe vergelijk met ons zijn te Tomasa dìt jaar, dan is er groot verschil waar te nemen, iets dat ik niet beter duidelijk kan maken dan

door dit beeld: te Boejoembajaoe waren we als een vrucht, die ontbolsterd moest worden; te Tomasa kon de pit direct in de aarde gelegd worden om de noodige sappen tot den groei benoodigd, tot zich te trekken. In Holland zijnde, weet men o zoo goed, dat hier een nieuwe wereld wacht, maar eerst wanneer men een poosje te midden van dat vreemde gestaan heeft en het verleden een beetje perspectief krijgt, dan gaat men den inhoud van dat alles meer gevoelen. En als dan alles goed geloopen is, dan zegt de wereld: daar ben ik mooi door heen gerold (zoo passief mogelijk), maar zij die den Heer kennen zeggen het ootmoedig: „Wat zal ik dien getrouwen Heer voor Zijn genâ vergelden?"

Een feit van zeer groote beteekenis voor het zendingswerk in de Possostreek is de afscheiding der Toradjalanden tot aan den Zuidkant van het Possomeer van Loewoe. Alle pogingen om den Toradja te bewegen zijne goden te laten varen en den levenden God te dienen stuitten tot dusver af op Loewoe. Want volgens de redeneering van den Toradja was aanneming van het Christendom feitelijke verwerping van zijn heer, den vorst van Loewoe. Dit argument is den Toradja nu uit de handen geslagen want niet meer Loewoe, maar de Koempania is heer der Toradja's geworden. En de Koempania verbiedt het Christen-worden niet. Hiermede is echter volstrekt niet gezegd, dat de Toradja nu ook spoedig zijn goden vaarwel zal zeggen. Het zal nu moeten blijken of dat onderworpen-zijn aan Loewoe niet als schild moest dienen, om er de pijlen van onze prediking mede af te weren. Ook de Toradja verstaat de kunst van „vonden" zoeken en .... vinden!

De vergadering, waarin verklaard werd dat voortaan de Koempania als heer zou optreden, had plaats in de maand November. Al de groote hoofden der Possostreek, behalve Papa i Woente, waren er tegenwoordig. Daar de hadatsleden van Loewoe, die het „heer-schap" ten aanhoore der verga-

derden moesten overdragen, niet waren opgekomen, verklaarde Luit. Voskuil, dat voortaan de Koempania het roer in handen zou nemen, waarop allen de Hollandsche vlag aanraakten als teeken van trouw.

Alle bentengs werden op bevel geslecht en met aanleg van wegen werd begonnen.

De geheele streek was een en al beweging. Maar er kwam verzet. Het dorp Tamoengkoe wilde zijn vesting niet slechten. Pogingen om het verzet door besprekingen te breken werden voor zwakheid aangezien, zoodat de leider van den troep de sterkte moest nemen, hetgeen den Toradja's op vijf dooden kwam te staan. Onderwerping volgde op nieuw en alles ging weer eenige weken goed, totdat de dorpen Tamoengkoe Dena en Kasawi Doeloengi verklaarden hunne bentengs niet te slechten. Terwijl Luitenant Voskuil aan de Oostzijde van de Possorivier ageerde, werden de geslechte bentengs op de Westzijde ook weer opgericht. Het begon er donker uit te zien.

Daar kreeg ik 3 Januari bericht van den onderwijzer, dat al de lieden van Boejoembajaoe besloten waren het dorp te verlaten en het bosch in te vluchten. want het tirannieke hoofd Tarame had den lieden van Boejoembajaoe gelast de rotanbrug over de Possorivier door te hakken. Deden zij het niet dan zou Tarame zich wreken. Deze zelf had zich in de vesting Waroë teruggetrokken en één der rotanbruggen over de Posso reeds doorgekapt.

Dienzelfden nacht liet ik Papa i Woente weten dat ik hem te Boejoembajaoe ontmoeten wilde. We belegden daar eene vergadering om de verontruste gemoederen tot kalmte te krijgen. Maar men bleef bij het genomen besluit. Toen stelden de goeroe en ik voor naar de versterkte dorpen te gaan om de lieden te overreden het verzet op te geven, daar dit niets dan ellende over het land zou brengen. Dat voorstel viel in goede aarde. En zoo vertrokken Papa i

Woente, de goeroe en ik den volgenden morgen, vergezeld door ongeveer 20 makkers van eerstgenoemde.

Binnen de eerste benteng (Jajaki) liet men ons direct toe. In het geestenhuis vergaderden we. Papa i Woente legde het doel van onze komst uit.

Het bleek al ras dat het hoofd van dit dorp alleen een versterking gemaakt had, omdat daartoe bevel van hoogerhand n.l. van Tarame was gekomen. Om zuiver water te krijgen moesten we dus naar de bron! Na den maaltijd stapten we weer op, vergezeld door het hoofd van dit dorp en diens makkers. In den namiddag bereikten we het dorp Patimoele, waar we in de smidse buiten de versterking werden ontvangen. Dra voegde het dorpshoofd zich bij ons. Wéér werd uiteengezet waarom we kwamen, maar wéér hetzelfde antwoord: Tarame heeft het ons gelast en daarom hebben wij ons versterkt. Direct zonden we boden naar Tarame met het verzoek ons in dit dorp te willen komen opzoeken om samen te vergaderen. Na afloop van ons gesprek wees het hoofd van Patimoele ons een huis buiten de benteng aan, waar we den nacht konden doorbrengen. Maar hiermede nam ik geen genoegen. „Wij zijn als vrienden tot u gekomen om te trachten den vrede des lands te bewaren, om u te waarschuwen geen dwaasheden te begaan en ontvangt ge ons nu buiten uw dorp? Dat is geen vriendendaad." Ja maar we moesten vooral niet denken dat het onwil was. Alle woningen binnen de versterking waren vol en dus was er geen plaats meer. „Laat dan eenige jongelui naar buiten komen, dan kunnen Papa i Woente, de goeroe en ik naar binnen. Wij komen van verre om uwentwil".

Toen gold als bezwaar, dat de jongelui reeds op den grond sliepen; dan was het toch veel beter in het huis buiten de benteng. Maar ik hield aan met te zeggen: „ook wij willen wel op den grond slapen, als het maar binnen de verster-

king is want dan zien we uw vriendschap (letterl: witheid van hart) jegens ons."

Ik wist zeer goed, dat het geen gewoonte is om in oorlogstijd gasten binnen de versterking toe te laten, maar terwille van ons prestige en ons werk stond ik er op binnen te komen en daarom wendde ik alle pogingen daartoe aan.

Men wist geen uitvluchten meer, daarom zei het hoofd: „we zullen eerst vergaderen in het dorp," daarop verdwenen allen. Na eenigen tijd berichtte een der dorpsgenooten ons, dat het heusch te vol was om ons binnen te laten. Een beleefde weigering dus. We zwegen slechts, zoodat de boodschapper verlegen terugkeerde. Weer een poosje later bracht men ons een kip; noch Papa i Woente, noch ik nam haar aan. De man ging stilletjes terug. Toen we de hoop reeds begonnen op te geven liet men ons zeggen, dat wij drieën mochten binnen komen. Door vier rijen van bentengs kwamen we toen in het dorp, dat door een dikken wal van aarde en steen omgeven was. Nu het ijs eenmaal gebroken was, ontving men ons hartelijk. Tot laat in den avond zaten we te spreken over den oorlogstoestand. Het was ons duidelijk dat, als Tarame zijn vijandige houding zou laten varen, ook dit dorp meegaande zou zijn. We hadden intusschen bericht gekregen dat Tarame niet kon komen: wel wilde hij ons gaarne ontvangen.

Verkwikt door een goeden nachtrust, waren we 's morgens al vroeg op pad. Ons getal groeide steeds aan, want ook dit dorp had zijn afgevaardigden meegegeven.

Te Waroë, de versterking van Tarame, aangekomen wachtten ons drie lieden op aan den voet van den berg, waarop dit dorp gelegen is. We werden uitgenoodigd in een hutje plaats te nemen. Op mijn vraag waar Tarame bleef, vernam ik dat hij uit jagen was. Als een Toradja weet dat een gast op komst is, zal hij steeds zorgen thuis te zijn. Ik begreep dus de beleediging van dit dorpshoofd, waarom ik

met opzet boos te kennen gaf, dat ik niet buiten de benteng wilde wachten. In minimum van tijd daalde Tarame toen uit de versterking tot ons af, en nam tegenover ons plaats.

Ik sprak toen ongeveer het volgende: „Wel vriend, ons „hart is bezorgd over u en de uwen; eerst gingt ge mede „met de Koempania en werden op uw last alle bentengs in „deze streek vernietigd. Maar nu zijt ge eensklaps van „gedachten veranderd en de vrede dreigt plaats te maken „voor oorlog. Ge weet dat ik niet tot de Koempania be„hoor, evenmin als Toea Ariani en de onderwijzers, maar we „kennen haar macht. Daarom zijn we gekomen om u te „waarschuwen, opdat er niet door uwe schuld bloed vloeië, „want als ge weerstaat hebt ge uwe belofte van trouw ver„broken. Ge weet dat Loewoe niet meer uw heer is, want „het gewoonterecht in dit land brengt mede, dat als de heer „overwonnen is, de onderdanen moeten volgen. Daarom raden „we u aan alle bentengs te slechten en in vrede te leven „opdat gij rustig kunt tuinen en uw rijst wel gelukke."

Uit het antwoord van Tarame bleek ons toen, dat het niet-tegenwoordig-zijn van de hadatsleden van Loewoe op de groote vergadering aan het Possomeer wantrouwen had gewekt, te meer omdat nog steeds gezanten van Loewoe kwamen stoken. Tarame zei ons rondweg: „wij zijn er nog „niet zeker van of Loewoe overwonnen is en daarom zijn „we bevreesd. Ook hebben ze mij verteld dat ik door de „Koempania als een geit zal weggejaagd worden en dat wil „ik niet."

Ik hervatte toen: „denkt ge Tarame, dat ik later beschaamd zou willen staan tegenover ulieden, door nu te vertellen dat Loewoe gevallen is, terwijl het niet waar zou zijn?

Als Loewoe gewonnen had, zou het wel makkers naar u toezenden om te helpen strijden, maar ge ziet er niet één. Papa i Woente, de goeroe en ik, we zoeken slechts den vrede des lands, wij zijn toch geen bedriegers. Mijn oudere

broeders (Dr. Adriani en Br. Kruijt) hebben óók al zoovele jaren met u in vriendschap geleefd; ge kent ons allen."

Een dergenen die rondom ons zaten viel me toen in de rede met de vraag: „zijt ge inderdaad geen familie van den spookaap?" In Holland zouden we zeggen: „van Reintje de Vos", m. a. w. zijt ge geen bedrieger? Ik ging toen voort met te zeggen: „als ik een bedrieger was, zou ik vele makkers mee gebracht hebben en geweren, maar zie, zelfs een zwaard heb ik niet omgegord. Als gijlieden kwaad wilt ben ik geheel in uw macht, maar wij zijn toch niet voor niets vrienden!"

Ten slotte zijn we overeengekomen, dat Tarame met den Commandant der troepen zou vergaderen, om alle misverstand zoo mogelijk uit den weg te ruimen. Ik beloofde Tarame den Commandant over deze afspraak te schrijven.

Nu herhaalde ik mijn vraag die ik reeds bij het begin van onze ontmoeting gedaan had: „ben ik gekomen als uw vriend of als uw vijand?" Neen, onze vriendschap was zéér „warm"! „Nu laat ons dan naar het dorp klimmen en daar gezamenlijk eten, want we hebben honger"! Dat werd vierkant geweigerd, want we zouden te veel tijd verliezen. Tarame gelastte onderwijl zijn makkers om rijst voor ons te halen. Maar ik weigerde en zei: „al geeft ge ons 100 bossen rijst en ge toont ons niet uw vriendschap door ons in het dorp toe te laten, dan neem ik ze niet aan. Niet uw eten maar uw vriendschap zoeken we." Maar weer kregen we een weigerend antwoord, waarom ik hervatte: „hoevele malen zijt ge niet als gast in onze huizen geweest, en weigert ge nu Papa i Woente, uw ouderen broeder, den goeroe en mij te ontvangen?" Maar nog kregen we geen toestemming. Ik maakte Tarame nu beschaamd door te zeggen: „als ge ons, die om uwentwil zoover geloopen hebben, niet als vrienden ontvangt, dan zal ik aan al de hoofden vertellen dat gij uw gasten niet behoorlijk weet te

ontvangen." Dat sloeg in. Tarame was overwonnen. Hij sprong op en ..... we klauterden in het versterkte dorp, dat als een kraaiennest op een rotsachtigen bergtop is gelegen. Hier aten we gezamenlijk. Spoedig daarop vertrokken we.

Bij onze terugkomst te Boejoembajaoe deed Papa i Woente verslag van ons wedervaren. De lieden besloten nu niet te vluchten, maar rustig door te gaan met tuinen.

Te Koekoe gekomen zond ik bericht aan Luit. Voskuil. Daags te voren was het dorp Tamoengkoe Dena in vlammen opgegaan. Tarame kreeg nu nog bericht van den Commandant dat, als hij zich wilde onderwerpen, hij met een boete vrij zou komen. Hij stemde toe en de met zooveel moeite opgerichte versterkingen werden alle neergehaald. Door het beleidvol optreden van Luit. Voskuil is de vrede van de Possostreek nu vrijwel verzekerd, en kan er een meer geregelde toestand in het leven geroepen worden. Dat dit de zending zeer ten goede komt behoeft wel geen betoog. Niets is zoo hinderlijk voor geregelden zendingsarbeid als de voortdurende toestand van onrust, waarin het land vroeger verkeerde.

Bijzonder scherp kwam in deze dagen de kracht van de zending uit. Alle hoofden en dorpen, die onder onzen onmiddellijken invloed staan, hebben zich onverwijld aan de zijde van het Gouvernement geschaard. Een der in opstand zijnde hoofden verklaarde: „als wij een onderwijzer in ons dorp hadden, zouden we ook geen versterking maken." Papa i Woente zei in een vergadering: „we hebben toch niet voor niets het woord des levens zoo lang van den pandita en den goeroe gehoord." Talasa, een der Tomasahoofden sprak na een maaltijd, waar velen aanzaten, tot mij en later ook weer tot Dr. Adriani: „wij zijn reeds lang met u bevriend en daarom vertrouwen we in moeielijke dagen op u."

Zijn dat geen bemoedigende teekenen?

Niettegenstaande al dit krijgsrumoer kon onze jaarlijksche conferentie doorgaan. Van 16—26 December waren alle goeroefamilies — behalve die van Koekoe — onze gasten. Een veertigtal schoolkinderen bleven drie dagen en genoten volop. De Kerstavond slaagde uitnemend. In hun eigen taal vertelde ik den Toradjaschen kleinen en grooten die aloude blijde tijding: „u is een Zaligmaker geboren.” Dr. Adriani vertelde voor de Maleisch sprekenden. De onderwijzers leverden goed werk, zoodat de conferentiedagen een genot waren. Voor we uit elkander gingen, ieder naar zijn eigen post, vereenigden we ons om den disch des Heeren en gedachten Zijnen dood.

Er is dit jaar eenige wijziging gekomen in ons personeel. Door den dood ontviel ons Goeroe J. Sekeh, die zoovele jaren met toewijding heeft gearbeid, eerst te Boejoembajaoe, daarna te Todjo. Vooral in de school was hij in zijn element. De jongens hielden allen veel van hem. Voor ons werk is hij een groot verlies. Goeroe Tawaloejan heb ik na rijp beraad overgeplaatst naar Todjo, om daar de ledige plaats te vervullen. Zoover ik kan oordeelen hebben we in Goeroe J. Karwoer een goed onderwijzer voor Mapane gevonden.

Het geheele jaar door hadden we reeds pogingen aangewend om het aantal schoolkinderen te vermeerderen. In December en nu in Januari is er beweging gekomen. De schoolthermometer is aardig gestegen. Het aantal schoolkinderen te Posso sprong van 13 op 40, onder wie ruim 10 Toradjasche kinderen. Todjo steeg van 18 op 29; Mapane telt nu 37 in plaats van 17 leerlingen. Panta bracht het van 16 op 32, Boejoembajaoe veranderde zijn cijfer 10 in 13; het getal leerlingen te Tomasa bedraagt thans 14, terwijl dat vroeger slechts 2 was. De school te Koekoe moest ik tijdelijk sluiten omdat de Goeroe moet helpen aan den bouw van Br. Kruijts woning. Er zijn op dezen onzen jongsten post ook reeds enkele candidaten voor de school.

Onze vrienden te Boejoembajaoe hebben voor eigen rekening een nieuw schoollokaaltje gebouwd, die te Panta het hunne gerepareerd en vergroot.

De lieden van Sawaka hebben dezer dagen aan Papa i Woente te kennen gegeven dat zij een goeroe willen hebben. Ik moet echter nog op nader onderzoek uit.

Onze Assistent Resident, de Heer Engelenberg, opende ons de gelegenheid een school op Napoe te beginnen, maar ik heb nog geen vrijmoedigheid kunnen vinden daarop in te gaan.

De geheele Possostreek ligt nu voor ons open. Werk in overvloed. Wil onze arbeid slagen dan zal in nog menig dorp een goeroe geplaatst moeten worden, opdat wanneer God ons den zegen geeft, deze een bedding vinde waar langs hij zich kan voortbewegen.

Meer arbeiders! Dat blijft, voor het welslagen van onzen arbeid, de leus. Wij bidden den Heer, dat Hij ze uitstoote in Zijnen wijngaard, waarvan ook Posso een deel, zij het ook een klein deel, uitmaakt.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Posso op ultimo 1905.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo 1905.	Aantal Leerlingen op de Scholen. Christenen.		Aantal Leerlingen op de Scholen. Mohammad.		Totaal der ingeschrevenen.	Gemiddeld per dag opkomenden.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Posso	Th. Wah																									
Todjo	W. Tawaloejan																									
Mapanc	J. Karwoer	101	24	48		173	—	—	1	2	3	1	—	1	20	1	18	—	—	7	—	—	—	—	167	—
Tomasa	C. Komoewal																									
Kockoe	J. Kaligis																									
Panta	H. Kolondam																									
Bocjoembajaoe	S. Rapar																									

Voor de opgave,

PH. H. C. HOFMAN.

DELI-ZENDING.

I.

Ressort Sibolangit.

Het jaar 1905,

door J. H. NEUMANN.

Met elk jaar wordt het moeilijker een jaarverslag te schrijven, moeilijk nl. in dien zin om geen vorig jaarverslag na te schrijven. Alles toch gaat zoo zijn gewonen gang, de werkzaamheden hebben voortgang en de uitkomsten zijn van zoo weinig beteekenis vaak. Toch is het afgeloopen jaar niet zonder zegen geweest en zagen wij in menig opzicht, dat er vooruitgang was. Sterker nl. dan in een der vorige jaren zagen wij, vooral bij de Hoofden, een drang naar ontwikkeling en een vragen naar onderwijs, bepaaldelijk met het oog op hunne kinderen. Vraag naar godsdienst is er weinig van die zijde, maar voor ons is het een geopende weg tot hunne huizen en harten. Met de school komt ook de kerk in het dorp, en waar een goeroe is, daar is onwillekeurig ook de prediking van het Evangelie. Vele zijn dan ook de aanvragen om scholen en onderwijzers, maar door gebrek aan helpers kon ik er niet in voorzien. En wat ik vreesde, is reeds hier en daar geschied, nl. rondzwervende Mandelingers of Tobaneezen gaan hier en daar een schooltje opzetten, soms tegen belangrijke betaling. Nu is het mijne vaste overtuiging, dat wij deze beweging naar ontwikkeling leiden moeten, dan kan er nog iets goeds uit geboren worden. Hoe dichter wij echter bij de Hoofdplaatsen komen, des te beter moet het gehalte der onderwijzers zijn en ook

15*

de inrichting der scholen mag dan niet te armelijk zijn. Tot heden hebben de scholen te Sibolangit en Tandjoeng Bĕringin alleen eene eenigszins redelijke inrichting; er zijn schoolbanken en eene kast voor de leermiddelen; de andere plaatsen hebben eenvoudige banken rondom eene tafel. Twee zijn er, waar de kinderen op matten op den grond zitten. Een en ander laat ik zoo in de hoop, dat de bevolking zelf de hand aan het werk zal slaan.

Het getal der Christenen vermeerderde met 35 zielen, terwijl nog zeer velen hier en daar in Dooponderricht zijn. Van belang was ook de stichting eener nieuwe gemeente, Roemah Gĕrat, vrucht van de evangelisatie van Si Malap en Pa Samĕl. Eene nieuwe school mochten wij openen te Poewangadja, welk schooltje bijna geheel voor rekening van den pĕngoeloe aldaar gebouwd werd. Weliswaar ligt dit dorpje dicht bij Sibolangit, zoodat kinderen en groote menschen wel naar Sibolangit konden komen, maar een ravijn vormt werkelijk en figuurlijk eene kloof tusschen die twee dorpen, zoodat ik er toe overging een goeroe aan te stellen, die er elken dag heengaat voor school en kerk. Of dit van blijvenden aard zal zijn, weet ik nog niet, maar voor den jongen goeroe is het goed, dat hij nog een poosje in mijne nabijheid blijft. Verder wordt er te Roemah Kinangkoeng, ook buiten bezwaar der Missiekas, eene school gebouwd; terwijl twee gezinnen aldaar bij de inwijding gedoopt zullen worden, waaronder de pĕngoeloe.

Op de in Januari gehouden Conferentie droeg Br. Guillaume mij zijn werkkring in de Doesoen over, zoodat mijne filialen met Boekoem, Pĕrnangĕnĕn en Si Rĕngit-rĕngit vermeerderden. Op de in Juli gehouden Conferentie konden wij weer eenige nieuwe goeroes aanstellen, waarvan één voor de Hoogvlakte (Boekit) en twee voor de Doesoen. Van de beide andere kweekelingen hield ik er één hier om les aan de pĕngoeloekinderen te geven, terwijl de andere naar B. Awar

gezonden werd om den goeroe aldaar te helpen en zich zoodoende onder toezicht van den goeroe practisch te bekwamen. Vijf Karosche helpers zijn er dus thans in werkelijken dienst, terwijl de twee bovengenoemde kweekelingen het volgend jaar aangesteld zullen worden; het zijn menschen nog betrekkelijk jong en vol gebreken, maar toch beloven zij in den waren zin helpers te zullen worden. Af en toe laat ik hen hier komen om hen nog les te geven, ten einde de verworven kennis niet verloren te laten gaan. Bovendien liet ik elken Vrijdagmorgen de vier hier dichtstbijwonende goeroes bij mij komen om met hen de preek voor den Zondag te bespreken.

Om de twee maanden bezocht ik de filialen, de naastbijliggende zoo vaak mogelijk, terwijl wij elke andere maand te B. Awar of te Sibolangit samenkwamen. Met het oog op het aanstaande vertrek der Menadoneesche helpers, besloot ik hun een werk op te dragen, dat, hoewel hunne krachten te bovengaande, toch van veel nut voor onzen arbeid kan zijn. Ik stelde hun n.l. voor, de Vier Evangeliën en de Handelingen te vertalen, met het doel om hunne, in al die jaren verkregen kennis vast te leggen, en zoodoende eenen bruikbaren ondergrond voor een latere vertaling van het N. Testament te verkrijgen. Met vreugde gingen zij aan den arbeid en leveren elke twee maanden ongeveer twee Hoofdstukken.

De lessen aan de kweekelingen kon ik in de laatste maanden weer hervatten met twee kweekelingen; meer jongelieden kan ik op dit oogenblik niet krijgen.

Over de kinderen der pĕngoeloes, die ik in huis heb, kan ik zwijgen daar ik over hen reeds uitvoerig schreef.

Volgen dus eenige bijzonderheden aangaande de afzonderlijke filialen.

Sibolangit.

De samenkomsten bleven goed bezocht, de school kon

beter bezocht worden. De goeroe deed zijn best, maar, daar zijne kennis vrij beperkt is, zag ik mij genoodzaakt het laatste half jaar aan de hoogste klasse zoo vaak mogelijk zelf les te geven. Het school-kerkgebouw (voorgalerij van het goeroehuis) beantwoordt door gebrek aan licht weinig aan de eischen eener school, zoodat mettertijd hierin verandering moet komen. Ik wil hier echter nog wat mede wachten, daar het mijn streven is, dat de bevolking het schoolgebouw op eene lijn leert stellen met djamboer en lĕsoeng, dus als gemeentegebouw leert opvatten, dan verplicht dit hen tot bouw en onderhoud. Een gevoelig verlies zal de gemeente lijden, wanneer verscheidene gezinnen naar de Hoogvlakte zullen verhuizen, in verband met het openen van een winkel te Tongkĕh. Wij zullen hopen, dat dit het werk op de Hoogvlakte ten goede zal komen. Een huwelijk werd hier gesloten en ik mocht het gezin van den jongeren broeder van den pĕngoeloe doopen.

Tandjoeng Bĕringin.

De opkomst in kerk en school was zeer goed. Een Bataksche goeroe met zijn gezin werd gedoopt en een huwelijk ingezegend. Verscheidene personen zijn in Dooponderricht.

Boeloeh Awar.

De opwekking alhier, waarvan ik in het vorig verslag melding maakte, bleef aanhouden. Een vrij groot aantal begeerde den Doop. Daar er echter heel wat bij waren, die nog niet veel begrip van een en ander hadden, stelde ik den Doop een paar maanden uit, vooral daar eene splitsing niet aan te raden was. Ook de opkomst op school is zeer goed te noemen. Jammer dat de goeroe, met het oog op den toestand zijner vrouw, tegen November 1906 ontslag heeft gevraagd.

Doerian Sĕroegoen.

Een zware slag trof den jeugdigen goeroe, toen zijne jonge

vrouw vrij plotseling stierf; en voor het werk zelf, dat zich zeer goed liet aanzien, was het ook een slag. Voorloopig zond ik den goeroe naar T. Bĕringin en liet hem van daar elken Zondag godsdienstoefening houden te

Doerian Sĕroegoen.

De sawah aanleg aldaar, waarvan ik mij veel voorstelde, is voorloopig gestaakt, daar bij het werken aan de waterleiding twee personen door eene aardstorting werden getroffen, waarvan een onmiddellijk dood was.

Roemah Gĕrat.

Als jongste filiaal verschijnt deze naam voor het eerst in ons verslag. Na ruim een jaar aldaar geëvangeliseerd te hebben, konden wij aan 5 gezinnen (21 zielen) den Doop toedienen; de hoop bestaat, dat de geheele kampoeng over zal gaan. De school wordt in de djamboer (plaats van samenkomst in een Bat. dorp) gehouden, terwijl het goeroehuisje in aanbouw is. Een schoolgebouwtje zal door de menschen aldaar gebouwd worden.

Boekoem.

Van deze gemeente valt weinig nieuws mede te deelen. Er was weinig toenadering; de school had af en toe nogal bezoek. In het nabijgelegen Tjingkam trachtte de goeroe belangstelling te wekken.

Pĕrnangĕnĕn.

Ook hiervan valt weinig mede te deelen. Boekoem en Pĕrnangĕnĕn zijn beide welvarende dorpen, en als een mensch veel rijst en ook nog karbouwen en varkens heeft, en dan nog wat sĕrpis — wat moet hij dan meer wenschen! Hiermede meen ik beide dorpen gekarakteriseerd en tevens de groote moeilijkheid aangewezen te hebben, die het Evangelie in den weg staat.

Si Rĕngitrĕngit.

De Sibajak bleef met zijne vrouw standhouden, trots zijne zeer moeilijke positie. Van uit het dorp werd de school weinig bezocht; wel kwamen er van verscheidene andere plaatsen kinderen om te leeren. De goeroe zelf deed zijn best en evangeliseerde in den omtrek. Een pĕngoeloe van een klein dorpje, ± 3 uur van Si R.r. gelegen, wenschte met zijne geheele familie christen te worden. Thans zijn zij in onderricht en zullen het volgend jaar D. V. gedoopt worden, alleen de verzorging van deze lieden op zoo grooten afstand is moeilijk.

Hiermede meen ik een overzicht gegeven te hebben over den toestand van ons werk aan het einde van dit jaar.

Wij hopen op aller gebed en hulp om ook hier met vreugde te kunnen arbeiden aan de uitbreiding van Gods Koninkrijk.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Sibolangit op ultimo 1905.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1905.	Aantal leerlingen op de Scholen. Christenen.		Aantal leerlingen op de Scholen. Heidenen.		Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Sibolangit	Si Malap	11	8	5	6	30	1	2	—	2	5	—	—	—	45	—	—	1	—	1	5	4	27	5	41	20
TandjoengBĕringin	H. Pesik	6	5	5	4	20	1	2	1	2	6	—	—	—	30	—	—	1	—	1	4	1	36	9	50	30
Boeloeh Awar . .	N. Ponto	5	2	2	3	12	—	—	—	—	—	—	—	—	40	—	—	—	—	1	2	2	20	10	34	24
Doerian Sĕroegoen	Si Pĕrang	2	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—	—	—	—	1	—	—	—	—	30	8
Roemah Gĕrat . .	Si Lamlami. . .	5	6	6	6	23	4	5	6	6	21	—	—	—	36	—	—	—	—	1	3	3	13	3	22	22
Boekoem	Martin. L. Sirĕgar	3	2	6	7	18	—	—	1	—	1	—	—	—	12	—	—	—	—	1	2	2	6	—	14	10
Pĕrnangĕnĕn . . .	Si Kĕlin	2	2	3	2	9	—	—	—	1	1	—	—	—	10	—	—	—	—	1	—	1	8	1	10	8
Si Rĕngitrĕngit. .	R. Tampĕnawas.	2	2	3	1	8	—	—	—	1	1	—	—	—	10	1	8	—	—	1	—	—	—	—	10	5
Poewangadja . . .	Si Moermoer . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Onbek.m woonpl.	. . . .	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		88	28	30	29	125	6	9	8	12	35	—	—	—	214	1	8	2	—	9	16	13	110	28	211	127

Voor de opgave, J. H. NEUMANN.

II.

Jaarverslag over 1905, van den arbeid op de Hoogvlakte, Zendingsressort Kaban-djahe,

door E. J. VAN DEN BERG.

Met geheel andere gewaarwordingen dan het vorige jaar zet ik mij nu neder tot het schrijven van een jaarverslag.

De blik, dien ik toen trachtte te geven, was een blik vooruit, in tegenstelling met het eigenlijk karakter van een jaarverslag.

Nog altijd was de Zendingspost Kaban-djahe niet geopend en toch was al, sinds de reis van Br. H. C. Kruijt, de connectie aangeknoopt. De laatste jaren, sinds 1900, werd meer bijzonder de Hoogvlakte bewerkt, of om een juisteren term te gebruiken, werd de Hoogvlakte bereisd, want door de toen veelvuldig voorkomende onderlinge oorlogen was van een bewerken geen sprake. De vorsten wilden van geen vestiging weten en kuipten en stookten, waardoor elke poging, met moed weer aangevangen, jammerlijk schipbreuk leed.

Maar toen ik verleden jaar sprak van verwachtingen voor de Hoogvlakte, voelde ik onder alles, dat de tijd rijp ging worden en dat alles wees op een dichtbijzijnden aanvang van het werk.

Wat ik toen nog noemde onder de verwachtingen, is nu een feit geworden.

Wij hebben in het begin van dit jaar onzen post mogen openen en daarmeê is als van zelf een ander tijdperk aan-

gebroken. Is nu dan ook de verwachtings-periode voorbij? Geenszins! Het werk onder een volk en in een land als het onze blijft aanleiding geven tot verwachtingen en houdt ons voortdurend in spanning.

Maar waarom dan andere gevoelens? zoo hoor ik vragen.

Ik wil dit, met een beeld aan dit land ontleend, duidelijk maken. Als men de Hoogvlakte bezoekt, bereikt men deze langs een nieuw aangelegden weg door een oud bosch. Na drie uren loopens over dien slingerenden weg, komt men ten slotte door een scherpen hoek, dien de weg maakt, heel onverwachts voor een donkere laan, aan welker einde het licht der boomlooze Hoogvlakte zich als een zee binnenstort. Tot aan het einde van den weg vraagt ge al klimmende, wat toch die hoogvlakte te zien zal geven, tot eindelijk U een blik gegund wordt over die wijdte.

Kent men echter de Hoogvlakte dan al? Immers neen, want men ziet de menschen niet, en de dorpen niet, en het meer niet! Telkens ziet men iets nieuws, men blijft in spanning, wat het land geven zal.

Zoo is het ook in ons werk hier. Verleden jaar stond ik aan die grens en kon ik mijn blik laten weiden over dit ontzaglijk veld. Nu ben ik ingegaan in dit werk, maar de verwachtingen zijn gebleven.

Ik wil u nu, door een en ander op te diepen aan de hand van mijn dagboek, deelgenoot maken van onze blijdschap en strijd; dan zult gij, naar ik hoop, ook zien, dat we met goeden moed het nieuwe jaar mogen intreden.

Den 10en April bracht ik mijn vrouw en kind naar Kaban-djahe. Ik had een noodhuisje in gereedheid gebracht, waarin we ons voorloopig zouden behelpen. Wij hadden besloten tot de verhuizing, eensdeels om den bouw van het huis te kunnen leiden, die zonder voortdurend toezicht niet voortging.

Van meer beteekenis was echter de overweging, dat eerst

het zendingswerk begon met onze vestiging op de Hoogvlakte. De ervaringen, die ik op mijn reizen en bij mijn gesprekken opdeed, toonden mij de onvruchtbaarheid van een nu en dan maar eens opduiken; de invloed blijft dan betrekkelijk gering, want de lieden hechten zich niet aan een zendeling, die niet in hun midden woont. Ik gevoelde dit bezwaar reeds lang, maar omstandigheden, buiten mijn wil, belemmerden de opheffing. Toen het dus mogelijk was, besloten wij met pak en zak uit Sibolangit op te breken en ons op het terrein, waar ons huis verrijzen zou, te vestigen.

Op verschillende wijzen hebben wij gevoeld, hoe heerlijk onze God heeft geholpen. De Bataks, anders ongaarne bereid hulp te verleenen; waar het aankomt op krachtsinspanning, toonden nu eens, dat er nog goede eigenschappen bij hen sluimerden. Wel werd deze kracht in geld omgezet, maar dat mocht ook wel, want een vracht 8 à 9 uur dragen, en dan onderwijl p.l.m. 700 Meter klimmen, is niet gering.

De post was dus geopend. Over de moeielijkheden van het „naar boven trekken" zwijg ik maar. Waarom die moeite weêr opgehaald, die na een flinke rust vergeten was.

Evenzoo gezwegen over een zich behelpen in een sopo (hut of keet); dit nut immers niemand?

Eigenaardiger is het nog eens te denken aan onze ontmoetingen en gesprekken, in de eerste dagen van onze vestiging, die ons vaak deden zeggen: „och, hadden wij maar vroeger kunnen verhuizen!" Wat waren het soms wonderlijke vragen, die ons gedaan werden, die ons later soms hartelijk deden lachen! Welke vragen werden mijne vrouw, de eerste blanke vrouw aan deze zijde der hoogvlakte, gedaan!

Hoe naïef weêr anderer opmerkingen over de beteekenis van onze vestiging onder hen! Hoe belangstellend en gastvrij werden we in hun midden opgenomen. Nog hoor ik een oud moedertje zeggen, haar hand op mijn vrouws arm leggende: „kind, als we nu aan je gewend zijn, ga je dan

niet weg, want dan zullen we ons zoo eenzaam gevoelen?" Er waren ook brutalen, die eens van den toewan wilden profiteeren.

Veel heeft tot deze ontmoetingen bijgedragen ons wonen in een noodhuisje, dat ons noodzaakte een groot gedeelte van den dag buiten te verblijven.

Het waren drukke dagen, in het begin. Van overal kwamen lieden naar ons kijken. Maar niet slechts om naar ons te zien, kwamen zij. Als een loopend vuurtje had zich het bericht verspreid, dat de Pandita in Kaban-djahe woonde en ... „dat deze elke ziekte kon genezen!" Daarom brachten ze allerlei zieken tot mij: lieden, die al jaren lang hun gezichtsvermogen misten, lammen en andere gevallen van hopeloozen aard, zoodat ik verscheidenen moest teleurstellen.

Doch met onze vestiging begon ook het eigenlijke zendingswerk, d. w. z. op onzen post in Kaban-djahe opende ik dadelijk een school. Deze opening had ik al voorbereid tijdens mijne herhaalde aanwezigheid in Kaban-djahe, vóór onze vestiging. Vaak was ik dan in het dorp en sprak ik met de lieden, die ik ontmoette. Ik sprak dan ook over mijn plannen met den vorst, die steeds een luisterend oor had en mij ook zijne hulp voor een schoolgebouwtje van bamboe beloofde. Ook later toonde deze vorst zijn genegenheid voor onze plannen, door die school van banken en tafels te voorzien. Zoo kon ik met den goeroe (onderwijzer) dadelijk de school beginnen. Wat de opkomst aangaat, deze overtreft zelfs mijn verwachting. Wel vermoedde ik, dat er een flink gebruik zou gemaakt worden van de school, maar dat de opkomst zoo trouw zou zijn, kon ik niet denken, bij het ongebonden karakter der Karosche jeugd. Het zijn tot nog toe alleen jongens, die het onderwijs volgen; voor meisjes, voor vorstendochters zelfs, acht men het niet noodig, dat zij onderwijs zouden ontvangen. „Wat voor nut heeft dit?" redeneeren de ouders. „Als mijn dochter naar het

veld kan gaan, kan weven en koken, dan kent ze genoeg."
Eens vroeg me een moeder, met wie ik het schoolgaan der meisjes besprak: „En hoeveel verdient ze dan later bij U, als ze lezen en schrijven kan?"

We zijn ook dadelijk begonnen met Zondag-samenkomsten. Wij komen in het dorp bijeen in het zelfde gebouwtje, waar we in de week de jeugd verzamelen. Tot nog toe wordt, niettegenstaande ons bewerken der grooten, van deze samenkomsten een matig gebruik gemaakt. De houdimg van de ouderen, ofschoon niet wantrouwend, is toch nog eenigszins gereserveerd. Ik ga nu niet in bijzonderheden na, wat hier voor wel de reden mag zijn. Toch kan ik niet nalaten te wijzen op een feit, dat bijzonder in het oog springt. De mannen — de vrouwen laat ik buiten beschouwing, omdat zij in de Batak-maatschappij een element vormen, dat niet meê geteld wordt en dus haar toetreden slechts betrekkelijke waarde heeft — de mannen, ofschoon sceptisch tegenover hun heidendom staande, vreezen voor de eischen, die het christendom stelt. Niet meer spelen, niet meer liegen, niet meer stelen.... Het breken met het oude is dus een daad van moed, waaraan het verscheidenen ontbreekt. Vaak komen ze ook aandragen met: „Och, mijnheer! wij zijn te oud, U moet maar onze kinderen leeren!"

Onze werkzaamheid bleef niet tot Kaban-djahe bepaald. De kracht voor den arbeid hier ligt in het bezetten van het terrein, het openen van bijposten. Waar nu het eerst aangevangen? Dat was een moeielijke vraag. De overweging waarom dìt dorp en niet dàt gekozen wordt, moet dus goeden grond hebben.

Nu er waren redenen genoeg, die mij noopten in Boekit het eerst te beginnen. Door zijn gunstige ligging, door zijn oude connecties met den zendeling en omdat zijn vorst een christen is — andere redenen noem ik maar niet — geloofde ik aan het welslagen, en dat ik me niet bedrogen

heb, blijkt wel uit het feit, dat èn de school èn de Zondagsamenkomsten veel goeds beloven, en waarover ik me zeer verheug, is, de goede verstandhouding van den onderwijzer en de dorpslieden. Zeker trouwe opkomst in „kerk" en „school" is prachtig, maar invloed hebben is meê van onberekenbaar nut voor het slagen van ons werk.

Ook op andere dorpen sloeg ik het oog. In een dorp, het hoofddorp van een der landschappen, wilde ik graag een goeroe plaatsen maar men heeft voor de eer bedankt. Na verschillende besprekingen verzocht men mij hen nog maar met geen goeroe lastig te vallen.

Nog met een ander dorp heb ik nu onderhandelingen aangeknoopt. Of we hier slagen zullen, moeten we nog afwachten.

Dit is in groote trekken de gang van ons werk der eerste acht maanden.

Maar ik heb nu nog een practische zijde te toonen van den arbeid hier. De zending, wil zij aan haar doel beantwoorden, moet ook een open oog hebben voor de maatschappelijke belangen, die nauw samenhangen met de geestelijke. Nu daarvoor waren we hier in de gelegenheid

Om den invloed van den Islam te weren heeft de Zending hier, in gemeenschap met een grooten vorst, een kĕde (winkel) opgericht. De vorst wilde voor deze zaak Maleische krachten gebruiken, maar dank zij de tusschenkomst van den Ass. Res. Westenberg werd dit verhinderd. Doch nu moest ook de zending hare hulp bieden, daar geen Batak eenig begrip van handeldrijven heeft.

Een paar christen Bataks, uit den werkkring van Br. Neumann, werden gevonden, die als verkoopers in deze zaak onder mijne leiding optreden.

Ik zou hier nu gevoegelijk kunnen eindigen, ware het niet, dat ik ten slotte nog een paar kijkjes uit ons leven hier wilde geven.

Ik vertel dan eerst van een huwelijk, dat we hebben meê gevierd. Ik vermeldde reeds een goeroe geplaatst te hebben in Boekit, den bijpost, dien wij den 23sten Juli openden. Maar ik vertelde nog niet, dat ik eerst voor dezen jongen man een vrouw moest zoeken. Dat ik moest handelen, gelijk een Bataksche vader voor zijn zoon doet, had tot oorzaak, dat hij, hoewel verscheidene deugden bezittende, die een Batakschen jongeling in het oog van de Bataksche schoonen aangenaam maakt, toch geen meisjeshart kon veroveren. Is het aan de eene zijde gevaarlijk zulk een huwelijk tot stand te brengen, anderzijds is er kans, dat men door te kiezen een goede vrouw uitzoekt. Nu, zoo gelukkig was ik in dit geval en te meer verheugt het me, daar dit huwelijk meêhielp tot het welslagen van het werk. Met een sidderend hart zag ik hen bij de eerste ontmoeting elkander sirih geven onder het ĕrtoetoer (het naar elkanders stam vragen), en nu kan ik God niet genoeg danken, dat Hij ook dit zóó deed gelukken.

Wij waren echter niet altijd zoo gelukkig. God gaf ons ook wel eens onzen zin niet, en waar het voor ons verstand dan nog vaak de vraag bleef wàt het beste was — wat wij graag wenschen, zien wij ook voor het beste aan — toch boog zich ons hart.

Het is hier de gewoonte, om kinderen, die bij de geboorte of tijdens het kraambed de moeder het leven kosten, te beschouwen als ongelukskinderen, die, zoo ze in 't leven blijven ongelukken over zich en anderen brengen. Daarom word vaak zulke kinderen eenvoudig onder het zware lichaamva de doode gelegd om het te gelijk met de moeder te kunnen begraven. Gelukkig, dat er eene verbodsbepaling is gemaakt. Ik ben echter overtuigd, dat verscheidene vrouwen met deze gewoonte niet zoo licht zullen breken, doch door er tegen te spreken, hoop ik de opinie te wijzigen.

Nu was in een naburig dorp een moeder kort na de ge-

boorte van haar kindje gestorven. De vader was echter niet in staat het kind te dooden, maar 't was immers een ongelukskind, en niemand bekommerde zich om het kindje, en toen het, door ziekte en gebrek uitgeput, broodmager was geworden, kwam de vader er meê bij ons en vroeg ons of wij er voor wilden zorgen. Wat hadden wij een medelijden met de kleine! We namen het tot ons, maar na eenige weken van zwaren strijd kwam toch de onverbiddelijke dood het opeischen. „Hoe hard toch!" zuchtten wij bij het sterfbedje. Wat een sprekend bewijs had het kunnen worden tegen het volksgeloof!

Een heel ander iets was onze kerstfeestviering. Dagen te voren hadden we op de school het „Eere zij God" ingestudeerd, en toen de dag van het feest kwam, wat waren toen allen in spanning! 't Was een schitterend gezicht die verlichte kerstboom op onze voorgalerij, en nog aangenamer was, dat wij voor groot en klein de groote liefde konden ontvouwen, die God had getoond ook aan Bataks door de Zending van zijn Zoon; dat wij getuigen konden, dat een ander licht was opgegaan, dat alle duisternis kon doen verdwijnen ook uit elk Batakhart.

Weer van heel anderen aard was de inwijding van ons huis. Na de zorgen en moeiten van den bouw was het heerlijk zooveel Bataks bijeen te zien, om dat onder zooveel tegenslag gebouwde huis in te wijden. Van heinde en ver stroomden ze toe en deden ze zich te goed aan het feestmaal — het middenpunt van het feest, waarvoor een Batak uren ver loopt. — Zoo ongeveer 1200 lieden hebben we dien dag te gast gehad. Voor den invloed op de geheele hoogvlakte gelooven wij, dat ook dit feest zal meewerken tot uitbreiding van ons werk. Des avonds werden op het erf, begunstigd door een donkeren hemel, de platen van het N. T. vertoond, door middel van een sciopticon, hetgeen dien dag een waardig aangenaam slot gaf.

Heb ik nu geen recht om te blijven spreken van verwachtingen?

„God kent zijn tijd!" Ook voor de Hoogvlakte geldt dit woord. Wij arbeiden voort in 't Geloof, dat ook de Bataks van de Hoogvlakte, Zijne schapen zijn en zij door den Goeden Herder bij name worden geroepen.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Kaban-djahé op ultimo 1905.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo December 1905.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Mohammed.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongen	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden
Kaban-djahé . . .	Si Toehan. . . .	5	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27	1	28	22
Boekit	Si Ngëndës . . .	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	—	23	20
Djoemapadang . .	. . . .	2	—	2	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		9	—	2	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	1	51	42

Voor de opgave,

E. J. VAN DEN BERG.

Berichten aangaande den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa gedurende het jaar 1905.

LANGOWAN.

Bij nevensgaande statistieke opgaven omtrent het jaar 1905 voeg ik gaarne eenig verslag over dat jaar. En dan mag ik wel beginnen, met hartelijke dankbetuiging aan mijn trouwen God, dat ik dit nog kan doen. Velen en ook ik zelf hadden niet gedacht, dat ik nog ooit weder een verslag zou samenstellen. Immers in de maand October werd ik ernstig ongesteld. Typhus verklaarde de docter. Zekerlijk was de toestand hoog ernstig. Had ik niet zulk eene uitnemende verpleging gevonden bij de familie Rooker te Tomohon, hoogstwaarschijnlijk was ik dan met die ziekte heengegaan. Maar de uitnemende verpleging heeft mij verbazend veel goed gedaan. Die verpleging gedurende meer dan twee maanden lang is boven mijnen lof verheven. Men heeft voor mij gezorgd dag en nacht. Al ware ik hun eigen vader geweest, beter had er niet gezorgd kunnen worden. Geen ziekenhuis met tal van verpleegsters had de verpleging kunnen verbeteren. Mevrouw Rooker, is niet alleen geboren verpleegster, maar HEd. heeft daarbij eene liefde en toewijding die alleen geleerd wordt in den omgang met Jezus onzen Heiland. Reeds vroeger had ik de liefde ervaren van dit bij uitnemendheid zendingsgezin. Immers tien jaren geleden bij de ziekte en het overlijden mijner lieve vrouw, hadden zij geheel vrijwillig, de zorg voor twee mijner kleine kinderen op zich genomen. En twee jaren lang verpleegden zij hen, als waren het hunne eigene kinderen en tot heden houden

die kinderen zielsveel van tante en oom Rooker. Maar heden mocht ik zelven op ondubbelzinnige wijze ervaren, hoeveel echte vrienden waard zijn. Welk eene helpende, koesterende en heiligende kracht er uitgaat van hen, die bij Jezus ter school gaan. Nog eens zooveel liefde, zooveel hulp, zooveel toewijding is boven mijnen lof verheven. De Hemelsche Vader vergelde het hun!

Wat zijn zulke menschen, man en vrouw beiden, toch uitnemend geschikt voor de leiding en besturing der kweekschool. Wat hebben de kweekelingen het uitnemend bij zulk eene verzorging!

Toen ik reeds negen dagen dagen lang te Langowan ziek gelegen had en zag en gevoelde dat de toestand steeds verergerde, gaf ik kennis van mijne ongesteldheid te Tomohon. Terstond kwamen de B. A. Louwerier en Rooker tot mij. Toen zij mijne ernstige ongesteldheid zagen was hun besluit: zoodra de temperatuur iets vermindert moet gij naar Tomohon. Hier kunnen wij je niet verzorgen. Beiden deze mijne vrienden boden aan bij hen mijn intrek te nemen. Beiden waren volkomen bereid mij te helpen, mij te verplegen en te verzorgen. Ware mijne oude beproefde Vriendin Mevrouw Louwerier nog in leven geweest, wellicht had ik bij hen mijn intrek genomen, nu oordeelde ik beter bij de familie Rooker te gaan. En zooals ik boven reeds opmerkte beter had ik het nergens kunnen hebben. Zij, alsmede de familie Louwerier, zoo ook de fam. Limburg en anderen die mij bezochten, zelfs de docter en ik zelven dachten meermalen dat ik met deze ziekte heen zoude gaan. Zwaar zoude dat heengaan mij niet gevallen zijn. In mijne ziel leefde de gedachte: „Ontbonden te worden en met Christus te zijn, dat is zeer verre het beste.” Maar er kwam toch ook bij mij op: „In het vleesch te blijven is wellicht beter om Uwentwil.” En daarbij dacht ik aan mijne vele gemeenten, die mij zoo noode zagen henengaan, en ook aan

mijne drie jeugdige kinderen, die nog zoozeer mijne hulp en zorg noodig hebben. Het was dus maar goed dat de beslissing niet aan mij was. Wijzer en beter bestuur dan het mijne had de leiding. Ik stelde mij daarom in 's Heeren hand. En de bede leefde in mijne ziel: „Niet mijn wil, maar de Uwe, Heer!"

En tegen veler verwachting in herstelde ik weder, al ging dit ook zeer langzaam. Zie ik thans op dit tijdperk terug en verwondert het mij zelf, dat ik weder herstelde, dan denk ik: Zekerlijk heeft de Heer mij nog noodig in Zijn dienst. Hij weet wat het beste is. En daarom neem ik mijne herstelling als een geschenk uit zijne hand. Maar tevens wil ik bedenken, dat het Zijn tijd is die mij nog verleend wordt. Dat het Zijn werk is dat mij opgedragen wordt. Dat het Zijne kracht is die mij nog geschonken wordt. Daarom steeds getrouw in het mij aanbevolen werk!

Dat werk heeft in de laatste maanden van het verslagjaar wegens boven genoemde ziekte wel wat geleden. Immers in negentien gemeenten van de negen en twintig kon nu geene aanneming van lidmaten plaats vinden. En in al die gemeenten werd ook slechts eenmaal het H. Avondmaal uitgereikt. Het is anders gewoonte dit tweemaal per jaar te doen plaats hebben. Mijn collega Langevoort hielp nog twee gemeenten met de bediening van het H. Avondmaal. Voor de vele andere gemeenten had hij geen tijd.

Met deze ervaring kwam de gedachte bij mij op: zoude het niet beter zijn dat wij de besten onzer inlandsche leeraars gingen ordenen voor dit werk? En sedert heb ik daarover veel nagedacht. Mij dunkt daar moet het heen. Ook om ons hulppersoneel meer invloed te verleenen. Ook om onze gemeenten meer zelfstandig ta maken. Zeker is het eene belangrijke schrede voorwaarts. Maar naar mijn bescheiden meening is het zeer wenschelijk om langzaam dezen weg in te slaan. Den besten onder de inlandsche leeraars is

het zeer goed toevertrouwd. Vooreerst in iederen werkkring twee tot vier personen. Dan kan dit tevens een prikkel zijn voor de anderen met nog meer ernst en getrouwheid hun plicht te vervullen. Men bedenke: onder de Battaks, namelijk door het Rhijnsche Zendeling Genootschap, wordt deze methode reeds lang toegepast. Ik kreeg tot heden nergens den indruk dat deze Battaks hooger staan dan de Minahassers. En ik wil vooreerst de allerbesten uit ons volk voor deze taak uitkiezen. Zeer zeker is het gewenscht en wij zullen goed doen door in deze richting te werken.

Zie ik terug op het afgeloopen jaar dan heb ik weder het gemis te betreuren van vele zeer trouwe gemeenteleden en ijverige medearbeiders in dit mijn uitgebreid ressort. Vele namen zoude ik kunnen vermelden zoowel van vrouwen als mannen. Maar aan het enkel opnoemen van namen heeft niemand iets; en om aller levensgeschiedenis te verhalen, die mij persoonlijk wel bekend zijn, zoude eene uitgebreidheid geven aan dit verslag, die hoogstwaarschijnlijk niet begeerd wordt.

Daarom zal ik liever iets uitvoeriger zijn over één enkelen uit die velen. Een beminnelijk man. Meer dan zes en dertig jaren mijn vriend en medearbeider in 's Heeren wijngaard.

Bedoelde persoon is Manuel Tulenan, dorpshoofd van Kajoewatoe, eene gemeente aan Kakas strand. Bij mijne komst alhier in 1869 was hij koster van de gemeente en een koster aan wien men wat had. In al zijn werk getrouw was hij tot grooten steun van den onderwijzer-voorganger dezer gemeente. Wanneer laastgenoemde wegens ziekte of anderszins verhinderd was, dan hield Manuel Catechisatie en ook des zondags leidde hij dan de Godsdienstoefening. Drie jaren zag ik hem op deze wijze met groot genoegen werkzaam. Toen stierf het negorij hoofd, een eigen broeder van hem. Terstond werd Manuel de koster

met algemeene stemmen tot dorpshoofd verkozen. Sommigen vertalen ons Hoekoem Toewa door burgemeester, waar de betrekklng dan ook het meest mede overeenkomt als men ze vergelijkt met Hollandsche toestanden. Ik verheugde mij zeer over deze benoeming, zijnde eene bevordering voor hem; en ik wist dat zij de gemeente ten goede zoude komen. Toen ik de eerste keer na zijne benoeming te Kajoewatoe kwam wenschte ik hem van heeler harte geluk; maar ik voegde er bij: „nu hoop ik maar en ik vertrouw het van u, dat uwe „verhouding tot de gemeente en den godsdienst niet verandert. Hartelijk antwoordde hij daarop: „Daaromtrent behoeft U „niet ongerust te zijn. Ik ben christen: ik ben lidmaat. „Dat hoop ik te toonen zoolang ik leef. Mijne nieuwe betrekking kan daarin geene verandering brengen." En hij heeft woord gehouden. Tot aan zijn dood toe was hij een ijverig medewerker tot alles wat goed en nuttig was in de gemeente. De keurige kerk hier ter plaatse grootendeels van ijzerhout vervaardigd kan dit getuigen. Het uiterst nette schoolgebouw in drie lokalen verdeeld spreekt er van. Van de keurige kerk verklaarde in der tijd Ds. Wielandt: „Dit is een ideaal kerkje." En van het schoolgebouw mocht ik onlangs van den adjunct Inspekteur, den Heer Roes vernemen: „Wat heeft U daar een uitnemende school te Kajoewatoe. „Gebouw en onderwijs, ja de geheele inrichting draagt zeer „mijne goedkeuring weg." — Onze Manuel had een groot aandeel in het stichten dezer alleszins doelmatige en soliede gebouwen. Ik had bij mijne gewone driemaandelijksche bezoekreizen slechts aanwijzingen te geven, en geld toe te staan voor spijkers, hengsels, glas en verf, en dan kwam alles in orde. Manuel, nu dorpshoofd was de ziel van het werk. Maar ook op ander gebied was hij in geen enkel opzicht veranderd. Dikwerf preekte hij des Zondags ook als dorpshoofd. En door de week hield hij menigmaal catechisatie. Hij kreeg dan weleens eene aanmaning van het toen kwalijk

gezinde distriktshoofd, dat hij zulke werkzaamheden diende na te laten. „Toen gij koster waart ging het, maar als Hoekoem Toea komt dat niet te pas.” Maar dan was altijd zijn antwoord: „Als door deze werkzaamheden mijn werk „als dorpshoofd schade lijdt, dan is het behoorlijk dat U „daarop aanmerking maakt, maar zoo niet, dan moet het U „geheel hetzelfde zijn, hoe ik mijne zondagen en avonden „besteed. Wanneer ik des zondags ging jagen of visschen, „dan zoude U geene aanmerking maken. nu ik ga preeken „vindt U het verkeerd. Als ik des avonds vroeg ging slapen, „zoude U niets zeggen, nu ik godsdienstonderwijs geef, heeft „U afkeuringen en vermaningen voor mij. Maar ik wensch „daarmede voort te gaan. Dat is voor mijn genot. Anderen „vinden genot in jagen, visschen, in dobbelen zelfs. Dat mag „blijkbaar; laat mij dan ook mijn onschuldig genoegen. „Mocht U soms aanmerking hebben op mijn dienstwerk, dan „zegge U het maar, en ik zal zorgen dat het in orde „kome.” — Maar dan was de majoor stil. Want jaren lang was het bestuur en werk van dit negorijhoofd een uitnemend voorbeeld voor het geheele district. Gewoonlijk was in de maand Mei of Juni de belasting reeds betaald voor het geheele jaar. In het verrichten van heerendienst en ander negorijwerk was deze plaats immer de beste, Manuel Tulenan kreeg meermalen een prijsje, zoowel van het Inlandsch als Europeesch bestuur. Meermalen werd hij geroepen om de zaken in andere negorijen op orde te brengen.

Bij mij had hij in alle opzichten het volle vertrouwen. Achtereenvolgens stelde ik hem aan tot diaken en ouderling. Als ouderling is hij dan ook gestorven; maar als ouderling die wat beteekende. Hij was geen bijlooper maar een man op wien te bouwen was. Wat hij goed en nuttig oordeelde zette hij door. Hij was reeds lang mijn trouwe vriend van wien ik innig veel hield en als zoodanig is hij ook gestorven. Hij wist dit. En het was hem een genot. Trouwens die

vriendschap was wederkeerig. Hij vertrouwde mij volkomen. En gaarne won hij mijn raad en voorlichting in. Ten allen tijde als ik de gemeente hier bediende was het feest bij hem. Hij profiteerde gaarne van onze gesprekken. Gaarne leidde hij deze gesprekken op maatschappelijk en godsdienstig gebied. En dan golden mijne aanwijzingen en voorlichtingen bijna als wet voor hem. Immers hij was ten volle overtuigd van mijne liefde, onbaatzuchtigheid en toewijding. Meermalen zeide hij dan later ook: „Mijnheer, onze Pandita heeft zoo gezegd en dat is waar. Daarop kunnen wij vertrouwen." Nog herinner ik mij onze gesprekken in der tijd over de domein-verklaring. En in den laatsten tijd over de nieuwe regeling der belasting en de landrente. Wat werkten mijne gesprekken kalmeerend en geruststellend.

Eenmaal was onze Manuel ontstemd. Het was toen ik weder de inlandsche leeraar van deze plaats naar eene andere gemeente deed verhuizen. De gemeente Kajoewatoe met nog twee andere gemeenten in de buurt hadden namelijk sedert 1888 een eigen inlandschen leeraar. Maar telkens wanneer deze jonge mannen hier twee of drie jaren gewerkt hadden werden zij overgeplaatst. Dit verdroot hem. „Waarom „moeten wij hier altijd jonge menschen krijgen?" vroeg hij. „En dan als ze hier gewoon zijn geworden en wij vriendschap „hebben gesloten neemt U ze ons weder af. Waarom „handelt U zoo met ons? Andere gemeenten behouden „gewoonlijk hun eigen leeraar. Maar wij moeten telkens „verwisselen."

Ik antwoordde toen: „Zekerlijk is dit minder aangenaam „voor jelui. Ik kan mij voorstellen dat het je spijt en dat „jelui dit geen winst acht voor de gemeente. Maar gij moet „bedenken dat het goed is voor die jonge mannen. Zij moeten „grootendeels nog gevormd worden voor hun werk. Daarvoor „acht ik de gemeente hier het meest geschikt. Gij moet „weten, als die jongelui van de leerschool komen zijn zij

„eigenlijk pas half geschikt voor hun gewichtig werk. Zij „hebben te Tomohon zeer veel nuttige kennis opgedaan. Maar „hunne praktijk laat gewoonlijk nog veel te wenschen over. „Daarvoor komen zij hier in de leer. Hier moeten zij ge„vormd worden voor hun werk in de gemeente. En het is „goed dat zij de indrukken van eene levende gemeente met „zich mede nemen op hunne reis door dit leven. De praktijk „moeten zij hier leeren. Dit en niets anders is de reden. „Ik reken hierbij op uwe hulp."

Toen zweeg hij. Hij begreep mijne handelwijze. En al speet het hem ook, dat sommige zijner jeugdige vrienden hem zoo spoedig weder verlieten, toch klaagde hij nimmer meer. Ik bleef doorgaan met telkens hier jonge inlandsche leeraars te plaatsen. Zoodra zij van de opleidingsschool kwamen gingen zij naar Kajoewatoe. Ik wist dat dit de allerbeste leerschool voor hen was. Mocht het dan ook minder aangenaam zijn voor deze gemeente, het kwam de andere gemeenten en ook die jonge menschen ten goede.

Dit bleek onder anderen duidelijk toen ik in het jaar 1901 hier een verwaande leerling van den Heer Moens plaatste. Deze Hulpprediker had zooals bekend is een jaar lang Br. Louwerier vervangen als leermeester, omdat laatstgenoemde voor een jaar met verlof naar Holland was. De Heer Moens meende dat de moderne opvatting van het Christendom de ware vorm was waarin het aan de Minahassische gemeenten gebracht moest worden. Hij vertelde dan ook aan de leerlingen dat Renan en Strauss zijne beste leermeesters waren. Dat moet wel vreemd geklonken hebben in de ooren van jonge menschen die die namen nog nimmer gehoord hadden. Wat konden zij begrijpen van die hoogere kritiek en van tendenzgeschriften? Mij is het een raadsel hoe men er toe kan komen zulk onderwijs te geven aan jonge menschen die geroepen worden het Evangelie te verkondigen aan pas van het Heidendom bekeerde Christenen. Deze jeug-

dige gemeenten hebben behoefte aan een vaste, betrouwbare basis. De Bijbel moet hun gids en steunpunt zijn. Ik zoude haast zeggen: de Bijbel moet lees- en leerboek voor hen zijn. Maar dan de Bijbel als Gods woord. Hij moet hen als volkomen betrouwbaar worden aanbevolen. Hij moet voor hen zijn als het fundament waarop zij verder voortbouwen. Wie daarvan afwijkt acht ik voor deze jeugdige gemeenten totaal ongeschikt. De paedagogische opleiding gaat dan verloren.

Het is bekend dat de Heer Moens er anders over dacht. Hij wenschte de leerlingen tot Strauss en Renan te leiden. De proef mislukte totaal. Hij kweekte alleen eenige verwaande en opgeblazen leerlingen. Zij dorsten te beweren dat men evengoed een tekst voor de preek uit een gewoon schoolboek als uit den Bijbel konde nemen. Natuurlijk dat dit aanstoot en ergernis verwekte in onze gemeenten, die met den Bijbel zijn opgeleid en voor wien Godswoord het hoogste is dat er bestaat.

Twee van deze mislukte leerlingen kwamen bij mij als nieuwe inlandsche leeraars. De ergste van de twee plaatste ik te Kajoewatoe. Hij begon met de onbekookte stellingen van den Heer Moens aan de Gemeente te verkondigen. Hij beweerde dat hij nu het nieuwe licht bracht, en dat ik en mijne collega's eene geheel verouderde leer predikten. Hij oefende kritiek uit op de Bijbelboeken en gaf dat des zondagsmorgens de gemeente te hooren. Die eenvoudige zielen snapten er totaal niets van. Zij keerden onvoldaan huiswaarts. Levensbrood hadden zij niet ontvangen. Onze Manuel, Burgemeester-ouderling, was meer ontwikkeld dan velen. Daarbij was hij een trouw en goed hoorder. Mijn morgenpreek vertaalde hij dikwerf des namiddags in het dialect van zijn stam; en hij deed dit goed. Een paar malen zelfs hoorde ik in eene samenkomst met andere gemeenten een mijner vroegere preeken. Hij had die preeken zoo goed in zich opgenomen, dat ik met

genoegen mijne preeken jaren geleden uitgesproken hoorde herhalen. Hij had dan ook met verbazing eenige preeken van het jonge mensch aangehoord. Maar het begon hem te verdrieten steeds zulk een onzin te hooren uitkramen.

Al spoedig begon hij den nieuwen inlandschen leeraar na de morgen-godsdienstoefening tot zich te roepen. Hij vroeg opheldering aan het verwaande jonge mensch. Hij verklaarde dat hij zoo iets nog nooit gehoord of gelezen had. En dan nam hij zijn Bijbel en bewees den inlandschen leeraar dat deze het mis had. Hij leidde dezen jongen man tot Jezus. En deze was met al zijne opgeblazenheid niet opgewassen tegen den door en door ernstigen en wel onderlegden ouderling der gemeente. Iederen Zondagmorgen na de godsdienstoefening had er zulk eene samenkomst plaats, en de inlandsche leeraar legde het af. Hij vroeg mij om overplaatsing, voorwendende dat deze strand negorij voor hem te warm was; en dat hij liever op de bergen met koeler klimaat wenschte te werken. Maar dit was niets dan een voorwendsel. Juist voor hem met zijn teringachtig gestel was eene strandnegorij gewenscht. Ik zeide hem dan ook, dat hij daar heel goed geplaatst was, en dat hij zeer veel van dezen waardigen ouderling konde leeren. Hij ontkende dit niet. En ik ben overtuigd dat hij een groot gedeelte van zijne vorming voor zijn gewichtig ambt hier in deze mijne uitnemende gemeente ontving.

Maar Manuel Tulenan had ook nog andere deugden. Hij was een man die stond voor zijne zaak. Hij was een Christen, die zich het Evangelie van Christus niet schaamde. Een paar staaltjes om dit te bevestigen. Het zal nu twintig à dertig jaren geleden zijn dat een adspirant Controleur hier op inspectie was. Dit geschiedde in dien tijd met het oog op koffie-aanplant veel meer dan tegenwoordig. Aangezien deze ambtenaren gewoonlijk des avonds geen werk hadden, verzonnen zij meermalen het een of ander dat minder te prijzen valt. Zoo ook verzocht deze Heer, dat er

des avonds eene danspartij zou zijn met de gevolgen van dien. Maar ons dorpshoofd verklaarde ronduit dat zoo iets te Kajoewatoe geene gewoonte was, en dat hij daartoe zijn huis ook niet verlangde te leenen. De zaak ging niet door tot spijt van den jeugdigen ambtenaar.

Een anderen keer verzocht het onzedelijk Distriktshoofd van onzen Manuel, dat er des nachts jonge meisjes uit de gemeente bij hem gebracht zouden worden. Genoemd hoofd logeerde in zijne woning. Hij verklaarde dat hij nooit zoude toestaan dat zoo iets in zijn huis gebeurde. Hij liet toen des avonds bij trommelslag door de negorij rond bazuinen, dat men dien nacht ter dege diende op te passen, omdat er groote heeren ter plaatse waren, en dat dit vooral moest gedaan worden door ouders die volwassen dochters thuis hadden. Ieder begreep de bedoeling. Het distriktshoofd was woedend, maar kon er niets tegen doen. En onze Manuel stond wegens zijn werk zoo hoog aangeschreven dat hij deze onmogelijk kon voordragen voor ontslag, hoe gaarne hij dit anders gedaan zoude hebben.

Zoo bleef ons dorpshoofd zijne roeping als Christen en onderling der gemeente getrouw. Zoo volbracht hij zijn ambtenaarstaak meer dan dertig jaren. Hij was reeds in de zeventig. Het vele reizen en vooral paardrijden naar de hoofdplaats van het Distrikt begon hem moeielijk te vallen. Hij vertelde mij dit, er bijvoegende dat hij er ernstig over dacht zijn ontslag als dorpshoofd aan te vragen. Hoe zeer het mij ook speet moest ik hem toch gelijk geven, ook omdat de gebreken des ouderdoms kwamen.

Nog eenmaal na zijn eervol ontslag bezocht ik Kajoewatoe. Hoewel hij zwak was, en des avonds niet meer gewoon was uit te gaan, ging hij toch met mij ter kerk voor de Voorbereiding en den volgenden avond ook nog voor de Nabetrachting en Doopbediening. Maar ik zag wel dat zijne krachten veel verminderd waren. Toch dacht ik niet dat

dit onze laatste ontmoeting hier beneden zoude zijn. Niet lang na mijn bezoek werd hij bedlegerig. Hij liet mij kennis geven dat zijne krachten steeds afnamen. Hoe gaarne was ik nog eenmaal tot hem gegaan. Maar mijn vele werk verhinderde mij een ziekenbezoek te brengen op meer dan vijf uren loopens van Langowan verwijderd en langs een moeielijken weg. Ik maak deze weg gewoonlijk viermaal per jaar tot het bezoeken van deze strandgemeenten, maar dan kan er ook geen vijfde keer bijkomen of andere gemeenten moeten dan een bezoek derven.

Op zekeren dag vertelde men mij dat mijn vriend Manuel Tulenan overleden was. Hoe zeer greep mij die tijding aan. Ik was er door ontzet en stortte mijn gevoel in tranen uit. Mijn inlandsche leeraar van Kakas was juist bij mij toen de tijding kwam. Tegen hem zeide ik: „dat is een „groot verlies voor Kajoewatoe en al de strand gemeenten. „Want hij was een man van invloed. Velen uit omringende „gemeenten toch lieten zich gaarne door hem leiden, en „luisterden immer met genoegen naar de woorden die van „zijne lippen vloeiden. Wat hebben wij heden veel verloren „in dezen trouwen Christen, in dezen voortreffelijken ouder-„ling der Gemeente. Voor mij ging een mijner allerbeste „vrienden heen. Meer dan zes en dertig jaren werkten wij „zamen. Hij was voor mij meer dan menigen onderwijzer „en Penoeloeng. Hoezeer betreur ik hem, mijn allerbeste „Vriend." — Deze inlandsche leeraar besefte ten volle mijn weeklacht. Hij toch was één van al de jeugdige inlandsche leeraars die twee jaren te Kajoewatoe in de oefenschool zijn geweest.

Toch bleek dat bericht onjuist te zijn geweest. De volgende week werd ik zelf zwaar ziek. Toen zeide die waardige man nog op zijn ziek- en weldra zijn sterfbed: „Mochten „wij onzen Pandita toch behouden! Aan mij is niet veel „verloren. Ik ben oud en gebrekkig geworden. Maar als

„onze leeraar heengaat dan verliezen wij onbeschrijfelijk veel."

En ziet, terwijl ik te Tomohon zwaar ziek lag ontsliep Manuel Tulenan zacht en kalm in zijnen Heer. De inlandsche leeraar van Kakas, mijn trouwe vriend en wellicht degene die mij het allerbeste begrijpt, ging ter begrafenis. Bij de geopende kist herhaalde hij mijne woorden eenige dagen te voren door mij tot hem gesproken, toen een valsch gerucht van het sterven tot ons gekomen was. Het zal wel gepakt hebben. En dit zooveel te meer omdat juist toen zoo velen in mijn werkkring ongerust omtrent mij waren, en menig gebed gedaan werd voor mijn behoud en herstelling. Die gebeden zijn verhoord geworden.

Toen ik na mijne herstelling voor het eerst te Kajoewatoe kwam en hier preekte, koos ik tot tekst: „Die zulke dingen zeggen, betoonen klaarlijk dat zij een Vaderland zoeken". Allen begrepen, zooals mij ook bleek na de godsdienstoefening, dat wij van Manuel Tulenan en zulke getrouwen in de gemeente spraken. Hier is het woord van toepassing: „Zalig de dooden die in den Heer sterven."

Bevreemdt het U dat ik wat lang stil stond bij dezen vromen getuige van Zijnen Heer? Mij was het eene behoefte. Ook om aan te toonen dat wij hier in onze gemeenten ware vromen hebben. Manuel Tulenan was een type. Er zijn meer zulke getrouwen. Wij hebben in vroegere jaren er ook wel genoemd. En zulke mannen en vrouwen geven ons moed tot ons werk. Zij roepen ons na hun verscheiden nog toe: „Zaaiers, zaait in Gods naam voort!" Zulke voorbeelden, zulke medearbeiders sterken ons tot den vaak moeielijken strijd. Immers strijden en lijden is vaak ons werk, vooral door de treurige praktijken van Rome. De Jezuïten veranderen nimmer. Zij zijn er op uit langs allerlei wegen ons werk te schaden. Dit heeft gelukkig tot heden niet plaats gehad te Kajoewatoe. Immers hier, gelijk in de meeste gemeenten van mijn ressort, zijn tot heden geen roomschen.

Maar het is diep treurig dat er tegen deze indringers ten allen tijde gewaakt moet worden. Zij komen zooals de Heer zegt: „Gelijk een dief in den nacht." Altijd zijn er hier oorlogen en geruchten van oorlogen. Dit martelt af wanneer men den vrede liefheeft.

Indien wij waren als de Roomschen dan zouden wij met het oog op de overgangen in het vorige jaar hooge jubeltoonen kunnen aanheffen. Immers negen personen van de vroeger met zooveel ophef door de roomsche priesters gedoopt kwamen weder tot ons terug. En hoewel ik de zoodanigen gaarne weder in de Evangelische Gemeente opneem, zoo bloedt toch mijn hart dat de roomschen hier zulke treurige toestanden hebben geschapen. Zij zijn degenen die onrust stoken en tweedracht zaaien, zoowel in de maatschappij als in het huisgezin, zoowel in de gemeenten als in de familie.

In den loop van het verslagjaar kwam tot mij eene vrouw van hier, thans te Noöngan woonachtig, met het verzoek of zij weder bij de Evangelische Gemeente mocht worden aangenomen. Haar man was sedert eenige maanden niet thuis.

Hij was naar Totok bij de goudgravers. Ik ried haar aan te wachten totdat haar man terugkwam. Ik kende dezen man als zeer hartstochtelijk. Twee jaren geleden was hij enkel uit wereldsche oogmerken bij de roomschen gegaan. Omdat hij welgesteld was maakte de pastoor zich zoo blijde, dat hij verklaarde spoedig geheel Langowan en dan ook de geheele Minahassa roomsch te kunnen maken. Opmerkelijk dat deze allen langzamerhand terug komen. In de volle overtuiging van ons goed recht, en dat de waarheid het moet winnen van den leugen trek ik mij gewoonlijk niet veel aan van de juichtoonen der Jezuïten. Hunne overwinningen in dit ressort zijn weinige. Gedurende het verslagjaar gelijk zoo vele vroegere hebben zij verloren. Ik ried daarom genoemde vrouw liever te wachten tot haar man thuis kwam. Maar zij antwoordde: „Och mijnheer, ik ben nooit van

„harte roomsch geweest. Ik volgde mijn man enkel om „den vrede in huis te bewaren. Maar nu zie ik dat het „verkeerd van mij was. Ik behoor niet tot de roomschen. „Indien mijn man mij wil dwingen roomsch te blijven, dan „ga ik van hem scheiden. Wij krijgen bij die roomschen „niets voor onze ziel. Zij willen ons leeren beelden te aan„bidden, en prentjes van Maria te vereeren; maar daar hebben „wij niets aan. Dat geeft geen voedsel voor de ziel. Daarin „is geen levenskracht, noch stervensmoed."

Toen zeide ik tot haar: „Als gij er zoo overdenkt dan „is het iets anders. Toch neem ik je heden nog niet aan. „Gij moet er nog ernstig over nadenken. Natuurlijk moogt „gij bij ons ter kerk komen. En als gij over twee á drie „maanden niet verandert van plan, dan moet gij voor de „geheele Gemeente belijden dat gij fout hebt gedaan met „het Evangelie van Christus te verlaten en tot Heidensche „gewoonten terug te keeren. Want dat doet men als men „beelden en prentjes aanbidt."

Zij heeft dit voor de Gemeente verklaard en is toen weder aangenomen tot lid van de Christelijke Evangelische Gemeente. Natuurlijk is zij niet herdoopt. Vroeger door mij gedoopten en aangenomen lidmaten worden niet overgedoopt. Zij moeten echter allen hun fout voor de Gemeente belijden, zooals boven gezegd is.

Maar aangezien de Jezuïten onzen Doop niet erkennen, en allen die zij lokken op nieuw doopen, zoo erken ook ik hun doop niet. Wanneer er dus roomschen, die als kind door den roomschen priester gedoopt zijn, tot ons over komen dan moeten zij herdoopt worden. Dit is hier gewoonte; en ik heb geen plan daarin verandering te brengen. Dit is thans nuttig en noodig geworden. Onze gemeenten moeten leeren begrijpen dat er hoegenaamd geene verwantschap bestaat tusschen het Evangelisch Christendom en de roomsche praktijken. Mijne gemeenten weten dit trouwens reeds lang.

Gedurende de zeven en dertig jaren mijner werkzaamheid was en is de roomsche invloed hier gering, en de overgangen zeer weinige. In de gemeenten van Kakas en Remboken hebben zij zelfs velen verloren, zoodat het getal roomschen in mijn uitgebreid ressort thans minder is dan toen ik in het jaar 1869 hier begon te werken. Maar het is o zoo jammer, dat wij immer zoo op onze hoede moeten zijn, en vaak onzen kostbaren tijd moeten besteden aan het bestrijden der huurlingen, die de schaapskooi van Christus trachten binnen te dringen. Hun doel is niet anders dan te verderven. Zij wekken tweedracht, en als zij deze bewerkt hebben, trachten zij uit die twisten hun voordeel te krijgen. Dat is hun toeleg, iederen keer als zij in onze gemeenten ronddwalen om zieltjes te lokken, en hen af te trekken van de geboden die heilig en goed zijn.

Veel zoude ik nu nog kunnen verhalen van den goeden gang van het werk in deze gemeenten, ook toen ik bijna drie maanden niet in hun midden was. De inlandsche leeraars vooral, maar ook de Onderwijzers–Voorgangers hebben zich uitmuntend gekweten van het hun opgedragen werk. Alles ging zijn gewonen gang. En van uit Tomohon, van mijn ziekbed kon ik het werk gemakkelijk leiden. Allen namen gaarne mijne aanwijzingen ter harte. Nog een staaltje tot besluit

Het is mijne gewoonte dat ik mijne gemeenten bij mijn laatste bezoek in het jaar, hen opwek de gewone kollekten voor de Zending niet te vergeten. In het laatste kwartaal van het jaar worden dan ook altijd de meeste liefdegaven ontvangen. Daarvoor is trouwens dubbel reden. Eerstens heeft in dezen tijd de rijstpluk plaats, zoodat de gemeenten eten in voorraad hebben en zij ook gemakkelijk geld kunnen krijgen door een deel hunner rijst te verkoopen. Voorts hebben de meeste inlanders dan reeds hunne belasting over het geheele jaar voldaan.

Maar deze mijn laatste rondgang in mijne gemeenten kon over het jaar 1905 niet plaats hebben. Ik liet nu de onderscheidene inlandsche leeraars tot mij komen, en hun droeg ik op in mijne plaats de gemeenten op te wekken. En wat gebeurde? Nog nooit had ik zulke aanzienlijke kollekten voor de Zending. Alles te zamen brachten deze op: *f* 2522,19, zegge twee duizend vijf honderd twee en twintig gulden en negentien cent. Dat cijfer werd in al de voorgaande jaren nog nimmer bereikt. Nu veronderstel ik dat er wel wat misbruik is gemaakt van mijne zware ziekte. De inlandsche leeraars en enkele onderwijzers en gemeenteleden die mij bezochten en mij zagen hijgen onder zware koortsen dachten niet dat ik zoude herstellen. Er zal bij de onderscheidene collecten weleens zijn aangedrongen met het motief, dat dit wellicht mijn laatste verzoek aan hen was; dat zij mij nu nog gedurende mijne ziekte een genoegen konden doen door ruime liefdegaven voor de uitbreiding van het godsrijk. Ik veronderstel het, omdat nog nimmer mijne jaarlijksche bijdragen voor de zending zulk een hoog cijfer hebben bereikt.

Al kan ik nu geen lof geven voor zulke opschroevende middelen; al spijt het mij dat mijne ziekte op die wijze werd misbruikt; toch spreekt er uit de liefde tot mijn persoon. De waardeering van mijn werk, nu die heb ik tijdens en na mijne ziekte, ook bij mijne eerste rondreis door mijne gemeenten op ondubbelzinnige wijze ontvangen. Maar het is beter dat maar voor mij zelven te houden. Men zoude licht beweeren dat ik eene zelfverheerlijking schreef. En daarvan heb ik ten allen tijde een afkeer gehad. Het liefst ga ik in stilte mijn weg, strooiende het goede zaad zooveel mij zulks doenlijk is. Maar de buitenwereld behoeft dat niet te weten. De vrienden der Zending zullen ons zonder die verhalen wel gelooven, dat wij naar vermogen onzen plicht trachten te volbrengen. Wij streven er naar van

onzen Heiland eenmaal het getuigenis te ontvangen: „Over weinig zijt gij getrouw geweest.”

Het zij ons eere genoeg discipelen te mogen worden genoemd van den allerbesten Meester, en Zijn werk te mogen volbrengen, zooals Hij het ons opdroeg. Zijn lijden geleden; Zijn strijd steeds gestreden; opdat wij eenmaal met en door Hem overwinnen. Zoo zij het; en zoo worde het steeds meer en meer.

De Hulpprediker van Langowan,
M. BROUWER.

Langowan, 18 Februari 1906.

TOMOHON.

In den aanvang van het verslagjaar werd mij door een vriendenhand, van iemand die mijn werk meer van nabij gadeslaat, een lichtend kruis geschonken waarop de woorden: „de Heer is mijn herder.” Die vriend weet niet, hoeveel goeds, hoeveel troost en verkwikking hij mij heeft bereid door die kleine gift. Met kinderlijke blijdschap zag ik vaak, als ik 's avonds mijne kaars had uitgeblazen, dat lichtend kruis en dacht dan hoeveel goeds de Heer op mijn pad strooit, ook te midden van veel dat mij vaak drukt, vooral ook bij de gedachte aan wat ik verloor en waarvan ik het gemis nog steeds blijf gevoelen. En dat verkwikkend opbeurend woord, die heerlijke belofte, dat de Heer mijn herder is, dat werd mij gedurig als toegeroepen, en de waarheid dezer rijke belofte mocht ik in 't jaar dat achter mij ligt weer rijkelijk ervaren. God spaarde mij bij het leven, en

deed mij de kracht en lust behouden tot het werk, mij opgedragen. Slechts één dag moest ik door rheumatische aandoening mijne lessen verzuimen. Ook mijn medewerkend personeel bleef gespaard bij leven en gezondheid, zoodat zooverre mij bekend niet een hunner door ziekte verhinderd werd zijn werk te verrichten. Daarbij schonk de Heer mij de blijdschap, dat mijne oudste dochter na korte scheiding weer in haar geboorteland terugkeerde, en nu met haar echtvriend te Ratahan in de gemeente werkzaam is. Mede had ik het voorrecht hun eersteling, naamgenoote mijner betreurde vrouw den 1sten October alhier te mogen doopen.

Zie, dat zijn zoovele ongedachte maar ook onverdiende zegeningen, die mij de waarheid deden ervaren van de belofte dat de Heer mijn herder is, en mij zoo menigmaal zijne rijke liefde en teedere zorg doet ondervinden. Hem den dank voor alles!

Het vertrek van Br. Rooker is een groot verlies voor mij. Ruim 37 jaren waren wij samen door nauwe vriendschapsbanden verbonden, deelden in elkanders lief en leed. Aan hem heb ik zooveel te danken en noode zag ik hem gaan, ook om des werks wille. Want mannen met zoo groote liefde en toewijding, met zooveel zaakkennis en zoo helderen blik, kunnen wij moeielijk missen. Zijn heengaan is een verlies voor de Minahassa, ook voor den broederkring. Moge God hem nog lang van de welverdiende rust doen genieten!

Laat mij ditmaal allereerst spreken over de uitwendige belangen der gemeente. Onze kerkgebouwen zijn in goeden staat. In 1904 meende de Majoor van Tomohon, dat we gemakkelijk uit vrijwillige bijdragen der gemeente een zinken dak op ons kerkgebouw zouden kunnen krijgen. De ondervinding heeft mij geleerd, dat hij zich bedrogen heeft, wat aangaat de offervaardigheid van Tomohon's gemeente. Wel droegen velen bij, doch een grooter deel hield de handen thuis, zoodat de verkregen som op verre na niet toereikende

is. Daarom plaatsten we het geld daarvoor op de Spaarbank in de hoop dat er later nog wat bij zal komen. Intusschen moest ons dak vernieuwd worden en dit gaf een uitgave van ± f 200, die uit de kerkekas gedekt werd. Want uit de gemeente zelf ontvangt men tegenwoordig voor zoo iets geen bijdrage meer. Vroeger was dat anders. De gemeente vernieuwde het dak zonder bezwaar van de gemeentekas. Die tijden zijn echter reeds lang voorbij. Zelfs onder wijlen Br. Wilken begon men daarin nalatig te worden, doch deze wilde de bakens niet verzetten, en bleef volhouden dat de gemeente, evenals vroeger, daarvoor had zorg te dragen. Wanneer ik vroeg zou ik hulp krijgen, doch van slechts enkelen, die altijd tot geven gereed zijn. Maar velen zouden dit weigeren dan wel dit met een ontevreden hart doen, al mopperende: „waarom hebben wij die uitgaven en de roomschen niet?" Nu komt het mij voor, dat het beter is die mopperaars den mond te stoppen en zulke uitgaven uit de gemeentekas te bestrijden.

Te Sarongsong behoef ik dit niet te doen. Daar zorgt de gemeente zonder eenige aansporing mijnerzijds voor het dak! 't Is mij wel voorgekomen, dat ik verbaasd opkeek, dewijl het kerkdak vernieuwd was zonder ik er iets van vernomen had. Nu meene men niet, dat dit een blijk is, men aldaar milder is. Integendeel! Vaak bedroef ik er mij over, wanneer aldaar in de gemeente onder 't zingen het kerkzakje rondgaat, soms heele rijen niets geven. Zoo iets ziet men te Tomohon zelden.

Het kerkgebouw te Kakaskassen wordt vergroot. De gebouwen te Sarongsong en Kakaskassen worden tevens voor school gebruikt. Alleen Tomohon heeft een afzonderlijk schoollokaal, dat zeker onder de beste in de Minahassa kan gerekend worden. Omdat we daarin 's avonds ook gemeente onderwijs geven, kan dit niet in kamers gescheiden worden, wat zeker beter voor het onderwijs zou zijn. Gaarne hadden

we ook elders afzonderlijke schoollokalen, doch dat gaat niet. Het hout in deze buurt is schaarsch en duur, zoodat de oprichting en 't onderhoud van meerdere gebouwen bezwarend zou worden voor de bevolking, en dat uit kerkekas doen, kan ook al niet. Zulks zou de draagkracht van dat fonds te boven gaan. Voor de vergrooting van 't kerkgebouw te Kakaskassen levert de gemeente gratis het hout, doch de werklieden worden uit de gemeentekas betaald. Vooral als schoolgebouw was dit veel te klein. De jongste kinderen zaten opgepakt als haringen, en voor 't plaatsen van meerdere schoolbanken met tafels was geen gelegenheid. Het gebouw krijgt nu den vorm als een T. Wanneer dit geheel gereed is, dan is daar eene verbetering tot stand gekomen die zeker der gemeente, maar vooral de school ten goede zal komen. Wailan heeft wel een eigen gebouwtje waarin school en kerk wordt gehouden, doch 't is maar een woonhuisje door de gemeente aangekocht. Voor den koopsom droeg Kakaskassen een deel bij. Dit was billijk dewijl Wailan een uitzwerming van Kakaskassen is.

Gedurende het verslagjaar kreeg Tomohon een orgel. Uit de gemeente werd daarvoor geen enkele gift gevraagd. 't Is dus een geschenk aan de gemeente. Mevrouw Hiebink Rooker–Kruyt heeft zich daartoe alle moeite gegeven en haar komt daarvoor veel dank toe. Zij zelf bespeelt geregeld dit instrument en wordt bij ontstentenis vervangen door haar echtgenoot, Mevrouw den Houter of den heer Limburg. Toch gaf dit orgel al weer reden tot aanstoot. Op mijn raad werd eerst het orgel in bruikleen gegeven, totdat zou blijken het voldeed, en de gemeente zulks waardeerde. Dit werd door mij bij de eerste bespeling der gemeente medegedeeld. Of dat bruikleen nu aanstoot gaf weet ik niet. Maar mij werd medegedeeld, dat een der diakenen geruimen tijd niet medezong in de gemeente. Inderdaad men leert hier maar al te zeer de waarheid van 't spreekwoord: effen is kwaad treffen.

Als we nu van de gebouwen tot het kerkbezoek overgaan is de sprong niet al te groot. We kunnen dan weder herhalen wat in vorige verslagen werd vermeld n.l., dat we over gebrek aan opkomst niet te klagen hebben, integendeel we mogen vooruitgang constateeren. Er zijn tijden dat die opopkomst beter kon zijn, doch dan zijn daartoe redenen, het zij dat het weer velen thuis houdt, dan wel ziekte of sterfgevallen in de negerij. Overal heeft men van die getrouwen die nooit gemist worden, tenzij ze werkelijk wettige verhindering hebben. Men vindt onder hen velen die blijkbaar behoefte hebben om aan 's Heilands voeten te zitten, die hongeren naar 't brood des levens. Bij deze vindt men dan altijd een luisterend oor en dat bemoedigt den voorganger. Ik denk hier aan den ouden Jeremias — gepasporteerde te Tomohon — die nooit gemist wordt en wiens tegenwoordigheid mij opvalt. Hij bemint de vooraanzitting niet, maar kan moeielijk zoo lang blijven zitten. Men ziet hem dan ook steeds onder 't zingen opstaan en daardoor valt hij meer in 't oog. Doch als ik ze allen moest opnoemen zoowel hier als in de filialen, die geregeld het bedehuis bezoeken zouden we een lange lijst krijgen. Met grond mag van de meesten hunner vertrouwd worden, dat de Heer een plaatsje in hunne harten heeft verkregen.

Daarmede wordt niet betoogd, dat allen geloofshelden zijn, vrij van menschelijke zwakheden, vrij ook van de volksgebreken die men nog zoo ruimschoots en vaak zoo diep ingeworteld vindt. In geenen deele! Maar ons troost de gedachte aan Hem die het gekrookte riet niet verbreekt en de rookende vlaswiek niet uitbluscht. Laat dan menigmaal de wereldling zeggen: „zijn dat uwe christenen, zijn dat de personen die zoo trouw het bedehuis bezoeken, en deze liegt terwijl die wat hardhandig te werk ging, en een derde twist kreeg over een trekbeest of stuk grond enz.?" Wel, die gebreken zien wij ook niet over 't hoofd, doch men eischt van

onze christenen te veel, meer dan men zou durven eischen van onze vaderlandsche christenen, die al eeuwen door 't zuivere Evangelielicht worden bestraald. Gebreken, ze zijn er, ja wij zien er meer dan menig ander, die de gemeente van buitenaf beschouwd. Doch de zuurdeesem des Evangelies werkt door al is dit langzaam. Geboorte, opvoeding, huisvesting, maatschappij, arbeid en wat al meer kunnen we opsommen, die ons dwingen onze eischen te matigen. Het is jaren geleden dat een Europeaan, dien ik onderhield over zijn leven, waardoor hij aanstoot en ergernis gaf – zelfs aan den inlander, mij zeide: „als ik eene opvoeding had gehad, in eene omgeving had geleefd als gij, dan zou ik zeker anders zijn." Er was veel waarheid in dat woord. Zouden we dit dan ook niet mogen toepassen bij onze inlandsche christenen? Voor zooverre zij onder den adem des Evangelies zijn en blijven, vertrouwen wij, dat de Heer hunne harten meer en meer voor dat Evangelie zal openen, en de heiligende kracht van dat Evangelie steeds rijker in hun leven zal geopenbaard worden.

Dat tegenover die vele getrouwen, — zoekende zielen wil ik ze noemen — nog grooter tal staat van lauwen, dan wel totaal onverschilligen is helaas! maar al te waar. Ook die worden opgezocht, vermaand, gewaarschuwd. Met al den ernst des Evangelies bidden wij hen bij iedere gelegenheid en ontmoeting: „laat u met God verzoenen, — ver van Jezus in dit leven, is ver van de zaligheid hiernamaals." Bij een enkele vindt dat woord plaats. Ik zie zoo nu èn dan personen, die eertijds onder de onverschilligen behoorden, maar thans — Gode zij dank! niet meer. „De Heer legt een zegen op uw arbeid." Dit bemoedigt, en zegt ons: „Zaaier, zaai in Gods naam voort!"

Ik zal thans de volksondeugden niet opnoemen, ten einde niet steeds hetzelfde te zeggen. Deze worden bestreden bij tijd en gelegenheid dit ons geschikt voorkomt. Nu en dan

blijkt ons weder, dat ook zulks niet te vergeefs wordt gedaan en dat enkelen zich — al is zulks dan ook langzaam — los werken van de overblijfselen des heidendoms.

Als gewoonlijk werd in iedere gemeente tweemaal het H. Avondmaal bediend. Alleen te Wailan niet. Er zijn daar te weinig lidmaten, het kerkgebouwtje leent er zich niet toe en de gang naar Kakaskassen is slechts een uitstapje, waar allen familieleden hebben. Te Tomohon ging ik voort des morgens en 's middags op den zelfden dag het Avondmaal te bedienen. Voor mij is dat wel wat vermoeiend, te meer den avond te voren voorbereiding wordt gehouden, en er aan den avond van den dag der Avondmaalsbediening nog dankzegging is, maar voor de gemeente is dit gemakkelijker en blijkbaar wordt dit gewaardeerd. Gedurende twee weken voor de viering des Avondmaals wordt het gewone gemeente-onderwijs gestaakt en bijzonder onderwijs gegeven over het Avondmaal. Dit onderwijs wordt zeer gewaardeerd. Bij gunstig weder hebben we dan te Tomohon vaak tot 400 lidmaten in 't onderwijs. Wijlen Br. Wilken heeft dit ingesteld en ik vond geen enkele reden daarin eenige verandering te brengen, al is de gang van mijn onderwijs niet dezelfde die de zijne was En in de bijna 30 jaren, dat in Tomohon mijne hoofdgemeente is, zag ik veel vrucht van dit onderwijs. Mede is dit goed voor mijne kweekelingen. Menigeen hunner schreef of vertelde mij, nadat ze zelf tot den arbeid des Heeren waren ingegaan dat zij denzelfden regel volgen. Ons doel blijft steeds om tot eene waardige viering des Avondmaals te leiden en alle bijgeloof dienaangaande uit te roeien. Dit laatste zal nu nog wel niet bij allen bereikt zijn, doch we vertrouwen dat voor velen de Avondmaalsdisch eene nauwere gemeenschapsoefening met den Heer is, versterking van het geloofsleven.

Zal ik nogmaals gewagen van de vele echtscheidingen die men hier vindt? Dit blijft een oorzaak van droefheid. Maar veel weten is veel vergeven. Zoo menig huwelijk wordt

ondoordacht dan wel gedwongen gesloten. Er bestaat geen sympathie onder de echtelingen, en daarom is men even spoedig geneigd elkander te verlaten als dat de band gesloten werd. Hier en daar gelukt het wel weer den vrede te herstellen. Helaas! niet bij allen. Sommigen hebben daarbij een aardige redeneertrant. Onderhoudt men hen over 't verkeerde van die willekeurige verlatingen, dan is het vaak: „ik zal wel weer tot mijn man terugkeeren of mij met mijne vrouw verzoenen, maar „dĕhoeloe ia haroes tobat sĕdikit" — eerst moet hij of zij zich beteren." Nu moet men niet denken dat soms hooggaande ruzie oorzaak is van dergelijke scheiding. Geenzins! Vaak zit men kalm bij elkaar en komt dan tot het besluit: „we zullen den boel maar deelen." Ieder wordt zijn deel aangewezen en daarmede is de zaak beslist. Het gebeurt wel eens dat de gescheidenen nog in hetzelfde huis blijven wonen. Ieder doet dan zijn eigen potje. In dergelijke gevallen duurt zelden die scheiding lang. Er zijn een paar lieden, die de renommée van scheiding hebben, d.w.z. die bij herhaling scheiden; om daarna weer voor korter of langer tijd vrede te sluiten. Treurig was in 't afgeloopen jaar, dat zulks plaats had met een der diakenen te Tomohon. De man werd eenige jaren geleden weduwnaar. Zoo ver mij bekend, was er in zijn eerste huwelijk nooit iets onaangenaams voorgevallen. Hij hertrouwde met eene weduwe met kinderen. En dat is vaak de grootste reden van onaangenaamheden bij dergelijke huwelijken. De een meent dat zijne (hare) kinderen minder liefde wordt betoond, en dan zijn de poppen aan 't dansen. Nu was de tweede vrouw nog al jaloersch uitgevallen, daarbij niet op haar mondje gevallen, — geen katje om zonder handschoenen aan te pakken. Dit laatste bleek toen ze in een vlaag van jaloezie haar man met een peda-hakmes te lijf wilde. Ik ging er heen, nadat door mijn pĕnoeloeng en kerkeraadsleden vergeefsche pogingen waren aangewend. Met den man was ik spoedig gereed.

't Is trouwens jammer van hem. Hij is wel wat zwaar op de hand en een beetje saai, doch als werkkracht in de gemeente waardeerde ik hem zeer. Maar bij de vrouw ging dit niet zoo licht. Een stortvloed van woorden kwam uit den mond dier jaloersche vrouw. Ik wees haar op 't dwaze van die jaloezie, doch het resultaat was toch: vrede. Helaas! dat die niet bestendigd werd. Niet lang daarna was hetzelfde spelletje weer aan den gang en wordt er nu over gesproken echtscheiding bij den landraad te zoeken. Tegen de Avondmaalsviering in November zag ik haar geregeld in 't onderwijs komen, en hoewel door den pĕnoeloeng aangezegd, dat zij niet aan 't Avondmaal mocht komen, hield zij vol toch wel te zullen komen; immers zij had gelijk, daarbij was zij niet boos. Op de kerkeraadsvergadering, eene week voor de Avondmaalsviering gehouden, besprak ik de zaak, vaardigde een paar der oudste en invloedrijkste broeders af en liet haar zeggen dat haar plaats volstrekt niet aan des Heeren disch was. Daaraan heeft zij gevolg gegeven.

Spreek ik nu van vele echtscheidingen dan versta men mij niet verkeerd, als ware het hier schering en inslag. Neen! zoo ver gaat het gelukkig niet. We kunnen ze gerust eenlingen onder honderd noemen. Maar als ik van andere ressorten hoor, dat dergelijke feiten aldaar zelden voorkomen, dan meen ik daaruit te moeten opmaken dat deze feil in mijne gemeenten nog al sterk voorkomt. Intusschen is het getal van hen, die tientallen jaren in liefde en eendracht leven verblijdend groot. In Nov. droegen wij o. a. de oude Elisabet grafwaarts, die met Joel ruim 56 jaar lief en leed gedeeld had.

Nogmaals moet ik spreken over het gebrek aan godsdienstzin bij het jongere geslacht. Zeker er zijn ook weer verblijdende uitzonderingen. Dit is een troost. Maar we zouden zoo gaarne allen Jezus meer en hartelijk zien volgen.

De wereldliefde is zoo groot en men zoekt meer tijdelijke dan geestelijke belangen. Wanneer ik 's Maandagavonds catechisatie heb voor meer ontwikkelden, die wat verder kunnen gaan, dan vraag ik dikwijls naar hun kerkgaan en krijg dan nogal eens ten antwoord: ik ben er niet geweest. Dit is te meer te betreuren van velen, omdat ze als schooljeugd bij de Bijbelsche geschiedenis goed wisten te antwoorden en trouw de kinderkerk bezochten. Zeker! wat men daar heeft opgedaan en gehoord, 't kan niet bij allen verloren zijn. Tijdelijk wordt het bedekt, doch niet bij allen verstikt. Maar hoe heerlijk zou die bloesem zich ontwikkelen, indien men voortging op den eenmaal ingeslagen weg. Nu raakt zooveel verloren.

Met Kerstmis en Nieuwjaarsdag kwam nog met de anderen bij mij Willem, een jongen met stompjes van handen. Als schooljongen was hij goed, later verloor ik hem uit het oog. Een enkele keer kwam ik hem tegen, en vermaande hem dan, doch te vergeefs. Nu hij zich met de menigte, die mij aan huis na kerktijd, „Sĕlamat hari besar!" en „Sĕlamat tahoen baharoe!" = een gezegend Kerstfeest!; een gezegend Nieuwjaar! kwam wenschen, was mij dit een bewijs, dat Willem tot stilstaan komt, en zich bij de gemeente aansluit, mij niet meer ontwijkt. Hij bezoekt nu de Zondagavond catechisatie bij een der pĕnoeloengs. Deze wordt zeer druk bezocht, omdat het onderwijs er gemakkelijker is.

En meenen wij te moeten klagen, er zijn ook in deze weer lichtpunten. In November brachten we te Kakaskassen Apolonia ten grave. Zij heette naar mijn oudste dochter, omdat ze op den zelfden datum geboren was en dochter is van een onzer gewezen anak piara's. Lang was Ploni al ziek geweest, doch medicijn werd mij niet gevraagd. In dergelijke gevallen bied ik die nooit aan, omdat men er dan toch geen gebruik van zou maken. De meesten hebben meer op met inlandsehe medicijn. Alleen voor wonden, koorts, wormen,

buikpijn en dergelijke ongesteldheden, vraagt men spoedig. Als gezegd, na langdurige ongesteldheid overleed Ploni en ik ging derwaarts om haar mede grafwaarts te brengen. Haar ouders zijn vrome lieden. Haar vader is meer dan 25 jaar Genootschapsonderwijzer geweest te Kajawoe en Kakaskassen en verdiende als zoodanig allen lof wegens trouw en toewijding. Eenige jaren geleden koos de bevolking hem — tegen zijn wil — tot negorijhoofd en sedert is er heel veel in die negerij ten goede veranderd. Toch wandelde hij niet altijd op rozen. Kakaskassen is een groote negerij en daarom zeer begeerd. Hij staat dus nog al eens bloot aan listen en lagen, men zou hem gaarne den voet lichten. Gezegend met een zwaar huishouden — ik meen ze nu al 18 kinderen gehad hebben, — kwam de engel des doods de laatste jaren eenige keeren hunne woning binnen. Ploni was het tweede volwassen meisje dat hun ontnomen werd. Maar wat ik nu in 't sterfhuis hoorde, deed mij goed, bemoedigde mij, en riep mij als 't ware toe: „wanhoop niet. Moge veel zaad verstikken, er rijpt meer dan gij denkt."

Ploni sprak veel met haar ouders over den Heer, las of liet zich uit het Evangelie voorlezen, en vermaande menigmaal – op haar ziekbed – haar zusjes en broerders. Zij was niet bang om te sterven, want zij wist dat ze naar 't Vaderhuis ging Toen zij voelde, dat de laatste ure aanstaande was, liet zij zich eerst door haar moeder schoone kleeren aan doen, vermaande nog eens allen, en vijf minuten voor haar heengaan verzocht ze haar ouders, broeders en zusters te zingen ons Tahlil 88: 1.

Akoe hendak djalan	Ik ga reizen
Bongkar saoekoe sini	Hier mijn anker ophalen
Laloe tinggal akan	En verlaten deze
Nĕgri dosa ini	Zondige wereld (plaats)
Dĕngan Toehan jang tĕrpoedji	Met mijn Heer die te loven is
Akoe toedjoe nĕgĕri soetji	Ga ik de heilige stad tegen.

Of men goed gezongen heeft betwijfel ik zeer, niet alleen om den toestand waarin men verkeerde, doch mede dewijl de wijs zoo lastig is, en daarom zelden gezongen wordt in het midden der gemeente. Maar dat doet er minder toe. Ik heb me er altijd mee getroost, als ik minder fraai tot Gods eer hoorde zingen, en dit dan wel eens met spottende aanmerkingen werd aangehoord, dat het gekwaak der kikkers Gode even zoo goed een loflied ter eere is als het gezang der nachtegalen.

Een ding is echter zeker: als men zoo uit 't leven kan scheiden, dan is het sterven geen sterven, doch leven; dan is zulk heengaan een troost voor de achterblijvenden, eene prediking voor de omstanders, eene bemoediging en troost voor den Evangeliedienaar, die vaak meent dat zijn arbeid ijdel is, en veel zaad verloren gaat.

Te Tomohon verloor ik in 't verslagjaar twee ouderlingen door den dood, wier heengaan werkelijk een verlies voor de gemeente is.

Beiden werden nog aangesteld door wijlen Br. Wilken. De oude Paulus werkte meer door opwekking en voorbeeld dan als voorganger in een gemeente-vergadering. Hij kon zelf niet lezen. Maar hij was een dier goede, vrome zielen, die in eenvoudigheid des harten zich aan den Heiland vastklemde. De laatste jaren sukkelde hij veel en was eindelijk geheel blind. Dewijl hij aan den uitersten hoek van Tomohon woonde, bezocht ik hem niet veel, doch meestal eens per jaar. Ik had dan altijd schik, want als die beide oudjes begonnen, dan was er geen einde aan hun spreken. En dan voelde men, dat ze rust hadden voor hunne ziel, wisten in wien zij geloofden. En nu is Paulus bij zijn Heer, ziende wat ons nog verborgen is.

Willem de andere ouderling was een flink arbeider in de de gemeente. Wel was hij een beetje zonderling-waanwijs in enkele gevallen, vooral als het zijn vak-timmeren-betrof.

Hij was een uitstekend timmerman, maar dan was hij wel eens eigenzinnig als men met hem over werk te spreken had. Maar ook in de vergadering van den kerkeraad kwam hij steeds rond en open voor zijn gevoelen uit, ja durfde mij nog wel eens de les te lezen. Ik herinner mij, dat ik een paar maal roomschen als heiden gedoopt, had te doopen, omdat ze in 't huwelijk wilden treden met een man of meisje onzer gemeente. Zulke overgangen hebben mij altijd tegen de borst gestuit, omdat het een spelen is met den godsdienst.

Natuurlijk kan ik die lieden echter niet weigeren. Ik zei dan openlijk in de gemeente, dat die overgangen voor mij eer een oorzaak van droefheid dan blijdschap waren, terwijl de gemeente er zich over verheugde. In de kerkeraadsvergadering tikte Willem mij op de vingers, zeggende dat moogt u niet zeggen, want al is die overgang momenteel geen winst, door onderwijs en kerk kunnen dergelijke personen wel degelijk ware discipelen van den Heer worden.

Toen ik pas van mijn verlof was teruggekeerd en klaagde over den toestand der gemeente en de leer hier gebracht, zeide hij: „wellieht heeft 't onderwijs ingang gevonden bij eenige der kweekelingen, doch ik verzeker u in de gemeente niet. Men heeft het eenvoudig niet begrepen."

Ik ontmoette Willem gaarne en sprak dan met hem over de gemeentebelangen. De beide laatste jaren nam hij zichtbaar af. Een worm knaagde aan zijn hart. Een paar zijner kinderen hadden door hun gedrag zijn naam bezoedeld en zijn kracht om in de gemeente te getuigen verminderd. Toch ging hij voort te arbeiden. indien hij maar een beetje wel was. De dag voor Kerstmis liet hij mij weten, dat hij erger was, en verlangde mij nog te zien. Na afloop der kinderkerk ging ik tot hem. Zijn spreken was bijna onhoorbaar, doch zijn hoofd helder en zijn vooruitzicht niet minder. Wij spraken nog veel samen. Eer ik weg ging stelde ik voor nogeens samen te bidden. Dat vond hij goed,

doch eerst moesten al de kinderen bij elkaar komen om mee te bidden. Ik nam afscheid, doch belovende 2en Kerstdag terug te zullen komen. Zijn toestand zag ik dus nog niet donker in. Maar dien zelfden avond overleed hij nog. 't Is altijd mijne gewoonte 1en Kerstdag 's middags naar Kakaskassen te wandelen, en daar dienst te doen. Ditmaal moest ik wat vroeg aldaar beginnen, om dat ik Willem's begrafenis ten 5 ure wilde bijwonen.

Bij beide begrafenissen sprak ik tot de verzamelde menigte over 't verlies dat wij leden, door het overlijden van twee gewaardeerde werkkrachten in de gemeente. Tevens sprak ik de hoop uit, nu de oudjes ons ontvielen, dat nieuwe krachten zouden opstaan, die met dezelfde liefde en ijver in de gemeente zouden medearbeiden.

Er zijn helaas! ouderlingen en diakenen die alleen dien naam dragen doch wier arbeid wel nul kan genoemd worden, die nutteloos eene plaats beslaan. Waarom dezulken niet ontslagen? Dit zou al weer ergernis en geharrewar geven. Dan moeten die maar aanblijven, tot ze er zelf toe komen om te bedanken. En zij die beter hunne roeping verstaan verrichten dan dubbel datgene waarin anderen nalatig zijn.

Ik moet nog op een feit wijzen, dat ik in 1904 verzuimde te vermelden en waartoe in 't verslagjaar weder eene poging werd gedaan. Bekend is dat de Minahassa een belangrijk en zeer gewaardeerd deel aan ons Indische leger levert. Maar menigeen teekent zonder voorkennis van zijne vrouw of leeft van haar gescheiden. Die vrouwen blijven dan hier achter en komen natuurlijk meestal tot een onwettige samenleving. In 1904 kwam met verlof de korporaal Herling K. Hij liet in der tijd toen hij dienst nam, hier zijne vrouw met een kind achter. Na een paar jaar, dat deze niets van hem hoorde, ging zij met een ander leven. Toen H. met verlof kwam had hij eene vrouw bij zich. Ik bezocht zijn vader,

die ziek lag en vroeg toen aan H.: „Wie is die vrouw?" „Wel de mijne, mijnheer." „Nu ja, gij leeft met haar in wilden echt." „In 't geheel niet mijnheer! we zijn wettig getrouwd, ik zal u het bewijs laten zien." En ja wel, hij toonde mij eene trouwakte door den Assistent Resident van Atjeh geteekend. Hier is dus feitelijk een geval van bigamie. Toen ik hem zeide dat hij toch wel wist getrouwd te zijn, antwoordde hij: „ja maar mijn vrouw leefde met een ander, zooals ik hoorde, en dus is het huwelijk verbroken." Hij wist wel beter doch heeft dit natuurlijk verzwegen.

Ik sprak over het geval met een mijner pĕnoeloengs, die twee broeders in dienst heeft, die beiden zeer oppassende jongens waren, en nu sergeant. Deze zijn beiden hier wettig getrouwd. Toch moesten ze in Atjeh nogeens trouwen, anders zouden hunne vrouwen voor menagères aangezien en aldus behandeld worden. Eene vreemde redeneering in ons leger. De zaak is door mij bij het Kerkbestuur gebracht, en van daar bij den Legercommandant. Men is echter niet op de zaak ingegaan en de toestand schijnt te blijven zooals die is.

Dit jaar werd weder eene poging tot bigamie aangewend. De sergeant Hendrik R. kwam terug met verlof. Ik wist dat hij — voor 't in dienst treden — gehuwd was en later zijne vrouw verstooten had. Hendrik vroeg hier een meisje — anak piara van de familie Limburg. Deze wisten van niets en 't meisje ook niet. Er werd alle spoed gemaakt.

Zelfs zonder papieren in te dienen, wilde H. ondertrouwen. De Controleur van Tondano maakte bezwaar, kwam mede achter de geschiedenis en bracht de zaak verder. Het meisje werd gelukkig bewaard van een verkeerden levensweg. Zoo dikwijls komen hier soldaten met verlof, die dan een meisje ten huwelijk vragen en daaronder vaak meisjes, die een goeden naam in de gemeente hebben. Maar die menschen blijven kort en mogen hier niet trouwen. Zij beloven dan

op Java met haar te zullen trouwen en men geeft hun de toestemming de meisjes mee te nemen. Ik weet wel dat enkelen hunner die belofte zullen nakomen, maar anderen weer niet. Wie weet wat later van die meisjes terecht komt. Dat zijn misstanden, die bij onze wetgeving niet moesten kunnen voorkomen. Men moest die verlofgangers vrijheid geven, hier te trouwen als ze wilden en 't legerbestuur had strenge orders te geven, dat het Christelijk huwelijk in de Minahassa — bij Staatsblad bepaald als wettig — moest gelden ook in ons leger.

De Hollandsche Catechisatie met leerlingen der meisjesschool gaat geregeld door, doch het getal is aanmerkelijk geslonken. Er zijn wel genoeg groote meisjes op school doch die pas 1 of 2 jaar de school bezoeken, en dus nog te weinig van 't Hollandsch kennen om de Catechisatie met vrucht bij te wonen. Ik heb hoop dat na de overgangen tot een volgende klasse in den loop van dit jaar, het aantal weer grooter zal zijn. Een der meisjes, dochter van den Majoor van Kawangkoan Wilhelmina Gerungan, en een der dochters van onzen Majoor, Emma Wenas, oud-leerlinge der school nemen deel aan de Maleische Maandagavond Catechisatie.

Ik kan geen tijd vinden beide afzonderlijk voortgezet catechetisch-onderwijs in 't Hollandsch te geven. Dit doe ik wel met de beide dochters van den Heer Limburg en mijne jongste dochter. Trouwens met dit drietal kon ik veel hooger gaan. Zij zijn mij zeer gewaardeerde leerlingen.

Mijn onderwijs aan de kweekelingen tot het inlandsch leeraarsambt ging geregeld voort. Dit eischt niet alleen mijn morgen en middaguren, doch mede een groot deel van mijn avonduren ter voorbereiding, zoodat mij niet veel vrije tijd overhlijft, Ik sloot het jaar met 34 jongelieden waarvan 5 in de laatste week van September eind-examen deden. Een dezer nam voor de tweede maal aan 't eindexamen deel, en hij werd nu doorgelaten, doch niet met eenigen lof.

Na zijne toelating gedroeg hij zich verre van dankbaar en beleefd tegenover mij. Trouwens gedurende de leerjaren heeft hij nooit veel reden tot blijdschap gegeven. Ik heb dan ook niet veel verwachting van hem voor de toekomst, wel van de andere vier al deden niet alle vier een even schitterend examen. Dit mag maar van twee hunner gezegd worden. Eigenaardig was, dat het hoogste cijfer ditmaal behaald werd door een Bantikker. Hij is de tweede uit dien stam die de opleiding tot inlandsch-leeraar tot het eind mee maakte, doch staat verre boven hem die vroeger eind-examen deed. Zelden miste hij een vraag op 't examen en nam door zijn eenvoudige, kalme houding allen voor zich in. Zelden heb ik dan ook een leerling gehad, die zoo zijn tijd benutte als Karel, en mede mij zoo weinig aanleiding tot klagen gaf. Moest ik hem iets zeggen dan was hij dadelijk in de wieken geschoten en leed er blijkbaar onder, dat hij mij eenig verdriet had gedaan. Zijn hartelijke eenvoud maakte hem bij velen bemind. Toen hij half Januari zijn besluit kreeg en afscheid nam, kostte hem 't heengaan moeite en de traan die in zijn oog opwelde, was niet geveinsd.

Niet alle leerlingen geven zooveel stof tot tevredenheid. De duivel der verwaandheid, vooral ook blijkbaar in kleeding, heeft menigeen beet. Intusschen zijn er velen, die stof tot tevredenheid geven.

Over veel zou nog te schrijven zijn, doch dan zou ik te uitgebreid worden. Uit den bijgevoegden staat blijkt dat de overgangen naar Rome en wederkeerig van daar tot onze gemeente vrijwel gelijk staan. Dit jaar ging echter een jongeling over tot Rome, wiens heengaan door mij betreurd wordt. Hij is een wees, en zijne grootmoeder is een mijner beste gemeenteleden en trouw in de vrouwen vergadering. Ik ging dan ook, nadat Nikodemns overgegaan was, met de oude vrouw praten, om haar te troosten, want zij die veel voor haar kleinzoon gedaan en opgeofferd heeft, leed er onder.

Die oude ziel heeft al menig moeielijk kruis te dragen gehad, doch sterkt zich steeds in den Heer haren God.

Als schooljongen en in de kinderkerk was Nicodemus een der meest oplettenden, en gaf altijd flinke antwoorden. Maar hij was ook erg ondeugend. Korten tijd was hij moerid bij mij, doch toen hij na een vergrijp eene vermaning had gekregen, liep hij weg en ging in dienst bij een jong onderwijzer te Tondano. Daar was hij zonder toezicht en maakte er goed gebruik van, echter niet tot zijne verbetering. Hij speelde veel – naar ik vernam – en verzuimde zijn werk. Zoodoende werd hij eindelijk weggejaagd en keerde hier terug. In plaats zich ten mijnent te vervoegen, zooals hem aangeraden werd, luisterde hij naar de stem van verleiders, liet zich tot den pastoor brengen, die hem niet alleen gaarne aannam, doch dadelijk op school aanstelde als helper. In Oct. nam hij deel aan 't examen, ten einde een bewijs te krijgen van bekwaamheid voor gesubsidieerde scholen. Als secretaris der schoolcommissie nam ik dat examen af. Pastoor v. Velzen begeleidde zijne candidaten, waaronder N. Ik zeide Z.Eerw. dat men N. had gekregen door hem een pangkat (betrekking) te geven, doch dat ik wist de jongen tegen beter weten in handelde en m. i. zelfs den draak zou steken met veel dat hem nu als waarheid werd voorgesteld. Natuurlijk werd mijn betoog tegen gesproken en hij door pastoor W., die hem had aangenomen, vrij gepleit, maar het tegendeel kon door mij bewezen worden.

Reeds werd voor den op een pangkat verlekkerden Minahasser deze zucht voor velen een valstrik. Rome heeft daar maar al te goed gebruik van gemaakt. Iederen morgen als ik morgengodsdienstoefening met mijne kweekelingen heb, passeert hier een jonge deern, die Congregatie genoemd wordt. Ik zal hier nu maar niet vertellen, welke leelijke, vieze spotnaam door de bevolking in 't Alfoersch daarvan gemaakt werd. Volgens iemand die het goed kan weten is Congregatie

erg dom, doch als speurhond kan men ook zoo iemand gebruiken, en met een medaille aan een blauw lint om den hals, is zij ook weer tevreden gesteld.

In het begin van Juli kwam de bisschop ook hier ter plaatse en bleef een paar weken. Veel is reeds over die komst geschreven. Men vreesde onlusten. Zooals ditmaal die komst plaats had, was daarvoor geen vrees. De bisschop arriveerde 's avonds ten 7 uur te Tomohon zonder eenig gevolg dan een paar pastoors. Geen vlag werd uitgestoken noch eereboog opgericht. Men had beloofd allen aanstoot te vermijden, en alleen binnen de kerk hem de vereischte eer te geven. Daarom liep dan ook alles zonder eenige stoornis af. Hij arriveerde 's avonds dd. 11 Juli en ik ging 's morgens dd. 12 Juli met mijne dochter naar Ratahan, ten bezoek aan mijne kinderen aldaar. Natuurlijk hoorde men vooraf allerlei praatjes in de gemeente die mildelijk werden uitgestrooid van roomsche zijde als: dat Z.Ex. de Gouv. Generaal naar 's bisschopspijpen danste, — dat hij hier kwam om enkele regeeringspersonen en hulppredikers te ontslaan en Genootschapsscholen te sluiten enz. Toen men mij echter dadelijk op reis zag gaan voor eene week, werd al dadelijk gezegd, het schijnt niet zoo heel erg met die macht te zijn, althans mijnheer toont dat hij niets bang is voor die macht.

Als eigenaardig staaltje van al de praatjes die rondgestrooid werden nog het volgende: Toen ik 20 Juli op terugtocht van Ratahan een dag bij Br. Brouwer bleef, had deze juist vergadering van hulppersoneel. De inlandsche leeraar van Kanonong vertelde mij toen. dat een jongen van die plaats, leerling van pastoor v. V., aldaar geweest was en verteld had dat bij aankomst van den bisschop te Tomohon, de Heer Limburg, Br. Hiebink Rooker en ik een knieval voor den bisschop gedaan hadden. NB. de beide eerstgenoemden waren wegens vacantie niet eens ter plaatse. Ja zelfs is

verteld dat de Resident ook een knieval heeft gedaan. Men begrijpt niet, dat men nog steeds voortgaat al dergelijke dwaasheden uit te strooien en er nog lichtgeloovigen zijn die dergelijke dwaze leugens als waarheid aannemen.

Mij komt het voor, dat het succes, dat men zich had voorgesteld van des bisschops komst, al heel weinig bereikt is.

En nu genoeg over dit alles. Het verslagjaar gaf ruime stof tot danken doch mede tot verootmoediging. De Heer is mijn herder! Dit woord bemoedigde ons onder veel en de waarheid dezer belofte werd rijkelijk door ons ondervonden. En al verandert veel rondom, ja in ons, Hij blijft. Die trouwe Herder zal ons weder zijne helpende - bewarende liefde doen ondervinden in 't nieuwe arbeidsjaar. Als God voor ons is, wie zal dan tegen ons zijn? In vast vertrouwen op onzen trouwen Vader in Christus zetten wij de levensreis en onzen arbeid voort. Stelle Hij ons tot een zegen! Zijn rijk kome!

J. LOUWERIER.

Tomohon, 8 Februari 1906.

MAÜMBY.

Daar is zoo iets dat men zou kunnen noemen: sentimenteele zending en dito politiek. De eerste karakteriseert zich in deze uiting: als men den armen heiden maar 't eenvoudig Evangelie brengt dan moet hij wel tot Christus komen, — en de andere: als men den eenvoudigen inlander maar een goed bestuur geeft, dan zal men eens zien dat het in Indië goed gaat.

Het zij dan ook iederen nieuwen zendeling en overzeepoliticus afgeraden zich met zulke „kraftsprache" te versterken, meenende dat hij de inlandsche maatschappij en dito individu in korten tijd zal omzetten.

Tegenover beide dwalingen kunnen we een paradox stellen, en zij luidt: een Nederlander die den ethischen norma lang niet haalt, is beter „maatschappij" mensch dan de beste inlander. Men versta mij wel; ik bedoel als maatschappelijk mensch. Want het zal iedere zendeling of hulpprediker wel gaan als mij, dat we innige vrienden hebben onder onze gemeenteleden, die we moeielijk zouden kunnen missen, maar het solidair gevoel, dat ontbreekt onze inlandsche maatschappij. En iedereen die een dieperen kijk in 't inlandsch bestaan heeft, kan eenigszins tasten hoe groot de solidariteit is die ten grondslag licht aan de christelijke maatschappij in Europa. In Holland bestellen wij een paar schoenen en in den regel zijn zij er op den bepaalden dag. De groenteboer, de bakker, de slager, de vuilnisman zijn op 't veronderstelde uur bij de hand. Maar hier onder onze Minahassers, 't mocht wat. Men belooft rijst te zullen bezorgen of een schuld te voldoen op een bepaalden dag, maar ja vel, er is altijd verhindering, er kwam immer iets in den weg; wilsinsolventie.

Elke maand heb ik vergadering met mijne inlandsche voorgangers en onderwijzers, alsdan besprekende gemeentebelangen. En nu zou men veronderstellen dat men na den eten nog eens wat samenbleef, onder elkander, sprekende van 't gemeenschappelijk werk, zijne moeiten en vertroostingen. Niets van dat alles. Men zadelt zoo spoedig mogelijk zijn paard en vertrekt als had men niet meer verband met elkander dan droog zand.

Onlangs kwam des avonds ons bezoeken een voor ons vreemde Hollander. Na de gebruikelijke voorstelling ving 't gesprek aan, twee uren lang, zonder eenige korting. Eén mijner voorgangers wist zich zoo iets niet te verklaren. Dat Europeanen zoo dadelijk met elkaar omgingen als waren ze bloedverwanten! Nu is zoo iets geheel onbegrijpbaar in de inlandsche maatschappij, en de groote oorzaak is: wantrouwen. De gansche inlandsche maatschappij was in zijn „heidenschen"

tijd niets anders dan één brok wantrouwen. En tot heden toe behoeft men geen scherp waarnemer te zijn om telkens die karaktertrek te ontmoeten. Iedere Europeaan zal bij nadere kennismaking met den inlander ontdekken dat deze veel slimmer is dan hij, veel meer de streken kent die er te pas komen in een bedrieglijke omgeving.

Dit is een natuurlijke vrucht aan den heidenschen boom des wantrouwens. Men moest uitgeslapen zijn om mee te kunnen doen aan dien onderlingen wedijver in bedrog. De afgrond die er dan ook was (of is) tusschen de „heidensche" inlandsche maatschappij en de „Christelijke," is dan ook zoo groot dat er heel wat goede woorden en voorbeelden ingeworpen moeten worden voor hij gedempt kan heeten.

Zoodat we maar zeggen willen tot den lezer: 't gaat langzaam die vooruitgang naar 't christelijk leven, en in 't verslagjaar wierpen we een kubiek meter in den afgrond van 10,000 kubieke dito.

Maar 't gaat vooruit en dat is hoofdzaak. Dat zien we aan 't toenemen van 't christelijk wettig huwelijk, dat ervaren we aan de toenemende christelijke terminologie, dat merken we aan 't toenemen van kennis en er is niet aan te twijfelen of de prediking des Evangelies draagt vrucht al is ze niet volwassen.

In 't afgeloopen jaar werd er een kerkje ingewijd te Kolongan en hoewel zoo iets wel eens meer voorkomt, zoo was dit toch iets buitengewoons. Want men had het gebouwtje in korten tijd uit zich zelven en onder leiding van den burgemeester opgericht. Ik schat het op *f* 1200 waarde, en al is dat niet veel vergeleken bij de welvaart in het dorp, 't was zoo wat het eerste kerkje dat mooier is dan een gewoon huis in mijn werkkring. Wat Rome aangaat, mogen we gerust tot formule nemen: in tijden van vrede gaat het niet vooruit ten koste van 't Protestantisme, integendeel, — in tijden van beroerte wint het weer sommigen.

Daar er wel kans op is dat beroeringen in de gemeenten niet zullen toenemen, mogen wij wel veronderstellen dat Rome betrekkelijk zal afnemen in kracht.

De inlandsche leeraars en onderwijzers die in de buurt wonen komen elken Zaterdagmorgen ten mijnent om de preek voor den volgenden dag te bespreken en daarna op te schrijven in korte trekken. Dat is een gezellig uurtje en ik durf wel te zeggen voor alle partijen noodig en nuttig. 't Is te bejammeren dat niet alle helpers die vergadering kunnen bezoeken, daar verreweg de meesten op te grooten afstand wonen.

In 't afgeloopen jaar had ik tevens de redactie van ons Minahassisch veertiendaagsch nieuwsblad Tjahaja Sijang. Het blad bestaat uit een hoofdblad met hoofdartikel en feuilleton en nieuwsberichten, het bijblad in boekvorm, bevat stichtelijke lectuur. Het was niet altijd gemakkelijk een pakkend hoofdartikel en dito feuilleton klaar te hebben, maar wij hadden toch succes, want zelfs Europeesche ambtenaren voelden zich verplicht het blad te lezen. Ondertusschen kostte het werk veel tijd, maar ook merken we dat het nieuws- en het bijblad een grooten invloed heeft. Sommigen broeders zonden hunne bijdragen in, maar Br. Louwerier toch het meest.

Jammer dat in den laatsten tijd, de regeering een geillustreerd tijdschrift „Bintang Hindia" steunt, want onwillekeurig denkt de inlandsche ambtenaar en geëmployeerde dat hij op dat blad moet inteekenen. Bovendien propageert dat blad een inlandsch jingoisme daar 't eind van weg is en adverteert pinkpillen te midden van den tekst.

Zoodat ons blad, waarvan de redactie geen cent betaling krijgt, en waar in 't gemeen niet op verdiend wordt, een zwaren strijd zal hebben.

De hulpprediker

JAN TEN HOVE.

AJERMADIDI.

Het Godsdienstig en zedelijk leven der gemeenten in mijn ressort laat nog al veel te weuschen over.

Wat wijlen de Heer S. Graafland in zijn boek over de Minahassa schreef, is waar: Wat mag dan toch wel de reden zijn, dat er te Ajermadidi en meer plaatsen in Tonsea zoo weinig lust bestaat om de kerk te bezoeken? Wij kunnen dit aan niets anders toeschrijven dan wegens gebrek aan godsdienstzin en inspanning van den geest. De wijze, waarop het Christendom zijn intocht heeft gemaakt, verklaart alles. Daar was geen „zoeken naar waarheid" geen „strijd" om den voorvaderlijken godsdienst prijs te geven; het kostte hun „geen zieleangst" zooals wij elders gezien hebben, maar men ging met den stroom mede, en niemand wilde achterblijven. Maar, eenmaal door den Doop toegelaten, achtte men zich „rijk en verrijkt" en even lichtzinnig als men het oude kleed had prijs gegeven, even weinig stelde men belang in het nieuwere. Van de zijde des Bestuurs was geen tegenwerking tegen het bezoeken der kerk en „het heiligen van den Zondag." Men is onverschillig omtrent Godsdienstzaken en het spreekwoord: „laat Gods water over Gods akker loopen," ziet men helaas maar al te veel in toepassing gebracht. Ouzedelijke handelingen hebben hier meer dan elders, in oudere districten, plaats, wat te wijten is aan den al te vrijen omgang tusschen jongelui van beiderlei kunne.

Ook over het personeel valt weinig te roemen. Vele leiders der gemeenten, de goeden uitgezonderd, hebben zelf weinig plichtbesef. Het volk over het algemeen schijnt het woord plicht en ernst nog niet te kennen.

De Genootschapsscholen staan ook verre ten achter bij de Gouvernementsscholen. Intusschen blijven wij hopen en bidden dat het uiterlijk welvarende volk in Tonsea eenmaal moge leeren inzien, dat niet het uiterlijke maar het innerlijke godsdienstige leven waren vrede en ware blijdschap geeft.

De hulpprediker van Ajermadidi.

G. GEISSLER.

SONDER.

De vraag naar den voortgang der Evangelisatie, is de vraag naar den toestand van het Koninkrijk Gods, zooals het zich hier openbaart, en die het best vergeleken kan worden met den akker in de Gelijkenis van den Zaaier. Het is hier geen klein bezaaid plekje in een oerwoud meer, maar een goed omheinden akker, waar het zwaar geboomte reeds lang is omgekapt en verbrand, de grond is omgewerkt op enkele gedeelten na, en het zaad des Evangelies is uitgestrooid. Maar nu rijzen tal van vragen: hoe is de aard van den bodem? zijn er vele steenachtige plaatsen? groeien het onkruid en de doornen ook sterk mede? wordt er behoorlijk gewied? is het zaad zelf wel van het soort dat hier wil groeien? hoe is het met de droogte en den regenval? ten slotte: zijn er reeds vruchten te zien, en van welken aard zijn zij?

Het Heidendom is een allesbehalve vette aarde voor het zaad des Evangelies; wat daar eigenlijk thuis behoort en welig groeit, dat is: egoïsme, leugen, nijd, geraaktheid, vrees, twist, ellende; voorts ook: stam- en familiegeloof (communaalgeloof) animistische voorstellingen, achtgeven op vogelgeschrei en voorteekenen, deterministische berusting bij ongelukken en sterfgevallen, aardschgezindheid en zoo meer. Het gaat daar al mee als met het onkruid, dat de Minahasser bij het schoonmaken van zijn tuin niet wegwerpt, maar gewoonlijk weer onder den grond werkt, en daarop aanstonds gaat zaaien; het wieden is van later zorg. Geen wonder dan ook, dat in de christelijke gemeente vele overblijfselen van het Heidendom te vinden zijn, die den groei van het Evangelie zeer belemmeren. Het meest valt wel op hoe onpersoonlijk het volk nog is; het Christendom is als een communaal bezit, dat zeer veel goeds voor de gemeenschap heeft gebracht, maar dat nog niet tot persoonlijk eigendom

is geworden. Vandaar dat de uitingen als christelijke gemeenschap een goeden indruk maken, terwijl tegelijkertijd wordt geklaagd over karakterloosheid, gemis van zondebewustheid, geen behoefte aan verlossing. In vele gemeenten wordt geklaagd over gebrek aan belangstelling bij de samenkomsten der gemeenten en bij de catechisatie, of ook wel dat de opkomst goed is, maar de aandacht gering, en dat bij het catechetisch onderwijs slechts enkelen grooten ijver aan den dag leggen. Over 't geheel verstaan echter de Inlandsche Leeraars en Onderwijzers het geheim nog niet om de menschen aan zichzelf te ontdekken; de Evangelieverkondiging is hun nog meer een plichts- of ambtsvervulling dan een drang des harten, en dit is niet te verwonderen, waar bij hen zelf het persoonlijk karakter nog weinig ontwikkeld is.

Eigenaardig is ook de algemeene godsdienstige gezindheid in de gemeenten in het district Kawangko'an, en de vrij algemeene onverschilligheid en aardschgezindheid in het district Sondĕr, terwijl de kennis bij de enkelen niet veel verschilt. Aandoenlijk was het afscheid van een Inlandsch Leeraar te Tombasian-atas, die naar een ander ressort was overgeplaatst, terwijl een dergelijke gebeurtenis in het Sondĕrsche de meesten vrij koud liet. — Het zwakke der persoonlijkheden kwam in 1905 weer sterk aan den dag in het moeilijk kunnen verdragen van beleedigingen of spot. In verschillende negerieën waren dientengevolge hoogloopende twisten, welke ten laatste door den Pandita moesten worden beslecht. In ééne gemeente had de Inlandsche Leeraar den Onderwijzer voor gemeen en onhebbelijk uitgemaakt, wegens zijne wereldschgezindheid, en zijne platte praatjes, waarop de ander dreigde hem te zullen vermoorden, en hem een popajavrucht (een zachte meloen) naar het hoofd wierp, in een andere nĕgĕri was de jonge onderwijzer een paar maal uit wandelen geweest op den openbaren weg, met een jong

meisje, waarover de Njora (onderwijzersvrouw) zoo jaloersch werd, dat ze het meisje openlijk uitschold voor al wat leelijk was, en er al over dacht om van haar man te scheiden. Ook die zaak is in orde gekomen. Uit een andere gemeente ontving ik eene leelijke beschuldiging tegen een Inlandsch Leeraar, als zou hij zich nl. aan overspel hebben schuldig gemaakt in een tuinhut. Getuigen ontbraken echter en de aanklacht bleek ten slotte enkel het gevolg te zijn van huiselijke oneenigheid tusschen den aanklager en zijne vrouw.

Veel erger was echter een andere zedelijkheidzaak, waarbij het gemeene van de zonde in zulke schelle kleuren aan den dag kwam. Een vader van een groot gezin, een vijftiger, diaken der gemeente, had overspel gepleegd met de vrouw van zijn jongeren broer, die reeds verscheidene jaren op Java is. Wetende dat zulks onder het volk als bloedschande gold, werd het feit zoo lang mogelijk geheim gehouden, totdat ten slotte de bedrogene het meedeelde aan het nĕgĕrihoofd. Vóór dien tijd kreeg ik een bezoek van den ouden zondaar, die mij zijn nood kwam klagen over het vreeselijke dat er met zijne zwagerin, die aan zijne zorg was toevertrouwd, gebeurd was. Zij toch was zwanger, en als voogd had hij nauwkeurig nagegaan wie de verleider zou hebben kunnen zijn . . . en hij noemde mij naam en toenaam en alle argumenten voor zijne verdenking. Daarenboven vertelde hij dat die onverlaat thans het gerucht was gaan rondstrooien, dat hij, de voogd zelf, zich zoo vergeten had, en bloedschande had gepleegd. En de man wist het afschuwelijke van zoo'n daad zóó te vertellen, dat ik eerst niet anders dacht: „hij kan het niet gedaan hebben." Eenige dagen daarna hield ik onderzoek met den kerkeraad dier Gemeente in welke vergadering de man met een eed zijn onschuld wilde bevestigen tegen de zware beschuldiging der vrouw. Eerst toen ik hem nog eens uitdrukkelijk de ernst van een eed op het hart had gedrukt, begon hij te weifelen en zweeg;

waarop allengs eene volledige bekentenis volgde. Wat er toen in mij omging, kan ik niet beschrijven, maar het loste zich op in de stille bede tot God: „Heer! laat hij nu ook een zondaar worden in eigen oog!" Er zijn toen ernstige dingen besproken, en ook beloofd in die kleine bijeenkomst op dien stillen namiddag! Hij werd afgezet als diaken, het Avondmaal werd hem eenige jaren lang ontzegd; en hem de verplichting opgelegd om voor het kind te zorgen.

Deze zaak leerde mij eenige der vastgewortelde dorens kennen, die met het zaad des Evangelies opgroeien en het verstikken. Trouwens men acht over 't geheel de zonde zelf nog niet zoo erg, als wel de ontdekking er van; het is dom om zijne schuld te bekennen, tenzij men geen uitweg meer weet, en verstandig zijn eigen positie te redden; en sterk leeft de overtuiging, dat de partij welke de overwinning behaalt of wel niet verslagen kan worden, de waarheid aan hare zijde heeft. Toen ik eens een moerid (huisjongen) er over onderhield, dat hij onder voorwendsel dat zijne grootmoeder ziek was en om medicijnen had gevraagd, met een dag vacantie naar huis was geweest, antwoordde hij mij dat deze leugen blijkbaar geen zonde was, want al was zijne grootmoeder nu wel niet ziek geweest, eene andere vrouw toch, die de medicijn gebruikt had, was er beter door geworden! Ook voor zijn gevoel dus was zijne zedelijke daad ondergeschikt aan de uitkomst.

Merkwaardig is ook in dit opzicht de houding door het afkeerige deel der gemeente Kolongan-atas in 1905 aangenomen. De Lezer van het vorig jaarverslag zal zich wellicht den toestand daar herinneren. In het begin des jaars stak de koho-partij direct het hoofd omhoog. Immers zij had door haar succes het recht aan hare zijde! Het Gouvernement deed niets tegen haar, en had enkel de schoolloods afgekeurd. Welnu, men zou een echt houten gebouw op gaan richten! En er werd druk hout gekapt, en onder geschreeuw naar

een mooi erf vlak bij de kerk gesleept. En één van de belhamels kwam eens bij mij praten, en gaf mij den goeden raad hun aanvoerder maar weer als schoolhoofd aan te stellen, dan zou alles weer vrede worden, en zou men mij gaarne gehoorzamen! — En als de kroon op hunne overwinning werd waarlijk bij de verkiezing van een nieuw nĕgĕrihoofd, een van hun meest geslepen voormannen tot Hoekoemtoea gekozen. — Maar ondertusschen had ik den nieuwen schoolbouw laten aannemen, in plaats van langer te wachten of de bevolking het werk vrijwillig zou doen, zoodat na eenige maanden een statig gebouw verrees van 30 M. lang, 7 M. breed en bijna 4 M. hoog van vloer tot zolder. Binnen 5 maanden komt alles gereed. — En zie! nu wordt het der tegenpartij vreemd te moede, hun school begint al te verloopen, en verscheidene kinderen komen vragen om weer toegelaten te worden tot de gesubsidieerde Genootschapsschool. De moed begint bij hen te zakken, en o wonder! eenige dagen geleden werkten wel 150 man (waaronder vele vrouwen en jonge meisjes) vrijwillig eerst 's morgens om ons schoolerf schoon te maken en te effenen, en daarna op het ziekenhuiserf, terwijl er in het begin van het jaar geen tien te krijgen waren. Dat lijkt wat op eene gemeenschappelijke bekeering, maar de beweegreden is wel curieus. Toch dient ook iets anders vermeld te worden, waardoor de gemeente ook inwendig een schok heeft gekregen. Tegen Paschen 1905 zou Avondmaal gevierd worden, maar hoe kon dat bij zooveel verdeeldheid! En op Paschen zelf, den opstandingsdag, vertelde ik de gemeente, die in kleinen getale en geheel zonder feeststemming was opgekomen, dat in den droom iemand tegen mij had volgehouden, dat in Kolongan-atas de Heer Jezus vroeger wel geleefd en gewerkt had, maar dat Hij daarna werkelijk gestorven was en voor de gemeente dood was gebleven. En ik predikte de opstanding van een levenden, machtigen Heiland, en vroeg hen of zij

Hem wilden laten leven en werken ook onder hen. Het Avondmaal werd uitgesteld tot het einde des jaars. En toen hielden we eene groote Voorbereidingsvergadering, waar meer dan 250 lidmaten aanwezig waren, en ik woog hunne bezwaren tegen mijne bedoelingen af, stelde hun den Heiland voor oogen als het beeld van gehoorzaamheid tot den dood, en verzocht degenen die bereid waren met mij het offer der gehoorzaamheid aan de Tafel des Heeren te brengen, te antwoorden bij het voorlezen van de lijst der Lidmaten. En er waren meer dan 150 die antwoordden. Zóó konden wij den 3den December een gezegend Avondmaal vieren. Wijst ook dit niet op eene ommekeer ten goede?

Thans deel ik U nog mede van het zaad dat gezaaid werd, en hoe het hier en daar is opgekomen. Boven reeds merkte ik op dat de bodem nog lang niet zoo goed bewerkt is, als b.v. in Europa, en ook dat hij van andere geaardheid is. De prediking van Verlossing is niet op haar plaats, waar ze geen zondebesef werkt, de Liefde Gods wordt verkeerd begrepen, waar ze niet ook als Gerechtigheid wordt voorgesteld. De Christen-Minahasser heeft den indruk dat God een goedig Vader is, die alles voor Zijne kinderen in orde heeft gebracht, en hen ook wel behouden in den hemel zal brengen. Daarnaast leeft de voorstelling van zijn Macht, welke ook Jezus bezat. Die macht is onbeperkt, over leven en dood, en men kan zich daartegen niet verzetten; ze werkt meer mechanisch dan organisch. Vandaar dan ook dat het lijden en sterven des Heeren zoo weinig indruk maakt. God had nu eenmaal bepaald dat Jezus lijden en sterven moest, geen wonder derhalve dat deze zich daaraan onderwierp. De Evangelieprediking moet daarmee rekening houden, en den levenden God voor oogen stellen als een waarachtig Vader met wien gerekend kan en moet worden tot in de kleinste bizonderheden des levens. Jezus Christus moet eene realiteit worden die het geweten wakker schudt, de zonde openbaart, en tegelijk

ook de eenige weg is om te komen tot die volmaakte zelf-offerande welke „onze redelijke godsdienst" is.

Thans nog enkele bijzonderheden uit dezen akker des „Koninkrijks".

In dit jaar kwamen twee nieuwe kerken gereed, nl. te Sawangan, de kleinste Tomboeloesche gemeente, en te Leilem, eene flinke Tontemboaansche gemeente van bijna 1000 zielen. Den 17en December werd de eerste ingewijd, waarbij 21 nieuwe lidmaten werden bevestigd en voor 't eerst Avondmaal ter plaatse werd gevierd; te Leilem had de gebeurtenis den 24en December plaats. De kosten zijn in beide gevallen geheel door de gemeente gedragen.

Er vestigden zich in het begin van dit jaar 2 gepasporteerde militairen in dit Ressort, die der vermelding waard zijn; de eerste een gewezen sergeant bij de cavallerie een echte trouwhartige Brabander uit Boxtel, vroeger bloemist, die zijne inlandsche „vrouw" naar Tintjep bij Sondĕr is gevolgd. Hij is Roomsch, maar gaat om zijne vrouw een goed voorbeeld te geven, geregeld naar de inl. Protestantsche kerk; ook voor „de vrouw" heeft hij een heel pak Maleische gezangboeken en bijbels gekocht; van den zomer gaat hij met haar trouwen. Hij heeft op Java in het hospitaal nog al eens meegeholpen, en heeft er nu plezier in de menschen in Tintjep in de eenvoudigste gevallen, meest wonden, medicijn te geven. Zoo wordt hij daar een goed element. No. 2 is ook een gepensioneerd sergeant, maar een volbloed Minahasser, die ook volbloed Heilsoldaat is, en nu in Kiawa tot zegen der gemeente werkzaam is. De loszinnigheid der jongelieden kan hem vreeselijk aan het hart gaan, en hij houdt niet op oud en jong te vermanen „zich geheel aan Jezus over te geven." Intusschen helpt hij ook lichamelijk met medicijnen zooveel hij kan, want daar schijnen de gegradueerden allemaal verstand van te hebben. Zijne wettige Javaansche vrouw geeft ook een goed voorbeeld. De kommandant van het

Heilsleger in Ned. Indië, een oude schoolkamaraad van mij, heeft hem reeds terstond last gegeven zich naar de orders van zijn nieuwen chef te richten.

In dit jaar is Mevrouw Adriani-Gunning gereed gekomen met een mooi Bijbelsch leesboek in de Tontemboansche taal, hetwelk thans in Nederland ter perse wordt gelegd. Voor het volk zal dit boek ongetwijfeld een groote beteekenis worden, en den Bijbel een geopend boek voor hen maken. — Eene andere uitgave die we met verlangen tegemoet zien, is de driestemmige zetting van alle Tahlil (Gezang) melodieën, volgens de oorspronkelijke rythmische zangwijzen, welke door mijn schoonvader is bewerkt, en met algemeene stemmen door de Conferentie van Hulppredikers te Menado is aangenomen. In dit ressort heeft die wijze van zingen het gemeentegezang reeds veel verbeterd.

De ziekenbehandeling ging dit jaar geregeld voort, en had gewoonlijk plaats 's morgens tusschen 6 en 7½ uur, behalve op pasardagen, wanneer de aanloop den geheelen morgen doorging, en bij ongelukken. Soms bleven de patiënten enkele weken bij ons. Wij zijn het N. Z. G. zeer dankbaar voor dit ressort 2 Zendeling-Diakonessen te willen afstaan, die hier ongetwijfeld werk genoeg zullen vinden, zoodra zij het vertrouwen der bevolking hebben gewonnen, en de noodige gebouwen gereed zijn. Einde December was bijna *f* 1000 bijeen in het ziekenhuisfonds.

De Zendingsscholen deden dit jaar eene aanmerkelijke schrede voorwaarts, doordat ze op 1 na alle 16 gesubsidieerd werden. Overal werd het meubilair vernieuwd, nieuwe leermiddelen in voldoende hoeveelheid aangeschaft, de traktementen verhoogd of voor het eerst gegeven, terwijl thans ook voor het eerst de scholen geïnspecteerd werden door den Adj. Inspecteur bij het Inl. Onderwijs, den Heer A. G. Boer. De welwillendheid van dezen ambtenaar ten opzichte der particuliere scholen is voor het onderwijs van

zeer groot belang; zijne ethische opvattingen hebben reeds heel wat veranderingen gebracht in de leermethode, welke zoowel op de Gouvernements- als op vele Zendingsscholen in toepassing wordt gebracht. Het is mede op zijn aandrang dat nieuwe spel- en leesboekjes in de Tontemboansche taal thans in bewerking zijn. De resultaten op de scholen zijn nu nog niet schitterend te noemen, maar de tijden dat kinderen 9 jaar op school waren en nog niet behoorlijk konden lezen of schrijven, zijn gelukkig voor goed voorbij.

Moge het uitgestrooide zaad in 1905 onder Gods zegen in het nienwe jaar welig opgroeien, en minder te kampen hebben met steenachtige plaatsen en doornen. Wij met onze Inlandsche helpers willen voortgaan met zaaien en wieden en aan God den wasdom overlaten.

De Hulpprediker,

Sondĕr. S. SCHOCH.

TARATARA.

Eenige korte mededeelingen uit dit ressort vergezellen de statistieke getallen omtrent dezen werkkring. Een eerste jaar van werkzaamheid brengt onvermijdelijke ontnuchtering, ook al begint men het werk met niet al te hoog gespannen verwachting; het „heerlijke" van ons werk treedt ons niet zoo dadelijk maar te gemoet. Onder indruk daarvan zou men kunnen gaan generaliseeren, waar men met enkele feiten te doen heeft; ik wil mij dus onthouden van een algemeen beeld te geven. Trouwens in het algemeen zal de toestand, zullen de uitingen van godsdienstig en zedelijk leven in deze werkkringen wel niet veel verschillen met die in andere ressorten in dit land; waarover de collega's in 't algemeen te klagen hebben, daarover is ook hier te klagen; waarover

in andere werkkringen te roemen valt, daarover valt ook hier te roemen.

Laat ik een enkelen greep mogen doen uit wat ik dit jaar ontmoette; echter vergeet ik niet, dat ook de andere broeders soortgelijke ervaringen telkens opdoen.

In een gemeente was bespreking met doopouders; omtrent een vader, die een kind ten doop bracht had men mij vooruit ingelicht: vroeger diaken, een godsdienstig man, daarna zijn wettige vrouw en kinderen aan hun lot overgelaten en bij een andere vrouw in dat plaatsje (nog geen 400 zielen) drie kinderen verwekt; voor het laatste van dit drietal werd nu den doop verzocht. Ik vroeg den man, waarom hij zoo twee vrouwen had, dat paste toch een Christen niet, enz. Ja, vroeger had hij gemeend, dat hij er wel twee mocht hebben, maar nu was hij weer tot andere inzichten gekomen en woonde hij weer in zijn wettig gezin en zou hij niet meer met die andere vrouw te zamen komen, die bleef met haar onwettig kroost in een ander huis. Ik vroeg, wie de getuigen waren voor het te doopen kind? Ja, de wettige vrouw!!, die bij het gesprek tegenwoordig was. Nu moet men zoo'n vader en moeder vermanen om niet te zamen te komen en toch te zorgen, dat die onwettige kinderen goede Christenen worden!

Dit dus een geval van klagen en roemen! Als we den man ontmoeten, is hij uiterst vriendelijk, zoo ook zijn wettige vrouw die een steunpilaar der gemeente genoemd wordt; zijn wettige zoon werkt als hulponderwijzer op de Genootschapsschool.

Woloan wordt zoo wat het brandpunt der Roomsehe missie in de Minahasa; de geestelijke die vroeger hier te Taratara woonde, houdt nu vast te Woloan verblijf; daar is nu een heele nederzetting, zoo o.a. een aardig kerkje en een opleidingsschool van a.s. onderwijzers en gemeente-voorgangers. Nu schijnt die Roomsche bedrijvigheid die gemeente geen kwaad te doen, ja te prikkelen tot godsdienstig leven, ten-

minste Woloan is op het oogenblik lang niet de slechtste gemeente uit dit ressort; er is een flinke niet lang geleden gebouwde kerk; de opkomst in godsdienstoefeningen is bevredigend te noemen; overgangen naar Rome hadden niet plaats wel van Rome, een tiental, welke overgangen meest met trouwplannen voeling houden; gemengde huwelijken kent men hier weinig. In Mokoepa, waar een overgang van 18 naar Rome plaats had, schijnt die „godsdienst-verandering" in verband te staan, met het feit dat de Protestantsche Christenen zelf hun kerkgebouw moeten onderhouden en daarentegen bij de Roomschen „Toewan Pastoor" daarvoor zorgt, naar het bericht luidt.

Zoo zijn we aan de kerkgebouwen gekomen. Nu die zijn in dit ressort verre van schitterend. Was er maar veel geld, dan wist ik wel raad, maar nu? het geheele ressort bezit *f* 4500.— aan gemeentegeld. In Taratara hooren en spreken we in een loods; men wil een nieuwe kerk bouwen en die moet mooi zijn, want Taratara is nu pandita-standplaats; maar nu de vervulling dier wenschen; er is al veel hout doch nog is er veel te kort; in 1905 schoot de bouw door allerlei omstandigheden niet op, maar na lange beraadslagingen hebben we nu een vast plan; als er nu maar hout en geld komt, o dan staat de kerk er vlug genoeg; doch hoe krijgt men hier in korten tijd veel hout en veel geld (*f* 7400.—): geduld is zulk een schoone zaak! Dat had ik in Koha niet zoo veel noodig: in Maart vorig jaar kwam ik daar voor het eerst en begin ik over het bouwen te spreken, 24 December van dat jaar namen we het gebouw feestelijk in gebruik de lof hier over komt voor een groot deel toe aan het oude negoreihoofd: hij wilde ontslag nemen, maar eerst moesten de lieden een kerk bouwen; nu, daartoe heeft hij krachtig meegewerkt door aansporing om hout te kappen en het regelen van het bouwen; zoo heeft de gemeente nu een flink gebouw, dat aan de behoefte voldoet en nu nog

verf en glasruiten behoeft. Zoo zou het negoreihoofd rust kunnen nemen, zijn wensch is vervuld.

Aan de scholen in dit ressort is nog veel te doen en veel te verbeteren. maar het kan niet in eens veranderen; voor 5 van de 17 scholen werd in het afgeloopen jaar subsidie aangevraagd en verkregen; dat geeft voor zoo'n eerste keer heel wat drukte en beslommering. Aan andere scholen kon subsidie nog niet toegekend worden: de onderwijzers of het hulppersoneel slaagde niet voor het examen, dan wel het aantal kinderen was te klein. Door dat de eene school wel en de andere geen of nog geen subsidie heeft, is er wel eenige ontevredenheid bij de niet-subsidie-onderwijzers die kleiner tractement en minder (of bijna in het geheel geen) leermiddelen hebben, merkbaar; die ontevredenheid was wel te voorzien, maar de belangen van de scholen die subsidie konden krijgen, gingen voor de zucht om ontevredenheid te voorkomen.

Zoo blijft er voor de toekomst nog veel te wenschen over op allerlei gebied van ons werk, en is de indruk in het afgeloopen jaar gekregen, dat ook het werk van een hulpprediker, die dus onder een gechristianiseerde bevolking arbeidt, gansch niet licht te noemen is. Geloof is wel wat het meest noodig is; geloof dat moed en kracht geeft; zij dat geloof ons aller deel!

J. G. DE HAAN.

STATISTIEKE OPGAVEN betrekkelijk het Zielental in

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Langowan	Langowan	L. Karepowan	7570	158	17
„	Tumaratas...........	H. Kalangi	1150	—	—
„	Noongan	„	207	5	—
„	Manembo	J. Mandej	466	20	—
„	Teep Simbel........	„	399	32	—
„	Atep	S. Warouw	451	—	—
„	Palamba	„	312	—	—
„	Temboan	„	185	—	—
Kakas Remboken....	Kakas	J. Tampenawas	4844	20	91
„	Passo	Th. Najoan	1558	26	—
„	Panassen.............	„	500	—	—
„	Toulian...............	J. Mandej	574	—	—
„	Kaweng...............	E. Malonda	682	—	—
„	Kalawiran	„	696	—	—
„	Toulimambet	„	257	—	—
„	Kajuwatu	B. Kilala	310	—	—
„	Karor	„	242	—	—
„	Sombokej	„	47	—	—
„	Remboken...........	A. Winokan	5256	2	7
„	Parepej	„	717	56	—
„	Kasuratan	K. Lalu	881	—	—
„	Tampusu...............	„	255	—	—
„	Toulimany	„	133	—	—
Kawangkoan	Tompasso	L. Girot	3255	47	—
„	Tollok.................	„	741	—	—
„	Tompasso II.........	„	379	10	—
„	Kanonang	A. Lumentut	980	15	—
„	Pinebetengan	„	532	—	—
„	Tounsewer....	„	322	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	L. Pongai R. Parengkuan D. Polii	4365	1047	11
„	Sarongsong	H. Wajong	1279	163	—
Kakaskassen	Kakaskassen.........	J. Mandagi	1753	281	3
„	Wailan.........		91	111	3

Christelijke Gemeenten in de Minahassa, op ultimo 1905.

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	OVERGANGEN. Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
106	7851	—	2	Deze Mohammadanen zijn vreemdelingen.
—	1150	—	—	
—	212	—	5	
—	486	—	—	
—	431	—	—	
—	541	—	—	
—	312	—	—	
—	185	—	—	
11	4966	2	—	Deze Heidenen zijn Chineezen en de Mohamdanen vreemdelingen.
9	1893	—	—	
—	500	—	—	
2	576	—	—	
—	682	—	—	
—	696	—	—	
—	257	—	—	
—	310	—	—	
—	242	—	—	
—	47	—	—	
66	5331	—	—	Deze Heidenen zijn Chineezen en de Mohamdanen zijn vreemdelingen.
6	779	1	—	
—	881	—	—	
—	255	—	—	
—	133	—	—	
—	3302	—	—	
—	741	—	—	
—	389	—	—	
—	995	—	2	
—	532	—	—	
—	422	—	—	
7	5430	6	4	De heidenen in Tomohon zijn Chineezen.
202	1644	—	—	
—	2037	—	9	
—	205	3	—	

DISTRICT.	PLAATS,	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Maumby	Maumby	S. Maramis	643	—	—
»	Kolongan	L. Kaseger	453	—	—
»	Suwaan	»	292	1	—
»	Kawangkoan	»	218	—	—
»	Kuwil	F. Unsulange	206	—	—
»	Kaleosan	»	158	—	—
Menado	Sawangan	H. Lewu	351	—	—
»	Kamanta	»	302	7	—
»	Tounbulan	Ph. Supet	186	123	—
Tomoh.-Sarongsong	Kembes	»	885	367	16
Kakaskassen..........	Koka	E Malonda	342	76	—
»	Kali	»	323	31	—
»	Lotta	J. Wongkar	570	9	1
»	Warembungan	»	240	95	109
Menado	Kayragi	S. Maranis	130	—	—
»	Kaywatu	»	156	1	—
»	Paniki atas..........	»	210	1	1
»	Paniki wawah......	B. Pandean	220	239	32
Bantik	Buha....................	»	230	—	—
»	Bengkol	»	419	—	—
Menado	Pandu	N. Wongkar	108	—	—
»	Talawaän Menado.	»	68	—	—
Bantik	Talawaän Bantik..	»	246	—	—
Menado	Wori.....................	F Nangon	126	—	—
»	Tiwoko	»	92	—	—
»	Tongkeyua	»	185	—	—
Bantik	Meras	Ph. Mamuaja	107	—	—
»	Molas....................	»	194	—	—
»	Bailan	»	184	—	—
Menado	Bonaken	P. Rotinsulu	767	—	—
»	Siladin	»	128	—	—
»	Menado tuwa	»	426	—	2
»	Mantehage	»	322	—	—
Maoembi..............	Serey	M. Kojansow	758	—	11
»	Gangga	»	361	—	3
»	Talisey.................	»	298	—	—
»	Bangka	»	513	—	2
Tonsea	Aiermadidih	H. Tangkilisan	2205	42	2
»	Soekoer................	»	601	37	—
»	Toemaloentoeng ..	J. Tuera	1922	6	—
»	Lembean	»	714	112	—
»	Kassar..................	»	1614	—	—
»	Treman	A. Lewu	2881	81	2
»	Watoedambo	»	324	—	—

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	OVERGANGEN. Roomsch tot Protestant	Toelichtingen.
1	644	—	—	
2	455	—	—	
—	293	—	—	
—	218	—	—	
—	206	—	—	
—	158	—	—	
3	354	—	—	
31	340	—	—	
—	309	1	6	
1	1269	1	4	
—	418	—	6	
—	354	—	—	
26	606	—	—	
1	445	—	8	
5	135	—	—	
—	157	—	—	
2	214	—	—	
—	491	1	2	
—	2	—	—	
—	419	—	—	
9	117	—	—	
—	68	—	—	
2	248	—	—	
—	126	—	—	
36	128	—	—	
20	205	—	—	
—	107	—	—	
1	195	—	—	
—	184	—	—	
210	977	—	—	
5	133	—	—	
49	477	—	—	
50	372	—	—	
97	866	—	—	
28	392	—	—	
7	305	—	—	
—	515	—	—	
188	2437	—	—	
—	688	—	—	
16	1945	—	—	
23	859	—	—	
168	1782	—	—	
232	3196	—	—	
1	325	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tonsea	Kema	Ch. Kahink	1095	66	1
»	Tontalette	»	264	—	—
»	Tandj. merah	»	164	—	—
»	Manembo-nembo..	»	191	—	—
»	Lansot................	H. Londong	178	—	—
»	Waleo	»	423	—	—
»	Lilang................	»	293	2	—
»	Sawangan............	A. Lengkong	666	—	—
»	Tenggari	»	387	—	—
»	Roemengkor..	Z. Pantow	450	152	—
»	Sampiri..............	»	356	—	—
»	Matoengkas..........	J. Mononutu	1349	1	—
»	Tetej..................	»	343	1	—
»	Talawaän	S. Polü	707	—	—
»	Mepanget	»	899	—	—
»	Marisa	»	300	—	—
»	Patokaän.............	»	256	—	—
»	Tatelloe..............	H. Rorimpunu	1311	—	—
»	Wasian	»	201	—	—
Maumbie..............	Paslaten Lio, a....	W. Rumimpunu	393	—	—
»	Kokoleh S. H.....	»	297	—	—
»	W. Kaweroean......	»	286	—	—
»	Loempias	»	363	—	—
»	Likoepang...........	T. Tanod	222	—	—
»	Sarawet..............	»	132	—	—
»	Koeala-batoe	»	31	—	—
»	Maen	»	45	—	—
Tonsea	Rondor	»	123	—	—
Maumbie..............	Batoe	W. Sumakud	348	—	—
»	Werot.................	»	240	—	—
»	Palais	»	138	—	—
Sondĕr	Sondĕr	N. Lantang en P. Siwu	3745	136	215
»	Kolongan-atas	J. Regar	1342	—	6
»	Kiawa	P. Siwu, waarn.	1544	—	2[illegible]
»	Leilem	J. Regar, waarn.	931	—	3
»	Tintjep................	G. P. C. Regar	416	—	1
»	Timboekar	»	171	—	1
»	Tangkoenei..........	»	222	—	—
»	Moente	»	230	—	—
»	Soeloe'oen...........	H. Sino'ulan	894	—	—
»	Pinapalangkow.....	»	368	—	8
»	Kapoja	»	480	—	—

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
107	1269	—	2	
26	290	—	—	
—	164	—	5	
—	191	—	2	
—	178	—	—	
—	423	—	—	
1	296	—	—	
—	666	—	1	
—	387	—	—	
2	604	2	3	
—	356	—	—	
—	1350	—	—	
1	347	—	—	
2	709	—	—	
8	907	—	—	
13	813	—	—	
—	256	—	—	
—	1311	—	—	
—	201	—	—	
—	393	—	—	
—	297	—	—	
—	286	—	—	
—	363	—	—	
—	222	—	—	
—	132	—	—	
—	31	—	—	
—	45	—	—	
—	128	—	—	
1	349	—	—	
—	240	—	—	
15	153	—	—	
—	4096	3	13	
1	1349	—	—	
—	1572	—	—	
—	934	—	—	
—	417	—	—	
—	172	—	—	
—	222	—	—	
—	230	—	—	
—	394	—	—	
—	371	—	—	
—	480	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Kawangkoan	Kawangkoan	J. Runkat	2966	51	.
»	Kajoe-oewi	en A. Rimper	631	—	—
»	Tondegesan..........	Ph. Kawengian	842	—	—
»	Tombasian-atas	A. M. Liando	1030	—	8
»	Rano-lambot	»	221	—	—
Tomoh. Sarongsong	Pinaras	Ph. Lasut.	619	—	—
»	Ramboenan..........	»	456	67	—
»	Sawangan.............	»	144	—	—
»	Lahendong...........	J. Raper	820	1	—
»	Pangolombian	»	646	98	—
»	Tondangow	»	501	—	—
Tombariri..	Taratara	S. Lantang	1005	561	—
»	Woloan................	»	892	559	4
»	Ranotongkor........	»	391	—	—
»	Lolah	O. Turangan	760	205	—
»	Lemoh	»	464	247	—
»	Tanawangko	S, Welei	1483	171	23
Kakaskassen	Koha..................	Th. Diën	588	3	11
»	Tatelei	»	221	—	27
»	Agotei	»	94	—	1
Bantik	Malalajang	J. Kumaunang	475	—	—
»	Kalasei	»	153	—	—
Kakaskassen	Kinilow	S. Sumendap	473	53	3
»	Tinoor	»	477	1	3
»	Kajawoe..	»	472	3	2
Tombariri	Sendoek	W. Lantang	676	—	—
»	Mokoepa..............	»	312	80	—
»	Popo....................	J. Wuaten	144	—	—
»	Teling..................	»	109	—	—
»	Kumu-ArakanRapt.	»	156	—	—
»	Sondaken	»	97	—	—
Toulumambot.........	Tondano	J. Loing U. Adam	10098	22	172
»	Wulauan..............	L. Adam A. C. Tumbel	320	—	—
»	Kinaleosan	H. Pesot	140	-	—
»	Makalisung..........	»	366	—	—
»	Rerer..................	»	583	—	—
»	Kolongan	Ch. Pangauw	419	—	—
»	Sawangan............	»	192	—	—
»	Komby................	»	45S	—	—
»	Ranowangko	J. Korompis	298	—	—
»	Lalumpei.............	»	408	—	—
»	Tulap..................	J. Korompis	437	—	—

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
7	3026	3	—	
—	631	—	—	
—	842	—	—	
—	1116	—	—	
—	221	—	—	
—	619	—	—	
—	523	13	4	
—	144	—	—	
—	821	—	—	
—	744	2	1	
—	501	—	—	
3	1569	—	9	
—	1455	—	10	
—	391	—	—	
—	965	4	—	
—	711	3	4	
99	1776	—	—	Deze Heidenen zijn Chineezen.
6	608	—	—	Onder deze Heidenen zijn 7 Chineezen.
30	278	—	—	
—	95	—	—	
—	475	—	—	
—	153	—	—	
—	529	—	—	
—	481	—	—	
—	477	—	—	
—	676	—	—	
—	392	18	—	
—	144	—	—	
—	109	—	—	
123	279	—	—	
3	100	—	—	
160	10390	1	4	
—	320	—	—	
—	140	—	—	
—	366	—	—	
—	583	—	—	
—	419	—	*1	* Javaansche vrouw.
—	192	—	—	
—	458	—	—	
—	298	—	—	
—	408	—	—	
—	437	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Toulumambot	Watumea	G. Lumanauw	510	—	—
»	Toulian-ketjil......	P. J. H. Najoan	909	—	—
»	Papakelan	U. Adam	526	—	—
Toulian............... ..	Kapataran...........	J. Polii	736	—	—
»	Kajuroja	»	415	—	—
»	Watulanei...........	»	437	—	—
»	Telap	G. Lumanauw	664	—	—
»	Eris	»	729	—	—
»	Tandengan	E. Lumanaw	806	—	—
»	Koya....................	B. Wenas	1193	—	—
»	Marawas	A. C. Tumbel	117	—	—
»	Paloloan..............	B. Wenas	758	—	—
»	Kulo	A. C. Tumbel	95	—	—
»	Seretan	E. Lumanauw	369	—	—
»	Maumby	»	289	—	—
»	Temboan.............	B. Wenas	116	—	—
Tomoh.Sarongsong..	Tataaran	H. Siwi	2094	110	—
»	Rurukan	L. Turambi	787	111	—
»	Kumelembuai......	»	286	19	—
Tonsea	Tonsea-lama	L. Adam	1076	—	—
Tombasian............	Amoerang c. a......	S. Tumbelaka	2306	—	350
»	Bitoeng-Ranomea	F. Tumbelaka	743	—	—
»	Pondang	S. Weool	328	—	—
»	Pinalin	»	102	—	—
»	Lopana................	»	239	—	—
»	Malenos	»	158	—	—
»	Ritej	»	377	—	—
»	Malikoe	J. Turangan	391	—	—
»	Kanejan	»	378	—	—
»	Koreng................	»	316	—	—
»	Toemaloentoeng...	»	444	—	—
Kawangkoan	Pinamorongan......	»	421	—	—
»	Woewoek	J. Tawas	742	—	—
»	Romoon-Lansot....	»	1306	—	—
»	Lapi	»	580	—	—
»	Talaitad	»	874	—	—
Sonder	Toempaan	J. Karwur	659	—	—
»	Metani..................	»	120	—	—
»	Popontolen	»	120	—	—
»	Lelema.	»	182	—	—
»	Paslaten..............	M. Marentek	266	—	4
»	Soeloe	»	199	—	—
»	Badjoh	»	35	—	45
»	Poparen	M. Marentek	157	—	—
»	Toelap	»	52	—	—
Romoon................	Romoon-bawah	A. Rumengan / J. Pangemanan	1794	—	219

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	OVERGANGEN. Roomsch tot Protestant	Toelichtingen.
—	510	—	—	
1	910	—	—	
—	526	—	—	
1	737	—	—	
6	421	*2	—	* Twee meisjes, levende met Chineezen.
1	438	—	—	
—	664	—	—	
—	729	—	—	
—	806	—	—	
3	1196	—	—	
—	117	—	—	
—	758	—	—	
—	100	—	—	
—	369	—	—	
—	289	—	—	
—	116	—	—	
37	2241	—	3	
1	839	—	—	
—	305	—	—	
1	1097	—	—	
254	2900	—	—	Deze Heidenen zijn Chineezen.
—	743	—	—	
—	328	—	—	
—	102	—	—	
—	239	—	—	
—	158	—	—	
—	377	—	—	
—	391	—	—	
—	378	—	—	
—	316	—	—	
—	444	—	—	
—	421	—	—	
—	742	—	—	
—	1306	—	—	
—	580	—	—	
—	347	—	—	
84	743	—	—	
1	121	—	—	
—	120	—	—	
—	182	—	—	
1	271	—	—	
—	199	—	—	
70	150	—	—	
8	165	—	—	
44	96	—	—	
—	2018	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tompasso	Kumelembuai	J. Pangkei	1079	—	—
»	Woewoek-Malola..	A. Sarajar	508	—	—
»	Karimbow...........	»	728	—	—
»	Tokin	»	565	—	—
»	Wanga	M. Paat	553	—	—
»	Motoling.............	»	738	—	—
»	Raanan	»	537	—	329
»	Pitjoean	A. Lumenta	615	—	1
»	Lompad	»	389	—	—
»	Mopolo	»	568	—	9
»	Pontak	»	442	—	—
»	Poopo	»	669	—	265
»	Ongkaw	S. Tampemawa	331	—	4
»	Poigar	»	460	—	27
Rumoong..............	Wakan	E. Lepar	373	—	—
»	Eloesan...............	»	480	—	6
»	Pondos	»	285	—	—
»	Tewassen	»	542	—	—
»	Toemotowa	»	162	—	—
»	Tawaang.............	L. Tumewu	131	—	2
»	Tenga Radei........	»	158	—	4
»	Tenga Sonder	»	337	-	86
»	Pakoeweroe.........	I. Lampus	472	—	4
»	Pakoe-oere Boijong.	»	1074	—	42
Pas.Rat. Ponosakan	Ratahan	E. Supit	1353	—	570
»	Rasi	A. Laetemia	253	—	5
»	Pangoe................	A. Pondaäg	522	—	6
»	Wioy	J. Supit	507	—	7
»	Benthenan	L. Komalig	222	—	—
»	Minanga	M. Supit	301	—	1
»	Tatengessan	J. Kandou	134	—	12
»	Wiau	I. Gioh	167	—	1
»	Wongkai	E. Lumentut	359	—	13
»	Liwoetoeng.........	A. Rogahaug	1037	—	26
»	Watoelinai	P. Ambitan	124	—	—
»	Belang	E. Ngougalai	13	—	—
Tonsawang	Moend. Melompar	P. Supit	1112	—	45
»	Koejanga.............	D. Watania	201	—	135
»	Tombatoe............	P. L. Mandegu	1369	—	289
»	Kali	G. Mokat	409	—	51
»	Silian..................	E. Lengkei	958	—	—
»	Loboe	J. Pangemanan	922	—	326
»	Ranoketang	J. Tumeroch	152	—	5
Menado................			6433	182	3
		Totaal........	172375	6123	3797

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
4	1083	—	—	
—	508	—	—	
—	728	—	—	
—	565	—	—	
—	553	—	—	
—	738	—	—	
1	867	—	6	
—	616	—	—	
—	389	—	—	
—	577	—	—	
—	442	—	—	
8	942	—	—	
14	349	—	10	
7	494	—	15	
—	373	—	—	
—	486	—	3	
—	385	—	—	
13	555	—	2	
—	162	—	—	
5	138	—	1	
1	163	—	1	
1	424	—	21	
—	476	—	1	
7	1123	—	2	
1	1924	—	—	
—	258	—	—	
—	528	—	—	
—	514	—	—	
66	288	—	—	
—	302	—	—	
1	147	—	—	
—	168	—	—	
—	372	—	—	
—	1063	—	—	
141	265	—	—	
615	628	—	—	
—	1157	—	—	
—	336	—	—	
5	1663	—	—	
—	460	—	—	
3	961	—	—	
—	1248	—	—	
—	157	—	—	
1593	8211	—	1	
5270	187565	66	173	

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopten, aangenomen lidmaten en voltrokken huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1905.

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten. Volwassenen.	Gedoopten. Kinderen.	Gedoopten. Totaal.	Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
Langowan	Langowan	M. Brouwer	2	335	337	28	73
»	Tumaratas	»	—	34	34	21	15
»	Manembo.............	»	—	4	4	—	1
»	Teep-Simbel.........	»	1	9	10	—	4
»	Noongan	»	—	14	14	16	1
»	Atep	»	—	8	8	—	6
»	Palamba...............	»	1	7	8	—	4
»	Temboan.............	»	—	2	2	—	2
Kakas Remboken..	Kakas	»	—	162	162	—	26
»	Passo	»	—	42	42	—	13
»	Panassen..............	»	—	15	15	—	3
»	Kalawiran............	»	—	11	11	—	4
»	Toulian................	»	—	5	5	—	5
»	Kaweng	»	—	12	12	—	3
»	Toulimembet	»	—	10	10	—	1
»	Kajoewatu...........	»	—	7	7	—	6
»	Karor..................	»	—	1	1	—	—
»	Sombokej	»	—	1	1	—	2
»	Remboken............	»	—	96	96	—	34
»	Kasuratan	»	—	18	18	—	7
»	Parepej	»	—	9	9	—	1
»	Tampusu	»	—	5	5	—	—
»	Toulimanej	»	—	2	2	—	—
Kawangkoan	Tompasso.............	»	—	93	93	69	33
»	Tollok.................	»	—	17	17	14	5
»	Kanonang	»	—	86	86	12	10
»	Tompasso II.........	»	—	12	12	4	2
»	Pinebetengan.......	»	—	12	12	6	2
»	Tounsewer	»	—	10	10	—	2
Tom. Sarongsong..	Tomohon	J. Louwerier	3	184	187	95	39
»	Sarongsong	»	—	52	52	47	6
Kakaskassen.........	Kakaskassen.........	»	2	81	81	—	13
»	Waïlan.................	»	—	5	5	—	—

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Maumby	Maumby	J. ten Hove	—	20	20	—	3
»	Kolongan	»	—	22	22	11	3
»	Suwaän	»	—	19	19	6	—
»	Kawangkoan	»	—	7	7	4	1
»	Kuwil	»	—	15	15	—	2
»	Kaleosan	»	—	2	2	—	2
Menado	Sawangan	»	—	20	20	10	4
»	Kamanta	»	—	12	12	1	3
»	Taumbuluan	»	2	8	10	12	4
Tomoh.-Sarongson	Kembes	»	6	36	42	1	8
Kakaskassen	Koka	»	—	18	18	—	7
»	Kali	»	—	19	19	4	1
»	Lotta	»	—	20	20	2	1
»	Warembungan	»	9	26	35	3	1
Menado	Kaijragi	»	—	8	8	—	2
»	Kaijwatu	»	—	2	2	—	—
»	Paniki-atas	»	—	4	4	4	4
»	Paniki-bawah	»	1	8	9	5	1
Bantik	Buha	»	—	4	4	—	—
»	Bengkol	»	—	7	7	—	—
Menado	Pandu	»	—	5	5	—	—
»	Talawaän	»	—	3	3	5	—
Bantik	Talawaän	»	—	1	1	3	—
Menado	Wori	»	1	5	6	1	—
»	Tiwoho	»	—	2	2	1	1
»	Tongkeyna	»	—	1	1	—	2
Bantik	Meras	»	—	4	4	—	3
»	Molas	»	—	3	3	—	2
»	Bailan	»	—	6	6	—	—
Menado	Bonaken	»	6	29	35	6	4
»	Siladin	»	10	6	16	—	—
»	Menado-tuwa	»	4	24	28	—	—
»	Mantehage	»	—	13	13	—	—
Maumby	Serey	»	40	63	103	13	—
»	Gangga	»	14	30	45	12	4
»	Taliseij	»	17	12	29	1	—
»	Bangka	»	35	10	45	5	6
Tonsea	Airmadidih	G. A. W. Geissler	6	60	66	20	7
»	Toemaloentoeng	»	—	59	59	—	8
»	Kassar	»	—	59	59	—	12
»	Treman	»	—	87	87	—	23
»	Kema	»	—	57	57	—	6
»	Tontalette	»	—	10	10	—	2
Maumby	Likoepang	»	1	7	8	3	4

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
Maumby	Serawet...............	G. A. W. Geissler	—	8	8	8	4
»	Koeala-batoe	»	—	2	2	—	—
»	Maen	»	—	5	5	—	—
Tonsea	Rondor	»	—	—	—	—	—
»	Tatelloe..............	»	—	59	59	—	15
»	Wasian	»	—	4	4	—	4
»	Soekoer	»	—	18	13	8	2
Maumby	Paslaten	»	—	7	7	—	6
»	Kokoleh	»	—	6	6	—	6
»	Kaweroean	»	—	5	5	—	4
»	Loempias	»	—	10	10	—	4
Tonsea	Roemengkor	»	—	15	15	—	4
»	Sampiri...............	»	—	12	12	—	3
»	Talawaän	»	—	28	28	—	7
»	Maepanget	»	—	23	23	—	3
»	Warisa	»	—	11	11	—	—
»	Patokaän..............	»	—	—	—	—	—
»	Sawangan	»	—	8	8	21	6
»	Tenggari..............	»	—	15	15	—	2
»	Watoedambo	»	—	2	2	—	3
Maumby	Batoe	»	—	20	20	6	6
»	Werot.................	»	—	12	12	14	6
»	Palaes................	»	—	—	—	—	4
Tonsea	Matoengkas............	»	—	24	24	19	14
»	Teteij	»	—	11	11	7	2
»	Lansot	»	—	3	3	—	1
»	Lilang................	»	—	10	10	—	2
»	Waleo	»	—	11	11	—	2
»	Tandjoeng-merah .	»	—	9	9	—	4
»	Manembo-nembo..	»	2	11	13	14	2
»	Koealamati	»	30	14	44	—	—
Sondĕr	Sonder	Dr. S. Schoch	5	132	136	—	35
»	Kolongan-atas	»	—	58	58	19	16
»	Kiawa	»	—	37	37	25	13
»	Leilĕm................	»	—	37	37	60	13
»	Tintjep...............	»	—	17	17	—	4
»	Timboekar.............	»	—	3	3	—	2
»	Tangkunei	»	—	12	12	—	1
»	Moente	»	—	5	5	—	3
»	Soloe'oen	»	1	23	24	11	6
»	Pinapalangkow	»	—	9	9	—	3
»	Kapoja................	»	—	21	21	—	7
Kawangkoan	Kawangkoan	»	—	160	160	56	18
»	Kajoe'oewi............	»	—	44	44	7	10

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
Kawangkoan	Tondegesan	Dr. S. Schoch	—	32	32	—	5
»	Tombasian-atas	»	2	36	38	45	8
»	Rano-lambot	»	—	7	7	—	—
Tom. Sarongsong..	Pinaras	»	—	17	17	—	1
»	Ramboenan	»	—	10	10	44	3
»	Sawangan	»	—	14	14	21	3
»	Lahendong	»	2	26	28	—	2
»	Pangolombi'an	»	—	14	14	—	10
»	Tondangow	»	—	11	11	—	1
Tombariri	Taratara	J. G. de Haan	8	43	51	22	2
»	Woloan	»	8	30	38	21	2
»	Ranotongkor	»	—	12	12	14	1
»	Lolah	»	—	18	18	15	3
»	Lemoh	»	2	18	20	14	4
»	Tanawangko	»	—	51	51	2	7
Kakaskassen	Koha	»	—	19	19	—	10
»	Tatelie	»	—	5	5	—	5
»	Agotei	»	—	7	7	—	—
Bantik	Malalajang	»	—	10	10	—	2
»	Kalasei	»	—	2	2	—	1
Kakaskassen	Kinilow	»	—	20	20	8	4
»	Tinoor	»	—	18	18	14	10
»	Kaiawoe	»	—	14	14	13	2
Tombariri	Sendeok	»	—	42	42	—	4
»	Mokoepa	»	—	5	5	—	3
»	Popo	»	—	6	6	—	—
»	Teling..	»	1	9	10	2	—
»	Koemoc-Arakan ...	»	—	7	7	—	1
»	Sondaken	»	—	8	8	5	1
Toulumambot	Tondano.	H. L. Langevoort	1	369	370	—	66
»	Wulauan	»	—	3	3	—	1
»	Kinaleosan.	»	—	11	11	—	1
»	Makalisung.....	»	—	11	11	—	1
»	Rerer..................	»	—	18	18	—	3
»	Kolongan	»	1	22	23	—	3
»	Sawangan	»	—	3	3	—	2
»	Kombij	»	—	14	14	—	4
»	Ranowangko	»	—	7	7	—	6
»	Lalumpei.	»	—	13	13	—	4
»	Tulap..................	»	—	18	18	—	1
»	Watumea	»	—	20	20	—	5
»	Toulian-ketjil	»	—	22	22	—	11
»	Papakelan	»	—	11	11	—	—
Toulian	Kapataran	»	—	35	35	—	6

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Touliau............	Kajuroja	H. L Langevoort	—	23	23	—	3
»	Watulanei...........	»	—	28	28	—	1
»	Telap..................	»	—	12	12	—	3
»	Eris....................	»	—	21	21	—	—
»	Tandengan..........	»	—	22	22	—	15
»	Koija...................	»	—	46	46	—	12
»	Marawas.............	»	—	6	6	—	—
»	Pololoan.............	»	—	25	25	—	3
»	Kulo..................	»	—	2	2	—	—
»	Seretan..............	»	—	10	10	—	3
»	Maumby..............	»	—	12	12	—	2
»	Temboan.............	»	—	7	7	—	1
Tomoh.Sarongsong	Tataäran.............	»	—	74	74	—	25
»	Rurukan..............	»	—	29	29	--	10
»	Kumelembuai......	»	—	13	13	—	5
Tonsea	Tonsealama.........	»	—	34	34	—	4
Tombasian..........	Amoerang c.a.	E. W. G.Graafland	—	91	91	101	19
»	Bitoeng-Ranomea.	»	—	30	30	56	2
»	Pondang.............	»	—	18	18	—	3
»	Pinalin...............	»	—	2	2	—	1
»	Lopana...............	»	—	9	9	—	2
»	Malenos.............	»	—	6	6	—	1
»	Ritej..................	»	—	13	13	—	2
»	Malikoe..............	»	—	18	18	—	3
»	Kanejan..............	»	—	14	14	—	2
»	Koreng...............	»	—	15	15	—	5
»	Toemaloentoeng...	»	—	11	11	—	—
Kawangkoan	Pinamorongan.....	»	—	24	24	—	4
»	Woewoek............	»	—	27	27	—	5
»	Romoon-Lansot....	»	1	49	50	44	1
»	Lapi...................	»	—	20	20	20	5
»	Talaitad..............	»	—	13	13	9	7
Sondĕr..............	Toempaan...........	»	—	25	25	—	7
»	Metani................	»	—	3	3	—	2
»	Popontolen..........	»	—	7	7	—	3
»	Lelema...............	»	—	6	6	—	—
»	Paslaten.............	»	—	8	8	12	3
»	Soeloe................	»	—	7	7	7	7
»	Badjoh...............	»	—	2	2	—	—
»	Poparen..............	»	—	10	10	6	4
»	Toelap................	»	5	2	7	—	1
Romoön..............	Romoon-bawah....	»	14	144	158	27	1
Tompasso...........	Kúmĕlĕmbúai.......	J. S. de Vries	—	39	39	26	2
»	Wúwúk-Malola....	»	—	23	23	13	5

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
Tompasso	Karimbow..........	J. S. de Vries	—	27	27	26	3
»	Tokin..........	»	—	13	13	14	4
»	Wanga..........	»	—	14	14	12	2
»	Motoling..........	»	—	28	29	26	2
»	Raänan..........	»	6	21	27	—	—
»	Pitjúan..........	»	—	20	20	3	3
»	Lompad..........	»	—	16	16	24	4
»	Mopolo..........	»	—	21	21	8	—
»	Pontak..........	»	—	8	8	14	5
»	Poopo..........	»	—	17	17	6	5
»	Ongkaw..........	»	10	20	20	—	4
»	Poigar..........	»	15	12	27	—	9
Rumoong..........	Wakan..........	»	—	19	19	18	1
»	Elúsan..........	»	3	24	27	9	3
»	Pondos..........	»	—	14	14	5	-
»	Tĕwassen..........	»	2	34	36	23	4
»	Toemotowa..........	»	—	5	5	7	2
»	Tawaang..........	»	1	5	5	—	4
»	Tĕnga-Radei..........	»	1	3	4	—	—
»	Tĕnga-Sonder..........	»	21	24	45	—	5
»	Pakú-wĕrú..........	»	1	27	28	—	5
»	Pakú-úre Boj.-atas	»	2	44	46	—	10
Pass.-Rat.-Ponos.	Ratahan..........	I. E. de Vries	62	105	167	51	19
»	Rasi..........	»	3	10	13	—	2
»	Pangoe..........	»	—	12	12	—	1
»	Wioij..........	»	—	17	17	—	9
»	Benthenan..........	»	—	9	9	—	1
»	Minanga..........	»	—	5	5	—	2
»	Tatengesan..........	»	1	1	2	—	—
»	Wiau..........	»	—	7	1	—	2
»	Wongkai..........	»	—	10	10	—	—
»	Liwoetoeng..........	»	—	38	38	—	14
»	Watoelinaï..........	»	—	3	3	—	2
»	Belang..........	»	—	1	1	—	1
Tonsawang	Moend. Melompar	»	4	48	52	—	8
»	Koejanga..........	»	6	13	19	—	3
»	Tombatoe..........	»	32	82	114	—	23
»	Kali..........	»	5	16	21	—	6
»	Silian..........	»	—	52	52	—	11
»	Loboe..........	»	27	25	52	—	12
»	Ranoketang..........	»	3	3	6	—	2
Menado..........	Menado..........	E. T. K. Steller	25	247	272	29	43
		Totaal:	366	4023	4389	1026	1017

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN
in de Minahassa, op ultimo December 1905.

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
1	*Langowan*	Tumaratas........	A. Kuhu..........	105	63	168	160	M. Brouwer. 23 scholen.
2	„	Manembo.........	R. Rondoh......	43	41	84	72	
3	„	Noongan..........	E. Kereh	51	35	86	69	
4	„	Teep-Simbĕl.....	K. Tangkulung	42	29	71	61	
5	„	Palamba...........	A. Puah..........	21	21	42	35	
6	„	Temboan..........	C. Pandeirot....	14	15	29	23	
7	*K. Remboken*....	Panassen..........	R. Sakul..........	19	22	41	33	
8	„	Kalawiran........	S. Wowiling....	26	14	40	36	
9	„	Toulian............	J. Mamahit.....	51	35	86	67	
10	„	Kaweng............	S. Rumondor...	52	47	99	81	
11	„	Toulimembet ...	A. Sakul..........	25	20	45	40	
12	„	Kajuwatu.........	E. Sagaij..........	27	16	43	40	
13	„	Sombokej.........	W. Tumiwang..	8	6	14	13	
14	„	Kasuratan........	F. Palandi.......	32	26	58	54	
15	„	Parepej............	J. Pangajow....	49	32	81	74	
16	„	Tampusu..........	S. Kaawoan.....	19	8	27	23	
17	„	Toulimanej......	A. Lumentah...	16	6	22	19	
18	*Kawangkoan*.....	Tompasso..........	K. Masinambow	121	74	195	188	
19	„	Tollok..............	D. Musak......	46	29	75	71	
20	„	Kanonang.........	S. Mandej........	73	47	120	95	
21	„	Pinebetengan ..	A, Salaki	48	37	85	66	
22	„	Tounsewer.......	J. Pangemanan	34	18	52	47	
23	„	Tompasso II....	A. Umboh	43	22	65	52	
24	*Tom.-Sarongsong*	Tomohon	L, Undap.........	113	107	220	200	I. Louwerier. 4 scholen.
25	„	Sarongsong......	S. Rotti	132	107	239	204	
26	*Kakaskassen*......	Kakaskassen	L. Wilar..........	152	98	250	215	
27	„	Waïlan	D. Liuw..........	15	8	23	18	
28	*Menado*	Kamanta..........	H. Turangan...	20	14	34	20	Jan ten Hove. 16 scholen.
29	„	Toumboeloean..	L. Montolaloe..	8	21	29	14	
30	*Kakaskassen*......	Koka...............	H. Wowor.......	28	16	44	30	
31	„	Kali................	E. Paät...........	22	8	30	18	
32	„	Waremboengan.	I. Kalalo..........	21	22	43	25	
33	*Menado*	Paniki-atas.......	A. Mautiri	19	11	30	19	
34	„	Kaijwatu	Th. Tarandung	13	12	25	15	
35	*Bantik*............	Bengkol...........	W. Mongan......	30	7	37	25	
36	„	Pandu..............	J. Senduk........	13	8	21	13	
37	„	Talawaän	F. Kalitow.......	24	3	27	20	
38	*Menado*	Wori	C. Roemambi..	8	4	12	10	
39	„	Tongkeyna.......	O. Moriele......	19	6	25	18	
40	*Bantik*............	Meras	J. Kalitow.......	9	4	13	10	
41	„	Molas..............	N. Maramis.....	14	3	17	14	
42	„	Bailan..............	A. Kunondo	12	4	16	10	
43	*Maumby*..........	Serey	S. Kubaliling ..	32	19	51	35	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
44	*Tonsea*..............	Soekoer........ ..	E. Sigarlaki....	25	47	72	64	G. Geissler. 14 scholen.
45	„	Lembean.	T. Sumampouw	55	35	90	75	
46	„	Tontalette	J. Lotulung.....	22	13	35	27	
47	„	Waleö.............	J. Sumampouw	27	26	53	35	
48	„	Sampiri...........	S. Tuera.........	24	23	47	38	
49	„	Roemengkor.....	F. Kumaunang	18	23	41	31	
50	„	Tenggari	C. Kalempouw.	47	35	82	77	
51	„	Manembonembo	A. Kandio	20	9	29	27	
52	„	Watoedambo....	J. Tampi	16	12	28	20	
53	„	Lansot	H. Wagiu........	10	5	15	10	
54	„	Tandj..-merah ..	H. Kaunang	10	5	15	10	
55	„	Wassian	H. Luntungan..	31	19	50	50	
56	„	Warisa	Ch. Goni.........	25	20	45	30	
57	*Maumby*...........	Keweroean.......	N. Rorimpuuu.	28	27	55	55	
58	*Sonder*.............	Kolonganatas...	J. Lumoindong	88	67	155	110	S. Schoch. 16 scholen.
59	„	Kiawa..............	S. Rakian........	114	96	210	168	
60	„	Leilem.............	R. S. Rumokoi R. Welei	89	94	183	167	
61	„	Timboekar	P. Semet.........	27	13	40	34	
62	„	Tangkoenei	M. Walukow....	28	16	44	31	
63	„	Moente	S. Mawuntu	23	28	51	41	
64	„	Soeloe'oen	Ph. Regar	52	39	91	79	
65	„	Pinapalangkow.	J. Turangan	50	35	85	58	
66	„	Kapoja	A. Tangkilisan.	49	39	88	71	
67	*Kawangkoan*.....	Kajoe-oewe	M. Manginda'an	57	44	101	86	
68	„	Rano-lambot	Joh. Tumiwa D. Lumantow	22	13	35	31	
69	*Tom.-Sarongsong*	Pinaras	M. Parengkuan	49	29	78	62	
70	„	Ramboenan......	W. Gerung......	40	36	76	63	
71	„	Sawangan.........	H. Mangowal..	15	10	25	19	
72	„	Pangolombian ..	S. Undap W. Mengko'na	57	40	87	68	
73	„	Tondangow	Z. Pioh...........	46	35	81	63	
74	*Tombariri*........	Woloan	J. Wehantouw.	88	61	149	101	J. G. de Haan. 17 scholen.
75	„	Ranotongkor....	O. R. Wongkar.	38	28	66	46	
76	„	Lemoh	P. Palit...........	20	20	40	29	
77	*Kakaskassen*......	Koha...............	M. Sembel.......	52	26	78	49	
78	„	Tatelei	M. Sompie........	23	15	38	27	
79	„	Agotei.............	D. Surentoe	19	3	22	15	
80	*Bantik*.............	Malalajang.......	— *					
81	„	Kalasei............	P. Mongan......	17	8	25	8	
82	*Kakaskassen*......	Kenilow	E. Nangka.......	43	32	75	56	
83	„	Tinoör	A. Longdong....	40	18	58	32	
84	„	Kajawoe	I. P. Wohon...	45	30	75	59	
85	*Tombariri*.........	Sendoek	J. P. Lutam....	52	40	92	68	

* Deze school is tijdelijk gesloten.

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
86	*Tombaritai*........	Mokoepa..........	L. Puah	16	15	31	22	[illegible]
87	„	Popo...............	N. Tasik..........	15	11	26	17	
88	„	Teling..............	J. Sindua.........	12	8	20	15	
89	„	Kumu. Arakan Raprap	Ph. Ratoe	15	2	17	12	
90	„	Sondaken	S. Ontoh	8	8	16	11	
91	*Toulumambot*....	Tondano I........	Ph. Tangkouw..	123	139	262	250	H. L. Langevoort. 19 scholen.
92	„	„ II......	H. Siwi	96	137	233	220	
93	„	Papakelan...... ..	D. Lasut..........	38	40	78	60	
94	„	Watumea	S. Lumanau	23	32	55	48	
95	„	Ranowangko	J. L. Karompis	34	29	63	55	
96	„	Tulap	G. Lengkong....	35	44	79	65	
97	„	Sawangan	G. da Costa	22	14	36	30	
98	„	Kolongan	R. Apouw........	38	24	62	54	
99	„	Kinaleosan	E. Watulingas..	15	16	31	29	
100	„	Wuluan............	J. Samallo.......	28	15	43	38	
101	*Toulian*	Koija................	P. Tulis	105	94	199	180	
102	„	Marawas	T. Togas..........	16	10	26	24	
103	„	Koelo	Ph. Siwi..........	16	9	25	15	
104	„	Paloloan	J. Tangkere	40	25	65	56	
105	„	Tandengan	W. Rantung....	47	53	100	80	
106	„	Maumby	A. Legoh	33	17	50	45	
107	„	Seretan	M. Legoh	31	40	71	51	
108	„	Kajuroja	G. Tendean......	26	34	60	52	
109	*Tom.-Sarongsong*	Kumelembuai ..	F. Polii...........	22	21	42	31	
110	*Tombasiau*	Amoeroeangc.a.	Gouvern. school	—	—	—	—	E. W. G. Graafland. 23 scholen.
111	„	Bit.-Ranomea ..	J. Moendoeng..	33	23	56	40	
112	„	Pondang	S. Lepar..........	48	25	73	56	
113	„	Pinalin	P. Lintjewas....	10	11	21	15	
114	„	Lopana	J. Sondak........	23	18	41	29	
115	„	Malenos	D. Tuwo	64	43	107	86	
116	„	Ritej						
117	„	Malikoe	Gouvern. school	—	—	—	—	
118	„	Kanejan	R. Tutu	33	28	61	40	
119	„	Koreng	W. Rumengan..	28	21	49	43	
120	„	Toemaltentoeng	P. Kilapong	32	36	68	51	
121	*Kawangkoan*	Pinamorongan.	Gouvern. school	—	—	—	—	
122	„	Woewoek	„ „	—	—	—	—	
123	„	Romoon-Lansot	P. Rompas	107	67	174	150	
124	„	Lapi.................	Gouvern. school	—	—	—	—	
125	„	Talaitad	J. Poluan	38	18	56	53	
126	*Sonder*	Toempaän........	J. Tambajong..	52	40	92	67	
127	„	Metani	—	—	—	—	—	
128	„	Ponpontolan	J. E. Lasut	15	9	24	20	
129	„	Lelema	A. Karwur	16	3	19	17	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens lieding.
130	*Sonder*	Paslaten	O. Pratasis......	17	16	33	26	
131	»	Soeloe..	F. Marentek....	18	11	29	27	
132	»	Badjoh	C. Sumarab	10	9	19	10	
133	»	Poparen	J. Manembo....	15	10	25	17	
134	»	Toelap	—	—	—	—	—	
135	*Romoön*	Romoon-bawah.	Gouvern. school	—	—	—	—	
136	*Tompasso*	Kúmĕlĕmbúai ..	Gouvern. school	—	—	—	—	J. S. de Vries. 24 scholen.
137	»	Wúwúk-Malola.	J. Polla	68	49	117	106	
138	»	Karimbow........	J. Singal	88	54	142	108	
139	»	Tokin........	M. Merentek...	54	33	87	81	
140	»	Wanga........	P. Motto	66	54	120	55	
141	»	Motoling........	Gouvern. school	—	—	—	—	
142	»	Raanan........	A. Rantúng.....	29	14	43	32	
143	»	Pitjúan	J. Tanor........	65	42	107	86	
144	»	Lompad	W. Púrúkan	46	35	81	65	
145	»	Mopolo	N. Piring........	61	37	98	76	
146	»	Pontak........	Gouvern. school	—	—	—	—	
147	»	Poopo	A. Londa........	67	17	84	66	
148	»	Ongkaw	J. Rasú........	36	24	60	39	
149	»	Poigar	Gouvern. school	—	—	—	—	
150	*Rumoong*........	Wakan	J. Pandegirot..	51	23	74	62	
151	»	Elúsan........	M. Túmújú......	53	25	78	62	
152	»	Pondos........	J. Rempowatú.	32	17	49	39	
153	»	Tĕwassen........	J. Pangkei.......	49	35	84	72	
154	»	Túmotoa	S. Umboh........	26	17	42	36	
155	»	Tawaang........	J. Winĕrúngan	16	12	28	18	
156	»	Ténga-Radei	E. Tampemawá	26	4	30	18	
157	»	Tĕnga-Sonder ..	Gouvern. school	—	—	—	—	
158	»	Pakú-Wĕrú	» »	—	—	—	—	
159	»	Pakú úre-B.gatas	L. Mandagi......	74	45	119	89	
160	*Rat.-Ponos*	Wiau........	I. Gioh........	14	16	30	19	I. E. de Vries. 12 scholen.
161	»	Benthenan	J. Lumentut....	23	16	39	30	
162	»	Tatengesan........	J. Kandou	21	10	31	23	
163	»	Minanga	M. Supit	25	22	47	38	
164	»	Watulinai	Th. Kolinug....	28	6	34	22	
165	»	Belang........	E. Ngongoloi...	46	15	61	37	
166	»	Rasi........	A. Laetemia....	20	13	33	28	
167	*Tonsawang*........	Kojanga	N. Watania......	21	12	33	27	
168	»	Kali	G. Mokat........	23	19	42	32	
169	»	Loboe..	D. Kuwuwung..	46	24	70	47	
170	»	Silian........	E. Lengkei	54	29	83	70	
171	»	Ranoketang........	J. Tuméroch ..	14	13	27	24	
172	*Menado*	Titiwungan	J. Palit	103	41	144	126	K. T. K. Steller. 2 scholen.
173	»	Ticula	J. Th. Tirajo..	100	24	124	102	
			Totaal........	6116	4381	10497	7484	

Jaarverslag van de Kweekschool voor Inlandsche Onderwijzers en voorgangers te Koeranga (Tomohon) over het jaar 1905,

door J. H. HIEBINK ROOKER.

Het afgeloopen jaar mochten wij met lof en dank sluiten aan Hem, die ons boven bidden en denken zegende. In veel opzichten was het een rijk, een gelukkig jaar, al bleven teleurstelling, ontmoediging en droefheid ons niet bespaard. Aangezien echter een christen weet en gelooft, dat alle dingen ten goede moeten medewerken, zoo konden ook teleurstelling, ontmoediging en droefheid ons wel treffen, onze opgewektheid tijdelijk verminderen, maar onzen ijver niet doen verflauwen en onze hoop niet doen wankelen.

Als wij willen nagaan wat het afgeloopen jaar reden gaf tot roemen en danken dan denken wij allereerst aan het eindexamen, waaraan door elf leerlingen der hoogste klasse deelgenomen werd. De twaalfde leerling, de beste van allen, had ik den 3en April om gezondheidsredenen naar huis gestuurd en deze was nog niet teruggekeerd, zoodat hij geen deel kon nemen aan het eindexamen.

Verleden jaar deelde ik Heeren Bestuurders mede, dat zich bij twee mijner leerlingen teekenen van tuberculose vertoonden en dat ik hen door den dokter te Menado liet onderzoeken. Deze constateerde, dat de longen van den één sterk aangedaan waren. Hoewel hij bij den tweede ook een begin van tering moest constateeren, kon deze door sterke voeding nog wel herstellen, wat van den andere hoogst onwaarschijnlijk was. De proef werd bij beiden genomen in de hoop de ziekte

nog te kunnen overwinnen. Bij den eene gelukte dit dan ook, maar bij den andere niet. Hij ging zienderoogen achteruit en vroeg daarom naar huis te mogen gaan. Na afloop van het examen gaf ik hem in overweging om voor goed thuis te blijven. Mocht hij soms nog genezen, dan zou hij, ook zonder eindexamen geplaatst kunnen worden en daar hij zijn leertijd nuttig gebruikt had en uitstekend voor zijn werk berekend zou zijn, was 't onnoodig, dat hij hier terugkeerde. Helaas, hij ging weldra zoo snel achteruit, dat hij den 18en October nog vrij plotseling overleed. Het was de eerste maal sedert ik hier ben, dat een der leerlingen, die voor het eindexamen klaar was, daaraan geen deel kon nemen. Moge 't ook de laatste maal geweest zijn!

In April zond ik, zooals ik gewoon ben het volgende schrijven aan de „Commissie van Toezicht'', die tevens „Examen-Commissie" is: „Door dezen heb ik de eer U beleefdelijk mede te deelen, dat het eindexamen, voor zoover dit het mondelinge gedeelte betreft, in overleg met den Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs, door mij bepaald is op 13, 14 en 15 Juni e. k. Het schriftelijk werk zal een aanvang nemen op 22 Mei en ten allen tijde ter inzage gereed liggen. Bij dezen kom ik U beleefd uitnoodigen het mondelinge examen bij te wonen. In vouwe bied ik U hierbij aan een lijst met vermelding van het schriftelijk werk, dat opgegeven zal worden. Voor zoover mogelijk wensch ik, dat de onderwerpen voor het schriftelijk werk door de Heeren Commissieleden ingevuld werden. Worden er verschillende onderwerpen opgegeven, zoo kunnen de kweekelingen zelf daaruit een keus doen. Uw zeer gewaardeerd advies over een en ander zal mij zeer aangenaam zijn, wanneer ik het tegelijk met dit schrijven terug ontvang."

Het schriftelijk examen begon dus op 22 Mei.

Het werk omvatte:

a. Het maken van een opstel over een godsdienstig onder-

werp. Er werden daartoe 6 onderwerpen opgegeven, waaruit aspiranten een keus konden doen, namelijk:

Het beleg van Jerusalem tijdens Koning Hiskia.

De profeet Jeremia.

Wat is God verzoeken?

Hebben wij Christenen ook nog afgoden?

Verklaar de beteekenis van den Doop en het heilig Avondmaal.

Wat is geloof en hoe moet dit in het leven blijken?

Het eerste onderwerp werd door 3 candidaten gekozen, het derde door 1, het vierde insgelijks door 1, het vijfde door 3 en het laatste door 2.

Aan Jeremia waagde zich niemand.

Zij kregen hiervoor de volgende cijfers: 6½, 6, 7, 6½, 6, 6, 6, 6, 6½, 6 en 5.

b. Het maken van een opstel over een onderwerp uit de kerkgeschiedenis. Er werden 6 onderwerpen opgegeven, namelijk;

Gregorius I. Petrus Waldus en de Waldenzen. De Methodisten. 10 November 1483—31 October 1517. De kerkhervorming in Engeland. Mohammad.

Het eerste, derde en vijfde onderwerp werd niet behandeld. Van het tweede werden 2 opstellen gemaakt, van het vierde 4 en van het zesde 5. De cijfers, die hiervoor gegeven werden, waren: 7, 7½, 7, 6½, 6 7, 6½, 6½, 5½ en 5.

c. Het maken van een opstel over een Aardrijkskundig onderwerp. De candidaten konden kiezen uit de volgende 5 onderwerpen. Maak een reis van Nederland naar Indië door het Suez-kanaal. Elzas-Lotharingen. De loop van de Maas. Het Koninkrijk Italië. De residentie Menado.

Het eerste onderwerp werd door 2 aspiaanten gekozen, het derde, vierde en vijfde ieder door 3. De cijfers hiervoor waren 6½, 6½, 6, 6, 5½, 6, 6, 6, 6, 5½ en 5.

d. Het maken van een opstel over een paedagogisch onderwerp. Opgegeven werden 7 onderwerpen, te weten:

Welk nut heeft 't, wanneer een onderwijzer met zijn leerlingen mapaloes houdt?

Welk nut heeft het rekenen uit het hoofd en wanneer moet men daarmee beginnen?

Welke straffen mag een onderwijzer toepassen?

Welke methode zult gij bij het zangonderwijs toepassen?

Welke middelen moet een onderwijzer toepassen om de kinderen tot trouw schoolbezoek op te wekken?

Waarom is netheid een hoofdvereichte in de school?

Wat is het nut van een absentielijst?

Het eerste onderwerp werd door 3, het derde door 5, het vierde, vijfde en zesde ieder door één candidaat gekozen. De cijfers hiervoor waren 7, 7, 7, 6, 6, 6, 6, 6, 6, $5\frac{1}{2}$ en 5.

e. Het maken eener ontleding. De kweekelingen konden kiezen uit: 2 Petrus 3: 14; Johannes 21: 18; Tahlil 56: 2 (Gez. 130: 2) en Tahlil 88: 1 (de vertaling van een Engelsch gezang). De eerste ontleding werd door 3, de tweede door 2, de derde door 10 en de vierde door 8 gemaakt. Elk der kweekelingen maakte er 2. Eén aspirant had er zelfs 3.

De cijfers hiervoor waren: $6\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, 6, 4, $5\frac{1}{2}$, $5\frac{1}{2}$, 4, 5, 5 en $4\frac{1}{2}$.

f. Het maken van rekenkundige voorstellen. Opgegeven werden uit de 2e Verzameling van Raadersma de nummers 154, 194, 195, 196 en 207. Als cijfersom werd daaraan toegevoegd uit Benthem en Nijenhuis 2e Verzameling 3e stukje No. 185. Slechts 5 der elf leerlingen hadden alle sommen af. De zes overige maakten er ieder slechts 5. De cijfers hiervoor waren: $7\frac{3}{8}$, $8\frac{1}{6}$, $7\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, 5, $5\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{6}$, 5, 7, 5 en 5.

g. Het maken van voorstellen uit de Vormleer. Opgegeven werden 6 vraagstukken uit Koenen en Brongtrop's „Beknopte aanschouwelijke Meetkunde" 2e stukje blz. 59

No. 18, blz. 69 No. 6, blz. 70 No. 13, blz. 75 No. 3, blz. 76 No. 9 en blz. 77 No. 18.

Van de elf leerlingen hadden 8 alle sommen af. Eén der andere had 5 voorstellen gemaakt en de twee overigen ieder slechts 4.

De cijfers hiervoor waren: 9, 8⅝, 8½, 6⅜, 6, 8½, 8⅛, 7, 6⅝, 7 en 3½.

Hiermede was het schriftelijk werk afgeloopen.

Het mondelinge examen begon op den 13 Juni 's morgens om half negen en het onderzoek had plaats volgens onderstaanden rooster:

13 Juni.	Van 8½— 9	uur	Schrijven.
	9 —10	〃	Theorie Rekenen.
	10 —11	〃	Maleisch.
	11 —12	〃	Bijbelsche Geschiedenis O. T.
	12 —12½	〃	Theorie Zang.
	4 — 5	〃	Dogmatiek.
14 Juni.	Van 8½— 9½	〃	Kerkgeschiedenis.
	9½—10½	〃	Rekenen uit het hoofd.
	10½—11½	〃	Aardrijkskunde.
	11½—12½	〃	Bijbelsche Geschiedenis N. T.
15 Juni.	Van 8½— 9½	〃	Inleiding.
	9½—10½	〃	Vormleer.
	10½—11½	〃	Cosmographie.
	11½—12½	〃	Exegese.

Het examen werd bijgewoond door den Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs, de B.B. Louwerier, Brouwer, Graafland en Schoch. Laatstgenoemde was hier alleen den derden dag.

De cijfers waren:

Voor het Schrijven .	6½	5	6	4½	6	5	5	5	5½	4½	5
Theorie Rekenen . .	8	7	6½	6½	6½	6½	6	5½	6	5½	4½
Maleisch	8	7½	7	6	6½	6	6½	5½	7	4	4
Bijb. Gesch. O. T. .	8	7	7½	6½	5½	6½	6½	5½	7½	5½	4½

Theorie Zang . . .	6	6	5½	6	5	5	4½	6	4½	4½	4
Dogmatiek	6½	8	7	6½	5½	5	6	5	6	6	4½
Kerkgeschiedenis . .	8	7	7	6	6	5	7	5	6½	7	4½
Rekenen uit het hoofd	8	10	8	5	4	5	6	7	3	3	3
Aardrijkskunde . .	9	8½	9	7½	8½	9½	9	8½	9½	9	5½
Bijb. Gesch. N. T. .	7½	8½	7½	6	5½	5½	8½	7	7½	8	5
Inleiding	8	8	6	5	6½	7	8	5½	7	6½	3
Vormleer	7½	6½	5½	5	5½	6	7½	4½	4½	6	3
Cosmographie . . .	8	7½	7	5½	6	4	7	4½	5	5½	3½
Exegese	7½	7	5½	4	5½	5	7	4½	5½	5	2½

Op den 15den Juni werden de kweekelingen nogmaals in het schoolgebouw verzameld om hun den uitslag van het examen mede te deelen. Tegen de wanden der lokalen hingen toen de door hen geteekende kaarten van de Minahassa en van Ned. Oost-Indië. Deze waren als gewoonlijk op doek geplakt en van rollen voorzien en over het algemeen zagen die er zeer goed uit.

Eén der kweekelingen slaagde ditmaal niet, daar hij ruim 15 punten bleef beneden het aantal punten, dat vastgesteld was. De Adjunct-Inspecteur stelde evenwel voor hem met de andere leerlingen te ontslaan, omdat hij na een vierjarige cursus toch allicht beter zou zijn dan iemand zonder opleiding. Aangezien ik moest verklaren, dat een langere opleiding geen beter resultaat af zou werpen, werd daartoe besloten.

Br. Louwerier deelde den kweekelingen eerst mede hoeveel punten ieder behaald had om eerst daarna te melden wie geslaagd was. No. 11 kreeg dus wel degelijk te hooren, dat hij daartoe niet behoorde. Een ernstig woord werd hun daarop door den Heer Louwerier toegesproken om hun te wijzen op het voorrecht eener grondige opleiding en op de verplichting, die nu op hen als onderwijzer–voorganger zou rusten, waarop het examen met gezang en gebed gesloten werd.

De namen der geslaagden volgen hieronder naar hun rangcijfer.

No. 1. Junus Singal van Kajawoe, die geplaatst werd te Karimbow in den werkkring van Br: J. S. de Vries.

No. 2. Gabriel Lengkong van Ranowangko, die geplaatst werd te Tulap in den werkkring van Br. H. L. Langevoort.

No. 3. Elforus Tampemawa van Pontak, die geplaatst werd te Radei in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

No. 4. William Mengko van Tondango, die geplaatst werd te Pangolombian in den werkkring van Br. S. Schoch.

No. 5. Semuel Lumanaw van Tandengan, die geplaatst werd te Watumea in den werkkring van Br. H. L. Langevoort.

No. 6. Elon Wongkar van Kenilow, die geplaatst werd te Talisei in den werkkring van Br. Jan ten Hove.

No. 7. Eliza Kereh van Atep, die geplaatst werd te Noöngan in den werkkring van Br. M. Brouwer.

No. 8. Martin Pelealu van Leilem, die geplaatst werd te Ongkow in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

No. 9. Thomas Kolinug van Wongkar, die geplaatst werd te Watoelinei in den werkkring van Br. S. E. de Vries.

No. 10. Paul Motto van Woloan, die geplaatst werd te Wanga in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

De niet geslaagde Saul Ruminpunu van Kaweruan werd geplaatst te Kaweruan in den werkkring van Br. G. Geisler.

Bij de bevestiging van vier dezer onderwijzer-voorgangers was ik tegenwoordig. Het waren de vier, die geplaatst werden in den werkkring van Br. J. S. de Vries. Deze bevestigt de onderwijzers altijd bijzonder plechtig op dezelfde wijze als de Inlandsche leeraars ingezegend worden. Hij had deze plechtigheid uitgesteld tot den 16en Juli, omdat ik op dien datum te Koemĕlĕmboeaai zou zijn.

Hélaas, een dezer vier veelbelovende jonge menschen werd reeds tot hooger leven opgeroepen, namelijk Martin Pelealu, die den 18en October na een ongesteldheid van twee dagen

overleed. Hij zou juist op verzoek van Br. Schoch, uit wiens werkkring hij was, met 1 November overgeplaatst worden naar Leilem, waar hij werd geboren. Voor Br. Schoch, die in hem een bruikbaar onderwijzer hoopte te vinden was dit eene bittere teleurstelling. Ook ons schokte dit plotseling afsnijden van een jong leven zeer.

Het toelatingsexamen voor den nieuwen cursus had plaats op den 30en Juni 1905. Er zouden 12 nieuwe leerlingen worden toegelaten, waarvoor zich 28 sollicitanten aanmeldden.

Het examen begon 's morgens om 8 uur.

Van acht uur tot half elf werd er gerekend. Daartoe werden opgegeven uit het derde stukje van Raadersma § 5 (Afd. I), de vraagstukken 1, 2, 3, 4 en 5 terwijl daaraan werd toegevoegd de hieronder volgende cijfersom.

$$\frac{223618 + 125 \times 67321 - 69375 : 25}{\{823475 - (5658 + 539)\} : 854} = ?$$

Onder de hand werden de aspiranten één voor één bij de Inlandsche onderwijzers geroepen om te lezen. Ook met het oog daarop was de tijd voor het rekenen wat ruim berekend. 't Hoofddoel was om te hooren hoe de jongelui lazen en of zij 't gelezene konden weergeven. Ieder kreeg ongeveer 5 minuten, wat voor 't beoogde doel ruim voldoende was.

Al de candidaten hadden ditmaal hun sommen af. De cijfersom, hoe eenvoudig ook, was toch bij enkelen fout, doordat zij niet op de beteekenis der haken gelet hadden of omdat er niet aan gedacht was (misschien wisten zij dat nog niet eens) dat vermenigvuldigen en deelen gaan moeten voor optellen en aftrekken. Over het algemeen viel het rekenwerk mij echter nog al mee. Na het rekenen moest er een opstel gemaakt worden. Er kon gekozen worden uit de volgende vijf onderwerpen: Jozef, Gideon, Elisa en Naäman, Philippus en Stefanus.

Dit viel bij enkelen niet mee. Er waren aspiranten, die

mij na een uur 't vel papier teruggaven, waarop slechts een regel of tien geschreven stond. Bijbelsche Geschiedenis schijnt voor de meeste jongelui tegenwoordig een struikelblok te zijn en ik voor mij geloof, dat de reden daarvan gezocht moet worden in onverschilligheid voor den godsdienst. Hoe dit te rijmen is met de begeerte om onderwijzer-voorganger te worden weet ik niet, maar het wijst er op, dat ook deze betrekking, waarvan zooveel zegen kon uitgaan, meer en meer beschouwd wordt als een baantje.

Om half twaalf lieten wij schoonschrijven. Op de houding zoowel als op het schrift viel in dezen veel aan te merken. Dit is echter minder, omdat de leerlingen hier met schrijven van meet af aan beginnen.

Om half twee 's namiddags werd het onderzoek voortgezet en wel tot half drie om te zien hoeveel zij wisten van de kennis der Aardrijkskunde van de Minahassa. 't Spreekt van zelf, dat met 28 aspiranten dit onderzoek slechts oppervlakkig moest zijn. Over het algemeen liep dit onderzoek vrij gunstig af.

Ruim een uur werd daarna besteed om, wederom zeer oppervlakkig, te weten te komen hoeveel zij wisten van de Bijbelsche Geschiedenis, zoowel van het Oude- als van het Nieuwe Testament. Dit viel bij enkelen zeer mee, bij anderen daarentegen geducht tegen.

Tenslotte werd er uit het eerste zangboekje van Worp gelezen om te zien of zij eenige notie van zang hadden. Ten half vijf ure was het onderzoek afgeloopen. De uitslag was als volgt:

No. 1. Aser Legoh van Watumea, moerid van Br. H. L. Langevoort

No. 2. George Rompas van Tonelet, gezonden door Ds. Steller.

No. 3. Hermanus Sumampouw van Sarongsong, moerid van Br. J. Louwerier.

No. 4. Jan Frederik Saroinsong van Kajuroja, moerid van ondergeteekende.

No. 5. Joost Rembet van Wakan, moerid van Br. J. S. de Vries.

No. 6. Jan Lalamentik van Kakas, moerid van ondergeteekende.

No. 7. Elisa Marentik van Woewoeh, moerid van Br. E. W. G. Graafland.

No. 8. Naëson Potu van Tomohon, moerid van de Meisjesschool.

No. 9. Lambertus Kapojos van Tikala, gezonden door Ds. E, T. K. Steller.

No. 10. Jakob Ticoalu van Sawangan, gezonden door Br. G. Geisler.

No. 11. Robertus Supit van Sendoek, moerid van den Heer C. van der Roest.

No. 12. Dirk Kopalit van Woloan, moerid van Br. J. G. de Haan.

No. 7 was een oude kennis, daar hij in 1903 ook admissie-examen deed. Hij werd toen aangenomen en was hier 9 maanden als leerling op de Kweekschool. Op het eind van de maand April 1904 kreeg hij koortsen, die naar chinine noch andere medicijnen wilden luisteren. Ik liet hem toen op zijn verzoek naar huis gaan, waar hij maandenlang ziek bleef. Br. Graafland, van wien hij een leerling was, ried mij toen aan hem om gezondheidsredenen te ontslaan, aangezien hij voorloopig nog niet terug kon keeren en hij in allen gevalle te veel bij zijn makkers ten achter zou zijn om den cursus te kunnen blijven volgen. Hij werd na zijn herstel wederom moerid bij Br. Graafland en deed daar met trouw en ijver het werk eens moerids. Het bleef echter zijn wensch om onderwijzer-voorganger te worden en dus aan het volgende admissie-examen deel te nemen. Aangezien zijn gezondheid niets meer te wenschen overliet had Br. Graafland hiertegen

hiertegen geen bezwaar en vroeg hij mijn opinie daarover. Hoewel een dergelijk geval nog nimmer voorkwam, vond ik de zaak heel natuurlijk en 't eenige bezwaar, dat er zou kunnen bestaan, kon ik voor hem krachteloos maken. De kweekelingen mogen om aangenomen te kunnen worden hun 21e levensjaar nog niet volbracht hebben en hij was den 25en Januari 1905 juist 21 jaar geworden. Voor een gewoon candidaat zou ik dit bezwaar hebben doen gelden, doch waar het een oud-leerling betrof, die buiten zijn schuld van de school ontslagen moest worden, kon dit bezwaar niet gelden. Ik schreef echter wel aan Br. Graafland, dat hij aan het admissieëxamen deel moest nemen met het oog op zijn rangcijfer. Tot heden doet dit jongmensch uitstekend zijn best en is hij zelfs bij de eerste verplaatsing op No. 5 gekomen. Hij geeft mij alle reden tot tevredenheid. Hartelijk hoop ik, dat hij ditmaal zijn wenschen vervuld zal zien.

Een leerling werd zonder examen toegelaten, te weten: Pentjali Sigilipu van Wawo'ndada, een maerid van Br. Alb. C. Kruijt en wel een Possaan. Met vreeze en beven heb ik dit jonge mensch hier opgenomen. Had Br. Kruijt mijn raad opgevolgd, dan zou hij dezen eersten Possaanschen onderwijzer zelf opgeleid hebben en wel in het land zijner geboorte. Ik hoop, dat ik in dezen door een te zwarten bril kijk, maar naar mijn overtuiging kan een verblijf onder de Minahassische jongelui voor hem nadeelige gevolgen hebben. Er heerscht onder de jonge Minahassa-bevolking een lichtzinnige geest, die ook bij de kweekelingen uitkomt. Hoe licht laat zoo'n nieuweling zich niet meeslepen! Daarbij is hij hier niet geregeld onder toezicht, zoodat men dikwijls niet op 't juiste tijdstip kan waarschuwen, en waarschuwingen vooraf, waardoor hem het verkeerde, zonder dat hij er begrip van heeft, voorgehouden wordt acht ik verkeerd.

Kaartspel was hier b.v. in de maand Februari aan de orde van den dag. Eén der kweekelingen had het in de Kerst-

vacantie geleerd en zijn kennis aan anderen medegedeeld. 't Gebeurde altijd op uren, dat niemand aanwezig was en ik ontdekte 't dan ook pas, toen ik 's nachts onverwachts in een der slaapkamers kwam. Natuurlijk werd het streng verboden en ik heb er dan ook na Februari niets meer van gemerkt, maar zoo'n hartstocht is niet in eens ten ondergebracht.

Verder achten zij dansen een alleszins passende uitspanning. Zij begrijpen niet of willen niet begrijpen, dat zooiets niet kan samengaan met hun toekomstige positie. Natuurlijk wordt hun herhaaldelijk op het verkeerde hiervan gewezen en laten zij het dan ook uit vrees voor straf, maar de trek naar het verbodene blijft bestaan.

Hierbij komt een groote onverschilligheid in zake Godsdienst, die ook al weer niet te rijmen is met de begeerte om onderwijzer-voorganger te worden en met den lust, die er er reeds vroeg in zit, om voor de gemeente op te treden. Natuurlijk zijn er ook in dezen uitzonderingen en ik kan gelukkig zeggen, dat er vooruitgang ten goede te constateeren valt, maar er blijft veel, dat mij reden tot ernstige bezorgdheid geeft met het oog op de toekomst.

Pentjali Sigilipu kwam eerst in Augustus op school daar hij met Br. Kruijt meeging naar Borneo en Java. Hiertegen had ik in den beginne ook bezwaren, vooral omdat Br. Kruijt hem toen ook naar Sumatra wilde meenemen, in welk geval hij hier eerst in het einde van 1905 gekomen zou zijn, wanneer de cursus reeds een viertal maanden aan den gang was. Gelukkig zag Br. Kruijt hiervan echter af en kwam Pentjali hier dus slechts een paar weken na den aanvang van den cursus. In veel zaken was hij bij de anderen ten achter, maar ik geloof, dat hierin langzamerhand wel verandering zal komen en over zijn vlijt kan ik tot heden althans zeer tevreden zijn. Op verzoek van Br. Kruijt zal hij jaarlijks éénmaal naar Posso gaan om niet geheel van de

zijnen te vervreemden, een verzoek, dat ik direct toestond, al zal hij daardoor steeds een paar weken moeten verzuimen, omdat ik het noodzakelijke daarvan gevoel.

Eén der kweekelingen van het derde studiejaar werd na afloop daarvan ontslagen. Hij had altijd reden tot tevredenheid gegeven, was gewillig en behulpzaam, maar kon moeilijk leeren. Er waren tijden, dat ik 't meende gewonnen te hebben en waardoor mij meer en meer bleek, dat hij goede vermogens had, maar daarop volgden dan weer tijden van groote onbevattelijkheid. Br. Graafland, van wien hij een leerling was, was 't daarom volkomen met mij eens om hem op een school te plaatsen als helper en hem onder toezicht van een goed schoolhoofd te plaatsen om te zien in hoeverre de praktijk hem den noodigen ernst en volharding zouden geven. Bleek hij op deze wijze geschikt voor het werk, dan zou hem na afloop van zijn proeftijd een klein schooltje toevertrouwd worden.

Hij werd hier vervangen door Zacheus Sinaulan van Lapi. Deze had deelgenomen aan het Admissieëxamen en had het er nogal goed afgebracht. Hij was toen niet aangenomen, omdat er maar één plaats open was. Nu kon hij dus zonder examen aangenomen worden. — Ik begon de nieuwe klasse dus met 14 leerlingen.

Eene bijzonderheid had er dit jaar nog plaats. Een der kweekelingen van het 2e jaar werd, toen hij in den nacht van Sondĕr hierheen terugkeerde, door een dollen hond gebeten. 't Ongeluk wilde, dat ik niet thuis was toen hij hier kwam en dus eerst 6 uur na het ongeval bericht kreeg van het gebeurde. Ik bette de wond met amonia en zond hem naar den Dokter van Menado. Deze kon natuurlijk alleen afgaan op de woorden van den persoon in quaestie, doch hij ried mij toch aan hem naar de inrichting van Pasteur te Batavia te zenden. Ik wendde mij daarvoor tot den Controleur van Tondano, die er voor zorgde, dat hij op Gouvernements-

kosten naar Java ging. Een telegram meldde zijn aankomst en te Soerabaia kwam iemand van bovengenoemde Inrichting hem afhalen, met wien hij over land doorreisde naar Batavia. Hoewel hij van de eerste reisgelegenheid naar Soerabaia gebruik maakte, kwam hij eerst den 21en Maart te Batavia aan en dus volle 22 dagen nadat hij gebeten was. Hij bleef in de Inrichting Pasteur tot den 19en April en kwam den 9en Mei gezond en wel weer hier. Nu hij 't er goed afbracht, had hij nog 't voordeel van een reisje naar Java, waarom menigeen der kweekelingen hem benijdde. Eèn had mij zelfs gevraagd om met hem mee te mogen gaan als geleider!!

Als naar gewoonte werd de school in December geïnspecteerd door den Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch onderwijs, die daartoe den 17en en 18en December hier was en zeer tevreden was over den gang van zaken.

Hieraan niets meer toe te voegen hebbende, noem ik mij na beleefde groeten

Hoogachtend,

Uw dw. dn.

I. H. Hiebink Rooker.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Een en ander aangaande de Karo-Bataks. (1)

(Vervolg).

Door J. H. NEUMANN.

Karo-Bataksche Kinderspelen.

Daar komt stellig geen Europeesch kind zoo gemakkelijk aan zijn speelgoed dan onze Bataksche kinderen. Elke jongen die over een mes (r a w i t) kan beschikken, kan zich in korten tijd heel wat speelgoed verschafffen. Hier een stukje hout, daar een stukje bamboe, ginds een kip een paar veêren uitgetrokken — en klaar is alles om er mede te spelen. Maar ook hier geldt, wat gemakkelijk verkregen wordt wordt niet gewaardeerd; eens er mede gespeeld hebbende, werpt hij het achteloos weg, om een volgend maal weer nieuw speelgoed te maken.

Eens vooral zij hier opgemerkt, dat wanneer ik hier van kinderspelen spreek, af en toe ook wel heel groote kinderen bedoeld zijn; eene scherpe scheiding bestaat er voor enkele spelen niet. Het t i p a k r a g a wordt zoowel door groote als kleine kinderen gspeeld; maar daarentegen zal men een gehuwd man minachten als hij met kinderen bijv. p a n t a gaat spelen.

Ook een i n d e e l i n g der verschillende

(1) Zie Mededeelingen 50ste deel pag. 40.

spelen te geven acht ik onmogelijk bij gebrek aan een bepaald criterium. Trouwens het gebied is ook niet zoo omvangrijk dat het zonder dit niet gemakkelijk te overzien zou zijn.

Voor enkele spelletjes is een bepaalde tijd aangewezen, maar daar kan men niet zeker op aan; want soms ziet men op alle tijden bijv. tollen, 'rbaling-baling, enz. Alleen de baling² (windmolen) is natuurlijk van den wind afhankelijk en daar in de maanden Juni en Juli meestal de wind opsteekt ziet men in de Doesoen [1]) de baling² verschijnen. Deze molens hebben echter nog een ander doel, nl. zij moeten den wind roepen of sterker doen waaien. In de maanden Juni en Juli hoopt men op droog weder en veel wind om het omgekapte bosch te kunnen verbranden; vandaar dat men de kinderen met de baling-baling ziet loopen en dat men ze boven in hooge boomen bindt in de hoop dat hun klagend geluid den wind zal roepen en hun snelle beweging den gang van den wind zal versnellen.

De baling² wordt van hout of bamboe gemaakt en is van 25 cM. tot 1.50 M. lang. In het midden van de lange platte lat wordt een vierkant gat gemaakt, waarin een stukje bamboe past. In de bamboe wordt een rond houtje (als spil) gestoken, dat tevens dient als steel. De steel wordt in de hand genomen en tegen de borst geplaatst en nu loopt men tegen den wind in om de molen te laten draaien. Aan beide einden van de lange lat zijn bamboe kokertjes gebonden die als windvangers dienst doen en tevens een melancholisch geluid veroorzaken.

Nog een ander spel dat men in de Doesoen weinig

(1) Alles wat ik hier mededeel heeft bepaaldelijk op de Bataks van de Doesoen betrekking.

iet is het vlieger-oplaten. De vliegers (lajang [2]) die ik zag hadden eenen vierkanten vorm en waren van papier gemaakt. Veel kan ik er niet van mededeelen, daar ik het bijna niet zag spelen en de meesten in de Doesoen geen vlieger maken kunnen; zij beweren dat het geen Bataksch gebruik is.

Na deze inleiding kunnen wij de volgende spelen achtereenvolgens behandelen.

Erinang inang.

Erinang inang, ook wel 'rsikadeja geheeten, al naar gelang van het versje (bilangĕn) dat men gebruikt, heeft veel van ons „krijgertje of naloopertje" spelen. Eerst worden de kinderen in een kring geschaard en door een rijmpje, evenals in Holland, uitgemaakt, wie de anderen moet naloopen (wie-ze wezen-zal). Vervolgens wordt de „vrijplaats" (pĕrtjandoengĕn) aangewezen en het spel begint. Om af te zijn, is het voldoende dat hij iemand die de vrijplaats niet bereiken kon, tikt.

Volge hier eenige bilangĕn, met verwijzing naar het medegedeelde door den Heer M. Joustra, deel 45 van dit Tijdschrift.

Inang inang kĕrbo djalang
Engkat toewan
Tĕndang dòlò
Kĕmantĕk Kidìng.

Tjap tjap tère, goembar[2] rĕnting
Dan dan dapĕt tĕngah gĕnting
Tĕngah ndapĕt tankoe.

Sada si koerang doewa, doewa'ndaka, doewa'ndiki
'ndaka 'ndiki, ndiki poeli
poeli atjih, atji tjina
tjikilina, koerlali sikandòng. [1])

Eene vertaling te geven van deze rijmpjes is natuurlijk bijna onmogelijk. Alleen valt er een eigenaardig licht op als men hoort dat een, door den Heer Joustra opgegeven aftelrijmpje, (Deel 45, pag. 166) s a d ĕ, s i d o e w ĕ, s i k a l i n d j a n g enz. enz. een oude tooverspreuk is. Zoo althans werd mij indertijd door een goeroe verzekerd.

Erboeni boeni.

Erboeni boeni = schuilvinkje spelen, maar eenigszins gewijzigd, zooals het trouwens in Holland ook wel gespeeld wordt.

Een jongen of meisje wordt aangewezen (door voorgaand rijmpje) en in een hoek of tegen een boom geplaatst, zóó dat hij niets zien kan. De anderen gaan zich nu verschuilen en om te weten of zij zich al verscholen hebben, laat hij af en toe een vragend: „Enggo?" hooren, waarop dan al of niet een bevestigend antwoord volgt.

Hebben zij zich allen verscholen dan keert de „slaper" (zoo stelt men zich den persoon voor, vandaar ook soms den naam van dit spel „ĕ r p i t p i t" = oogensluiten) zich om op den roep: Pitpit, ĕnggo nina! = Oogen dicht, het is klaar, zeggen ze." Nu gaat hij zoeken; ziet hij er een dan geeft hij dit te kennen en

(1) K i d i n g, k a n d o n g schijnen evenals b o e k o e m àf te beteekenen. Misschien dat kandong in verband met d o e n g = gereed, klaar, te brengen is.

loopt zoo snel mogelijk naar zijn standplaats van zooeven; is hij er het eerst dan moet de andere zijn plaats straks innemen; maar in geval de ander er het eerst is dan moet hij weer een ander opzoeken. Dit gaat zoo voort tot hij ze allen gevonden heeft.

Verwijdert hij zich te ver, dan gebeurt het wel, dat allen zonder door hem gezien te worden naar zijn standplaats snellen, in welk geval hij weer opnieuw „slaper" moet zijn.

E r p a n t ĕ k.

(mantĕk = opzetten, opstellen).

Kan door twee of meer jongens gespeeld worden, elk is gewapend met een sterken stok met een punt.

Een jongen werpt zijn stok zóó, dat hij recht in den grond blijft staan; nu komen de anderen en trachten hunne stokken zoo te werpen, dat de reeds staande stok omvalt en de eigen stok staan blijft .

Lukt het niet dan wordt de stok van den jongen die het eerst geworpen heeft het mikpunt.

E r p ĕ s k i r.

Voor dit spelletje zijn noodig eenige kleine stukjes van een klapperdop, welke in één of twee rijen achter elkaar losjes in den grond worden gestoken. (s o e r a m p a n g geheeten). Op een bepaalden afstand daarvan wordt een streep getrokken over den grond en hier stellen de spelers zich op, elk van een stukje klapperdop (bĕlat) voorzien om mede te schieten. Eén voor één schiet men zijn stukje klapperdop op de soerampang, en zooveel men er uitschiet mag men als zijne winst beschouwen. Het „schieten" geschiedt evenals in Holland met de vingers bij het knikkeren.

P ĕ s k i r beteekent „schieten" en het opstellen der rijen t ĕ k i r. Tegenwoordig worden voor hetzelfde doel inplaats van stukjes van een klapperdop ook wel scherven van borden, kopjes enz. gebruikt.

E r s i p a n d j a l ĕ n.

Dit en de twee volgende spelletjes zijn de wegen om elkaar te beschieten met onschadelijke werktuigen. Het ĕrsipandjalĕn is wel de eenvoudigste wijze om elkaar te bewerken. Een plat stukje bamboe wordt achterovergebogen, op het uiteinde een steentje of djagoengkorrel gelegd en dan losgelaten; door de veerkracht van de bamboe vliegt het steentje een eind weg.

Bij het e r s i p e t a r ĕ n gebruikt men eene van jonge bamboe gemaakte proppenschieter (petar petar). Als projectiel gbruikt men de vruchtjes van de oeban oeban en van de patoeroet.

Het ĕ r s i p i s t a k ĕ n vereischt een soort geweer van bamboe gemaakt (p i st a k p i s t a k).

Dit geweer is een lang stuk bamboe, waarin ongeveer in het midden eene opening gehakt is; deze opening is langwerpig vierkant en is voorzien van een soort haan die een gebogen plat stuk bamboe tegenhoudt; legt men nu een steentje voor de bamboe en haalt men den haan over dan ontspant zich de bamboe en doet het steentje door zijne veerkracht vooruitvliegen.

In hoeverre de p i s t a k p i s t a k eene nabootsing van het geweer is, laat zich zeer moeilijk bepalen. Men bootst de geweren wel na maar dan gebruikt men meestal hout en men kan er niet mede schieten. Ik meen het er voor te mogen houden, dat het een zeer oud speelgoed is en eene verbetering van het hierboven genoemde ĕ r p a n d j a l.

Erbiri.

Wat biri in dit verband beteekent is mij onbekend; biri-biri = schaap. Dit spelletje heeft iets van het „bikkelen" in Holland; men gebruikt daar looden of tinnen afbeeldsels van schapen(?) gewrichten.

Hier speelt men gewoonlijk met de vrucht van een liaan, de bas-bas; een zwarte ronde, steenharde vrucht. Twee of meer van deze vruchtjes legt men op den grond, een houdt men in de hand; die men in de hand heeft, wordt omhoog geworpen en, terwijl men eene vrucht van den grond opneemt, weer opgevangen. Zoo gaat het voort tot alle vruchten van den grond zijn opgenomen. Laat men de omhoog geworpen vrucht op den grond vallen dan neemt een ander de beurt over.

Het is een bepaaldelijk door meisjes gespeeld spelletje.

Ersidĕgĕr.

(dĕgĕr = aanraken). Een aantal bamboestokjes wordt op den grond op een hoopje geworpen; een uit de spelers moet nu trachten stokje voor stokje weg te nemen, zonder aan de andere stokjes te raken, ook mogen de andere stokjes zich niet bewegen. Zoodra hij alle stokjes opgenomen heeft, heeft hij het gewonnen.

Ersoelemban.

Tien tot vijftig smalle, ongeveer 15 cM. lange bamboestaafjes legt men in de vlakke hand, werpt ze omhoog en vangt ze met den rug der hand weer op. Natuurlijk kan men ze niet allen weer opvangen, maar voldoende is een oneven getal op te vangen (een even getal maakt dat men het verloren heeft). Van het oneven getal neemt men er één af en legt dit terzijde. Nu

werpt men weer alle stokjes omhoog, tracht weer een oneven getal op te vangen, neemt er weer een af, enz. enz. tot men zoodoende alle stokjes heeft gewonnen.

Ergasing.

De tol; een zeer g liefd spel is het tollen. De drijftol kent m n niet, maar wel wat men in Holland de priktol noemt. De tol wordt van hout gemaakt, zonder ijzeren punt; om den tol op te zetten, windt men een touw om het dunne gedeelte en werpt den tol tegen den grond. Nu is het doel van het tollen, dat een ander tracht met zijn tol dien van zijn makker zoo te treffen, dat deze ophoudt met draaien, terwijl de zijne doordraait. Hoewel de gewone tol een vrij kunsteloos stuk werk is, wordt er in de verhalen (Adji Bonar) van een tol gewag gemaakt, die zeer schoon was en geluid gaf, zooals onze moderne opzet- of bromtollen.

Erporok.

Misschien wel het eenvoudigste spelletje daar er niets anders voor noodig is dan een paar ledige klapperdoppen. De klapperdop wordt door een jongen op den grond gelegd en door zijne beide voeten omsloten. Door een plotselinge beweging van zijn eene voet wordt de klapperdop achterwaarts bewogen en moet nu al draaiende den klapperdop van zijn vriend trachten te raken. Raakt hij dien dan mag hij nog eens, enz. enz. Klapperdop = soedoe, heet in dit spel porok.

Na afloop van het spel haalt men een touwtje door den bovenrand van de soedoe en doet ze bij wijze van schoenen aan.

Eretar-etar.

Misschien het best weer te geven door „hinken". Drie jongens keeren elkaar den rug toe en steken elk

het rechterbeen achteruit, zóó dat ze als drie haken in elkaar sluiten. Op het linkerbeen staande probeeren zij nu zich „voort te hinken", wat natuurlijk maar zelden gelukt.

Ertipak.

Ertipak = trappen, schoppen (madit = achteruitschoppen van een paard). Het is eenigszins het Hollandsche kuitschoppen, waarbij het soms woest toegaat en ook wel andere deelen geraakt worden. Wordt men met de binnenvlakte van den voet getrapt, dan noemt men dit ngĕlajang.

Ertipak raga.

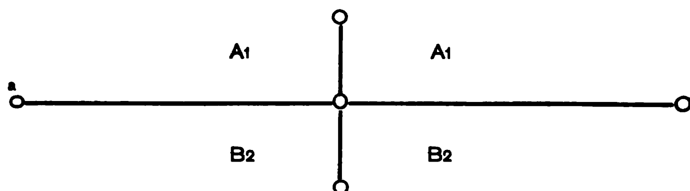
Voetbalspelen waarbij geen andere regels in acht genomen worden dan dat men den bal zoo vaak mogelijk omhoog moet schoppen zonder dat hij den grond raakt en als hij in de buurt van een medespeler valt deze hem moet omhoog schoppen.

Men schopt niet met de teenen, maar met de binnen-zijvlakte van den voet, waarbij men den enkel beschermd door er oepih (bladscheede van de pinang tegen te binden. Deze voetbeschermer heet soelampak.

Ertipak samboet.

Er wordt een groote cirkel getrokken op den grond, alle spelers plaatsen zich in dien cirkel, één jongen blijft er buiten. Die buiten staat moet trachten er een of meerderen uit te trekken, waarbij degenen die binnen in den cirkel zijn hem met schoppen er buiten mogen houden. Gelukt het aan dengene die buiten den cirkel staat er een uit te trekken (samboet = oppakken, vangen) dan wordt deze zijn helper.

Erpandjang galah.

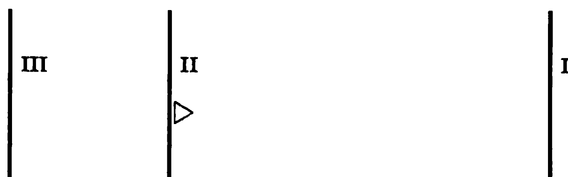

Een zeer geliefd spel. De teekening stelt het terrein van den strijd voor. Een lang kruis op den grond getrokken, met cirkels aan de uiteinden en bij het snijpunt (*a*). De jongens verdeelen zich in twee partijen, de eene partij stelt zich op bij *A* en de andere partij bij *B*. *A* is de aanvallende en *B* de verdedigende troep. De eerste tracht het gebied van *B* binnen te dringen maar moet zorgdragen niet gepakt te worden; wordt hij gepakt dan moet hij *B* helpen. Ook een te dicht bij de lijn komen geeft *B* reeds het recht *A* te pakken.

De cirkels wijzen de grenzen aan waarbuiten men niet gaan mag; trapt iemand op den cirkel dan is hij m ĕ s ĕ n g = verbrand, en dus buiten gevecht gesteld.

De naam van dit spel kan ik in verband er mede niet verklaren; g a l a h = stok, of staak.

Erpanta.

Het panta spel kan door zoovelen gespeeld worden als men maar wil. De p a n t a is een stuk van een dikke bamboe, of een stuk hout aan eene zijde vlak, aan

de andere zijde bol met een scherpen rug. Verder zijn er nog twee stokken noodig, één om tegen den panta aan te plaatsen en een tweede om daar tegen te slaan (p a l o e[2]).

Er wordt een baan geteekend van drie strepen; bij I staan de spelers, bij II de opgestelde panta met zijn bewaker, bij III is nog een andere streep wier doel aanstonds zal blijken.

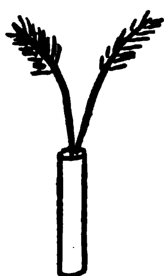
Om uit te maken wie het eerst bewaker van den panta zal zijn, worden de panta's omhoog geworpen en bepaald van wiens partij de ronde kant boven ligt; deze moet dan de bewaker zijn.

De panta is dus opgesteld en de bewaker houdt de wacht; de spelers leggen bij I hunne panta's op den grond, zetten den eenen stok er tegen en slaan met den anderen krachtig daartegen zoodat de panta vooruit vliegt. Doel is den staanden panta omver te werpen.

Bereikt de panta echter den staanden panta niet, dan mag hij tweemaal overdoen; vliegt echter de panta den staanden panta voorbij dan mag men haar bij III nog eens plaatsen en een kans wagen. Gelukt het ook dan niet den staanden panta om te werpen dan moet hij bewaker van den panta worden.

Elke speler moet bij het slaan eerst roepen: m a n a 'n g g e r e k, waarvan de beteekenis mij niet helder is. 'N g g e r e k moet beteekenen ongeveer: a a n r a k e n, o m w e r p e n, want men zegt het van den speler die in eene slag den panta heeft omgeworpen. Beteekent dus hier: gewonnen. Verder zegt men voor „niet geraakt" van den panta t j o e t en voor „tot niet bij" den panta komen k a l o e.

Ertotal.

In een klein, smal stukje bamboe worden twee kippeveeren gestoken. Wanneer men nu dit bamboetje (total) omhoog werpt dan keert het zware gedeelte zich naar beneden en daalt langzaam zwevende omlaag. De kinderen staan gereed om met plankjes of latten de total telkens weer omhoog te slaan. Ook hier zijn in het geheel geen regels van het spel; alleen is het de kunst de total niet den grond te laten raken, maar steeds zwevende te houden.

Erboedjang mareka.

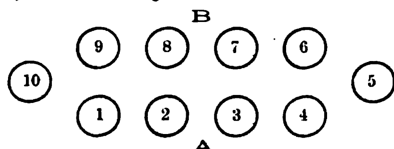
Over den naam kan ik weinig mededeelen. Dacht ik eerst dat het een spelletje was door de Doesoen Bataks van de Maleiers overgenomen, thans geloof ik dat het een echt Bataks spelletje is. Ook eene markt in Goenoeng[2] (Hoogvlakte) draagt den naam van Tiga boedjang mareka.

Men knipt van papier een menschenfiguur en hangt die op. Een persoon is de man die de voorstelling leidt en een ander is zijn helper. De helper moet zich verwijderen en nu vraagt de ander aan iemand uit het publiek om een deel van het poppetje aan te raken. Heeft deze iets (bijv. het oor) aangeraakt, dan moet de helper weer komen en zeggen wat er zooeven aangeraakt is.

Hij kan dit natuurlijk alleen weten door teekens die de ander hem geeft. Onder allerlei praat raakt deze bijv. zijn eigen oor aan, en daardoor weet de ander wat zooeven bij het poppetje is aangeraakt en kan het nu ook zeggen.

E r l o e b o e k[1])

Dit spel heeft zijn naam te danken aan de kuiltjes die men in den grond maakt (l o e b o e k-kuiltje, plantgat). Gewoonlijk maakt men tien kuiltjes in den grond, zooals bijgaande teekening aangeeft De kuiltjes worden in twee partijen verdeeld, 1—5 vormt de eene, 6—10 de andere partij (k o e t a); in elk kuiltje worden drie steentjes gedaan. De beide spelers zitten ongeveer bij 3 en 8. *A* begint, neemt de drie steentjes uit een van zijne kuiltjes en laat in elk volgend kuiltje, ook van zijn tegenpartij één steentje vallen. Uit het kuiltje waar zijn laatste steentje in viel, neemt hij alle steentjes weer op en gaat voort met in alle volgende kuiltjes één er van te laten vallen enz. enz. Treft hij het dat zijn laatste steentje in een kuiltje valt waar nog maar twee steentjes in zijn, dan mag hij ze allen er uit nemen, dat is zijne winst (m o e w a t s o e w a p) Zijn er in het volgende kuiltje een of meer steentjes dan mag hij voortgaan. Zoo niet dan houdt hij op en begint zijn tegenpartij te spelen. Elke speler moet ophouden of hij wint of niet, zoodra zijn laatste steentje in een kuiltje valt waar er geen meer in is. Doel van dit spel is alle steentjes te winnen (m o e w a t s o e w a p p o e n-t o e n g).

Een eenigszins gewijzigde manier van dit spel spelen is het ĕ r s i k a n d a n g ĕ n, waarbij een vast kuiltje als koeta aangenomen wordt.

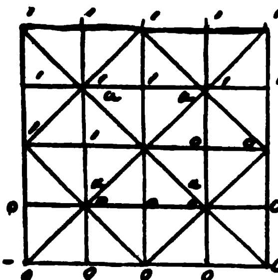
(1) Heeft dit spel iets uitstaande met het Jav. dakonspel? Het is mij alleen door eene afbeelding bekend.

E r n a h e n a h e.

Ernahe nahe = steltenloopen, geheel gelijk in Holland.

E r s ĕ s ĕ r.

Eenigszins gelijkend op het damspel; het wordt veel gespeeld op een bord volgens nevensstaande teekening. Mij zijn vier variaties bekend waarvoor dan een bord van 5 × 5 of 6 × 6 ruiten (djaboe) gebruikt wordt. De grondvorm echter is het s i t a m p o e l ĕ n = elkaar slaan, en wordt hier medegedeeld.

Elk speler heeft twaalf stukken die hij bij 1 en 0 plaatst en niet zooals bij het damspel i n de vakken, maar op de s n ij p u n t e n der lijnen, zooals door 1 en 0 is aangegeven. De stukken bewegen zich dus langs de lijnen en het slaan heeft plaats volgens de regels van het damspel; dus wordt een stuk geslagen als het een ledig snijpunt achter zich heeft. Men slaat zoo lang tot de stukken van de tegenpartij òf allen op, òf vastgezet zijn. Verder valt er nog op te merken dat, als een stuk op het snijpunt *a* komt te staan op het midden van eene lijn die de randen van het bord verbindt, dan staan de stukken die zich aan den rand op de uiteinde van die lijn bevinden, vast en mogen weggenomen worden.

Nog drie variaties op het s i t a m p o e l ĕ n zag ik spelen, maar die zal ik hier niet mededeelen daar zij toch allen op hetzelfde nederkomen.

Gevoegelijk kan ik hier eindigen met de kinderspelen; het zal wel gebleken zijn dat dit gebied verrassend rijk is voor den onderzoeker; zulk eene eenvoudige maatschappij en toch zulk een vormenrijkdom. Natuurlijk zal ik bij de opsomming der kinderspelen wel het een of ander spelletje over het hoofd gezien hebben. Het schaakspel vermelde ik niet daar hierover eene aparte studie verschenen is van den Heer Von Oefele; kaart- en djoedispel liet ik er buiten daar mij dit in dit kader minder op zijn plaats voorkwam. Soms verzweeg ik ook enkele, zooals het ĕrbitjik, dat met kĕmbirinoten gespeeld nagenoeg gelijk is aan het ĕrpĕskir; of zooals het ĕrtipak koeta koeta dat eene variatie van het ĕrtipak samboet is, waarbij echter tenslotte de grenzen niet meer in acht genomen worden (ĕrsase); en zoo zouden er misschien nog enkele te noemen zijn die aan mijn onderzoek ontsnapten. De medegedeelde spelletjes geven echter een goed beeld van de hier bestaande kinderspelen en zullen voor eventueele vergelijking voldoende zijn.

Ten slotte nog een liedje, gezongen na het spelen der kinderen bij het naar huis gaan.

Tjoepak tjoepak banban
Koedjoekdjoek boewah boehara
Naktak boewah barĕmboeng
Koetĕnahkĕn anak pĕraña
ras toewa² bĕngkoeng
Nakanna nakan bĕntar
Bĕngkona kĕrtik kĕrtik
Tjĕngke tjĕngke tjĕngkeloeng
  Bĕlang bĕlang babah
  Bĕlang bĕlang babah

Oude Wapens.

Nu bij de Karo-Bataks alle oude wapenen geheel of zoo goed als geheel verdrongen zijn door het geweer, mag hier wel een enkel woord gewijd worden aan die wapenen, teneinde ze aan de vergetelheid te ontrukken.

Dat vroeger ook hier de pijl en boog bekend moet zijn geweest, mag wel als vaststaand feit aangenomen worden. Reeds elders werd daar door den Heer Joustra op gewezen. De boog als wapentuig komt niet meer voor, ofschoon enkele ouden van dagen ons verzekeren dat hij vroeger wel hier als zoodanig in gebruik was. Als werktuig (panah panah) komt hij echter wel voor bij het maken van franje aan kleedingstukken, en als cultusvoorwerp zien wij hem nog bij het pĕrsilihi.

Nog een ander wapentuig is het schild, dat zoo goed als verdwenen is. Er bestaan twee soorten van schilden, de eene ampang-ampang geheeten, de andere pĕrise. De ampang-ampang dien ik zag, is een schild van karbouwenhuid, naar schatting 50 cM. lang en 40 cM. breed; vierkant van vorm en eenigszins gebogen. Aan de achterzijde bevindt zich een houten handvat, dat in den strijd met de hand omvat werd. Een zelfde soort schild, otar otar, wordt nog wel gebruikt bij volksspelen, en schijnt een versierde ampang[2] te zijn. Alhoewel zeldzaam komt het toch nog wel voor.

Het andere schild, pĕrise, is verdwenen, althans het was mij niet mogelijk een exemplaar te zien te krijgen en die ik er naar vroeg wisten soms niet eens dat het bestaan had. Volgens de beschrijving die ik er van ontving, moet het een rond schild zijn geweest,

gevlochten van rotan (kĕtang); aan de achterzijde bevonden zich twee dwarsche handvaten of lussen. De linkerarm werd door die lussen gestoken tot aan den elleboog en de elleboog steunde op den grond terwijl de strijder in gevechtspositie op de eene knie lag achter zijn schild verborgen. Het gelukte mij niet zulk een schild te zien te krijg n, maar uit de beide namen kunnen wij toch leeren, dat de pĕrise een ingevoerd schild is, daar de zuiver Bataksche benaming van het andere schild (ampang[2] = beschutsel) op inheemschen oorsprong wijst.

In het Mal. Ned. Wdb. van Klinkert vind ik dan ook pĕrisai. Tam. Klein rond schild, beukelaar, en Tob. Wdb. v. d. Tuuk, paritse, een schild; zoodat de buitenlandsche oorsprong wel vaststaat. Eene open vraag is echter of de Karo's dit schild rechtstreeks ontvingen of door bemiddeling van de Maleiers. Dit laatste staat wel vast daar de schermkunstenaars (pandikar) dit schild moeten hebben ingevoerd; en alle schermmeesters (pandikar) zijn van Maleische afkomst.

Bij de oude wapens mag ook wel de slinger (kalimbawang) genoemd worden. Deze wordt ook thans nog gebruikt bij het verjagen van vogels. Hij bestaat uit niets anders dan een lang idjoektouw waaraan in het midden nog twee touwtjes geknoopt zijn, zoodat er drie touwtjes op eene lijn liggen. Op deze die touwtjes werd de steen gelegd en door ronddraaien weggeslingerd. Het eene einde van het touw is dan aan de pink vastgebonden terwijl men bij het wegslingeren het andere einde loslaat. Ook de slinger werd in den oorlog gebruikt.

Of de Karo's een werphout (zooiets als de boemerang) gekend hebben is moeilijk uit te maken. Men zou het echter wel denken als men hoort dat zij een stuk hout

om vruchten af te werpen enz. een bepaalden naam geven. Oendoel oendoel noemt men elk stuk hout waarmede men werpt, en het werkwooord ngoendoeli beteekent dan ook: iets met een oendoel oendoel werpen. Het is zeker een vage aanduiding, maar het is opmerkelijk dat men voor iets met een steen werpen, het gewone mĕntĕr = werpen, gebruikt; maar van iets met een stuk hout werpen alleen het bovengenoemde ngoendoeli.

Over eenige uitdrukkingen voor geestelijke begrippen bij de Evangelieprediking in Indië. (1)

Door ALB. C. KRUIJT.

In den laatsten tijd wordt in de Eng. zendingsberichten nog al eens gewag gemaakt, M.H., van eenen merkwaardigen man in Birma; hij heet Ko San Ye. Deze man reist door het geheele Birmaansche rijk en predikt tot zijne landgenooten. Wanneer er zijn, die zich hebben bekeerd, voert hij hen tot den naastbijwonenden zendeling, die hen nader onderricht geeft en hen daarna doopt. Deze Ko San Ye maakt grooten opgang, en deze opgang moet naar het algemeen gevoelen aan de door hem gevolgde methode worden toegeschreven. In aansluiting aan de Karenische overleveringen leidt hij zijne hoorders van stap tot stap tot monotheïsme en zoo tot Christus (Chronik Allg. Miss. Z. 1905, 211).

Deze persoon doet ons onwillekeurig denken aan een man op ons eigen zendingsterrein, aan Sadrach. Het is een bij U bekend feit, hoe deze bevoorrechte Javaan, eenmaal tot het Christendom gekomen, aan de Javanen verkondigde, dat de Christus de vervulling is van eene oude Javaansche profetie, dat eenmaal de Ratoe adil, de rechtvaardige koning, zal komen om over Java te heerschen. De parallel tusschen den Birmaan en den Javaan gaat nog verder, wanneer wij ons herinneren, hoe ook Sadrach in den aanvang zijne bekeerden tot zendeling Wilhelm voerde, die hen dan doopte.

(1) Voordracht, gehouden voor de Studenten Zending-Vereeniging te Amsterdam.

Wat deze twee mannen hebben gedaan kan alleen een Birmaan voor de Birmanen en een Javaan voor de Javanen doen. Het geloof dezer menschen moge sterker geweest zijn, dan het geloof van velen onzer, hunne voorstellingen omtrent God en het Evangelie kunnen niet zóó zijn als de onze, die reeds eeuwen lang onder den invloed van het Evangelie hebben gestaan. Wanneer wij, Hollanders, bijv. de persoon van den Javaanschen Ratoe adil uit de boeken bestudeeren, kunnen wij daarin geene voorzegging van den Christus zien, en wij zouden ons geweten geweld moeten aandoen deze figuren als het type van den Christus te verkondigen. Maar voor den Javaan is dit niet van het minste bezwaar, en hij gewint er invloed mede op zijne landgenooten. Wanneer wij de geschiedenis van de verspreiding van het Christendom op de Zuidzee-eilanden lezen, valt het ons van den beginne aan op, welk een groot aandeel de pas bekeerde eilanders aan het bekeeringswerk hebben gehad. Velen trokken aanstonds met den zendeling Williams mede, gingen overal aan land en verkondigden God; velen bleven alleen achter onder vijandige eilandbewoners, en hielden vol tot aan het eind. Ik kan mij voorstellen, dat alle zendelingen, over hen schrijvende, vol lof zijn over hun geloof. Een der zendelingen (Wyatt Gill) heeft zelfs een gansch boek over hen geschreven „Gems of the coral islands", met welke „gems" hij deze inlandsche leeraars bedoelt.

Groot was inderdaad hun geloof! Maar wanneer wij nu de toespraken lezen, die deze menschen tot hunne landgenooten hielden (waarvan ons vele voorbeelden door de zendelingen zijn opgeschreven), dan staan wij verbaasd over den weinig geëleveerden geest, die ze bezielt. In den grond der zaak toch komen die toespra-

ken hierop neer: „Vroeger waren wij dom en hadden wij niets, maar sedert wij Christenen zijn geworden, hebben wij een aangenamer leven gekregen, en zijn wij voorzien van allerlei nuttige voorwerpen." En deze toespraken maakten zulk een grooten indruk op de heidenen! Ja, voor den heiden is het criterium voor de macht van een god dit, of hij vele dingen geeft, zijne aanbidders op aarde zegent. Een grooter bewijs voor de macht van den Christengod konden de Zuidzee-leeraars dus niet geven, dan het bovengenoemde.

Ook bij onze Minahassische onderwijzers in Midden-Celebes heb ik het meermalen opgemerkt, hoe materieel zij den zegen des Christendoms afbeelden. En zij worden beter begrepen en vinden meer ingang dan wij Europeesche zendelingen. Het is reeds meermalen uitgesproken, zonder dat men recht begreep, wàt men er mede zeide, dat wij Europeesche Christenen te ver afstaan van de heidenen. Het beeld van God, dat wij, Christenen, voor 300 jaren hadden en dat, wat wij nu bezitten, vertoont toch een zeer groot onderscheid. Wij huiveren nu voor de mogelijkheid om eene bedestond te houden en daarin God te danken, dat 600 „blauwen" zijn doodgeschoten, zooals onze vaderen deden. Het Evangelie heeft daarin zijne goddelijkheid aan ons getoond, dat het ons hoe langer hoe dieper heeft ingeleid in het wezen Gods. En niet alleen dit, maar een meer doordringen in de liefde Gods heeft ook de maatschappij veranderd. Ook de zending draagt door dit dieper indringen in Gods wezen een ander karakter, nu en twee eeuwen geleden.

Men zegt algemeen, en zeer terecht: de zendelingen moeten aansluiting zoeken met het bestaande in het heidendom. Maar dit beteekent veel meer, dan de meesten denken. Wanneer de zendeling eene benaming

vindt voor eenig geestelijk begrip; wanneer hij eenige overlevering of eenig verhaal bij de heidenen vindt, dat naar zijne gedachte gemakkelijk verchristelijkt kan worden, dan meent hij reeds een goed eind op weg te zijn. Maar hij verzuimt dikwijls na te speuren of de beteekenis, welke hij aan een of ander woord hecht, niet gansch verscheiden is van hetgeen de heiden er van denkt.

Laat ons bijvoorbeeld eerst eens eenige woorden beschouwen, welke voor „God" worden gebruikt. Reeds van het begin onzer nieuwere zending, nu eene eeuw geleden, af, hebben de zendelingen gevoeld, dat zij voor den naam van God eenen inlandschen naam moesten hebben. Maar bewust of onbewust hebben de meesten niet den naam van een bepaalde godheid gekozen, doch eene omschrijving. Zoo spreken de Batak-zendelingen van Deibata, eene algemeene benaming voor de hooge goden, een woord, dat door Hindoe invloed op Sumatra moet zijn gekomen. Zoo spraken de zendelingen, die Minahassisch verstonden, van Empoeng wailan wangko, d.i. de grootheerlijke ĕmpung of god. Van den „waren of grooten Mokakai" of geest spreken de evangelieverkondigers op Eng. Nieuw-Guinea (Wyatt Gill, Life in the Southern Isles, 234). In Holl. Nieuw-Guinea spreekt men van Maniren Allah, eene combinatie van het Papoesche Maniren en het Arabische Allah. Elders daarentegen gebruikt men weder geheel Papoesche benamingen, als Manseren Nanggi of Rauk of Sjen Rora (Berichten Utr. 1904, 44).

Wij zien uit deze weinige aangehaalde voorbeelden, die ik maar niet zal vermeerderen om uwe aandacht niet te lang bezig te houden, dat men algemeene omschrijvingen voor „God" heeft gebruikt. Nu weten wij, dat bij nagenoeg alle heidensche volken sporen zijn

overgebleven van het geloof in een hoogste wezen, dat de wereld gemaakt heeft. De gedachte rijst nu bij ons op: „Waarom hebben de zendelingen niet dezen naam voor God gekozen?" Dat men dit niet heeft gedaan moet wel hieruit zijn voortgekomen, dat de zendelingen al spoedig hebben ervaren, dat die hoogste god een figuur in het heidensche pantheon is, die een karakter heeft gekregen, zóó onderscheiden van den levenden God, onzen Vader in Jezus Christus, dat de naam een beletsel zou worden voor het bijbrengen van ware Godskennis. Vele zendelingen zullen misschien in dit opzicht dezelfde ervaring hebben opgedaan als ik.

In den aanvang sprak ik ook wel eens van God met den naam van Ilai, eene benaming voor het hoogste wezen, die „man" beteekent. Daar ik zeer goed wist, wat men van dezen Ilai dacht, wilde ik hen nadere kennis van Ilai bijbrengen: „deze Ilai is het geweest, die u zóó lief heeft gehad, dat hij Zijnen Zoon op aarde heeft gezonden; Ilai zorgt voor u; Hij is het, die regen en zonneschijn beschikt enz." Het antwoord op deze onderwijzing volgde al spoedig. „Gij weet het niet," antwoordde men, „gij komt pas in het land. Die Ilai is niet, zooals gij zegt, die Ilai heeft geen zoon. Hij zorgt ook niet voor ons, maar hij woont daar ergens heel in de hoogte, in den hemel; ja, hij heeft de wereld gemaakt, maar hij laat nu alles zóó blijven als het is." En nu kunt gij onderwijzen, wat ge wilt, de Possoër zal blijven denken, al zegt hij het niet: die heer weet er niets van, hij kent Ilai niet.

Dit is het denkbeeld, dat algemeen bestaat omtrent den hoogsten God. Maar ook elders treft men het aan, b v. in Afrika. Toen zendeling Richards van Banza Manteke in het Congogebied aan de inlanders vroeg, waarom zij hun hoogsten God Nsambi niet dankten,

antwoordde men hem: „O hij bekommert zich niet om ons. Hij heeft ons niet lief, hij heeft wel alles geschapen, maar daarna is hij weggegaan en vraagt niet meer naar ons." (A. M. Z. 1902, 437). De Duala-huisvader in Kameroen, bidt ook wel tot zijn hoogsten God, Loba, en zegt: „O Loba, ik moet met U spreken. Het geldt hier uwe zaak. Gij hebt ons geschapen. Ik heb nooit iets slechts gedaan of tooverij bedreven, geef mij vrouwen, kinderen en slaven." Omdat men niets van hem had te vreezen, vergat men hem (Ev. M. M. 1904, 67-68).

Wanneer wij wel een inheemschen maar een omschrijvenden naam genomen hebben voor God, hebben wij juist gedaan als Paulus, die aan de Atheners den „onbekenden God" predikte. Onze geopenbaarde God is zulk eene nieuwe verschijning voor de heidenen, dat wij Hem het best onder eenen nieuwen naam voorstellen. Zoo heeft men het dan ook op verschillende zendingsvelden gemaakt. In verschillende deelen van Polynesië, op de Nieuw Hebriden en in Duitsch Nieuw-Guinea o.m. wordt algemeen van God gesproken, onder den naam van „Jehova". In Melanesië heeft de bekende Bisschop Patteson zelfs het Engelsche „God" ingevoerd. Patteson voelde de enorme moeielijkheid zoo niet onmogelijkheid, om eene juiste inlandsche uitdrukking in eenige taal te vinden, daarbij in aanmerking genomen de enge gedachten, welke men aan zulk een woord verbindt. Het is moeielijk om door herhaalde beschrijving en bespreking inhoud te geven aan een nieuw woord, maar ten slotte krijgt men dan toch een woord, waaraan geen verkeerde gedachten worden verbonden (Codrington, The Melanesians, 121, Noot).

Er zijn zendingsvelden, waar de naam van een bepaalde godenfiguur voor God wordt gebruikt. Zoo

heeft de eerste zendeling op Halmahera voor God Gikimoi gezegd. Giki kunnen wij niet anders overzetten dan met „geest". Nagenoeg ieder voorwerp heeft een g i k i, en nu wil g i k i m o i zeggen „de geest bij uitnemendheid." De naam levert geene bezwaren op; maar nu de denkbeelden, welke men aan dit hooge wezen verbindt! De voornaamste rol, waarin Gikimoi optreedt, is die waarin de naam van God het meest wordt misbruikt, namelijk in vervloekingen. Gikimoi moet steeds de uitvoerder zijn van de eene of andere vervloeking, welke wij over anderen uitspreken. Ik heb mij laten vertellen, dat men in den aanvang dacht, dat de zendeling door het herhaald gebruik van Gikimoi, en de nieuwe zaken, die hij hun predikte, nog niet begrijpende, hen vervloekte, en daarom hield men de kinderen van hem weg, omdat deze het meeste kwaad konden door die vervloeking.

Ook op Nias wordt de inlandsche benaming voor de hoogste godheid, Lowalangi, voor God gebruikt. „Wanneer wij op hunne gezegden en verhalen afgaan, zegt zendeling Fehr, dan zouden wij zeggen, dat de Niassers zeer godsdienstig moeten zijn, want zij hebben den naam van God, Lowalangi, steeds in den mond. Bij de minstbeteekenende dingen hooren wij uitdrukkingen als „Low. weet het," of „wanneer Low. wil." Zij denken zich God ook tegenwoordig en alwetend, want zij zeggen: „Slechts een handbreed boven ons is Lowalangi", „Lowalangi hoort het, of het niet waar is, wat ik zeg." Lowalangi doodt en hij maakt weder levend. Bij ziekten hoort men dikwijls: „Wanneer gij een Lowalangi hebt, dan wordt gij weder beter, wanneer gij geen Lowalangi hebt, dan wordt de zieke niet beter." Lowalangi is ook een wreker van het booze en een vergelder van het goede, en daarom dragen zij ook in ver-

wenschingen de dieven en boosdoeners aan hem ter bestraffing op. „Lowalangi zal het aan hem wreken", is een dikwijls gehoorde zin. En niettegenstaande dit alles is er geen spoor van godsvrucht. Bij hunne offerhandelingen is nimmer sprake van aanbidding en vereering van Lowalangi. Hij is een goed wezen, die den menschen geen kwaad doet. Door het lichtvaardig gebruik van dezen naam van God wordt zijne beteekenis verzwakt, en naar beneden getrokken. Om deze reden is het ook zoo moeielijk een Christen later een verheven gedachte van God bij te brengen (Berichte R. M. G. 1890, 234). [1])

Wat ik u hier voorlas, wordt medegedeeld door zendeling Fehr. Naar hetgeen ik persoonlijk omtrent Lowalangi heb onderzocht, komt het mij voor, dat men nu niet veel meer van hem denkt, dan als een verpersoonlijkt noodlot.

Voordat ik van dit onderwerp afstap, Mijne heeren, moet ik U opmerkzaam maken op een ander bezwaar, dat oprijst bij het gebruik van een naam voor God, waaraan reeds een eigen karakter is gegeven. Geen

---

(1) Nagenoeg hetzelfde wat hier gezegd is van de Niassers vinden wij ook medegedeeld van de Hova's op Madagascar. Het volk noemt den hoogsten God Andriamanitra Andriananabary (God de schepper). In de spreekwoorden komt deze naam veel voor, dat „God van boven kijkt en alles wat verborgen is, ziet", dat zij niet mochten denken aan de stille vallei (dit is als eene plaats waar men zonde kon bedrijven) „want God is boven ons hoofd." Hun werd gezegd, dat „God het kwade niet lief heeft" en ook dat „het beter is door de menschen te worden veroordeeld dan door God"; en wederom, dat de eigenzinnigheid van den mensch door God wordt bestuurd, want Hij alleen is het, die beveelt" (29–30). Dit zijn slechts geringe overblijfsels van een vroeger geloof, die weinig invloed meer op den mensch hebben. In het dagelijksche leven had die God, en wat ze van hem zeiden, geen invloed. God was niet in hunne gedachten, want Hij was alleen maar een naam.

(T. T. MATTEWS. Thirty years in Madagascar).

heiden denkt, dat zijne goden niet bestaan, of geene macht hebben. In onze prediking moet juist dit uitkomen, dat onze God machtiger is dan die goden en geesten. Figuren als Gikimoi en Lowalangi hebben eene vaste plaats in het pantheon der heidenen, meestal eene vreedzame plaats naast de andere goden en geesten. Tegenover dit gansche pantheon worde gesteld de onbekende God.

Het is een zeer moeielijke zaak om een geëigenden inlandschen naam voor God te zoeken. Wij herinneren ons, dat eerst weinige jaren geleden door de Rijnsche Zending het werk op de Mentawei-eilanden is begonnen. De daar arbeidende zendeling Lett klaagt er over, dat hij nog steeds geen geschikt woord heeft kunnen vinden voor „God". „Wel kennen de eilandbewoners allen Taikamanoea, d.i. de hemelsche, en zij vertellen nu en dan ook wel eens iets van hem, waaruit te merken is, dat zij eens geweten hebben, dat daarboven de schepper aller dingen woont, maar een bepaalden naam hebben zij niet meer voor hem; hij is onder de andere hemelbewoners opgegaan" (Barmer Miss. bl. 1903, 12).

Zelfs in China, waar de beschaving en ontwikkeling van het volk zooveel hooger zijn, is men nog niet geheel tot overeenstemming gekomen omtrent den naam, welke in het Chineesch voor God moet worden gebruikt. Schang ti komt nu het meest voor, dit beteekent de hemelsche macht als persoonlijkheid. Verder gebruikt men Tien tschoe = heer des hemels en Schen of Schin = geest. Dr. Faber, de bekende Sinoloog en zendeling, verwerpt het laatste geheel. Hij verklaart zich voor Schang ti, hij wil ook wel Tien tschoe aannemen, wanneer alle andere Christenen zich ook hiervoor verklaren (A. M. Z. 1904, 206).

Wijlen Dr. Schreiber, in leven Inspector der Rheinische Missions Gesellschaft, U allen zeker wel bekend, heeft eens den raad gegeven, om God eenvoudig aan te duiden met den Vadernaam, wanneer men geenen meer geëigenden naam kon vinden. Deze raad klinkt ons heel aannemelijk in de ooren, maar toch moeten wij v orzichtig zijn met de toepassing er van, en wel om reden, dat heidenen een gansch anderen zin hechten aan „Vader" dan wij dit doen. Bij het gebruik van dit woord denken wij in de eerste plaats aan de liefde eens vaders, die voor het kind zorgt, het leidt en bestuurt. Edoch, dit begrip van Vaderl i e f d e is eerst langzamerhand d o o r het Christendom o n t s t a a n. Dóór de prediking van de liefde van God, die zijnen Zoon voor ons heeft overgegeven, zijn wij er eindelijk toe gekom.n om ook in onze liefde tot onze kinderen iets te laten blijken van die hoogere liefde Gods voor ons menschen.

De heidenen en heiden Christenen staan nog aan het begin van dien weg. Zij denken bij het woord „Vader" aan de voortbrengende, scheppende kracht. Wanneer wij in het heidendom rondkijken, zullen wij al spoedig opmerken, dat de vadernaam voor God reeds lang bij hen bekend is. Max Müller heeft in de vedische liederen der Indiërs Kathenotheïsme ontdekt, en men heeft naar aanleiding hiervan gemeend speciaal van den bestaanden naam „vaderhemel" gebruik te kunnen maken als eene brug van het Bramaansche tot het Christelijk geloof in God. Maar volgens Max Müller zelf is dit Kathenotheïsme niet anders dan eene opeenvolging van aanroepingen tot verschillende goden, die ieder op zijne beurt als de hoogste en machtigste wordt voorgesteld. Het is dus eenvoudig eēn soort van veelgodendom. Men kan hoogstens zeggen, dat daarin het duistere vermoeden tot uitdrukking komt, dat in den

grond der zaak het goddelijk wezen slechts één is. En wat „vaderhemel" betreft, deze treedt reeds in de vedische liederen sterk achter andere godengestalten terug en heden is in het bewustzijn van het volk nauwelijks eene herinnering aan hem overgebleven. Daarom mag men het naturalistisch opgevatte „vaderhemel" niet gebruiken voor „Onze Vader, die in de hemelen zijt." Het Christelijk geloof in God kan daarbij alleen van zijn ethischen inhoud inboeten (Dilger, Anknüpfungspunkte für die Predigt des Evangeliums im Indischen Volksbewusstsein, Ev. Miss. Mag. 1903, 151).

Dezelfde naturalistische beteekenis, welke aan het woord Vader wordt gehecht, vinden wij terug in onzen Indischen Archipel en voornamelijk in het Oostelijk deel ervan. Het is opmerkelijk, dat het heidendom van de bewoners der Molukken zooveel lagere vormen vertoont, dan de godsdienst der volken, die de groote Soenda-eilanden bewonen. Een van de voornaamste redenen van dit verschil moet zeker gezocht worden in de eenzaamheid, en afgeslotenheid, waarin deze eilandbewoners eeuwenlang hebben verkeerd. Er is niets dat verstompender op den mensch werkt dan eenzaamheid, zoowel op den mensch als individu als op den mensch als stam. Onderzoekingen hebben bijv. ook duidelijk aangetoond, dat volken in afgeslotenheid levende, hunne taal niet zoo zuiver bewaren als volken, die veel verkeer hebben met anderen.

Hoe het zij, de godsdienstvorm van de bewoners der Molukken is veel lager dan die der andere volken, en in dien vorm vinden wij voortdurend gesproken van God den Vader, echter in den zin van de voortbrengende kracht, welke men zich verpersoonlijkt denkt in de zon. In tegenstelling met dezen „vader" gelooft men in en vereert men eene „moeder", die dan niemand anders is dan de aarde. De geheele eeredienst van deze

eilandbewoners bestaat dan hierin: de zon te bewegen de aarde te bevruchten bij het begin van den regentijd, opdat de aarde voortbrenge, wat den mensch tot voedsel verstrekt.

Men versta mij niet verkeerd, als zoude ik wenschen, dat de vadernaam voor God vermeden werde. Verre daarvan, maar iedere zendeling in Indië zij er zich van bewust, dat het ware vaderbegrip onder de Indonesiërs nog moet worden gevormd. En dit kan alleen bereikt worden door de voorstelling van God in de overgave van Zijnen Zoon voor onze zonden.

Voordat wij van dit punt afstappen, wilde ik U nog op een paar zaken wijzen. In de eerste plaats maakt de naam, welken wij voor God bezigen nog verschil, of wij tot heidenen spreken, die nog tot het Christendom moeten worden gebracht, dan wel of wij spreken tot inlandsche Christenen. Bij inlandsche Christenen, die al beleden hebben te gelooven in God, den Vader in Jezus Christus, komt het er alleen op aan de Gods gedachte dieper te maken. Tegenover hen kan men dan ook zeer goed den inheemschen naam van God gebruiken, wanneer men er maar steeds op bedacht is, dat de heiden-Christen niet die Godskennis heeft, die wij bezitten, zoodat wij nog altijd moeten zeggen, hoe die God is, hoe Hij denkt en spreekt. Op verscheidene zendingsvelden zien wij in verband hiermede het verschijnsel, dat de zendelingen tot de heidenen komen met een voor hen vreemden naam van den onbekenden God; maar wanneer het volk tot het Christendom is overgegaan, komt de inlandsche naam voor de godheid meer in zwang. Zoo is het bijvoorbeeld op de Zuidzee-eilanden gegaan, waar God aan de heidenen werd gepredikt onder den naam van Jehova, maar waar die naam langzamerhand, na de invoering van het Christendom, voor een goed deel verdrongen is door

het inheemsche a t u a. Ik mag ook niet nalaten er op te wijzen, dat inlanders gaarne den nieuw ingevoerden naam voor God overnemen, en dezen klakkeloos gebruiken in de plaats van de oude heidensche benaming voor „geesten”. Een opmerkzaam zendeling zal zich hierdoor niet om den tuin laten leiden.

In de tweede plaats zal het een zendeling, die eene omschrijving gebruikt voor God, kunnen overkomen, dat een inlander hem vraagt: „maar hoe is nu de eigenlijke naam van dien God, dien gij verkondigt.” Deze vraag heeft haren grond in het geloof van den Animist, dat het kennen van den naam van een persoon, ook macht geeft over den drager er van. Wij kunnen dit geloof hier niet verder nagaan. Het zou mij niet verwonderen, wanneer hieraan moet worden toegeschreven, dat bij verschillende volken Jezus geheel en al in de plaats treedt van God.

Ik heb uwe aandacht nogal lang bepaald bij de benaming voor God. Ik zal korter zijn, wanneer ik uwe aandacht nog even vestig op een paar andere gangbare benamingen voor geestelijke dingen. Ik noem U dan eerstelijk de overzetting voor h e i l i g e g e e s t. Daarbij vinden wij weder twee richtingen: de eene zegt: „in de Indonesische talen is geen woord voor Geest, dus nemen wij een vreemd woord, het door het Maleisch uit het Arabisch ingevoerde woord r o h.” Toen ik eens met een eerwaardigen ouden zendeling sprak over de wijze waarop „heilige geest” in eene Indonesische taal kon worden overgezet, antwoordde hij eenigszins ongeduldig: „gij, jongeren, wroet en wringt om andere benamingen in te voeren: wij hebben steeds r o h gezegd, en dit woord begrijpen de menschen heel goed.” Ik had echter gelegenheid op te merken, dat men dit r o h in het geheel niet begreep. En het gevaar, dat bestaat bij het invoeren van een vreemd woord voor

„heilige geest" is dìt, dat het woord meestal gebruikt wordt zonder verklaring. Den menschen wordt aangeleerd, dat zij om r o h moeten bidden; dat het geloof alleen door r o h wordt gewerkt, en niemand begrijpt er iets van, de inlandsche voorgangers uitgezonderd.

De andere richting heeft begrepen, dat eene inlandsche benaming moet worden gezocht; maar daarin is men zeer ongelukkig geweest. Onder de Galelareezen op Halmahera en onder de Bataks op Sumatra heeft men daartoe woorden gekozen, die de menschen in de war moeten brengen. De Indonesiërs nl. gelooven, dat alles in de natuur eene geestelijke substantie bezit, die het doet leven. Ik heb dit „zielestof" genoemd. We zouden dit ook met „geest" kunnen weergeven, maar dan in den zin van levenskracht. Deze zielestof wordt naar de voorstelling door den Schepper aan de menschen uitgedeeld. Nu wordt onder beide genoemde volken gesproken van den Heiligen Geest als van de zielestof van God, of de heilige zielestof. Maar gij gevoelt, dat dit niet kan: God zelf kan geen zielestof hebben en wanneer wij tot heidenen spreken van de zielestof van God, die God ons geeft, dan kan hij er op z'n hoogst uit verstaan, dat de mensch, die zulke zielestof krijgt, bijzonder lang zal leven. Nu kan op den duur door invloed van het Christendom dit „zielestof van God" eene gewijzigde beteekenis krijgen, meer in overeenstemming met ons „Heilige Geest", wanneer de zendeling, die de woorden gebruikt, er slechts op bedacht zij de zaak nader toe te lichten.

En toch: ik zou haast zeggen: bij uitzondering, leveren de godsdienstige voorstellingen der Indonesiërs een woord op, dat vooral na eene normale ontwikkeling zeer juist ons „Heilige Geest" weergeeft. Dit woord is „adem". Wanneer wij spreken van „adem Gods", dan zal geen inlander ons misverstaan. Naar de ani-

mistische voorstellingen van de Indonesiërs heeft „adem" een veel persoonlijker karakter, dan wij er aan plegen te hechten. Zendeling Hueting op Halmahera en wij te Posso kwamen ongeveer op denzelfden tijd tot de overtuiging, dat Heilige Geest moest worden weergegeven met „adem Gods". Reeds eerder waren de zendelingen op Nias tot die overtuiging gekomen. „Zoo hebben wij ook een woord voor Geest, zegt zendeling Sundermann, namelijk Eheha; dit hangt samen met adem; e h a is hoesten. Men spreekt van den „adem des monds" en van „anhauchen." Wanneer de vader een aanzienlijk man is, vermaakt hij zijn eheha, zijn geest, aan zijnen zoon, zooals Elias dit deed aan Elisa" (Sundermann, Aus der Studierstube eines Bibelübersetzers. Brudergruss, 1904, blz. 72).

Ten slotte wil ik nog even uwe aandacht bepalen bij het woord, dat voor „zonde", schuld tegenover God, wordt gebruikt. Het is U waarschijnlijk bekend, dat er in Indië een Malayo-Polylnesisch woord voor „overtreding, misdrijf, misslag" bestaat, namel. s a l a h. Nu drukt dit s a l a h eenvoudig uit een vergrijp tegen den adat, tegen het gewone recht, maar het drukt tevens uit, dat men iets verkeerds gedaan heeft. In het algemeen heeft dit woord zulk eene alledaagsche beteekenis gekregen, dat men behoefte heeft gevoeld aan een ander woord, wanneer er sprake is van overtredingen tegenover God, van zonde. De zendelingen troffen in Indië het woord „dosa" aan, een woord dat uit het Sanskrit in Indië is ingevoerd, en dit woord werd in de Christelijke prediking gebruikt voor „zonde."

Ik deed niet anders, en ik gebruikte in mijne prediking het woord d o s a, toen ik tot mijne verbazing ontdekte, dat de Possoërs het woord reeds kenden. Toen ik naar de beteekenis er van informeerde, kwam ik tot de ontdekking, dat men er onder verstond „de straf,

die een vorstelijk persoon aan een zijner onderhoorigen oplegt," en in verbalen zin is dosa: het opleggen van eene straf aan iemand. Ik onderzocht later op Zuid-Celebes en in Angkola op Sumatra naar de beteekenis van dit woord, en ik bevond, dat men ook dáár onder dit woord „straf" verstond. Dosa is de schuld aan God, datgene wat wij als boete aan God moeten betalen; het vonnis over de zonde is de dosa. Men kan den menschen dus niet zeggen: „God straft de dosa", in den zin van ons „zonde", want dosa is de straf. Amponilah dosaku zou men dus opvatten in de beteekenis van: „scheld mij kwijt het vonnis, dat gij mij hebt opgelegd."

Ik zou nog verder kunnen gaan en U de soms zonderlinge beteekenissen, welke men hecht aan de mede ingevoerde woorden taubat voor „bekeering", mala'ekat voor engel e.a., mededeelen; maar ik vergde reeds te veel van uwe aandacht. De bedoeling van deze voordracht is alleen geweest u de noodzakelijkheid aan te toonen voor den zendeling om niet klakkeloos vaststaande woorden voor geestelijke begrippen over te nemen, daar de beteekenis, waarin de hoorders deze opvatten, dikwijls aanmerkelijk verschilt van den Christelijken zin, welke wij er in leggen. Vooral voor ons, predikers in de heidenwereld, is het van groote beteekenis zoo min mogelijk vaststaande woorden te gebruiken. Laat ons steeds onze gedachten omschrijven en duidelijk maken om, voor zooveel mogelijk, de hoorders er toe te brengen zelf uitdrukkingen voor de Christelijke begrippen te zoeken.

Ik geloof evenals anderen, dat de inlander tot overtuiging gebracht wordt door zijn landsman, maar de Europeesche zendeling blijft toch zijn leidsman, die hem in Gods kracht verder moet brengen tot een dieper, hooger besef van zijn God.

Javaansche raadsels,

door S. LUINENBURG.

---

1. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Hij heeft schubben toch is 't geen slang, boven hem wordt een pajoeng (zonnescherm) gehouden, toch is hij geen vorst.
Verklaring: Een ananas.

2. [illegible]

Vertaling: Een kip met omgekrulde veeren loopt rond onder een heg.
De verklaring als No. 1.

3. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Als de zee leeg is, gaat het kind dood.
Verklaring: Een lamp. Met „het kind" wordt de pit bedoeld.

4. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Gekookte rijst een handje vol, doch vol steentjes.
Verklaring: Koeḍoe (naam van een vrucht waarin vele pitjes zitten, doch waaraan weinig vleesch zit.

5. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Het hoofd wordt geslagen, de top gaat open.
Verklaring: Een bezem (van de nerven van een klapperblad gemaakt).

6. [illegible]

[illegible]

Verklaring: Het wordt ingewikkeld, toch is 't geen bĕrkat (eten wat in bladeren gewikkeld, van een bruiloft mee naar huis gedragen wordt), 't wordt geplant, toch is 't geen zaad.

Verklaring: Een lijk.

7. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Daar is een stuk sawah, het korte gras wordt ontgonnen, het lange wordt verlengd.

Verklaring: Het hoofd van een chinees of liever het haar (de staart = het lange gras,) wordt met roode of witte zij verlengd.

8. [illegible]

[illegible]

Verklaring: Als men iets verliest is men blij, verliest men 't niet dan heeft men verdriet.

Verklaring: Iemand die zijn gevoeg doet.

9. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Als 't licht is heeft men soesah, is het donker dan is men blij.

Verklaring: Een rijstschuur, (licht in de beteekenis van leeg, donker in de beteekenis van vol).

10. [illegible]

[illegible]

Vertaling: De vorm is rond, de naam lang.

Verklaring: Een pandjang (een groot bord). Pandjang als krâmâ van dâwâ = lang.

11. [illegible]

[illegible]

Vertaling: De moeder ligt achterover, het kind ploft neer.
Verklaring: Een rijstblok met een stamper.

12. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Of 't een man is of een vrouw (weet ik niet), hij wordt kjaï (titel voor mannen op leeftijd) genoemd.
Verklaring: Een tijger (misschien uit vrees of ontzag wordt de tijger met kjaï betiteld).

13. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Eerst kinderen krijgen, later zwanger worden.
Verklaring: De rijst (een periode van de groei van de rijst word manak genoemd, daarna heet het mëtëng).

14. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Welke vogel sluit zijn bek als hij zijn naam roept?
Verklaring: De alap-alap (spreekt men dit woord uit dan moet men den mond sluiten).

15. [illegible]

[illegible]

Verklaring: Wordt het in 't water gezet dan wordt het dik, wordt het er uit gehaald dan wordt het mager.
Verklaring: Eendenkroos.

16. [illegible]

[illegible]

Verklaring: Deze is niet te geven daar men hier met woordspelingen te doen heeft. Si verkort van klingsi, pat van papat etc.

17. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Een duttende santri verliest de bĕrkat.

18. [illegible]

[illegible]

Woordspelingen.

19. [illegible]

[illegible]

Woordspelingen.

20. [illegible]

[illegible]

Woordspelingen.

21. [illegible]

[illegible]

Woordspelingen.

22. [illegible]

[illegible]

Vertaling: 't Kan in een waḍah (vat en dergelijke) gedaan worden, 't kan niet gegrepen worden.
Verklaring: Het water.

23. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Er zijn vele prinsessen die in 't geheel niet naar buiten willen als ze niet geslagen worden.
Verklaring: Rijst die gestampt wordt (de korrels vergeleken bij prinsessen).

24. || [illegible]

|| [illegible] : [illegible]

Vertaling: Als van koetjing (kat) de soekoe (pooten, maar hier de sanḍangan) en woeloe (haar, maar hier de sanḍangan) wordt afgescheiden, wat blijft er dan over?

Verklaring: Katjang. Men heeft hier natuurlijk weer met woordspelingen te doen.

25. || [illegible]

|| [illegible] : 26.

Vertaling: Drie luizen en tien hadjis, hoeveel is dat samen?

Verklaring: toe = verkorting van pitoe = 7, ma verkorting van limå = 5, teloe = 3, hadji, hiervan dji als verkorting van sidji = 1, sapoeloeh = 10.

26. || [illegible]

|| [illegible] : [illegible]

Vertaling: 't Is zoowel de smaak als de naam.

Verklaring: Sēpēt. Als smaak beteekent het wrang, anders het buitenste vezelachtige van een kokosnoot.

27. || [illegible]

|| [illegible] : [illegible]

Vertaling: Als hij nog klein is draagt hij kleeren, is hij groot dan is hij naakt.

Verklaring: Boeng (de jonge uitspruitsels van bamboe).

28. || [illegible]

|| [illegible] : [illegible]

Vertaling: Daar is een bundel die klimt.

Verklaring: Maïs (de kolf is van bladeren omgeven, evenals iets dat ingepakt is).

29. || [illegible]

|| [illegible] : [illegible]

Vertaling: Welk dier kan levend en ongekookt gegeten worden?

Verklaring: Een luis (die de Javanen zoo eten).

30. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Een kombang (hommel) sleept een ster.

Verklaring: Een karbau (buffel) trekt een ploeg.
Kombang kĕbo is een soortnaam, lintang waloekoe is een sterrenbeeld.

31. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Wie gaat het vlugst, een dårå (duif) of een gagak (kraai)?

Verklaring: Dårå wordt hier in de beteekenis van een boomsoort gebezigd.

32. [illegible]

[illegible]

[illegible]

Vertaling: Daar zijn acht d's. Als ze van sanḍangans soekoe, woeloe en paten voorzien worden, hoe luiden ze dan?

33. [illegible]

[illegible]

34. [illegible]

[illegible]

Vertaling: Daar is een prinses die niet te voorschijn komt, als haar lichaam niet doorstoken wordt.

Verklaring: Koepat (een gebak van rijst in een mandje gevlochten, welk mandje opengesneden wordt bij het gebruik).

De Zending en de Landbouw, (1)

door A. HUETING.

Het is een zeer verblijdend verschijnsel, dat de belangstelling in de Christelijke Zending steeds toenemende is; zij de Christelijkste Zending steeds toemacht, waar rekening mede gehouden moet worden. Zij is genoemd: „een mogendheid in knechtsgestalte", en die naam is zeer zeker voor haar kenschetsend. Haar knechtsgestalte mag zij niet verliezen, die is voor haar noodzakelijk; waar ze die verliest, heeft ze opgehouden Christelijke Zending te zijn. Ik zou haar dit devies willen geven: „door te dienen groot." Maar toch ook een mogendheid, en als mogendheid moet zij gerespecteerd worden, ook door hen, die eigenlijk van huis uit niet tot haar vrienden behooren. Zij heeft recht respect te eischen, omdat zij eene mogendheid is, maar zij heeft ook den plicht zich te doen respecteeren, omdat zij eene mogendheid is. En waardoor moet zij zich doen respecteeren? Door zich in hare knechtsgestalte te openbaren, door te dienen. De zending moet de volkeren tot wien ze zich wendt, dienen, ze moet zich geven, opdat ze voor die volken tot mogendheid worde; hoe meer ze dient, hoe meer ze tot mogendheid worden zal, en hoe meer ze tot mogendheid wordt, hoe meer ze zich moet bevlijtigen, om haar dienen zooveel mogelijk volmaakt te doen zijn.

(1) Op de Conferentie der Zendelingen op Halmahera – Mei 1906 – werd door mij over dit onderwerp een referaat gehouden, en de Redactie van dit Tijdschrift is wel zoo vriendelijk, mijne gedachten er over te willen publiceeren, zij het dan ook in anderen vorm dan waarin ik ze voor de Conferentie gegoten had.

Haar eerste dienst is geestelijk. Zij is de draagster van het heerlijke, rijke Evangelie der Verlossing in Christus. Om d a t te brengen dient zij. Dat te brengen is haar eigenlijk wezen, waardoor en waarvoor zij bestaat. Om dat te brengen wendt zij zich tot de volkeren en ook a l l'e e n daarom. Het is niet onnoodig, daarop den nadruk te leggen, ook voor hetgeen ik verder wensch te zeggen. Waar de zending als „mogendheid" de aandacht gaat trekken, ook van politici, bestaat het gevaar dat haar andere beweegredenen toegeschreven worden, vooral door hen, die voor haar eigenlijke beweegreden niets gevoelen. Dit is een groot gevaar, omdat er een ander uit voortvloeit, nl. dit, dat de Zending, steun behoevende, die zal gaan zoeken bij degenen die haar eigenlijke beweegreden onzin vinden, en dit wetende, niet haar beginsel zal verloochenen direct, maar toch indirect wel, door het niet op den voorgrond te stellen. Dit nu mag in geen geval. De Zending is de bl'ijde verkondigster van de blijde Boodschap, een geestelijk instituut, geestelijken arbeid verrichtende, wel juist dezen geestelijken arbeid, omdat zij overtuigd is, dat de blijde Boodschap het eenige is wat den volken ontbreekt, om hen gelukkig te doen zijn. Daarin en daarvoor dient zij dus, en haar hoogste geluk bestaat hierin, dat de vol'ken zich door haar l a t e n dienen. Maar zij bevlijtige zich dan verder haar dienst zoo volmaakt mogelijk te doen zijn. Het Evangelie dat zij brengt, heeft de belofte des tegenwoordigen en des toekomenden levens. Men doet het vaak voorkomen, al'sof de Zending haar doel bereikt zou hebben, wanneer de menschen gedoopt zijn, of wanneer ze gekerstend zijn. Dit is echter volstrekt niet waar. Haar dienen zou dan niet heel volmaakt zijn. Ze zou veel hebben van iemand die, een armen

sukkel willende wel doen, hem een kapitaal gaf, zonder verstand om het te beheeren of te gebruiken. De man heeft dan een schat, dat is waar, maar tien tegen een, dat hij daardoor ongelukkiger wordt, dan hij het er zonder geweest zoude zijn. Het Evangelie is ook een schat, den grootsten dien de volken ontvangen kunnen. Maar die dien schat brengt, heeft daarmede niet genoeg gedaan. Hij moet meer doen, of hij heeft heel weinig gedaan. Hij moet leeren, hoe dien schat te gebruiken, hij moet den schat in den schat aantoonen, hij moet doen zien, waarom wat hij brengt, werkelijk een schat is. Gelijk een kind dat, erfgenaam geboren, opgevoed moet worden zóó, dat het zijn erfenis tot zijn eigen heil weet aan te wenden, moeten ook de volken, kind als zij zijn, opgevoed worden, opdat het Evangelie alles voor de volken worde, wat het voor hen kan zijn. En het kan alles zijn voor allen. Dit moet niet uit het oog verloren worden. Het is zóó ruim en zóó rijk, dat het voor alle volken onder alle omstandigheden, alles brengt wat noodig is, mits het volmaakt aangediend worde.

Maar...... zooveel volken hebben het Evangelie ontvangen zonder dat het hun gelukkiger gemaakt heeft!! Dat zou eerst nog te bewijzen staan. Ik weet wel, dat de Minahassers niet volmaakt zijn, evenmin als de Amboneezen, maar ik beweer toch dat zij nu oneindig beter en gelukkiger zijn, dan toen ze nog Heidenen waren! En verder, zoo ze nu niet volmaakt zijn in hun Christendom, is het hun ook wel volmaakt aangediend? Zeker niet. De Zending heeft dikwerf groote fouten begaan, vooral op dit gebied. Hoewel het smartelijk is, schaamt zij zich niet, het te bekennen, te minder niet, waar het haar heilig streven is, de fouten te verbeteren! Volmaakt, neen, helaas, zij kan ook nu

niet volmaakt dienen. Hoewel zij een Hemelschen schat draagt, draagt zij die toch in aarden vaten, en haar kleeft aan, en zal blijven aankleven, het aardsche, d.w.z. het onvolmaakte. Maar toch wil zij, ook als instituut, streven naar de heiligmaking, naar de volmaaktheid, meer en meer trachtend haar arbeid zóó te verrichten, als het meest kan zijn naar den Geest van Hem, op wiens bevel: „Gaat dan henen in de geheele wereld, predikt het Evangelie allen Creaturen", zij dient.

Nu is natuurlijk de dienende taak der Zending voor alle volken niet gelijk. De volken toch zijn hoogst verschillend in aard en aanleg, zij leven onder geheel verschillende omstandigheden, zij staan op geheel verschillenden trap van kennis en beschaving. Denkt U welk een verschil van behoeften bij een Japanner, die het Christendom aanneemt, en een Papoea, bij een hooggeleerden Brahmaan, uiterst beschaafd, en een ruwen bewoner der Soudan, bij een beschaafden, landbouwenden Javaan, en bij een onwetenden, zwervenden Alfoer! Men gevoelt, deze behoeften zijn niet met één naam te noemen, maar op elken Zendeling rust de heilige plicht na te gaan, waarmede het volk waaronder hij werkt, gediend moet worden, opdat het verkondigde Evangeliezaad tot volle ontwikkeling kan komen.

Of die taak gemakkelijk is? Neen, evenmin als die van den opvoeder die voor elk van zijn elèves moet nagaan, wat hun het meeste dient. Maar, hoe meer de opvoeder zijn kinderen lief heeft, hoe meer hij op den rechten weg zal raken, en ook de Zendeling zal ontdekken, wat het volk waaronder hij werkt, noodig heeft, naarmate hij het lief krijgt en zich er aan geeft.

Het opmerken van die behoeften der gechristianiseerde bevolking op Halmahera was het juist, dat mij

tot bespreking van het onderwerp „Zending en landbouw" bracht. Ik zeg met voordacht: de behoeften der gechristianiseerde bevolking, en niet die der bevolking. Wat toch een Heidensche bevolking noodig heeft van de Christelijke Zending, is „het Evangelie", en eerst waar zij dit aanneemt, ontwikkelen zich uit de Christianisatie andere behoeften, die de Zending moet trachten te bevredigen. Dit moge een weinig barbaarsch klinken, een weinig dogmatisch misschien, een weinig fanatiek zelfs, zoo men wil, het is daarom niet minder waar. Andere behoeften heeft de ruwe, braak liggende grond, waarop het zaad nog niet ontkiemen wil, andere de akker, waarop het zaad ontkiemt is, straks welig opschiet. Bij de eerste moet alles gedaan worden om ze voor het zaad geschikt te maken. Straks na het zaaien om het gezaaide tot ontkiemen te brengen, bij de tweede om van het opgroeiend gewas den rijken oogst te verkrijgen. De landbouwer zal den nog niet geschikten akker zeker niet verachten, nog minder verwaarloozen, maar toch zullen zijn werkzaamheden in beide gevallen heel verschillend moeten zijn. Dat wordt ook wel eens vergeten, en dat het vergeten wordt is dikwerf de bron van heel veel teleurstellingen. Men ziet wel eens op een Zendingsveld, waar nog niets te bespeuren is van den invloed des Evangelies, werkzaamheden verrichten, die pas verricht kunnen worden met hoop op goed gevolg ná de kerstening. Dit zou reeds op zich zelf een voorwerp van beschouwing kunnen uitmaken, maar ik kan er hier niet verder op ingaan, het zou te ver van dit onderwerp afvoeren.

Laat me nu eerst mogen zeggen, hoe de maatschappelijke toestand van de bewoners van Halmahera nu is, daarna welke toestand gewenscht is, om het

Evangelie zijn vollen invloed op het volk te kunnen doen uitoefenen, en dan, wat m.i. gedaan moet worden om tot dien gewenschten toestand te geraken. Waar ik spreek van Halmaherabewoners, heb ik wel het oog op allen, maar toch in het bijzonder op de Tobeloreezen, waaronder ik mocht arbeiden. Die bevolking dan is natuurlijk onwetend, dat kan niet anders, en onderwijs wordt reeds gegeven om daarin verandering te brengen. Van vroeger reeds stonden zij bekend als zwervers. Hun naam is in den Molukschen Archipel nu juist niet zeer geacht. De zeeroof is tot voor weinig jaren hun lievelings bezigheid geweest, en daarmede maakt men zich gewoonlijk eer gevreesd dan bemind. Het is het Gouvernement echter gelukt, hun roofzucht te beteugelen, en zij wonen nu dan ook vreedzaam in hun land. De zwerfzucht is hun echter bijgebleven, en ze gaan nog gaarne er op uit. Voornamelijk de mannen, maar ook de vrouwen zijn niet afkeerig van het in den vreemde te gaan zoeken, als de mannen hen slechts mede willen nemen. Dikwerf echter willen deze dat niet. Zij gaan er dan alleen op uit, zoo 't heet om geld te zoeken. Ze begeven zich naar het eiland Batjan, naar Obi, naar de Z.W. punt van Halmahera, naar het eiland Marotai, naar Tidoreesch Halmahera, alles om boschproducten te zoeken.

Ze gaan naar de eilanden Majau en Tofoera om schelpen te duiken, ze gaan naar verschillende plaatsen om zich met de vischvangst te verledigen, zij zwerven zelfs naar Ceram, Celebes, de Sangir- en Talaut-eilanden, alles zoo het heet, om geld te zoeken. Hun eigen land toch levert hen geen geld op, en toch hebben ze dat noodig voor het betalen van belasting, voor bruidschatten, voor kleeding, voor boeten, enz. En juist dat hun eigen land hun geen geld levert, is het onge-

lukkige, want daardoor kan men het zwerven niet beletten. 't Zijn toch dikwerf nog niet eens de luisten, de slechtsten, die buiten 's lands gaan, maar wel de geringsten. Is het land dan niet goed? O zeker, 't is heel goed, prachtig, méér dan vruchtbaar, met een uitstekend klimaat, een heel geregelden regenval, betrekkelijk niet ongezond enz.

Maar het heeft geen boschproducten, geen gomcopal. Dat is het juist! Men begrijpt toch licht, dat een dergelijke zwerfzieke bevolking, wien het zwerven van vroeger reeds in het bloed zat, geen landbouwers zijn, d.w.z. geen verstand hebben van methodischen landbouw. Ze doen wel w a t aan landbouw, natuurlijk, ze voeden zich met wat het land oplevert, maar die landbouw staat op zoo lagen trap, dat hij haast dien naam niet verdient. Hoe toch doet men? Het eerste begin is natuurlijk geweest, bosch omkappen, om ruimte te krijgen. Dat zullen we dus maar vooronderstellen. Het hoofdproduct is rijst, d.w.z. om rijst te planten wordt een tuin gemaakt, en wat men meer plant is nabouw van rijstoogst. Men wil dus een rijsttuin maken. De planttijd is daar, in het district Tobelo, aan den vasten wal, de maand December, op de eilanden November. Men regelt zich daarbij naar den stand van het zevengesternte, 't welk over het geheel de regelaar is van den tijd. In Augustus, September, begint men dus reeds met het omkappen van een stuk bosch. Gewoonlijk is dat nu geen oerbosch meer. Het zijn nu gewoonlijk gronden, reeds vroeger bebouwd, die men braak heeft laten liggen. Toch komt het nog wel voor, dat een vlijtig man naar de bijl grijpt, en zich een stuk oerwoud velt, om betere gronden te verkrijgen. De man helpt hierbij getrouw mede, tenminste, een goed man. Boomenvellen is trouwens ook geen

vrouwenwerk. Echter, men bedenke wel, dat het geen boomen r o o i e n is. Neen, men bouwt om de dikke boomen een soort stelling, 4, 5, 6 of meer Meters hoog, tot waar de boom dun is. Onderaan heeft zoo'n boom door zijn reusachtige wortelbladen een heel grooten omvang, en men maakt zich 't werk gaarne gemakkelijk. Op betrekkelijke hoogte dus, wordt de stam doorgekapt, en zoo wordt het hoog geboomte geveld. 't Lager struikgewas wordt eerst weggeruimd, d.w.z. ook bij den grond afgekapt. Daarna worden de groote gevallen woudreuzen van takken ontdaan, die takken worden wat klein gekapt en nu blijft het alles een poosje liggen in den gloed der Oostersche zon, om te droogen. Treft men het, dat er juist geen regenval is, dan kan wel reeds na een, hoogstens twee weken, den boel in brand gestoken worden. De vlammen verteren dan in korten tijd al wat brandbaar is, de boomstammen en zware takken uitgezonderd. Een laag vruchtbaar makende asch blijft natuurlijk achter. Hoe droger de grond tijdens het branden, hoe beter, want de bovenkorst, met zijn ontelbare zaden van allerlei kruiden en varens, brandt dan ook goed door, en die zaden worden gedeeltelijk vernietigd. Het grovere hout wordt nu bij elkaar gedragen op hoopen, de stammen blijven waar ze zijn. Wenschelijk is, dat nu eerst wat regen valt, waardoor de asch in den grond regent. Met een bezempje wordt nu de akker verder gereinigd, d.w.z. al wat vuil is en los op den bodem ligt, wordt bij elkaar geveegd op groote hoopen, en, nu is de tuin klaar om dien te beplanten. Gewoonlijk is nu het eerste product maïs, wanneer men tenminste niet door ongunstig weer zoolang opgehouden wordt, dat het rijstplanten reeds noodzakelijk is. De maïs wordt op een afstand van 1—2 voet van elkaar geplant,

drie of vier korreltjes bij elkaar. Ze groeit voorbeeldig snel, en geeft spoedig vrucht. Men eet ze jong, en, wat niet meer als jonge vrucht gegeten kan worden, rijpt. Nu komt het enkel bij heel gunstig weer voor, dat men nog eenmaal maïs kan planten, vóór de rijst geplant wordt. Die opkomende maïs moet dan tusschen de rijst rijpen. Daar maïs veel sneller groeit dan rijst, is dat dan ook geen heel groot bezwaar. Opgemerkt moet echter worden, dat een groot veld maïs, betrekkelijk slechts weinig vrucht geeft, om reden men de maïs onderling veel te wijd plant, 't geen echter niet goed anders kan, omdat men den bodem niet uitputten mag, vóór het hoofdgewas, de rijst, er op komt.

De akker wordt goed schoongemaakt, en nu de rijst er op geplant. Men maakt, op onderlingen afstand van 1½ dM. ongeveer, ondiepe kuiltjes, en legt in elk kuiltje vier rijstkorreltjes. Daarna wordt de akker nog eens voorzichtig met een bezempje bewerkt, om de kuiltjes een weinig te vullen, en 't zaad toe te dekken. Daarmede is 't voorloopig afgeloopen, behalve dat men steeds op moet passen voor 't gevogelte, dat zich gaarne aan 't zaad vergast. Nu is het bepaald noodzakelijk, dat er binnen een week regen valt, aangezien anders de rijst niet ontkiemt. Mislukt dit, dan moet ze nog eens gezaaid worden, 't geen wel eens moeilijk is, daar bijna niemand meer zaad bewaart dan hij denkt noodig te hebben, en wel is er dan nog rijst te krijgen bij de handelaren, maar die waar is dan zóó duur, dat menigeen ze niet meer betalen kan. In dat geval blijft de akker braak, of wordt beplant met nagewas.

Wij stellen echter dat het goed gaat, en de rijst behoorlijk ontkiemt en opgroeit. Ze moet nu nog een paar maal gewied worden, 't geen heusch geen sinecure

is op Halmahera, want het is haast ongeloofljjk waar op zoo'n verschen akker het onkruid vandaan komt. Een niet gewieden tuin geeft absoluut geen rijst. Alles verstikt dan in 't onkruid. Nog heeft men de herten en varkens van de rijst te houden. Dat is ook geen kleinigheid. Zoolang de rijst malsch is, moet nacht aan nacht gewaakt worden, om de herten er uit te houden. Varkens blijven een doorloopend gevaar. Nu kan nog tijdens het groeien, droogte, zoowel als te veel regen de oogst bederven. Gaat echter alles goed, en komt het gewas in de aar, dan dreigt de rijstziekte. Wat dat eigenlijk is, weet ik niet. Sommige gronden schijnen er bepaald vatbaar voor, en 't eene jaar is 't erger dan 't andere. 't Gevolg is, dat de aren leeg blijven. Men ziet dan velden, prachtig voor 't oog, maar niets opleverende. Is ook dit gevaar voorbij, en staat de rijst goed in de aar, dan is er nog een insect, een soort tor, die als een grooten vijand te beschouwen is, soms bij zwermen over de, zich juist zettende rijst strijkt, zich er op zet en ze bederft. Ik vergat ook nog het gevaar van sprinkhanen te noemen, die soms een heelen oogst bederven. De rijst is dan eenige weken oud, ziet er prachtig uit, maar plotseling hoort men een gegons, de lucht ziet bruin, en millioenen groote sprinkhanen bedekken den akker. Na een paar uren gaan zij weer verder, maar er is geen groen sprietje meer overgebleven. De rijst is dan weg, en naar Alfoersch begrip staat het zevengestarnte niet gunstig meer, om nog eens te planten. Is echter dat alles niet gebeurd, en rijpt de rijst prachtig, met zware aar, volgeladen, heel veel belovende, dan komt dikwerf een stormvlaag, die het geele gewas knakt, en heele velden tegen den grond slaat. Dan komt er nog iets van den oogst terecht, maar toch niet veel meer. Ook dat

echter geschiedt niet, en de rijst wordt prachtig rijp. Nu aan 't oogsten. Men houdt in de hand een mesje, en snijdt nu aar voor aar af, goed toeziende, dat niet rijp en onrijp tezamen geplukt wordt. Aangezien nl. bij het planten niet alle korrels even diep met aarde bedekt zijn geworden, zijn ze ook niet allen gelijk opgekomen, en nu is er ook verschil in den tijd van het rijp worden. Aar voor aar dus, wordt geplukt. Natuurlijk is dat vreeselijk langwijlig en langdurig. De heele familie plukt, maar het gaat toch nog heel langzaam. Vrienden en geburen worden tegen een aandeel in den pluk genoodigd te helpen, maar toch is gewoonlijk wanneer de tuin groot is, het einde, dat regenbuien komen vóór de oogst geëindigd is, en de rest vernietigen. Men heeft dus al heel weinig rijst, voor uiterst veel moeite, m.a.w. de arbeid loont heel slecht, niet omdat de grond of het klimaat niet deugt, maar eenvoudig omdat men niet kan landbouwen, en alles zoo primitief mogelijk doet.

Nu was die rijst vroeger een zeer begeerd marktartikel. Het was, toen nog geen booten Chineesche rijst invoerden. Toen kwamen de handelaren van Ternate, Chineezen en Arabieren met prauwen vol manufacturen, aardewerk enz. om dit alles tegen rijst in te ruilen. Men kon toen dus voor de rijst verkrijgen wat men noodig had. Nu is het anders. Op Ternate eet men geen Halmahera-rijst meer, de Chineesche rijst is veel goedkooper, zij het ook niet beter, en de Alfoer kan zijn rijst dikwijls niet eens meer als ruilartikel aan de markt brengen. Wil hij zich voorzien van kleederen etc. dan heeft hij g e l d noodig, en dat levert zijn rijsttuin niet meer. Zelfs al wil hij verkoopen, dan nog krijgt hij niet voor die rijst, wat ze in zijn oog waard is. Naar den velen arbeid toch die hij presteeren moet,

bij de weinige oogst, en de vele kansen op geen oogst, zou *f* 20,— per pikoel niet te duur betaald zijn, maar de handela. r koopt te Ternate zijn rijst voor *f* 5,— en *f* 6,— per pikoel, en wil dus ook den Alfoer voor zijn veel onooglijker product zeker niet meer betalen. Is het dus niet waar, dat de Alfoer wel buitenslands gaan moet, zoo hij geld wil zoeken? En hij heeft toch geld noodig om zich te verschaffen wat hij noodig heeft! Na de rijstoogst wordt de akker gebruikt voor nabouw. 't Kan gebeuren,als het een pas ontgonnen stuk oerwoud is, dat men het volgende jaar nog eens op dien grond rijst bouwt, maar regel is dit toch niet. Gewoonlijk plant men er bananen op, die, bij hun snellen groei, heel veel voedsel aan den verbouwer opleveren. Verder plant men batates, een soort zoete aardappel — zeer geliefd, — nog Keledisoorten, boontjes, casave enz. Dat alles levert heel goed voedsel op, met niet heel veel arbeid, maar het is ook natuurlijk alleen maar voedsel, en geen geld. Ook is die soort landbouw uitsluitend voor de vrouwen. De Heeren der schepping bemoeien zich daar niet meer mee. Heel veel wiedt men echter niet meer aan die navruchten. Men laat ze na een half jaar groeien, haalt er nog van wat te halen is, en laat dan den grond weer braak liggen. Men gaat dan eenvoudig naar een andere plek, en maakt daar een nieuwen rijsttuin, op dezelfde manier. Op den verlaten grond keert men wellicht na een zeven à tien jaren eens terug. Men heeft bij het ontbosschen de stammen laten staan, die zijn weer uitgeloopen, en hebben langzamerhand den grond weer tot bosch gemaakt. Dat bosch heeft weer het onkruid verstikt, zoodat de grond weer gemakkelijk schoon te maken is; ook heeft het steeds afvallende blad weer een nieuwe vruchtare laag bladaarde gevormd, en dus is het dan

naar Alfoersche begrippen weer geschikt tot bebouwing. Van verdere bewerking van den grond is geen sprake. Zuivere roofbouw dus.

Het is hieruit duidelijk, dat eene familie voor zich zoowat zes of zevenmaal zooveel grond 'n gebruik heeft, als wel noodig is, om die familie te voeden. Nu is dat niets in een land zoo dun bevolkt als Halmahera. Elk zou nog wel tienmaal zooveel kunnen nemen, zonder dat er lan . te kort kwam. Uit dat oogpunt bezien is het dus niet schadelijk. Maar wat is dan het nadeelige van deze primitieve soort landbouw, uitgenomen dat de lieden er door gedwongen worden buitenslands te zwerven? Het is voornamelijk het onvaste, dat de maatschappij en de maatschappelijke toestand er door krijgt. Men is niet aan de plek gebonden. Dit jaar woont men hier, een volgend ergens elders. Nu maakt men een tuin, dicht bij den kom van het dorp, 't volgende jaar gaat men een stuk grond $^3/_4$ uur 't land in gelegen, bebouwen, 't daaraanvolgende herinnert men zich een goed stuk, in het dorp der vrouw gelegen, 2 uur verderop, en men trekt heel kalm daar heen. Men heeft een huis in het dorp staan, waar men door geboorte uit herkomstig is gewoonlijk, maar 't grootste deel van 't jaar brengt men door in een tuinhuis, meer of minder primitief, bij den tuin opgericht. Dat tuinhuis maakt men natuurlijk licht en dicht, want men denkt het straks weer te verlaten. De bewanding is slecht, of 't is ook haast niet bewand, 't dak dikwerf slechts van waaierpalmbladeren, die maar voor korten tijd eene nooddruftige dekking geven tegen regen en zonneschijn. Het klimaat veroorlooft den tamelijk geharden Alfoer wel aldus te wonen. Dat het voor jonge kinderen en zwakken dikwerf hoogst nadeelig is, wordt niet geacht in een land, waar niemand naastenliefde kent. Het

huis in het dorp moet dan feitelijk een goed huis zijn, hecht en stevig naar Alfoersche begrippen. Maar ach, de meesten doen er weinig aan. De tuinen zijn natuurlijk meestentijds nog al ver van het dorp verwijderd, en men moet haast altijd in dien tuin zijn. Dan om de vogels van de maïs te houden, dan om op de herten te passen, dan om te verhoeden dat de varkens de aardappelen uitwroeten, enz. Ook is het moeilijk het voedsel uit den verren tuin naar het dorp te brengen; veel gemakkelijker is het dat voedsel maar meteen in het tuinhuis te verorberen. Men komt dus al heel weinig in het dorp, en heeft niet veel aan dat huis, daar gebouwd. 't Gevolg is, dat men er ook niet veel van maakt. Wordt er van hooger hand niet scherp op toegezien, dan laat men het heel gaarne langzamerhand vervallen en ziet dan tegen de moeite op, een nieuw te bouwen. Waarom ook? Men heeft veel meer aan het tuinhuis. 't Is waar, men viert gaarne de feesten in de dorpen, maar ach, de palmwijn smaakt in den afgelegen tuin ook wel, en men heeft dan nog voor ongestoord zijn gang te kunnen gaan, zonder het lastige toezicht der hoofden, die wel niet zoo heel streng zijn, maar toch wel gaarne boeten opleggen, aangezien zoowat hun geheele inkomen bestaat uit een aandeel dier lasten. Voelt men dus op die wijze heel weinig voor de huizen in de dorpen, natuurlijk nog minder voor de dorpen zelf. Men heeft bij de dorpen eigenlijk volstrekt geen belang. Zij zijn dan ook bij de Heidenen zoowat heelemaal vervallen, en het is zeker wel een der grootste verdiensten der Christianisatie, dat het dorpswezen er meer door in aanzien gekomen is. Wat toch zou men gevoelen voor een dorp, waar men nu woont, maar wellicht 't volgende jaar niet meer? Men voelt zich er niet door één band aan gebonden. Waar men

zich wel aan gebonden voelt is de stam. Vroeger heeft men stamsgewijze bij elkaar gewoond, en dat stamverband is tamelijk sterk. De roofbouw is echter ook al oorzaak geweest, dat die stammen uit elkaar gegaan zijn. Ze hadden geen gemeenschappelijke aanplantingen, elk bouwde waar het hem lustte, en zoo wilde de een eens op een eiland tuinen, de ander aan een visch-rijke kust, weer een ander waar hij aan zijn lust tot de jacht kon voldoen. Langzamerhand raakten, zoo al rond-tuinende, de stammen door elkaar, over het geheele district verspreid. Nu zijn ze, naar de plaats hunner woning, of liever hunner tuining, in dorpen bij elkaar gebracht, maar men gevoelt, tusschen die menschen is niet veel band, gezwegen nog ervan, dat wie, ten tijde dat een dorp gevormd werd, door de plaats waar hij tuinde een dorp als woonplaats werd aangewezen, tuin-gronden heeft over het geheele district verspreid, en dus straks lust gevoelt in een ander dorp te gaan wonen, tenminste op het grondgebied van een ander dorp te gaan tuinen. Het huis in het eerste dorp vervalt dan, want de man woont er niet; in het dorp op welks gebied hij woont, maakt hij er geen, want, hij hoort immers elders thuis. Nu kan men zich wel denken, welk een invloed dat heeft op den openbaren toestand in de dorpen. Waar toch alle publieke werken, als: het onderhoud der wegen, het onderhoud van publieke gebouwen, niet geschieden tegen betaling uit de belastinggelden, maar door de dorpelingen verricht moeten worden, is het zonneklaar dat elk hieraan niet meer wil doen, dan juist zijn portie is. Bij het onderhoud van wegen is dit gemakkelijk door meten te bepalen, en desnoods zou de nalatige dan vervolgd kunnen worden, terwijl de goedgezinden hun deel verrichten. Maar bij werken, die gezamenlijk verricht moeten worden is het erger!

Dergelijke werken geschieden eenvoudig niet, omdat elk heel kalm zegt: Ik wil het mijne wel doen, maar die en die moet ook het zijne doen, die is er evengoed toe verplicht als ik. Tegen zulk een redeneering is niets in te brengen, maar de afwezigen, de buiten het dorp verblijvend n, komen eenvoudig niet. Het dorpshoofd kan ze wel opzoeken en aanmanen, maar jawel, het kan hun niets schelen. Zoo de lui slim zijn, roepen ze de hulp in van het Hoofd, onder wiens gebied ze toevallig een tuin maken, spiegelen dien voor, dat ze niet naar hun vroeger dorp terug willen keeren, dat het hun veel beter bevalt in zijn dorp, dat ze dus gaarne zijn onderdanen worden enz., en tien tegen één dat dit dorpshoofd zich laat vangen, en voor de lui hun partij opneemt tegen hun eigenlijk Hoofd. 't Is natuurlijk dat die lui, zoo eenmaal het werk waaraan ze niet wilden meedoen, afgeloopen is, dadelijk weer den ouden band (?) met hun eerste dorp gevoelen, zoodat ze zich daardoor weer onttrekken aan mogelijke diensten, die in hun tijdelijke verblijfplaats van hun gevergd konden worden.

Het is ook niet moeilijk na te gaan, welken nadeeligen invloed dit heen en weer trekken moet uitoefenen op school- en kerkbezoek. Kinderen, wier ouders hun tuin een half uur van de school ligt, komen gewoonlijk al heel weinig meer school. Ik weet wel, dat in de Vaderlandsche dorpen de kinderen ook wel een half uur en meer moeten loopen naar de school, en toch geregeld schoolgaan, maar men vergete niet, dat het Vaderland wegen kent, terwijl hier hoogstens paden zijn, zich dikwerf slingerende door $1\,^1/_2$ Meter hoog gras, zoodat kinderen er zoowat onder bedolven raken, en vooral 's morgens, kletsnat worden. Dit verandert de zaak natuurlijk wel wat. Zoo is de toestand, en niemand zal kunnen ontkennen, dat die hopeloos treurig is. On-

der zulke toestanden kan het Christendom nooit tot vollen wasdom komen.

Eerstens de zwervers brengen dikwerf heele slechte zeden mede uit het buitenland. Sommige toch van de plaatsen, waarheen ze zich geregeld begeven, zijn ware pestholen op zedelijk gebied, vooral Batjan en Obi, waar zoo het schijnt, dronkenschap en hoererij al heel welig tieren. Er is daar heel weinig toezicht. De voornamen daar hebben slechts één belang, nl. gom copal te krijgen. Daartoe heeft men menschen noodig. Batjan heeft weinig, Obi geen eigen bevolking, dus moeten de werkkrachten van buiten gelokt worden, en men ontziet daartoe heusch geen middelen. En om de lui nu af te schrikken met strenge zedewetten, zou toch al te mal zijn. Welneen, laat ze hun gang gaan, mits ze dammar halen, dat brengt geld in, en daarom is het begonnen. Men begrijpt dus, dat de lui in den regel tamelijk gedemoraliseerd uit het buitenland terug komen. Natuurlijk dat ook de beteren toch, tijdens hun zwerftochten niets van het Evangelie hooren, en aangezien het nieuwe geloof nu bij allen nog een jonge planting is, die verzorging hoog noodig heeft, begrijpt men dus lichtelijk, dat al zwervende, het Evangelie voor zulke menschen niet veel kan zijn. Tweedens heeft het Christendom noodig geregeld onderwijs, zal het tot wasdom komen, zoowel catechetisch onderwijs, als door de prediking op den dag des Heeren. Maar hoe zal men dat kunnen geven, waar de bevolking 't grootste gedeelte van 't jaar ver van de dorpen woont. Catechetisch onderwijs aan volwassenen moet natuurlijk 's avonds gegeven worden. Maar krijg nu eens de menschen bij elkaar, uit al de ver van elkaar gelegen tuinen. De godsdienstoefeningen op Zondag. Zij, die zich tijdelijk in andere gemeenten ophouden, komen meestentijds niet ter kerk. De kerk, in dat dorp is immers h u n

kerk niet, die goeroe is niet **hun** goeroe! Hoe moeilijk het gaat kerken, scholen te onderhouden, toonde ik reeds aan. Goeroeswoningen dito. 't Is alles moeite en verdriet. Er komt nog bij, dat men heel weinig gevoelt voor een goede kerk, een goed schoolgebouw, een goede goeroeswoning. Zelf stelt men op woninggebied niet dan heele primitieve eischen, en men ziet dus niet in waarom kerk, school of goeroeswoning nu altijd goed in orde zouden moeten zijn. De vroegere Heidentempels werden dan trouwens ook alleen slechts gerepareerd, als de nood daartoe drong. De toestand bevordert ook regeeringloosheid, zoowel op maatschappelijk als kerkelijk gebied. Een dorpshoofd wil in zijn dorp orde handhaven, hij wil de zedewetten nageleefd hebben, maar, die nu niet daarvan gediend is, zich er aan ergert, welnu, hij trekt de palen van zijn huis uit, of ook wel, laat het kalm staan, roept zijn vrouw en kinderen, neemt al zijn bezitting mee, gewoonlijk niets dan een paar stukken aardewerk en een kistje met kleederen, stapt in zijn prauw, en begeeft zich buitenslands, of wel, hij gaat in een ander dorp wonen, waar het Hoofd minder streng is. Er is natuurlijk **niets**, dat hem aan zijn dorp zou binden, hij kan overal precies evengoed leven als in zijn eigen dorp. Aangezien nu het aanzien der Hoofden is in de veelheid der onderdanen, kan men licht denken, dat de Hoofden zich nog wel eens tweemaal bedenken, alvorens de puntjes op de i te zetten.

Wat nu aan dien toestand te doen? Zóó kan het niet blijven, dat is duidelijk. Ik wil hier gaarne dankbaar erkennen, dat de nu werkzame civiel-gezaghebber bezield is van den ernstigen wil, in den toestand verbetering te brengen. Maar zal hij het kunnen? Ik geloof het niet. Wetten en bepalingen verbeteren geen toestanden, tenminste niet op den duur. Mijns inziens

echter ligt de sleutel van den geheelen toestand in den landbouw. Ware die beter, de toestand zou vanzelf beter moeten zijn. Denken we ons toch eens, dat die bevolking zijne, nu uiterst primitieve wijze van landbouw, verruilde tegen een betere, winstgevende. Wat zou daarvan het gevolg zijn? De grond zou beter bewerkt worden, men zou aan een akker meer arbeid besteden, en daardoor zou hij waarde krijgen. Men zou den akker niet behoeven te verlaten, als men hem slechts ploegde en den grond omwerkte. Men zou, werktuigen gebruikende, een veel grooter stuk grond, met veel minder moeite kunnen bewerken, en het gevolg van de betere bewerking zou noodwendig een betere oogst zijn. Door de bewerking zou niet, als nu, de grond door het gebruik waardeloos worden, maar juist steeds in waarde stijgen, zoodat, wie zijn akker verliet, zcihzelf schade berokkende. Om de waardevolle akker zou men omheiningen maken tegen 't wild gedierte, wat men nu niet doet, aangezien 't niet de moeite waard is. Door die omheining zou alweer de grond meer waarde krijgen. Men zou op den grond betere producten kunnen verbouwen, producten die tot geld gemaakt kunnen worden, en men zou dan niet meer geld behoeven te zoeken buitenlands. Natuurlijk zouden die producten aanplantingen kunnen veronderstellen, die gestadige zorg behoeven, waardoor de eigenaar zich niet zoo gemakkelijk zou kunnen verwijderen, zonder zich zelf materieel schade te doen. Het gevolg van een en ander zou zijn, dat men niet meer heen en weer zwierf van akker tot akker, maar den roofbouw opgaf, om te komen tot vasten akkerbouw, tot eigenlijke landbouw, m.a.w. dat men aan de plaats gehecht werd, er aan vast raakte.

Een tweede gevolg zou natuurlijk zijn, dat er meer welvaart ontstond, een welvaart die gestadig zou rijzen,

naarmate de vlijt der bevolking toenam, en niet onwaarschijnlijk zou die vlijt toenemen, naarmate die vlijt met succes, vooral geldelijk succes bekroond werd. Geld verzoet den arbeid, zegt het Hollandsch spreekwoord, en dat is natuurlijk ook waar voor Halmahera. Een verder gevolg zou zijn, dat men zich betere huizen ging bouwen. Juist omdat men zich aan de plek gebonden gevoelde, zou men zich op die plek beter inrichten, en naarmate de welvaart steeg, ook hoogere eischen ga n stellen aan de woningen. Men voelt dat het een met het ander in onmiddellijk verband staat. Wie niets te verliezen heeft, slaapt in een onbewande hut, wie wat te bewaren heeft wil een stevig huis hebben om zich veilig te gevoelen. Een uitvloeisel hiervan zou weer zijn, dat het dorpswezen tot eer kwam. Wie toch anders in een dorp eenmaal woonde, en er dus ook bleef wonen, zou zich verbonden gaan gevoelen aan zijn mede-dorpelingen, men zou gemeenschappelijke belangen hebben, gemeenschappelijke behoeften ook, en dat zou tot elkaar brengen, en nopen tot samenwerken, tot eendracht. De Hoofden zouden zich kunnen doen gelden, waar hun onderdanen zich niet maar om een wissewasje aan hun gezag onttrekken konden.

Dat door het vast wonen in dorpen het onderwijs der jeugd bevorderd zou worden, behoeft geen betoog, evenmin als dat kerk en catechisatie er wel bij zouden varen. Ik ben zelfs geneigd te gelooven, dat de zeden er door verbeteren zouden. Menigeen toch, leeft er nu maar op los, overtuigd dat men hem veilig kan beboeten, daar hij toch niets heeft. om te betalen. Dat zou anders worden, men zou ook op dat gebied voorzichtiger worden als men eigendommen had.

Een gevolg van het zich ontwikkelen van een beteren landbouw zou zijn het ontstaan van een veestapel. 't Is

merkwaardig dat de Halmaherabewoners heel geen vee houden. Dat wordt niet verklaard door hun afgezonderdheid, maar wel door hun zwerfzucht, die hen verhinderde zich met vee te bemoeien, en dit laatste is weer te verklaren door den lagen trap, waarop de landbouw bij hen is blijven staan. Ik zeg: blijven staan, want natuurlijk zijn ze oorspronkelijk jagers en visschers geweest die eenvoudig, evenals de boschbewoners dat nu nog doen, zich van jachtveld tot jachtveld begaven. De landbouw is een tweede ontwikkelingsphaze, die de menschen, als ze tot haar recht komt, aan de plaats gaat binden, en ze daardoor van zelf tot hooger ontwikkeling brengt. Dat is nu bij de Tobelo's niet geschied. Het zal wel een soort wisselwerking geweest zijn. Ze werden niet plaatsvast, omdat de landbouw op te lagen trap bleef staan, en ook weer anderzijds, omdat de landbouw op zoo lagen trap stond, bleven zij zwervers. Maar een onmiddellijk gevolg is: het niet hebben van een veestapel. Voor een goeden landbouw is dit echter noodwendig, immers men heeft dan al karbouwen noodig, om voor den ploeg te loopen, paarden om de producten te vervoeren etc. En het hebben van vee zou de lieden alweer meer aan de plek binden. Dat een verder gevolg van het toenemen van den welvaart, door verbetering van den landbouw zijn zou, dat ook ambachten, zooals timmeren, smeden, wagenmaken, noodzakelijk werden, waardoor alweer een deel der bevolking aan dorpen gebonden werd, spreekt van zelf.

Ergo dus, om de bevolking van Halmahera maatschappelijk in zulk een toestand te brengen, dat het door hen aangenomen Christendom onder hen zijn volle kracht kan toonen, is bepaald noodzakelijk een verbetering van den landbouw. Hoe echter tot dien ver-

beterden toestand op dat gebied te geraken? Is een dergelijk, zuiver maatschappelijk werk als het verbeteren van den landbouw nog wel tot het werk der Chr. Zending te rekenen? Ik beantwoord eerst de laatste vraag, en wel met een volmondig „ja". Ik behoef daartoe slechts te wijzen op de eerste bladzijden van mijn betoog, en kan mij dan van verder antwoord ontslagen rekenen.

De eerste vraag is echter niet zoo gemakkelijk te beantwoorden. Men kan de menschen vertellen dat hun methode van landbouw niet deugt, en ze zullen U zeker gelijk geven, men kan hun vertellen, hoe het beter gedaan kan worden, en ze zullen verwonderd staan over uw wijsheid. Men kan hun vertellen, hoe andere volken landbouwen, en ze zullen verklaren, verheugd te zijn dat die andere volken dat zoo doen kunnen, maar... zij zullen het toch wel weer precies op de oude manier doen! Zeggen baat niets. Men moet het voordoen, laten zien hoe het moet, en dan zoolang laten zien, tot de lieden door de uitkomst onzer pogingen overreed worden ons na te doen. De inlander toch is conservatief. Nu is wel door de Christianisatie een bres geschoten in zijn conservatisme, anders zou men niets voor hen kunnen doen, maar het conservatisme is er toch nog wel. Daarom moet men ook niet verwachten, dat de lieden maar dadelijk wat nieuws zouden gaan doen, wanneer wij dat zeggen; ook nog niet, dat zij dadelijk zullen volgen, wat wij hen voordoen, beslist niet. Men moet al blijde zijn als spoedig een enkele vooruitstrevende gewonnen wordt. Voor de groote massa moet ook op dit gebied met het grootste geduld gewerkt worden, misschien zelfs wel jaren lang, zonder eenige vrucht. Maar, dat mag ons niet tegenhouden de hand aan den ploeg te slaan; op ons rust de plicht het Evangelie met „de belofte des tegenwoor-

digen levens" volmaakt aan te dienen, en daarom, voorwaarts, ook op deze moeilijke baan.

Ik verwacht daarom niets van Staatsbemoeingen in dezen, omdat wel de Staat een onderneming beginnen kan, maar eerstens staat de bevolking tegenover haar niet sympathiek als tegenover de Zending; tweedens heeft de Staat niet de noodige toewijding, waarop het vooral aankomt, en ten derde ontbreekt het den Staat natuurlijk aan het noodige geduld. Stel', dat een dergelijke proef, een landbouwonderneming in een land als Halmahera, met het doel de bevolking aan te sporen tot beteren landbouw, van Staatswege genomen werd. Door de Regeering zouden dan rapporten verlangd worden, waaruit de resultaten blijken moesten. Bleken die niet na vier, vijf jaren, dan zou de onderneming natuurlijk als mislukt, niet tot het doel voerende, opgeheven worden. Heel natuurlijk, de Staat kan niet anders doen, en daarom juist moet de Zending het doen, de Zending die door zoo geheel andere motieven geleid wordt, de Zending, die zoo geheel anders tegenover de volken staat. Waar echter de Zending, door een arbeid als deze te doen, rechtstreeks den Staat bevoordeelt, aanfgezien die de eerste is, die van den verbeterden maatschappelijken toestand, welke met Gods hulp het gevolg zal zijn van dezen arbeid, partij trekt, is het natuurlijk niet onbillijk, dat de Staat door subsidiën den arbeid der Zending in dezen steunt.

Er is dus noodig voor een land als Halmahera nu een model landbouw-onderneming, waar de meest winstgevende producten voor den Halmaheerschen bodem en het klimaat daar geschikt, geteeld worden, op de beste wijze.

Natuurlijk ook die gewassen, welke noodig zijn tot voeding der bevolking, zooals rijst, maïs, aardvruchten, groenten etc., maar daarnaast marktproducten, katoen,

tabak, cacao, koffie misschien, kelappa en anderen, die een volk maatschappelijk tot welstand kunnen brengen. De bevolking moet daar zien, wat uit den grond gehaald kan worden, welk een schat God hun geschonken heeft in den grond, waarop zij wonen. De lieden moeten om loon op die onderneming werken om het gebruik te leeren van werktuigen. Men denke zich toch wel in, dat ook het eenvoudigste gereedschap eerst in zou moeten burgeren, aangezien men nu niets anders gebruikt dan een zakmes en een wiedbeitel. Ook zouden daar karbouwen en paarden gebruikt moeten worden om het voordeel dezer dieren te doen zien en de bevolking aan hun gebruik te gewennen. Een dergelijke onderneming moet van de Zending uitgaan, want het is haar werk. Moet echter ook de Zendeling het doen? Neen, het is voor hem te veel. Een dergelijke onderneming eischt, zal ze slagen een bepaald persoon, die er zich geheel aan geeft en wijdt niet alleen, maar ook volkomen met den Indischen landbouw op de hoogte is. Ik bedoel niet een Zendeling-werkman! De geschiedenis heeft het Zendeling-werkmanschap geoordeeld. Het kan niet bestaan. Voor Zendeling zijn, is een geheele man noodig, om landbouwer op deze wijze te zijn, is ook een geheele man noodig.Een Zendeling-landbouwer dus, een Zendeling-oeconoom, als dat beter klinkt, de zaak wordt toch door den naam niet anders. Een Broeder onder de Broederen, niet met minderen rang, of minder aanzien, of minder traktement, maar met anderen werkkring, 't zelfde doel beoogende als zijn Broeders, maar het op zijne speciale wijze najagende. Zoo iemand hebben we noodig voor Halmahera, genomen den staat van zaken, zooals die nu is. Dat voor het slagen van zijn arbeid ook weer heel veel van den persoon af zou hangen, spreekt van zelf, maar dat is met elken arbeid op Zendingsgebied

zoo. Maar mocht voor dit werk de geschikte persoon gevonden kunnen worden, dan zou die een heerlijken werkkring kunnen hebben, en zijn arbeid zou · r rechtstreeks toe bijdragen, het Evangeliezaad tot zijn vollen wasdom te doen komen onder de Halmaherasche volkeren.

Een dergelijke arbeid, een dergelijke onderneming zou nog van een ander- zijde voor de Zending belangrijk kunnen zijn, en ook daarop wil ik wijzen. Ik heb aangetoond wat de Zending voor den landbouw moet zijn; laat ik U mogen doen zien, wat de landbouw kan zijn voor de Zending. Waar de Zending steeds meer geld eischt, waar de budgetten der Zendingscorporaties steeds stijgen (Go llof dat ze stijgen!), waar de tekorten en noodkreten haast chronisch worden, daar is het zeker niet dwaas, eens uit te zien, of daar, naast de giften der gemeente, ook andere bronnen zijn, waaruit de kosten van den arbeid der Zending bestreden kunnen worden.

De eischen, der Zending gesteld, worden steeds hooger, dus mag wel hare financieele draagkracht ook steeds sterker gemaakt worden. 't Getuigt toch, dunkt me, nog niet rechtstreeks van ongeloof, als men zich eens bezorgd afvraagt: „waar moet, als het zoo doorgaat, op den duur het geld vandaan komen?" 't Ligt niet binnen den grens van dit opstel, die vraag te beantwoorden, ik stel ze alleen maar om aan te toonen, dat het zeker niet onrecht is, zoo ik meen, dat aan dit ondernemen der Zending ook voor haar een goede financieele zijde is? Een goed geleide landbouw-onderneming, met daaraan verbonden veeteelt zou op den duur, in een land als Halmahera, zeer winstgevend kunnen zijn! ja, het is geen gewaagde uitspraak, dat ze financieel voordeelig zal zijn. Dit mag zeker niet uit het oog worden verloren. Het werk op Halmahera zal, zoo we hopen, nog veel meer gaan kosten, dan het nu reeds doet, dus

het is zeker goed, uit te zien naar middelen waardoor het Bestuur der Utr. Zendingsvereen. een weinig ontlast kan worden van zijn zware zorgen. Ik hoop goed verstaan te worden; ik wil niet in de eerste plaats om geldelijk gewin zulk een onderneming beginnen (hoewel ik dit toch ook nog geen zonde vinden zou), neen, in de eerste plaats, opdat de Zending voor den landbouw zij, wat zij voor haar moet zijn. Maar in de tweede plaats acht ik het geen gering voordeel, dat hierdoor ook de landbouw der Zending tot eene sterke financieele steun kan worden.

Natuurlijk dat begonnen zou moeten worden met geld in de onderneming te steken, dat gaat nu eenmaal niet anders. Een oeconoom zou uit moeten komen, in Indië nog eens opleiding noodig hebben, hij zou gereedschap aan moeten schaffen, hij zou zich vee aan moeten schaffen, nog zich voorzien voor de eerste een of twee jaren van een paar gezinnen, of tenminste mannen uit een streek waar men met dieren weet om te gaan, en de behandeling van gereedschappen, als bijv. den ploeg, kent; het land zou ontboscht moeten worden, en de oogst zou de eerste jaren nog niet heel groot zijn. Naar mijn berekening zou voor de onderneming een kapitaal noodig zijn van ± *f* 20.000. Natuurlijk dat die som niet gegeven behoeft te worden. 't Is geld, waarmede gewerkt wordt en dat dus verdiend kan worden en terugbetaald. Ik hoop, en vertrouw dan ook dat het Bestuur der Utrechtsche Zendingsvereen. deze zaak zal willen ter hand nemen. En mag dan op deze wijze door de Zending de landbouw bevorderd worden, en door de landbouw weer de Zending, dan zal daarmede weer één van mijn wenschen voor de Zending op Halmahera vervuld worden.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Spaarbank „Minahassa."

Verslag over het Tiende Boekjaar, loopende van 1 Januari tot 31 December 1905.

Ook in het afgeloopen jaar, het tiende sedert de oprichting onzer Bank, kunnen wij zoowel wat het totaal der inlagen als het aantal inleggers betreft eene bevredigende toename vermelden.

Het aantal inleggers en hun kapitaal bedroeg na bijgeschreven rente respectievelijk op:

Ultimo December	1905	1023	inleggers	met	*f* 228.925.86
tegen dito	1904	923	»	»	» 205.223.64
» »	1903	867	»	»	» 181.481.23
» »	1902	762	»	»	» 144.689.08
» »	1901	738	»	»	» 129.794.35
» »	1900	685	»	»	» 105.526.85
» »	1899	630	»	»	» 73.467.84
» »	1898	575	»	»	» 58.404.35
» »	1897	428	»	»	» 37.625.86

Het kapitaal bedroeg op 1 Januari 1905		*f* 205.223.64
Ingelegd werden	*f* 84.576.75	
Terugbetaald	» 67.400.71	» 17.176.04
Rente tegoed gedaan over 1905		» 6.526.18
		f 228.925.86

De hierboven bedoelde *f* 84.576.75 werden ontvangen:

Bij het Hoofdbureau te Menado	*f* 65.693.98
» den Hulpprediker » Amoerang	» 5.050.25
» » » » Manganito	» 3.666.03
» » » » Tomohon	» 2.663.06
» » » » Sonder	» 2.194.52
» » » » Langowan	» 1.609.95
» » » » Koemelemboeaij	» 1.048.—
» » Civielen Gezaghebber te Posso	» 593.50
» » Hulpprediker te Ratahan	» 487.—
Transporteere . .	*f* 83.006.21

				Transport . .	*f*	83.006.29
Bij	den	Hulpprediker	te	Tanawangko	»	454.75
»	»	»	»	Maoembie	»	439.—
»	»	Administrateur	»	Bojong	»	343.46
»	»	Controleur	»	Tondano	»	170.75
»	»	Hulpprediker	»	»	»	92.50
»	»	Controleur	»	Taroena	»	50.—
»	»	Gedelegeerde	»	Gorontalo	»	20.—
					f	84.576.75

De inleggers zijn verdeeld als volgt:

628	Inlanders, kapitaal excl. rente 1905				*f*	59.201.81
162	Inlandsche vereenigingen	»	»		»	50.472.78
215	Europeanen	»	»		»	105.938.22
7	Europeesche	»	»	»	»	3.187.05
10	Vreemde Oosterlingan	»	»	»		3.524.43
1	Vereeniging van Vreemde Oosterlingen				»	75.39
1023					*f*	223.399.68

Het ingelegde kapitaal aan Inlanders toebehoorende heeft afgenomen, het aantal inlandsche inleggers nam daarentegen toe.

Het blijkt dat de Inlanders, als ze een zeker bedrag bijeen hebben, dit opvragen om dan een huisje, een tuin of een ander begeerenswaardig goed te koopen, zoodat dus onze Spaarbank van groot nut voor hen is.

Geld bijeengaren om er rente van te kweeken, doet de Inlander voorloopig niet en het is dan ook voor hem veel praktischer om zoodra hij een sommetje bij elkaar heeft er het een of ander nuttig goed voor te koopen; heeft hij contant geld dan is het voor hem zeer moeielijk aan zijne familieleden en dorpshoofden bij de geboorte van een kind, bij een sterfgeval of bij de vele andere gelegenheden, dat er een feestje gegeven moet worden, geld te weigeren.

In het afgeloopen jaar werden vrij vele groote bedragen door Inlanders opgevraagd en bedroeg hun gezamenlijk

tegoed op ultimo December 1905 ca *f* 12000 minder dan op denzelfden datum van het jaar tevoren.

Het aantal inleggers, gerangscgikt naar het bedrag van hun inleg, bedroeg:

minder dan *f* 100	*f* 100 tot *f* 500	*f* 500 tot *f* 1000	*f* 1000 tot *f* 1500	*f* 1500 tot *f* 2000	*f* 2000 en hooger
647	231	86	28	16	15

te zamen 1023 inleggers.

BELEGGINGEN.

Het aan de debetzijde van de Balans vermelde kapitaal van *f* 238.121.08 was belegd als volgt:

Bij de Spaarbank Makassar	*f*	6.457.05
» » » Semarang	»	4.000.—
» » » Padang	»	7.000.—
» » » Soerabaia	»	3.779.60
Deposito b/d. Ned. Ind. Escompto Mij.	»	5.000.—
» » Twentsche Bankverg.	»	10.000.—
Beleening van effecten	»	6.860.—
Op eerste hypotheken	»	72.900.—
Bij de Twentsche Bankvereeniging	»	4.290.76
In effecten	»	95.387.50
» venduaccepten	»	12.323.89
Inventaris	»	300.—
Verschenen Intrest (nog te incasseeren)	»	2.175.—
Kassaldo	»	7.647.28
	f	238.121.08

De gegeven hypotheken, 35 in aantal, beantwoorden ten volle aan de eischen eener soliede belegging.

Ons effectenbezit *f* 95.387.50 in 4 % obligaties, bij de Twentsche Bankvereeniging in bewaring, is berekend tegen de koersnoteeringen van Amsterdam op 31 Dec. 1905. Deze noteeringen waren hooger dan op gelijk

tijdstip van het vorige jaar en werd het meerdere met *f* 182.50 op Effecten-Reservefonds overgeboekt.

Onze Effecten bestaan thans uit:

f 16000	4%	Amsterdam	1901	103 %	*f* 16.480.—
» 15000	»	»	1904	103 »	» 15.450.—
» 11000	»	Staatsspoor	1900	103½ »	» 11.385.—
» 4000	»	»	1902	103½ »	» 4.140.—
» 5000	»	Holl. Spoor		104¼ »	» 5.212.50
» 12000	»	Ned. Ind. Spoor		103 »	» 12.360.—
» 4000	»	Deli Spoor		102¾ »	» 4.110.—
» 1000	»	Kon. Paketvaart		103½ »	» 1.035.—
» 6000	»	Java-China-Japanlijn		101⅞ »	» 6.112.50
» 6000	»	H. V. Amsterdam		100⅛ »	» 6.007.50
» 2000	»	Ned. Ind. Hand. Bank		101 »	» 2.020.—
» 3000	»	Amst. Volksbank		100 »	» 3.000.—
» 2000	»	» Hypotheekbank		100 »	» 2.000.—
» 2000	»	Haagsche »		100¾ »	» 2.015.—
» 2000	»	Nederlandsche »		100½ »	» 2.010.—
» 2000	»	Nationale »		102½ »	» 2.050.—
f 93000					*f* 95.387.50

Verschenen Intrest *f* 2175. Dit bedrag vertegenwoordigt de nog te ontvangen rente van de gelden bij de Spaarbanken te Makassar, Soerabaia, Semarang en Padang en van de effectencoupons na 31 December 1905 betaalbaar.

WINST- EN VERLIESREKENING.

Aan rente werd ontvangen		*f* 7.709.11
Nog te ontvangen rente		» 2.175.—
		f 9.884.11
Af: onkostenrekening	*f* 1600.49	
Afschrijving op Inventaris	» 60.—	» 1.660.49
Transporteere Saldo		*f* 8.223.62

	Transport Saldo. .		*f* 8.223.62
Waarvan ingevolge art. 43 der statuten 20 % aan het Reservefonds			» 1.644.27
			f 6.578.90
Het saldo van 1904 bedroeg			» 8.69
Blijft te verdeelen			*f* 6.587.59
Hiervan kan worden uitgekeerd:			
$3^6/_{10}$ % voor bedragen tot *f* 1000.		*f* 5.524.39	
$3^2/_{10}$ » » » van 1000 tot *f* 2000 »		826.04	
$2^8/_{10}$ » » » » 2000 » » 4000 »		175.75	» 6.526.18
Zoodat als saldo per Balans overgaat			*f* 61.41

DIRECTIE.

Onze Bank was buiten de hoofdplaats Menado door 18 Gedelegeerden in deze Residentie vertegenwoordigd, terwijl de Heer D. H. de Vries te Amsterdam het beheer voerde over onze, bij de Twentsche Bankvereeniging berustende effecten.

Ds. E. F. K. Steller trad op als vice-voorzitter, de heeren Voskuil en Bauer verlieten Menado en zal in deze vacaturen in de eerstvolgende Directievergadering worden voorzien; aan de afgetreden Heeren zeggen wij een woord van dank.

Het bestuur is thans samengesteld als volgt:

S. J. M. VAN GEUNS,	*Voorzitter.*
Ds. E. F. K. STELLER,	*Vice-Voorzitter.*
W. F. BURLAGE, J. C. W. F. DITMARSCH, F. KEUCHENIUS, A. C. KOOPMANS,	*Directeuren.*
O. M. PIRSCH,	*Secr.-Penningmeester.*

SPAARBANK „MINAHASSA".

Balans op 31 December 1905.

DEBET.		CREDIT.	
Inventaris-Rekening	ƒ 300.—	Kapitaal van Inleggers	ƒ 228.925.86
Ned.-Ind. Escompto Maatschappij	» 5.000.—	Reserve-Rekeging	» 8.179.12
Spaarbank Makassar	» 6.457.05	Effecten Reserve-Rekening	» 954.69
» Semarang	» 4.000.—	Saldo Winst- en Verliesrekening	61.41
» Soerabaia	» 3.779.60		
» Padang	» 7.000.—		
Beleening Rekening	» 6.860.—		
Hypotheken »	» 72.900.—		
Verschenen Rente	» 2.175.—		
Kassa	» 7.647.28		
Twentsche Bankvereeniging	» 4.290.76		
Venduaccepten Rekening	» 12.323.89		
Effecten »	» 95.387.50		
Twentsche Bankvereeniging Depositorekcning	» 10.000.—		
	ƒ 238.121.08		ƒ 238.121.08

Winst- en Verliesrekening.

Aan Onkosten		ƒ 1.600.49	Per Saldo V R	ƒ 8.69
» Inventaris		» 60.—	» Rente-Rekening	» 9.884.11
» Reservefonds				
gekweekte rente in 1905	ƒ 9.884.11			
afschrijvingen zie boven	» 1.660.49			
20 % van	ƒ 8.223.62	» 1.644.72		
» Diverse Inleggers				
$3^{6}/_{10}$% van ƒ 153.439	ƒ 5.524.39			
$3^{2}/_{10}$% » » 25.814	» 826.04			
$2^{8}/_{10}$% » » 6.279	» 175.75			
		» 6.526.18		
» Saldo N/R		» 61.41		
		ƒ 9.892.80		ƒ 9.892.80

Gezien :
De Voorzitter,
(w. g.) S. J. M. VAN GEUNS.

Geverifieerd :
Namens de Directie,
(w. g.) F. DILLENIUS.
F. KEUCHENIUS.
A. C. KOOPMANS.

Voor de opmaking :
De Secretaris-Penningmeester,
(w. g.) O. M. PIRSCH.

MEDEDEELINGEN

van wege het

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS
DER ZENDING EN DER TAAL-,
LAND- EN VOLKENKUNDE
VAN NEDERLANDSCH INDIË

Onder Redactie van Prof. C. POENSEN

Een-en-Vijftigste Jaargang

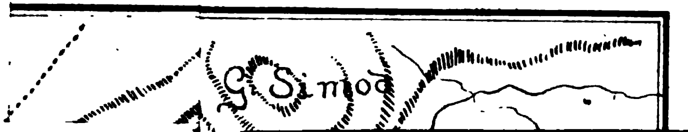
Te Rotterdam, bij M. WYT & ZONEN
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1907.

INHOUD.

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

Zendingwetenschap.

G. Simod

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

De Zending in Bolaäng-Mongondow,

door W. DUNNEBIER.

Bolaäng-Mongondow! Hoevele malen is deze naam reeds genoemd in de vergaderingen van ons Genootschap! Telkens weer werden de nooden van de bewoners dezer landstreek onder de aandacht van Heeren Bestuurders en die der Gemeente gebracht. Met welk een warmte is er niet — tientallen jaren geleden — door velen op aangedrongen om toch het volk in Bolaäng-Mongondow, dat in duisternis zat, een groot licht te doen zien, en degenen, die zaten in een land en schaduw des doods, in de zegeningen des Evangelies te doen deelen. Hoe vurig sprak en ijverde reeds Br. Ulfers voor de zending naar Bolaäng-Mongondow. (Med. III pag. 21 v.v. en Med. XII pag. 1 v.v.) Hoe moedigde de uitslag van de reis der Zendelingen N. P. Wilken en J. Alb. T. Schwarz aan, het zendingswerk hier te beginnen. En welk een offervaardigheid toonde de Gemeente in die dagen! Arbeiders voor dit land werden dan ook reeds aangewezen. De zendingsvrienden dachten niet anders of weldra zou ook het volk van Bolaäng-Mongondow de groote daden Gods in zijne eigene taal hooren verkondigen. 't Ging immers alles zoo goed! En toch ...... toch zouden er nog een veertig jaren moeten verloopen, aleer de zending in Bolaäng-Mongondow een feit zou kunnen worden genoemd. Vreemd, zeer vreemd!

Br. S. Ulfers moest dus ten grave dalen, zonder een vurig gekoesterden wensch vervuld te zien. Director Neurdenburg zou niet meer beleven dat met de uitvoering der zaak, waar hij zich zoo met hart en ziel voor interesseerde, een begin zou worden gemaakt! Evenmin zou Br Wilken het aanschouwen dat iemand met een „heiligen last" Mongondow binnentrok. En met hen zijn zoovelen heengegaan zonder in deze hunne verwachtingen vervuld, hunne gebeden verhoord te zien.

Maar richtten velen den blik naar Bolaäng-Mongondow zonder iets van het lichten van den dag des heils te ontwaren, bleven die bergen voor hen steeds in duisternis gehuld, toch zou het gloren van den morgenstond niet uitblijven; ja, een enkele van hen, die reeds veertig jaren geleden hoopten dat de nacht in Mongondow niet lang meer zou duren, zou hier nog getuige van mogen zijn. En dat deze laatsten verblijd zijn over het feit dat Bolaäng-Mongondow voor de zending geopend is, ook al zien zij dit eerst aan den avond van hun leven, weet ik.

Vele namen zal ik niet noemen, maar ik kan het niet laten dien van den grijzen Br. J. Alb. T. Schwarz te vermelden. Hoe verheugde hij zich over het besluit van Heeren Bestuurders de zending in Bolaäng-Mongondow te beginnen. Hoe goed deed het hem dat de zaak, waarvoor hij zoo zeer heeft geijverd en zichzelven als jong zendeling vol geestdrift aanbood, eindelijk een feit was. Hij sta mij toe hem met deze gebeurtenis hierbij geluk te wenschen en tevens verzoek ik hem mijne welgemeende hulde en dank te willen aanvaarden voor hetgeen hij in vereeniging met Br. N. P. Wilken over 't land, volk en de taal van Bolaäng-Mongondow heeft bericht. Moge het hem aangenaam zijn te weten dat wij

aan deze mededeelingen veel hebben gehad en hebben.

En waar ik nu heb gewaagd van hen, voor wie de Zending naar Bolaäng Mongondow een zaak des harten was, die hiervoor ijverden met alle krachten zonder echter hunne pogingen met een gewenschten uitslag bekroond te zien, daar hoop ik, dat, nu de zending in Bolaäng-Mongondow een feit is, er onder de tegenwoordige Christenen velen worden gevonden, die zich niet minder vurige strijders voor de hoogste belangen van het Mongondowsche volk zullen toonen. Hebben velen vóór ons reeds het hunne gedaan voor de zending naar Bolaäng-Mongondow, zonder dat de deur werd geopend, nu de toegang is ontsloten en Evangeliedienaren dit land mogen binnentrekken, hoop ik, dat er niet weinigen gevonden worden, die eveneens ernst maken met de bede „Uw Koninkrijk kome." Met blijdschap las ik reeds herhaalde malen in de lijst der giften „voor Bolaäng-Mongondow." Mede hierdoor werd het ons duidelijk dat menigeen deze zaak zijne aandacht waardig keurt en niet schouderophalend of ongeloovig glimlachend over de dwaasheid dat een Genootschap met een chronisch tekort, nu weer een nieuw arbeidsveld opent, aan deze dingen voorbijgaat. Neen! velen begrijpen dat dit alles in 't geloof, onder ernstig opzien tot God, is ondernomen, dat het onverantwoordelijk zou zijn de bevolking van Bolaäng-Mongondow nog langer ongehinderd eene prooi te laten worden van het geestdoodende islamisme. Om deze reden wend ik mij thans dan ook met vertrouwen tot U, Lezer, met 't verzoek om hulp, om steun. Wilt gij ons niet helpen, den Mongondowers eene goede tijding te boodschappen, vrede te verkondigen? Wilt gij niet met ons den dag verhaasten dat de schoone Mongondowsche bergen vrede zullen dragen, de heuvelen gerechtigheid, dat Christus hier als Koning

heerscht en alle Mongondowers in Hem gezegend worden?

Wilt gij dit — en als gij waarlijk van Christus zijt, kunt gij niet anders — steunt ons dan door uwe bede „Uw Koninkrijk kome” waar te maken met al uwe kracht? Meer vraag ik van U niet. U toch bij deze om eene stoffelijke gave te verzoeken, zou zijn alsof ik dacht dat iemand, die in waarheid bidt, 't niet een voorrecht zou achten om ook eene geldelijke bijdrage te mogen afzonderen voor het werk Gods.

En nu ik uwen steun, uwe medewerking voor den Zendingsarbeid in Bolaäng-Mongondow heb ingeroepen, zij 't mij vergund 't een en ander over de algemeene toestanden in dit land mede te deelen.

De belangstellende zendingsvrienden, die in de gelegenheid zijn geweest te lezen hetgeen de zendelingen N. P. Wilken en J. Alb. T. Schwarz indertijd over Bolaäng-Mongondow en zijne bewoners hebben meegedeeld, weten dat het toen hier in alle opzichten met de bevolking zeer treurig was gesteld, dat toen met recht van „nacht” kon worden gesproken. De machten der duisternis vierden hier haar triomfen. Groot waren dan ook onkunde, bijgeloof en de bedreven ongerechtigheden. De kleine man was daarbij geheel overgeleverd aan de willekeur van den radja en vele andere heerschzuchtige hoofden. Direct toezicht van Europeesch bestuur toch was geheel afwezig. Voor de „Compania”, die rechtvaardig is en den schuldige straft, behoefde de radja bij zijne onrechtvaardige handelingen dus niet bevreesd te zijn. Tot hier drong immers het waakzame oog der „Compania” niet door. Hier kon hij derhalve naar hartelust zijn volk uitpersen ten voordeele van zichzelven en zijnen aanhang. Hier had de kleine man zich gedwee te onderwerpen aan hetgeen hem bevolen of op-

legd werd. Tot wien toch zou hij zich wenden bij eene geheel willekeurig opgelegde boete of onverdiende straf? Er was immers niemand, die een luisterend oor leende aan zijne klachten. En wee dengene, die het waagde zijne ergernis te laten blijken, zijn door geleden onrecht verkropt gemoed te luchten; hem wachtten nog heel wat ergere dingen.

In dit uitbuiten van den gewonen Mongondower werd de radja getrouw gevolgd door de andere hoofden. Ja, ieder, die maar eenigszins aanspraak kon maken op den een of anderen titel, of verwant was met wat men hier „van adel" gelieft te noemen, achtte het ver beneden zich door eerlijken handenarbeid in zijn onderhoud te voorzien, en leefde derhalve op kosten der mindere luitjes. Hetgeen niet goedschiks werd gegeven, wisten zij zich wel met geweld toe te eigenen. Veiligheid van personen en eigendom was in die dagen dan ook ver te zoeken, en meer dan eens moesten de bewoners van het dorpje Po'po' — Minahassische uitgewekenen — 't aanzien dat door deze van den roof levende Mongondowers, hun rijpe padi werd geoogst, hun vruchtboomen werden kaal geplukt, hun paarden meegenomen.

En van de pressie, uitgeoefend door de hoofden om het volk en vooral de Minahassische uitgewekenen Mohammadaan te maken, zal ik maar zwijgen. In Med. XI pag. 278 v.v. is hierover reeds het een en ander meegedeeld. Tot op den huidigen dag is het nog geenszins vergeten, hoe sommigen in 't blok werden gesloten — een vreeselijke pijniging — alleen omdat ze weigerden Mohammadaan te worden.

Als men bedenkt, dat vele dezer wandaden door den radja en zijne mantĕri's werden gepleegd in naam der „Compania", dan is 't zeker niet te verwonderen, dat de voorstelling, welke de kleine man zich van deze hem

onbekende grootheid maakte, niet al te vleiend was voor ons „geëerd Bestuur." Zeer begrijpelijk ook, dat alleen 't looze gerucht: „er komen zich hier Controleurs vestigen", reeds groote sensatie verwekte, en sommigen beweerden liever te willen sterven, of wel deze ambtenaren te zullen vermoorden, dan zulke vertegenwoordigers van het Nederlandsche gezag in hun midden te dulden. (Med. XI pag. 291 v.v.) Nu, 't was onnoodig zich reeds toen zoo op te winden, want al voorspelde een „vogelhoorder" dat het bezoek van de twee pandita's (N. P. Wilken en J. Alb. T. Schwarz) de vestiging van Controleurs ten gevolge zou hebben (Med. XI pag. 280), zoo heel spoedig zou dit nog niet gebeuren. En wanneer dit plaats zou hebben, zouden hunne gedachten aangaande deze ambtenaren zich spoedig wijzigen. Hetgeen toch de reeds meermalen genoemde zendeling-reizigers van 1866 schreven, nl. dat met de plaatsing van Controleurs eene weldaad aan het volk van Bolaäng-Mongondow zou worden bewezen (Med. XI pag. 293), is geheel bewaarheid. Ook hier is weder ten volle gebleken, welk een zegen ons Bestuur met zich medebrengt. Eene vergelijking van den tegenwoordigen geordenden toestand met het wanbestuur van vroeger, doet dit allergunstigst uitkomen. Vooral treft dit, omdat de nauwere aanraking van 't Gouvernement met Bolaäng-Mongondow, waarbij niet alleen de hoofden, maar ook de bevolking iets van de „Compania" merkte, van zoo'n betrekkelijk jongen datum is.

Wel werd reeds veertig jaar geleden de wenschelijkheid betoogd om hier Controleurs te plaatsen, doch het zou nog ettelijke jaren duren, aleer het hier toe kwam. Sedert een tiental jaren maakte Bolaäng-Mongondow deel uit van de afdeeling. „Noordkust van Celebes" en stond dus onder 't toezicht van een Controleur, maar de

uitgestrektheid dezer afdeeling in aanmerking genomen is het zeker niet te verwonderen, dat wel de kustplaats Bolaäng nu en dan door dezen Controleur werd bezocht, doch de hoogvlakte moeielijk in eene reisroute scheen te kunnen worden opgenomen. Dit belangrijkste deel van Bolaäng Mongondow bleef tenminste steeds van zulk een bezoek verschoond.

In 1901 werd echter Bolaäng Mongondow onder een afzonderlijken Controleur gebracht. [1]) Dit was eene groote schrede voorwaarts in de goede richting. Maar nog beter was het, toen de eerst te Bolaäng wonende ambtenaar zich op de h ogvlakte ging vestigen. Dit had Bolaäng-Mongondow noodig en zou de bevolking een geheel ander idee van 't Nederlandsche gezag doen krijgen dan tot nu toe het geval was. Van een aantal verbeteringen werden zij nu getuigen. Om te beginnen werd er een groote verandering in 't zelfbestuur van Bolaäng-Mongondow gebracht. De toenmalige radja R. M. Manoppo werd ontslagen, beschuldigd van tal van misdadige handelingen, en vervangen door Datoe Cornelis Manoppo, die den 2en October 1905 definitief in zijn ambt werd bevestigd. Het lot van door een ander vervangen te worden, ondergingen vele der toen fungeerende hoofden. Tevens werd inkrimping van het aantal bestuurders noodig geoordeeld en derhalve menig ambt afgeschaft. In die dagen toch werden hier gevonden: een radja, een djogoegoe, twee presidenten radja, drie kapiteins-laut, vier panghoeloe's, en voorts

(1) Tot de „afdeeling" Bolaäng-Mongondow behooren ook de rijkjes: Bolaäng Oeki, Binta oena, Bolaäng Itang en Kaidipan. Hetgeen in 1901 bij wijze van proef werd gedaan, had zoo'n gunstig gevolg dat bij Staatsblad 1903 No. 249 bovengenoemde vijf landschappen tot eene tijdelijke en later bij Staatsblad 1906 No. 41 tot eene definitieve afdeeling werden verheven.

bobato's, sangadi's, kimelaha's, kapiteins radja negeri, kapiteins radja dimoeka radja, hoekoem-majoor's, majoors, luitenants, kapala opas, kapala-kodato (Med. XI pag. 293 v.v.). En al deze hoofden had de bevolking naar de oogen te zien; zij had er zorgvuldig voor te waken de ontevredenheid van niet een dezer heeren gaande te maken. Vermindering van het aantal waardigheidsbekleeders was dus hoogstgewenscht. Tot in den laatsten tijd is hiermede doorgegaan. Dit jaar nog werd het ambt van kapitein-laut met dat van djogoegoe samengesmolten, zoodat het tegenwoordige Zelfbestuur van het landschap Bolaäng-Mongondow bestaat uit:

Radja, genaamd Datoe Cornelis Manoppo,
Djogoegoe genaamd Poesoeng Abraham Soegeha,
vier Panghoeloe's of eerste districtshoofden,
vier Majoor kodato's of tweede districtshoofden.

Verder treft men in iedere plaats één dorpshoofd aan, „Sangadi" genaamd, welke door één, soms door twee helpers (porbis) wordt bijgestaan.

Na deze regeling werd een krachtig begin gemaakt met het verzamelen van 't volk in negorijen — waar dit nog niet was geschied — en toegezien dat deze goed werden aangelegd. Vervolgens werd veel werk gemaakt van de wegen. Waren niet lang geleden de dorpen slechts door smalle voetpaden verbonden, tegenwoordig treft men overal flinke breede ruiterwegen aan. In de tweede helft van 1905 werd ook een goede afvoerweg naar Bolaäng aangelegd en de verbindingsweg met de Minahassa — 't Mongondowsche gedeelte — aanmerkelijk verbeterd. En in dit jaar is een weg van de hoogvlakte naar Kota-boenan tot stand gekomen. In ongeveer één jaar tijds is dus de hoogvlakte zoowel met de Noord- als met de Zuidkust door goede wegen verbonden geworden.

Van vele andere verbeteringen en maatregelen, als dat de inkomsten van ieder hoofd werden vastgesteld, een nieuwe belastingregeling — door 't volk met veel instemming begroet — werd ingevoerd, die de cijns van ƒ 4000 op ƒ 12000 bracht, alle instructies in strafzaken den Controleur gezonden moeten worden aleer vonnis werd geslagen en bij groote misdrijven de instructie door hem persoonlijk zou worden geleid, een heerendienst- en negorijdienstreglement werd ingevoerd, alle slaven en pandelingen werden vrij verklaard, — van al deze wijzigingen zij de bloote vermelding voldoende.

Op één ding wil ik echter meer in 't bijzonder de aandacht vestigen en wel op 't verzoek van het Zelfbestuur om volksscholen.

In den tijd der Oost-Indische Compagnie werd te Bolaäng wel eene school gevonden, en ook in het begin der vorige eeuw werd hier nog wel een onderwijzer aangetroffen, maar na 1831, toen aan den hier geplaatsten inlandschen schoolmeester P. Bastiaan „honorabel ontslag uit deze zijne betrekking" werd verleend (Med. XXV pag. 81), bleef Bolaäng-Mongondow van alle onderwijs verstoken. Dat dit gebeurde, is echter noch het Genootschap, noch der Regeering te wijten. Alleen de hoofden dragen hiervan de schuld. Op hun tegenzin en onverschilligheid voor 't ontvangen van onderwijs, die oorzaak waren van het sluiten der school in 1831, stuitten alle pogingen af, welke ten doel hadden, de Mongondowsche jeugd van onderwijs te laten profiteeren. Noch van Genootschaps-, noch van Gouvernementsscholen waren ze gediend. (Alleen de Minah. uitgewekenen verlangden naar scholen. Zie Med. XX pag. 160; XXV pag. 85). Zoowel Br. J. Alb. T. Schwarz, die sprak over Genootschapsscholen, als der door den Resident van Menado naar Bolaäng-Mongondow ge-

zondene „Commissie voor de zaken in Bolaäng-Mongondow", welke informeerde of de hoofden geen Gevernementsscholen wilden hebben, werd dit duidelijk te verstaan gegeven. (Med. XX pag. 163, 175, Med. XXV pag. 84 v.v.) Hun kinderen ontvingen Mohammadaansch onderricht en dit was genoeg. Indien men door de scholen leerde hoe 't Gouvernement te bestrijden, dan zou 't een ander geval zijn, dan zou men ze wel willen hebben. (Med. XX pag. 175.)

Maar was in vroeger dagen de stemming der hoofden alleszins tegen onderwijs, tegen ontwikkeling van het volk, duchtten zij hiervan niets dan nadeel voor zichzelven, onder invloed van den Controleur A. V. Veenhuyzen schijnen hun denkbeelden aangaande 't nut van volksonderwijs belangrijke wijzigingen ondergaan te hebben. In het jaar 1903 toch werd door het Zelfbestuur van Bolaäng-Mongondow bij genoemden Controleur een request ingediend behelzende een verzoek om niet minder dan 10 volksscholen. En als men weet dat in dit jaar 1906 niet 10, maar 14 zendingsscholen zijn geopend en de bevolking voor schoolgebouwen, banken en onderwijzerswoningen zorgde — al moest ze ook wel eens aangespoord worden — zal men moeten erkennen dat het 't Zelfbestuur ernst was met zijn verzoek en dat dit meer dan vele andere dingen getuigt van veranderingen ten goede in Bolaäng-Mongondow.

Het hierboven meegedeelde moge voldoende zijn om te doen zien hoe door de nauwere aanraking van ons Bestuur met het landschap Bolaäng-Mongondow er veel eene merkwaardige verbetering heeft ondergaan, en de bevolking, vooral de kleine man, niet anders dan zeer tevreden kan zijn met de meerdere inmenging van de „Compania" in de Mongondow-zaken.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan, is zij dat dan ook.

Wel had in 1902 iets plaats, dat dit schijnbaar tegenspreekt, doch bij nader inzien volstrekt niet doet. In genoemd jaar gebeurde nl. het volgende:

't Was in den namiddag van den 19en Augustus 1902, omstreeks vier uur, toen een bende Mongondowers — zoowel mannen als vrouwen — voorzien van blanke wapens te Po'po' — de toenmalige tijdelijke verblijfplaats van den Controleur met zijne ondergeschikten — verscheen, en onder luid geschreeuw de invrijheidstelling eischte van iemand, die dienzelfden middag om twee uur gevangen was genomen. Het woeste gebrul dezer opgewonden menigte maakte natuurlijk een geweldigen indruk op de Minahassische politiesoldaten — vele Minahassers hebben nog altijd een zeker gevoel van vrees voor den Mongondower; dit dateert stellig nog van vroeger, toen de verstandhouding tusschen de bewoners van de Minahassa en die van Mongondow te wenschen overliet —; sommigen zonk de moed dan ook zoodanig in de schoenen, dat zij hun plicht vergaten en hun Instructeur, de heer C. Verboom, zijn sabel moest gebruiken om allen in 't gelid te krijgen. Na zijne ± 30 manschappen opgesteld te hebben, ging genoemde Instructeur, die in zijne militaire loopbaan wel voor heel wat heetere vuren had gestaan en dus de zaken heel kalm opnam, geheel alleen op den troep Mongondowers, waarvan sommigen reeds binnen de omheining waren gedrongen, af, vroeg den aanvoerder die wat Maleisch verstond: „Zeg, wat heeft dit te beduiden? Willen jelui wel eens gauw maken, dat jelui wegkomen!" Hierop antwoordde de aangesprokene: „O, Mijnheer, wij zijn niet boos op de Compania, maar alleen op den radja." (Deze toch had hun makker gevangen laten nemen). Vanwege het oorverdoovende getier en het woest opdringen der achterstaanden, liet de Heer Verboom den aanvoerder, een

slavenhoofd, Tarik genaamd, echter niet kalm uitspreken, maar schreeuwt iemand die een wapen naar hem ophief, toe: „Naar beneden met dat ding!" ontneemt een anderen Mongondower fluks een zwaren knuppel en brengt dezen nu in minder zachte aanraking met de hoofden van hen, die steeds dichter om hem heen waren komen te staan. Terwijl hij zoo bezig is en de binnen de omheining gedrongen Mongondowers reeds voor een deel heeft doen retireeren, klinken ineens de schoten der politiesoldaten. Hun chef midden onder die woeste Mongondowers ziende, rechts en links klappen uitdeelende, waanden zij hem in gevaar, en vuurden, zonder hiertoe bevel te hebben ontvangen, hun geweren op die dicht op een gepakte menschenmassa af. Dadelijk riep de heer Verboom wel: „Staakt het vuren!" doch een zestien Mongondowers waren reeds doodelijk getroffen en vele andere gewond. Verschrikt door deze vreeselijke uitwerking der vuurwapens, vergaten zij hun gevangen kameraad, en sloegen in allerijl op de vlucht, de gewonden en voor een deel ook de gedooden meesleurende. Om er de schrik nog een beetje meer in te brengen, liet genoemde Instructeur zijne mannen de vluchtelingen eenige salvo's losse patronen navuren. Binnen eenige minuten was nu van de geheele bende niemand meer te bespeuren dan de achtergelaten dooden. Deze gesneuvelden werden nog dienzelfden avond ter aarde besteld.

Was nu dit opstootje een uiting van verzet van het Mongondowsche volk in zijn geheel en eene poging om den vertegenwoordiger van het Hollandsch Bestuur te verjagen of te vermoorden? Geenszins! Bleek dit al reeds uit 't gezegde van den aanvoerder van den troep „wij zijn niet boos op de Compania, maar op den radja," nog duidelijker kwam dit aan het licht toen uit het

naar aanleiding van bovenvermelde gebeurtenis gehouden onderzoek bleek, dat deze bende, voor zij naar Po'po' trok, er over beraadslaagd had, waar zij nu naar toe moest: naar Kotobangon om den radja aan te vallen omdat deze haar makker had laten gevangen zetten, of naar Po'po' om haar vriend te bevrijden. 't Vermoorden van den Controleur en andere hier aanwezige Europeanen lag echter heelemaal niet in haar bedoeling. De geheele aanval was dan ook niet meer dan een boos zijn van een troep kwaadwilligen — destijds maakten geregelde dievenbenden 't land onveilig — over de gevangenneming van een hunner en een willen bevrijden van dezen. Met het Mongondowsche volk in zijn geheel had dit niets te maken. Integendeel, de bevolking is, zooals ik reeds boven opmerkte, dankbaar dat de Compania hier is, daar er met haar orde en veiligheid van persoon en eigendom zijn gekomen.

Maar hebben de economische toestanden alhier eene belangrijke wijziging ondergaan, 't behoeft zeker niet gezegd te worden dat onder al deze op zichzelf zeer voortreffelijke dingen de Mongondower in geestelijk opzicht dezelfde is gebleven. 't Behoeft geen betoog dat door een betere bestuursregeling, 't aanleggen van nette dorpen en goede wegen, het zedelijk- en godsdienstig leven niet op een hooger peil wordt gebracht, de geestelijke nooden niet worden gelenigd. Neen, op dit gebied geldt nog immer: het is nog nacht. In de donkerheid van het Mongondowsche heidendom, vermengd met islamisme, drong nog geen enkele straal van hooger licht door; de boeien waarmede ook de Mongondower aan de zonde is gekluisterd, zijn nog geenszins verbroken. Men behoeft niet lang onder dit volk te verkeeren om te gevoelen „welk een berg van ongerechtigheid en onwaarheid het Evangelie van Gods zondaarsliefde heeft te slechten" in Bolaäng-Mongondow.

Vele hoofden zouden ongetwijfeld zeer verontwaardigd zijn, zoo zij hoorden in geestelijk opzicht nog vrijwel gelijk gesteld te worden met de Mongondowers van vroeger dagen, en dadelijk uitroepen: „Wat, wij gelijk aan onze onbeschaafde voorvaderen, die domme heidenen waren! en wij hebben Europeesche kleeding, volgen graag Hollandsche gewoonten na, de meesten van ons hebben korter of langer eene school in de Minahassa bezocht, twee onzer zelfs de hoofdenschool te Tondano, en...... wij verstaan reeds de kunst van bier- en wijndrinken, zijn allesbehalve afkeerig van een glaasje jenever, en stelt gij ons dan nog niet eens boven onze voorouders?" Nu, als het op 't uiterlijk aankomt, geef ik gaarne toe, dat de hoofden hier al heel wat schijnen te zijn, en als men bijv. den tegenwoordigen radja in officieel costuum ziet, krijgt men zeer zeker een heel anderen indruk van een Mongondow's vorst, dan bij het lezen van Med. XX pag. 166 en v.v., waar deze ons wordt voorgesteld als een allerongemanierdst individu, maar of het verschil wel zoo diep gaat, ben ik zoo vrij te betwijfelen. Het vernisje beschaving, door sommige hoofden opgedaan in de Minahassa, is nog zoo heel dun en aan alle kanten komt hun eigenlijke natuur er zoo verraderlijk doorheen gluren. Hetgeen iemand maakt tot een waarlijk beschaafd mensch, is nog zoo ver van hen. Voorbeelden van een reinen levenswandel — om niet meer te noemen — zijn de zoogen. adellijken nog allesbehalve.

Door 't bovenstaande is volstrekt niet bedoeld 't Mongondowsche volk en in 't bijzonder de hoofden zoo ongunstig mogelijk voor te stellen, maar wel, opdat men nog weer eens hoore, nog meer overtuigd worde van de noodzakelijkheid dit volk het Evangelie te brengen. Ook denke men niet dat deze dingen als een verwijt bedoeld zijn. Verre van dat. Evenmin als van een kwa-

den boom goede vruchten worden gelezen, kan worden verwacht bij de Mongondowers — geheel aan zichzelf overgelaten — reine zeden en een onbevlekten godsdienst aan te treffen.

En dat het islamisme, hoewel op duizenden beslag leggende, geen licht in deze duisternis kon brengen, doch slechts vermocht den nacht nog zwarter te maken, zal duidelijk zijn aan ieder, die weet door wie en hoe deze godsdienst in deze streken werd en wordt gebracht. Het Mohammadanisme toch dat hier der bevolking is opgedrongen is alles, wat het Evangelie niet is; het kweekt bijv. in hooge mate eigengerechtigheid, een laag en verachtelijk neerzien op allen die geen Mohammadaan zijn en — o gruwel! varkensvleesch eten; het hier verbreidde Mohammadanisme is geheel naar den mensch, laat hem ongestoord in zijne zonden voortleven en staat hem toe zijn heidensche offers te brengen, zijn eigen priesters te raadplegen. Juist door deze eigenschappen worden de tot het Mohammadanisme overgegane heidenen zoo ongevoelig voor de prediking van het Evangelie; hunne harten worden hierdoor als met een stalen pantser omhuld, waarop de door den Evangeliedienaar afgeschoten pijlen maar al te dikwerf afstuiten.

Mede om deze reden zal de strijd dan ook heet zijn, aleer het licht der waarheid hier triomfeert over de machten der duisternis en het volk van Bolaäng-Mongondow des Heeren zal zijn.

Na deze algemeene mededeelingen over de toestanden en het volk alhier, wensch ik nog even stil te staan bij ons werk en een beknopt overzicht te geven van hetgeen hier in de verstreken maanden is voorgevallen.

Wij zijn hier nog niet lang en dus was ons werk in hoofdzaak: kennismaken met volk, land en taal. Allereerst moesten wij zoowel met de hoofden als met de ge-

wone Mongondowers op een goeden voet zien te komen. Hiertoe bezocht ik zooveel mogelijk de dorpen op de hoogvlakte en trachtte met de luitjes in aanraking te komen. Van veel dienst waren me daarbij de door het Gouvernement verstrekte medicijnen. Deze toch werden heel gaarne ontvangen en derhalve duurde het veelal niet lang, als ik met eene volgepakte trommel een dorp binnentrok, of ik had een troepje Mongondowers om me heen. Op deze manier maakte ik met een massa lui kennis en kwam in vele huizen, waar ik anders wellicht nooit gekomen zou zijn. Verschillende keeren kwamen er van deze Mongondowers naderhand naar Po'po' om meer te vragen. Ook kwamen zij mijne hulp wel inroepen bij ernstige verwondingen of zij brachten de (n) patient mee naar ons huis. Vooral geschiedde dit door de Minahassische uitgewekenen van 't dorp Po'po'. Er waren er wel die vreemd opkeken als ik in sommige gevallen met mijn naaiinstrumentjes voor den dag kwam, doch later gingen zij deze behandeling zelf aanprijzen bij anderen en vertoonden hun mooi genezen wonden bij wijze van: wees maar niet bang voor die naald. Tot mijne verwondering — een Inlander is zoo bang voor instrumenten — kwam ook het trekken van kiezen meermalen voor. Het meest hadden we echter wond- en malariapatienten te behandelen. Bijna dagelijks kwamen dezen zich aanmelden. Maar hoewel velen gaarne onze medicijnen ontvangen, vindt menigeen het in geval van ziekte toch nog 't veiligst zich tot de priesteres (walian) te wenden om de weggegane zielestof terug te krijgen. Ook worden er gevonden, die denken: men kan het eene doen en het andere niet nalaten, en dus zoowel de priesteres als ons laten komen. Zoo dacht stellig ook een oude blinde walian, die een tijd lang iederen dag bij ons kwam om haar kleinzoontje te laten

behandelen. Terwijl ik bezig ben met patienten, krijg ik soms allerlei over de wondermacht der walian's te hooren. Het is echter wel eigenaardig dat het veelal vroegere walian's zijn, welke met zulke bijzondere gaven waren toegerust. Een gewoonte hier in 't dorp Po'po' is: de zieken laten verhuizen. Is iemand ernstig ongesteld, dan wordt hij van het eene huis naar het andere gebracht. Meer dan eens bij het gaan bezoeken van een patient trof ik hem niet thuis en kreeg te hooren: „hij is nu in 't Noorden" (of in eene andere windstreek). Een volgenden dag zat hij dan weer in 't Zuiden, Oosten of Westen. Dit verhuizen geschiedt om den boozen geest, die het op den patient gemunt heeft, het spoor bijster te maken.

Werd en wordt alzoo een belangrijk deel van onzen tijd in beslag genomen door het uitreiken van medicijnen en het behandelen van gewonden, in de tweede helft van dit jaar kon ik niet zoo vaak naar de verschillende dorpen met „obat" trekken, omdat de scholen toen gereed kwamen en ik het mijne moest doen om onderwijzers te krijgen en hetgeen verder noodig was om eene school te kunnen openen. Het ging wel niet zonder eenige moeite en van de zijde van verschillende Br. Hulppredikers in de Minahassa niet zonder opoffering, maar toch verkreeg Bolaäng-Mongondow een voldoend aantal Minahassische onderwijzers.

Den 31en Juli opende ik de eerste school op de hoogvlakte en wel te Kotobangon. Deze opening had plaats in tegenwoordigheid van de heeren Controleurs Coomans en Buchholz, den radja, drie panghoeloe's, majoor kodato's en vele dorpshoofden en nieuwsgierigen. Het aantal kinderen was dien dag nog wel niet zoo heel groot — ruim tachtig — maar klom de volgende dagen tot over de honderd. Tegenwoordig is het gemiddeld aantal

*

gezet opkomende leerlingen honderd vijftien, waarvan vijf en dertig meisjes.

Den volgenden dag werd de school te Mojag geopend. Ook hier was de radja weer tegenwoordig. Bij iedere volgende schoolopening waren één of meer leden van het Zelfbestuur aanwezig.

Den 4en Sept. werd de elfde en laatste school op de hoogvlakte geopend. Door ziekte van eenige goeroe's en het niet op tijd komen van anderen kon dit niet eerder plaats hebben.

De drie scholen aan de Noordkust van Bolaäng-Mongondow, welker belangen de Hulpprediker van Koemĕlĕmboeai, Br. J. S. de Vries welwillend behartigde, werden in de tweede helft van Juli gopend. Na dien heeft hij echter met 't oog op zijn a.s. vertrek naar Holland deze scholen aan mij overgedaan.

Bij elkaar genomen, telt Bolaäng-Mongondow nu veertien scholen. Aan iedere school zijn twee of drie onderwijzers werkzaam. Ik hoop, dat de zendingsvrienden niet vergeten welk eene zware uitgave-post deze voor 't Genootschap vormen.

Voor het aantal kinderen, 't welk getrouw het onderwijs volgt, alsmede voor den openingsdatum van iedere school, ben ik zoo vrij naar den hierbij gevoegden staat te verwijzen. Hieruit blijkt dat de opkomst in de meeste scholen bevredigend mag worden genoemd. Dat zij niet nog beter is, ligt voor een deel aan vrees — er waren kinderen die uit het dorp naar den tuin vluchtten en zich daar verborgen om toch maar niet als scholier geboekt te worden, want een Hollander — zoo hadden zij gehoord — zou onderwijs geven en van zoo'n iemand moesten zij niets hebben. Naar aanleiding hiervan merkte een panghoeloe heel gemoedelijk op: als zij de goeroe's zien zullen zij wel van gedachten veranderen.

Een tweede reden voor het niet komen van vele kinderen is 't gebrek aan voldoende kleeren. Ook zijn er, die moeilijk kunnen worden gemist bij het werk in de tuinen. Gaarne zou ik ook het getal meisjes op vele scholen grooter zien. Te Kotobangon, Po'po', Nonapan en Nanasi komen er betrekkelijk veel, maar in de andere plaatsen laat dit te wenschen over. De reden hiervan is niet ver te zoeken: een meisje heeft nu eenmaal geen meerdere kennis noodig dan voor koken en tuinarbeid wordt geeischt. En daar de meeste meisjes de hiervoor noodige vaardigheid veelal reeds bezitten als ze nog te jong zijn om de school te bezoeken, is 't niet te verwonderen dat het schoolgaan heelemaal overbodig wordt geacht. Dat niet alleen gewone menschen, maar ook adellijken van dit gevoelen zijn, bleek o.a. toen mijne vrouw eenige „prinsessen" voorstelde te leeren lezen enz. Glimlachend werd dit van de hand gewezen. Een, die getrouwd was zei dan nog: de anderen zouden desnoods zooiets kunnen doen, maar als men al een man had, waren deze dingen onnoodig.

„En wat verwacht ge nu in de toekomst van die scholen? Zullen die het gewenschte resultaat hebben? is misschien iemand geneigd te vragen. Laat ik hierop mogen antwoorden dat ik liever niet fantaseer over hetgeen de scholen tengevolge kunnen hebben; beter dan om dadelijk te groote verwachtingen hieraan vast te knoopen, schijnt het me toe af te wachten en toe te zien of God misschien ook een zegen in dit zeer zeker gebrekkige werk wil leggen. Gebeurt dit, dan zal er iets heerlijks voor 't volk van Bolaäng-Mongondow uit opbloeien.

Mijn werk bepaalde zich in hoofdzaak tot de hoogvlakte. Slechts een enkele maal nam ik verderop een kijkje. Zoo bezocht ik o.a. Doemoga-bĕsar, de Noord-

kust, de Zuidkust en bij wijze van ontspanning ook het groote ± 3250 voeten boven zee gelegen meer Danow moöat (= water waar steenen zijn; oat = rolsteen, steen van eene rivierbedding. [1])

Doemoga-bĕsar ligt eigenlijk ook wel op de hoogvlakte, maar daar het bijna dertig paal van hier verwijderd is, noem ik het niet in een adem met de twee en dertig dorpen aan welke toch allereerst wordt gedacht bij 't noemen van de hoogvlakte.

Bij mijn bezoek aan deze plaats had ik gelegenheid op te merken, welk een ideale plaats dit zou zijn voor de vestiging van een zendeling, zoo hij tenminste alleen Doemoga-bĕsar zou hebben te verzorgen. Dit dorp toch telt ruim 1500 zielen, is bijna nog geheel heidensch, van 't rumoer en de slechte invloeden van buiten vrijwel afgesloten en ligt aan de groote rivier Ongkag Doemoga. Het volgend jaar hoop ik hier eene school te kunnen openen.

Mijn reisje naar de Noordkust — waar eene week mee gemoeid was — had ten doel de scholen aldaar te bezoeken en tevens kennis te maken met de luitjes in die plaatsen. Br. J. S. de Vries deelde reeds het een en ander over Mariri enz. mede en dus kan ik volstaan met te zeggen dat ik met aangename indrukken van daar terugkeerde en het werk hoopgevend vind.

In November bezocht ik de Zuidkust en wel de plaatsen: Molobog, Motongkad, Togid, Tombolikat, Kajoe mojondi, Loeak en Kotaboenan. De weg, die tot voor korten tijd nog steeds zeer moeielijk te begaan was (zie Med. XI pag. 246 en v.v.) is nu, een enkel gedeelte daargelaten, goed te noemen. In twee dagen en zoo het

---

(1) In het tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Gen., deel XX, No. 1, pag. 42 wordt „moöat" in verband gebracht met „stinken"; dit is onjuist.

moet in één dag — is Kotaboenan te bereiken. In laatstgenoemde plaats bevindt zich reeds eene school. Aangespoord door het tot stand komen van zoovele scholen op de hoogvlakte, richtte de panghoeloe A. P. Mokoginta, het meest ontwikkelde hoofd van Bolaäng-Mongoudow, er ook in zijn district eene op. Met ingang 1907 wordt deze eene Genootschapsschool. Ook te Motongkad en te Noeangan zullen waarschijnlijk het volgend jaar onderwijzers geplaatst kunnen worden. Het is jammer dat sommige dorpen van het district Kotaboean, dat in 't geheel slechts 4679 zielen telt, niet alleen zoo ver van elkaar liggen, maar soms ook moeielijk te bereiken zijn.

En hiermede meen ik voor dezen keer genoeg gezegd te hebben over Bolaäng-Mongondow en het zendingswerk alhier. Van groote dingen, van een vragen en verlangen naar geestelijke zegeningen kon ik niet gewagen. Niemand zal dit ook denken, vermoed ik. Hoe toch zou men reeds van goede verwachtingen van den oogst kunnen spreken, als er nog niet eens is gezaaid? We beginnen pas met het omkappen van 't bosch, en eerst als dit is gevallen en ook het struikgewas en het gras zijn uitgeroeid en de grond is bewerkt, kan er met zaaien een begin worden gemaakt. En als dan na de uitstrooiing van het zaad God regen en wasdom schenkt, ja dan zullen ook hier eens witte velden worden aanschouwd, waarvan de oogst juichend door de Engelen zal worden binnengehaald. Zoo worde het.

Po'po', December 1906.

De grenzen van Bolaäng-Mongondow.

In eene missive van den Resident van Menado aan zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, dd. Mei 1906, behelzende het verzoek om machtiging tot het wijzigen van de grenzen der vijf landschappen, waaruit de afdeeling Bolaäng-Mongondow bestaat, worden de grenzen van het rijk Bolaäng-Mongondow opgegeven als volgt:

ten Noorden

De Celebeszee.

ten Westen

Van de monding der Sangkoebrivier stroomopwaarts tot waar de Biauwrivier zich in eerstgenoemde rivier stort, vervolgens de Biauwrivier stroomopwaarts tot aan hare bronnen op de primaire waterscheiding tusschen Noord- en Zuidkust, vervolgens die waterscheiding volgende tot aan den Goenoeng Sogoeo en eindelijk van hier den uitlooper van deze waterscheiding, die zich in ongeveer Zuidelijke richting over de bergen Tapa, Tolondad en Panang tot aan zee uitstrekt bij Tandjong Labotan

ten Zuiden

De Tominibocht.

ten Oosten

De Poigarrivier van hare uitmonding in de Celebeszee tot haren oorsprong uit het meer Danow moöat, de Noordelijke oever van dit meer tot de uitmonding daarin van het riviertje Mojontagoi, verder dit riviertje stroomopwaarts tot deszelfs oorsprong op den berg Koladoön, vervolgens de waterscheiding tusschen de Tominibocht en de Celebeszee tot den oorsprong van de Boejat kiri op het Liandoek gebergte en verder de Boejatrivier tot hare uitmonding in de Tominibocht.

Voor eensluidend afschrift,

W. DUNNEBIER.

Zielental van Bolaäng Mongondow, medio 1906.

I. District BOLAANG.

		Aantal zielen.	AANTEEKENINGEN.
1	Nanasi	172	Nanasi, Po'po' Nonapan, Mariri-baroe en Mariri-lama worden door Minahassische uitgewekenen bewoond.
2	Poigar Bolaäng	305	Bij het riviertje Loebock — tusschen Nonapan Bolaäng en Mariri — houden eenige inwoners van Bolaäng tijdelijk verblijf.
3	Po'po' Nonapan	92	*Bolaäng*, *Ambang*, *Tengah* en *Telaga* vormen te zamen de hoofdplaats Bolaäng, waar de panghoeloe woont en de djogoegoe vaak tijdelijk verblijf houdt.
4	Nonapan Bolaäng	304	
5	Mariri-baroe [Mariri matani]	581	
6	Mariri-lama [Mariri wale ure]	750	
7	Bantik [Soemoit]	355	
8	Bolaäng	833	
9	Ambang	450	
10	Tengah	989	
11	Telaga	172	
12	Inobonto	140	
13	Lombagin	866	
14	Langagon	525	
15	Solimandoengan	534	
16	Solog	561	
17	Lolak	930	
18	Motabang	317	
19	Ajong	133	
20	Domisil	330	
21	Sangkoeb	1242	
	Totaal	10081	

II. District PASSI.

		Aantal zielen.	AANTEEKENINGEN.
1	Kotobangon	715	Kotobangon. verblijfplaats van den radja.
2	Mogolain	369	
3	Gogagoman	413	
4	Mojag	2516	
5	Lokoejoc	139	
6	Biga	346	
7	Dajanan atas	167	
8	Dajanan bawah	96	
9	Genggoelang	286	
10	Pontodon	1413	
11	Pangian	123	
12	Po'po' Mongondow	357	De bewoners van Po'po' Mongondow zijn Minahassische uitgewekenen. — Passi. standplaats van den panghoeloe.
13	Bilalang	1417	
14	Passi	1018	
15	Bintau	400	
16	Boeloed	444	
17	Otam	694	
18	Wangga	940	
	Totaal	11853	

III. District LOLAJANG.

		Aantal zielen.	AANTEEKENINGEN.
1	Motoboi-besar	872	Motoboi-besar, standplaats van den panghoeloe.
2	Kobo-besar	364	
3	Kobo-ketjil	583	
4	Pojowa-besar	1037	
5	Tabang	1001	
6	Kopandakan	1505	
7	Pojowa-ketjil	713	
8	Motoboi ipota	299	
9	Mongkonai	1248	
10	Molinow	1015	
11	Motoboi-ketjil	1305	
12	Poboendajan	829	
13	Matali-besar	1020	
14	Sinindian	269	
15	Doemoga-besar	1569	
16	Kinalantagon	115	
17	Doemoga-ketjil	92	
18	Dolodoeö	545	
19	Hoentoek	146	
	Totaal	14527	

IV. District KOTABOENAN.

		Aantal zielen.	AANTEEKENINGEN.
1	Boejat	452	
2	Kotaboenan	686	Kotaboenan, standplaats van den panghoeloe.
3	Doöep	424	
4	Loeak	69	
5	Togid	115	
6	Tombolikat	243	
7	Kajoe mojondi	274	
8	Motongkad	586	
9	Molobog	154	
10	Noeangan	656	
11	Onggoenoi	162	
12	Matandoi	50	
13	Tobajagan	57	
14	Mataindo	171	
15	Ojoeod	64	
16	Kombot	79	
17	Pinolosian	163	
18	Linawan	274	
	Totaal	4679	

Totaal der vier districten **41140** zielen.

STAAT der Scholen in Bolaäng-Mongondow in 1906.

School te:	Doet tevens dienst voor:	Geopend:	Onderwijzers:	Gemidd. aantal leerli[ngen] Ingeschreven: J.	M.	T.	Gez. opkom[st] J.	M.	
Nanasi	Poigar Bolaäng	14 Juli.	J. Rondonuwu'.	36	21	57	29	21	
			S. Sondak.						
Po'po' Nonapan	Nonapan Bolaäng	16 Juli.	H. Werung.	49	22	71	22	17	
			A. Rembet.						
Mariri baroe	Mariri lama	17 Juli.	E. Tampemawa'.	79	11	90	61	10	
	Mogolain		K. Palapa.						
	Lokoejoe								
Kotobangon	Bign	31 Juli.	J. Pandegirot.	110	47	157	80	35	1
	Dajanan bawah		M. Tumbelaka.						
	Gogagoman								
Mojag	....	1 Aug.	L. Mandagi.	104	6	110	59	3	(
			P. Assa.						
	Genggoelang		J. Ngongoloi.						
Pontodon	Bilalang	2 Aug.	M. Tombokan.	147	18	165	106	11	11
	Dajanan atas		W. Tandaju.						
Passi	Bintau	3 Aug.	Th. Kawuwung.	96	30	126	63	15	7
	Boeloed		A. Wuisan.						
Po'po'	Pangian	4 Aug.	S. Saroïnsong.	72	39	111	64	35	9
			J. Mandagi.						
Otam	Wangga	6 Aug.	J. Kodong,	70	–	70	50	–	5
	Kobo-besar		S. Supit.						
Motoboi-besar	Kobo-ketjil	9 Aug.	A. Kuhu'.	170	8	178	129	6	13
	Pojowa-besar		S. Mamesah.						
	Matali-besar		K. Angkau.						
Poboendajan	Sinindian	10 Aug.	A. Sumanti.	160	34	194	92	13	10
	Tabang		F. A. Najoan.						
Kopandakan	....	20 Aug.	H. Lumanau.	62	2	64	33	2	5
			P. Kamasi.						
Pojowa-ketjil	Motoboi-ketjil	1 Sept.	D. T. Matindas.	88	3	91	65	3	6
	Motoboi-ipota		F. Gumogar.						
Mongkonai	Molinow	4 Sept.	Th. Masinambau.	106	15	121	87	11	9
			A. Supit.						

Javanaansche raadsels,

door S. LUINENBURG.

---

1. [illegible]

[illegible]

Houdt men het in 't water, 't wordt niet nat; steekt men het in brand, 't verbrandt niet.

Antwoord: de schaduw van iemand.

2. [illegible]

[illegible]

Zonder pooten, zonder vleugels; als hij (met de vlakke hand) geslagen wordt, (geeft hij het geluid) broeng boer.

Antwoord: tamboerijn.

Broeng en boer zijn klanknabootsende woorden voor het wegvliegen van vogels.

3. [illegible]

[illegible]

Als hij zit is hij hooger dan wanneer hij staat.

Antwoord: Een hond

4. [illegible] 14 [illegible] 2 [illegible]

[illegible]

[illegible]

Hij heeft 14 beenen, als hij loopt gebruikt hij slechts 2 en rust hij dan gebruikt hij ze allen.

Antwoord: iemand die saté (stukjes vleesch aan 't spit gebraden) of ḍawĕt (een drank) verkoopt.

Opheldering. De man heeft 2 beenen, zijn ḍingklik (bankje) waarop hij zit, heeft er 4, zijn beide manden waarin hij zijn koopwaren draagt hebben ieder 4 pooten. Verkoopt

hij dan worden allen gebruikt: loopt hij dan draagt hij zijn ḍingklik en manden zoodat alleen zijn eigen beenen dienst doen.

5. [illegible] 4 [illegible] 2 [illegible] 3

[illegible]

[illegible]

In 't begin heeft hij 4 beenen, later 2 en als hij oud is 3.
Antwoord: een mensch.

Opheldering. Nog jong kruipt een kind op handen en voeten ([illegible]), later loopt het gewoon, is het oud dan wordt een stok gebruikt.

6. [illegible]

[illegible]

Nog klein is hij een helper, als hij groot is, is hij een vijand.
Antwoord: vuur of water.

7. [illegible]

[illegible]

De kinderen worden getrapt, de moeder wordt gegrepen.
Antwoord: een ladder.

8. [illegible]

[illegible]

De moeder wordt getrapt, de kinderen gegrepen.
Antwoord: bruggetje of vlonder met leuningen.

9. [illegible]

[illegible]

[illegible]

Bij de geboorte is hij groot, maar hoe ouder hij wordt hoe kleiner, ja ten slotte blijft er niets van over.
Antwoord: de ontong (de bloem van de pisang).

10. [illegible]

[illegible]

De buik is achter, de rug vóór.

Antwoord: de voet of beter het scheenbeen (de kuit als buik voorgesteld).

11. [illegible]

[illegible]

Daar zijn 10 kraaien. Door er op te schieten worden 3 getroffen. Hoeveel blijven er over?

Antwoord: De 3 die getroffen zijn.

Opheldering. Het woord [illegible] beteekent zoowel *overblijven*, als *achter-* of *terugblijven*.

12. [illegible]

[illegible]

De mond is in den buik, de staart op den rug.

Antwoord: een schaaf.

13. [illegible]

[illegible]

Met elkaar vechten in de hoogte beneden elkaar schieten.

Antwoord: Iemand die kokosnoten van den kokospalm haalt.

Opheldering. Wordt de palmboom voor 't eerst beklommen dan hakt men al klimmende aan weerskanten van den stam inkervingen om daarin bij 't klimmen den voet te zetten. Dit hakken wordt in het raadsel als vechten aangeduid, terwijl het schieten op het neer vallen van de noten betrekking heeft (door het geluid bij het neerploffen).

14. [illegible]

[illegible]

Daar is een woord dat uit 3 letters bestaat, als er 1 letter van afgenomen wordt blijft er 5 over.

Het woord dalimå = benaming van eene vrucht (lima = 5).

15. [illegible]

[illegible]

Zijn naam is zijn bedrijf.

Antwoord: [illegible] = dief *en* = stelen.

16. [illegible] Javaansche woordspelingen.

[illegible] = verkorting van [illegible] = pad; [illegible] = verkorting van [illegible] = wakker zijn. Dus:

[illegible] = Een pad wakker zijnde kan loopen.

17. [illegible] 2 [illegible] 3 [illegible]

[illegible] A [illegible] B [illegible] B [illegible] C [illegible] A [illegible] B [illegible] C [illegible] 3 [illegible] 4.

Daar zijn 2 moeders en 2 kinderen. Deze deelen samen 3 citroenen, doch ieder vraagt een heele citroen. Hoe kan dat?

Opheldering. A b.v. heeft een kind B, en B heeft een kind C, dus A is moeder; B is haar kind maar is ook moeder (van C). C blijft kind. Voor 3 menschen dus 4 benamingen.

18. [illegible]

'sMorgens is hij in 't Westen, 'savonds in 't Oosten doch midden op den dag in 't midden.

Antwoord: De schaduw.

19. [illegible]

Hij hangt en is toch geen vrucht; hij vliegt is toch geen vogel.

Antwoord: Kalong (groot soort vleermuis). Overdag hangen die beesten aan de takken der boomen.

20. [illegible] D.i.: [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]

Allen woordspelingen. 't Geheel is:

[illegible] = De bosch-obi is zeer lang, en het talĕs-blad is zeer breed.

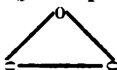
21. [illegible] Ook woordspeling. [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible] dus [illegible] Z. v. a. De Kalong komt des nachts op de rijpe djoewĕt of ḍoewĕt af.

22. [illegible] 3 [illegible] 2 [illegible]

[illegible]

Daar zijn 3 komforen welke met 3 stukken hout gestookt worden doch zóó dat ieder komfoor met 2 stukken hout gestookt wordt.

Opheldering. De stukken hout worden in den vorm van een driehoek gelegd; op ieder hoekpunt wordt een komfoor gezet. Aldus

23. [illegible]

[illegible] (Een woordspeling [illegible] en [illegible])

Vergelijk boven No. 14, dat nauwkeuriger is; het woord [illegible] heeft eig. **3** aksårå's, doch **2** lettergrepen = *wandå* of *kètjap*.

24. [illegible]

[illegible]

Een loewak draagt (in den bek) een rasé.

Opheldering. Loewak is een soort marter of bunzing, rasé = een civetkat.

De beteekenis van het raadsel is dat een gescheurde aloe = rijststamper de rijstkorrels draagt (door de scheur blijven de korrels er aan vast zitten). Overigens zijn de woorden weer verkortingen.

[illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible]

25 [illegible]

[illegible]

Verklaring: [illegible]

26 [illegible]

[illegible]

Een blinde buffel heeft hoeveel oogen?
Antwoord: Zes.
Immers: [illegible]; [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible] dus [illegible] = een buffel, koe en hagendis hebben te zamen zes oogen.

27. [illegible]

[illegible]

28. [illegible]

[illegible]

Een kip met verkeerd staande veeren loopt rond op de amben.
Antwoord: Een këloet. (een soort veger van de vezels van de kokospalm).

29. [illegible]

[illegible]

Opheldering. [illegible] = een soort lekkernij van kĕtan. 't Is hier ook weer een woordverkorting.

30. [illegible]

[illegible]

Daar is een handje vol rijst waar om heen de tinggi's (wandluizen) zitten.
Antwoord: Salak (naam van een vrucht).

DAGBOEKEN, BRIEVEN EN VERSLAGEN UIT DE ZENDING.

Een en ander over Bantik.

Door J. G. DE HAAN, te Taratara (Minahassa).

Het district Bantik, in de afdeeling Měnado der residentie van dien naam, wordt door de hoofdplaats Měnado, waar een geheel andere bevolking leeft, in twee deelen verdeeld. In het noordelijk deel ben ik niet bekend, doch het andere, kleinste deel, omvattende twee dorpen, behoort tot mijn werkkring en dus heb ik daar met eenige toestanden kennis gemaakt. Hierover wil ik in de volgende regelen iets mededeelen.

De twee genoemde dorpen zijn Malalajang, 6 K.M. van de hoofdplaats Měnado en Kalasei, 12 K.M. daar vandaan. Het is wel eenigszins merkwaardig, dat deze plaatsen, betrekkelijk zoo dicht bij Měnado en aan een hoofdweg gelegen, zoo, wat de Minahassa gaarne gělap (= duister) noemt, zijn; het valt den oppervlakkigen voorbijganger dadelijk op, dat ook uiterlijk de ontwikkeling en beschaving in Bantik minder vergevorderd zijn dan in andere deelen der Minahassa; het Bantiksche doip geeft nog zoo'n echt heidenschen indruk. Hebben de dorpen in de andere Minahassa-districten meest een net en geregeld aanzien: elk huis een eigen erf, door een heg van het naastgelegene gescheiden, niet alzoo in Bantik: ongeregeld staan de huizen en hutten, meest goor en zwart-achtig-vuil, twee, drie vier, soms meer in getal op één stukje grond, dat erf zou kunnen heeten, maar de grens tusschen de onderscheidene erven is zeer

twijfelachtig; 't gelijkt wel wat op een spel door elkaar „geroerde" domino-steenen; en dan de huizen en hutten, ze staan op palen, doch de totaalaanblik doet denken aan afgeleefde mannetjes met kromme beentjes. Eertijds zijn ze gewit geweest, maar nu is dat wit al meer dan halfweg om zwart te worden. Zoo'n huiske bestijgt men met een van bamboe-gemaakt laddertje zonder leuning; is men boven gekomen zonder ongelukken en zonder door onder- en bovenstaande, blaffende honden gebeten te zijn dan krijgt men soms vreesaanvallen van door den zwiependen bamboevloer te zullen zakken.

Woont in het overige deel der Minahassa meest één huisgezin in één huis, in Bantik wordt zoo'n huis gedeeld door twee, drie, vier, ja misschien wel meer huisgezinnen, die hier bij dapoers (= keukens) geteld worden; elk huisgezin bestaande uit man, vrouw en een aantal kinderen; ruimte is er dus niet veel voor een ieder, doch als elk 's nachts maar een klein plaatsje op den grond heeft, dan is dat voldoende: het is warm genoeg om het overige deel van den dag buiten door te brengen.

Getrouwd volgens de hier geldende „wettigheid", d.w.z. ondertrouw voor den Controleur en voltrekking door den godsdienstvoorganger, is er nog zoowat niemand: alleen het dorpshoofd (hoekoem toewa), de Inlandsche leeraar (pĕnoeloeng indjil), het tweede districtshoofd (hoekoem kĕdoewa) en een oud-dorpshoofd. Men zegt, dat de mannen wel wettig willen trouwen, maar dat de vrouwen daar geen lust in hebben, want nu zijn zij de baas in huis, doch, zeggen ze, „zijn we getrouwd voor den Controleur, dan zijn wij onze macht kwijt, dan is de man de baas." Eens deden we in Malalajang huisbezoek en waren daar een huisje ingeklauterd van een gezin, waarvan de man getrouw ter kerk komt. Toen

we een poosje hadden zitten praten, vroeg ik: „zijn jelui al getrouwd?" „Neen", was het antwoord, „want we leven pas een jaar samen; we zijn van plan later te trouwen." Ik wees den man er op, dat „later" wel eens te laat kon worden, maar dit geloofde de man niet, want, zei hij ...... „ik bid elken avond om een lang leven." Toch gaat het trouwen op hun manier geheel naar den vorm met bruidschat en voorwaarde dat de man een jaar knecht bij zijn schoonouders wordt; en zoolang ze niet op hun wijze „wettig" gescheiden zijn, laat de echtelijke trouw haast niet te wenschen over, terwijl bij de andere Minahassa-stammen, hoewel wettig gehuwd, het nog te veel voorkomt, dat de huwelijkstrouw geschonden wordt.

Een schaduwzijde van het Bantiksche huwelijk is de vrij gemakkelijke manier van scheiden en van elkaar wegloopen; onbestorven weduwen en weduwnaars zijn er te over en schamen ze het zich allerminst. Dat doet ons Westerlingen nu wel niet aangenaam aan, voor zoover de moderne huwelijksbegrippen nog niet door ons gehuldigd worden, maar wij kunnen de Bantikers, die nog niet zoo gevoelen en denken als wij, er niet al te hard om vallen; hun huwelijk is meer op uiterlijkheden dan op innerlijke verbinding der harten gegrond. Bij een ander huisbezoek kwam ik bij een woning, waarvoor een vrouw stond rijst te stampen. Ik vroeg haar of ze nogal vaak de „onderlinge samenkomst der gemeente" bijwoonde; dit beantwoordde zij toestemmend, maar dadelijk daarop steeg uit de huizen rechts en links een schamper lachen op, waardoor ik dadelijk op het spoor der waarheid kwam. Trouwens op het punt van ja en neen wordt het hier niet nauwer genomen dan in het lieve vaderland maar al te vaak gebeurt: men neemt hier tegenover een, voor spreker of spreekster,

gunstig antwoord maar met een lachend gelaat een gereserveerde houding aan. Ik riep nu eerst de beide uitlachende vriendinnen van de „trouwe" kerkgangster, die dan ook spoedig, op haar manier netjes aangedaan, verschenen en zoo gingen we met dat drietal op de voorgalerij van een huis wat zitten praten. Ik kwam al spoedig op de mannen van haar. De „trouwe" vertelde: „mijn man en ik konden het samen niet best meer vinden en dus zijn we gescheiden; hij woont in dit huis (op welks voorgalerij we zaten) en ik woon in het huisje er naast" (waaruit een der schamper-lachtsters was gekomen). Nummer twee verklaarde: haar man was zoo'n slechte en daarom was ze van hem weggeloopen; terwijl de derde vriendin moest bekennen: „mijn man is van mij weggeloopen"; of hij dat gedaan had, omdat zij slecht was, vertelde ze er niet bij. Of zij drieën erg gebukt gingen onder dat „echtelijk leed", het was niet uit te maken, want ze vertelden het alles met een lachend gelaat.

De begraafplaatsen geven heel iets anders te zien, dan men voor het meerendeel elders in de Minahassa op der dooden rustplaats ziet. Veel orde en regelmaat is er niet op die te Malalajang en de meeste graven hebben boven zich een afdak van aaneengenaaide gedroogde bladeren, rustend op bamboe staken, zoodat men een miniatuur dorpje met kleine hutten te zien krijgt: hoemeer geliefd de doode, hoe beter onderhouden het graf, hoe meer er ook onder dat afdakje gevonden wordt. Belangwekkend is, zoo men tenminste geen spokenvrees heeft, om tegen den avond een kijkje te nemen; men ziet dan onder dat afdakje een brandend lampje en een brandend houtvuur en bij het licht van beide ziet men nog veel meer: een ledikant met een gordijn er omheen, daarin een matras en kussens en vaak daarover heen een

mooi laken met kant naar Indisch gebruik; vóór dat bed een stoel, een tafel met van alles: borden, schalen, kannen, flesschen, al dan niet met eet- en drinkwaren gevuld, ook vorken en lepels; verder op den grond: haardsteenen, potten, pannen, in één woord alles, wat in een inlandsch huishoudinkje te pas komt. 's Avonds worden de lamp en het houtvuur aangestoken, want zoo'n doode ziel, die op het hoofd rondwandelt, moet toch kunnen zien, koken, eten enz.; in één woord, zij leeft als een mensch, met menschelijke behoeften ook na den dood, hoewel ze, ook naar des Bantiks meening, naar Toehan Allah (de Heere God) toe gaat. Een enkelen keer heb ik met de verwanten van zoo'n doode bij zoo'n pas aangestoken graflamp en haardvuur staan praten; ze gaven mij dan steeds den indruk, dat het verlies hen zeer getroffen had; bewogen vertelden ze van het pas gestorven kind, dat op school ging, van den eenigen zoon, die al 18 jaar oud was; vroeg ik, waarom ze dat licht aanstaken, waarom ze die hut onderhielden, dan was het antwoord: „dat is volgens de gewoonte hier in het dorp": vroeg ik verder of ze dan meenden, dat de dooden eten en drinken noodig hadden, dan deed men als begreep men mij niet; op een graf zag ik een Maleisch Nieuw Testamentje, het was het graf van een schoolkind, dat op school dat boekje gebruikt had. Zeide ik tot zoo'n treurende aan het graf: „we houden van avond godsdienstoefening, ge moest ook zien te komen", dan kreeg ik tot bescheid: „ja, maar als er pas een kind (in 't algemeen: iemand) van ons gestorven is, dan past het niet naar de kerk te gaan, want dat is een plaats van vreugde, en vreugde en droefheid kunnen toch niet samen gaan."

De godsdienstoefeningen worden gehouden in de kerk en in de huizen der menschen. Wel den voorganger, die over een goede dosis geduld beschikt; men zal bijv.

de avondgodsdienstoefening, met het oog op de strandhitte, tegen den avond houden; maar op verzoek van bezorgde moeders, die haar zuigelingen ten doop brengen, niet later dan 6 uur. Hoewel er driemaal, met tusschenruimten van een half uur, op een trom (in de Minahassa een zeer gewone manier van de menschen ter kerk te roepen) geslagen is, komt niemand in de kerk, als men niet eerst den voorganger en de hoofden heeft zien gaan; daarna loopt de hoekoem toewa met zijn helpers nog een paar maal het dorp door om de menschen toe te roepen, dat nu tijd wordt om te komen; druppelsgewijs komen een moeder, een vader, een kind, een toehoorder, haast geen toehoorderessen, de kerk indruppelen; is de kerk eindelijk een beetje vol, dan begint men maar, om niet de kans te loopen, dat men te middernacht nog staat te preken. Eerbiedige stilte heerscht er niet direct; schreeuwende candidaatjes, sussende moeders, die maar voor je heen en weer staan te wiegen met het bovenlijf, en kinderen buiten de kerk zorgen wel, dat er leven in de brouwerij is; tot stilte vermanen geeft heel weinig; men sta maar onbewogen als een rots tusschen dat alles in en trachte de beteekenis van den doop duidelijk te maken; daarna wordt tot de doopplechtigheid overgegaan, wat het schreeuwen van het candidaatje nu niet direct doet verminderen; men vraagt naar de moeder; O, die is hier; en de vader? ja, die is in den tuin (het veld) gebleven; „zoo, ja maar dat gaat zoo niet, dan is het beter, dat ge wacht tot een volgenden keer, tot ik weer kom en zeg dan tot den vader, dat hij moet zien meê te komen." Is de plechtigheid tot een goed einde gebracht, dan houdt men een kort preekje en komt men daarna de kerk uit, dan is het laat en dan weet men van vermoeienis des geestes en des lichaams een weinig meê te spreken, zoodat men naar

niet veel meer dan naar rust verlangt. Zoo'n godsdienstoefening in de huizen der menschen zelf heeft ook wel iets eigenaardigs; als om half negen, negen uur een behoorlijk aantal bijeen is, dan is het mooi; ieder die komt, maakt een bevallige buiging voor den spreker (de Bantiker, man zoowel als vrouw is zeer slank gebouwd, zeer blank van huidskleur, heeft zeer regelmatige gelaatstrekken en is sierlijk in bewegingen); telkens komt er nog een, soms juist als alles is afgeloopen.

Dinsdag 24 Juli 1906 was een groote dag voor de gemeente Malalajang. Bij mijn komst in dezen werkkring was het kerkgebouwtje volkomen in overeenstemming met het geheele aanzien van het dorp: onaanzienlijk; 't was een schuurtje, dat al aardig aan het vervallen was. Verder had het plaatsje reeds gedurende meer dan 1½ jaar geen onderwijzer, daar (het was vóór mijn komst hier) de laatste het niet met de bevolking of de bevolking het niet met hem had kunnen vinden: waarschijnlijk was beide wel waar. Op genoemden datum echter kreeg Malalajang een nieuwen Genootschaps-onderwijzer, in den persoon van Pieter Loemĕntoet, en een nieuwe kerk in den vorm van een voor die omgeving flink houten gebouwtje. Daar de nieuwe onderwijzer-gemeentevoorganger in dat gebouw moest bevestigd worden, ging de kerkinwijding aan die bevestiging vooraf. Aan de inlandsche leeraars en Genootschaps-onderwijzers had ik verzocht dien dag tegenwoordig te zijn, vertrouwende, dat men hen in Malalajang met de, ook in de Minahassa, bekende gastvrijheid zou ontvangen; op het laatste oogenblik kwam het verzoek alleen maar de inlandsche leeraars te laten komen, daar er voor zooveel menschen geen plaats was; later bleek, dat men gemeend had, dat al die luitjes moesten overnachten en men schaamde zich in hun huisjes vreemde-

lingen te ontvangen. Al was het een week eten aan hen te geven, daartegen had men geen bezwaar. Later, toen de vreemdelingen er waren, vocht men haast om een gast te krijgen, zag men sommigen niet vertrekken voor ze s middags om 5 uur avondeten gebruikt hadden, dat anders om 7 of 8 uur pas pleegt gegeten te worden en was hij, die geen gast gekregen had, haast boos daarover. 's Maandags te voren waren mijn vrouw en ik gekomen om nog een en ander te regelen. Den volgenden morgen om 7 uur arriveerden in een ossenwagen Mevrouw Ten Hove van Maumbi en de beide dames-onderwijzeressen der Meisjesschool te Tomohon, Schuurmans en Jacobs, die met vacantie waren; verder waren gekomen het Eerste districtshoofd van Bantik met familie, de dorpshoofden van de Bantiksche dorpjes, de inlandsche leeraars uit den werkkring van den Predikant van Mĕnado.

Om 9 uur zouden de plechtigheden een aanvang nemen, maar het werd 10 uur voor het zoover was, dat er kon begonnen worden. Dit geschiedde met het zingen van psalm 118 : 1, 12 en het voorlezen van psalm 146; daarna had de inwijding plaats met een toespraak van mij, waarin ook hulde gebracht werd aan het Eerste districtshoofd, door wiens krachtige medewerking de gemeente nu in het bezit is van een gebouw, dat aan de behoefte voldoet en dat in verhouding tot de andere huizen mooi kan genoemd worden. Het meet lang 6.65 M., breed 9.40 M. en hoog 2.90 M.; het is geheel van hout opgetrokken, met planken vloer (vroeger was moeder aarde de vloer); de zoldering is gevlochten bamboe; het dak wordt gedekt door gedroogde, aaneengenaaide bladeren, een gewone dakbedekking in het binnenland van de Minahassa. Het kerkje heeft ééne deur en geen vensters; in plaats van deze laatste is het bovendeel van

den wand opengelaten en die opening aangevuld met latwerk, dat voldoende lucht en licht geeft. Na de opwekking om het gebouw in eere te houden, door trouw kerkbezoek en door toepassing in het dagelijksche leven van wat in het gebouw gehoord zou worden en na het zingen van een inwijdingsgezang, werd overgegaan tot het bevestigen in zijn ambt van den nieuwen onderwijzer gemeentevoorganger Pieter Loemĕntoet. Hij heeft in Juni het eindexamen op de Kweekschool te Koeranga (Tomohon) afgelegd en werd voor dezen werkkring welwillend afgestaan door den Predikant van Mĕnado, voor wiens werkkring hij de Kweekschool bezocht had. Na de gemeente geluk gewenscht te hebben met de komst van een onderwijzer voor haar kinderen, iets waarnaar ze reeds zoo lang met verlangen had uitgezien, werd den jeugdigen onderwijzer als levenswoord bij het vervullen van zijn ambt voorgehouden Paulus' woord in Fil. 4 : 8 en hem gewezen op de belofte in het daaraanvolgende 9e vers, zoo hij getrouw zou zijn in het bedenken en in het doen van het aanbevolene. De ouders werden vermaand hunne kinderen trouw ter schole te zenden. Na het bevestigend beantwoorden van een tweetal vragen, werd hem des Heeren hulp en zegen toegebeden en toegezongen. Daarna spraken : eerst de nieuw-aangestelde, vervolgens het dorpshoofd uit een naburig Bantiksch dorp, een oud man uit Malalalang en de inlandsche leeraar ter plaatse. Om ca. 11½ uur waren deze plechtigheden afgeloopen. Na den middagmaaltijd zou om 2 uur een gezellig samenzijn in de nieuwe kerk plaats hebben. Om 2½ uur was nog niemand aanwezig; de dames-gasten konden niet blijven ; wel was de Predikant van Mĕnado, Ds. Steller, die 's morgens wegens drukke bezigheden niet op tijd had kunnen zijn, gekomen. We gaven maar het goede voorbeeld om naar de kerk te

gaan in de hoop, dat ook hier voorbeelden zouden trekken. Daarop begon het menschen en menschjes te druppelen. Er was afgesproken, dat men koekjes, pakjes gekookte rijst, koffie, thee in de kerk zou brengen; 't was al halfvier, maar van thee en wat verder mond en maag kon streelen, was nog niets te zien; gelukkig had mijn vrouw nog al een goeden voorraad koekjes meegebracht en dus werd maar een begin gemaakt met de „gezelligheid". Eerst werd gezamenlijk een gezangvers gezongen, toen gaven de kinderen wat te hooren; mooi klonk niet wat gezang moest heeten, maar een genot was het de snuitjes van de kleine zangers en zangeressen te bestudeeren: ze gingen er in op; het zijn leuke, „pintere" kinderen. Na hun — wat we nu maar zullen noemen — gezang, gingen de koekjes rond en sprak Ds. Steller een kort woord om de gemeente geluk te wenschen met haar dubbele blijdschap. Daarna sprak een inlandsch leeraar van een andere plaats en onderwijl kwam men met thee en wat dies meer zij; het was echter niet meer twee, maar reeds vier uur des namiddags. 't Begon nu eerst gezellig te worden; velen hadden een woordje te zeggen; kan anders zoo'n inlandsche redenaar ook wel eens niet het slot vinden, dat was nu niet het geval; met gepaste kortheid zei ieder, wat hij te zeggen had. Men had nog niet veel lust om naar huis te gaan, maar voor hen, die van een andere plaats waren gekomen, was het daartoe toch tijd en dus sloten we de bijeenkomst met het zingen van den avondzang. Hadden wij om 3 uur spijt die ongezellige „gezellige bijeenkomst" te hebben georganiseerd, later en na afloop niet meer, toen het heusch een „gezellige bijeenkomst" geworden was en ieder voldaan huiswaarts ging.

Mij werd later door een mijner inlandsche leeraars gevraagd, hoe ik er toch toegekomen was om te beweren,

dat de Malalajangers de vreemdelingen niet konden ontvangen, want ze waren een en al hartelijkheid geweest. Nu, ik vond het zoo aangenamer dan omgekeerd. Verder beweerde deze bezadigde voorganger: „voor 26 jaar was ik ook in Malalajang, maar het is in die jaren zeer vooruitgegaan."

Dat blijven we hopen, Lezer en Lezeres, dat het in Malalajang steeds mag vooruitgaan, vooral op geestelijk gebied; voorwaar, het is nog geen gemeente zonder vlek of rimpel, maar ik geloof, dat de hoop niet ongegrond is, dat niet alleen Malalajang, doch geheel Bantik meer en meer zal afstand doen van wat het nog aan Heidendom aankleeft, en dat er minder dan nu Christenen naar naam slechts en meer dan nu Christenen naar het hart zullen gevonden worden. Onze hoop worde niet beschaamd, ons geduld verlate ons niet.

DELI-ZENDINC.

I.

Ressort Kaban-djahe (Hoogvlakte).

Het jaar 1906,

door E. J. VAN DEN BERG.

Het Koninkrijk Gods is gelijk
aan een zuurdeesem.

Met een opgeruimd gemoed zet ik mij neder tot het schrijven van mijn jaarverslag, en omdat een jaarverslag den totaalindruk moet geven van het voorbijgegane jaar, met nauwkeurige zekerheid moet teekenen den gang van het werk, daarom ben ik verheugd, maar ook...... daarom vrees ik. Kan ik wel zuiver uitzeggen hoe het met het werk hier staat, is daarvoor de tijdruimte van een jaar, als een gedachte voorbij gevlogen, niet te kort?

Zeker, in zoo'n jaar gebeurt veel. Een zendeling gaat op reis, hij bezoekt posten, hij spreekt met deze en gene, hij werkt in huis en op school, en op zoovele andere gelegenheden oefent hij invloed uit, er gebeurt genoeg, maar de moeielijkheid is de opgevangen beelden te ontwikkelen, te fixeeren; grooter nog is echter de moeielijkheid om reproducties er van te geven en die zoo te rangschikken, dat het een panorama wordt, of met de woorden van hierboven, dat de lezer het stadium voelt van het jaar 1906.

Nu ik mij dus hiervoor ga nederzetten, schijnt de zorg over de blijdschap de overhand te zullen nemen; en vraag ik: „wat is nu een jaar?" Maar meer nog, wijl er door andere zendelingen weleens zooveel meer „zicht- en toonbaar" werk wordt verricht. Ik kan jaloersch worden, als ik hoor of lees van zendelingen, die 10—20

posten onder hun toezicht hebben, die jaarlijks zóóveel doopen en zóóveel huwelijken sluiten enz.

Ik moet den Lezer teleurstellen als hij groote dingen verwacht!

Er is hier weinig gebeurd!

Zoo redeneeren wij! Het is echter de vraag of we zoo mogen redeneeren. Als er weinig zichtbaars tot stand komt is er dan ook weinig gebeurd?

Mij troostte, toen ik deze dingen overdacht, het rustig ontkiemen van de rijstkorrel — het is nu juist onze zaaitijd — heel diep verborgen in het binnenste binnenste heeft er werking plaats; van buiten gebeurt er niets aan de korrel, maar toch......

God ziet anders dan wij!

Daarom zijn we verheugd, want we beseffen iets, heel flauw, van dat hoogere, dieper „zien", en daarom vragen we ons niet af: Leeft de korrel wel, al heeft zij, sinds het zaaitijdstip geen anderen vorm aangenomen.

Moet ik dit jaarverslag zoo schrijven, dan zou ik haast bang zij'n te beginnen, want ik zou dan ook over het karakter van de lieden hier moeten schrijven en over het land met zijne moeielijkheden eveneens.

Ik ga probeeren U eenige reproducties te geven en begin bij Kaban djahe.

Er is hier niets veranderd-...... maar toch als we de data 31 Dec. 1905 en 31 Dec. 1906 met elkaar vergelijken, dan zeggen wij „de korrel mag niet veel veranderd zijn, maar zij leeft!"

Ik denk nu terstond aan de kerstfeestviering en hierdoor zondig ik nu wel tegen de chronologische volgorde, maar in dit verband past het nu juist.

God heeft ons iets doen voelen van de zegenrijke kracht van het Christendom, eene kracht onzichtbaar, maar onwederstaanbaar sterk.

In 1905 kwamen de lui hier ook kerstfeestvieren; toen

zagen ze ook vol bewondering naar den boom, toen luisterden ze ook naar de kerstboodschap, misschien wel grager dan nu, maar nu hebben we gevoeld, dat de lieden veel dichter bij ons staan dan toen, toen nieuwsgierigheid, nu belangstelling; en nu kan het best zijn, dat die belangstelling zich nog voorloopig concentreert om het zendingsgezin, (ik geloof niet, dat een inlander erg analyseert), maar het nieuwe, dat mijnheer en mevrouw en hun medehelpers brengen staat hem of haar aan, en dat is het wat beantwoordt aan zijn of haar zoeken. Dit verlangen openbaart zich kennelijk. Daar zijn onder de vrouwen, die uit den drang des harten naar mijn vrouw komen om allerlei wat in de Zondagssamenkomsten gesproken werd nog eens te bepraten.

We mogen inderdaad spreken van zegen, al kunnen wij nog niet op gevolgen wijzen.

Ik denk aan het doopfeest van onzen jongsten zoon. Wat heb ik toen veel moeten vertellen na de toespraak over de beteekenis van het doopen en toen wij, en allen, die de plechtigheid hadden bijgewoond, thuis waren gekomen en onder het rooken van een strootje en het gebruik van een pruimpje de dingen van den voorbijgeganen morgen nog eens bespraken, werd het ons hoe langer hoe duidelijker, dat de Heilige Geest werkt. Wie zal echter zeggen hoe lang het duren zal, tot het licht doorbreekt? We verheugen ons vooral over de belangstelling van het vrouwelijk deel van de inwoners van ons dorp, die vooral bij het vertoonen van de tooverlantaarnplaatjes bleek. Een groote kring om, voor en achter het scherm, die met belangstelling luisterden naar de verhalen. We hoorden later, dat er over die verhalen nog lang werd gesproken.

Wat ons vooral met goede hoop omtrent ons werk vervult, is de vri ndschap, waarin wij leven met de dorpshoofden van Kaban djahe; ik mocht wel zeggen vorsten,

want één er van altbans, Pa Pělita, bekleedt inderdaad een hooge post. Deze vriendschap is van groote beteekenis, want in de oogen van het volk zijn de vorsten de mannen die het weten, volgen zij ons dan is het voor het volk uitgemaakt, dat allen dit doen moeten. Dat we het vertrouwen genieten van de hoofden en niet alleen van die van Kaban djahe, blijkt ook nog hier uit, dat 4 vorsten ons gevraagd hebben hunne zonen bij ons in huis te mogen brengen, om door ons onderwezen, maar vooral opgevoed te worden.

Dat geeft hoop voor de toekomst!

Ik breng nog even onze kerstfeestviering in herinnering. Met welk een opgewektheid kwamen de luitjes aanloopen, bijeen geroepen door ons klokgelui. Eerst kwamen de vorstenvrouwen, nu niet meer zoo schuw, weldra gevolgd door anderen, vrouwen en mannen, jongens en meisjes. Met welk een opgewektheid werden de kerstliederen gezongen door de schooljeugd, die dapper er voor gestudeerd had, al lang van te voren.

Op verschillende wijzen hebben we toen gesproken tot onze vrienden van Kaban-djahe en Dokan (want van deze nieuwe post waren de scholieren met hun onderwijzer-voorganger voor de kerstfeestviering naar Kaban-djahe gekomen) van Gods groote liefde ook voor Bataks.

Ik moet nog iets vermelden dat tot blijdschap stemde, maar dit is iets van heel anderen aard. Zoo pas zei ik, dat de feestgangers bijeen geroepen werden door de kloktoonen. Wij hebben een klok in Kaban-djahe, nog wel zonder kerk, maar die komt later wel, de klok is er, die elken Zondag aan onze omgeving zegt, dat het Zondag is, maar ook de schare bijeenroept tot het bijwonen van de Godsdienstoefening.

Door de vriendelijke zorg van een Rotterdamsche dame met veel zendingsliefde in het hart, die gesteund werd door de leerlingen van hare Zondagschool — waarop

schrijver dezes ook geen onbekende is — en een onbekenden gever kregen wij in den loop van het jaar een prachtklok toegezonden, heel groot en heel zwaar, waardoor het transport naar onze hoogvlakte zeer bemoeielijkt werd; maar zij hangt nu stil en rustig op haar hooge plaats, met geduld de tijdstippen afwachtende, waarop zij haar plicht mag doen. Deze klok is ons een „sprekend" bewijs, dat er in ons vaderland vrienden zijn die aan de Zending denken.

Ik kan niet over Kaban-djahe eindigen, zonder gesproken te hebben over een deel van ons werk waardoor wij veel invloed op de lui krijgen. Ik bedoel het uitreiken van geneesmidelen. Daar is dit jaar weer een dankbaar gebruik gemaakt van de gelegenheid geneesmiddelen te ontvangen.

Bijna 5000 malen reikte ik medicijnen uit.

Het waren vaak gevallen, die niets te beduiden hadden, maar er waren ook zieken die ik met zorg zag komen en die toch hersteld of bijna hersteld ons weer verlieten. Vaak reikte ik ook medicijnen uit aan lieden, die ze voor anderen kwamen halen, maar dan heb ik dikwijls met de handen in het haar gezeten.

Ik kan hier niet over uitweiden, het zou anders de moeite loonen eens na te gaan welk een invloed men hiermede verkrijgt.

Een belangrijke verbetering heb ik dit jaar aan onze „Kamar obat" aangebracht.

Ik heb namelijk twee kamertjes er aan getimmerd, waardoor ik zieken, die van andere dorpen komen onderdak kan brengen. Deze lieden zorgen dan voor hun eigen eten enz. en ik heb hen onder mijn toezicht, dat in vele gevallen zeer, zeer noodig is daar een Batak van ziekenbehandeling niets afweet. Zoo heb ik nu een jongen man al eenige maanden onder behandeling met een

vreeselijke beenwond, tengevolge van het springen van een dynamietpatroon; en hij is niet de eerste.

Dankbaar zijn de Bataks niet erg, maar toch zijn ze vaak erg gevoelig voor betoonde hulp; als ik een dorp bezoek waar een oud-patient van mij woont, kan ik meestal rekenen op vriendelijke ontvangst althans van dezen.

Maar ik moet ook een en ander vertellen van Boekit, onze eerste bijpost.

Over Boekit heb ik niets dan lof!

In het begin van dit jaar begonnen we aan een huisje voor den goeroe, die na zijn huwelijk met een dochter van den overleden pĕngoeloe van dat dorp een gewoon Bataksch huis — een Bataksche djaboe (deel van een huis) betrok. Al lang was mij dit een doorn in het oog geweest. Onze onderwijzers, die door hunne opleiding wat hooger staan dan hun rasgenooten, verlangen zelf ook naar een eigen huisje, al is het dan ook wat klein, maar voor het behouden van hunnen geestelijken rijkdom is dit ook zeer noodig. Zoo spoedig zakt zoo'n Batak terug!

De lieden van Boekit hebben flink geholpen: hout gesleept en idjoek (= dakbedekking) gehaald. Zelfs van andere dorpen boden ze hulp, die ook gretig werd aangenomen.

In Boekit was nog iets dat reden tot blijdschap gaf. Bijna alle huisgezinnen hebben van het hunne een weinig afgezonderd om den timmerman te helpen betalen. „Wij een deel, de toewan de rest," zeiden zij. Gaarne wilde ik, dat ze op alle plaatsen, waar ik wil beginnen, zoo spraken. Maar zoover zijn we nog niet. Zóóveel voelen ze er nog niet voor, maar aan dit denkbeeld blijf ik wel vasthouden, en ben nu al zeker, dat ze het later gaarne betalen.

Ik ben over Boekit nog niet uitgepraat!

Ik zei al niets dan lof te hebben over dezen post. In het laatst van dit jaar hebben eenige lieden om doop-onderricht gevraagd, en trouw wordt de school door een 8-tal meisjes bezocht.

Zulke dingen stemmen tot dank, want dat wijst op de werking van Gods Geest.

Op den 31en Aug. werd het goeroehuis ingewijd. Dat was een blijde dag. Wat was daar een opgewektheid onder de schooljongens, de genoodigden en de goeroe-familie. Een inlander laat maar zelden toe, dat iemand een blik in zijn hart slaat, maar het was nu inderdaad vermakelijk om te zien, hoe de goeroe en zijn vrouw zich overal lieten zien vragende of er niets te kort was, meelachende als er ook om hun blijde gezichten grapjes werden gemaakt. En dat de goeroe het naar zijn zin had, dat kon ik me voorstellen, maar dat zijn vrouw, nog zoo kort geleden tot ons overgekomen, zich zoo spoedig aanpast, zie dat maakte me stil van blijdschap.

Alles werkte mee om dezen dag tot een vreugdedag te maken. We zaten en...... aten buiten. Gewoonlijk is het Bataksche huis, dat ingewijd wordt de plaats voor het feest; maar een Bataksch huis is berekend voor 8 of 16 gezinnen, dit goeroehuis voor één gezin. Veel nieuwsgieriger dan anders bij een huisinwijding waren de lui nu; er moest uitgelegd worden, waarom de stijlen niet versierd waren, waarom de deelhebbers aan het feest niet gepoetard werden (witte stippen ontvangen op wangen en voorhoofd), waarom mijnheer, op verzoek van den goeroe bad en de lieden toesprak. Waarom dit eten zoo geregeld ging enz. enz. Daar was een massa te vragen, veel dat vreemd was, maar ook veel in dat vreemde, wat insloeg, dat blijkt ons nu.

Ook vergeet ik niet, dat aan de toenadering tot de nieuwe agama (Godsdienst) ook meehelpt de handhaving van den Christenvorst, voor de getrouwe Lezers van onze

berichten geen onbekende, Si Sampe. Eenige vroegere dorpshoofden deden hun oud — indertijd geroofd — gezag weer gelden en meenden reeds het pleit gwonnen te hebben. De Assist.-Resident C. J. Westenberg vond echter geen reden deze vorderingen in te willigen en zoo bleef Si Sampe pĕngoeloe.

Maar wat ook invloed oefene op ons werk, we weten, dat het alles rust in Gods hand en dat Hij alles kan dienstbaar maken aan de uitbreiding ervan.

Ten slotte over Boekit nog, dat we er een gezegend kerstfeest vierden. Ieder wilde zien, ieder wilde hooren, een rustig oogenblikje om te eten had ik haast niet, dan kwam deze wat vragen, dan die wat zeggen.

Boekit belooft de eerstelingen te brengen.

Wij openden ook in Dokan een nieuwen post. Al sinds lang had ik mijn oog op deze zijde van ons terrein geslagen. Dit dorp had nog altijd oude rechten. Indertijd nl. toen de pogingen tot vestiging in Kaban-djahe telkens mislukten stelde Dokan met bijzonder veel genoegen zijn poorten voor ons open. Onderhandelingen werden aangeknoopt, maar weer plotseling afgebroken omdat er geen verhindering meer was in Kaban-djahe. Nog altijd was Dokan jaloersch op Kaban-djahe.

Daarbij komt dat dit dorp het moederdorp is van een landschap. Het is aan den nieuwen weg gelegen en is door zijn connecties met het landschap Goenoeng goenoeng een drukke doortrekplaats. Het zou me te lang ophouden als ik ging vertellen hoe alles verliep vanaf mijn eerste bezoek tot aan de huisinwijding.

Laat ik dit nog zeggen, dat de lieden nog ver van hun voorganger afstaan, maar dit verwondere ons niet, daar we eerst eenige maanden hier bezig zijn; den 24en Oct. werd het goeroehuis daar ingewijd. Maar mogen ze ook nog niet veel begrijpen van ons werk, gewilligheid

om te luisteren en te leeren is er genoeg en om te helpen evenzoo.

Nog zie ik een 30-tal vrouwen een heuveltje, waar het huis zou worden opgetrokken met opgewektheid met de patjol afgraven, en dat alleen omdat de goeroe met een half woord had te kennen gegeven, dat hij dit wilde doen.

Wat een pret onder die vrouwen toen mijn kampil (sirihzakje) onder hen rondging. We waren met de inwijding van dit huis niet zoo gelukkig. Het was een regendag als een Hollandsche herfstdag, de regen joeg ons zelfs uiteen en noodzaakte ons een schuilplaats te zoeken. Maar ofschoon het begin van het programma verongelukte, het slot — het vertoonen van sciopticonplaatjes (Oud- en Nieuw Testament) — viel goed uit. Daar was geen groote lokaliteit, waar we het doek konden spannen, daarom vertoonden wij buiten begunstigd door een donkeren avond.

Teekenen van leven geeft Dokan nog niet, maar de lieden zijn begeerig naar de blijde boodschap, en er wordt een dankbaar gebruik gemaakt van de school, die 19 leerlingen telt. Eigenaardig is het de lieden zelf nu en dan eens toe te spreken. De laatste keer toen ik Dokan bezocht — Zondag vóór Kerstmis jl. — hadden we een bepaald gezellig samenzijn.

De lui komen nog samen in de djamboer (vreemdelingverblijf), daar zetten we ons neder onder het licht van een walmend petroleumlampje. We vingen aan om ± 7 uur en eindigden om 12 uur. Het is merkwaardig hoe Bataks praten kunnen. De meest verschillende onderwerpen werden van alle kanten bezien en aan vragen was geen gebrek.

Zulke avonden, zulke samenkomsten laten een spoor na, al is voorloopig de werking nog verborgen, maar

ook zulke samenkomsten zijn leerzaam voor den zendeling; gewoonlijk ga ik wijzer heen, dan ik er kom.

Eigenaardig is het verschil op te merken tusschen de besproken posten.

Voor Kaban-djahe heb ik veel hoop voor de toekomst, en hoewel de lieden van Kaban-djahe veel dichter bij ons staan dan ooit en er teekenen van leven zijn, toch is Kaban-djahe nog ver van het Koninkrijk Gods. Hiertoe werken allerlei omstandigheden samen. Hier bijv. voelt zich alles vorst, in andere plaatsen als bijv. Boekit niet. De lieden van Kaban-djahe zijn leegloopers, want het past toch niet voor een vorst om te werken — dat wekt ontevredenheid. In Boekit daarentegen zoekt ieder iets te doen. In Kaban-djahe stug-onwillig: in Boekit vriendelijk-volgzaam.

In Dokan is het weer gansch anders. Daar heerscht een zekere vrees voor alles wat hooger staat dan een gewoon dorpeling. Hun pĕngoeloe vreezen ze, maar mij ook nog: overigens is hun aard gemoedelijk.

Eigenlijk kenmerkt deze karaktertrek alle Bataks.

We herinneren ons, als de dag van gisteren, den tijd, dat men ons bang maakte voor de lieden van de Hoogvlakte en nu vragen wij ons af: zijn ze wel ooit te vreezen geweest? In ieder geval komen ze ons van overal opzoeken en vaak vragen ze dan om een goeroe. Helaas, dat we niet meer helpers hebben.

Als de Lezer nevensgaand kaartje bekijkt ziet hij eenige plaatsen met een kruisje aangegeven, die ik graag zou willen bezetten.

Door Pĕrbĕsi te bezetten heb ik invloed op het geheele westelijk deel van de Hoogvlakte, de zoogen. Goenoeng goenoeng.

Maar zoo staat het ook met Tjingkĕs, waardoor ik het oostelijk deel in handen zou hebben......

Zoo werkt hier de zuurdeesem door, verborgen maar zeker en het kan niet anders of na korter of langer tijd is het meel geheel doorzuurd.

Tot nog toe sprak ik over de geestelijke zijde van ons werk, maar ik heb ook nog maatschappelijke zijden te vermelden. Daaronder reken ik in de eerste plaats het toezicht op de kĕde (winkel) aan de Tongkĕh.

Dit toezicht, dat alleen ten doel heeft de Bataks te leeren handel drijven, om hierdoor den Islam te weren, bezorgde mij veel werk omdat de lieden in het geheel niets verstaan van handeldrijven. De zaken moeten dus eerst een tijdje marcheeren willen die lieden er in thuis komen. De vraag is dan ook niet of er veel gewonnen wordt (dat kan ook niet, zij moeten concurreeren met barang (koopwaren-) dragers, die met weinig winst tevreden zijn en geen onkosten hebben); de vraag blijft voorloopig: behouden we het terrein voor den Batak? Is hij dan later door de ervaring geleerd, dan is intusschen de Hoogvlakte van gedaante veranderd en zijn land voor hem behouden.

Niet minder maatschappelijk is een nieuwe tak van werkzaamheid, voor mij in den loop van het jaar geboren.

Onder de vele lijders, die medicijnen kwamen vragen, waren ook vele slachtoffers van de vreeselijke melaatschheid, die hier vrij veel voorkomt en evenals overal gevreesd wordt.

Hoe vaak is mij toen de gruwelijke zelfzucht van den heiden gebleken.

Er kwam dan soms een geheele familie zulk een lijder brengen. Mijnheer moest dien zieke dan maar eens behandelen en hem maar bij zich houden ook, want in zijn dorp stond men niet meer toe, dat hij er woonde. Zelf bang voor besmetting waagden zij er een ander maar aan.

Wel vaak heb ik toen gedacht: Och kon ik op de een of andere manier maar wat voor deze ongelukkigen doen. Totdat de WelEd. Gestr. Heer Westenberg, Ass.-Resident, op een doorreis bij ons logeerde en dit punt ook ter sprake bracht. Hij nam zich voor op de vergadering met de Karo-hoofden ook over deze zaak te spreken en te vragen naar een geschikt terrein, waar water was voor de op te richten kolonie doch dat dan ook niet door andere dorpen kon of mocht worden gebruikt.

Nu zulk eene plaats was weldra gevonden (met een kwadraatje aangeduid op nevensgaand kaartje.)

Alle vorsten van de Hoogvlakte spraken hunne vreugde er over uit. Wel wordt een lepralijder door de Bat. maatschappij uitgestooten, die dan zijn heil zoekt in een schuurtje op een rijstveld of in een bosch, maar zelfs de Bataks voelden, dat door het verzamelen van leprozen op één plaats, het besmettingsgevaar enorm verminderen zou.

De Heer Westenberg zou voor de uitvoering van het plan zorgen, en ik zou het toezicht en de behandeling op mij nemen. De hulp van de Regeering werd nog ingeroepen, maar ofschoon het Hoofd van het Gew. Bestuur zeer met deze plannen was ingenomen, kon toch geen steun worden toegezegd. Voorloopig moet dan deze leprozenkolonie maar heel, heel primitief blijven, totdat we later over fondsen kunnen beschikken en het besmettingsgevaar door doelmatige inrichting nog kleiner kunnen maken.

Voor het voedsel voor de lijders wordt door de bevolking gezorgd. De familieleden van den lijder moeten voor zout, tabak, enz. zorgen, terwijl alle huisgezinnen van de Hoogvlakte eens of tweemaal per jaar een maat gebolsterde rijst er heen brengen, overeenkomende met ongeveer 3 pond.

Dit geschiedt op voorstel van een der groote hoofden: „Wij zijn nu blij, dat de leprozen in één plaats verzameld zijn, laten wij, gezonden, dan voor hun eten zorgen!" zei hij en zoo gebeurt het nu ook.

Er zijn op dit oogenblik 69 lijders opgenomen, die zich, (uitzonderingen — mopperaars zijn overal — niet medegerekend) er eenmaal zijnde veel beter thuis gevoelen dan in de Bataksche maatschappij, waar ieder van hen gruwt.

Ik ben aan het einde van mijn verslag; ik heb getracht U het stadium van ons werk in het nu bijna afgeloopen jaar te doen zien, en hoop, dat U evenals wij gevoelen zult, dat een en ander hoop geeft voor de toekomst; dat we daarom rustig de werking van den zuurdeesem kunnen afwachten, intusschen voortwerkende ziende op onzen verhoogden Heiland, die ons verzekerde, „dat alle macht Hem is gegeven in hemel en op aarde."

Daarom gaan we voort en herinneren ons de schoone woorden van Luther:

Halleluja! God en Heer!
Maak het slapend leven wakker!
Bloei' de liefde meer en meer
Op den grooten wereldakker!
Vader!... trek ons tot Uw troon!
Zegen ons, Gij, 's Vaders Zoon!
en Gij, Geest van Zoon en Vader
Breng deez' aard den Hemel nader.

(Gez. 266 : 3.)

Kaban-djahe, 31 December 1906.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring *Kaban-djahe Hoogvlakte* op ultimo Dec. 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen. Christenen.		Aantal leerlingen op de Scholen. Heidenen.		Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Kaban-djahe..	Si Toehan	5	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45	1	46	40
Boekit	Si Ngĕndĕs..	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	8	31	27
Dokan	Si Mantĕri..	1	1	1	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	—	19	15
.. ..	.. ..	8	2	2	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		16	3	3	2	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87	9	96	82

Voor de opgave,

E. J. VAN DEN BERG.

II.

Ressort Sibolangit.

Het jaar 1906.

door J. H. NEUMANN.

Het jaar loopt ten einde. Hoe snel is het omgevlogen en wat is er geschied in deze korte spanne tijds? Oppervlakkig vrij veel; het werk ging zijn gewonen gang zonder belangrijke stoornissen; het aantal gedoopten was (voor ons werk hier) buitengewoon groot (77 tegen 35 in 1905) en weer eenige nieuwe filialen konden wij vestigen. Maar men hoede zich voor te vroeg gejuich; de toegetredenen waren reeds vroeger onze vrienden, al beslaat ons werk thans weer een grootere oppervlakte en al zijn er nog velen die op den Doop wachten. Van belang was ook de stichting van eene school te Deli Toewa. Dit dorp is de laatste Batak-kampong; wat verder naar „beneden" ligt is Mohammadaansch. Reeds jaren geleden, toen ik deze kampong bezocht, sprak de pĕrgoeloe er over daar eene school te plaatsen. Toen beloofde ik hem niets; onze kracht in de Boven-Doesoen was nog te klein dan dat wij ons verder naar „beneden" konden wagen. In dit jaar bracht de Controleur voor de Batakzaken mij tweemaal een verzoek van den pĕngoeloe over om eene school te mogen hebben. De tweede maal legde de Controleur $ 100 nevens zijn verzoek, daar hij zelf gaarne de tot standkoming zag. Toen meende ik niet langer te mogen weigeren, en binnen korten tijd was er eene eenvoudige school en een goeroehuisje opgericht. Met dit filiaal zijn wij tot de grenzen van de Mohammadaansche streken genaderd. Verder kwam de school te Roemah Kinankoeng gereed en het goeroehuis te Roemah Gĕrat. Ook verzocht mij de

Controleur een onderwijzer voor eene school op de onderneming Gall'ia (Sĕrdang), alwaar vele Bataks als gestraften (voor schuld) arbeiden. Hiertoe zond ik Si Pĕrang, wiens salaris door Zijn Ed. Gestr. betaald wordt.

Ook ten opzichte van de Christenen kunnen wij voldaan zijn. Er zijn natuurlijk ook hier zwakken en sterken, maar op een enkele uitzondering na gaven zij geen reden tot ergernis; behoudens de gedoopten te Boekoem, waar reeds vroeger over geschreven is. Iets nieuws in ons werk was het aanstellen van oudsten (pĕrtoewa). Met het oog op het vertrek van goeroe Ponto, verplaatste ik goeroe Si Kĕlin van Pĕrnangĕnĕn naar B. Awar; maar daar hij nog betrekkelijk jong is, en moeielijk kan optreden tegenover zijn stamgenooten, besloot ik hem een steun te geven in de oudsten. Vandaar dat ik twee oudsten te B. Awar aanstelde; ik deed dit in een bijzonderen middagdienst, legde beiden uit wat zij als zoodanig te doen hadden en verzocht hen toen ten aanhoore van allen of zij het wilden aannemen; zij antwoordden bevestigend, en tot heden toe heeft mij deze stap niet berouwd.

Onder de dit jaar gedoopten was ook de pĕngoeloe van Poewangadja. Hoewel niet behoorende tot de voornaamste pĕngoeloes (pĕrbopans), is hij toch een zeer gezien hoofd wegens eerlijkheid en verstand. Steeds ziekelijk zijnde, deed hij veel aan feesten en plechtigheden ten einde zijn gezondheid te verbeteren; bijna elke maand liet hij den een of anderen goeroe komen om de een of andere plechtigheid uit te voeren. Toen dat alles niet hielp, liet hij door anderen aan mij om geneesmiddelen vragen. Daar hij ons zeer had tegengewerkt, weigerde ik aanvankelijk geneesmiddelen te geven, als hij ze niet persoonlijk aan mij kwam vragen. Hij kwam dan ook en bleek erg verzoeningsgezind. Hoewel ik

hem niet beter kon maken (hij is longlijder) vond hij toch zooveel baat bij mijne geneesmiddelen dat hij opknapte. Ook geestelijk kwam hij ons nader en evenals hij vroeger een ijverig „dienaar der goden" geweest was, zoo ijverig werd hij nu in het leeren en anderen leeren. Hij werd dit jaar gedoopt met zijn gezin; hij drong er op aan spoedig gedoopt te worden, want „ik weet den dag mijns doods niet" zeide hij.

Toen kwamen de pokken. Van April tot Juli was zijne kampong van alle verkeer afgesloten, ook ik ging er niet heen uit vrees de ziekte verder te verbreiden bij mijne vele reizen. Den 1 Juli echter ging ik er heen, sedert lang hadden zich geen nieuwe gevallen voorgedaan. Buiten het dorp, onder een boom, zaten wij op de menschen te wachten. Niet licht zal ik dien Zondagmorgen vergeten. Daar kwamen ze allen aan, eenige vrouwen weenden, ook wij waren aangedaan; daar was zooveel te vertellen — zeven personen waren gestorven, waaronder zes kinderen; en onder die kinderen ook Si Bali, het kind van den pĕngoeloe. Nauwelijks dorst ik er over te beginnen; gewoonlijk toch brengt het sterven van kinderen de ouders geheel in de war. Het is dan ook om krankzinnig van smart te worden, als men denken moet, dat de gestorven kinderen over de aarde zweven, zonder tehuis, zonder eten, zonder beschutting bij koude en regen — heerlijk het voorrecht der Christenen: hunner is het Koninkrijk der hemelen — hunne engelen zien altijd het aangezicht mijns Vaders.

Maar hoe verbaasd was ik te hooren: „Mijnheer, dat sterven van Si Bali heeft mij dichter bij Dibata gebracht" — en met diepe smart vertelde hij mij dat hij zijn jongen begraven had net zooals het kind van den toewan dat onlangs gestorven was." Ja, wij zoeken geen menschen te behagen, ook de Bataks niet, maar op zulke oogen-

blikken gevoelt men, dat men eene plaats in hunne harten heeft veroverd. Zoo zou er meer te noemen zijn, maar laat dit als kijkje op onzen arbeid voldoende zijn.

Meer dan vorige jaren werd ik, zoowel bij heidenen als christenen geroepen als zij hun kind voor het eerst naar de badplaats wilden brengen (pětělajokěn, zie Med. deel 38, pag. 8). Zij wilden dan geen heidensche gebruiken meer volgen, maar maakten een maaltijd en verzochten mij dan met hen te bidden, dan was hun „hart vast." Als ik eenigszins kon voldeed ik aan hun verzoek, anders zond ik den goeroe. Verder wilden ze mij gaarne wel overal bij hebben, bij trouwen enz. maar daar kon ik niet altijd aan voldoen.

Mogen wij dus van vooruitgang spreken, toch waarschuwde ik reeds in den aanvang voor al te vroeg gejuich. Wie de politieke kaart van het land kent zal moeten toegeven dat het Christendom nog een harden strijd zal hebben wanneer niet de groote Hoofden overgaan. Om dit te illustreeren het volgende: de bovengenoemde pěngoeloe liet zijn gansche gezin doopen, behalve zijn vermoedelijken opvolger, zijn oudsten zoon!! Als reden gaf hij op dat die jongen ongelukkig getrouwd was en wachtte tot zijne vrouw zou overgaan. Maar ik voelde er een andere reden in, als nl. het Chistendom eens te niet ging, dan zou zijn zoon, ongedoopt zijnde, weinig gevaar loopen. Nogmaals wil ik er op wijzen dat onze kracht hier zoo klein is ten opzichte van de taak die vervuld moet worden. Jaren lang reeds vragen de bewoners der oeroengs těrbanaman, Binge, Siněmbah en verder naar Timoer toe om onderwijzers. Moeten wij maar altijd van die menschen nog een jaartje geduld vragen, en dan nog een jaartje, en dan nòg één? of als ze bij de Mohammadanen onderwijs gaan vragen, zeggen dat dit niet goed is, zonder hun wat anders te

geven? Nu is er gelegenheid om ons daar overal neder te zetten, maar zal die gelegenheid nog lang duren?

Ook op maatschappelijk gebied zagen wij drang naar vooruitgang. Op zes verschillende plaatsen wordt thans eens of twee malen per week markt gehouden. De geest des handels schijnt over de Bataks gekomen te zijn. Alles wil handelen, alles wil winkels bouwen. Zoo zijn er te Sibolangit zes winkels gebouwd of nog in aanbouw; wie daar al die goederen zal moeten koopen, weet ik niet en een „krach" zal daar wèl het onvermijdelijk gevolg van zijn. Maar toch mogen wij over die teekenen van leven blijde zijn, iets goeds zal er wel uit voortkomen. Ook de rijstbouw op sawah's gaat steeds vooruit, daar wordt thans al heel wat rijst door de Bataks verkocht. Ook hier hielpen wij waar wij konden. Voor al deze dingen vindt de bevolking krachtige steun en hulp bij den WelEd. Gestr. Heer Kok, Controleur voor de Bataksche zaken.

Over de scholen valt niet zoo heel veel nieuws te vertellen; het schoolgaan is nog te veel aan eigen zin en lust der kinderen overgelaten dan dat er van geregeld onderwijs sprake zijn zou. Ook zoovelen komen om spoedig wat lezen en schrijven te leeren, en als zij dan in eigen oog knap genoeg zijn, verdwijnen zij. Vergeefs is dit niet geheel, want wat eenmaal met onzen arbeid in aanraking is geweest, komt toch later weer bij ons terug. Bij de Christenen kon ik echter bespeuren dat zij vrij trouw hunne kinderen naar school zonden. Op de nieuwe filialen herhaalde zich de oude geschiedenis, eerst een groote toeloop, dan blijven er langzamerhand velen weg, totdat er ten slotte een troepje getrouwen overblijft.

Aan de kweekelingen kon ik niet dan ongeregeld lesgeven. De filialen vermeerderden, de ge-

meenten eveneens, — dus er bleef niet veel tijd voor hen over. Met de twee kweekelingen van het vorige jaar, zette ik de lessen voort; een daarvan, Si Mĕrpĕh stond ik aan Br. van den Berg af al's helper. In den loop van dit jaar nam ik er vijf nieuwe bij, waarvan een in November wegens ziekte ons verliet. Bij deze vijf waren er twee bij wijze van aspiranten; terwijl van de anderen er een was uit de pĕngoeloekinderen en een uit de kampong Sibolangit (extern). Dit jaar sloot ik dus met 5 kweekelingen.

Met de kinderen der pĕngoeloes ging ik op de gewone wijze voort. Einde van dit jaar waren er zeven. Veel last veroorzaken de ouders die om de nietigste reden dikwijls de kinderen komen halen en dan dagen lang (soms weken en maanden) thuis houden. In de twee jaren dat ik er nu mede bezig ben heb ik er reeds 17 opgenomen, maar slechts 9 van overgehouden. Wij hopen dat bij de komst van den nieuwen Br. zendeling alles wat het onderwijs betreft op solieder basis zal geregeld worden.

Hiermede hebben wij genoeg gezegd aangaande den algemeenen toestand, volge dus nog eenige korte mededeelingen aangaande de afzonderlijke posten.

Sibolangit.

Dit jaar werden hier weder twee gezinnen gedoopt. Door vertrek naar de Hoogvlakte verloren wij eenige gezinnen, maar dit verlies werd door die gedoopten weer eenigszins geneutraliseerd. De pĕngoeloe vertoonde veel neiging om zich bij ons aan te sluiten, maar hem zit het opium in den weg. Overigens zijn wij hier op een punt gekomen, vanwaar weinig uitbreiding meer in het zicht is. De school werd nogal bezocht, maar het kon veel beter; dit geldt ook van de kerk. Door twee

gevallen van pokken moest ik de school eenigen tijd sluiten. Ik sloot zelf mijn erf af volgens den adat en toen ik de afsluiting ophief was ook weer de vrees bij de menschen geweken.

Poewangadja,

vlak bij Sibolangit gelegen, ging dit jaar ook vooruit wat school- en kerkbezoek betreft. De goeroe bleef steeds nog te Sibolangit wonen.

Tandjoeng Bĕringin.

De opkomst in de kerk was minder goed, de school werd vrij goed bezocht. In October probeerde de goeroe weer eens overdag sch ol te houden. De doopcandidaten trokken zich terug. De jeugdige pĕngoeloe sprak den wensch uit gedoopt te worden. Hoewel hij een der voornaamste Hoofden is, zou zijn overgang toch maar een twijfelachtige aanwinst zijn, wegens zijn zwak karakter. Ook zou ik wenschen dat de goeroe wat krachtiger optrad jegens de menschen en hun meer zijn wil oplegde.

Doerian Sĕroegoen.

Het werk lijdt daar onder de wisseling van goeroes. In Februari vond ik een gezin te Tandjoeng Bĕringin, dat bereid was er'heen te gaan, de man Si Moewat was wel in staat als goeroe op te treden. De school ging nogal en van omliggende dorpen kwamen verscheidene kinderen om te leeren. De nieuw aangestelde pĕngoeloe (Si Djembang), een oud-leerling van de school van Boeloeh Awar, wil met zijn gezin gedoopt worden.

Boeloeh Awar.

Hier konden dit jaar 44 zielen gedoopt worden, er werden ook twee oudsten aangesteld. Tot heden heerschte

er een aangename geest onder de christenen en overstelpend waren de bewijzen van liefde die men goeroe Ponto bij zijn vertrek bewees. Elders hoop ik nog eens op de werkzaamheden van dezen goeroe terug te komen. Of de nieuwe goeroe (Si Kĕlin) dezelfde takt zal hebben om met de menschen om te gaan moet nog blijken. Ook de indertijd uitgeslotenen, Si Nese en Si Nĕgĕl, kon ik weer in de gemeente opnemen.

Roemah Gĕrat.

De gemeente breidde zich niet uit; iets wat ik niet verwacht had. Ook kwam zij hare belofte niet na om een schoolgebouwtje te bouwen. De school wordt nu gehouden op de voorgalerij van het goeroehuis, dat er nu niet zoo geschikt voor is. Daar zij echter beloofd hebben een schooltje te bouwen houd ik hen aan hun woord, al zal ik zelf wel hulp moeten bieden. In het naburige Pĕnoengkirĕn gaf de goeroe tweemaal per week les aan den pĕngoeloe (Pĕrasi), daar deze zeide Christen te willen worden. Toen echter ook hij knap genoeg was, gaf hij den goeroe te kennen hem niet meer noodig te hebben. Alles kan de Batak gebruiken, behalve godsdienst.

Roemah Kinangkoeng.

Den 18en Maart had de schoolinwijding plaats; tevens zou de pĕngoeloe gedoopt worden, maar van den doop kwam niets, de pĕngoeloe trok zich terug. Kerk en school laat ik door den goeroe van Boeloeh Awar waarnemen, voorloopig acht ik het niet noodig een goeroe daar aan te stellen. Achteraf gezien is het misschien een goede leiding Gods geweest, dat de pĕngoeloe niet gedoopt werd. De man die vroeger een en al nede-

righeid was, is thans nu hij er „bovenop" is nogal heerschzuchtig geworden. Ook hier geldt het woord des Heeren: „niet door kracht of geweld maar door Mijnen Geest."

Deli Toewa.

De jongste der filialen bestaat uit twee kampongs, die samen een flinke kampong vormen. Dat deze kampong op de grens van het Mohammadaansche gebied ligt is reeds te merken aan de bewoners. Daar is de taal al rijkelijk voorzien van Maleische woorden, enkele kinderen dragen Maleische namen, ook de vrouwen spreken wat Maleisch. Het ërtoetoer, de gewone Bataksche wijze van kennismaking is reeds in onbruik en het optreden der menschen is reeds lawaaierig en eenigszins grof. Men moet hier dan ook veel meer als „toewan" optreden dan in de Boven-Doesoen. De school had het gewone verloop, eerst druk bezocht, daarna gestadig afnemende. De goeroe, dien ik er plaatste is iemand die niet veel opleiding genoten heeft, maar hij deed toch zijn best. Ik gelastte hem zich tot de jeugd te bepalen en alle twistgesprekken te vermijden. Veel kon ik voor dezen post niet doen, ik hoop op betere tijden.

Sinëmbah.

De posten in Sinëmbah gelegen wil ik eenigszins afzonderlijk plaatsen; moeielijk te bereiken van Sibolangit uit, en door de natuurlijke ligging (behalve Boekoem) van ons ander arbeidsveld als afgesloten, moet dit terrein mettertijd een eigen zendeling hebben, die dan ook verder kan gaan, de kanten van de oeroeng Tandjoeng Ngoeda enz. uit. Alles is daar bereid onderwijzers op te nemen en wil zelf scholen bouwen.

Van

Boekoem

valt nog steeds niets nieuws mede te deelen. Daar echter de kinderen nog al naar school willen en er van de volwassenen voorloopig geen toenadering valt te verwachten, besloot ik de school beter in te richten om ze aantrekkelijker voor de kinderen te maken. Dat zal eenige kosten met zich medebrengen, maar ik hoop dat dan daar ons werk meer in aanzien zal komen. Ook in het nabijgelegen Tjingkam ging de goeroe schoolhouden of kwamen de kinderen naar Boekoem.

Si rĕngit-rĕngit.

Hier deed de goeroe eenige droevige ervaringen op aangaande den Sibajak; zijn kind was ziek en ten einde raad gingen zij een heidenschen goeroe halen met al den aankleve van dien. Het kind stierf en dit schijnt hen beiden weer tot betere gedachten gebracht te hebben. Overigens bleef de toestand dezelfde.

Pĕrnangĕnĕn.

In Juni besloot ik dit filiaal op te heffen, daar ik den goeroe voor Boeloeh Awar noodig had. Maar nu teekenden de menschen daar protest tegen aan: men zou de kinderen naar school zenden en drie gezinnen die reeds vroeger het onderwijs gevolgd hadden, wilden gedoopt worden. Dit was een ongedachte omkeer en goeroe Tampĕnawas met Pa Tolo togen vol moed aan den arbeid. Daar echter goeroe Tampĕnawas het heen en weer loopen onmogelijk kon volhouden, zond ik in September den jeugdigen onderwijzer Si Ngĕrah om aldaar school te houden. Tot heden is de school goed bezocht

en in November werden drie gezinnen gedoopt. Moge dit goed begin ook een goeden voortgang hebben. Goeroe Tampĕnawas moet zeer geprezen worden voor zijn activiteit in dezen. Men wordt in deze oeroeng ongeduldig; zoovele plaatsen die sedert jaren om onderwijzers vragen en maar steeds getroost worden met schoone beloften. Tot ver naar Timoer toe was er vraag naar onderwijzers, maar al had ik goeroes, ik zou daar niet beginnen; het is een apart veld voor een zendeling. En noodig is het dat daar ernst met het werk gemaakt wordt, getuige wat ik overneem uit het dagboek van goeroe Tampĕnawas: ,,In de bale (vergadering der Hoofden waar recht gesproken wordt) zeide een pĕngoeloe, in het bijzijn van alle andere Hoofden, tot den Sibajak van Si rĕngit-rĕngit: ,,Waarom ben jij Christen geworden? Stellig is het voor ons Bataks beter Sĕlam te worden." Zoo iets zegt niet een Hoofd in een volle vergadering als hij niet bijzondere plannen heeft." Ook ontving ik een brief van goeroe Tampĕnawas waarin hij mij mededeelde dat te Oedjoeng Sinĕmbah een Maleier aan den pĕngoeloe onderwijs gaf. Kort en goed besloot ik Si Djĕnĕng er heen te zenden om vlak bij dit dorp eene school op te richten, nl. te Boeloeh Bĕlin, daarmede zouden dan allen gebaat zijn en mogelijke gevaren afgewend. Eigenlijk was Si Djĕnĕng voor Sibolangit bestemd; maar wat te doen, men kan toch maar niet gelaten aanzien dat de vijand ons terrein gaat bezetten? Ook te Pintoe Bĕsi staat een schoolgebouwtje kant en klaar, een goeroe is er niet, goeroe Tampĕnawas gaat er af en toe heen om school te houden.

Wij zijn aan het einde van ons verslag gekomen; het is langer geworden dan wij dachten. Wij wenschten meer te hebben gedaan, meer ,,intenser" gewerkt te

hebben, maar werden vaak verhinderd door ziekte en allerlei wederwaardigheden. Daar moest zooveel gedaan worden, dat half of ongedaan bleef; en vaak kwam de vrees op: zullen wij het hier op den duur volhouden! Het zware terrein, de sombere wegen, het loopen in natte kleeren, — de wegen als men ze zoo mag noemen — alles werkt mede om de lichaams- en geesteskrachten te ondermijnen. En toch — van Deli Toewa tot het Tobameer is alles nog goed Bataksch, dat kan, neen dat moet tot het Christendom gebracht worden. Het gaat niet aan om de Hoogvlakte als zendingsveld te kiezen en zich rechts en links door den Islam te laten insluiten. Een blik op de kaart zal ieder overtuigen welk een oppervlakte die Doesoen beslaat en als door alle zendelingen met klem betoogd is dat de Doesoen van het grootste gewicht is, dan was daar geen gemakzucht in het spel. Door de vestiging van eene school te Deli Toewa is de verbinding tusschen Medan en de Hoogvlakte een feit geworden. Wat tusschen deze posten ligt kunnen wij nu als ons terrein beschouwen, maar waar zijn de arbeiders? Het heidendom op ons terrein stort in en is der verdwijning nabij, heidensche feesten en plechtigheden worden zeldzaam en toen onlangs een oude man stierf kon men in een omtrek van vijf uren geen fluitspeler vinden om volgens heidensche wijze de begrafenis te leiden. Maar dit is negatief resultaat. Alleen door ijverig te arbeiden kunnen positieve resultaten bereikt worden; want men bedenke dat men hier meer met bijgeloovige atheïsten dan met heidenen in den gewonen zin des woords te doen heeft. Er bestaat een „geel gevaar", maar ook een Mohammadaansch gevaar", te gevaarlijker omdat het om de edelste goederen der menschheid gaat. Laten de Christenen waakzaam zijn en boven alles werkzaam om te behouden wat te behouden is. Waakzaam en werkzaam — dan zal God van den hemel het ons doen gelukken!

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring *Sibolangit* op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Sibolangit..	Si Malap	8	7	7	6	28	2	2	4	2	10	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	3	30	2	40	24
TandjoengBěringin	H. Pěsik	6	6	6	6	24	—	1	1	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	1	32	5	42	15
Boeloeh Awar	N. Ponto	13	14	15	10	52	9	13	13	11	46	—	—	—	—	1	33	1	—	1	6	2	16	—	24	14
Doerian Siroegoen	Si Moewat..	2	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	16	2	18	7
Roemah Gěrat.. ..	Si Lamlami	5	6	6	6	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	2	14	1	20	7
Boekoem	Martin L. Sirěgar	2	2	6	7	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	34	—	34	14
Pěrnangěněn.	Si Ngěrah	5	5	4	4	18	3	3	1	2	9	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	31	7	40	24
Si Rěngitrěngit ..	R. Tampěnawas..	3	3	3	—	9	1	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	10	—	10	8
Poewangadja.	Si Moermoer.. ..	1	1	1	3	6	1	1	1	3	6	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	13	1	15	10
Deli Toewa..	Si Nagang..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	23	—	23	15
Roem. Kinangkoeng	.. ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	9	—	9	6
Onbek. m. woonpl.	.. ..	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		45	43	48	42	182	16	21	20	20	77	—	—	—	—	1	33	2	—	11	19	10	228	18	275	114

De opgaven aangaande de scholen loopen niet over het geheele jaar; bij de weinige veranderingen in het schoolbezoek geven ze toch een vrij getrouw beeld daarvan.

Voor de opgave, J. H. NEUMANN.

Een bezoek op Dammer (Zuidwester-Eilanden),

door J. H. LETTEBOER.

Br. Letteboer, die gedurende acht jaren op Savoe werkzaam was werd in 1904 hulpprediker te Waai op Ambon. Tot zijn werkkring aldaar behooren ook de eilanden Dammer, Teon en Nila.

Uit een schrijven van hem, dd. Waai, 20 September 1906, deelen wij het volgende mede over een bezoek aan Dammer, op welk eiland hij voor de 7 gemeenten zeven helpers heeft: 2 inlandsche leeraars, die door het Gouvernement bezoldigd worden, met eene bezoldiging van *f* 25,— 's maands, die opklimmen kan tot *f* 40,— en 5 goeroe-djamaät (gemeente-onderwijzers, tevens voorgangers), die *f* 15,— 's maands ontvangen, welke kosten voornamelijk gedragen worden door het Evangelisatie-fonds „Ambon". Op Dammer zijn weinig heidenen meer. Het getal gemeenteleden bedraagt 1796 (802 mannen en 994 vrouwen), dat der schoolkinderen 298 (184 jongens en 114 meisjes). Een en ander ontleenen wij aan den staat der gemeenten en scholen over 1905, gevoegd bij genoemd schrijven.

En nu over zijn bezoek.

Ik breng u naar Dammer. Verwondert u dit? Nu, laat ik u mogen herinneren, dat Dammer met nog een paar eilanden gesteld is onder het toezicht van den hulpprediker van Waai, die minstens eenmaal per jaar de gemeenten aldaar heeft te bezoeken. Naar Dammer,

herhaalt ge, nu ja, wat zou dat? O, gij huivert wellicht voor die zeereis in een inlandsch prauwtje, en denkt daarbij aan het verhaal, Mededeelingen VI bladz. 141, dat: „Zendeling Heimering op Letty eerst 29 Maart 1830 het overlijden van den zendeling Le Bruijn vernam, dat op het nabijgelegen eiland Timor reeds op 29 Mei 1829 had plaats gehad." De tijden zijn veranderd en de scheepsgelegenheden zijn veel verbeterd. Op deze eilanden is nu een geregeld bootverkeer. Wij nemen plaats op een mailstoomer der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, en na een reis van 4 dagen zijn wij ter bestemde plaats. Dus toch nog 4 dagen! — ja — maar dat komt, dat onze boot nog verschillende andere posten aandoet, Banda, Toeal e.a. Schat ik den afstand niet geheel en al mis, dan zou de vaart Ambon-Dammer in ± 30 uur stoomens volbracht kunnen worden. Wij gaan dus een vluchtig bezoek brengen aan Dammer. Gij kent het nog niet, niet waar? Nu, kijk maar eens goed. Van Ambon uit stoomen wij de oostelijk van Dammer gelegen eilandjes Nila en Teon voorbij (ook tot het ressort van den hulpprediker van Waai behoorende). Van verre ziet gij reeds den steeds rookenden berg op het eiland. Wij ankeren te Woeloer, de hoofdplaats op de oostkust, waar ook de Posthouder, de vertegenwoordiger van het Gouvernement, gevestigd is. In den drogen tijd kan de boot hier heerlijk binnenkomen, maar in den regentijd ankert zij op de zuidkust, bij Batoemerah. Het eiland is bergachtig, rijk aan prachtige wouden, rijk aan steenen, maar arm aan water, gelijk trouwens al deze eilanden. Het water van Dammer heeft nu nog het gebrek, dat het vol is van zwavel, zoodat uwe rijst, uw kopje thee, in dat water gekookt, steeds den zwavelsmaak doet proeven. Putten heb ik nog niet gezien. Woeloer heeft een bron; bij Koemoer is een groote rivier,

die beide evenwel in den drogen tijd droog zijn. Vruchtbare grond is er weinig, hoofdzakelijk groeit er turksche tarwe en pisang. De bevolking — op het eerste gezicht — doet een afkeer bij u ontstaan. Zij is lui, vies. Gij zijt nog al niet kieskeurig; nu, dat is maar goed ook — maar toch — stel u bijv. het kleine kerkje van Woeloer voor, gevuld met ± 200 menschen; straks moet gij dicht bij de lui zijn, bij Doops- of Avondmaalsbediening; 't is niet alles. Van baden heeft met een afkeer; zeep, vooral zoo noodig voor die ongezonde (??) huid, gebruikt men niet en die enkele kleeren, één stel voor de kerk slechts, worden jaar en dag gebruikt, zonder ze te wasschen. De behoefte der bevolking is uiterst gering: djagoeng, pisang en in 't wild groeiende planten. Ziedaar de hoofdschotel. Een enkele maal, maar dan bij extra buitengewone gelegenheden: rijst met varkensvleesch. Vechten, ja, daar houdt men van. Voor enkele jaren nog, tusschen de twee dicht bij elkaâr gelegen kampongs Woeloer en Kelih, en dan met pijl en boog. Thans houden onder ons Bestuur die binnenlandsche oorlogen op. De kleeding bestaat grootendeels uit de bekende „tjawat" (schaamtegordel). Alleen de Christenen zijn begonnen, met niet alleen naar de kerk kleeren te gebruiken, zooals dat de gewoonte hier is in het Ambonsche, doch ook andere dagen, wanneer men in de negerij is, en dus niet naar de velden gaat. De huizen zijn primitief, laag, donker. Hier houden niet alleen menschen, maar ook dieren als varkens, geiten, kippen hun verblijf. Die huizen dienen voor drie doeleinden: woning, stal en keuken. Huisraad is er niet. Eene verhevenheid, een soort bank van bamboe voor de huisgenooten, deze doet dienst voor ledikant en tafel. Daaronder loopen de dieren en ginds in den hoek is de haard. Wat moet toch zulk een woning zijn voor ouden, zieken,

zwakken, kinderen — vreeselijk niet waar? Een groote nap, van een klapperdop, dient voor bord en kopje. Handen bij het eten doen dienst voor mes, lepel en vork; de buitenste vlakte der hand is het servet. Industrie is er niet, landbouw evenmin, voortbrengselen 't zelfde. Wat staat dat leven nog laag!

Maar wij hebben nog andere belangen. Ons werk, niet waar, dat interesseert ons meer, dan de natuurlijke gesteldheid van land en volk.

Nu het is te begrijpen — bij zulk een toestand is er nog veel werk — en gelukkig er wordt veel gewerkt. Thans zijn er op Dammer alleen 7 gemeenten met 6 inlandsche gemeentescholen. Als mijn vrienden in het bezit zijn der Mededeelingen, dan zou ik toch wel gaarne hebben, dat zij eens eventjes deel 28 ter hand namen, en bladz. 29 opsloegen. Daar vindt ge een statistiek van de Inl. Christengemeenten op de Ambonsche-, Aroe- en Zuidwester eilanden op 1 Jan. 1882. Toen op Dammer 3, zegge drie zielen, geen enkel lidmaat, geen enkele school. En nu, na 25 jaren, voor Dammer bijna 2000 Christenen met ruim 250 lidmaten. Binnen ± 25 jaren! Maar daar komt de mopperaar, de rekenmeester aan, en zegt: „mooi — wat mooi — nog geen 100 zielen per jaar. Juist, maar zij, die gelooven, haasten niet. Zij weten, dat in den grond der zaak het Koninkrijk Gods niet gemeten wordt naar lengte en breedte, maar wel naar hoogte en diepte. En of dan die hoogte zoo hoog en die diepte al zoo diep is? O neen, het Christendom van Dammer is een vereeniging van gedoopte heidenen. Maar mag ik vragen: waarom wordt toch van onze Christenen van 25 jaren zooveel geeischt? Waarom de volmaaktheid geeischt van anderen, daar wij — zegge wij — de volmaaktheid nog lang niet bereikt hebben. Vraagt liever: is al ons werk hier te vergeefs? en dan

spreken die getallen een duidelijke taal, niet alleen in 't algemeen, maar met eene vingerwijzing ook naar de diepte. Zeker, ook onder die getallen zijn zielen, bij wie het blijkt: het Evangelie van Jezus Christus is een kracht Gods tot behoudenis." Daar is bijv. in Woeloer de „orangkaja" (het negorij-hoofd). Wij zeggen: een dom, een vuil man, en toch wat drukte hij in gevoelvolle woorden tegenover mij zijne blijdschap uit, dat hij Christen was, en nu kon leeren. Wat heeft reeds het aanzien van zijne negorij eene verandering ten goede ondergaan. De heidensche foso's (feesten), waarbij, naar men wil. vroeger op Dammer ook wel eens menschen zijn geslacht, zijn nu reeds jaren lang niet meer gehouden: de sterke vesting van het heidendom, dat nog steeds zijn kracht vond in het blijven bestaan en het vereering genieten van de afgodsbeelden, is gesloopt, daar ik deze afgodsbeelden, leelijke houten gedrochten, bij mijn laatste bezoek in 1905 te Batoemerah — het laatste broeinest — heb kunnen neerhalen, waardoor Dammer van die beelden gezuiverd is. Het leven wordt zindelijker, ook de huizen (Koemoer vooral) beter; het huwelijksleven reiner; orde, rust, welvaart keeren in; men begint te gevoelen het verschil tusschen voorheen en thans.

De inlandsche helper heeft veel te doen. Behalve de drie wekelijksche godsdienstoefeningen al de catechisatiën voor jong en oud, en dan de scholen, iederen dag van negen tot één uur; daarbij komt nog zieken- en ander huisbezoek; leiding bij de begrafenis enz. — en dit alles voor *f* 15,— 's maands. Hier is dus geloof en liefde noodig, want waarlijk, het geld verzoet hier den arbeid niet. O, ik houd er mij van overtuigd, dat al de BB. zendelingen en hulppredikers met mij de hand boven het hoofd onzer goede helpers houden. Dat de

vrienden in Holland het toch nooit vergeten, dat, wat de zendeling of hulpprediker doet, naast God, zooveel van den arbeid onzer helpers afhangt.

Onze scholen wachten op bezoek. Op Dammer alleen zijn 6 scholen met ± 300 ingeschreven leerlingen. Vier genieten subsidie, een heele steun voorwaar. Gij ziet, het gebouw is geheel ingericht naar den plaatselijken bouwtrant: atapbedekking, planken bewanding, waarin openingen voor licht en lucht; de vloer bestaat uit aangestampte aarde. Het meubilair is niet weelderig, maar alles: zitbanken, borden, kast, telraam, platen voor wandversiering, en in de kast: leer-, lees- en schrijfbehoeften, alles in voldoende hoeveelheid aanwezig. En beschouw nu die kinderen eens. Hoe ordelijk is dat binnenkomen; hoe stil gaat ieder naar zijne plaats. De kleeding (de schoolkinderen moeten gekleed zijn), bij sommigen wel getuigende van vele en langdurige diensten, is toch schoon; 't is te zien, allen hebben gebaad; de meisjes het haar netjes opgemaakt. De meesten brengen een klein fleschje, anderen een klapperdop met water mee: dat is voor het schoonmaken van de lei: want dat mag niet met de „tong" gebeuren. Daarom hebben allen dan ook nog een lapje; verder een liniaal en is de griffel netjes aangepunt. Ja zeker, kleine dingetjes hé, maar daarop moet juist in het zendingswerk zoo worden gelet. En als nu straks de onderwijzer met zijn stokje op de tafel slaat, ten teeken dat de school beginnen zal, hoe netjes staan dan allen op, ook die kleine kleuters daar, die nog niet zijn ingeschreven, doch met een broertje of zusje meekomen, opdat deze niet behoeven thuis te blijven om op de kleinen te moeten passen, als vader of moeder naar de velden zijn. Ieder voegt zich bij de stem van den meester op de ruimte bij het bord, en nietwaar, uit deze monden

klinkt het aardig, zoo niet aandoenlijk, dat driestemmig gezongen. „Veilig in Jezus' armen", of „De beste Vriend is wel daarboven." En na den zang, ziet, dan vouwen al die kinderen hun handjes en sluiten de oogen en doet een van de jongens of meisjes der hoogste klasse een kort gebed in de landstaal (dit mag niet van buiten geleerd zijn); en dan, ja dan vraag ik mij zelven af: „Heer, zoudt Gij deze kleinen niet zien, niet hooren?"

Mijne vrienden, ik heb U Dammer willen laten zien. Oppervlakkig, vluchtig, ja maar, 't is ook Uw eerste bezoek, en dan wil men liefst een algemeenen indruk hebben. Later nog eens weer en dan meer naar de diepte. Maar nu, welke is dan Uw algemeene indruk? Allereerst, waar gij nu iets van Dammer hebt gezien, zult gij wel eens willen denken aan die geheele eilandengroep, die „Zuidwester" genoemd wordt, met hare duizenden Christenen, met hare helpers, met hare schoolkinderen, maar helaas, ook nog met haar „braakliggende gronden", met haar heidendom, met hare afgodsbeelden. Wat gedaan wordt, wat gij gezien hebt van Dammer, het moge Uw hart vervullen van dankbaarheid, dankbaarheid, dat gij hebt mogen zien, bij dit vluchtig bezoek, ook hier op Dammer die eeuwige waarheid: „Gods woord keert niet ledig weer." Welnu, wat ik verzoek, niet alleen Uw geld, maar die indruk moge uw ijver aanvuren in en Uwe gebeden vermeerderen voor het zoo ruim gezegende zendingswerk. Gedenk daarbij ook onzer, onze helpers, onze Christenen op „de Zuidwester!"

—

Wongså Karijå van Wotgalih,

door S. LUINENBURG.

Begin Mei ontving ik een aangenaam schrijven van den missionnair-predikant Zwaan van Djocdja aangaande zekeren Wongså Karijå, inlandsch christen, afkomstig van Midden-Java. Hij berichtte mij, dat W. K. ten zijnent was geweest, met het verzoek of hij niet genegen zou zijn eenige Javanen, die door W. K. met het Evangelie bekend gemaakt waren, den heiligen Doop toe te dienen. Daar Wongså Karijå in het Madioensche woont, kon Ds. Zwaan dát verzoek niet inwilligen, omdat het buiten zijn ressort is gelegen, reden waarom ik bovengenoemd schrijven ontving. Zoo spoedig mij dit mog lijk was, begaf ik mij naar Wotgalih, het gehucht, waar Wongså Karijå woont.

Zijne woning zag er zeer povertjes uit. Een klein, laag huisje met atap gedekt, voor 't grootste deel gevuld met rustbanken (ambèn), van bamboe gemaakt, met waggelende pooten. Zoo'n ambèn is in den regel toegedekt met een mat en dient den Javaan zoowel voor slaapplaats, als voor tafel. Kasten zijn voor den eenvoudigen desa-Javaan luxe artikelen, die men dan ook te vergeefs in zijn woning zoekt. De woning van mijn gastheer maakte eene uitzondering op den regel. Er stond een kast, bestaande uit een petroleumkist, waaronder lange, gespleten bamboe stokken, bij wijze van pooten. Die kast diende tevens voor lessenaar. De

Evangeliën in het Javaansch, een kitab gambar (geïll. Bijb. leesboek), een rĕrĕpen (gezangboek), enkele psalmen op Jav. dichtmaat en een nieuw psalmboekje lagen netjes op de lessenaar, terwijl de inhoud der kast afwisselend was; een beetje tabak in een pisangblad gewikkeld, enkele droge maïsbladen om daarin de tabak tot het zoo gewilde strootje te draaien, een leeg lucifersdoosje, een stukje beduimeld papier, een lombok (Spaansche peper) en een stuk half afgegeten kaspé. In den hoek van het vertrek stond nog een tafel met een stoel, die mij door mijn gastheer werd aangeboden.

Wongsâ Karijâ is nog in de kracht van zijn leven. Hij vertelde mij, dat hij vroeger santri (priester-leerling) was geweest, doch door aanhangers van Sadrach tot andere godsdienstige inzichten was gekomen. Hij las ijverig in den bijbel en vond daarin veel wat hij niet in overeenstemming achtte met hetgeen Sadrachs volgelingen hem voorhielden, waarom hij zich tot den missi nair-predikant Adriaanse wendde en door dezen onderwijs in de christelijke leer ontving. Ook door Ds. A. ontving hij den Doop. Geen gronden hebbende, werd hij, om in zijn dagelijksche behoeften te voorzien, gedwongen naar elders te gaan. En zoo vestigde hij zich in de desa Wotgalih.

Ofschoon ver van eene Christengemeente, te midden van eene Mohammadaansche omgeving, onderhield hij hetgeen hem was geleerd.

Toen hij eens op een Zondag gelast werd aan den weg te komen werken, had hij hiertegen ernstige bezwaren en gaf zijn hoofd te kennen, dat, aangezien hij Christen was, het voor hem niet geoorloofd was des Zondags voor het werk uit te komen. Hij weigerde, zoodat hij aangeklaagd werd. Niet lang daarna werd hij opgeroepen naar de Kawadanan (het verblijf van den wadana, dis-

trictshoofd). De wadana vroeg hem of hij geweigerd had des Zondags voor 't werk uit te komen. Wongså Karijå beantwoordde deze vraag bevestigend met de mededeeling, dat zijn christelijke plichten hem oplegden den Zondag als rustdag te beschouwen. „Je bent dus christen", ging de wadana voort, „en hoe luiden dan de bepalingen van christenen omtrent hunne agama (godsdienst)?" Daarop zeide hij de tien geboden op. „Ja," hernam de wadana, „die bepalingen zijn niet kwaad." Van toen af kwam er bevel, dat Wongså Karijå met de zijnen voortaan des Zondags niet voor 't werk behoefden uit te komen. Hij zelf heeft nu als kabajan (dorpsbode) zitting gekregen in het desabestuur.

Een anderen keer kwam de loerah (dorpshoofd) bij hem aan huis en snuffelde zijn boeken eens na. Hij ging op de ambèn zitten en las hard op de tien geboden, achter in het gezangboekje afgedrukt. Toen hij aan het zevende gebod gekomen was, wilde hij niet verder, deed het boekje dicht en zeide tot Wongså Karijå: „misschien kan jij deze bepalingen wel opvolgen, ik kan het niet." Wongså Karijå ging toen verder lezen en daarna ging hij met den loerah nader de wet des Heeren bespreken. De loerah moest toestemmen, dat al die bepalingen werkelijk het goede bedoelden, „maar," zoo besloot Wongså Karijå zuchtend, „hij verkoos de duisternis voor het licht."

Ik vroeg Wongså Karijå veel en velerlei en 't bleek me, dat hij zijn bijbel niet maar voor den vorm op het eenvoudige lessenaartje had liggen. Hij spreekt zeer gemakkelijk en weet bijzonder goed met zijn desagenooten om te gaan. Door zijn invloed kwamen verscheidene hunner naar zijn woning en ontvingen van hem bijbelsch onderwijs. Ik hoorde hem met genoegen onderwijs geven en 't is mij gebleken, dat zijn onderwijs pakkend is.

Om hem tegemoet te komen besloot ik afwisselend een paar voorgangers uit mijn werkkring derwaarts te zenden. Deze hadden mij dan verslag uit te brengen omtrent hunne bevindingen.

In Augustus mocht ik zes gezinnen, waaronder 15 op belijdenis, en 16 kinderen, den Doop toedienen. Met genoegen leidde ik het onderzoek naar de kennis dier eenvoudigen. Velen zouden menig geloofsgenoot in veel oudere gemeenten beschaamd maken. Het zaad des Evangelies is hier uitgestrooid en 't gaat ontkiemen. De Heer der zending heeft ons vruchten doen aanschouwen. Uit het mosterdzaad zal een boom groeien, wiens takken den vogelen des hemels tot nesten zullen dienen. Wanneer? Dat is des Heeren zaak. Maar hier, op zoo'n afgelegen terrein, te midden van bosschen, hier gaf de Heer ons iets te aanschouwen wat ons dankbaar en blijde stemt. Het plantje daar geplant, moet onderhouden worden. En al kunnen wij zwakke menschen niet vooruit gaan bepalen hoe en wat de toekomst zal worden, we dienen in het geloof voort te gaan, te onderhouden wat ons geschonken wordt. 't Wil mij voorkomen, dat de kleine gemeente te Wotgalih, nu 43 in getal, eene goede toekomst kan hebben, althans er zijn in de onmiddellijke nabijheid nog on-ontgonnen terreinen en als deze konden komen aan de aanhangers van Wongsà Karijà, dan geloof ik, dat daar weldra eene flinke christendesa zou ontstaan. De gronden leenen zich uitstekend voor rijstbouw, den Javaan zoo welkom. Moge mijn hoop in deze niet beschaamd worden!

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Gebruiken der Bataks in het maatschappelijk leven,

door J. H. MEERWALDT.

(3e vervolg). [1])

III. Het maatschappelijk verkeer in het bondgenootschap.

Dit bondgenootschap wordt ook djandji na oesangan d.i. verbond uit overoude tijden, genaamd. Met een spreekwoord duidt men het aan als: Djandji oerat ni eme toe lakl'ak ni simorlasoena, padan na so ra sega, oehoem na so ra moeba, sipasinoer na pinahan, sipagabe na nioela, d.i. De wortels der rijstplanten hebben een verbond met de bast van de simorlasoena-planten [2]), een verbond, dat niet verbroken, een gebruik, dat niet veranderd mag worden; het maakt het vee veelvuldig en het veld vruchtbaar. Komen daarom die bondgenooten ten bezoek, dan moeten allen, die in het blok gevangen liggen, om welke oorzaak ook, vrij gelaten worden.

De oorsprong van die bondgenootschappen der ouden uit vroegere tijden is van zoo verschillenden aard, dat

1) Zie Meded. L, pag. 1 en v.v.

2) Deze planten, een onkruid, groeien in de rijstvelden, als deze braak liggen, en worden dus bij het bewerken der velden onder den grond bedolven. Is de rijst geoogst, dan groeit dat onkruid weer op, en staat het dus als het ware met de rijst in een verbond, volgens hetwelk ieder zijn tijd heeft.

men daarvoor geen verklaring meer kan vinden. Van verschillenden aard zijn ook de oorzaken, waarom de leden van zulk een verbond van de eene zijde, die van de andere gaan bezoeken, als: aanhoudende droogte, te lang aanhoudende regen, of wat ook anders een gevaar voor het te veld staande gewas mag opleveren, of men gaat ook, omdat men de bondgenooten der andere zijde reeds al te lang niet meer heeft bezocht.

De gebruiken nu voor zulke bezoeken zijn als volgt. Eer de bondgenooten van de eene zijde zich tot een bezoek aan de andere zijde opmaken, komen de hoofden en de priesters (radja porbaringin) samen op de voornaamste marktplaats, om de zaak te bespreken. Nadat zij haar beslist hebben, zenden zij sirih aan de bondgenooten der andere zijde met de boodschap, dat zij komen zullen, en maken daarbij den dag van hunne komst bekend. Wanneer dan die vooruit berekende dag (een geluksdag) aangebroken is, verzamelt zich alles, wat mee wil, klein en groot, maar allen van de mannelijke kunne, om zich op marsch te begeven. De hoofden met priesterlijke waardigheid voeren in water geweekte en gepelde rijst en de voorgeschreven offerande (sitompion) [1]) met zich en ook twee muziekbekkens (ogoeng oloan en doal na godang) van de eene zijde van hunnen stam. De twee andere muziekbekkens (ogoeng pangihoeti en ogoeng panggora) moeten door die van de andere zijde van den stam meegenomen worden. Voor de klarinet en de houten trommel bestaat echter geen voorschrift;

1) Deze bestaat uit een bord gepelde rijst, waarop in een bananenblad gewikkeld twee koekjes van rijstmeel, gescheiden door gedroogde en met zout bestrooide rijstmeelkluiten en overdekt door een papperigen koek van in water gekookt rijstmeel, liggen. Boven op dit pakje legt men nog sanggoel d.i. een welriekend gras (andrapogon sehoenanthum) banebane-bloemen, betelbladeren en een arecanoot (pining).

daarvoor moet door een paar der meegaanden gezorgd worden. Alleen aangaande de muziekbekkens hebben zij, die het bondgenootschap het eerst aanvingen, bepalingen gemaakt, door welke nakomelingen van één grootvader (door welke familie) die moeten worden medegevoerd.

Zijn zij dan in de door hunne bondgenooten van de andere zijde bewoonde streek aangekomen, zoo begeven zij zich allen te zamen eerst naar de voornaamste marktplaats, om vandaar uit een ieder naar zijn gastheer te gaan. Want daar worden zij reeds door de hoofden hunner bondgenooten opgewacht. Ook hebben zij het reeds van te voren zoo beschikt, dat zij juist op den dag komen, wanneer daar ter plaatse markt gehouden wordt, opdat hunne gastheeren geen moeite hebben, om toespijs te zoeken. Dit komt echter desniettegenstaande toch nog wel voor.

Nadat de menigte der djandji-gangers nu op de marktplaats aangekomen is, neemt een der priesterlijke hoofden de medegebrachte offeranden op de vlak omhooggeheven handen, om haar met een gebed den s o m b a o n 's (heilige, door geesten bewoonde plaatsen) en den geesten der voorvaderlijke vorsten, die het bondgenootschap het eerst aangingen, toe te wijden. Daarbij sjreekt hij aldus: ,,O grootvaders, machtige geesten der heilig gehouden plaatsen, die ons in een wijden kring omgeven, en gij, vroeger geborene vorsten, die dit bondgenootschap hebt begonnen, ziet, hier komen de kinderen van dat verbond uit overoude tijden naar het door u vastgestelde gebruik. Daarom, zegent ons met gezondheid en geluk. Dit hier is tot vermenigvuldiging van het vee, tot vruchtbaarmaking der velden, tot ongedeerde bewaring der menschen. Ongedeerd mogen blijven die komen, ongedeerd die door hen bezocht wor-

den!" Daarna beweegt zich het priesterlijke hoofd, met de offerande nog op de opgeheven handen, al' dansende naar het priesterlijke hoofd der bezocht wordende bondgenooten en reikt hem die offergave over. Is dit volbracht, dan begeeft zich ieder naar zijn gastheer. Wien men den vorigen keer, bij het bezoek zijner zijde van het bondgenootschap, heeft geherbergd, wordt nu omgekeerd de gastheer van den bezoeker.

Bij deze bezoeken der wederzijdsche bondgenooten heeft men nog iets in herinnering te houden, namelijk dit: Alle gewoonlijk gebruikte benamingen voor familiebetrekkingen of verwantschapstermen vallen nu weg; men spreekt alleen van jongeren of ouderen broeder. Zij, die ten bezoek komen, worden met „jongere broeder", en die het bezoek ontvangen, met „oudere broeder" aangesproken. Dit doet men, opdat men ook tot de vrouwen vriendelijk (resp. gemeenzaam) zal kunnen spreken. [1])

Wat het eten aangaat, handelt men bij die bondsbezoeken naar wedervergelding; heeft de bezoeker zijn gastheer vroeger goed onthaald, zoo doet deze het hem nu wederkeerig. Zijn er voorts planten of is er iets anders, wat juist voorkomt, dat de bezoeker begeert, het mag hem niet verboden worden, indien hij het neemt. De bezoekende bondgenooten mogen echter in dezelfde streek maar één nacht blijven. Den volgenden morgen komen zij weder op de verzamelplaats van den vorigen dag bijeen. Daar wordt muziek gemaakt en gedanst en daarna spreekt men zegenwenschen tot elkander uit in den gewonen vorm der spreekwoorden of gelijkenissen.

1) De lezer herinnere zich, dat er onder bloedverwanten vele verbodsbepalingen met betrekking tot het samenspreken bestaan.

De bezoekers:

Djandji oerat ni eme toe laklak ni simorlasoena, padan na so ra sega, oehoem na so ra moeba, pinoengka ni ompoenta angka naung matoea, sipasinoer na pinahan, sipagabe na nioela.

De wortels der rijstplanten hebben een verbond met de bast der simorlasoena-planten, een verbond, dat niet verbroken, een gebruik, dat niet veranderd mag worden, begonnen door onze voorvaderen de ouden, een vermenigvuldiger van het vee, een vruchtbaarmaker der velden.

De gastheeren:

I ma tutu, ale! Bioer-bioer bonangbonang, tandoek ni hambing loemepelepe; sangkambioer ma satapongan dohot poroema tagahambing soratan mantat eme.

Zoo zij het, vriend! Bioer-bioer-molentjes [1]) rietpluimen; de horens der geiten buigen zich naar hun kop [2]); één rijstaar geve een mandje vol en de bebouwers der geitentrapvelden (de trapsgewijze aangelegde rijstvelden aan de hellingen der bergen) mogen het zwaarst beladen de rijst wegdragen.

Zoo gaat men voort, elkander een rijken kinderzegen en een lang leven toe te wenschen met versjes, die reeds op andere plaatsen in dit werkje vermeld zijn en

1) De peulvruchten der bekende dapdapboomen, die de kinderen spelende als molentjes in de wind laten draaien. Dit lid der vergelijking is alleen ter wille der rijmwoorden genomen.

2) Wat van hen uitgaat, keert tot hen terug. Dit doelt op het uitgestrooide zaad.

daarom niet behoeven herhaald te worden. Daarna wordt de meegebrachte, in water geweekte en gepelde rijst door de bezoekers overhandigd. Zij wordt onder de bezochten uitgedeeld. [1])

Daar ik meen te mogen vooronderstellen, dat het den oningewijden Lezer uit het bovenstaande, door den inlandschen prediker geschrevene, nog niet heel duidelijk zijn zal, van welk soort van bondgenootschap hier eigenlijk sprake is, wil ik ter verklaring nog iets daaraan toevoegen. In Silindoeng, in de Tobalandschappen der hoogvlakte en in die rondom het Tobameer staan de bewoners van elke landstreek met die van een nog al ver verwijderde in een zeker verbond, dat men d j a n d j i of ook d j a n d j i n a o e s a n g a n noemt. Gelijk deze laatste benaming (zie boven) aanduidt, zijn die bondgenootschappen van zeer ouden datum, zoodat er dan ook niemand meer te vinden is, die over het ontstaan daarvan eenige nadere inlichting kan geven. Ook weet niemand meer te zeggen, uit welke oorzaak de bewoners zijner landstreek nu juist met die der bepaalde verafgelegene dat verbond hebben gesloten. Familiebetrekkingen, waarop dat zou kunnen berusten, kan men niet meer aanwijzen. Sommigen meenen, dat hunne voorouders zich in zeer oude tijden met den stam, waarmede zij in het djandji-bondgenootschap staan, verzwagerd hebben, en dat verbond moet strekken, om die overoude familiebetrekking nog eenigszins te onderhouden. Hoogst waarschijnlijk is deze meening de

---

1) Deze gepelde en in water geweekte rijst wordt door de bezoekers in een platten schotel meegebracht. Van de bezochten neemt ieder er een greepje tusschen de vinger en duim van, om het zoo te verorberen. Het is een symbolische handeling, waardoor de bezoekers hun gebrek aan leeftocht en hunne behoefte aan den zegenenden invloed der zielen hunner bondgenooten te kennen geven.

juiste, maar met zekerheid kan niemand het meer zeggen. Deze bondgenootschappen nu geven alleen daardoor uiting aan hun bestaan, dat de bewoners van het eene landschap nu en dan die van het andere in grooten getale komen bezoeken of overstroomen. Gelijk boven reeds vermeld werd, moet daartoe dan echter een bepaalde aanleiding bestaan, en deze is steeds iets, wat een nadeeligen invloed op de welvaart uitoefent. Hoe het bij die bezoeken toegaat, is boven reeds voldoende uiteengezet, en daaruit heeft de Lezer duidelijk gezien, dat het geenszins een bedelpartij is, waarop het daarbij aankomt. Men komt maar één nacht logeeren, wordt 's avonds en 's morgens van een min of meer feestelijk maal voorzien, neemt misschien ook nog een geschenk mee en gaat dan na het tegenzijdig uitspreken van eenige berijmde zegenwenschen weer uiteen. Het is alsof de geheele zaak eigenlijk niets om het lijf heeft.

En toch hebben wij hier een machtigen factor van het Bataksche heidendom voor ons, een der krachtigste uitingen van het animisme. Veel is er in het Bataksche heidendom, wat men uit gewoonte doet of omdat men zegt, dat het verrichten er van voordeel, het nalaten daarentegen nadeel veroorzaakt, maar hier is waarlijk geloof, vast vertrouwen, dat het dreigende onheil, hetwelk de eene zijde van het bondgenootschap tot de processie naar het andere drijft, zal afgewend worden. Een der meest ontwikkelde Christenen hier, die ook met de gebruiken van het heidendom zeer goed bekend is, zeide mij nog onlangs, toen ik mij met hem over dit bondgenootschap onderhield: „Ik geloof zeker, dat ook dit borhat djandji (deze bondsprocessies) op heidensche dwaling berusten, maar zeker is het tevens toch, dat het onheil, waarvoor men vreesde, daarna steeds werd afgewend."

De vraag is nu, waaraan de heidensche Batak zulks toeschrijft. In de eerste plaats gelooft hij, dat de zielen der op aarde levende menschen een beschermende macht over elkander kunnen uitoefenen. De bovenvermelde zegenwenschen zijn hem niet maar woorden, aangenaam om te hooren maar overigens zonder kracht. Neen, veelmeer ligt voor hem in die woorden, in oprechtheid uitgesproken, iets van de ziel (tondi) d.i. van de levenskracht van hen, die ze uitten. En zoo ergens, dan mag hij hier aannemen, dat die woorden in volkomene oprechtheid, met ernst, zonder bijgedachten en zonder eigenbaat worden geuit; want hier staan menschen tegenover elkander, die ver van elkander verwijderd wonen, zelden of nooit op anderen weg met elkander in aanraking komen en dus ook geene bijzondere belangen hebben, die met elkaar in botsing kunnen geraken. Zoo moeten hunne zegenwenschen oprecht en daarom voor hunne zielen van bindende kracht zijn.

In de tweede plaats komt nu bij die beschermende macht der zielen der levenden, die der dooden, en wel van beide zijden. Tot de verleening dier bescherming zijn hunne zielen zelfs in nog meerdere mate verplicht dan die der levenden, omdat zij het zijn, die het bestaande bondgenootschap hebben aangegaan. Daarom worden zij dan ook bij de offerande, die hun gebracht wordt, daaraan herinnerd. En waar nu de zielen, de levenskracht zooveler levenden en dooden samenwerken, om al wat de welvaart der bedreigden schaden kan af te wenden, daar kan het, naar Bataksch heidensche opvatting wel te verstaan, niet anders, of het dreigende gevaar moet afgewend worden. Het geloof der heidenen daaraan staat onwrikbaar vast.

Men zou nu kunnen meenen, dat dit heidensche geloof een machtig beletsel voor de uitbreiding van het Chris-

tendom moet zijn. Daarvan is mij echter nooit iets gebleken. De Bataks gelooven evenzeer aan de beschermende macht onzer zielen over hen, heidenen misschien nog meer dan Christenen. Bij dezen mag men aannemen, dat zij in God en zijne beschermende almacht hebben leeren gelooven, ofschoon men vaak betwijfelen kan, of het werkelijk dit geloof dan wel hetzelfde oude heidensche geloof, maar nu op een ander object, namel. op ons gericht, is, wat uit hen spreekt. Dat is echter moeielijk uit te maken. Maar één ding is zeker, en wel dat zij een onbeperkt vertrouwen in de macht van ons gebed hebben, zoodat zij, waar dergelijke rampen als boven vermelde dreigen, steeds met het verzoek tot het houden van een bijzondere bidstond komen. En God, de hoorder en verhoorder der gebeden heeft dat kinderlijk vertrouwen op zijne almacht en goedertierenheid ook nooit beschaamd. Dat dien ten gevolge de djandjibondgenootschappen, waar het Christendom ingang vindt, vergeten worden, spreekt wel van zelf. Het komt nog nu en dan voor, dat heidensche bondgenooten aan de landschappen, die het Christendom reeds hebben aangenomen, hun bondsbezoek brengen. Zij worden dan niet afgewezen, maar even als vroeger vriendelijk ontvangen en geherbergd, maar ook tevens met het Evangelie bekend gemaakt. Misschien is ook dit bij de snelle uitbreiding van het Christendom in de Tobalanden niet zonder gezegenden invloed geweest.

IV. Het maatschappelijk verkeer ter zake der heidensche religie.

1. Pangoepaon.[1]) Vele zijn de oorzaken, uit

1) Dit woord beteekent „belooning" t. w. van de ziel eens menschen daarvoor, dat zij hem niet verlaten heeft, dus een dankoffer aan de ziel, die aan een gevaar ontkomen is.

welke men (de ziel eens menschen) beloont: wegens een plotseling hem overkomen schrik, een droom, een ziekte of omdat een datoe het heeft verordend etc. Van velerlei soort zijn ook de spijzen, die als zulk een belooning kunnen gegeten worden, zooals een fijnharige koe, een vast in het spek zittend varken, een zingende, d.w.z. een als een haan kraaiende kip, een met den staart zwaaiende visch, als het een groote, of een volle visch, als het een kleine is. Voor zulk een belooning moet de dag berekend worden, want men kan het niet maar zoo op elken dag doen [1]) Hetgeen tot belooning eener ziel zal geslacht worden, draagt men eerst door een wijgebed aan de geesten der voorvaderen op. Is het eten gaar, zoodat men aan den maaltijd kan gaan, dan slaat de offeraar zijn beste sjaal om, of eene, die hij als kleed zijner ziel ten geschenke heeft gekregen en bijzonder in eere houdt, schept de gekookte rijst op een bord en kneedt haar kegelvormig en legt er voorts van het geslachte, indien het een stuk kleinvee of een kip is, eenige met name genoemde [2]) stukken op, of zoo het een groot stuk vee is, alleen in stukjes gesneden gedeelten van het ingewand (hart, lever, maag etc.) Is het een visch, dan moet hij er in zijn geheel worden opgelegd. Zoo wordt het hem of haar gebracht, wiens of wier ziel het offer geldt.

Geschiedt die offerande alleen onder de leden van één gezin, dan wordt zij door den huisvader besproken, d.i. wijdend opgedragen. Indien zij echter door een grootere menigte wordt gebracht, kiest men hem daartoe uit, die de beste redenaarstalenten bezit. Wie het nu doet houdt het als boven toebereide bord met twee handen tusschen duim en wijsvinger bij den rand, zet

---

1) Men heeft gelukkige en ongelukkige dagen.

2) b.v. de borst of de dijstukken of iets anders.

zich tegenover den persoon, wiens ziel beloond wordt, op de hurken neder, maakt met toegespitste lippen een kussend geluid en zegt: „Zie, dit is de belooning, die onze ziel u brengt, de belooning tot voorspoed, de belooning tot ongedeerdheid, opdat uwe ziel hard en voorspoedig zij en ongedeerd en sterk. Verre zij van u het booze voornemen eens menschen, verre de booze plannen der booze geesten. Verre zij de b e g u s i m o-r a l a (booze geest, die een oorzaak tot kwellen heeft) en de b e g u s i b a l u n g u n (eenzaam rondwarende booze geest), verre ook elke valstrik of aanstoot op uwen weg, verre elke kuil, die u ten val zou kunnen brengen. Dit is de geest onzer moeder, de geest des geluks en der gezondheid, de geest onzer kinderen, de geest des geluks en der gezondheid. Dit is de geest van ons huis, het de dapperheid omvattende, beschermende al zijne bewoners, en dat steeds wenkt, wenkende inkomsten te komen van het oosten, van het zuidoosten, van de tusschenruimten der acht hemelstreken [1]), wenkende hun weg om te komen, verstoppende hun weg om te gaan. Dit is de geest onzer haardstede, de droge en warme in den hoek; in een hoek gedrongen (d.w.z. uit den weg geruimd) worde alles, wat u onheil berokkenen kan. De geest van onze haardsteden is dit, die onophoudelijk roept (om brandstof en spijze om te koken) en steeds aangeroepen wordt door gelukkige zonen en dochters (om hun voedsel). De geest van ons bord is dit, het heldere van klank en vaststaande op zijn plaats. Zoo zij ook helder uw zien (d.w.z. wees vrij van ongeluk), klaar als de dag, vriendelijk lichtend als de maan en klaar als de mond van de bron. Heilig bevestig ik (deze wenschen), bevestigd mogen u zijn de geboren

1) Van het geheele wereldrond.

zonen, de geboren dochters en de komende inkomsten."

Nadat de offerande alzoo besproken is, eet eerst de moeder van het gezin (of, zoo het meerderen geldt, de vrouwen) ervan, daarna eerst de anderen. Is het eten afgeloopen, dan wordt het bord in den schoot genomen (door den offeraar?) en spreekt men nog allerlei zegeningen jegens elkander uit [1]).

Wordt de offerande aan de ziel van meerdere personen tegelijk gebracht, dan mag men niet twisten of morren ter oorzake van zijn deel, en ook mogen er geene kinderen bij huilen. Geschiedt zij in den oorlog (omdat de krijgers ongedeerd zijn thuisgekeerd), dan mag van niemand der aanzittenden een ontbloote knie te zien zijn en niemand mag het vijzelblok tot zitplaats kiezen.

2. Manibalnibal. Dit beteekent eene offerande brengen (in huis) aan de geesten der voorvaderen, en wel terzelfder oorzake als bij het voorheen beschrevene pangoepaon. Wat men daarbij als „belooning" gebruikt, kan men hier ook tot offerande nemen. Men spreidt een sierlijk slaapmatje uit op de panggoembari (de plank, die langs den boven op de stijlen liggenden balk in de lengte door het huis loopt en tot huisaltaar dient), doet water in een drinknap, kneedt gekookte rijst tot een kegelvormigen hoop op een bord en legt de toespijs er bovenop. De offeraar moet zijn lang afhangend kleed (als een dienaar) opschorten. Daarna spreekt hij eerst zijn wijgebed uit, hetzelfde dat bij een bruiloft wordt uitgesproken (zie Mededeelingen 50st deel, 1e stuk, blz. 6). Voor hij de offerande op het huisaltaar zet, neemt hij eerst den nap met waschwater (voor de vingers) weer weg en giet het water uit op de haardstede. Daarna zet hij de offerande op het matje

1) Dit „beloonen" geschiedt voornamelijk na de geboorte van een kind.

neer. Zijn de spijzen koud geworden, dan is zulks het teeken, dat de geesten ze genoten hebben. [1])

3. Morgondang (een offerfeest met muziek en dans). In de eerste plaats wordt daartoe een geschikte dag berekend (door den datoe.) Is die dag gekomen, dan worden de muzikanten geroepen, maar eer men het offermaal kan bereiden, moet de datoe eerst „den dag hoeden" (d.w.z. opletten, of er ook een begoe als een ongenoode gast in de deuropening, op de trap of voor het huis gaat zitten, en dien in dat geval met wat eten paaien, dat op den drempel of aan de trap smeert of voor het huis nederlegt.) Is daarna het maal gereed, dan worden de gasten er bij geroepen. De muzikanten moeten boven op de parapara (een als een breede ladder boven in het midden van voren naar achteren door het huis loopend rek) eten, maar als de gastheer niet de bewoner van de djaboebona (den hoek van het huis van den ingang rechts aan den achterkant) is, eten zij in het midden van de linkerzijde van het huis. [2])

Na afloop van den maaltijd spreekt eerst de gastheer met de gasten. Dezen beginnen en zeggen (bij monde van een hunner): „Uitnoodigingen moet men afwachten en oproepingen beantwoorden; nadat wij hier in huis gekomen zijn hebben wij ons met spijs verzadigd en van vleesch onze bekomst gekregen [3]), de gastheer zegge wat de aanleiding daartoe is." Daarna antwoordt de toegesprokene: „De aanleiding daartoe, onze vorsten, is deze: onze vader, de datoe, uitstekend in zijn kunst,

1) De geesten kunnen alleen de ziel (tondi) der spijzen genieten, het stoffelijke wordt door de offeraars gegeten.

2) De Batak rekent echter omgekeerd. Hij plaatst zich in het huis met het gezicht naar de deuropening en noemt dan rechtsch wat aan zijn rechterhand is en de andere zijde linksch.

3) Dit te zeggen is bij de Bataks niet onfatsoenlijk.

heeft verordend, dat wij een stel muziekinstrumenten moeten bespelen, opdat ons gezicht zou verhelderen (ons lot zich zou verbeteren). Dat is het dus, wat ik nu doe, opdat ons het heldere geboren worde. Zoo zij het." Hierop antwoorden de gasten: „Is het alzoo, dan zij u de genade van onze grootvaders, de goden, en van onze grootvaders, de geesten der heilige plaatsen en van de geesten onzer voorvaderen toegewenscht, dat hun hart tevreden en genegen zij de offerande aan te nemen, opdat uwe uitzichten verhelderd worden en de menschen gezond mogen zijn. Zoo zij het." Daarna volgt precies hetzelfde gesprek met de muzikanten.

Nu worden de muziekinstrumenten gehaald: vier kleine houten trommels en een grootere, allen aan eene zijde slechts met een vel overspannen. De eersten heeten t a g a n i n g, de laatste wordt g o r d a n g genoemd. Voorts nog de o d a p, een aan beide zijden met vel bespannen houten trommel, de vier metalen bekkens en het gescheurde bekken (h e s e k h e s e k). De klarinet behoeft niet gehaald te worden, want die heeft de blazer in zijn zak. Nadat alles in orde is, begint men de instrumenten te bespelen, maar de klarinet nog niet, want dit eerste spel is de g o n d o n g n i b e g o e (om de loerende begoe's te verjagen). Daarna wordt een beetje tot tijdverdrijf getrommeld, totdat de vrouwen zich gereed gemaakt hebben om te dansen. Zij dragen hun beste sjaal als rok en over elken schouder een lange smalle sjaal. Ook steken zij welriekend gras in de haren of aan de borst. Wanneer zij klaar zijn, laten de muzikanten de eerste danswijze hooren met drie trommels van gelijken toon en vier van verschillenden toon, dus zeven trommels tegelijk, de zevende is de g o n-d o n g h a s a h a t a n.[1])

1) Die vaak schijnt te ontbreken, daar er gewoonlijk maar zes trommels zijn, gelijk boven aangegeven werd.

Hebben de vrouwen hun dans ten einde gebracht, dan komen de mannen aan de beurt, het eerst begint de gastheer met zijne broeders. Daarbij worden weer zeven trommels geslagen. Verder dansen de anderen, al wie maar wil, want men zoekt allen, die er komen, tot dansen te overreden. Daarna dansen de mediums der geesten. Nadat alle dansers hun beurt hebben gehad, wordt de daoeng (een in tweëen gespouwen en met kalk bestreken visch) dansende den geesten toegebracht, tevoren echter draagt de datoe het zuiveringsmiddel sialiapan sialipoerpoeran met een gebed aan de geesten op. Daarmede is de muziek en dans ten einde en zet men zich met de muzikanten aan een maaltijd, die den naam draagt van indahan panoendoeti (rijst, die het besluit uitmaakt). Den volgenden morgen wordt de bovenvermelde daoeng gegeten. Het geschiedt echter ook wel, dat men hem niet dadelijk eet, maar eerst nog de muziek voor hem laat spelen en met hem ronddanst. 's Morgens vroeg worden ook de muziekbekkens aan hun eigenaar teruggegeven. Men doet ze van rijstmeelkoekjes of gekookte rijst vergezeld gaan. Ook krijgen de muzikanten nog eten mee naar huis. Wie echter van den daoeng gegeten heeft, mag daarna geen varkensvleesch meer eten. Men noemt dat mordebata zijn (god in zich hebben, dus heilig zijn.)

De gemeenschap der toeschouwers. Wanneer er gezegd wordt, dat men ergens in de nabijheid een offerfeest viert, verheugen zich én de kinderen én de volwassenen, zoodat men zich zelfs met eten haast of ook zonder gegeten te hebben er heen gaat om te kijken. Er heen gaande, roept men elkander, de mannen stooten juichkreten uit, de vrouwen roepen wat zachter maar met langgerekten toon, opdat ieder zich

haaste om met den troep mede te gaan. In het bepaalde dorp aangekomen, springen ze hand aan hand op de dorpsplaats rond. De vrouwen zingen allerlei liedjes, waardoor de mannen aangelokt worden om tegen haar op te dringen, want daarbij komt de vleeschelijke gezindheid der menschen nu eens recht uit, temeer door de dubbelzinnige liedjes der vrouwen. Heeft het dansen binnenshuis plaats, dan dringen de toeschouwers het huis binnen en zitten er dicht opeengepropt, om de geschiktheid der dansenden te bewonderen. Sommigen houden zich, alsof ze om een teug water willen vragen of om een beetje vuur of ook alsof ze ingredienten voor een toover- of geneesmiddel komen brengen, opdat de anderen hen doorlaten. Maken ze te veel leven, dan vermaant de feestgever hen snauwend rustiger te zijn, of stort water of asch over hen uit. Maar als ze naar huis gaan, voelen de toeschouwers zich heel niet meer opgewekt, want ze knipoogen allen van slaperigheid.

Mangalap tondi (een ziel terughalen). [1]) Daarbij wordt eerst een oogenblik in het dorp getrommeld, daarna slaat men de trommels, zooals men het onder het loopen doet, en gaat men op weg om de ziel van den zieke te halen, van de plaats waar zij zich ophoudt. Voorop gaat de persoon, die de mand draagt, waarin zich rijstmeelkoekjes en geelgemaakte, gekookte rijst met een gekookt kippenei er op bevinden. Daarachter komt de datoe, die een kippetje draagt, en achter dien de drager van een vlaggetje, zwart, rood en wit gekleurd. Het allerachterste komt de volgende volksmenigte. Ter plaatse aangekomen, waar de ontvluchte

1) Bij sommige zieken beweert de datoe dat hun ziel hen verlaten heeft en zich ergens schuil houdt. Zulk een ziel moet dan in haar huis d.i. het lichaam terruggebracht worden. Men noemt dit ook padiroema tondi.

ziel zich bevinden moet, richt men een altaartje op (een klein stellaadje van bamboe) als offerplaats voor den geest, die daar heerschappij oefent. Daarop brengt de datoe het medegebrachte kippetje ten offer, en zoolang hij daarmede bezig is, gaat men steeds voort met trommelen. Is hij met zijn offer gereed, dan neemt hij zijn sjaal ter hand en wenkt daarmede wuivende de ziel van den zieke, terwijl hij zegt: „Kom hierheen, gij ziel van N.N., of gij tusschen de steenen of in den modder zit, in huis (in het lichaam) is uw plaats. Wij hebben den geest van den sombaon reeds gesmeekt, u los te laten." Daarna keeren allen onder het geklank der trommels en bekkens naar het dorp terug. In de deuropening van het huis gekomen, roept de datoe hun, die er in zijn, toe: „Is zij reeds daar gekomen?" bedoelende de ontvluchte ziel. Dan antwoordt men van binnen: „Zij is al hier, onze datoe!" 's Avonds wordt er dan nog verder trommelmuziek gemaakt.

P a r a t a b o e l o e n g (bladeren opgroenen) noemt men het, wanneer deze drie dingen tegelijk ondernomen worden: p a t i o e r h o m b a n (het ophelderen van het veldbronnetje), m a m a m p e r a g a r a g a (het ophangen van den huisgodenmand) en m a m a m p e m a n o e k m a n o e k (het opzetten van het vogelbeeld).

P a t i o e r h o m b a n. Wat men daarbij doet heeft veel gelijkenis met de verrichtingen bij het „in huis terugbrengen der ziel", doch nu neemt men in water gekookte rijstmeelkoekjes door bloemen omgeven op een bord apart. Dit is, zegt men, het offer voor de „b o r o e s a n i a n g n a g a" (waternimf) en de „b o r o e n a m o r a" (aardnimf). Voorop draagt men even als bij het „terugbrengen der ziel" geel gemaakte gekookte rijst met een kippenei er bovenop, vervolgens een vlaggetje, p o r s i l i (uit pisangmerg gesneden konische

staafjes van 40 à 50 c.M. lengte met een menschelijk aangezicht aan het dikke einde)[1]), en ook maakt men gondang dalan, d.i. trommelmuziek op weg. Den dag tevoren echter zendt men reeds drie of vier mannen naar het veldbronnetje (zie beneden) om het van onkruid te reinigen. Gaat men er dan met de bovenbeschreven offerande heen, dan wordt er weer een altaartje van bamboe opgezet en de datoe brengt onder trommelslag zijn offer. Daarna gaat hij met den soehoet (de man, die de offerande voor zijn en der zijnen welzijn laat brengen) en eenigen der ouderen van dagen het water in het veldbronnetje bezien. Is er geen onkruid in en het water helder, dan is zulks een gunstig omen, voorspoed zal zijn deel zijn. Vindt men er echter onkruid in en is het water min of meer troebel, dan heeft de datoe veel aan te wijzen, wat nog gedaan moet worden, om het onheil af te wenden. Deze dingen noemt men saem. Daarna keert men onder muziek huiswaarts en 's avonds wordt er nog verder getrommeld.

Mamampe ragaraga. Elk geslacht in het Batakdom heeft zulk een gebruik (namelijk het gemeenschappelijk bezit van huis- of familiegoden). De plaats, waar zij bewaard worden, heet roema porsantian (huis der kleine offeranden) of ook porsibasoan (beschermgeestenwoning) en de ragaraga (huisgodenmand) wordt ook sibaso na bolon (groote beschermgeest d.i. de afgescheiden ziel van den gemeenschappelijken grootvader) genoemd. Het geheel bestaat uit een stel van vijf verschillende dingen, namelijk: 1e. de Homban = het veldbronnetje, 2e. de

1) Deze porsili heeft de Bataksche auteur bij het padiroema tondi niet genoemd.

R a g a r a g a = de huisgodenmand, 3e. de M a n o e k m a n o e k = het vogelbeeld, 4e. de D e b a t a I d o e p = de eigenlijke terafim, 5e. de P a n g o e l o e b a l a n g = de voorvechter onder de geesten in het luchtruim, beschermer van het geslacht, waaraan hij zich bij laatste belofte verbonden heeft.

Wat de h o m b a n aangaat, zij is een ingedijkt plekje (ongeveer van één Meter middellijn) in de sawah, als een kleine vijver en rond, waarvan het dijkje met S i p i l i t en S i l i n d j o e a n g (planten die als verdrijvers van booze geesten gelden) beplant is, die men wild dooreen laat groeien. [1]) Ofschoon de h o m b a n soms ver van het dorp verwijderd is (namelijk wanneer er geen sawah in de nabijheid is), moet men er heengaan om haar helder te maken, indien zulks door den datoe verordend wordt. Sommigen zijn zelfs genoodzaakt, om op weg naar hun „veldbronnetje" te overnachten, zoo ver is het van hun dorp.

R a g a r a g a (de huisgodenmand). Deze wordt uit h o d o n g d.i. de tot latjes gespouwen bladsteelen van den suikerpalm gevlochten, maar het behoeft geen dicht vlechtwerk te zijn. Haar bodem heeft ongeveer den vorm van een gewone mand en is vierhoekig. Aan de vier hoeken maakt men een touw van rottan, zóó dat die vier touwen naar boven in het midden samenkomen. Daar worden ze samengeknoopt en om den knoop wordt geklopt sanggarriet gebonden en daaraan wordt tevens een dakje van motoeng-bladeren bevestigd. Om den opstaanden rand der mand slaat men een sjaal van de soort o e l o s r a g i d o e p en dan hangt men haar op

1) In dit vijvertje verzameld zich natuurlijk water uit het omliggende natte rijstveld als in een bronnetje. De helderheid van het daarin verzamelde water duidt de helderheid van het geluk der eigenaars aan.

aan den dwarsstaak, die de daksparren van het Bataksche huis in het midden hunner lengte te zamen verbindt en de binnenwaartsche buiging van het dak gelijkmatig maakt. Voorts laat men een touw van rottan uit het middenpunt van den bodem der mand naar beneden hangen en versiert de mand nog met afhangende franje van suikerpalmbladeren. [1])

Wanneer men nu de r a g a r a g a effectief maakt, door haar eene offerande te brengen, laat men de bekken en trommelmuziek spelen in het huis, waar zij opgehangen is, en daar ook verzamelen zich al de leden van het geslacht, aan hetwelk de r a g a r a g a toebehoort. Dit wordt overdag gedaan. Is het juiste tijdstip gekomen, dan doet men offerkoekjes en andere spijzen als offer in de mand, en nu trekt men haar met een ruk naar boven en doet haar boven de hoofden der verzamelde menschen zweven. De muzikanten trommelen er nu met alle macht op los, terwijl de overigen onder de mand beginnen te huppelen en te springen, zoo hard ze maar kunnen, steeds schreeuwende: „S e r e s e-r e, a l e o m p o e n g!" [2]) en dit zoo lang volhouden, tot het zweet hun uitbreekt en ze van moeheid haast neervallen. Zijn er onder die springenden leden van het geslacht, die den kinderzegen derven, zoo zoeken die het dichtst onder de mand te komen, elkander verdringende en vechtende, om al dansende de afhangende franje van suikerpalmbladeren te grijpen, of, wat verreweg het beste is, het bovenvermelde touw van rottan, dat uit het midden van den bodem der mand afhangt,

1) Dit heeft de Bataksche auteur vergeten. Later spreekt hij wel van het aanwezig zijn dier franje. Ook heeft hij vergeten, dat er, naar anderen mij mededeelden, nog een steenen kruikje met olie in de mand behoort gedaan te worden; juist dit is de eigenlijke s i b a s o n a b o l o n.

2) Verstrooi het, o grootvader! d.w.z. het ongeluk.

want wie dat te pakken krijgt, zal het aan geluk niet ontbreken, naar men zegt. Is er daarentegen een parmata begoe (geestenziener) aanwezig en ziet hij (of zij), wiens ziel het is, die in de mand kruipt, om het daarin gedane offer te verorberen, die zal onvermijdelijk de eerste zijn, die sterven moet.

Manoekmanoek (het vogelbeeld). Daartoe neemt men het hout saroengmornaek [1]) en snijdt er de gelijkenis van een kip of vogel uit. Men maakt ze van verschillende grootte en sommigen van die figuren voorziet men tusschen de pooten van een korten stok, waarop ze dan opgericht worden. De plaats er van is op het binnenbalkon van het Bataksche huis, en wanneer men het eene offerande brengt, doet men zulks tegelijk met die aan de voorheen besproken raga-raga. Van te voren evenwel danst men met het vogelbeeld op de dorpsplaats rond en daarbij heeft ieder een bepaald stuk (van het gewone huisraad), dat hij bij het dansen met de hand omhoog houdt. Ieder moet onthouden wat hij buiten bij het dansen in de hand gehouden heeft, om later in huis met hetzelfde stuk rond te dansen. Eer men echter daartoe overgaat, moet het vogelbeeld eerst gevoerd worden. Men reikt het djoehoet pinadar (stukjes even bij de vlam van het

---

1) Deze houtsoort, elders in de Bataklanden ook Sori-mornaek d.i. „Stijgend geluk" geheeten, waaruit de bovenstaande naam (stijgende messchede), die niets te beteekenen heeft, waarschijnlijk verbasterd is, behoort tot de wilde houtsoorten, die tot timmerhout ja zelfs tot brandhout niet deugen. Terwijl dit hout echter nog versch is, is het zacht en laat zich zeer goed snijden, zoodat men er beeldjes en wapenscheden van maakt. In drogen toestand is het hard en laat de wild dooreengestrengelde nerf geen bewerking meer toe. In den naam „Stijgend geluk" is wel eenig verband te vinden met de strekking der voorwerpen, die uit dat hout vervaardigd worden. Waarschijnlijk heeft het zelfs aan die strekking zijn mooien naam te danken.

vuur geroosterd vleesch) en sirapege (gemberzout d.i. zout met allerlei specerijen vermengd) en daarna plaatst men het, na er nog eens mee rondgedanst te hebben, op het binnenbalkon in het huis, waarop dan het optrekken van de ragaraga (zie boven) volgt. Wanneer er nu iets is te loor gegaan of ontvreemd, of ook wanneer een deelhebber aan het vogelbeeld valschelijk wordt beticht of hem een schuld wordt aangewreven of een tegoed wordt opgestreden, dan kan hij het vogelbeeld aanroepen en er bij zweren, zeggende: „O grootvader Sibaso na bolon, laat uw snavel pikken en uwe vleugels slaan dengene, die liegt!" Indien iemand er toe overgaat dit te doen, is dat een zeer zware eed.

Debatá Idoep (de huisgoden, terafim, woordelijk „rookgoden"). [1]) Dit zijn twee menschenbeeldjes, een mannelijk en een vrouwelijk, uit saroengmornaek-hout gesneden, ongeveer ter grootte van een menschelijken bovenarm. Zij worden beiden met een lendenschort van een lap van dezelfde stof gekleed. Hun plaats is op de pangoembari (zie boven blz. 94 onder 2), namelijk tusschen den rand er van en de daksparren. Is er een gezin zonder kinderen, dan neemt elk der echtelieden een van die beeldjes als een kind in een doek op den rug, en wel de man het mannelijke en de vrouw het vrouwelijke, en dansen er mee rond, maar te voren spreken zij ze aan en voeren hen met vleesch, terwijl zij de geboorte van zonen en dochters van hen afsmeeken.

Pangoel'oebalang (de voorvechter onder de geesten in de lucht, beschermer van het geslacht). Dit is een mensch, in wiens mond men gesmolten lood ge-

1) Ik meen den naam zoo te moeten verklaren, omdat die afgodsbeeldjes hun plaats in de nabijheid van den huiselijken haard hebben, oodat alle rook van het vuur tot hen opstijgt. Ik heb ze ook wel bij den haard ter hoogte van het rek boven het vuur (salean) zien hangen.

goten heeft (om hem te dooden); men doet hem in een kookpot, omhult dien met idjoek en geeft hem een plaats in de sopo (rijstschuur). Hij draagt verschillende namen: Sitaboenangnang (kalibas der voorzichtigheid, doelende op den vorm van den pot en de voorzichtigheid, waarmee men den inhoud behandelen moet), Sibaliksoempa (vloekafwender) en andere. Oorspronkelijk in oude tijden was de wijze om een pangoeloebalang te maken aldus. Men ving of kocht een mensch, een meisje, en gaf het eerst een liefdedrank (dorma) in. Daarna gaf men het lekker eten. Daarna moest het toestemmen zich te laten zenden waarheen ook en gehoorzamen, wat men het ook te doen beval. Voorts bracht men het naar een eenzame plaats of naar een soort van grot en daar gekomen, zeide men tot het meisje: „Wilt gij steeds daarheen gaan, waarheen gij gezonden wordt?" „Indien u door mij bevolen wordt, iemand te dooden, zult gij dat in geen geval weigeren? Zult gij nooit uw naam zeggen of verklappen hoe gij gestorven zijt?" Daarop moet het meisje antwoorden: ja, ja. Dan smelt men lood en giet het haar in den mond, zoodat zij sterft, en voorts doet men haar in voorzegden pot. [1])

Wanneer nu de pangoeloebalang zich door zijn medium [2]) openbaart, en zijn naam of dood wil bekend maken, dan roept de eigenaar hem toe: „Denk er om, grootje, dat is verboden." Vaart hij in den een of

1) Deze beschrijving is zeer kort en onvolledig. Een betere vindt men in mijn opstel: „De Bataksche Tooverstaf" opgenomen in de Bijdragen voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 6e Volgr. X en ook in het door mij geschreven werkje „Pidari", Utrecht, H. H. Londt 1908, blz. 179–180.

2) De pangoeloebalang wordt tegen elken vijand, mensch of geest te hulp geroepen, tegen welke men zich met gewone aardsche middelen niet opgewassen voelt.

ander, terwijl men een offerfeest met trommelmuziek viert of ook zonder dat men de muziek laat spelen, dan zuigt hij (d.w.z. de persoon, waarin hij gevaren is) vuur van een glimmend stuk brandhout, drinkt waschwater, eet van een in flarden gescheurd stuk van een oude biezen mat, springt alleen met een om de lenden geslagen en tusschen de beenen doorgetrokken doek bekleed rond en stelt zich aan, alsof hij tegen onzichtbare dingen in de lucht vecht. Daaraan alleen kent men den uitverkorene van den pangoeloebalang, zoodat men dien persoon dan als zijn medium aanneemt en laat spreken. Neemt men den pangoeloebalang tegen een vijand te hulp, dan is dat een vijand, die zeer te duchten is. De offeranden voor den pangoeloebalang bestaan uit: Hoenders, palmwijn, rijstmeelkoekjes, sirapege en djoehoet pinadar (beiden zie boven onder Manoekmanoek). Het bord, waarvan hij eet, moet een motoeng-blad zijn (het blad van een caladiumsoort, dat aan de bovenzijde donkergroen en aan den onderkant wit is).

Mangapoes hoda („een paard afvegen" d.i. zich van een aan de goden gewijd paard of een geluksspaard voorzien). Heeft men daartoe geen veulen van een eigen paard, dan koopt men er een van een ander, om het te heiligen. Daarbij gaat het toe als bij het mangalap tondi of het patioer homban. Men noodigt zijne nabestaanden en dorpsgenooten uit, leidt het paard naar een welput of naar een vijver en heiligt of wijdt het daar met water vermengd met citroensap. Als middel ter besprenging neemt men bladeren van de planten garanggarang laoetan en banebane siholing. Nadat men het dier naar het dorp teruggebracht heeft, heiligt men het nog eens, eer men het op stal zet. Van te voren heeft

men reeds een koe gereed gezet, die men dan aan een paal van het huis in het dorp als aan een slachtpaal knevelt tot een offer aan de goden, om hun het geheiligde paard over te geven. Die koe wordt dan geslacht en haar vleesch onder allen, die zijn komen kijken, uitgedeeld. Is de eigenaar genoodzaakt het paard te verkoopen of wil hij er liever een ander voor in de plaats hebben, dan moet hij heel spoedig voor een plaatsvervanger er van zorgen. [1])

P o r e a p e a p a n (huisaltaar). Wie zich als boven een aan de goden gewijd paard heeft aangeschaft, moet zich daarna ook van een zwevend (hangend) huisaltaar voorzien, maar ook zonder het eerste kan iemand het laatste vervaardigen, als hij om het aan de goden te wijden maar een koe ten offer brengt. Het bedoelde altaar wordt van s a r o e n g m o r n a e k-hout gemaakt. Het bestaat uit een houten blad als het blad van een klein tafeltje, doch rondom de vier zijden heeft het een opstaanden rand van een span breedte en de vier hoofden aan de hoeken worden evenzoo gemaakt als de vier uiteinden der groote zijstukken der Bataksche huizen. [2]) Aan de vier hoeken wordt een touw van rottan bevestigd, en die vier touwen worden in het midden naar boven toe samengeknoopt. [3]) Aan dien knoop en ook aan de vier hoeken wordt s a n g g o e l' (palmbladeren en welriekend gras) bevestigd, want daarvoor maakt men in de hoeken korte stokken van bamboe vast (als de hoornen van het altaar). Dit noemt men dan ,,het

1) Eigenlijk mag zulk een paard niet verkocht worden. Daarom moet de eigenaar als hij zich eenmaal zulk een geluk en zegen aanbrengend paard heeft aangeschaft en het toch verkoopt, zoo spoedig mogelijk voor een ander zorgen, anders verkeert zijn geluk in ongeluk.

2) D. w. z. met snijwerk van gedrochtelijke dierkoppen.

3) Om het toestel evenals de r a g a r a g a te kunnen ophangen.

zwevende altaar der goden", die onder de menschen hun medium hebben. Het moet dan ook voortaan daartoe dienen, om er den d a o e n g (den met kalk bestreken offervisch, zie boven blz. 97) op ten offer te brengen, wanneer men een offerfeest met muziek en dans viert.

B a b i s i l a m b e o n (een varken offeren). Men doet dit, wanneer het door den datoe als noodzakelijk om een zieke te genezen of om een ander ongeluk af te wenden, wordt voorgeschreven. De naam duidt een varken aan, dat niet zoo heel groot is, namelijk zoo groot, dat men het nog met de bladeren van een suikerpalmtak omstrengelen en aan den bladsteel met z'n tweeën dragen kan. Het offer wordt òf in huis òf op de dorpsplaats gebracht. Het onderscheid daarin is alleen dit, dat de muzikanten, als het offer buiten gebracht wordt, op het buitenbalkon des huizes (bonggarbonggar) zitten en er zich bij de instrumenten ook een g o r d a n g (middelsoort trommel) bevindt. Wordt het offer daarentegen binnenshuis gebracht, dan zitten de muzikanten op de p a r a p a r a (zie blz. 95 onder 3, M o r g o n-d a n g), doch dan moet het de man zijn, die de d j a b o e b o n a (zie t.z.p.) bewoont, welke het offerfeest geeft, anders zitten zij aan de tegenovergestelde zijde beneden in het huis. Als slachtpaal neemt men den stengel van een s i l i n d j o e a n g-plant, dien men in een korf met ongepelde rijst steekt. Daaromheen wordt dan de dans uitgevoerd. Bij zulk een offerfeest in huis komen niet vele toeschouwers, zoodat er ook geen groote drukte bij heerscht.

M a n g a n l'o m b o e (eene koe eten, d.w.z. als offerande). Doet men dit binnenshuis, dan maakt men den slachtpaal [1]) even als voor het zooeven besproken

1) De slachtpaal dient niet alleen om het dier dat men slacht te knevelen, maar strekt tevens den geest der aarde, b o r a s p a t i n i t a n o (aardhagedis) tot middel, om naderbij te komen en zijn deel van het offer te nemen.

varken. Er komen daarbij meer toeschouwers, want voor dezen valt nu meer te halen; het is echter voor hen daarbij toch minder aangenaam, omdat de ruimte der woning zoo eng is. Daarom is het er dan ook veel drukker, wanneer men het offer buiten op de dorpsplaats brengt, want dan komen er vele menschen heen, alleen maar om wat te kijken te hebben. Het gaat daarmee, gelijk een spreekwoord der ouden zegt: ,,Hoe men ook met vlijt zijn werkzaamheden nagaat, het is niet betamelijk het toeschouwen bij offerfeesten en het ter markt gaan te verzuimen." Overigens gaat het bij dit offerfeest evenzoo toe als bij het nu volgende.

Mangan horbo (een buffel eten, eveneens als offerande).[1] Den dag te voren gaat men naar het bosch, om den slachtpaal te halen, waarbij men een spijsoffer, uit rijstmeelkoekjes bestaande, voor de ziel van den boom, dien men kappen zal, medeneemt. Den volgenden morgen zeer vroeg wordt de paal met bladeren gekroond, om de booze geesten af te weren. Is dan de zon sedert ongeveer twee uren boven de kim gerezen, dan begint de muziek zich te laten hooren. Kort daarop brengt de datoe een offerande, bestaande uit gepelde rijst en palmwijn, doch indien men geen palmwijn heeft, doet men water in een bamboekoker met een tuitdeksel (sahan). Vervolgens wordt door hem een spijsoffer gebracht, waarna hij zich op een hiel ronddraait en zoo een kringetje beschrijft, waarin de slachtpaal moet geplant worden. Hij stoot er eerst nog eenige keeren met een rijststamper in, giet er van het drankoffer een weinig in, doet daar nog wat gember met zout gemengd bij, en geeft dan bevel, om het gat voor den slachtpaal te graven. Wanneer vervolgens de paal daarin gezet

1) Dit geschiedt vaak in heidensche streken, om een in aantocht zijnde epidemie of een algemeene ramp af te wenden.

wordt, juichen alle aanwezigen en rukken hem heen en weer, om een mogelijk daar zich verborgen hebbende slang te verjagen. De datoe gaat daarbij in alles voor. Staat nu de paal vast in den grond, dan wordt de buffel, die reeds van een neusring voorzien en geblinddoekt is, uit den stal er heen geleid en er aan vastgebonden.

De eerste dans wordt door den datoe uitgevoerd, die daarbij een bord vol gepelde rijst (rauw) als offerande omhoog houdt. Daarna dansen de vrouwen der voornaamste leiders van het feest, het hoofd met weefgaren omwonden, vervolgens de leiders van het feest zelve allen tegelijk, dan de dorpshoofden in groepen van viermaal drie en daarna de bloedverwanten hunner vrouwen. Ieder der dansenden moet met een sjerp, om schouders en borst geslagen, versierd zijn en krijgt een bord met rijstmeelkoekjes in de hand. De sjerpen en borden worden den leider van het feest teruggegeven. Verder dansen nog de hoofden der stammen, van welke de feestvierenden hunne vrouwen nemen, voor zoover zij in den naasten omtrek wonen, en daarna de voornaamste hoofden van andere offergemeenschappen. Tot besluit danst de datoe weer met een opgeheven spijsoffer rond.

Na afloop van het dansen worden er zegenwenschen gewisseld tuschen hem, die het offerdier slachten zal, en de hoofden, om tot het doorsteken van den buffel over te gaan. Heen- en weerloopend vraagt hij de aanwezigen aldus: „Dus zal ik hem doorsteken, gij leiders van het feest, gij vorsten en gij vaders muzikanten?" Daarna brengt hij den buffel drie doodelijke lanssteken toe. Het gedoode dier blijft één nacht over liggen, maar gedurende dien nacht laat de slachter in zijn dorp muziek maken. [1])

1) Hij zoekt daardoor de mogelijke slechte gevolgen van zijn daad, het leed, dat de booze geesten hem daarvoor zouden kunnen berokkenen, af te keeren.

Den volgenden dag wordt de buffel in stukken gedeeld, maar de neusring en het daaraan bevestigde touw moeten elk door een afzonderlijken persoon worden doorgesneden, die ook elk een afzonderlijk deel krijgen. Het eerst wordt het nierenvet aan den leider der feestelijkheid en de hoofden der verschillende familiën in de deelhebbende stammen uitgedeeld. Vervolgens wordt het ingewand onder den leider, de hoofden en den slachter verdeeld. De laatste ontvangt één nier, de galblaas en een stuk van de maag en de lever [1]). Daarna gaat men tot de verdeeling van het lichaam over. De staart behoort den leider van het feest, een gedeelte van de borst aan den slachter, het overige daarvan aan de nakomelingen van de mannelijke bloedverwanten van de stammoeder (b o n a n i a r i). De voornaamste hoofden ontvangen een schouder, de nabestaanden van de vrouw van den leider van het feest (dit kan ook meervoudig verstaan worden) de heupbeenderen. Het overige wordt onder de toeschouwende volksmenigte verdeeld.

H o r b o s o m b a o n of H o r b o b o e s (Toba bioes). Dit is een buffel, die door de bewoners van een geheele landstreek aan de ziel van hun gemeenschappelijken stamvader ten offer gebracht, en daarom op de groote markt, die tot vereenigingspunt der verschillende stammen strekt, geslacht wordt. Ter eere van dit offerdier wordt er eerst ten huize van den leider van het feest [2]) muziek gemaakt en gedanst. Heeft de zon haar gewenschte hoogte aan den hemel bereikt, dan komen de hoofden der deelhebbende stammen bijeen, om den buffel naar de markt te leiden en aan den slachtpaal te binden. Bij de muziek voert nu eerst de leider (of

1) Het ontvangen dier edele deelen geldt als een bijzondere eer.

2) d. i. het oudste hoofd in de deelhebbende stammen.

ook: de leiders) van het feest zijn (of hun) dans uit. Daarna dansen de hoofden van de onderdeelen der verschillende stammen en worden vervolgens de aanwezige hoofden van andere offergemeenschappen tot dansen uitgenoodigd, waarna ook nog door de viervorsten [1]) wordt gedanst.

Na den dans maakt hij, die het offerdier met een lans ter dood brengen moet, zich voor zijn werk gereed. Hij slaat zijn sjaal als een sjerp om borst en rug, bestrijkt zijn lans met kalk en draagt als hoofddeksel een soort van tulband, uit drie strooken katoen, namelijk rood, wit en zwart, in één gewonden. Ook vraagt hij den leider van het feest en den aanvoerder der muzikanten om hunne toestemming, of hij zijn werk zal doen. Dan brengt hij den buffel den doodelijken lanssteek toe en begint met den leider van het feest, om het stervende dier te worstelen. Hij moet namelijk al zijne krachten inspannen, om ten voordeele van zijn stam te bewerken, dat de buffel, nadat hij den laatsten adem heeft uitgeblazen, met de wonde naar boven blijft liggen, terwijl de leider van het feest voor het tegenovergestelde moet zorgen. [2]) Is het dier gevallen, dan worstelen die twee verder. Het gaat er nu om, wie van hen de met curcuma geelgekleurde rijst, die men in een in het boveneinde van den slachtpaal gebeitelde holte heeft gedaan, zal

---

1) De verschillende landstreken der Bataklanden hebben elk vier heidensch-godsdienstige hoofden, plaatsvervangers of onderkoningen van het priesterlijk hoofd Si Singamangaradja. Zij worden r a d j a n a o p a t (viervorsten) of p a o e n g n a o p a t (de vier regenschermen) genoemd,

2) De leider en de buffelsteker behooren elk tot een anderen stam. De stammen, inzonderheid die welke een gemeenschappelijken voorvader hebben, zijn altoos naijverig op elkaar. In de wijze, hoe de buffel blijft liggen, ziet men een gunstig omen voor den eenen en een ongunstig voor den anderen stam of ook voor meerdere stammen. Vandaar die worsteling met elkander en tevens met het stervende offerdier.

bemachtigen, want wie die machtig wordt, zal de meeste zegeningen van den voorvaderlijken geest, wien men het offer brengt, ontvangen. Daarna laat men den gestoken buffel gedurende den volgenden nacht liggen, terwijl alle deelhebbers aan de offerande dien nacht een elk in zijn eigen huis offeren. Is er echter iets tusschen de verschillende stammen niet in den haak, dan gebeurt het wel, dat men elkander gaat beschieten, of ook men werpt elkander met brandende bosjes riet of met steenen. [1]) Men hield daarmede eerst op, nadat de boodschappers der hoofden (pangoeloe) de rust hadden hersteld. Daarna werd de buffel onder de verschillende aandeelhebbende stammen verdeeld.

Mangan hoda Debata (d.i. een godenpaard eten). Daarbij moet men een „rangin" hebben, boodschappers rondzenden en zich van een waarzegster bedienen.

De „rangin" is een houten staf, aan wiens boveneinde een op een paardekop gelijkende figuur gesneden is en wiens andere einde van een paardestaart wordt voorzien. Daarmede danst men in het rond.

De „boodschappers" moeten een krans van welriekend gras of van een zekere slingerplant (andor porat) dragen en aldus de menschen naar de hoofdmarktplaats bijeenroepen. Waar zulk een boodschapper in het dorp komt, plant hij zijn staf voor het huis van het hoofd in den grond en roept op zingenden toon: „Gij, o vaders, en gij, o moeders, in dit dorp, ieder van u, mannen, trekke zijne beste kleederen aan, en ieder van u, vrou-

1) De beide laatstgenoemde liefhebberijen begonnen meestal als spel der kinderen en eindigden als strijd tusschen de grooten. In Silindoeng vonden zij nog elk jaar na den oogst plaats, toen het Christendom de heidensche offers reeds lang had verdrongen en het land reeds onder geregeld bestuur was gebracht.

wen, make de scheiding van haar hoofdhaar netjes in orde, en komt dan den eerstvolgenden marktdag op de algemeene marktplaats samen, om een offerande aan de vier „sombaon's" te brengen. Overigens gaat het bij dit feest toe als bij het „mangan horbo", maar als het paard gevallen is, krijgen de leiders van het feest en de hoofden er het meeste van; aan het volk geeft men ieder maar een snippertje ten teeken dat hij zijn bijdrage tot het offer gegeven heeft.

Patoesoemangot (d.i. den soemangot of voorvaderlijken geest geven). Dit offerfeest heeft eenmaal 's jaars plaats, en wel ten tijde van het wieden der rijstvelden. De deelhebbers brengen geld bijeen, om een buffel als offer te koopen. Deze wordt als boven vermeld geslacht, maar men maakt er geen muziek bij. Dan verdeelt men het dier, maar niemand mag meer of minder dan ter waarde van een Spaanschen dollar (mat) ontvangen. Daarvan bereidt ieder zijn offer des avonds thuis. Men brengt ook buiten het dorp te zamen een offerande aan den „sombaon" en smeekt daarbij om welgedijen voor het gewas. Buitendien zenden vrienden en nabestaanden elkander spijzen en houdt zeven verbodsdagen, gedurende welke niemand op het veld mag werken. Ook is het den herders van het vee verboden, gedurende dien tijd in het dorp te eten; zij moeten hunne maaltijden buiten houden.

Hordja (d.i. een groot feest ter eere van een reeds lang overledene, wiens botten men uitgraaft, om ze nog eens met praal bij te zetten. In Toba noemt men het „toeroen"). Deze feesten zijn van verschillenden duur: soms één dag, soms zeven dagen, soms één maand of ook wel drie maanden. Men begint het feest met een inleiding. De gastheer voert een dans uit en er wordt een buffel of een koe geslacht. Daarvan geeft hij het

ingewand aan zijn naaste bloedverwanten, een gedeelte van de borst en de heupbeenderen aan de nabestaanden zijner moeder, den hals aan de uitgehuwde dochters en de schouders aan de hoofden. Hij zendt ook deelen aan de nabestaanden zijner vrouw en aan die der vrouwen zijner broeders, om hen daarmede tevens tot deelneming aan het feest uit te noodigen en ook geeft hij er van aan het publiek. Daarna worden de doodsbeenderen (van hem of haar, die men door het feest eert) uitgegraven. Daarbij laat men marschmuziek ten uitvoer brengen en lost geweerschoten in het graf. De sjaal, waarin de uitgegraven beenderen bij elkaar worden gehouden, moet door de afstammelingen van de oudstbekende oergrootmoeder (b o n a n i a r i) worden gegeven en aan den doode wordt door zijn nakomelingen uit de vrouwelijke lijn spijze toegediend. Daarna plaatst men het gebeente op een stellage voor het huis, d.w.z. eerst nadat de gastheer dat gebeente zeven nachten in huis heeft gehouden en er treurmuziek bij heeft laten maken om den zegen van den doode te verwerven. Daarna komen eerst tot opening van het eigenlijke feest de b o n a n i a r i (hier b o e h a g o r d a n g genoemd). Deze bereiden een heele menigte rijstmeelkoekjes en geven daarbij een buffel of een koe als toespijs. Dan voert de vrouw van den gastheer een dans uit, waarbij zij de rijstmeelkoekjes in ontvangst neemt en aan den gastheer overreikt met den staart en den kop van het geslachte dier er bij. Ook deelt zij van de rijstmeelkoekjes aan de nabestaanden van haren echtgenoot uit.

Ook waar het getal der genoodigden [1]) groot is, gaat het steeds zoo toe, maar dan geven zij een geschenk,

1) Woordelijk „gehaalden". Dit sluit voor hen de verplichting in, den gastheer een geschenk te geven.

hetwelk, van de zijde der nabestaanden van de moeder van den gastheer komende, „oelos" d.i. sjaal, maar van de zijde der gehuwde dochters (ook broeders dochters of nichten) komende, „piso" d.i. mes genoemd wordt. Er worden dan ook geweldig vele geweerschoten gelost.

Tegen het einde van het feest wordt de „singkam" gebracht. [1]) Dit moet door de dochters resp. ook de nakomelingen in de vrouwelijke lijn van den doode geschieden. De „singkam" is een dakvormig geraamte van hout, aan de eene gevelpunt met een nabootsing van buffelhoornen en aan de andere met een vogelbeeld versierd, welks schuine zijden met rood katoen zijn overspannen. Dit wordt dan door den gastheer in ontvangst genomen en over de doodsbeenderen op de stellage heen gedaan. Daarbij worden tien of twintig stuks vee geslacht, wier vleesch en beenderen onder de feestgenooten wordt verdeeld. De gastheer geeft daarbij aan ieder, naar hij van hem ontvangen heeft, toen hij aan zijn feest deelnam. Voorts worden de uitgegraven doodsbeenderen weder ter aarde besteld.

B o a n n i n a m a t e (d.i. hetgeen ter eere van een pas overledene geslacht wordt). Wanneer er bij de Bataks iemand komt te overlijden, moet er steeds geslacht worden, als men het nog betalen kan.

H e t o v e r l ij d e n v a n e e n v o r s t e l ij k p e r s o o n. Nadat zulk een persoon gestorven is, wordt er treurmuziek gemaakt en met geweren geschoten. Vele

---

1) Dit schijnt een oud en niet algemeen of niet meer algemeen gebruik te zijn. Hier in Toba doet men de doodsbeenderen op nieuw in een kist. Zie D. 50, 1e stuk, blz. 3, waar ik het woord „singkam" met „nieuwe doodkist" heb weergegeven, omdat men de lijkkisten vaak uit hout van den „singkam" d.i. een boomsoort vervaardigt. Hier is het wel eigenlijk geen kist, maar toch iets, dat men over het doodsgebeente doet.

menschen stroomen daar bijeen, om den doode te beklagen of ook alleen om het drukke gewoel te zien, sommige zelfs, omdat zij de hoop koesteren, een stuk vleesch te zullen krijgen.

Pangondasion (treurmuziek). Deze is bijna als de gewone muziek, [1]) maar men doet haar langzaam gaan. Vaak gaat men er dag en nacht mee voort, terwijl de nabestaanden dansbewegingen makend en weeklagend om de lijkkist staan. Alles, wat daar al klagende opgedreund wordt, mede te deelen, is onmogelijk, maar de vrouw, die haren echtgenoot beweent, zegt aldus: „O vader kostwinner, vader vuuraanmaker, vader onze vorst, vader, dien ik bediende; varkensvleeschheter, die de beste visch tot toespijs had, die was als een vischreiger; die zich niet kon verslikken; die was als een voorbijgaande olifant en als een door het water gaande tijger, waar ik hem met list zocht te overvleugelen. Ahio......o......ok!" Doch velen van die zoo weeklagen, beklagen den doode niet, maar alleen wat zij verloren hebben. Men gaat er ook heen, om het een of ander van den overledene in zijn bezit te krijgen en zegt ter verontschuldiging, dat men het alleen uit verlangen naar een aandenken neemt. Maar ook als die klagenden hunne klaagliederen zingen, wordt het slaan op de bekkens of het schieten daarom niet gestaakt.

Is er een vermogend man overleden, dan is het onvermijdelijk, hem ter eere een stuk vee te slachten en te verdeelen, anders zullen de aanwezigen er met stekelige woorden op aandringen, zeggende: „De overledene moet nu zeker op nieuw beginnen, een vermogen bijeen te gâren; hij moet nog zijn helft medenemen, anders heeft hij niets om mee te beginnen." Is er daarom bij

1) Zij wordt echter alleen met metalen bekkens uitgevoerd.

het eigen vee van den overledene geen stuk, geschikt om voor de begrafenis geslacht te worden, dan koopen de nabestaanden er een van een ander. Zij beginnen die zaak reeds te bespreken, terwijl het publiek zich nog druk met klagen en bekkenslaan bezig houdt.

Is men nu met alle toebereidselen gereed, dan wordt de overledene in zijn kist het huis uit gedragen. Daarbij maken de nabestaanden, ondersteund door al de aanwezigen, een geweldig leven. Zij stampen met de voeten, dat het huis als bij een aardbeving er van schudt, en men schreeuwt het bij het klagen uit, dat hooren en zien er bij vergaan. De trap der Bataksche huizen is hoog, daarom staan er beneden reeds eenigen gereed, om de lijkkist in ontvangst te nemen en de draagstokken door de er om heen gebonden touwen te steken. Heeft men ze dan op de schouders der dragers gelegd, dan brengen deze het lijk naar de begraafplaats, hetzij buiten het dorp of voor de „sopo" (rijstschuur en vergaderlokaal). Een man met een „hoedali" (drietandig houweel) volgt achter het lijk. Begraaft men den doode voor de „sopo", dan is zulks het teeken, dat men later nog eens een groot feest (hordja, toeroen) te zijner eere denkt te geven. Soms echter zet men het lijk in de geopende kist nog eerst een poos op de dorpsplaats, van één tot drie uren lang, en laat het door de zon beschijnen. Terwijl men het lijk over de dorpsplaats draagt, spuwt ieder, aan wien het voorbijkomt, voor zich op den grond en zegt: „Foei, mogen wij na dezen nooit meer een doode zien!" Er volgt er ook een achter het lijk, die „pamosik" genoemd wordt, met een bundeltje van zeven palmbladnerven in de hand, waarmee hij naar alle zijden in het rond slaat, opdat er geen vlieg het lijk zal volgen, want als er een vlieg meegaat, zegt men, zal er ook spoedig weer een doode volgen. De

vliegenverjager staakt zijn werk eerst, nadat men het dorp uit is, en krijgt later een bijzonder aandeel van het ter begrafenis geslachte vee. Aan de weeklagenden reikt men, nadat zij uit het sterfhuis zijn afgedaald, water in bamboekokers, om er hun aangezicht mede te wasschen.

Wordt er ter eere van den overledene iets geslacht, een buffel, een koe, een paard of een groot varken, dan wordt iemand van zijn naastbestaanden aangewezen, om het dier te slachten. Die persoon spreekt dan eerst een soort gebed uit, zeggende: ,,Gij, ontvloden ziel van N.N.! Gij heb ons nu verlaten, hier is uw afscheidsmaal (of teeken van afscheid) tevens als kennisgeving aan hen, die tijdens uw leven uwe medevorsten waren. Uw afgescheiden ziel zegene ons en het van u ontwaakte (s u m a n g o t of beter s i m a n g o t) bewerke ons, die gij verlaten hebt gezondheid, dat ons steeds het heldere (goede) geboren worde in de toekomst." [1]) Daarna slacht hij het stuk vee, ontleedt het en snijdt het in kleine stukjes. Vervolgens deelt hij het ingewand, het vleesch en de

1) Met dit „gebed" voor oogen moet ik opmerken, dat de denkwijze van den Batak over zijne ziel zich niet dekt met hetgeen Br. A. C. Kruijt in „Het Animisme" blz. 1 v.v. als algemeen Indonesisch beschrijft. De bidder zegt tot de afgestorven ziel: „bij uw leven", dus denkt hij aan niets anders dan aan hetgeen bij het leven in den doode woonde en hem nu verlaten heeft. De Batak denkt dus niet aan „eene ziel", die gedurende zijn leven in hem is, en een „andere ziel", die hem bij zijn sterven verlaat. Wel heeft ook hij twee verschillende woorden daarvoor, maar iedere Batak zal op de vraag: „wat is een begoe?" antwoorden: „Tondi ni na mate do i." Hij houdt het door beide woorden uitgedrukte begrip wel degelijk voor hetzelfde. Evenwel is er toch een verschil, en dit ligt daarin, dat de aan het lichaam gebondene ziel zich geheel anders in hare levensuitingen voordoet, dan diezelfde ziel, nu zij als een geheel zelfstandig wezen rondwaart. Meer kan ik er in een korte noot niet van zeggen, doch met het bovenstaande voor oogen betwijfel ik zeer, of het door Br. Kruijt geschrevene wel werkelijk de algemeen Indonesische denkwijze op dat punt weergeeft.

botten uit. Het eerst worden de vrouwen bedacht, daarna de hoofden en vervolgens het volk; ieder moet er iets van hebben, al is het ook maar een klein stukje. Hij geeft ook hun, die het graf met aarde hebben gevuld en opgehoogd, hun bijzonder aandeel t.w. den kop en het overige, gelijk de adat het voorschrijft. Nadat die verdeeling heeft plaats gehad, spreekt een van de aanwezige hoofden: „Wij hebben ons deel nu wel ontvangen, maar zeggen toch tot God, onzen Heer, dat het voortaan niet meer voorkomen mag, zulk een aandeel te ontvangen. De palmwijn is zoet, maar wij zouden hem liever verkrijgen, zonder den sagoeëerboom te kloppen; zoo hebben wij dit nu geleden bij het verscheiden van den vorst, voortaan kome alleen het goede. Sterven er vorsten, dat er weder vorsten geboren worden; sterven er rijken, dat er weder rijken geboren worden als hun plaatsvervangers. Zoo zij het."

Daarop antwoordt iemand der familie: „Zoo zij het, gelijk de vorst gezegd heeft. De ziel van den overledene zegene ons en de geest der vorsten helpe ons, dat het goede over ons kome, en er een vorst als plaatsvervanger van den overledene ons geboren worde. De buffel late zijn stal niet ledig en het kleed blijve niet ongebruikt hangen. Zoo zij het." Daarna gaat ieder naar huis.

Wanneer de eigenlijke doodgravers het graf gevuld en opgehoogd hebben, steken zij de stokken, waarmede de lijkkist grafwaarts gedragen werd, aan het hoofdeinde in den grafheuvel en hangen er het gereedschap, waarin zij hun aandeel aan het begrafenismaal gekookt hebben, en den onderkaak van het geslachte dier aan. Terwijl zij het graf verlaten, zeggen zij: „Blijf jij nu maar daar!" Daarom zegt men spreekwoordelijk: „Blijf maar daar, zooals de doodgravers zeggen." De door den doode achtergelatenen brengen echter nog on-

geveer drie dagen lang rijst en betel naar het graf, waarbij zij zoowel onder weg als ook bij het graf steeds huilend klagen. Staat de oogst tijdens het sterfgeval nog te wachten, dan laat men bij den oogst een gedeelte van het gewas van een halven vadem breedte en twee vadem lengte als een eilandje staan. Die rijst wordt dan eerst later gesneden, in orde gemaakt en naar het graf gebracht, waar men haar in het rond strooit.

P a n g a p o e l o n (d.i. troost). Wanneer iemand een dierbaren nabestaande door den dood verloren heeft, gaat hij of zij gedurende eenigen tijd niet naar de markt. [1]) Dan komen de leden der familie en hunne vrienden hen bezoeken, om betel te brengen en hun toe te spreken. Zij zeggen zoo ongeveer het volgende: ,,Eet maar flink en houd je zinnen bij elkaar, want men kan een doode niet navolgen, zoolang men nog bij krachten is, totdat men zelf onder de aarde moet." Daarop antwoordt de treurende: ,,Dat is waar, men kan er niet bij vertwijfelen, maar als het nog zoo dicht voor oogen staat, is het gemoed steeds in onrust."

P a n d o e n g o i (d.i. middel om wakker te blijven). Wanneer het lichaam van een doode een nacht over in huis moet blijven, neemt men een varkentje of ook vleesch van de markt. Men noemt dat ,,pandoengoi". De klagers eten dan 's nachts en het zooeven bedoelde vleesch wordt hun tot toespijs gegeven.

N a m a t e p o e n o e (d.i. zonder zoon na te laten sterven). Wanneer een man sterft, zonder zoon na te laten, kan hij niet begraven worden, zonder dat er een stuk vee bij geslacht wordt. Want hij laat toch geen zoon achter, wien hetgeen hij nalaat toebehoort! De erfgenamen echter (broers of neven) wagen het niet, het

---

1) Christenen ook niet ter kerk.

achter te houden, opdat de menschen niet zeggen, dat ze hun erfdeel zoeken te vermeerderen.

Na mate sarimatoea (d.i. de in hoogen ouderdom gestorvene). Sterft iemand in hoogen ouderdom, dan maakt men vaak reeds bij zijn begrafenis het doodenfeest (hordja). Men noodigt de aangehuwde familie van den overledene uit, [1]) slacht een stuk vee en geeft ook den hoofden en het volk ieder zijn deel. Men danst er naar de graden van bloedverwantschap en volgens de landschappen, waarin men woont, waarbij men rijstmeelkoekjes en vleesch op een bord omhoog heft. De overledene wordt daarbij voor het woonhuis of voor de „sopo" tentoongesteld. Is dat alles afgeloopen, dan brengt men hem of haar grafwaarts.

Sigalegale (d.i. een ledepop). Indien er een rijke komt te sterven of ook zijn zoon, zonder een zoon na te laten, geven de achtergeblevenen uiting aan hun wanhoop, door een ledepop voor hem te laten maken, of doen zulks ook, om hun rijkdom ten toon te spreiden. Zulk een ledepop maakt men van hout naar de gelijkenis van den overledene en kleedt hem met diens kleederen, met zijn onderkleed, zijn sjaal, zijn hoofddeksel, zijn halssnoeren en zijn goud. Deze pop is van trektouwtjes voorzien, zoodat men haar dansbewegingen kan laten maken. Men laat haar dansen, zooals de overledene zulks pleegde te doen, en wel met zijn echtgenoote, zijne dochters of hunne nakomelingen, zijne broeders en zijne ouders en huilt daarbij voortdurend. Men brengt de pop ook wel naar de markt, laat haar daar dansen en verdeelt daarbij een koe of een varken of een buffel. Heeft men er genoeg van, dan houdt

---

2) Eigen familie behoeft niet uitgenoodigd te worden, maar komt van zelf en is ook tot het geven van een geschenk niet verplicht.

men er mee op. Men laat de pop eerst lang dansen en doet haar dan dansende naar de dorpspoort teruggaan. Vervolgens lost men geweerschoten, berooft de pop van hare kleedij en werpt haar ten slotte buiten den dorpswal weg. Vandaar dat men spreekwoordelijk zegt: „Rijk voor een oogenblik als een ledepop."

Aldus is uiteengezet wat het overlijden betreft. Doch niet bij alle menschen gaat het zoo toe. Is iemand arm, dan wordt hij niet zelden als roofgoed ten grave gesleept. Dus is het bezit van goederen eene eer bij de Bataks. Wie veel geld heeft, dien eert men ook in den dood.

Naroemonda, 22 April 1907.

DAGBOEKEN, BRIEVEN EN VERSLAGEN UIT DE ZENDING.

OOST-JAVA-ZENDING.

I.

Verslag aangaande den werkkring Mådjå-Warnå over het jaar 1906.

Door A. KRUIJT.

„De lendenen omgord, de lampen brandende!" Lukas 12 : 35.

Hoewel het aantal geboorten in het tweede halfjaar van 1906 bijna driemaal grooter was, dan dat der sterfgevallen, en hoewel het totaal der gedoopten niet minder bedroeg dan 158, zoo daalde toch het zielental in dit ressort van 4068 tot 4057.

Geen wonder, daar wij ook dit jaar door verhuizing naar elders niet minder dan 174 zielen moesten aftrekken.

Het is reeds meer gezegd, en het bleek ook nu weer, de grond kan hier niet meer menschen voeden! Het maximum is al lang bereikt. Door uitzwerming moet dus het teveel aan den kost zien te komen. Dit gevoelen de Christenen hier zelf zeer goed: In 1906 hebben niet minder dan drie Christen loerah's (die van Mådjå-wangi, Mådjårâtå en Kërtå-rëdjå) op eigen initiatief een tocht gemaakt naar het Loemadjangsche en Djëmbërsche, om zich op de hoogte van de toestanden daar te stellen. Zij kwamen zeer voldaan terug. En ik zou

mij zeer moeten vergissen, wanneer niet in de eerstvolgende jaren de groote trek zich naar Toendjoeng-rĕdja richt. De menschen wachten feitelijk de vestiging van Br. v. d. Spiegel aldaar af; want, — en dit is een verblijdend teeken, — door de besten wordt een geregelde geestelijke verzorging en geregeld onderwijs voor de kinderen, op prijs gesteld.

Aangenomen werden: 78 jongelingen, d.i. 32 meer dan in 1905. Met het oog op hetgeen ik in mijn vorig verslag mededeelde daaromtrent, kan dit geen verwondering baren.

Het gemiddeld aantal kerkgangers bleef stationair: 1965. Daarentegen nam het gemiddeld aantal avondmaalgangers iets toe: 1276 in '06 tegen 1218 in '05.

Ingezegend werden 41 huwelijken; drie minder dan in '05. Eén huwelijk moest ontbonden verklaard worden.

Onder de 31 volwassen personen, die na belijdenis des geloofs door den Doop in de gemeente werden opgenomen, tellen wij drie melaatschen, in het ziekenhuis verpleegd. Eén van hen verlangde zeer naar den Doop; maar leeren kon hij niet; alleen nazeggen: het „Onze Vader", de geloofsbelijdenis, en de 10 geboden. Volgens den voorganger was hem de melaatschheid „in het hoofd geslagen." De beide anderen hadden goed geleerd. Op mijne vraag, of zij ook Christen zouden worden, wanneer zij wisten, dat zij naar hun desa zouden moeten terugkeeren, gaven zij, zeer oprecht, een ontkennend antwoord. En ook de anderen, die reeds Christen waren, stemden daarmee in. Laten wij de menschen niet hard vallen: Ze zijn niet opgewassen tegen de groote macht van de gemeenschap. Hier gevoelen zij zich veilig, en weten zij, dat zij Gode mogen dienen, naar het licht, dat Hij hun hier schonk.

Over de opname in de gemeente Soembĕr-gonḍang

van een echtpaar moet ik iets uitvoeriger zijn.

Het waren een paar oudjes, naar schatting in de 60, Kyaï en njaï Sâgâlâ. Te Soembĕr-gonḍang komende, bemerkte ik in de gemeente een ongewone beweging, die ik eerst na nadere samenspreking met den voorganger, mij wist te verklaren. Alles, wat Christen heette, was opgekomen, ook menschen, die men anders slechts zelden te kerk zag; en aller aandacht had zich samengetrokken op bovengenoemd echtpaar.

Nu heb ik inderdaad zelden een aanneming gehad als deze. De oude man doof, de vrouw daarentegen goed hoorende, en daarbij duchtig van den tongriem gesneden! Die doofheid was natuurlijk een groote hinderpaal geweest, om den man wat bij te brengen. Wel had kyaï Sâgâlâ zichzelf indertijd lezen geleerd; maar ook de oogen waren niet best meer, zoodat langs dezen weg de opname al even moeielijk was. Maar met vereende krachten hadden dan toch de voorganger en de vrouw den ouden man geleerd. Zij kwam daartoe bij den voorganger, repeteerde zoolang, tot ze het goed begreep en leerde dan haar man.

Het beste kon deze hooren, als hij het oor naar beneden trok. Maar als zij dan een poos zoo aan den gang waren geweest, dan klaagde hij er over, dat zijn hand zoo moe werd. Geen nood, de vrouw wist raad: „Ik zal je oor wel vast houden", zeide ze, en dan ging ze weer voort. Op deze wijze had onze kyaï wel weinig opgenomen, maar hetgeen hij geleerd had, had hij blijkbaar goed verwerkt. Nog nooit heb ik bijv. de geschiedenis van de zondeval op zulk een wijze hooren weergeven. Het was zoo in-Javaansch, dat ik het niet kan navertellen. Het gesprek van Eva met den slang bijv. werd met een levendigheid medegedeeld, dat men zou zeggen, dat de oude er zelf bij geweest was.

Ook het comische element ontbrak niet: Als de man een enkele maal haperde, dan schreeuwde zijn vrouw hem het antwoord in het oor, en dan maakte de voorganger goedig de opmerking: „Nji, nu niet voorzeggen hoor!" Soms, als de oude man het niet wist, dan was het met een ribbestootje: „Di (jongere zuster) hoe heette die Kyaï ook weer?" „Simeon." En eens zeide hij tot mij: „Kijk, dat ben ik nu heelemaal vergeten"; en toen tot de vrouw: „Di, vertel jij nu maar verder." Het was alles even ongekunsteld en naif. Ik was zeer tevreden over de oudjes. Niet, zooals ik zeide, dat de hoeveelheid kennis zoo groot was, maar zij hadden over de dingen nagedacht, en ze hadden de stof op hun wijze verwerkt. En ik twijfelde niet aan de oprechtheid van hun hart. Deze overgang moet hun strijd hebben gekost, en veel moeite hadden zij zich getroost, om het zoover te brengen.

En mijn vermoeden bleek gegrond. Van den voorganger vernam ik, dat onze kyaï vroeger al het mogelijke had gedaan, om de komst van het Christendom in zijn desa tegen te houden. Vroeger was hij zeer bevriend geweest met den blinden kyaï Dipå (bij den Doop nam deze den naam van Ibrahim aan) te Ngasĕm, de man, die met kracht het Christendom voorstond, en door wiens hulp dan ook de kerk te Soembĕr-gonḍang in korten tijd tot stand kwam. (Med. dl. 43 blz. 97.)

Toch kon kyaï Sågålå niet verhinderen, dat van zijne familieleden, mede tot het Christendom overgingen. En wat gebeurde er nu? Een van die Christen geworden familieleden, een weduwe, misdroeg zich. Het is reeds eenige jaren geleden, dat zij tot groote ergernis van de gemeente, ook van kyaï Sågålå's familie, openlijk ging samenleven met een gehuwden Christenman, en bij hem een kind kreeg. De voorganger en de oudsten deden al

het mogelijke, om het kwaad tegen te gaan. Maar kyaï Sågålå moedigde ze aan, tevens de doodsklok over de gemeente te Soembĕr-gondang luidende. Hij toch meende, dat die beiden nu wel de andere Christenen in hunne ongebondenheid zouden meesleepen.

Maar dat kwam anders uit! Zelfs boven mijn verwachting kwam de zaak in orde: De man, die zoo zwaar gezondigd had, deed boete, en verzoende zich met zijne vrouw. En de weduwe, die zooveel ergernis had gegeven, keerde mede tot de gemeente terug.

Dit schijnt onze kyaï tot nadenken gebracht te hebben. Hij knoopte de oude vriendschap met kyaï Dipå te Ngasĕm weer aan, hij bezocht den voorganger in diens huis, vroeg hem zelfs vergeving voor al de moeite, die hij hem gegeven had, en kwam na eenigen tijd met het verzoek voor den dag, om Christen te worden.

Toen ik dit alles wist, begreep ik ten volle de groote belangstelling, die de gemeenteleden bij dezen overgang aan den dag gelegd hadden. Het Christen worden van onzen kyaï was tevens zijn herstel als hoofd der familie. En mede als zoodanig is deze overgang niet van beteekenis ontbloot.

Bij de Javanen is van een stamverband niets meer overgebleven. Overgangen tot het Christendom in massa zooals bijv. in de Minahassa en onder de Battaks zijn dan ook op Java niet denkbaar. Over het familieverband kan men niet zoo maar in het algemeen een uitspraak doen. Vooral in de groote steden, in de fabriekscentra's op de koffieperceelen vindt men gezinnen en individu's die als los zand aan elkaar hangen. Maar daar zijn ook desa's op Java, waarbij het begrip „desa" synoniem is met „familie". In sommige desa's vindt men twee of meer familie's, tusschen wie meestal eenige wrijving bestaat, zoodat dan uit deze, dan uit gene familie de loe-

rah gekozen wordt. In het algemeen treft men, al wat familie is, bij elkaar wonende in één wijk; soms ook op een of meer erven naast elkaar (Med. dl. 50 blz. 126). Van de eerste Christenen werd gezegd, dat het bijna allemaal familie van elkaar was!

Zoo is er dus onder de Javanen nog al verscheidenheid, waar het de hechtheid van den familieband aangaat. Hoe kan het anders, waar wij met een volk te doen hebben van zoovele millioenen, levende onder zeer uiteenloopende omstandigheden.

Maar het komt mij voor, dat wij ten opzichte van het Christendom wel mogen zeggen, dat in het algemeen de familieband, eenerzijds niet krachtig genoeg is, om het Christendom geheel te weren; maar anderzijds ook niet sterk genoeg, om een geheele groep of familie te bewegen, Christen te worden.

Uit het bovenmeegedeelde blijkt dit weer duidelijk. Onze kyaï Sågålå heeft, — hoewel hoofd der familie, — niet kunnen beletten, dat van de zijnen Christen werden. Maar ten slotte is de man, — ook door de omstandigheden, — gezwicht voor de familie. De drang, om zijn oude plaats weer te mogen innemen, heeft zeker medegewerkt, om hem gunstig voor het Christendom te stemmen. Nu wordt hij weer geraadpleegd, geëerd! Nu wordt hem weer invloed toegekend!

Of hij het middel zal worden zijn nog overige Mohammadaansche familieleden te trekken, betwijfel ik. Daarvoor is de Javaan nu weer te veel individualist. Maar, — en dat is m.i. de beteekenis van dezen man in onze gemeente, — door zijn invloed houdt hij, die reeds gewonnen zijn, bijeen, en hij kan veel kwaad in de gemeente voorkomen. Wel opmerkelijk: verleden jaar ontviel ons kyaï Rånå (Med. dl. 50 blz. 122), nu mogen wij ons verblijden in den overgang van dezen man.

Toen ik in December jl. Soembĕr-gondang bezocht, vond ik onzen kyaï zeer ten goede veranderd: Zijn uiterlijk was veel levendiger, hij nam zelfs geregeld deel in het gesprek, en ik merkte op, dat de menschen niet zoo luid meer tegen hem spraken. Toen ik hem vroeg, hoe dat zoo gekomen was, vernam ik, dat hij eenige weken geleden in de kerk zittende, opeens een geluid had gehoord, als of er iets in zijn oor berstte, en sedert had „God hem het gehoor weergegeven!" Hij zag hierin de goedkeuring Gods op zijn daad, en het had hem in zijn geloof bevestigd.

In mijn verslag over 1905 deelde ik mede, dat een jonge man en een jong meisje zich op grond van art. 59 van onze „pranåtå" tot den grooten kerkeraad hadden willen wenden, om toestemming voor hun huwelijk te verkrijgen; maar dat van hun voornemen niets gekomen was, doordat de moeder en de familie allerlei beletselen in den weg hadden gelegd.

Tevens merkte ik op, dat in zulke gevallen de persoon slechts zoolang tegen de gemeenschap door ons in bescherming genomen wordt, als hij toont het er tegen te willen en te kunnen volhouden.

Toen ik niets meer van de zaak vernam, meende ik, dat zij voor goed uit was. Maar op zekeren dag kwam de ouderling van Mådjå-warnå mij meedeelen, dat de moeder haar dochter buiten de deur gezet had, en dat het meisje nu bij een oom te Mådjåwangi haar intrek genomen had. De man vreesde terecht, dat daaruit niets goeds zou voortkomen.

Bij onderzoek bleek mij, dat de trouwzaak nog in het geheel niet uit geweest was. De jongen had zich wel teruggetrokken, maar het meisje had niet willen opgeven. Daardoor was tusschen moeder en dochter een verkoeling ontstaan, die dra in vijandschap oversloeg.

Het einde was geweest, dat de moeder haar dochter wegjoeg en niets meer van haar wilde weten.

Juist kwam ik in die dagen bij de moeder op huisbezoek. Ik trachtte haar milder te stemmen, om althans hare dochter in huis te nemen, dan wel toestemming tot het huwelijk te geven. Niets hielp! Eindelijk diende de zaak den 5en Augustus voor den kerkeraad.

In een uitvoerig rapport had de voorganger het geheele verloop uit elkaar gezet. Nadat dit voorgelezen was, werd de moeder binnen geroepen, om gehoord te worden. Als hoofdreden van hare weigering gaf ze op, dat door dit huwelijk de regelen van den ouderdom verbroken zouden worden, zoodat de oudere de jongere zou worden en omgekeerd. [1]) Nu had ik tevoren de familierelatie nagegaan, en het was mij gebleken, dat in dit geval het ,,dadoeng kapoentir'' slechts in de zijlinie zich zou voordoen. De kerkeraad was het met deze opvatting eens. Bovendien deelde een van de leden mede, dat vele Javanen zich al meer en meer onverschillig tonen voor deze adat; iets wat zeker wijst op een voortgaande individualiseering van het volk.

Was dus het hoofdargument uiterst gezocht, wat mocht dan wel de reden zijn van dit hardnekkig weigeren? Ik vroeg aan de moeder, of niet de mankheid van haar aanstaanden schoonzoon voor haar een beletsel was. De heftigheid, waarmede de vrouw deze veronderstelling verwierp, bevestigde mij in de meening, dat werkelijk bijgeloof in deze zaak de hoofdrol speelde. Maar zij wilde er niets van weten, dat bijgeloovige vrees haar deed weigeren. In het algemeen toch meenen de Javanen, dat de kinderen, uit zulk een huwelijk geboren,

1) Men zie hierover het artikel van Prof. C. Poensen, getiteld: „Dadoeng kapoentir". (Med. dl. 31 blz. 26—40.)

steeds aan ongelukken bloot staan! Zij weten natuurlijk niets van wat wij erfelijke belasting noemen. Trouwens in dit geval kan daarvan geen sprake zijn. Als kleine jongen toch had de a.s. bruidegom, in een worsteling met een makkertje, waarschijnlijk zijn heup ontwricht. Althans volgens de berichten was de zijde opgezwollen, en had een doekoen ijverig gewreven en geknepen, met het resultaat, dat de jongen voor zijn leven mank werd.

Na de moeder werd de dochter gehoord. Hoewel onder den indruk van het oogenblik, bleef zij bij haar verzoek volharden.

In het algemeen was de kerkeraad van oordeel, dat de redenen, door de moeder opgegeven, niet steekhoudend waren. Slechts één lid was bevreesd, dat bij toestemming het ouderlijk gezag een knak zou krijgen, en dat het een antecedent zou worden voor andere jongelui. De meerderheid echter vreesde nog meer de kwade gevolgen van een weigering; daar het toch duidelijk was, dat de jongelui elkander wilden hebben, en het meisje door haar moeder verstooten was.

Ten laatste werd besloten, de gevraagde toestemming te geven. Nog eens werd de moeder vermaand, om toch het geluk van haar dochter niet op het spel te zetten, maar liever haar ter elfder ure hare toestemming te geven. Maar zij wilde niet: „Als U haar toestemming geeft tot trouwen, dat moet U weten, maar van mij krijgt ze die niet!”

En de dochter bracht ik onder het oog, dat het 5e gebod, ondanks alles, wat er gebeurd was, van kracht voor haar bleef; dat zij nu juist te meer moest tonen, haar moeder lief te hebben, om haar toch nog te winnen! En zoo is het meisje getrouwd; maar de moeder heeft zich niet vertoond. Zeer zeker is zulk een volhouden

tot het einde zeldzaam onder de Javanen. Maar toch geloof ik niet, dat er karakter uit spreekt. Veeleer koppigheid! Maar het zijn de slechtsten niet, die zoo zijn!

In den loop van het verslagjaar hebben ook wij onze „pajoeng"-kwestie gehad. Bekend toch is de circulaire van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, waarbij de pajoeng voor de hoofden van gewestelijk bestuur werd afgeschaft. Maar in den kerkeraad ging het juist in tegenovergestelde richting. Het was op het einde van bovengenoemde vergadering, dat onze oude voorganger, kyaï Asiël, het woord vroeg. In den breede betoogde hij, dat de pranåtå van de gemeente nu werkelijk goed was, dat de gemeente nu inderdaad „rĕdjå" (welvarend) genoemd mocht worden enz. enz., maar dat er nog één ding ontbrak t.w....... „pajoeng's voor de panganten's (bruidsparen).'"

Daar de zaak geheel onvoorbereid ter sprake werd gebracht, stelde ik voor, de behandeling er van uit te stellen tot een volgende vergadering, opdat men eerst onderling de zaak zou kunnen bespreken. Conform besloten.

Maar nu kwamen niet minder dan vier rapporten in, van elke gemeente één. Wel een bewijs, dat de gemoederen er door in beweging gebracht waren.

Dat van Mådjå-warnå bevatte het relaas van een vergadering ten huize van kyaï Asiël gehouden, en bijgewoond door de beide voorgangers, de ouderlingen en de Christen loerah's. Deze laatsten bleken geen voorstanders van de zaak te zijn. Zij toch hadden tegen de aanschaffing van pajoeng's voor de panganten's tal van bezwaren: 1e. de hooge kosten voor de gemeente (6 à 7 pajoeng's ad *f* 15.— 't stuk); 2e. het betrekkelijk weinige gebruik, dat er van gemaakt zou worden; 3e. de

moeielijkheid, om ze goed te bewaren en te onderhouden; 4e. de geringe noodzakelijkheid der aanschaffing, daar reeds nu elk bruidspaar bij de huwelijksplechtigheid zelf zorgt voor een pajoeng (door leenen of huren).

Dit laatste nu juist was de groote grief van de voorstanders van het voorstel: de gegoeden toch konden van prijaji (ambtenaar) familieleden, gemakkelijk een mooie pajoeng leenen, terwijl de arme lieden zich met een leelijke gehuurde moesten behelpen. Dit stond mlarat (armoedig) en was der gemeente onwaardig. Bovendien in kleinere gemeenten (in een ander ressort) had men reeds pajoeng's! En wat het geld betreft, als de kerkekas de kosten niet kon dragen, dan moest de armekas (loemboeng miskin) er maar voor aangesproken worden! Kyaï Asiël, gesteund door zijn ambtsbroeder en de ouderlingen, stelde dus voor, dat de kerk 6 of 7 pajoengs zich zou aanschaffen, zooals die van de „mantri goeroe's klas no. 1 (Gouvernements hoofdonderwijzers, eerste klasse). Die pajoeng werd voor de bruidsparen als „pantĕs" (betamelijk) beschouwd, niet te hoog, niet te laag. [1])

Het rapport van Bongså-rĕdjå was in veel kalmer toon gesteld. Daar toch waren de broeders wel algemeen voor de aanschaffing van trouwpajoeng's, maar zij vroegen uitstel, aangezien de gemeente nog gebukt ging onder hare schuld voor de school.

In denzelfden geest was ook dat van Ngårå. De gemeente daar moet nog gedurende eenige jaren *f* 200.— 's jaars aflossen van hare schuld op de kerk!

Maar Kĕrtå-rĕdjå ging nog een stapje verder dan Mådjå-warnå. De broeders daar vonden, dat men be-

1) Bij huwelijksplechtigheden mag volgens de Javaansche adat zelfs de gouden pajoeng gebruikt worden.

halve trouwpajoeng's, zich ook begrafenispajoeng's moest aanschaffen. Voor Kĕrtâ-rĕdjâ van elke soort twee. Bij de trouwpajoengs zou het geel domineeren, bij die voor de begrafenissen het zwart!

Na de voorlezing dezer rapporten volgde een warme discussie; want in zaken als deze, zijn de Javanen bijzonder rederijk. Mijn eerste opmerking was, dat eerst moest worden uitgemaakt of de aanschaffing „perloe" (noodzakelijk) was. „In het geheel niet pĕrloe", zeide de loerah van Mâdjârâtâ en gaf daarbij de reeds bekende redenen op. „Langkoeng pĕrloe sangĕt" (uiterst noodzakelijk) gaf onze Kyaï ten antwoord. En toen kwam hij los, met warmte zijn pajoeng-voorstel verdedigende. Er waren spannende oogenblikken!

Na eenig over en weer spreken, deed ik de vraag, of men meende, dat de pajoeng behoorde tot de uitrusting van het bruidspaar (zooals hun kleeding, de versierselen en de haartooi bijv.) dan wel tot de „prabot" (inventaris, benoodigdheden van de kerk, zooals bijv. de trouwbanken en de matjes, waarop het bruidspaar knielt). Te begrijpen, dat de voorstanders van de zaak van meening waren, dat de pajoeng behoorde tot de „prabot" van de kerk, en de anderen het tegenovergestelde volhielden. Ik maakte toen de opmerking, dat bijaldien de broeders meenden, dat de pajoeng behoorde tot de „prabot" van de kerk, daartoe dan ook de geheele uitrusting van de panganten's: kleeding, versierselen, haartooi enz. gerekend zou moeten worden. In zijn ijver zeide de goede, oude man: „Zeker, zeker, en het ware te wenschen, dat ook die dingen werden aangeschaft!"

Toen was ik op het punt, waar ik zijn wilde. Gekscherend antwoordde ik, dat wij er dan ook over moesten denken, een rijtuig met twee paarden aan te schaffen, omdat sommigen reeds nu 't met niet minder

willen stellen (gelach). Mijn doel was de leden te doen gevoelen, dat wij met de aanschaffing van die pajoeng's op een geheel verkeerden weg zouden geraken. Was nu de uitgaaf reeds groot voor een gemeente als Mådjåwarnå, hoe zou het moeten worden, als eenmaal de gemeente duizenden zielen ging tellen. Had men nu wellicht reeds moeite, om niemand voor het hoofd te stooten, wanneer het aantal bruidsparen grooter was, dan het aantal beschikbare pajoeng's, dan zouden deze moeielijkheden zich vertiendubbelen. Van de aanschaffing uit de armenkas mocht natuurlijk nooit sprake zijn! Bovendien twee gemeenten vroegen, om geldige redenen, uitstel, mochten wij nu die gemeenten beschaamd maken? Ware het niet beter de zaak maar liever te laten rusten? Dit werkte als olie op de baren. Men besloot de pajoengkwestie maar te laten rusten!

Het was wel opmerkelijk, ook nu weer, die twee stroomingen duidelijk te voorschijn te zien treden: De ouderen, nog doortrokken van den ouden communistischen geest, alles verwachtende van de gemeenschap, de jongeren daarentegen, meer op eigen kracht en initiatief steunende.

In den loop van de maand Mei ontvingen wij de eerste oplage van onze „lajang pranåtå." Daarvan zijn reeds verkocht 233 exemplaren à *f* 0,30. Het is thans nog niet de tijd, om te spreken over de werking van dit geschrift in de gemeenten. Ter gelegener tijd, wanneer eerst meerdere gegevens mij ten dienste staan, hoop ik daarop terug te komen. Maar het heeft mij verblijd, dat verscheidene broeders zendelingen, — ook buiten ons Genootschap, — zich het boekje hebben aangeschaft. Van klakkeloos overnemen kan geen sprake zijn, ook omdat het te zeer voor plaatselijke behoeften is saamgesteld; maar allicht vinden zij er iets in, dat ook in hun ressort toegepast kan worden.

Nog op een andere aangelegenheid moet ik de aandacht vestigen. Ik bedoel de gemeenteboeken. Wij hebben hier het oude boek van Jellesma, loopende van 1843 tot ult. 1855, en bevattende het doopregister met 2232 nummers, het lidmatenregister met 1393 en het trouwregister met 454. Blijkens eene aanteekening is sedert 1856 de Oost-Java-zending in drie takken gesplitst: Malang, Kĕdiri en Mådjå-warnå. Sedert dien tijd waren de aanteekeningen gehouden in folio schrijfboeken van verschillende dikte, waarvan sommigen reeds zeer beschadigd. De vrees bestond, dat na eenige jaren stukken verloren of in het ongereede zouden raken. Toen nu einde 1905 een zendingsvriend mij een som gelds zond met de bedoeling die voor het werk hier te besteden, stelde ik aan den kerkeraad voor, nieuwe boeken aan te schaffen.

Dit geschiedde! Het eerste boek bevat alles, wat het oude boek van Jellesma inhoudt. Dan volgen twee doopboeken, elk met 10.000 nummers; één lidmatenboek met 5000 nummers en een trouwboek met 2500. Het was een reuzenarbeid alles over te schrijven. De secretaris van den kerkeraad, tevens onderwijzer, werd daarmede belast, tegen behoorlijke vergoeding. En hij heeft zich met trouw en nauwgezetheid van zijne taak gekweten. Gereed zijn nu: het boek van Jellesma, het doorpregister en het trouwregister. Aan het lidmatenregister wordt nog dagelijks gewerkt.

Ook mij geeft deze zaak geen kleine vermeerdering van arbeid. Om zoo goed als zeker te zijn, dat er geen fouten gemaakt worden, heb ik alles persoonlijk nagezien en vergeleken. Hoe eentonig op zichzelf, toch heb ik mij dezen arbeid niet beklaagd. Ik heb er een beter inzicht door gekregen in het zendingswerk in den tijd van Jellesma. Vele familieverhoudingen zijn me

duidelijker geworden. Ook vond ik soms verrassende antwoorden op vragen van kieschen aard, die ik zelfs den voorganger niet had willen voorleggen. Verder maakte ik tal van opmerkingen, aangaande de zendingspraktijk in vroegere jaren, aangaande de naamgeving, de spelling etc., die echter in een verslag als dit minder op hun plaats zijn. Alleen kan ik niet nalaten mijne bewondering uit te spreken over den arbeid van Jellesma. Als men de kaart van Oost-Java voor zich neemt, en men bedenkt dan, dat nagenoeg alle afstanden in die dagen te paard moesten worden afgelegd, dan staat men verbaasd over zulk eene volharding, zulk een trouw in de prediking van het Evangelie! Het doopboek is daarvan een objectief getuige!

In het verslagjaar werd ons personeel gelukkig gespaard. Ook de voorganger te Bongså-rĕdjå mocht zich verheugen in een betrekkelijk goede gezondheid. Om hem zooveel mogelijk te verlichten, werd hij, op geneeskundig advies, ontheven van zijne betrekking als onderwijzer. En de gemeente kon gelukkig reeds dadelijk in de grootere uitgave aan tractement voorzien, buiten bezwaar van 's Genootschaps kas. Geve God, dat wij onzen voorganger nog eenige jaren mogen behouden!

Tot onze groote vreugde kwamen 19 November Br. Crommelin en zijne vrouw tot ons, feestelijk door de gemeente ingehaald. Op nieuw vermeerdering van arbeiders! God ziet wel in genade op ons neder! Wij willen ons dan ook op nieuw omgorden, — de lampen brandende, — om met vereende krachten te arbeiden in des Heeren dienst, van Hem ons heil verwachtende!

Mådjå-warnå, 31 Januari 1907.

II.

Verslag aangaande het Ziekenhuis te Mådjå-Warnå over het jaar 1906.

Door Dr. A. J. Duymaer van Twist en Dr. Anna Pijsel.

Wanneer wij terugzien op het jaar, dat achter ons ligt, dan moeten wij erkennen, dat de Heer zich op een bijzondere wijze met ons heeft beziggehouden. Spraken wij toch in ons vorig verslag het verlangen uit, dat Zr. Eriks spoedig mocht herstellen, deze hoop is niet vervuld; integendeel maakte haar gezondheidstoestand het noodig haar in Juni naar het vaderland terug te zenden, een maatregel, waartoe wij slechts noode overgingen. 't Ging hier toch om aan het werk te onttrekken de krachten van iemand, die zoo gewenscht had zich met hart en ziel te kunnen geven aan den arbeid onder de Javanen. De Heer had het anders beschikt, en wij moesten volgen den weg, dien Hij ons wees. Dat het vooral ook haar zeer moeilijk viel, haar plaats hier te moeten opgeven, behoeft niet gezegd.

In de maand Januari was Zr. Schoch hier gekomen om tijdelijk Zr. Eriks te vervangen. Ook zij heeft dit niet kunnen doen zooals zij zich dit had voorgesteld. Nauwelijks was zij goed en wel aan den arbeid, of ook zij werd aan het ziekbed gekluisterd. Toen zij na 3 maanden ziekte in November weer hersteld was, bleek het niet raadzaam, haar verblijf hier te verlengen en heeft zij haar bestemming naar de Minahassa gevolgd. Met zeer veel toewijding heeft zij haar krachten aan het werk gegeven. Haar bereidwilligheid om te helpen

waardeeren wij zeer; ongaarne zagen wij haar heengaan om bovengenoemde reden, terwijl het ook haar veel kostte weg te gaan uit een werkkring, die haar lief was geworden.

Mej. Pijsel aanvankelijk hersteld van een ziekte in Maart, moest ten slotte toch in September, tot volledig herstel van gezondheid, naar Batavia gaan, vanwaar zij einde December eerst kon terugkeeren, in de hoop binnen niet al te langen tijd den arbeid te kunnen hervatten.

En ten slotte werd onze Dokter-djawa Ismael begin Maart door het Gouvernement tijdelijk overgeplaatst naar Madoera, waar een hevige koorts-epidemie heerschte. Onze hoop op zijn spoedige terugkomst werd niet vervuld; integendeel, in Augustus kwam er bericht van zijn definitieve overplaatsing naar Bangko (Sumatra). De pogingen, die aangewend werden, om zijn terugplaatsing naar Mådjå-warnå te verkrijgen, hadden voorloopig alleen tengevolge, dat in November ons tijdelijk de inlandsche arts Gerungan, van Tondano afkomstig, werd toegevoegd, terwijl ons de belofte gegeven werd, dat Ismael op ons verzoek over een jaar weer in Mådjå-warnå zou worden teruggeplaatst. De Heer make ons opmerkzaam, opdat wat Hij ons zendt tot Hem kan wederkeeren in de verheerlijking van zijn Naam.

Ons Inlandsch personeel heeft vrij groote verandering ondergaan. Tot ons groot leedwezen zagen wij ons verplicht een der helpers en een van onze meisjes te ontslaan, daar hun gedrag te wenschen over liet. Een der andere helpers vroeg ontslag om gezondheidsredenen en een derde wegens verhuizing naar elders. Van de meisjes trouwden er voorts drie, waarvan een met onzen schrijver Tabri, die, zooals bekend, reeds jaren aan het Ziekenhuis verbonden is.

Door de nieuwe regeling in het Ziekenhuis, wat betreft de plaatsing der patiënten, waarvan het vorig verslag reeds met een enkel woord spreekt, alsook de tegenwoordige behandeling van mannelijke patienten door de helpers en vrouwelijke patienten door de helpsters, waren de bezwaren grootendeels vervallen, die er bestonden tegen het in het werk nemen van ongetrouwde helpers. Op ons verzoek hebben zich een vijftal jongens beschikbaar gesteld; in de maand Juni traden zij in dienst en thans kunnen wij zeggen, dat wij in onze verwachtingen niet zijn teleurgesteld.

Wat onze helpsters betreft, aangezien er zich van hier geen geschikte meisjes aanmeldden om de ledige plaatsen in te nemen, hebben wij ons tot de Doopsgezinde Broeders op Midden-Java gericht. Zij stonden ons een viertal af, waarvoor wij hen zeer dankbaar zijn.

Daar er zich nog geen geschikte jongens hebben opgegeven, om, zooals besloten was op de jaarlijksche Conferentie in Maart en nader goedgekeurd door Bestuurders, speciaal opgeleid te worden tot verpleger, konden wij met dezen arbeid nog niet beginnen; wij hopen in het volgende jaar beter te slagen.

Wat nu ons werk betreft, we kunnen op vooruitgang wijzen. Hoewel het aantal poliklinische patienten van 161 tot 138 per dag daalde, steeg dat van de klinische of opgenomen patienten zeer belangrijk; in het vorige jaar toch waren dagelijks gemiddeld onder onze behandeling 197 patienten, dit jaar 230. In het geheel hielpen wij er 8093. Van heinde en verre kwamen zij en plaatsten ons menigmaal voor de meest gecompliceerde gevallen. Helaas, dat wij er ook nu weder velen, die dagen lang geloopen hadden, als ongeneeslijk moesten terugzenden. Het aantal blinden onder hen is zeer belangrijk; ruim een hondertal roepen jaarlijks onze hulp

in. Mochten wij voor hen ook nog eens iets kunnen zijn.

Hoe wij ons ook beperken bij het opnemen van patienten, bijna het geheele jaar door waren de verschillende afdeelingen ruim bezet. Gewoonlijk moesten patienten hun bed met een ander deelen.

Opmerkelijk is de groote toeloop van kinderen. Onze kinderzaal was steeds overvol; op de 16 bedden moesten er meermalen een 24-tal een plaats vinden. Een vijftal jongens, waarvan drie Mohammadaan, die loopend behandeld konden worden, doch te ver woonden om geregeld terug te komen, vandaar tot de opgenomen patienten behoorden, bezochten geregeld de school; ook een dertiental wonen wekelijks de kinderkerk bij. De operatieve gevallen nemen ook met het jaar toe. Wij doen in deze de omgekeerde ervaring op van andere medici. Adviseeren laatstgenoemden tot operatie, dan zijn de Inlanders al weg, alvorens het advies nog uitgesproken is; bij ons vragen de Javanen om opgenomen te worden wanneer wij zeggen, dat operatief ingrijpen genezing kan aanbrengen. Tegen 326 in 1905 opereerden wij er dit jaar 391.

Op onze afdeeling voor prijaji's werden er een zestal verpleegd. Een van hen, een Inlandsch telegrafist, die ruim een jaar onder onze behandeling is geweest, heeft ons verlaten met de begeerte Christen te worden. Dezer dagen vernamen wij, dat hij zich door den Doop bij de Gemeente heeft aangesloten.

Of wij op meerdere vruchten wijzen kunnen? Ons doel is toch immers de Javanen met Christus in aanraking te brengen. Wij moeten erkennen, dat dit niet geschieden kan, zooals wij dit zoo gaarne zouden wenschen. Al was het geheele personeel ten allen tijde doordrongen van de roeping, die het had te vervullen, dan nog zou een verblijf van enkele dagen in een Christe-

lijke omgeving, een Javaan, zooals hij tot ons komt diep uit de binnenlanden zonder eenig besef van de geestelijke dingen, zooals wij die zien, bij hem niet kunnen uitwerken, behoudens uitzonderingen, een daadwerkelijke bekeering. Door ons werk kan slechts worden weggenomen vooroordeel en kan er komen vertrouwen. Laten wij niet vergeten, dat hiermede voldaan is aan de voorwaarde om te komen tot het doel, dat wij voor oogen hebben. Het Ziekenhuis werkt voorbereidend.

Zeer dankbaar blijft de arbeid onder de melaatschen, want zij blijven in het Ziekenhuis. Dit jaar mochten weer 3 van hen gedoopt worden. Steeds meer doet zich het gebrek aan ruimte op deze afdeeling gevoelen. Er is slechts plaats voor 20 patienten (op dit oogenblik zijn er 23 opgenomen) terwijl zich jaarlijks ± 50 aanmelden. Een open plaats ontstaat gewoonlijk slechts door het overlijden van een der patienten, zoodat deze 50 bijna allen weer weggezonden moeten worden. Gelijk Br. Bervoets zien ook wij verlangend uit naar het oogenblik, dat wij onze melaatschen kunnen overbrengen naar een terrein, waarop voor alle hulpzoekenden plaats is. De Heer wijze ons den weg en make die voorspoedig.

De finantieele toestand van het Ziekenhuis is ver van rooskleurig. Waar het aantal patienten in het Ziekenhuis steeds stijgende is, is vermeerdering der uitgaven een natuurlijk gevolg. Daarbij vermeerderden de inkomsten niet, zoodat wij dit jaar zelfs in de noodzakelijkheid waren een vrij belangrijke som op te nemen, die natuurlijk weer afbetaald moet worden. Onlangs ontvingen wij bericht, dat de Regeering besloten had ons Ziekenhuis te subsidieeren volgens de Regelen genoemd in het Staatsblad No. 276. Dit beteekent een

vermeerdering van o n z e inkomsten met ± *f* 2500.— 's jaars. De uitvoering van dit besluit is gesteld in handen van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, en kunnen wij elken dag verwachten. Voldoende om in onze behoeften te voorzien is dit echter nog niet. Mocht toch de gemeente, ook in Holland, meer beseffen, dat ons werk haar werk is en zij er mede verantwoordelijk voor is. Laat zij ons meer dan tot nu toe steunen, ook en vooral door het gebed. Reeds mochten wij in het afgeloopen jaar eenige blijken van belangstelling, ook uit Holland ontvangen. Wij zijn er dankbaar voor en zien erin een begin van betere tijden. Waar onze arbeid al onzen tijd en krachten zoo in beslag neemt, is het toch niet meer dan billijk, dat de finantieele zorgen zooveel mogelijk van ons worden afgenomen.

De Heer doe bij voortduring Zijn zegen rusten op ons werk. Hij geve ons steeds de krachten en wijsheid, die wij noodig hebben, om het naar Zijn wil te volbrengen, opdat het moge medewerken tot de uitbreiding van Zijn Koninkrijk.

III.

Verslag over de Kweekschool en de scholen in het ressort Mådjå-Warnå over 1906.

Door J. KATS.

Zooals reeds in het vorig verslag is opgemerkt, werden aan het begin van dit jaar nieuwe leerlingen voor de kweekschool aangenomen.

Wij zijn daarmee dezen keer niet gelukkig geweest. Een der nieuwelingen moest reeds in de eerste dagen wegens storing in zijn geestvermogens worden ontslagen. Hij is sedert naar zijn eigen desa teruggekeerd. Aanvankelijk herstelde hij in zooverre, dat hij weer veldarbeid kon verrichten, maar later verergerde de toestand; hij trok het op de velden geplante uit en moest daarom worden opgesloten. Een zeer treurig geval. Een der beste kweekelingen werd aangetast door typhus, en ondanks alle zorgen en verpleging in het Ziekenhuis, mocht hij niet herstellen. Wij verliezen in hem een zeer ijverigen leerling, een jongen, die meer deed, dan het werk, dat hem werd opgegeven, en met lust en ijver trachtte vooruit te komen. Zijn vroegtijdig overlijden was voor zijn kameraden een ernstige vermaning om den gegeven tijd goed te besteden. Verder moest een tweetal leerlingen, die slechts voorloopig en „op proef" waren aangenomen, na een half jaar wegens gebrek aan capaciteiten worden ontslagen. Zij bleven in bijna alle vakken achter bij de anderen — die overigens ook al van middelmatig intellectueel gehalte zijn — en een langer voortzetten van de studie zou voor de jongens zelf een plaag en voor de klasse een voortdurende rem wezen.

Na al deze verminderingen en aanvullingen van eenige open plaatsen in de eerste maanden bestaat het aantal kweekelingen op het eind van het verslagjaar uit 10 leerlingen voor de hoogste en 9 voor de laagste klasse.

Het aantal onderwijsvakken moest worden vermeerderd met vormleer, waartoe wij genoodzaakt waren door de eischen der nieuwe subsidie-bepalingen. De lessen konden geregeld worden gegeven, daar het onderwijzend personeel gelukkig voor ziekte gespaard bleef.

In Mei van dit jaar was er gelegenheid, de leerlingen door aanschouwing bekend te maken met producten van Inlandsche nijverheid en de wijze van werken bij verschillende beroepen en bedrijven. Er werd te Soerabaia een tentoonstelling van die zaken gehouden, waarvoor uit onderscheidene deelen van den Archipel de werklieden waren overgekomen om de wijze van vervaardiging te demonstreeren. Het hooge belang van een bezoek aan een dergelijke tentoonstelling voor a.s. onderwijzers behoeft hier wel niet te worden aangetoond. Er was veel te zien en te leeren en een verblijf van enkele uren heeft het opnemen van 't onderwijs van verscheidene dagen zeer vergemakkelijkt en meer vruchtbaar doen zijn. Wat anders met vele woorden en hulpmiddelen moet worden verklaard, was nu in enkele oogenblikken op een zeer onderhoudende wijze duidelijk geworden. Natuurlijk ging de noodige voorbereiding vooraf en volgde een „nabetrachting" over het geziene. Voor a.s. onderwijzers is verder de paedagogische waarde van soortgelijke methoden niet gering te achten. Ik hoop dan ook zeer een volgend jaar met de leerlingen weer van een dergelijke gelegenheid te kunnen profiteeren.

Wat het onderwijs op de Lagere School betreft, kan ik volstaan met verwijzing naar een in den loop van dit

jaar door mij geschreven werkje: „Leerplan en Methode bij het Inlandsch Onderwijs" [1]), waarin gang en inrichting uitvoerig zijn uiteengezet. De uitgebreide school te Mâdjâ-warnâ (14 klassen met 28 „afdeelingen") biedt een eenig proefveld voor den ontwerper van een methode van onderwijs en voor de leerlingen der Kweekschool, die in de toepassing moeten worden geoefend en — naar ik zeer hoop — volgens de hier onderderwezen beginselen later zullen onderwijzen. Het geheele onderwijs is nu volgens een vast plan in elkaar gezet en vormt één geheel door de aansluiting der verschillende leervakken. Vooral voor a.s. Inlandsche Onderwijzers is het voorloopig zeer noodig, leerstof en methode nauwkeurig te bepalen. Ook op dit gebied, waar het Corps Inlandsche Onderwijzers over 't algemeen nog niet tot het doen van een zelfstandige keuze in staat is, worden velen door allerlei „wind van leering" meegevoerd, zoodat het zeer wenschelijk is, den leerlingen een vaste basis te geven, waarop zij bij verdere ontwikkeling zoo mogelijk zelf kunnen voortbouwen. Ik ben eenigszins uitvoerig over dit punt, omdat sommigen — de Inlandsche Onderwijzers beoordeelend naar de collega's in Europa, waar 't onderwijs reeds een heele geschiedenis achter zich heeft, — zullen meenen, dat door 't streng afbakenen der lijnen van Leerplan en Methode (waarbij echter plaats blijft voor verwerking volgens persoonlijke opvattingen en individueele neigingen!) de vrijheid van den Inlandschen onderwijzer bij zijn onderwijs o n n o o d i g wordt aan banden gelegd. Ten slotte nog de opmerking, dat bedoeld leerplan op de groote school te Mâdjâ-warnâ en op de kleinere in andere desa's wordt toegepast. Geregeld toezicht is

1) Uitgave van G. C. T. van Dorp, Semarang.

— als bij alle takken van dienst in de Inlandsche maatschappij — zeer wenschelijk, maar wordt door het werken naar een vast plan ook zeer vergemakkelijkt. Noodig is echter een uniforme normaal-klassenindeeling (zoo noodig uitgebreid door Fröbelklassen of afdeelingen voor „M.U.L.” onderwijs), vaste tijden van aanneming en verhooging en een regeling van 't aantal onderwijzers (minstens 1 onderwijzer voor 2 afdeelingen). Dit zijn zeker wel geen overdreven eischen, om tot een gezonden toestand bij 't Inlandsch onderwijs te komen!

Een der oudere onderwijzers van de school te Mådjåwarnå werd geplaatst in den werkkring Sĕgaran, waardoor Mådjå-warnå later over een der voor Sĕgaran bestemde kweekelingen kan beschikken. Verder zijn bijzondere gebeurtenissen op de verschillende scholen — met uitzondering van die te Bongså-rĕdjå — niet te melden. In deze laatste desa werd het reeds vroeger besproken nieuwe schoolgebouw in gebruik genomen. Br. J. Kruijt, die van de stichting dezer desa af daar zooveel lief en leed heeft meegemaakt, was zoo vriendelijk de leiding der inwijding op zich te nemen. Het nieuwe schoolgebouw voldoet ook in 't gebruik uitstekend. God geve, dat het onderwijs zoowel hier als elders steeds meerderen moge brengen tot de kennis der Waarheid.

IV.

Jaarverslag aangaande den werkkring Sĕgaran over het jaar 1906.

Door S. S. DE VRIES.

Paulus, de zendeling bij uitnemendheid, bevindt zich te Corinthe. Teruggestooten door de Joodsche gemeente, staat hij, met slechts een handvol getrouwen, te midden eener Heidensche omgeving en aan den aanvang van een arbeid, die zelfs den moedigen Evangelie-verkondiger doet aarzelen, hem aan te vangen. Maar dan lezen wij, dat de Heer hem in een gezicht des nachts sterkt en bemoedigt, en hij deze verzekering ontvangt: ,,Ik ben met u, en niemand zal de hand aan u leggen, om u kwaad te doen, want ik heb veel volks in deze stad." Welnu, evenals Paulus in een teeken de verzekering ontvangt, dat er in dat Heidensche Corinthe veel volks des Heeren is, dat hij dus niet bevreesd moet zijn, maar vrijuit spreken moet, zoo ontvangen wij, zendelingen soms ook deze verzekering, indien wij slechts willen opmerken 't teeken dat ons gegeven wordt. Mochten wij dan dit teeken ook opmerken in het afgeloopen jaar.

Met dankbaarheid en ootmoed mogen wij zeggen, dat het ons gegeven werd, de woorden des Heeren te verstaan: ,,Zijt niet bevreesd, maar spreek en zwijg niet, want ik heb veel volks in deze stad."

In het afgeloopen jaar kwamen van verschillende dorpen in den omtrek van Sĕgaran en van veraf personen bij den voorganger, om over den godsdienst te spreken. Meestal leidde dit tot een verzoek, om te mogen komen

voor nader onderricht. Zoodoende had de voorganger een zware taak te vervullen. Overdag moest hij in de school werkzaam zijn, 's avonds ontving hij meestal bezoek of ging naar een der dorpen, waar men hem had uitgenoodigd, en daar deze bezoeken of bijeenkomsten veelal tot in den morgen duren en sommige dorpen op 2 à 3 uren afstand van Sĕgaran gelegen zijn, had hij vermoeiende dagen. Eenige malen gebeurde het, dat men hem op een paar plaatsen tegelijk uitnoodigde. Het is mij weder in 't afgeloopen jaar gebleken, hoe remmend het voor de evangelisatie is, dat de voorganger tevens onderwijzer is. Te Mlatèn en te Sĕgaran is dit in den grond de oorzaak geweest, dat een beweging naar het Christendom verloopen is. De personen nl., die wilden overgaan, werden te veel aan zichzelf overgelaten, daar de voorganger, aan de school verbonden, hen niet vaak en lang genoeg kon bezoeken. Zoo is het ons nu een zorg, hoe het met de nieuwe opwekking zal gaan, welke te Sadjen en te Tritjé, twee dorpen in het gebergte, plaats heeft. Deze beweging is ontstaan in October, tijdens ons zijn te Sadjen. De door mij gehouden huiselijke godsdienstoefeningen aldaar zijn middelijk de oorzaak hiervan, daar ook eenige Mohammadanen die bezochten. Na onzen terugkeer zond ik den voorganger eenige malen er heen met het resultaat dat nu reeds 24 personen om onderwijs vroegen, terwijl volgens geruchten nog meerderen zich willen aansluiten. Indien de voorganger niet aan de school verbonden was, zou hij er eenigen tijd moeten blijven, om te onderwijzen en te leiden. Maar nu? Zal door gebrek aan leiding en onderricht ook hier de kiem verstikt worden door 't dreigen en drijven der Mohammadaansche tegenpartij? Waarom wij dan zelf niet gaan? Omdat het voor ons moeielijk, haast onmogelijk is, het

vertrouwen van Javanen te winnen, die ons vreemd zijn. Eerst indien zij door den voorganger of andere Christenen gewonnen zijn en eenigen tijd onderricht genoten hebben, kunnen wij beproeven hen verder te brengen. Dit is het, wat het werk zooveel te moeielijker maakt. De drang tot spreken is er, maar wij mogen niet, willen wij niet door onbedachtzaamheid den beginnenden groei verstoren. Ons streven zij, de stuwkracht te zijn, die onze Christenen er toe brenge, niet bevreesd te zijn, maar te spreken, te evangeliseeren. Want waarlijk 1906 heeft ons de verzekering des Heeren gegeven: „want ik heb veel volks in deze stad." Moge in 1907 ons dit nog duidelijker worden. Dit is onze bede.

Voor het ressort Sĕgaran is 1906 een belangrijk jaar geweest. De lajang pranàtà, welke door Br. A. Kruijt met den grooten kerkeraad te Mâdjâ-warnâ is samengesteld geworden, is ook door den grooten kerkeraad te Sĕgaran met eenige kleine wijzigingen aangenomen.

Reeds voor een tweetal jaren besprak ik met de voorgangers de wenschelijkheid, vaste regels en bepalingen te ontwerpen opdat de Christenen in dit ressort mochten weten, waaraan zij zich in voorkomende gevallen te houden hadden. Toen ik echter vernam, dat Br. A. Kruijt reeds met dezen arbeid begonnen was, stelde ik onze besprekingen uit, opdat later het door den grooten kerkeraad te Mâdjâ-warnâ vastgestelde, als leiddraad dienen kon voor onze besprekingen. Zoodoende zou meer overeenstemming gewaarborgd zijn.

Nadat de lajang pranâtâ te Mâdjâ-warnâ was vastgesteld, werden deze bepalingen door de voorgangers in de verschillende gemeenten van het ressort Sĕgaran, met de gemeenteleden, zoowel mannen als vrouwen, besproken. De op- en aanmerkingen werden verzameld en op de voorgangersvergaderingen besproken, waarna op

de groote kerkeraadsvergadering de lajang pranåtå nogmaals werd nagegaan en vastgesteld.

Het behoeft hier niet nader aangeduid te worden, dat onze arbeid in deze belangrijk verlicht werd, door hetgeen reeds te Mådjå-warnå werd tot stand gebracht.

Het jaar 1906 was voor de gemeenten ook een goed jaar te noemen. Zij bleven gespaard voor beroeringen, zooals die maar al te vaak in de voorafgaande jaren hadden plaats gehad. Het zielental nam toe met 52 personen, 801 in 1905 tegen 853 in 1906, hoewel verscheidene Christenen verhuisden naar Toendjoeng-rědjå.

Nam de gemeente ook toe in geestelijk leven?

Er zijn teekenen, die ons verblijden. Van meer opgewekt geestelijk leven mochten de verslagen der voorgangers gewag maken, vooral dat van den voorganger van Soerabaja. In verschillende gemeenten nam de gemiddelde opkomst in den Zondagmorgendienst toe, en steeg het aantal avondmaalgangers van 268 in 1905 tot 304 in 1906. Over het geheel werden de catechisatiën goed bezocht en werd er al verzuimd, zoo was dit meestal om geldige redenen. De resultaten waren over het geheel bevredigend. Natuurlijk kan men niet aan alle gemeenten denzelfden maatstaf aanleggen, wat grootendeels te wijten is aan den voorganger. Zoo bijv. kan men te Soekå-ramé en Randoerědjå niet dezelfde resultaten verwachten, als te Soerabaja, te Mlatèn en Sěgaran. Aangaande de voorgangers van eerstgenoemde gemeenten kan hetzelfde gezegd worden, wat reeds herhaaldelijk werd betuigd: er gaat geen kracht van hen uit.

De voorganger te Wijoeng, kyaï Soleiman vroeg wegens lichaamsgebreken zijn ontslag, dat hem in den loop van het verslagjaar verleend werd. In zijne plaats stelde

ik voorloopig zijn zoon Kipoes aan, die tevens onderwijzer aldaar is. Of hij de geschikte persoon is, moet de tijd uitwijzen. Ik vrees echter van niet; doch daar ik niemand anders heb, moest ik hem aanstellen. Beter geschikt zou zijn jongere broeder zijn, mede onderwijzer aan de school te Wijoeng, doch voorloopig kan ik den oudere niet passeeren. Blijkt het nu, dat hij ongeschikt is, dan is hierin de aanleiding te vinden zijn jongeren broeder aan te stellen.

De hulpvoorganger te Poelé heeft mij mede zijn wensch te kennen gegeven om ontheven te worden van zijn ambt, daar hij er zich niet meer tegen opgewassen gevoelt. Voorloopig denk ik zijn zoon, Darimin, die aldaar als onderwijzer werkzaam is, in 1907 met zijne vervanging te belasten, en bij gebleken geschiktheid kan hij daarna voor vast aangesteld worden.

Bij het onderwijzend personeel hadden eenige veranderingen plaats.

De onderwijzer van Mådjå-warnå, Kastawi, werd mij door Br. Kats afgestaan tegen een der kweekelingen, voor Sĕgaran bestemd. Hij werd te Mlatèn geplaatst.

De hulponderwijzer Samuel te Soerabaja werd ontslagen, en vervangen door Naftali Wirâditâ, vroeger onderwijzer te Kajoe-apoe.

De hulponderwijzer Alim te Randoe-rĕdjå werd vervangen door Kemat, vroeger leerling van de school te Mådjå-warnå.

Gebrek aan onderwijzers noodzaakt ons ook in deze met „minderwaardig personeel" te arbeiden; toch hebben wij hoop, dat langzamerhand aan dezen toestand een einde komen zal. Zoo zullen bijv. eind 1907 twee onderwijzers, aan de kweekschool opgeleid, voor Sĕgaran beschikbaar zijn.

Het schoolbezoek bleef gelijk aan dat van het vorig

verslagjaar. Wegens armoede en ziekte hadden de meeste absenten plaats.

Te Mlatén werd met den bouw van een nieuwe school begonnen, en is deze in het verslagjaar gereed gekomen. Het is een ruim en luchtig, semi-permanent gebouw, op een ruim erf gelegen. Een groote verbetering werd hierdoor verkregen èn voor onderwijzers èn voor leerlingen. Meubilair etc. werd geheel vernieuwd, zoodat in den waren zin des woords een nieuwe school gebouwd is.

Mede werd te Mlatèn een ruime, semi-permanente kerk gebouwd, wat nu de trots der gemeente is.

Aan school- en kerkgebouw werd door de gemeenteleden zooveel als in hun vermogen was bijgedragen, èn in vrijen arbeid èn in geld. Zoo bestemde men o.m. de opbrengst van het verkochte oude kerkerf, dat vroeger door onderlinge bijdragen gekocht was geworden, voor den bouw van de nieuwe kerk, wat een bate gaf van *f* 50.—

De kerk staat op hetzelfde erf als de school, welk erf aan den grooten weg gelegen is. Vroeger moest men voor het eerst te Mlatén komende, naar kerk en school zoeken, nu vallen beide gebouwen direct elken voorbijganger in het oog. Reeds meermalen bezochten dan ook Mohammadanen de kerk tijdens de Godsdienstoefening, om daarna naar het doel van het gebouw te vragen. Zoodoende hadden voorganger en anderen gelegenheid een goed woord te plaatsen.

Den 23sten November werden beide gebouwen onder groote belangstelling der Christenen, ook uit andere gemeenten daartoe overgekomen, ingewijd.

Mede mochten wij belangstelling in dezen feestdag ondervinden van de zijde der Europeanen van de suikeronderneming Toelangan, dicht bij Mlatèn gelegen.

Het was dan ook een eenig feit en zoolang de zending hier op Oost-Java werkzaam is, nog nimmer voorgekomen, dat gelijktijdig een school- èn kerkgebouw werden ingewijd.

Voor de gemeente Mlatèn en voor allen, die er als gasten waren, was het een rijk gezegende dag.

Een schaduw op onze feestvreugde was echter de herinnering aan den kortelings gestorven Christen Wirjà-rĕdjà, een der steunpilaren van de gemeente; een man, die veel voor den kerkbouw over heeft gehad, en in alles een voorbeeld voor zijne mede-Christenen is geweest. Hoe had hij gehoopt, de inwijding te mogen bijwonen! Het heeft niet zoo mogen zijn. Zijn afsterven was een prediking voor allen, die daarbij tegenwoordig waren; en hoewel het een gevoelig verlies is voor de gemeente Mlatèn, hopen wij toch, dat het voor haar zijn moge: „uit verlies, winst."

Met de ziekenbehandeling mochten wij gedurende het jaar 1906 geregeld doorgaan. Hoewel volgens de nieuwe regeling voor toekenning van subsidie aan Particuliere Ziekeninrichtingen de Polikliniek op subsidie mocht aanspraak maken, werd aan mijn verzoek tot dusver geen gevolg gegeven. Om welke oorzaken is mij onbekend.

Gedurende het verslagjaar werden behandeld 3424 personen met 18981 consultaties, terwijl 6 patienten opgenomen werden ter verpleging met 98 verpleegdagen.

Dat dit hulpmiddel der Zending ook krachtig moge medewerken het vertrouwen der Mohammadanen in ons te versterken.

Schreven wij in het vorig verslagjaar aangaande de gemeente te Soerabaja, dat eerst na 15 jaar weder een overgang had plaats gehad, in het afgeloopen jaar moch-

ten wij 14 nieuwe leden, waaronder 5 van het filiaal Sĕmaroeng, in de gemeente opnemen.

Meerdere samenwerking werd er gezocht en gevonden tusschen de gemeenten Poelé, Wijoeng en Soerabaja met zijn filiaal Sidåardjå.

De Vereeniging „Pakĕmpallan rĕntjånå boedyå" mocht geregeld hare bijeenkomsten houden, en men heeft op een der laatste bijeenkomsten het plan gevormd, om in dit jaar geregeld bij toerbeurten twee aan twee uit te gaan ter evangelisatie!

Moge Hij, die eenmaal tot Paulus sprak: „zijt niet bevreesd, maar spreek en zwijg niet", de krachten zegenen, die in deze en in de andere gemeenten aangewend worden tot uitbreiding van Zijn rijk hier op aarde; hen, die uitgaan ter evangelisatie bewaren voor ontmoediging; wijsheid geven om met bedachtzaamheid het zaad des Evangelies te zaaien, en aan ons de stuwkracht tot volharding door het geloof, dat, al staan wij te midden eener Mohammadaansche wereld, in dit land, in deze stad, nog veel volks des Heeren is!

Sĕgaran, Februari 1907.

V.

Verslag omtrent den werkkring Swaroe, over het jaar 1906.

Door D. LOUWERIER.

Mijne kracht wordt in zwakheid volbracht.
II Cor. 12 : 9.

Den 2den Mei 1906 was het tien jaar geleden, dat ik mij na eenen tijd van voorbereiding, afgebroken door het korte bezoek aan de mijnen in de Minahassa, te Swaroe vestigde om de belangen der gemeenten Swaroe, Pĕniwen en Wânâ-rĕdjâ, aan mij toevertrouwd, te behartigen. Gaan wij na wat die tien jaren voor ons persoonlijk en voor het werk waren, dan gevoelen wij, dat de Heer ons boven bidden en denken heeft welgedaan en gezegend; Hij heeft onze kleinmoedigheid en ons klein geloof telkens op zoo wonderbaarlijke wijze beschaamd, en was in rijke mate de gemeenten zegenend nabij. Het stemt ons tot grooten dank en ootmoed dat Hij ons niettegenstaande onze zwakheden heeft willen gebruiken om Zijne kracht te volbrengen. Wat wij tot stand mochten doen komen, mochten bereiken in deze jaren, wij gevoelen het maar al te zeer, dat het is door den steun en de liefde van onzen Vader. Het is zoo heerlijk te weten en te gevoelen, dat Hij in alles boven bidden en denken blijft voorzien, waarvan ook het tijdperk dat achter ons ligt maar al te duidelijk getuigt. Waarlijk de Heer heeft groote dingen aan ons gedaan. Hij heeft de Malangmissie in dit tijdsverloop bovenmate gezegend.

Het is een troostrijke gedachte, dat God ons wil gebruiken in Zijnen dienst. Geen menschenwerk maar Gods arbeid verrichten wij, geen eer of roem zoeken wij, doch alleen de verheerlijking van den naam des Vaders en des Zoons en daardoor meer en meer de bevestiging van Zijn rijk.

Veel is in deze tien jaren veranderd. Bedroeg in den aanvang het getal gemeenten aan onze zorgen toevertrouwd drie, thans telt de Malangmissie zeven grootere en kleinere Christengemeenten, allen ontstaan door landontginning. Men vroeg aan het Gouvernement boschgronden aan om aldaar Christendorpen te stichten. Het eenige bezwaar van deze wijze van gemeentevorming is, dat zij zoo ver van elkaar verspreid komen te liggen, daar die gronden worden uitgekozen en aangevraagd, die voor bevloeiïng in aanmerking kunnen komen. Het reizen naar de gemeenten is daardoor vrij vermoeiend en in den regentijd nogal eens bezwaarlijk daar de meeste wegen, die hier en daar slechts een smal pad vormen, over zeer bergachtig terrein voeren.

Bedroeg ultimo 1896 het getal Christenen 1390, thans is het getal gestegen tot 2719. Tot nu toe mocht ik door den Doop in de gemeenten opnemen 276 volwassen personen. Rekenen wij nog hierbij de kinderen, die met hunne ouders werden gedoopt, dan kunnen wij het getal Mohammadanen groot en klein, dat tot het Christendom overging, gerust op ruim 800 stellen. Mede door verhuizingen uit de andere werkkringen, vooral uit Mådjå-warnå, nam het aantal Christenen hier zoo snel toe.

Voornamelijk onze pogingen om nieuwe gemeenten te stichten heeft God rijkelijk gezegend. In hoofdzaak is het door mij hiermede beoogde doel tweeledig; ten

eerste door het aanvragen van gronden ter ontginning de lui economisch vooruit te doen gaan en ten tweede te verhoeden dat de Christenen naar elders trekken geheel buiten onzen invloed, waardoor zij te midden der Mohammadaansche maatschappij stellig verloren zouden gaan. Wij gaven aan het ontstaan der ontginningen slechts den stoot, steunden zooveel mogelijk, doch men denke niet dat dit zoo gemakkelijk ging. Wat al moeite heeft het gekost en kost het nog, voordat wij konden en kunnen zeggen: deze jonge gemeente heeft levensvatbaarheid. Men vroeg ontginningsbewijzen aan, doch toen men eenmaal toestemming had rezen er vele bezwaren op, waaraan vooral de vrouwen een zeer ruim aandeel hadden. Het kwam wel voor dat ik zelfs de lui uit hunne huizen moest halen, als 't ware hen jagende naar hunne nieuwe aangevraagde gronden. De meeste ontginningsbewijzen zijn dan ook niet meer in handen van de oorspronkelijke aanvragers. Te Balirĕdjà (Tambakkan) zijn ze zelfs nu al voor de vierde maal in andere handen overgegaan. Eerst nadat de voormannen een goeden oogst hadden gehad, werd de begeerte om zich op de ontginning te vestigen bij velen opgewekt. Gode zij dank, Hij heeft onze gebeden willen verhooren, ons kleingeloof zoo telkens beschaamd, Hij heeft deze onze pogingen rijkelijk willen zegenen.

Hoe zal het moeten gaan over een 25-tal jaren, als geen woeste gronden geschikt voor ontginning hier meer te krijgen zullen zijn? Hoe zullen wij dan onze Christenen, die allen landbouwers zijn, bij elkaar kunnen houden, opdat zij bij voortduring onder de bedeming des Evangelies kunnen blijven? Moge God ook hierin voorzien en nieuwe wegen wijzen!

Wat het uiterlijk der gemeenten betreft, ook dit veranderde zeer. Nieuwe doelmatige schoolgebouwen

verrezen in de gemeenten ter vervanging van de bouwvallige oude. De meubileering der schoolgebouwen was mede geheel naar eisch ingericht. Swaroe kreeg een ziekenhuis en eene flinke ambachtsschool. Nog moeten er meerdere nieuwe schoolgebouwen worden opgericht en te Wânâ-rĕdjâ naast de reeds bestaande nieuwe school de oude geheel hersteld worden.

In alle gemeenten hebben de godsdienstoefeningen in de schoolgebouwen plaats, hetgeen echter niet wil zeggen dat, vooral in de moedergemeente, centrum van de Malangmissie, een net kerkgebouwtje niet in eene dringende behoefte zou voorzien. Voor eene hoofdgemeente kan het gemis van een kerkje geen indruk van bloei geven. Wat echter te doen als de middelen ontbreken? IJzer kan men niet met handen breken.

Wat het inwendige der gemeenten betreft, de uiting van het godsdienstig-zedelijk leven, ook hierin kwam veel verandering ten goede, en gevoelen wij dat God onzen arbeid in zwakte gedaan rijkelijk heeft gezegend. Wij willen niet zeggen, dat de gemeenten reeds staan op het standpunt waarop zij moeten staan, dat zij reeds zijn als eene stad op een berg gebouwd, doch een gestadige, al is 't ook een langzame geestelijke groei, mag gezonder en natuurlijker geacht worden dan een plotseling opwerken tot het gewenschte doel. Veel onverschilligheid is er nog, velen zijn nog geestelijk dood gebleven, maar vergelijken wij den toestand nu met dien van tien jaren geleden, dan zien wij inderdaad meer ontwaakt geestelijk leven. Godsdienstoefeningen, kinderkerken, catechisaties en scholen worden thans geregeld bezocht. De trouw van velen kunnen wij prijzen.

Catechetisch onderwijs wordt driemaal per week aan ieder leerling die de lagere school heeft verlaten, gegeven, terwijl men na afgelegde geloofsbelijdenis nog

eens per week eene lidmaten-catechisatie heeft te volgen. De godsdienstige kennis van de meisjes staat over het algemeen hooger dan die van de jongens. Ik schrijf dit aan het volgende toe. Het gros van de jongens moet na de school afgeloopen te hebben voor hunne ouders de cultuur- en heerendiensten verrichten en vooral de eerste zijn zeer zwaar, zoodat uitgezonderd des Zondags men op gemiddeld twee vrije dagen per week heeft te rekenen.

De indeeling van de diensten te Swaroe is aldus geregeld. Een gogol, laten wij hem gemakshalve A noemen, moet om de 13 dagen (tjawis) bij het desahoofd komen werken. Doordat A moet tjawis heeft hij ½ dag vrij en na het tjawis nog 1 dag. Om de 14 dagen heeft A eens partrouilledienst (patrol) te doen. Voor dat hij dezen dienst heeft te vervullen, heeft A 1 dag vrij en na de „patrol" heeft hij ½ dag vrij. Hieruit volgt dus, dat A in 2 weken tijds op 3 vrije dagen vast te rekenen heeft, nl. in de week waarin hij tjawis en patroldiensten heeft gepresteerd. In de andere resteerende week heeft A na drie dagen uitgekomen te zijn 1 vrijen dag, dus in 14 dagen tijd heeft hij 4 vrije dagen of 2 per week.

De welgestelden laten hunne diensten verrichten door andere minder bedeelde makkers, die, doordat zij geen grondbezitters zijn, zelf geen diensten hebben te vervullen. Bij vooruitbetaling ineens geeft men zoo iemand *f* 25.— zonder meer per jaar. Bij betaling per halfjaar (ook bij vooruitbetaling) *f* 30.— per jaar. Het spreekt van zelf, dat met zoo'n minimum verdienste en zoo weinig vrijen tijd de verzorging van het huisgezin grootendeels op de vrouw rust.

Geregeld wordt iederen morgen op het blok geslagen om de lui voor het werk te verzamelen. Men gaat des morgens vroeg naar de koffietuinen om pas des avonds

huiswaarts te keeren. Daardoor moet het catechetisch onderwijs aan de jongens des avonds gegeven worden. Zooals te begrijpen is zijn zij dan meer dan moe, hetgeen zeer belemmerend werkt op het onderwijs. In de nieuwe gemeenten, waar men tot dusverre nog vrij is van cultuurdiensten is de toestand anders, de jongens zijn er lichamelijk niet zoo uitgeput, daardoor beklijft het onderwijs meer en kan dit ook overdag gegeven worden. Zooals begrijpelijk pruttelt men zeer tegen de overmatig zware cultuurdiensten; 1e zijn niet alle desa's daarbij ingedeeld, 2e worden de cultuurdiensten met het jaar zwaarder, doordat men telkens nieuwe tuinen moet aanleggen, zoodat de te onderhouden oppervlakte steeds grooter wordt, 3e zijn de inkomsten verre van evenredig aan de gepresteerde diensten. Om af te zijn van de bewaking der rijpende vrucht, van den pluk en de bereiding der bes, is meestal de gewoonte dat men reeds de vrucht aan den boom verkoopt. De kooper zorgt dan voor pluk en bereiding en is verplicht de koffie in het Gouvernements-pakhuis te leveren. Men doet dit om tijd voor eigen arbeid uit te winnen. Voor de desa Swaroe bedroegen o.a. in de jaren 1900/1901; 1901/1902; 1902/1903; 1903/1904; 1904/1905; 1905/1906 de sommen ontvangen voor de koffie verkocht van den boom *f* 50; *f* 70; *f* 20; *f* 7.50; *f* 80; *f* 100. (De schommelingen houden verband met de slechte en goede koffiejaren). De bovengenoemde sommen waren de jaarlijksche verdiensten door de cultuurdiensten voor de desa Swaroe, een desa bestaande uit ruim 650 zielen. Eene schrale vergoeding voor zooveel gepresteerden arbeid. De nu aanstaande oogst is verkocht voor *f* 30.

Toen ik bezig was aan de beantwoording van de vragen omtrent de mindere welvaart der bevolking, ging ik na hoeveel diensten de 54 heerendienstplichtigen te Swaroe

hadden te presteeren. In 6 dagen tijd kwam ik tot de volgende cijfers: 116 diensten in de koffietuinen, 16 kampong- en wegdiensten, 24 diensten bij het desahoofd, 36 patrouillediensten (nachtdiensten), te zamen 192 diensten in 6 dagen of gemiddeld 32 per dag. Het was toen wat men noemen kan geen drukken tijd voor de bevolking, anders zou het totaalcijfer nog aanmerkelijk hooger zijn geweest. Voor mij ben ik overtuigd dat de cultuurdiensten eene zware belemmering zijn voor de opheffing van het volk, doodend werken, doordat zij alle lust en levensmoed vernietigen.

Als opbrengst der Swaroesche tuinen werden bij den laatsten oogst ingeleverd 18 pikoel koffie eerste en 14 pikoel tweede soort, voor de bevolking vertegenwoordigende de waarde van *f* 300, daar het Gouvernement voor 1 pikoel 1e soort koffie *f* 15 vergoedt en voor 2e soort *f* 7.50. Berekend op 116 cultuurdiensten per week (zie hierboven) heeft de bevolking per jaar 116 × 52 = 6032 cultuurdiensten gepresteerd, waarvoor het Gouvernement *f* 300 vergoeding betaalde, zijnde 5 cent per dagdienst. Nu is het getal 6032 cultuurdiensten nog zoo laag daar de bevolking niet zelf plukte, de koffie niet heeft bereid, afgevoerd enz., en de berekening 116 cultuurdiensten in 6 dagen door mij verkregen werd in een tijd dat men het niet erg druk had in de tuinen, zoodat 5 cent per dagdienst nog geflatteerd is.

Daar de bevolking voor het werken in de koffietuinen in 1906 maar *f* 100 in handen heeft gekregen, zoo heeft ieder volgens bovenstaande berekening van 6032 cultuurdiensten per jaar in 1906 per dagdienst betaald gekregen *f* 100 : 6032 = $1^6/_{10}$ cent, terwijl bij vrijwilligen arbeid als koeli men *f* 0.30 per dag kan verdienen.

Een paar jaar geleden is door het Gouvernement het voorstel gedaan dat men het verzamelen van grint voor

de wegen kon afkoopen. Dit is niet doorgegaan, aangezien op een paar desa's na (waaronder Swaroe) de bevolking hiervoor niet te vinden was, om reden, zooals men zeide, de afkoop toch geen verlichting van werk zou geven, aangezien de hierdoor vrijgekomen dagen toch gebruikt zouden worden om in de koffietuinen te arbeiden. Wantrouwend stond men tegenover dit voorstel.

Waarom moet deze druk rusten op sommige desa's, terwijl andere op enkelen afstand hiervan gelegen er geheel vrij van zijn, terwijl de grondbelasting enz. der in de cultuurdiensten ingedeelde desa's even zwaar is als die der van de cultuurdiensten vrijgestelde desa's?

Hoogst dankbaar stemt het mij thans te kunnen getuigen dat de ontginning aan de Tambakkanbaai als geslaagd, als levensvatbaarheid bezittend, mag beschouwd worden, dat hier eenmaal nog eene bloeiende gemeente met uitgestrekte sawahgronden zal mogen ontstaan. Toen ik deze ontginning bezocht en wij 's avonds in het huis van den hoofdontginner zaten te praten, gaven wij deze nieuwe nederzetting den naam Bali-rĕdjà (tot welvaart teruggekeerd). De keus viel op dezen naam, omdat reeds drie maal vergeefs getracht was hier eene Christen desa te stichten, daar men steeds met tegenspoeden te kampen had gehad, waaraan het weinig doorzettingsvermogen van den Inlander gedeeltelijk niet vreemd was, doch nu kon eindelijk de vestiging na hardnekkige volharding mijnerzijds als geslaagd beschouwd worden.

Begin Juli werd Ismi door mij als onderwijzer te Bali-rĕdjà geplaatst, nadat hij het eerste semester 1906 te Siti-ardjà werkzaam was geweest, voornamelijk om hem aldaar eerst aan het klimaat der kuststreek te gewennen. Hoogstwaarschijnlijk ten gevolge dezer maat-

regel heeft hij te Bali-rĕdjâ met geen koortsen te kampen gehad. Het getal Christenen te Bali-rĕdjâ is thans nog gering, doch naar het zich laat aanzien zijn uit de andere gemeenten een groot aantal minder welvarende gezinnen voornemens zich daar te vestigen en dan zal Bali-rĕdjâ in de toekomst een der grootste gemeenten uit de Malangmissie worden, want 4 à 500 bahoes bevloeibare gronden wijzen op eene bloeiende toekomst.

Begin Juli bezocht ik deze nederzetting, kon dit daarna tot nu toe helaas niet meer doen door de vroeg ingevallen regens. Ik bezocht Bali-rĕdjâ van uit Siti-ardjâ, eene wandeling van 5½ uur, voornamelijk door het bosch. Dat de Inlanders, landbouwers in hun hart, opgetogen zijn over de terreinen te Bali-rĕdjâ, kan ik mij best voorstellen, de gronden zijn er prachtig. Mohammadanen deden o.a. de volgende naieve vraag aan onze Christenen: hoe weet jelui pandita op zoo'n grooten afstand de ligging en uitgestrektheid van zulke mooie boschgronden zooals te Siti-ardjâ, Poeloeng-rĕdjâ en Bali-rĕdjâ? Houdt jelui pandita er soms een bijzondere kijker op na, waardoor hij in staat is van Swaroe uit die gronden te zien en uit te zoeken? Welk eene groote, bloeiende gemeente zal daar aan de Tambakkan-baai kunnen ontstaan! Verhoore de Heer onze gebeden, opdat hier eene gemeente gesticht moge worden, een sieraad onder de gemeenten door innerlijke kracht en toewijding aan den Heiland. De geestelijke en zedelijke belangen van den Inlandschen landbouwer staan in nauw verband met den economischen toestand.

De ligging der Tambakkanbaai is prachtig, het majestueuze van Gods schepping treedt zooals hier zeer op den voorgrond. Overweldigend mooi is die omgeving van bergen en rotsen geheel of gedeeltelijk begroeid en daartegenover de onmetelijke oceaan wiens

branding donderend beukt, woest opspat en schuimt tegen de rotsen. Dat eeuwigdurend geweld des oceaans tegenover de grootste stilte en eenzaamheid van het oerwoud, doen ons het kleine en nietige van ons bestaan zoo duidelijk gevoelen. Het hart gevoelt in zoo'n omgeving zeer de behoefte een dank- en loflied tot eer van God aan te heffen.

De vroegere hoofdontginner van Siti-ardjà, die plan had in het Banjoewangische te ontginnen, doch dit voornemen moest laten varen, daar niemand bereid was hem daarheen te volgen, wist ik over te halen het volgend jaar mede te Bali-rĕdjà te ontginnen, om deze nederzetting tot spoedigen bloei te brengen. Eerst had hij niet veel lust in mijn voorstel, doch echt Javaansch gaf het volgende den doorslag. Hij vertelde mij het volgende. In den droom verscheen hem een oud man, die hem mededeelde, dat van al de gemeenten in het Malangsche Siti-ardjà en Bali-rĕdjà de bloeiendste zouden worden. Dit droomgezicht deed bij hem den lust ontwaken de terreinen der nieuwe ontginning eens te gaan zien. Te Bali-rĕdjà bij de rivier gekomen bad hij eerst tot den Heer om diens zegen af te smeeken over deze jonge nederzetting. Daarna baadde hij zich en had het volgende gezicht. Hij zag heel Bali-rĕdjà al ontgonnen met uitgestrekte sawah's, de rijst stond prachtig, maar de aren waren loos, want millioenen walang sangit (een insect) hadden de nog jonge aren geheel loos gemaakt. Dichterbij gekomen zag hij twee boomen staan; de boomen leefden nog, maar alle blaren waren ervan afgevallen. Met zijn kapmes, dat hij bij zich had, kapte hij nu een der boomen om. Toen deze viel, vloog direct de helft der walang sangit weg. Daarna velde hij den tweeden boom, waarop de andere helft dezer insecten verdween. Dit, zeide hij mij, was voor hem het bewijs, dat God alle tot dusver op Bali-rĕdjà gerust

hebbende tegenspoeden had weggenomen, het werk er stellig zou slagen, er eene bloeiende, welvarende gemeente zou ontstaan; daarom gaf hij zich gewonnen en wilde aan mijn verlangen voldoen door mede te werken aan de ontginning dezer terreinen. Van het droomgezicht dat hij had gehad zeide hij mij: „mijnheer ik heb een gezicht gehad eenigszins gelijkende op dat van Faraö." Te Siti-ardjà teruggekeerd vroeg hij aan den man, die vroeger de hoofdman was van hen die te Tambakkan ontgonnen: „Heb je toen je daar in het bosch kwam wel eerst gebeden en om Gods zegen gevraagd?" Op het ontkennende antwoord zeide hij: „Zie je wel, dat is de reden waarom jelui werk niet heeft mogen slagen."

Mogen 's mans droomen en gezichten nog eenmaal in vervulling komen, moge God alle tegenspoeden wegnemen, het werk hier voorspoedig zijn, Bali-rĕdjà in innerlijke bloei en kracht toenemen.

Nu ik Bali-rĕdjà gezien heb, verkeer ik nog in onzekerheid, als in de toekomst voor de nieuwe gemeenten een broeder zal uitkomen, waar dan wel de meest geschikte standplaats voor hem zal zijn, te Siti-ardjà of te Bali-rĕdjà. Eventueele latere nieuwe nederzettingen zullen allen met het oog op de terreinen oostwaarts van Bali rĕdjà gesticht moeten worden en dan zou Bali-rĕdjà zoo ongeveer in het centrum der nieuwe gemeenten komen te liggen, terwijl Bali-rĕdjà stellig later even zoo groot of nog grooter zal worden als Siti-ardjà en Poeloengrĕdjà bij elkaar.

Stemt de toestand te Bali-rĕdjà tot dank, die te Soekà-rĕdjà, aan de kust ten zuiden van Wànà-rĕdjà, dus min of meer in de nabijheid van Swaroe, was treurig en gaf veel zorg.

Deze ontginning kunnen wij zeggen is vrijwel ten

doode opgeschreven. Kon ik in mijn vorig jaarverslag den toestand aldaar niet roemen, ook dit jaar had ik steeds te klagen. De lui deden hun best niet, verwaarloosden hunne gronden om voornamelijk boschproducten te verzamelen. Mijn wensch was er betere elementen te krijgen; daartoe werd door mij met een inlander die er veel verstand van heeft het bosch en de bevloeiïngskwestie onderzocht. Wij dwaalden een ganschen dag door het bosch, en bevonden dat de uitgestrekte vlakke gronden uitstekend bevloeid kunnen worden, zoodat te Soekå-rĕdjå een groot complex sawah's aangelegd zou kunnen worden. Nu toog ik erop uit ferme personen te winnen om zich te Soekå-rĕdjå te vestigen. Te Wånå-rĕdjå en Pĕniwen slaagde ik voorshands hierin. De menschen togen erheen, doch kregen aldaar zulke hevige koortsen — waaraan men nu nog na ± 6 maanden sukkelende is — waardoor niet weinig angst ontstond en als gevolg hiervan allen zich terugtrokken. Het is mij niet meer mogelijk nieuwe personen voor deze nederzetting te winnen; men zegt dat niemand tegen het klimaat aldaar bestand is. De lui die al reeds geruimen tijd daar wonen, zijn reeds min of meer gehard tegen de invloeden van het klimaat, hebben nog slechts zoo nu en dan koortsaanvallen. In den oostmoesson is er door de milliarden muskieten van nachtrust haast geen sprake; de ligmatjes van de lui zijn door het door deze insecten uitgezogen bloed als 't ware roodgeverfd. Onder de lui, die te Soekå-rĕdjå gevestigd zijn, hadden dit jaar 6 sterfgevallen plaats, zoodat bij allen de moed vrijwel eruit is. Alles bij elkaar genomen heb ik geen vrijmoedigheid de menschen te dwingen de aangevangen ontginning aldaar voort te zetten, zoodat Soekå-rĕdjĕ trots zijne mooie terreinen wel spoedig zal ophouden te bestaan, aangezien de meeste ontginners zich willen terugtrekken.

Daar Soekå-rĕdjĕ, zooals de zaken stonden, geen toekomst scheen te hebben, verplaatste ik einde November de onderwijzer Stepanoes naar Pĕniwen, waar zijne krachten beter gebruikt konden worden. Ik vond het niet verantwoord te Soekå-rĕdjå langer een onderwijzer te handhaven. Stepanoes was natuurlijk zeer blij, dat hij het ongezonde Soekå-rĕdjå, waar hij en zijne vrouw veel hebben gesukkeld, kon verwisselen voor het gezonde Pĕniwen.

Velen, vooral uit Swaroe, hadden het voornemen dit jaar naar Siti-ardjå te verhuizen, doch hiervan kwam niets doordat men aldaar op mijn aanraden de bepaling heeft gemaakt, de resteerende boschgronden, die bevloeid kunnen worden, slechts aangevraagd kunnen worden door hen, die mede hebben gearbeid aan de waterleidingen en de twee dammen. Velen hadden erop gerekend hunne makkers de kastanjes uit het vuur te laten halen, doch nu deze bepaling hen als 't ware den weg heeft versperd, zag men van zijn voornemen af. Stelt men zich tevreden met niet bevloeibare gronden, zoo kan men zich te Siti-ardjå nog vestigen. Enkele gezinnen verhuisden op deze voorwaarden erheen. Was deze bepaling niet gemaakt, dan zou eene onrechtvaardigheid zijn gepleegd tegenover de lui die al lang te Siti-ardjå wonen en die alle moeiten en lasten hebben gedragen, doch nog geen sawahs of nog niet voldoende bezitten. Voor lui die sawahgronden zoeken zijn nog voldoende bevloeibare terreinen te Tambak-rĕdjå en Bali-rĕdjå te vinden.

De dam in de Paloeng rivier kwam dit jaar tot stand en hield zich tot dusverre goed. Door dit werk zal het getal sawahs aanmerkelijk vermeerderd kunnen worden. Het voornemen bestaat het volgende jaar de beide dammen te Siti-ardjå door gemetselde te vervangen. Voorts

zal men in het a.s. jaar het restant bosch, dat bevloeibaar is, ontginnen.

Te Tambak-rĕdjå vroeg men dit jaar nieuwe gronden aan ter ontginning, welke gronden later bevloeid zullen kunnen worden. Velen te Tambak-rĕdjå zijn van plan naar Bali-rĕdjå te verhuizen, aangezien de terreinen hier mooier zijn. Het laat zich dan ook aanzien dat Bali-rĕdjå eerder tot welvaart zal komen dan Tambak-rĕdjå.

Onder mijn personeel kwamen de volgende veranderingen voor:

Akasijå, onderwijzer te Wånå-rĕdjå, moest met Januari plaats maken voor Adji, die pas de kweekschool had verlaten. Akasijå die niet veel gaven voor het onderwijs bezat, werd eervol ontslagen. Van de twee andere onderwijzers, die pas de kweekschool hadden verlaten, plaatste ik Moëntijå te Pĕniwen en Ismi eerst een half jaar te Siti-ardjå, daarna te Bali-rĕdjå. Begin November verplaatste ik Ertimin, die zich te Pĕniwen eenigszins onmogelijk had gemaakt, naar Swaroe, om hem onder mijn dagelijksch toezicht te kunnen hebben. Hij werd te Pĕniwen vervangen door Tisni, tot dusverre onderwijzer te Swaroe. Begin November begon Stepanoes, die tot dusverre Soekå-rĕdjå had bediend zijn arbeid te Pĕniwen. Markoes te Siti-ardjå, die ik in het voorgaande jaar op zijn verzoek ontsloeg, vroeg mij met aandrang om vergiffenis en om herplaatsing. Nadat Ismi primo Juli naar Bali-rĕdjå vertrok, nam ik Markoes weer in dienst voor de school te Siti-ardjå, echter onder de bepaling dat hij als straf drie maanden zonder loon zou moeten arbeiden.

De school te Pĕniwen kreeg dus dit jaar vermeerdering van 2 onderwijzers, wat zeer noodig was, aangezien het getal schoolkinderen er zeer groot is en zeer toe-

nam. Ook ten gevolge hiervan maakte ik dit jaar een aanvang met het bouwen van een tweede schoolgebouw aldaar, aangezien het reeds bestaande voor zoo'n groot getal kinderen te klein is geworden.

Dit jaar heeft het hulppersoneel bijzonder met allerlei ziekten te kampen gehad. Allen, op een paar uitzonderingen na, zijn langer of korter tijd ongesteld geweest.

Vergelijken wij den staat van gemeenten en scholen met dien van 1905, zoo wijzen de cijfers aan dat Swaroe, Pěniwen en Soekå-rědjå wat zielental betreft zijn achteruitgegaan. Van Swaroe verhuisden enkele gezinnen naar Siti-ardjå. Het laat zich aanzien dat Swaroe in de eerstkomende jaren weer sterk in zielental zal achteruitgaan. Dezer dagen (begin Jan. 1907) vroegen o.a. 31 personen uit Swaroe toestemming om aan de Tambakkanbaai te mogen ontginnen. Van Pěniwen trokken enkele gezinnen naar elders en van Soekå-rědjå keerden enkele lui terug naar Wånå-rědjå.

Slechts enkele volwassen personen werden door den Doop in de gemeente opgenomen. Thans zijn er nog 154 personen die in de verschillende gemeenten doop-onderricht ontvangen, daar zij tot het Christendom wenschen over te gaan.

De gemiddelde opkomst in de godsdienstoefeningen te Swaroe is vergeleken met het voorgaande jaar een weinig achteruit gegaan, doch behalve door de achteruitgang van het zielental vindt dit ook zijn oorzaak hierin, dat vele Swaroeërs geruimen tijd tijdelijk te Siti-ardjå hebben gearbeid, en daar hun levensonderhoud hebben gezocht door de těgalgronden in sawah's te helpen herscheppen. De opkomst in de godsdienstoefeningen te Wånå-rědjå ging vooruit en geeft groote reden tot tevredenheid.

Wat den geestelijken en zedelijken toestand in de ge-

meenten betreft, wij kunnen hieromtrent verwijzen naar onze voorgaande verslagen. Veel is er dat ons verblijdt en met vertrouwen de toekomst tegemoet doet zien, doch daartegenover staat ook nog zooveel dat ontmoedigt en zeer zeker anders moet worden.

De man die volgens mijn voorgaand verslag oorzaak was dat een meisje moeder werd en niet wilde bekennen, kwam dit jaar na lang dralen en vele uitvluchten eindelijk tot bekentenis. „Gij zult geen overspel doen" is een gebod, dat telken jare door enkelen wordt overtreden. Ook dit jaar hadden wij weer enkele dergelijke gevallen.

In het ziekenhuis werden opgenomen 125 personen, terwijl wij 1203 patienten loopend behandelden.

Voor de ambachtsschool, die 18 leerlingen telde, bouwde ik eene nieuwe werkloods, smederij en goedang, aangezien de oude gebouwen bouwvallig waren en niet voldoende ruimte boden. De oude werkplaats is thans voor houtstapelplaats ingericht. De verschillende gebouwen voor de ambachtsschool vormen nu een keurig geheel en beantwoorden thans aan de eischen welke men aan zoo'n inrichting kan stellen. In den loop van dit jaar werd de Chineesche leermeester vervangen door een gewezen leerling der ambachtsschool, een alleszins goed onderlegd jongmensch, die thans de leiding van het onderwijs heeft.

Wij kunnen dit verslag eindigen met dank aan den Vader. Terugziende op de 10 jaren door ons in dezen werkkring gearbeid, gevoelen wij hoeveel Zijne zegeningen waren. Hij heeft ons bij voortduring Zijne liefde, kracht en genade geschonken. Wat ook mocht verdwijnen of veranderen, onze liefde voor den arbeid niet, integendeel, die is hechter geworden en een sterke band bindt ons aan de gemeenten waarmede wij gedurende dit tijdperk lief en leed hebben gedeeld.

In het laatst van het verslagjaar op een Zondagmorgen naar Wânâ-rĕdjâ gaande om daar godsdienstoefening te houden, kwam ik 's morgens vroeg voorbij een pas gebouwd moskeetje. Een lawaai van door elkaar pratende en schreeuwende stemmen uit dit gebouwtje komende trof mijn oor; men was bezig zijne godsdienstplichten te vervullen. De pĕnghoeloe echter zat met opgetrokken beenen op een luierstoel in zijn huis tegenover dit bedehuisje, de kĕtib (de prediker) zat met enkele lui op het erf gemoedelijk te praten. Een paar uur later mijn gehoor te Wânâ-rĕdjâ aanziende trof mij zeer het onderscheid met het tooneel dat 's morgens mijn oog getroffen had. Daar de doode vormendienst, geen bezieling, geen leiding; hier het levende, geluk aanbrengende Evangelie. Welk een voorrecht hebben onze Christenen boven hunne Mohammadaansche landgenooten. Dat dit groote voorrecht steeds meer en meer gevoeld en gewaardeerd moge worden! Schenke God daartoe rijkelijk Zijnen zegen op onzen arbeid en aan onze gemeenten. Dat van onzen arbeid, in zwakheid volbracht, door Zijne genade kracht moge uitgaan ten zegen vo r velen, waaronder ook zij, die thans nog gebukt gaan onder zedelijke en geestelijke verwaarloozing en deprimeerenden vormendienst.

Moge Gods zegen bij voortduring blijven rusten op de Malang-missie en hen die daarin arbeiden!

Swaroe, Januari 1907.

VI.

Verslag over 1906 betreffende den werkkring Pare-rĕdjâ.

Door S. LUINENBURG.

De hoofdgemeente van mijn werkkring is in het afgeloopen jaar, wat het zielental aangaat, aanmerkelijk toegenomen. Bedroeg het eindcijfer der Christenen verleden jaar 655, voor dit jaar wijst dit cijfer op 869. Verscheidene gezinnen die al geruimen tijd hier gevestigd waren, werden in den loop van 't jaar in de gemeente opgenomen. Van de 120 gedoopten waren er 46 die op belijdenis den H. Doop ontvingen; de overigen zijn kinderen. Het is hier gewoonte dat bij overgang van nieuwelingen tot de gemeente, hunne kinderen mede gedoopt worden, mits zij den leeftijd van 12 jaren niet te boven zijn. In dat geval worden zij, nadat zij geregeld het catechetisch onderwijs gevolgd hebben, later op belijdenis aangenomen. Doordat over 't algemeen de oogst bevredigend was, was er een opgewekte geest onder de bewoners. Dit heeft dan ook dadelijk invloed op den geestelijken toestand der gemeente. Gebrek aan het dagelijksche brengt vaak eene onverschilligheid jegens het geestelijke mede.

De opkomst bij de godsdienstoefeningen, zoowel als bij de catechisaties was zeer bevredigend, terwijl het schoolbezoek ook in 't geheel geen reden tot klagen gaf. Voor 't uiterlijke kreeg ik een gunstigen indruk van de gemeente. Toch mag ik niet verzwijgen, dat er mede nog veel is dat een minder gunstigen indruk geeft.

Onze Javaantjes zijn vaak zulke wonderlijke wezens. Hunne leef- en denkwijze verschilt zoo enorm met de onze. Om de geringste nietigheden (wat wij als zoodanig beschouwen) maakt de Javaan zich warm en dan ontbrandt een strijd die weken, maanden, soms jaren kan voortduren, terwijl daarentegen in andere gevallen die ons heel wat gewichtiger toeschijnen, een twistgesprek van weerskanten de harmonie weer bestendigt en geen zweem van wrok achterlaat.

Op een avond kwam een der ouderlingen met iemand bij mij die het met zijn wederhelft niet kon vinden. Volgens het verhaal dat hij opdischte, was zijne vrouw de schuldige, terwijl hij zelf geheel zonder schuld was. „En wat kom je hier nu doen?" vroeg ik. „Als U 't toestaat, kom ik echtscheiding vragen" was zijn antwoord. Dat was nog al een zwaar verzoek. De ouderling die zeker door hem bepraat was, kwam mede bevestigen dat hij in deze geen schuld had. Ik liet den man naar huis gaan met de belofte, dat ik over een paar uurtjes bij hem zou komen om mede zijn echtgenoote te ondervragen. Laat in den avond liep ik naar de woning, waarvan de deur wijd open stond; een walmend petroleumlichtje wierp zijn schijnsel op man en vrouw, die heel deemoedig mijn komst zaten af te wachten. De voor mij bestemde stoel stond reeds klaar. Vrouwlief zag erg verlegen. Zij vertelde dat haar man haar met een stuk hout naar het hoofd gegooid had en dat zij hem toen verweten had dat hij lui was en haar alleen voor alles liet opdraaien. Bij nader onderzoek bleek, dat manlief wat ongeduldig was geweest toen hij wat lang op het eten had moeten wachten. Hij gaf hierover zijn gemoed lucht door zijne vrouw voor alles uit te maken en door naar haar te gooien. De man bekende zijn fout. Zijne vrouw was volgens mijn inzicht geheel onschul-

dig. Vooreerst was zij naar de markt geweest en was daardoor laat thuis gekomen door den verren afstand. En bij thuiskomst kwam zij tot de ontdekking, dat haar man niet voor brandhout had gezorgd, zoodat zij zelf ook dit eerst moest zoeken. Het hout was niet al te droog...... kortom, heel natuurlijk dat de pot niet op gewonen tijd klaar was. Ik beduidde den man dat hij in 't vervolg niet al te gauw aan zijn ongeduld moest toegeven, dat van echtscheiding in 't geheel geen sprake kon zijn, en dat hij in 't vervolg zijne vrouw behulpzaam moest zijn om oneenigheid te voorkomen. De man beloofde beterschap en het verzoek om echtscheiding heeft hij niet weer herhaald. Voor ons gevoel is het niet zoo'n gewichtig feit om een poosje later dan gewoonlijk te eten; in vele gevallen ontstaat bij de Javanen om zoo iets zoo'n wrok dat men eenvoudig van elkaar gaat.

Op zekeren dag kwam de voorganger mij met groote verontwaardiging vertellen dat een weduwe van hier ten zijnent was geweest en hem had meegedeeld dat het desahoofd tot twee maal toe op een nacht getracht had, overspel met haar te bedrijven, maar dat zij hiervan natuurlijk niets wilde weten. 't Geval kwam mij zeer onwaarschijnlijk voor, temeer daar ik al eens gehoord had, dat een paar gemeenteleden aan hun desagenooten hadden uitgelaten dat zij het verlangen koesterden om desahoofd te worden. Ik vroeg den voorganger of hij zich reeds op de hoogte had gesteld van die zaak. Hij antwoordde hierop ontkennend omdat de weduwe het hem pas had meegedeeld en hij daarop direct naar mij was gegaan. Ik besprak het geval met hem en droeg hem op eerst meer opheldering in deze aangelegenheid in te winnen; ik zelf zou ook trachten meer licht in deze zaak te krijgen.

's Avonds ging ik met een der ouderlingen naar de

woning der weduwe, die toen opgeklopt werd. Zij deed mij toen het zelfde verhaal dat zij den voorganger had opgedischt. Op mijn vraag hoe of de loerah 's nachts hij haar in huis kon komen, en wel tot tweemalen toe, deelde zij mij mede, dat zij de deur niet gegrendeld had; een feit dat niet ten gunste der vrouw pleit. Toen zij klaar was met haar verhaal, liet ik den loerah roepen, die er schuins tegenover woont. Deze hoorde met verwondering waarvan hij werd beschuldigd en zei mij dat hij nimmer bij haar in huis was geweest. De vrouw noemde daarop iemand die het had gezien dat hij haar huis binnen was gegaan. Hoewel 't al middernacht was, gelastte ik allen mij naar den voorganger te volgen. Inmiddels zond ik een wachter naar het huis van den man die als getuige door de weduwe was aangewezen, om dezen te roepen. Zoodra hij was gekomen vroeg ik hem of hij kon getuigen dat de loerah op een nacht het huis van bedoelde vrouw was binnengedrongen. De getuige wist van niets terwijl de weduwe erg verlegen voor zich zat te kijken. Het onderzoek werd voortgezet en 't duurde dan ook niet lang of de weduwe viel door de mand. Zij was door Paq K. opgehitst den loerah te beschuldigen van echtbreuk. En wat bleek mij? Dat de man die haar gelast had dit praatje uit te strooien, voorheen toen de loerah langen tijd sukkelende was, zich juist had uitgelaten tegen zijn makkers dat hij wel loerah zou willen worden. Voorheen had hij zelf tegen mij gezegd, dat het gewoonte was, dat wanneer een loerah langer dan 3 maanden ziek was, hij uit zijn functie werd ontslagen en door een anderen vervangen werd. Bedoeld heerschap die een paar weken vóór de beschuldiging door den loerah wegens slordigheid uit zijn waardigheid die hij in 't desabestuur bekleedde, was ontslagen, werd tevens geroepen en de man kon het

hem ten laste gelegde niet weêrleggen. Wat mij al dadelijk zeer verdacht voorkwam was, dat er al ruim vijf maanden verloopen waren, eer de vrouw met die beschuldiging voor den dag kwam.

Was ik in dezen slechts op den voorganger afgegaan, ik zou daardoor waarschijnlijk den loerah hebben moeten ontslaan. Het bleek mij, dat ook de voorganger in deze zaak bepraat was. Dergelijke intriges komen nog maar al te dikwijls in de desa voor.

Iemand die ijverig zijn gronden bewerkt en van den opbrengst iets weet over te leggen wordt vaak al door zijn buren beschuldigd van gierigheid of men ziet hem aan voor iemand die rijk is aan elmoe.

De meeste oneenigheid onstaat m.i. door het leenstelsel, dat onder de Javanen nog zoo welig tiert. Men leent om het geleende weer aan anderen uit te leenen, doch helaas in zoo menig geval vergeet men gewoon het geleende terug te geven, of door de hooge rente die bij 't uitleenen is bedongen, is men niet in staat de schuld te vereffenen. Heeft men het al te bont gemaakt, zijn de schulden te groot geworden, dan wordt de deur dicht gehouden voor 't vervolg. Men gaat elkaar zwijgend voorbij; nog wat later worden andere buren in kennis gesteld met de schulden van A., terwijl A. op zijn of haar beurt een boekje open doet over B. Men hoort zoo van elkaar door de buurpraatjes en dan begint het van weerskanten warm te worden, tot op een goeden dag de bom barst en een vechtpartij met woorden, soms ook wel met daden, is er het gevolg van. In de meeste gevallen zijn 't de vrouwen die zorgen het vuurtje te doen smeulen door ijverig allerlei praatjes uit te strooien.

Een mooi Christendom, denkt men allicht. Maar zijn de toestanden zoo niet? Is het in den grond der zaak bij ons niet evenzoo? Maar 't zou te dwaas zijn dergelijke

toestanden op rekening van het Christendom te schuiven. 't Zijn gebreken die sommige individuen aankleven. Als men nu weet, dat het leenstelsel hier zoo welig tiert, zoowel bij rijken als bij minder gegoeden, bij hooger geplaatsten zoowel als bij den kleinen man, och dan is het te verwonderen dat men niet veel meer onderlinge twisten verneemt. Een feit is het, dat in onze christendesa's door den invloed van het Evangelie vele kleinigheden, die anders voorzeker haat en wrok zouden ten gevolge hebben, onderling besproken en uit den weg geruimd worden. Wij vertrouwen dan ook dat naar mate de geest van onzen Zaligmaker doordringt in de harten van onze nog zoo jeugdige Christenen, bovengenoemde toestanden beter zullen worden.

De ziekenbehandeling blijft mede een middel om een gunstigen invloed op de groote menigte te oefenen. Men krijgt het vertrouwen van de luidjes. Van verre komt men hier hulp vragen voor verwaarloosde wonden of verouderde oogziekten. In menig geval staat men echter machteloos omdat velen, met name oogzieken, reeds geheel of gedeeltelijk blind zijn, eer ze om hulp komen.

In dit jaar zijn we begonnen met het invoeren van de bestaande psalmen bij het kerkgezang. Daar enkele melodieën onbekend waren, organiseerden we voor de jongelui 's Zondagsavonds eene bijeenkomst in onze voorgalerij ten einde daar zich te oefenen bij het orgel. Na afloop van het zingen werd de bijeenkomst zoo gezellig mogelijk gemaakt door het bezien van platen of door vertellen. Geregeld kwamen ook enkele getrouwden deze bijeenkomsten bijwonen.

Het aantal leerlingen op de dagschool is reeds tot over de 200 gestegen. Ook uit omliggende desa's komen verscheidene jongens hier het onderwijs volgen. Het

personeel hier op school moest met één helper vermeerderd worden. De naaischool werd geregeld door ruim 70 meisjes bezocht.

Te Sambi-rĕdjâ kwam een onderwijzer, aan de kweekschool te Mâdjâ-warnâ opgeleid, terwijl de oudste onderwijzer aldaar door mij te Sindoe-rĕdjâ, in het ressort Sĕmampir, als voorganger werd aangesteld, wegens ontslag van den voorganger aldaar. De helper van Kasmitrâ op de school te Gĕdangan heeft mij te kennen gegeven dat hij over niet al te langen tijd naar het Djĕmbĕrsche denkt te verhuizen, waarom ik een zoon van Hermes, den vroegeren helper, in zijne plaats denk te stellen.

De school te Toengloer nam, wat het aantal scholieren betreft, zeer toe. De onderwijzer Kastam doet goed zijn best. Drie onderwijzers alhier en Kastam van Toengloer liet ik examen te Kĕdiri doen, waardoor hen een diploma voor kweekeling werd uitgereikt.

Te Bandjar-rĕdjâ bouwde ik een nieuw schoolgebouw met steenen muurtjes en gecementeerden vloer, wat meer dan noodzakelijk was. De gemeente blijft hier klein door gebrek aan gronden. Wel wordt een complex gronden in de nabijheid van deze gemeente aan de bevolking uitgegeven, doch slechts zij, die in 't geheel geen grond bezitten, komen hiervoor in aanmerking, dus van uitbreiding der gronden is geen sprake.

Ook te Djatiwringin liet het schoolgebouw veel te wenschen over. Ik was in de gelegenheid aldaar een ruim huis te kunnen koopen, waarvan het houtwerk gebruikt kan worden om een flinker schoolgebouw op te richten, dat in den loop van het jaar is gereed gekomen. Nu rest nog de school te Gĕdangan. Deze ziet er al bijzonder slecht uit, waarom ik in dit jaar aldaar een meer aan het doel beantwoordend gebouw hoop te zet-

ten, als ik nl. op geschikte manier aan hout kan komen. In de bijgemeenten kunnen de schoolgebouwen voorloopig heel goed als kerk dienst doen, doch in de hoofdgemeente, zal zulks op den duur niet kunnen.

Doordat hier op school vijf klassen zijn, zou het aanbeveling verdienen, het bestaande schoolgebouw door muurtjes en afdeelingen te verdeelen opdat de eene afdeeling of klas bij het mondeling onderwijs, de andere niet hindert. Dit werd mij ook door den Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs in overweging gegeven. Bij het oprichten van het gebouw heb ik hier dan ook rekening mee gehouden, en zal er dus een afzonderlijk kerkgebouw moeten opgericht worden, doch door gebrek aan fondsen is hieraan voorloopig nog niet te denken.

Slechts in één gemeente, nl. te Sambi-rĕdjâ, moest ik een huwelijk ontbinden wegens wangedrag van de vrouw. Ik heb met al mijn voorgangers de Sĕrat pranâtâ, nu in het Mâdjâ-warnâsche in gebruik, geleidelijk besproken en ik hoop dat deze in 't vervolg ook als pranâtâ hier kan worden ingevoerd, daar de hier geldende bepalingen voor 't grootste deel hoegenaamd niet verschillen met die te Mâdjâ-warnâ en het aanbeveling verdient, zooveel mogelijk dezelfde bepalingen te hebben.

Mijn personeel werd gelukkig gespaard voor ernstige ziekte. Van Sambi-rĕdjâ vertrokken enkele gezinnen naar het Djĕmbĕrsche, doordat zij op hun oude woonplaats geen gronden meer bezaten of deze aan hun kinderen overdroegen.

Wat ons persoonlijk betreft, hebben we dit jaar meer dan voorheen met ziekte te kampen gehad, waardoor ik nog al eens mijn werk voor eenige dagen moest laten rusten. In Juli moest ik tot mijn spijt voor langer mijn

werk neerleggen doordat ik, tegelijk met ons jongste kindje, diphteritis kreeg. Na eenige moeielijke dagen thuis doorgebracht te hebben zijn we op raad van Dr. G. te P. naar Mådjå-warnå gegaan, waar Dr. Pijsel met veel hulp en liefde onze behandeling op zich nam, terwijl Zr. Hulzebos zoo vriendelijk was onze beide oudste kinderen bij zich in huis te nemen.

Hoe zorgvol die dagen voor ons ook waren, toch denken wij met groote dankbaarheid terug aan de vele liefdebewijzen ons door de broeders en zusters te Mådjå-warnå toen bewezen. De Heer spaarde ons voor elkaar en voor onzen arbeid. Boven bidden en denken zegende Hij ons. Moge Zijn onmisbare zegen rusten op al onzen arbeid in Zijn wijngaard, opdat Zijn naam meer en meer worde geheiligd en Zijn rijk meer en meer kome in ons en rondom ons!

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Mådjå-warnå op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
																										pCt.
Mådjå warnå . . .	Kjaï Asiël Idĕr . Amasijå Rasijå .	680	728	574	619	2601	9	9	35	40	93	19	32	51	590	2	695	23	1	1	271	261	152	23	707	87.–
														*	534											
Bongaå-rĕdjå . . .	Wedrig	118	140	136	131	525	2	1	7	9	19	4	6	10	182	2	197	5	—	1	76	68	21	6	171	88.5
														*	154											
Kårtå-rĕdjå . . .	Pak Sadrĕmi . .	83	95	72	70	320	—	—	5	6	11	4	5	9	133	2	148	1	—	GOUVERNEMENTSSCHOOL.						
														*	85											
Ngårå	Simsim Mĕståkå	114	130	116	102	462	3	3	7	10	23	4	3	7	156	2	174	9	—	1	14	7	88	7	116	82.–
														*	71	Tĕbĕl.				1	19	18	57	6	100	78.–
Soembĕr-gondang .	Tjondrå	40	58	28	23	149	2	2	3	5	12	—	1	1	46	1	62	3	—	1	4	6	2	—	12	89.–
														*	14											
		1035	1151	926	945	4057	16	15	57	70	158	31	47	78	1965	9	1276	41	1	5	384	360	320	42	1106	

* Kinderkerk.

Voor de opgave,

A. KRUIJT.

J. KATS.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Hoofdgemeente Sĕgaran	Maståkå . . .	88	39	39	47	163	1	1	3	3	8	—	—	—	70	1	73	2	—	2	22	31	44	5	102	pCt. 90.5
Soekå-ramé . . .	Pak Maståkå. .	25	28	30	29	112	—	—	4	5	9	2	—	2	*46 24	1	35	1	—	1	11	10	38	—	59	81.7
Randoe-rĕdjå. . .	Pak Kamidjå. .	27	42	22	17	108	—	—	2	2	4	—	—	—	*12 30	—	—	—	—	1	10	10	43	1	64	64.—
Mlatèn	Bĕndjamin. . .	44	59	36	33	172	—	1	1	1	3	3	5	8	*12 59	1	75	—	—	1	17	11	33	7	68	64.7
Poelé.	Pak Darmi . .	17	14	16	13	60	—	—	2	1	3	—	—	—	*27 24	1	30	1	—	1	10	4	8	—	22	96.—
Wijoeng	Kjaï Soleiman †	36	38	29	17	120	—	—	2	1	3	—	—	—	*14 38	1	51	1	1	1	9	6	32	3	50	70.—
Soerabaja	Jeroboam . . .	28	24	19	29	100	3	2	3	3	11	—	—	—	*12 44	1	23	3	—	1	1	1	98	3	103	74.—
Sĕmaroeng (gesticht		7	10	—	—	17	3	2	—	—	5	—	—	—	20	1	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		222	254	191	185	852	7	6	17	16	46	5	5	10	432	7	304	8	1	8	80	73	296	19	468	

* Kinderkerk. † Kjaï Soleiman werd in den loop van het verslagjaar vervangen door zijn zoon Kipoes, die tijdelijk als voorganger aangesteld werd.

Voor de opgave, S. S. DE VRIES.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Swaroe op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Swaroe	Ebinåjå. . . .	139	176	167	170	652	2	—	16	14	32	15	17	32	151	1	78	12	—	1	76	74	9	1	160	142
Pĕniwen	Jacoeb	182	194	221	236	833	—	—	21	32	53	—	—	—	150	—	—	7	—	1	81	70	18	5	174	145
Wånå-rĕdjå . . .	Rasidin	94	101	108	87	390	—	—	9	10	19	4	3	7	104	1	49	6	—	1	50	36	12	2	100	83
Siti-ardjå	Akimas	103	107	153	87	450	6	6	23	9	44	6	4	10	148	1	74	3	—	1	71	39	2	6	118	97
Poeloeng-rĕdjå . .		56	75	87	53	271																				
Tambak-rĕdjå . .	Jakti.	20	16	22	17	75	—	—	2	3	5	—	—	—	32	—	—	—	—	1	10	5	5	6	26	22
Soekå-rĕdjå . . .	. . . .	7	6	9	5	27	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—	—	4	3	—	4	11	7
Bali-rĕdjå	Ismi	7	5	4	5	21	—	—	—	—	—	—	—	—	20	—	—	—	—	1	4	1	3	—	8	7
		608	680	771	660	2719	8	6	71	68	153	25	24	49	616	3	201	28	—	6	296	228	49	24	597	503

Ultimo November werd het schooltje te Soekå-rĕdjå gesloten, door overplaatsing van den onderwijzer Stepanoes.

Voor de opgave, D. LOUWERIER.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Pare-rĕdjå op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					Aangenomen Leden.			Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Hoofdgemeente Pare-rĕdjå	Kartiman . . .	222	194	231	222	869	25	21	47	27	120	7	9	16	392	—	—	7	—	1	81	95	27	7	210	198
Sambi-rĕdjå . . .	Abiran	72	68	51	43	234	—	1	9	7	17	3	5	8	232	—	—	3	1	1	20	13	28	1	62	48
Djati-wringin . .	Apijå.	25	30	29	29	113	1	—	—	1	2	1	2	3	51	—	—	1	—	1	4	10	27	—	41	30
Toengloer	Joejådå	31	37	31	38	137	1	—	—	—	1	1	2	3	44	—	—	4	—	1	16	14	50	—	80	58
Gĕdangan	Kasmitrå . . .	22	19	21	21	83	—	1	2	3	6	—	2	2	28	—	—	1	—	1	7	10	30	—	47	39
Bandjar-rĕdjå . .	Elijam	28	26	19	20	93	1	1	3	1	6	1	1	2	28	—	—	—	—	1	8	11	7	1	27	19
		400	374	382	373	1529	28	24	61	39	152	13	21	34	775	—	—	16	1	6	186	153	169	9	467	392

Voor de opgave,

S. LUINENBURG.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Kĕḍiri en Madioen op ultimo 1906.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS en HELPERS.	GEMEENTELEDEN. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Aangenomen Leden. Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.	Gemiddelde opkomst in de Kerk.	Avondmaalsbedieningen. Aantal.	Getal deelnemers.	Huwelijken. Ingezegend.	Ontbonden.	Aantal scholen op ultimo December 1906.	Aantal leerlingen op de Scholen. Christenen. Jongens.	Christenen. Meisjes.	Heidenen. Jongens.	Heidenen. Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Sĕmampir	B. Pranâtâ . .	19	23	14	15	71	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—	—	1	—	1	1	2	46	—	49	38
Poerwâ-rĕdjâ. . .	A. Wijat . . .	130	125	188	104	497	4	—	18	5	27	6	8	14	110	—	—	5	—	2	41	31	13	2	87	58
Sindoe-rĕdjâ . . .	D. Prâdjâ. . .	69	78	51	60	258	1	1	—	—	2	3	6	9	60	—	—	5	—	1	25	22	6	1	54	44
Wânâ-hasri . . .	J. Pranâtâ . .	62	58	80	73	273	—	—	2	6	8	—	—	—	69	—	—	—	—	1	44	30	8	—	82	63
Selang	J. Pranâtâ . .	13	15	19	13	60	—	—	2	1	3	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Adi-tojâ.	J. Baris . . .	42	41	35	35	153	—	1	3	1	5	2	2	4	62	—	—	2	—	1	18	12	30	—	60	53
Maron	T. Singâhoetâmâ	59	54	54	51	218	—	1	6	12	19	3	1	4	52	—	—	2	—	1	15	12	1	—	28	20
Toeloeng-agoeng .	S. Lintang . .	10	17	15	19	61	1	1	1	2	5	1	—	1	22	—	—	1	—	1	3	11	17	4	35	29
Toempoek	D. Koekoes . .	21	21	17	6	65	—	—	—	—	—	—	2	2	20	—	—	—	—	1	13	5	—	—	18	17
Ngampel-koeroeng	M. Koeroeng. .	9	14	11	13	47	2	1	—	—	3	—	1	1	16	—	—	3	—	1	7	10	2	—	19	16
		434	446	434	389	1703	8	5	32	27	72	15	20	35	455	—	—	19	—	10	167	135	123	7	432	338
Madioen	N. Mitrâ . . .	11	13	9	3	36	—	1	2	2	5	1	1	2	16	—	—	—	—	1	4	1	9	6	20	16
Ngoeloep . . .	S. Ban̥oe . . .	32	38	54	50	174	6	4	5	3	18	2	9	11	60	—	—	2	—	1	19	5	2	—	26	19
Wod Galih . . .	Wangsâ Kariâ .	7	14	9	10	40	4	11	8	8	31	—	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		50	65	72	63	250	10	16	15	13	54	3	10	13	96	—	—	2	—	2	23	6	11	6	46	35

Voor de opgave, F. DE MUNNIK.

DAGBOEKEN, BRIEVEN EN VERSLAGEN UIT DE ZENDING.

Berichten aangaande den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, gedurende het jaar 1906.

TOMOHON.

Door J. LOUWERIER.

Lief en leed, leven en dood, teleurstelling en zegen, strijd en uitredding. Dat is de geschiedenis van 's menschen leven, en zoo is het mede in den Evangelie-arbeid. Een en ander komt ons voor den geest, nu wij gereed zijn over den arbeid in 't afgeloopen jaar te spreken, over den voortgang van den Evangelie-arbeid in het ressort mij toevertrouwd. Nog onder den indruk van een plotseling sterfgeval, bestaat er eigenlijk weinig opgewektheid om een verslag uit te brengen. De eerste dagen van 1907 zetten droevig in. Stormen en regenvlagen en nog eens stormen en regenvlagen. De weg was bezaaid met afgevallen boombladeren en gebroken takken, terwijl menige boom tegen den grond gesmakt werd. 6 Januari wandelde ik naar Kakaskassen, omdat het zulk onstuimig weer was en ik dus meende het veiliger was dit reisje te voet dan te paard te doen. De opkomst viel mij mee. Ik preekte over Matt. 24 : 35. Als gewoonlijk was het tweede districtshoofd met zijne vrouw in de kerk. Ik had eene bijzondere betrekking op dat betrekkelijk nog jonge hoofd. Als kind was hij lang bij ons in huis, en de speelmakker mijner jongens. Steeds bleef hij aan mij gehecht en gaf ten allen tijde oorzaak tot blijdschap wegens zijne degelijkheid, eenvoud en belangstelling in den Evangelie-arbeid.

In dien nacht riep de Heer hem plotseling op. Zijne jonge vrouw vond hem dood te bed liggen. Wat een slag voor die jeugdige weduwe met een kind, voor die vier verweesde kinderen uit zijn eerste huwelijk, voor die oude moeder, die op dezelfde manier jaren geleden haar man verloor. Maar ook welk een verlies voor de bevolking. Hij was geacht en bemind om zijne welwillendheid en stond op het punt om eerste districtshoofd te worden. 's Middags van den 7en brachten wij onder storm en regenvlagen, Lodewijk Wenas ten grave. Moge de Heer zijne ziel in genade aangenomen hebben. Mij was het of een eigen kind mij was ontnomen.

Hoewel het bovenstaande niet tot het verslagjaar behoort, moest mij dit toch eerst van het hart. Een paar andere plotselinge sterfgevallen troffen mij mede zeer in 't verslagjaar. Terwijl ik Zaterdagsmiddags aan mijn preek zat te werken, werd ik om 4 uur geroepen bij Gerrit Lonto. Bij 't maken van zijn varkenshok was hij uitgegleden en 't hakmes langs het borstbeen in het hart gedrongen. Toen ik kwam lag de gevallene op den grond, terwijl zijn moeder zijn gezicht streelde.

Gerrit was geen vriend van mij. Zijn belangstelling in de Evangelieprediking was zeer gering. Een ruziemaker van 't eerste soort. Meermalen huiselijke twist en langer of korter scheiding. Wegens veel familie wilde men hem diaken maken in zijne kampong. Daar verzette ik me tegen. Maar toen had ik het verbruid. Gerrit wist niet meer van Zondag of kerk. Ruw in zijn mond had hij dien morgen nog gepocht op de scherpte van zijn hakmes, niet denkende, dit een paar uur later de oorzaak van zijn dood zou zijn.

Of zulk een dood indruk maakt? Ach, het gaat ook hier als wij lezen in Lukas 13 : 1-5. Velen beschouwen Gerrit's dood als een straf der Voorzienigheid. Doch

eenige toepassing voor zich zelf te maken, dat doet men niet. En al spoedig zijn de eerste indrukken vergeten.

Klara werd ook plotseling weggenomen. Met haar had ik veel op. Gehuwd met een weduwnaar, die een paar stiefkinderen had, leed zij er veel onder, dat haar man nooit naar de kerk wilde gaan, onverschillig bleef. Zij deed veel voor de beide jongens, en leed er onder, dat die maar al te geneigd waren het voorbeeld des vaders te volgen. Intusschen hield zij niet op te vermanen en aan te sporen. Met dit gevolg dat Hendrik en Theofilus voor lidmaat gingen leeren. Lang hield Klara hunne aanneming tegen. En als ik haar vroeg: „Waarom doe je dat, Klara?"-luidde het antwoord: „Mijnheer ze zijn nog zoo onverschillig en willen te weinig mijn raad opvolgen." Gedurende het verslagjaar werd Hendrik lidmaat. Haar eigen kinderen leidde zij tot Jezus, en behooren tot de trouwe leerlingen der kinderkerk. Of Klara altijd een aangenaam huwelijksleven had, weet ik niet, wel dat ze een slavig leven leidde. Tegen den morgenstond beviel Klara. Alles liep voorspoedig en goed af. Een uur later werd ik geroepen. Klara was plotseling dood gebleven. Hoe treurig, toen ik haar oudste dochtertje Johanna zag zitten met de pas geborene in doeken gewikkeld. God heeft zich over die kleine ontfermd en haar na eenige dagen uit dit leven weggenomen.

Velen ontvielen dit jaar der gemeente. In Lodewijk Palar leed Tomohons gemeente een groot verlies en ging voor mij een vriend en zeer gewaardeerd medearbeider verloren. Te Kakaskassen overleden velen. Daar hebben zware koortsen geheerscht. De oorzaak daarvan is wel na te gaan, doch 't is hier de plaats niet daarop te wijzen. Onder hen die ons daar ontvielen

behoorde ook de oude Johannes. Hij was al lang zwevende tusschen leven en dood. 20 Mei was ik 's middags daar; een kweekeling moest er preeken, Johannes had den wensch te kennen gegeven mij nog eens te zien. De oude afgeleefde man kon nog slechts bijna onhoorbaar spreken. Maar toen hij mijn stem hoorde stak hij de vermagerde hand uit. Veel kon ik niet meer met hem spreken, doch wel zijne ziel in 's Vaders handen bevelen. En toen ik hem de hand tot afscheid reikte, durfde ik met volle gerustheid zeggen: „hier beneden niet meer, Johannes! doch in 't Vaderhuis zien we elkaar weder."

Twee dagen voor Kerstfeest brachten we te Kakaskassen Nicolaas Sandah ten grave. Een man die bijna 25 jaar als onderwijzer daar gearbeid heeft, en de laatste 10 jaren als negerijhoofd. Hij heeft veel gearbeid, was een van die stillen in den lande, die zich niet kenbaar maakte door veel geschreeuw, doch die veel goeds heeft gesticht, menigeen met raad en daad heeft bijgestaan' en velen tot Christus heeft gebracht.

Het waren niet vele edelen en grooten naar de wereld die ik noemde en wier getal ik nog zou kunnen aanvullen. Doch met dankbaren weemoed denk ik aan hen die ons ontvielen en van wie ik gegrondde hoop heb, dat ze overgingen naar dat leven, waar geen ziekte of rouw meer zal zijn, bevrijd werden van alle aardsche gebreken en zwakheden en den Heer nu beter zullen kennen dan ze dit hier in hunnen eenvoud deden.

1906 was mede een jaar van veel strijd en beproeving voor mij. De oude zuurdeesem-*meradjoek*-mokken, wrevelig zijn en dat toonen, dook helaas! maar al te sterk op. De oude 2e Gouvernements-school (vroeger koffie-pakhuis) zou afgebroken en op die plaats een nieuw gebouw opgericht worden van Gouvernementswege.

Ik had gevraagd mij een deel van de afbraak af te staan om het gebouw der Genootschapsschool te vergrooten, en tevens een klein huisje op te richten tot verpleging van enkele gewonden. Menigmaal gebeurt het toch, dat mij gewonden gebracht worden, hetzij uit Tomohon of een der naastbijgelegen negerijen, die ik moeielijk dagelijks kon laten komen om verbonden te worden, daar het mij onmogelijk is hen te bezoeken. Wilde ik dat doen dan zouden mijne dagelijksche lessen aan de kweekelingen er onder lijden. Zoo werd bijv. in 1905 bij mij gebracht een man van Kenilo op de pasar - markt - door een koe gestoken. De man met een groote wond aan 't dijbeen moest door mij steeds buiten geholpen worden en kon maar eens per week gebracht worden. Een meisje met een vreeselijke beenwond moest dagelijks per kar gebracht worden. Zoo zijn er velen. Een bepaald ziekenhuisje wil ik niet hebben. Dit moeten maar jongere krachten, met meer kennis, die na mij komen, tot stand brengen. Ik verlang alleen eene goede plaats, waar ik niet altijd aangegaapt door tal van nieuwsgierigen, kan helpen en verbinden, en desnoods de lieden kan laten blijven. Voor hun eten kan ik dan zelf wel zorgen.

Nu weet ik hoe het bij dergelijke afbraak gaat. Er gaat toch heel wat verloren. Mijn plan werd in de hoofdenvergadering gebracht. Mijn eerste verzoek om hout voor bijbouw van de Genootschapsschool werd van de hand gewezen. Het tweede goed gekeurd, doch de toestemming van den toenmaligen Controleur moest gevraagd worden. Deze juichte het plan toe, ja wilde zelfs verder gaan dan in mijne bedoeling lag en uit de districtskas bedden enz. bekostigen. Maar toen nu het gebouw afgebroken was, en het op verdeelen aankwam wilden een paar kleine hoofden mij met het onbruikbare afschepen. Natuurlijk namen mijne pĕnoeloengs,

die de zaak moesten uitmaken, er geen genoegen mee. Ik zeide dan ook liever van de zaak af te zien. Niet lang daarna kwam de Controleur den Resident geleidende te Tomohon en vroeg mij, hoe het met den bouw stond, of men al begonnen was. Ik vertelde hem de zaak en zeide er van af te zien. Maar dat viel in geen goede aarde. Ze moeten helpen, ja zelfs alles oprichten, zei de Controleur. Doch dit verlangde ik niet. Toen Z.Ed. Gestr. echter den Resident tot aan de grens had uitgeleide gedaan, keerde hij te Tomohon terug en riep de hoofden voor zich. Toen volgde een flinke uitbrander, zooals die Controleur alleen kon geven. Dit zette kwaad bloed. Maar zulks nam nog toe, toen de Controleur eenigen tijd later een verbod uitvaardigde tegen het oprichten van sĕboeah's-loodsen bij feesten en sterfgevallen. Z.E. Gestr. had dit reeds lang elders gedaan. Men kon dit weten. Zijne bedoeling was goed. Immers doodenfeesten zijn onzin. En dat de andere feesten wat gematigd moesten worden is werkelijk wel een bevel in het belang der bevolking. Maar daarmede worden de hoofden benadeeld. Immers bij zoo'n feest ontvangen zij, behalve de uitnoodiging tot het feestmaal nog een achterbout van een varken. Meermalen klaagde de bevolking over dien druk onder elkander, doch men weet wel, dat wie dit niet doet, het heeft verbruid en op allerlei manier wordt geplaagd; zijn verzuim wordt hem dubbel ingepeperd.

Het verbod van den Controleur werd echter op mijne rekening en die mijner inlandsche leeraars geschreven. Een drietal hoofden, liefst alle drie diaken, kwamen feitelijk in opstand; zij bezochten de kerk niet meer. Een hunner, die het nijdigst was, sprak openlijk in vergaderingen en sterfhuizen tegen dit verbod en beschuldigde bedektelijk mij en mijne helpers.

Hij passeerde mij zonder te groeten, ging meestal uit tegen kerktijd, om den kerkgangers te toonen, dat hij niets meer om de kerk en den pandita gaf. Het kwam mij het beste voor te zwijgen en de zaak te laten doodbloeden. Reeds meermalen zijn mij dergelijke feiten voorgekomen. En het bleek mij weder, dat ik niet geheel verkeerd had gezien. Langzamerhand luwde de tegenstand. Al kan ik nu nog niet zeggen zij weer trouwe kerkgangers zijn geworden, zie ik hem toch weer van tijd tot tijd in 't bedehuis. Een hunner heeft zijn ontslag gevraagd als diaken. Er zat veel goeds in hem, doch zooals hij mij zelf eens zeide: „ik ben een moeloet longgar dan bitjara kasar" d.w.z. ik spreek maar alles wat mij voor den mond komt en dat is vaak ruw. We zullen nu maar hopen dat alles goed blijft. Doch zoolang dat trotsche hart niet gebroken wordt, men niet tot zelfkennis en verootmoediging komt, bestaat er weinig hoop dat men zulke personen aan Jezus voeten zal vinden. O men weet hier zoo mooi te redeneeren en heeft zoo vele vonden gezocht en gevonden om zich zelf vrij te pleiten. Toen datzelfde hoofd al een weinig tot kalmte was gekomen, trachtte hij zich zelf te zuiveren wegens verzuim van de openbare godsdienstoefening, met aan de lieden te zeggen: „jelui moet naar de kerk gaan, want je bent nog aan 't a b c, de spelboekjes, en moet dus nog veel leeren, maar ik kan al lezen, ben jelui vooruit in kennis en heb het daarom niet meer noodig."

Een ander gewoon negerijman die door een inlandschen leeraar werd aangesproken over onverschilligheid omtrent den godsdienst, antwoordde: „er staat geschreven: „dien veel gegeven is, van dien zal veel geeischt worden, en wie den weg geweten heeft doch niet bewandeld, zal met dubbele slagen geslagen worden. Ik blijf dus

buiten de kerk en het onderwijs, dan is mijne verantwoording minder."

Intusschen meene men nu niet, dat al het bovenstaande een klaagtoon is, als zou gebrek aan belangstelling schering en inslag zijn. Neen, Gode zij dank! wanneer we eenmaal aan het eind van onzen arbeid zullen staan, hebben we niet de sombere klacht van Hans Egede Jesaja 49: 4 te herhalen: „ik heb te vergeefs gearbeid". De belangstelling in den openbaren eeredienst is eer toe- dan afnemende. Moge de opkomst niet altijd te prijzen zijn - en dan is daartoe wel eene bijzondere reden - over het algemeen is de opkomst verblijdend. Dankbaar zien wij op zoovele ouden en jongen van jaren, die we zelden missen in 's Heeren huis, en die mede getrouw gemeente-onderwijs en de vergaderingen des Zondagsnamiddags in de kampongs bijwonen. Er zijn luisterende ooren, geopende harten. Het leven van velen is een sprekende getuigenis dat 's Heeren woord eene plaats vond in hun harte, dat de H. Geest hen bezielt. Daarom gaan wij gemoedigd voort. De Heer der gemeente gaf Zijnen zegen op het zaad, dat Hij ons gaf uit te strooien. En Hij zal daarmede voortgaan. We kennen de tijden, dat onze ziel zich in ons nederbuigt en we twijfelmoedig zouden worden. Doch dan beurt de Heer ons weder op, het oud vertrouwen keert weder, een loflied komt weer op de lippen, alles wordt weer zoo helder omdat de Heer zijn liefelijk zonlicht zoo vroolijk op ons pad doet schijnen.

We zouden weder de oude klacht van vroeger jaren moeten herhalen, nl. gebrek aan belangstelling vooral bij het jongere mannelijke geslacht. Doch ook daarin wanhopen we niet, en vertrouwen, dat de tijd eener opwekking ook weer op 's Heeren tijd zal aanbreken, indien wij maar voortgaan onze krachten aan den arbeid

te wijden en den Heer niet loslaten in den gebede.

Vooruitgang zien we ook wat het huwelijksleven aangaat. Nu ja, er hebben echtscheidingen plaats, en ook daarbij geldt het vaak: veel weten is veel vergeven. Enkele brachten hunne zaak voor den landraad en gingen, na formeele scheiding, een wettig huwelijk aan met de vrouw, die zij reeds korter of langer tijd onderhielden. Gedurende het verslagjaar doopte ik 313 kinderen waarvan 14 buiten huwelijk. Doch, zooals reeds vroeger door mij gezegd is, dit zijn bijna allen kinderen voortgesproten uit samenleving van gescheidenen. Bij bespreking met de ouders der doopelingen den dag voor de Doopsbediening te Tomohon, in de filialen voor kerktijd, zijn de vaders aanwezig en erkennen de kleinen als hun kind. Natuurlijk worden deze personen op hun ongeregeld leven gewezen en in de meeste gevallen opgewekt tot scheiding voor den rechter, maar menigeen aarzelt wegens de kosten en moeite, dan wel komt daar uit domheid niet toe. En men vergete niet, dat dusdanige samenwoning in onze oogen slechter is dan in die des inlanders. Men was dit van vroeger zoo gewoon en ziet dezulke niet als groote zondaars aan. Hoogst zelden wordt ons een kind ten Doop gebracht waarvan de vader niet genoemd wordt dan wel de moeder met haar kind laat zitten. Zulke gevallen worden dan ook als hoogst verkeerd afgekeurd. Daarom voelde ik mij ook gedrongen in den loop des jaars te midden der gemeente een ernstig waarschuwend woord te doen hooren. We hebben te Tomohon een pasanggrahan, d.i. een logeergebouw voor reizende ambtenaren, terwijl ook particulieren met vergunning des bestuurs daarvan gebruik mogen maken. Mij werd medegedeeld dat iemand te Tomohon, een roomsche, die bekend staat wegens minder edele handelingen, was gebruikt door logeergasten om

een meisje te zoeken. De pogingen leden schipbreuk. Het geval herhaalde zich, doch al weder met even ongunstig gevolg. Ik meende toen, dat het mijn plicht was de gemeente op dat gevaar te wijzen en haar daarvoor te waarschuwen. Als herder ben ik verantwoording schuldig van mijne schapen. Niemand kan van mij vergen, dat ik wacht tot ze half verscheurd zijn door de wolven. Ik meen het mijn plicht is vooraf te waarschuwen en op het bestaande gevaar te wijzen. Dit heb ik gedaan en de gemeente begreep, ik daar wel aan deed. Maar natuurlijk bleef mijne waarschuwing niet binnen de wanden van ons bedehuis. En dat ik het nu bij enkele niet in, doch buiten de gemeente verbruid heb, behoeft hier niet met vele woorden gezegd te worden. Maar dit is minder, als men mijne gemeenteleden maar met vrede laat.

Bijgeloof, liegen, ziedaar twee hoofdondeugden, die helaas! maar al te veelvuldig voorkomen. Gedurig moet men het eerste op allerlei wijze bestrijden, dewijl men daarop gedurig stuit, zelfs bij dezulken, die geregeld kerk en onderwijs bijwonen, die men tot de welontwikkelde gemeenteleden mag rekenen. Men heeft dit bijgeloof als met de moedermelk ingezogen. Men weet zooveel geheimzinnige gebeurtenissen op te disschen, en gebruikt die ook menigmaal om den kinderen vrees aan te jagen. En wat in die jeugdige harten geplant werd, kan men niet zoo gemakkelijk uitrukken of bestrijden. Eerst wanneer de geest des Evangelies beter is doorgedrongen en men geleerd heeft in Christus God als den liefdevollen Vader te erkennen, valt dit langzamerhand weg. En zeker zal het toch wel niemand verwonderen, dat dit bijgeloof hier nog niet met wortel en tak is uitgeroeid, als men bedenkt, hoeveel daarvan

nog rest in ons vaderland, waar het heldere licht des Evangelies reeds zoovele eeuwen scheen.

Men zegt wel eens: hij kan liegen of 't gedrukt is. Nu daar hebben de Minahassers een eerste handje van. Met het staalste gezicht ontkent men, ook al is er geen reden tot ontkennen, en bestaat geen vrees voor verwijt of straf. Ik ondervind dit zoo dikwijls bij mijn kweekelingen, die o! zoo mooie lessen kunnen geven over waarheidsliefde en zoo ernstig kunnen waarschuwen tegen leugen en bedrog. Een heel sterk staaltje van liegen en bedriegen kwam mij in 't afgeloopen jaar voor. Wanneer ik Zondagsmorgens te Tomohon preek, ga ik 's middags na afloop der kinderkerk, vaak huisbezoek doen. Bij regenachtig weder moet ik dit nalaten. 't Is een vermoeiend werkje. De meeste huizen, vooral op de achterwegen, zijn slechts voorzien van bamboetrappen. Nu heb ik nooit veel aan gymnastiek gedaan, en bij 't klimmen der jaren is dit er niet op vooruitgegaan. Het is wel eens een heele toer om boven te komen, meer nog om weer heelhuids af te dalen. Op andere dagen dan Zondags kan ik geen huisbezoek doen. Niet alleen verhinderen dit de dagelijksche lessen, maar men zou door de week voor gesloten deuren komen. De meesten zijn dan naar de tuinen of anderen arbeid. Zelfs Zondags heeft het al bezwaar in om de leden te treffen. Ik ben dan van half twee tot over drie uur in de kinderkerk. Maar ook dat uur is bepaald voor de middag vergaderingen. De beste lieden vindt men dan niet thuis, en ik zou den inlandschen leeraar of een ouderling of diaken aan die vergadering moeten onttrekken. Loopt het nu Zondags tegen vijf uur dan vindt men vele mannen niet meer thuis Ze gaan dan betifar-palmwijnhalen. Dus heel veel tijd rest mij niet voor dien arbeid, m.i. zoo hoog noodig. Ik steun dan ook daarbij meer

op de inlandsche leeraars. Deze kunnen ook 's avonds de huizen binnenloopen, en men beschouwt hen meer als gelijken, zoodat men zich minder geneert dan dat de pandita binnenkomt. Hoe menigmaal heb ik al moeten zeggen als zoo'n kleine naakte ronddwaalt: „laat maar blijven, 't is niet voor 't eerst dat ik een naakt kind zie!" of: „laat nu maar al die drukte na om een mat voor de bank te zoeken, ik kan heel goed op de kale houten bank zitten". Doch ik dwaal af.

Op een Zondagmiddag bezocht ik in gezelschap van den inlandschen leeraar de kampong T. We volgden niet huis aan huis, doch ik gaf aan, waar we ons anker zouden neer leggen. „We gaan naar Nikolaas — zeide ik — een paar maanden geleden ben ik daar alleen geweest, doch vond de deur gesloten". Ditmaal was Nikolaas thuis. Hij is een heel goed timmerman, doch zooals het velen gaat ging het ook met hem. Later wordt dat ambacht bijzaak en tuinarbeid hoofdzaak. Zullen ze dan nog werken, dan zijn de eischen dikwerf zoo hoog, dat men er van schrikt. Toch heeft hij aardig wat verdiend bij de verbouwing van de Meisjesschool en te Koeranga, de kweekschool voor onderwijzers. Een 25 tal jaren geleden waren hij en zijne vrouw trouwe kerkgangers. Ze verloren toen een heel aardig jongetje, die op school blijken gaf van goeden wil en vermogens. Sedert Karels dood werd de belangstelling steeds minder en daalde eindelijk, trots alle vermaning, tot nul. Nu moet ik hier bijvoegen, de menschen veel ellende hebben doorstaan. Zijne vrouw, Benjamina, sukkelde veel en was een tijd lang bijna geheel blind. We vonden ditmaal Nikolaas thuis. Na wederzijdsche begroeting en een praatje over het alledaagsche, begon ik met hem te spreken over zijne ongodsdienstigheid, wees

hem op 't werkelijk goede huis dat hij nu bezat, doch tevens dat dit maar een tijdelijk verblijf was, en wij hier ons op reis moeten gevoelen naar het Vaderhuis, waar we alleen door Christus kunnen binnengaan.

„U heeft gelijk mijnheer! doch de pĕnoeloeng weet het, mijne vrouw is maanden lang op den rand van het graf geweest, en heeft nog altijd oppassing noodig". „Dat weet ik, Nicolaas", antwoordde ik: „doch even zoo goed als ge naar feesten of andere werkzaamheden kunt gaan, zoo kunt ge Benjamina dan wel eens een uur alleen laten, of aan de zorg der kinderen toevertrouwen. Denk er aan, wie hier den Heer niet wil zoeken, zal eenmaal in de stervensure beschaamd staan en de deur van het Vaderhuis gesloten vinden".

Na lang met hem gesproken te hebben, nam ik afscheid. „Mijne groeten aan Benjamina, beterschap met haar!" „Dank u mijnheer!" Misschien vindt men het minder goed, dat ik de zieke niet vroeg te bezoeken, doch alles was zoo gesloten en men heeft wel eens liever niet, dat men tot in de binnenkameren, als die er zijn, doordringt.

„Kom pĕnoeloeng!" zei ik toen we buiten waren, „nu naar Joesof en Korneli. Ik zag beiden van morgen niet in de kerk". Daarin had ik me echter vergist, ze waren laat gekomen en hadden achteraan gezeten. We stapten dus een 20 tal erven verder en dat van Joesof op. Juist toen we daarop gingen kwam eene vrouw er af, met een leeg petroleumblik bij zich en een kind naast haar loopende. Dat gezicht, die slechte oogen kwamen me bekend voor. „Hé pĕnoeloeng! wie is dat?" „Benjamina mijnheer!" Men begrijpt, ik spoedig naar haar toeging en ook met haar sprak, tevens de groeten aan Nicolaas doende, dat ik haar ontmoet had, en hij nooit weer zijne vrouw zwaar ziek moest melden, als ze over

straat liep. Een volksspreekwoord zegt: „voor iederen pot heeft men een deksel." Mocht iemand dat gezegde niet begrijpen, dan kome hij maar in de Minahassa. Die hebben voor alles een reden ter verontschuldiging. Ik geloof heusch dat de Minahasser nog geboren moet worden, die zich niet weet vrij te pleiten. Toen ik ging baden kwam ik Willem tegen. „Jongens, Willem! wat heb ik je in langen tijd niet in de kerk gezien. Is dat nu goed om zoo geheel zonder God te leven". „Mijnheer! ik kom trouw in de kerk, maar u begint oud te worden en dus slecht van gezicht. Daarom ziet u mij niet". Ik weet dat Willem loog, en wat dat slechte gezicht betreft, als menschen van mijn leeftijd nog zonder bril lezen en schrijven, dan is die gezichtszwakte nog niet onrustbarend. Maar Willem was al weer blij, dat hij volgens zijne meening, zich schoon had kunnen wasschen.

Tweeden Kerstdag hadden Willem en Carolina een feestmaaltijd, ze vierden hun gouden bruiloft. Men had mij willen vragen, doch de pĕnoeloeng had dit ontraden omdat ik in te veel drukte zat. Nu 't bleef alleen bij een eenvoudig maal en dat is die beide oudjes met hunne kinderen en kindskinderen en vrienden van harte gegund.

Maar 't eigenaardige was dat 26 December hun trouwdag niet was en 1857 niet hun trouwjaar. Ze waren gehuwd 6 April 1856, hadden dus hun ± 51 jarige bruiloft moeten vieren. Te laat herinnerde Willem zich dat hij al 50 jaar getrouwd was en vroeg den pĕnoeloeng of ze toen nog wel een feest konden geven, al was het over den tijd. Het antwoord luidde gunstig. Ach, men zegt wel eens, eten en drinken, (aan dit laatste bezondigt men zich niet zoo erg), is voor den Minahasser de hoofdzaak. Er is wel iets van aan. Maar

't is niet altijd vetpot. En als er dan eens gelegenheid is zich te goed te doen, welnu, laat hen dan hun hart eens ophalen. Andere vermaken heeft men niet veel. En als ze dan God danken voor genoten zegeningen, en er nog wel eens een goed woord gesproken wordt, mij dunkt, dan is zoo'n feestmaaltijd niet af te keuren, al richt men die dan ook een jaar te laat aan. Dat luidjes zoo lang in vrede zamen leefden, reeds ruim met achter-kleinkinderen gezegend zijn, nog dagelijks dapper naar den tuin stappen om te werken, doch mede meestal zamen den Heer komen zoeken in zijn bedehuis, mij dunkt dat is toch ook wel weer eene reden tot dankbaarheid.

En wie onzer geeft de Heer geen bloemen op zijn pad? Dat ondervond ik weer zoo dubbel in 't verslagjaar. De Heer gaf mij het voorrecht mijne jongste dochter en de beide dochters van den Heer en Mevrouw Limburg tot lidmaat aan te nemen. 16 October had ik onderzoek in tegenwoordigheid van den heer Limburg en de broeders Hiebink Rooker en E. J. de Vries. Daaraan nam ook deel Emma, dochter van onzen Majoor. Feitelijk was zij nog te jong, doch dewijl zij verloofd is en spoedig zal trouwen had ik er geen bezwaar in Emma mede aan te nemen. Zij had geregeld mijn Maleische catechisatie, Maandag avonds, bijgewoond. De laatste weken nam ik haar met mijne drie andere leerlingen zamen, want als oud leerlinge der Meisjesschool verstaat en spreekt zij heel goed Hollandsch. Alleen kon ik haar niet laten mee leeren met mijne drie catechisanten, die veel verder waren en met wie ik dieper kon gaan. 21 October zegende ik dat viertal te midden der gemeente in, en 't was een plechtige ure. Ik sprak naar aanleiding van Kolosse 2 : 6 natuurlijk in 't Maleisch, doch de inzegening had in 't Hollandsch plaats. Hoe trof ons

allen den aanblik van dat jeugdige viertal in 't wit gekleed. Voor de ouders Limburg, voor onzen Majoor en zijne vrouw, voor mij eene ure van dank aan God, dat wij onze kinderen nu zelf den Heer als hun Heiland en Zaligmaker zagen belijden. Doór mij, ook door mijn kind werd mede een gemis gevoeld. O hoe goed zou het mijne vrouw gedaan hebben, haar jongste lieveling openlijk den Heer te zien belijden. Toch had ik weer een groot voorrecht, dat mijne oudste dochter er bij tegenwoordig kon zijn en die eene week later met haar voor het eerst tot 's Heilands disch kon naderen. En nu heb ik door die aanneming een avonduurtje vrij gekregen, doch mis mede de gezellige bespreking, die ik langen tijd met dat jeugdige drietal had. De Heer beware ze bij de goede belijdenis door haar afgelegd, die, ik weet dit, bij geen van drieën eene bloote formaliteit was.

Mevrouw Hiebink Rooker ging gedurende het verslagjaar weer onverdroten voort met hare handwerklessen en bespeelde geregeld het orgel. Wij zijn haar voor alles wat zij deed in het belang mijner gemeente zeer dankbaar. Moge ook haar arbeid gezegende vruchten dragen.

Mijn kinderkerk bloeide. Zelden had ik beneden 250 kinderen in de Maleische, en bij den onderwijzer in de Genootschapsschool beneden de 100 in de Alfoersche kinderkerk. Zeer zeker gaat veel van het zaad, daar uitgestrooid verloren, vooral in later jaren. Doch een arbeid onder biddend opzien tot den Heer aangevangen en voortgezet kan niet geheel vruchteloos zijn. Ik herinner me nog den tijd vóór mijne jongens in 1881 naar Holland gingen, dat ik vaak dankbaar was als ik met mijn drietal mee, een dertig kinderen telde. De Heer heeft mijn pogen gezegend, zoodat ik nu dat getal meer dan vertienvoudigd zie.

Een groot deel van de leerlingen der Meisjesschool, die nog beneden de 13 jaar zijn nemen deel aan de kinderkerk. Zij leeren een Hollandsch, de andere kinderen een Maleisch gezang.

Ook het aanwezen van die school en de voortdurende bloei dier schoone inrichting geeft stof tot verblijden. Mijn hart hangt aan die school. Gedurende 25 jaar was ik in 't bestuur en deelde in lief en leed. Het was mij dan ook eene eere en voorrecht, toen de uitnoodiging tot mij kwam om de feesttoespraak te houden op 1 Nov. 1906. Jammer. dat het feestprogramma met zooveel animo opgesteld, moest vervallen en al de toebereidselen, reeds gemaakt, tevergeefs waren. Toch mocht en kon de Directeur dier school niet anders handelen. Door ziekte en sterfgeval was de school te zwaar geteisterd. Moge God den Hr. Limburg en zijne Echtgenoote het voorrecht schenken nog vele jaren getuige te blijven van den bloei onzer school. En als de tijd daar is, dat hij zal aftreden om met de zijnen naar 't Vaderland terug te keeren, dan geve God ons in zijne plaats een man met dezelfde toewijding en liefde, met dezelfde zelfopoffering als wij nu reeds zoo vele jaren bij hem vonden.

Mijne lessen aan de kweekelingen tot het inlandsch leeraarsambt gingen geregeld voort. Zelf behoefde ik gedurende het verslagjaar geen enkel uur te verzuimen wegens ongesteldheid. Een mijner beide inlandsche leeraars, die mede een deel der lessen geven, was gedurende eene week ongesteld, koorts. De gezondheidstoestand der kweekelingen was over 't algemeen zeer gunstig, alleen werden enkelen weer eenigen tijd geplaagd door beri-beri, gaf één bloed op, en was een ander kort voor de Kerstvacantie zwaar ziek. God richtte hem weder op, zoodat hij na de Kerstdagen, naar de ouderlijke woning kon terugkeeren.

Gedurende het verslagjaar werden vijf nieuwe kweekelingen aangenomen, en in November deden vier eindexamen. Daaronder waren drie Sangireezen bestemd voor het Evangelisatie werk op de eilanden ten Noorden der Minahassa. Dat laatste eindexamen viel niet schitterend uit, al voldeden allen. De Sangireezen zijn minder bedeeld, hadden ook gebrekkige voorbereiding alvorens opgenomen te worden. Een vierde uit het ressort Amoerang had beter kunnen leeren.

Over 't algemeen gaven de kweekelingen geen stof tot klagen. Ook zij zijn behept met de gebreken des volks. Sterk moet bestreden worden de zucht naar opschik. Men wil zoo gaarne pronken, al weten zij heel goed in opstellen, prediking en onderwijs tot nederigheid op te wekken. Gedurig moet tot waarheidsliefde opgewekt worden, want ook zij kunnen liegen of het gedrukt is. Bij enkelen ontbreekt waarachtige ernst. Daartegenover staan weer velen, van wie wij dankbaar mogen getuigen, dat de Heer door zijnen Geest werkt in hunne harten en zij er naar streven steeds dichter bij Hem te komen, geheel zijn eigendom te worden. Vaak breken zij zich het hoofd over dingen die weinig of geen waarde hebben. Dit is geheel een karaktertrek des Minahassers. Ik herinner mij dat een vijf en twintig jaren geleden — onder weg — een inlandsch leeraar mij vroeg, welke taal Adam en Eva hebben gesproken. Velen mijner kweekelingen ontvangen een Maleisch godsdienstig blaadje, de Bĕntara Hindia, op Java uitgegeven. Zoo nu en dan luchten zij hunne kennis daarin. Zoo vroeg een hunner wie bij de Israëlieten den zang aanhief, den toon aangaf — inzetten zouden wij zeggen. Toevallig kwam mij die vraag onder de oogen, en deed ik mede eene poging die op te lossen. Doch mijne kennis faalde en ik werd op Chenanja 1 Kronieken 15 : 22

gewezen. Voor mij en ik denk wel voor bijna allen Bijbellezers een onbekende grootheid. Nu wijs ik hen wel gedurig op Paulus' woorden over strijdvragen, geslachtsrekeningen enz., die geene nuttigheid hebben, doch het is ook daar weder mede, men beaamt de waarheid ervan en zondigt er toch weer tegen.

Meer verblijdend en van meer gewicht voor mij is dat des Zondagmiddags, na afloop der kinderkerk zij zich verspreiden over de zes kampongs en daar de kinderen trachten te verzamelen, om met hen te zingen. Eenigen hebben daarin veel liefhebberij en doen er werkelijk veel moeite voor. De kinderen worden op die manier van de straat gehouden en ontvangen iets. Ter aanmoediging worden een paar maal 's jaars gemeenschappelijke samenkomsten gehouden met toespraken en iedere kampong zich een paar maal laat hooren. Ook door ouderen wordt dit gewaardeerd en ik geef dan mede een blijk van belangstelling door daarbij tegenwoordig te zijn.

Over de Roomsche propaganda zal ik ditmaal niet veel zeggen. Tegenover 12 die onze gemeente verlieten staan 31 die tot ons overkwamen. De meeste overgangen tot Rome waren om huwelijksredenen. Dit was naar onze gemeente niet altijd het geval. Toch geschieden al die overgangen niet omdat men overtuigd is van Rome's dwalingen. Het blijft een bedroevend feit dat men in de Minahassa om allerlei redenen, vaak gezochte, naar een ander kerkgenootschap over loopt. Zoo o.a. te Tomohon een man uit eene hoofden familie, zelf lange jaren 2e districtshoofd en diaken der gemeente. Tijdens mijn verlof heette het dat hij zou hertrouwen met een Roomsch meisje. Daarvan kwam echter niets, en hij trouwde met een jong meisje uit onze gemeente. Zijne vroegere liefde kreeg een kind, doch bij kris en kras werd het

vaderschap door hem ontkend. Nu heeft hij dat kind echter bij zich genomen en weder connectie met die Roomsche vrouw aangeknoopt. Natuurlijk wordt zoo iets in de kampong besproken; ik hoorde zelfs, dat zijne wettige vrouw over zijn gedrag geklaagd heeft. En de slotsom was, dat hij zeide: „men lastert mij, daarom word ik Roomsch". We beklagen den man die door overgang tot Rome een vrijbrief meent te hebben voor zijn onzedelijk gedrag, doch zijn uittreden uit onze gemeente is daarom nog niet te betreuren. Wil Rome zich verrijken met het aannemen van dergelijke personen dat is voor hare rekening.

Veel zou nog mede te deelen zijn, maar mijn verslag werd toch al reeds te lang. Hier en daar deed ik een greep en wees, zoowel op 't verblijdende als bedroevende in ons werk. Dankbaar mogen wij echter erkennen: is er veel onkruid, de vruchten bleven niet uit; voelden we de dorens, de Heer verkwikte ons weder door schoone bloemen. Hij zegende en bekrachtigde. In vertrouwen op Hem wenschen wij voort te gaan. De Heere beware, sterke en zegene ons bij ons werk! Zijn rijk kome!

Langowan.

Door M. BROUWER.

Met opgewektheid zet ik mij tot het schrijven van een verslag over het afgeloopen jaar. Immers veel goeds mocht ik van mijn trouwen God ontvangen. Allereerst herstelde gezondheid. Was de aanvang van het jaar nog moeielijk en keerden zwakheid en duizelingen telkens terug; steeds beter werd mijn gestel en steeds krachtiger mijn lichaam. Eenige maanden vreesde ik dat mijn gestel voor goed geknakt was, en dat de gebreken des ouderdoms kwamen, terwijl ik mij nog immer jong en opgewekt gevoelde. Mijne vrees werd beschaamd. Later kon ik weder als vroeger tien dagen achter elkaar geregeld driemaal preeken per dag zonder er hinder van te hebben. De oude krachten zijn volkomen teruggekeerd. Ik kan weder als vroeger met opgewektheid mijn vele werk verrichten. Dagen achter elkaar geregeld driemaal gepreekt, en dan tusschen de kerkbeurten in nog allerlei werk verrichten, hindert mij thans gelukkig niet meer. Ik zeg gelukkkig. Want als men dertig gemeenten met een gezamenlijk zielental van bijna vijf en dertig duizend inlandsche Christenen te verzorgen heeft, dan mag men wel een gezond en sterk lichaam hebben. De Hemelsche Vader schonk mij dat voorrecht. Hem de dank er voor.

En dan mag ik ook wel een dankbetuiging aan mijne gemeenten geven. Wat hebben zij steeds mijn werk op prijs gesteld gedurende het gansche jaar. Wat hebben zij hartelijk gedeeld in mijne telkens terugkeerende ongesteldheid! Hoe trouw kwamen zij bij de openbare godsdienstoefeningen, die ik leidde. Hoezeer

hebben zij getoond dat zij mijne Evangelieprediking op prijs stelden. Het dient gezegd dat mijne gemeenten altijd, nu bijna acht en dertig jaren, door trouwe opkomst getoond hebben dat zij gaarne het woord dat ik tot hen bracht vernamen en waardeerden. Nooit sprak ik hier voor ledige kerken. Maar toch het allerlaatste jaar spande de kroon. Was het wellicht omdat zij mij als uit den dood hergeven achtten? Was het misschien dat mijn woord een meer ernstigen stempel droeg, omdat ik mij zelve reeds ten doode gewijd achtte en daardoor het eeuwige nog meer op den voorgrond stelde? Ik weet het zelf niet. Maar het is een feit dat hier in den loop van 1906 veel belangstelling werd getoond in de zaken die het Koninkrijk der Hemelen betreffen. Om maar iets te noemen. Aan het einde des jaars mochten de liefdegaven, dat zijn de gaven voor de uitbreiding van het Godsrijk over het jaar 1906 het aanzienlijke cijfer van *f* 2461.— zegge twee duizend vier honderd een en zestig gulden, bereiken. Geeft zoo iets geen stof tot danken? Zoo zoude ik voort kunnen gaan en veel lieflijks en aangenaams kunnen vermelden. Maar het is behoorlijk dat wij van ons zelven afzien, en dat wij al die zegeningen en weldaden nederleggen aan de voeten onzes Heeren. Hij was met ons. Hij heeft ons gesteund en gesterkt. Niet ons o Heer, niet ons, Uw naam alleen zij de eer!

Natuurlijk waren ook weder in het afgeloopen jaar vele droeve ervaringen ons deel. Velen gingen van ons, die wij o zoo gaarne nog eenigen tijd met ons gewenscht hadden. Jonge mannen in de kracht huns levens ontvielen ons. En wij hadden juist voor de toekomst op hen gehoopt en gebouwd. Onder hen een jeugdig onderwijzer, eenige jaren lang een trouw

medearbeider werd tot hoogeren werkkring opgeroepen. Wij moesten vaak ons zelven en anderen vertroosten met het woord: „Want mijne gedachten zijn niet ulieder „gedachten, en uwe wegen zijn niet mijne wegen, „spreekt de Heer. Want gelijk de Hemelen hooger „zijn dan de aarde, alzoo zijn mijne wegen hooger dan „uwe wegen, en mijne gedachten dan ulieder gedachten."

Maar wie wij ook betreuren, aan Magdalena Sahoel, weduwe van onzen vroegeren medearbeider Johannes Wawolumaja, misgunnen wij de ruste niet, die daar overblijft voor het volk van God. Zij was reeds over de negentig jaren oud, en daarbij totaal blind, terwijl ook haar gehoor zeer slecht geworden was. Als ik haar in de laatste jaren nu en dan eens bezocht moest men haar langs onderscheidene wegen duidelijk maken wie ik was, omdat zij mij niet meer kon zien nog hooren. Daarbij was zij erg zwak. De laatste jaren kon zij haar huis, bijna zeide ik haar stoel niet meer verlaten. Toch was zij slechts drie dagen bedlegerig. Maar men kon zeggen dat zij totaal op was.

En toch, wat was zij vroeger een flinke vrouw! Welk een edel voorbeeld gaf zij jaren lang zamen met haren trouwen echtgenoot aan de gemeente van Kakas, waar zij leefden en werkten. Een enkel feit moet ik hier even ophalen, omdat het haar geheel karakteriseert in haar leven van liefde en zelfopoffering.

Toen in het jaar 1881 mijne dierbare Gade overleed, en ik alleen stond tegenover mijn vele werk en daarbij zes kleine kinderen te verzorgen had, van welke de oudste nog geen tien jaren en de jongste geen tien dagen telde, toen kwam deze edele vrouw geheel uit haar zelve tot mij. en verzocht mij te mogen helpen. Een half jaar lang liet zij haar man en volwassen kinderen te Kakas, droeg hare huishouding over aan

hare dochter, en nam de zorg voor mijn huis en al die kleine kinderen op zich. En dit was geen gemakkelijke taak voor een vrouw op leeftijd. Zij was toen reeds bijna zeventig jaar oud. Maar zij begreep, zonder er ook maar een woord van te reppen, dat ik zonder hare hulp onmogelijk mijne lieve kinderen bij mij konde houden. Het zoude den nog jeugdigen weduwnaar kwalijk genomen worden, en aanleiding geven tot allerlei onverkwikkelijke praatjes, wanneer ik eene of meer vrouwelijke bedienden ter verzorging mijner hulpbehoevende kinderen in huis gehouden had. Magdalena Sahoel voorkwam alle moeielijkheden en alle praatjes. Zoo weten vaak onze gemeenteleden wonderlijk goed te troosten. Minder met woorden dikwerf dan met daden. Een half jaar lang vervulde zij hare taak. Toen begreep ik dat ik niet meer van hare waarlijk Christelijke liefde en opoffering mocht eischen. Ik vond voor mijne kinderen plaats bij mijne collega's en vrienden; ontsloeg al mijn vrouwelijk personeel, en betuigde aan Magdalena Sahoel en haar man mijnen oprechten dank voor hunne hulp en toewijding. En ook toen nog waren zij bereid verder te helpen. Niet zij had ontslag gevraagd. Niet zij begeerde naar man en eigen huishouding terug te keeren, maar ik besefte dat ik nu niet nog langer hunne hulp mocht ontvangen. Er zijn grenzen ook in de zelfverloochening. En ook in het ontvangen van weldaden van zijne medemenschen. Mijn lijden was wel niet verminderd. Mijn kruis bleef zwaar. Vooral toen ik mijne nog zoo kleine innig-geliefde kinderen zag vertrekken. Maar ik begreep dat het op den duur te veel gevraagd was, zooveel hulp en toewijding te ontvangen. Maar Magdalena Sahoel had het wellicht jaren lang volgehouden. Mijne handelwijze bevreemde haar zelfs en zij zeide nog tot

mij dat ik dit toch niet om harentwil moest doen. Dat zij nog wel gaarne langer wilde helpen. Ik wist dit wel van te voren, maar toch had ik geene vrijmoedigheid nog langer die hulp aan te nemen.

Voor mij is deze vrouw een type van het beste deel van ons Minahassa volk. En zij staat volstrekt niet alleen. Er zijn hier velen die een zelfde geest bezielt. Die altijd bereid zijn te helpen en dit soms op eene zeer kiesche manier weten te uiten. Men moet hen in zulke zaken vaak bewonderen. En ieder gevoelt den stillen en diepen troost die van zulk eene zelfverloochening uitgaat. Zonder woorden komt men troostend helpen. Magdalena was in het geheel geen drukke, erg bewegelijke vrouw. Hare kracht was stille zelfverloochende liefde. Zij beleefde haar geloof. Jaren lang sloeg ik haar gade in het midden mijner bloeiende gemeente te Kakas. Wat gaat van zulke edele naturen veel kracht ten goede uit. De gemeente Kakas en ook andere gemeenten hebben meer van die trouwe discipelinnen van den besten Meester. Haar arbeid, haar leven, haar geloof, hare liefde werken zegenend op de gemeenten terug. En al spreken zij, vooral in onze tegenwoordigheid niet veel over den Heiland, het licht dat zij laten schijnen werkt tot verheerlijking van God en tot heil harer medemenschen.

Magdalena Sahoel is heengegaan naar het Vaderhuis. Zij is thans hereenigd met haren voortreffelijken echtgenoot met wien zij meer dan vijftig jaren hier beneden lief en leed had gedeeld. De wereld was haar reeds lang afgestorven en zij der wereld. De laatste jaren hier beneden bracht zij in stille vergetelheid door. Ook omdat zij niets meer zag en hoorde, en hare krachten reeds lang uitgeput waren. Zulk sterven is verlossing uit het lichaam dezes doods. Niet zij klaagde of

murmureerde. Veeleer dankte zij. Hoe betuigde zij mij herhaaldelijk dank omdat ik veel moeite gedaan had haar een pensioentje van vijf gulden in de maand te bezorgen. Och dat verheugde haar zoo zeer. Daardoor toch was zij vrij cn onafhankelijk van hare vele kinderen. Deze kinderen hebben haar tot haren dood zeer goed verpleegd. Maar bij haar leefde de bewustheid, dat zij voor die verpleging betaalde, en alzoo niemand tot last was.

Gemakkelijk zoude het mij vallen nog meerdere dergelijken ten tooneele te voeren, zoowel mannen als vrouwen, die ons in den loop van het jaar ontvielen; en van anderen die nog met ons bleven in den arbeid. Met een gerust geweten verklaar ik: hen was of is het leven Christus, en daardoor het sterven gewin. Maar deze eene zij ons thans tot leering en opwekking, ook tot troost en bemoediging bij den vaak moeielijken arbeid, en tot steun bij den strijd van het leven. Immers waar zulke vruchten worden gezien, daar was onze arbeid niet te vergeefs. Wij roepen daarom ons zelven en anderen toe: „Zaaiers zaait in Gods naam voort." „God van den Hemel, die zal het ons doen „gelukken, en wij, zijne knechten, wij zullen ons op„maken en bouwen."

Eene andere aangename ervaring van het jaar 1906 was de ambachtsschool in mijn ressort, en wel te *Kakas* mijne meest bloeiende gemeente, en meermalen in mijne berichten en verslagen vermeld. Ik had in het geheel niet gedacht dat deze inrichting in mijn werkkring zoude gevestigd worden. Geheel buiten mijn toedoen werd Kakas als plaats van vestiging gekozen. En natuurlijk nu het geschied is verheug ik er mij over. Heel toevallig viel juist het verrichten van mijn dienstwerk te *Kakas* samen met de opening van de school.

Mijn werk was reeds weken van te voren bepaald, maar nu het samenviel vond ik het voor mijn gevoel zeer aangenaam dat ik toen juist te Kakas was. Den volgenden dag, Zondag 15 Juli was het kerk. Ik achtte het toen zeer geschikt eene toespraak te houden over het bekende woord tot Abraham: „Wees een zegen." En al verstonden mevrouw en mijnheer Notten weinig van het woord gesproken in eene toen voor hen nog vreemde taal, de gemeente van Kakas luisterde met aandacht en groote ingenomenheid. Wij allen hopen dat de nieuw opgerichte school een groote zegen moge worden voor de gemeente van Kakas, en verder voor het geheele land: de Minahassa en omringende streken.

Zal ik nog verder doorgaan met het vele aangename te vertellen dat in den loop van 1906 ons deel hier was? Zal ik wijzen op het groote aantal gedoopte kinderen, bijna achttien honderd in een enkel jaar? Zal ik verhalen van het aanzienlijk getal nieuwe lidmaten meer dan zes honderd in den loop van het verslag jaar: en van verrassingen ons daarbij bereid, als sommigen hunner het geheele catechisatieboekje van het begin tot het einde opzegden? En dat is waarlijk geen klein boekje. Waarlijk er is overvloedig stof tot danken en menige aangename ervaring was mijn deel.

Jammer dat bij al het aangename ook weder een dissonant kwam. In eene mijner kleinere gemeenten was het onderzoek van de leerling-lidmaten vastgesteld. Vóór ik naar de kerk ging voor genoemd onderzoek kwamen twee mannen tot mij. Zij verzochten mede toegelaten te worden tot het onderzoek. Ik vroeg nu om de lijst der catechisanten over het geheele jaar. Een hunner had driemaal, de ander tweemaal de catechisatie bezocht gedurende een geheel jaar. In liefde wees ik hen er op dat dit niet ging. Wilden zij het

volgend jaar trouw het onderwijs bezoeken dan wenschte ik hen in 1907 tot het onderzoek toe te laten. Eerder ging niet. „Nu dan worden wij maar roomsch" zeide een hunner. „Daar gaat het gemakkelijker. De roomsche „priester neemt wel lidmaten aan zonder te leeren." Ik antwoordde dien man, in tegenwoordigheid van den inlandschen leeraar, den onderwijzer en al de leden van den kerkeraad: „Ja, dat denk ik ook wel. Wij weten „al lang dat de Pastoors niet kieskeurig zijn. Maar als „gij op zulk eene wijze roomsch wordt zult gij er later „geen vrede maar wel spijt van hebben." De man ging boos heen; en ik zag hem later niet meer.

Dit geval geschiedde in de maand Augustus. Tot heden vernam ik niet van zijn overgang tot de roomsche kerk. Hoogstwaarschijnlijk was het maar een dreigement. Natuurlijk mocht ik niet toegeven en mij van mijn stuk laten brengen door dreigementen. Geven wij daaraan toe dan komen wij er onder bij de kwaadwilligen in de gemeenten. Want zij zouden hoe langer hoe brutaler worden.

Maar is het niet diep treurig dat wij hier zulke toestanden gekregen hebben? Waar blijft onze opvoedende kracht? O, ik strijd er tegen. Ik kan mijn heerlijk levens ideaal: *opvoeder van dit volk te zijn*, niet prijs geven. Maar het valt soms zeer moeielijk dit ideaal te verwezenlijken, ook ter wille van en uit liefde tot het volk, omdat zij onze handelingen vaak verkeerd uitleggen en zij niet voelen en niet willen begrijpen dat onze weigering liefde is.

Dat zijn de droeve vruchten van der Jezuïten streven in dit land. Veredeling, heiligende kracht voor dit goede volk gaat er van hen niet uit, maar wel zijn zij de veroorzakers van brutaliteit en vele ellende. Zij hebben reeds veel bedorven en gaan nog immer voort hunne

verlammende kracht ten toon te spreiden. Werkten deze Jezuïten onder den eenen of anderen Heidenschen of Mohammadaanschen stam, wij zouden ons verheugen en hunnen beschavenden invloed van ganscher harte huldigen. Maar in dit land, onder dit in ontwikkeling zijnde volk, waar zeer veel goeds reeds bestaat, maar veel ook nog geleid en bevestigd moet worden, hier kunnen zij niet anders dan schade veroorzaken. Twist en verdeeldheid, brutaliteit en vele onhebbelijkheden zijn de allereerste vruchten van hun optreden en natuurlijk de latere zullen daaraan gelijk zijn. Met Jesaja zeggen wij: „Wind hebben ze gezaaid, storm zullen zij oogsten." Hoe jammer dat zulk een toestand hier bestaat en voortduurt.

Gelukkig hadden wij gedurende 1906 geene andere ervaringen van dien aard. Indien wij wilden tellen, dan zouden wij tevreden kunnen zijn. Tegenover de vier personen die van onze gemeenten naar Rome overgingen kwamen dertien terug. Het getal is dus in ons voordeel. Maar die geheele geschiedenis walgt mij. Omdat er nergens sprake is van overtuiging. Het zijn bijna altijd wereldsche overwegingen die den doorslag geven. Voor een groot deel hangt het samen met huwelijken. Omdat de eene partij niet wil overgaan of niet wenscht toe te geven gaat de andere partij maar over. Zoo sukkelen wij hier voort en moeten steeds aanzien hoe de karakters van de menschen hier bedorven worden.

Maar toch wij willen niet enkel klagen. Wij wenschen ons zelven en onze gemeenten in 's Heeren hand te stellen. Hij is machitg te doen boven bidden en wenschen. Uit het kwade der menschen komt meermalen het goede voort. Maar daarmede wordt niets afgenomen van het kwade der menschen. Allen blijven verantwoordelijk voor den alwetenden God. Heer, leer Gij ons Uwen wil te doen!

Sonder.

Door S. SCHOCH.

Wat aangaat de doorwerking van het Evangelie in de geloofsvoorstellingen van het volk, met dankbaarheid mag worden opgemerkt dat de kennis van het Evangelie allengs toeneemt, inzonderheid onder de voorgangers. Vele heidensche gebruiken zijn op de meeste plaatsen nog wel in zwang, verband houdende met gewichtige gebeurtenissen in 's menschen leven, als geboorte, huwelijk, openen van tuinen, padipluk, ziekte, begravenis, enz.. maar de eigenlijke beteekenis dier gebruiken gaat veelszins reeds verloren. Het worden hoe langer hoe meer „gewoonten" die door de conservatieven en ook ten opzichte van oude menschen in eere worden gehouden, maar door de „sterken" in de gemeenten als zijnde ouderwetsche vormen, worden verlaten.

Er is slechts 1 heidensche priesteres (Walian) n.l. te Tombasian atas, maar hare functies bepalen zich nagenoeg uitsluitend tot het uittooveren van allerlei kwalen uit 's menschen lichaam. (Alleen toen in Juni de Sopoetan weer begon te werken, ging eene schare hem nog bezweren met hare zangen (mareindeng) op den Rindéngan). De kinderen der Walian zijn reeds christen geworden en werken ijverig mede in de gemeente, en met genoegen luistert de moeder als hare dochter soms voorgaat in eene christelijke kampongvergadering.

Aangaande het aanvankelijk voortbestaan der ziel na den dood moet nog worden opgemerkt, dat zulks door velen in verband wordt gebracht met de opstanding

en Hemelvaart van den Heer Jezus Christus, in zooverre dat volgens hunne meening de ziel van den afgestorvene in het graf blijft tot den derden dag, en daarna nog 40 dagen blijft ronddwalen in den omtrek of op haar welbekende plaatsen. Op den 40sten dag na het overlijden heeft dan dikwijls een familiemaaltijd plaats ter herdenking van de zieleopvaart naar den hemel. Bij anderen ontbreekt het verband met de opstanding des Heeren en denkt men zich zuiver heidensch, de ziel nog verscheidene dagen na den dood om het huis en in den tuin rondwarende om een makker te zoeken, afgunstig als zij is op de levenden. Vandaar dat hartstochtelijke weenen bij dood en begrafenis met betuigingen van gehechtheid aan den overledene, opdat zijne ziel zich geëerd en getroost zal gevoelen in zijne eenzaamheid.

Ook geeft de familie aan den overledene zijn deel van het gemeenschappelijk bezit, en gaan velen op den derden dag naar den tuin om daar een gedeelte voor zijne ziel te reserveeren (loema'loe). De eigenlijke reden is echter vrees voor de afgunst der ziel, die anders het plantsoen zou kunnen beschadigen.

Dat het *geesten-* en *heksen*geloof ook onder de meer ontwikkelden hier en daar nog leeft, kwam eens ongezocht aan den dag, toen een jonge hoofdonderwijzer bij een gesprek daarover zijn groote verbazing te kennen gaf dat een oude Inl. leeraar die er bij zat niet aan de *Pontianak* (ziel van eene in het kraambed gestorvene) geloofde; immers hij had zelf verscheidene malen haar krijschend geluid des nachts gehoord, en waagde zich daarom niet gaarne alleen op eenen eenzamen weg in het donker. Merkwaardig is ook wel, dat toen de vrouw van een onderwijzer onder zulke omstandigheden gestorven was, men oogenschijnlijk niets bijzonders

deed, maar toch vóór de kist te sluiten snel haar hoofdhaar tusschen het deksel klemde om haar te beletten weg te vliegen. Dat is dan voor de securiteit.

Dat het godsdienstig leven vooruitgaat, blijkt o.a. uit de meerdere opkomst bij de godsdienstoefeningen en de antwoorden die bij het aannemen van *nieuwe lidmaten* gegeven werden. Daar het onderzoek strenger was werden dit jaar 244 nieuwe lidmaten bevestigd tegen 288 verleden jaar. Treffend was de persoonlijke geloofsbelijdenis van eenige oude vrouwen, die niet konden lezen en ook niets van buiten konden leeren, maar toch vrijmoedig getuigenis aflegden van hetgeen Christus voor haar beteekende. Gedoopt werden 773 personen waaronder 7 volwassenen. *Roomsch* werden 25 personen in Sonder en Pangolombi'an, terwijl er 19 van Rome terugkeerden te Sonder, Ramboenan en te Pangolombi'an. De beweegredenen voor de overgangen zijn waarlijk niet verheven; veelal is het een huwelijk, of omdat men eene berisping heeft ontvangen. In een gedeelte van Sonder bezoeken nog meer dan 20 kinderen de dichtbijgelegen Roomsche school. De ouders werden herhaaldelijk aangemaand hunne kinderen naar de zeer goede Gouvernementsschool ter plaatse te zenden. Het gevolg was dat sommigen gehoor gaven, anderen daarentegen hun kinderen Roomsch lieten doopen.

Eén overgang tot de Protestantsche gemeente mag wel afzonderlijk vermeld worden. Op een morgen kwam een jonge man van ± 23 jaar uit Pangolombi'an ten mijnent met het verzoek of ik zoo goed wilde zijn hem, liefst zoo spoedig mogelijk te doopen.

Het was heelemaal zijn eigen wil, zonder dwang van anderen, zeide hij. Maar toen hij vernam, dat dat zóó maar niet ging, gaf hij ten antwoord dat hij de volgen-

de week hoopte aan te teekenen met een Protestantsch meisje, die echter als voorwaarde gesteld had, dat hij eerst zou overgaan. Ik ondervroeg hem over een en ander en maakte hem duidelijk dat hij eigenlijk niet goed wist wat zijn overgang beteekende, en gaf hem den raad eerst eenige maanden onderwijs te ontvangen, waarna ik dan zijn kennis zou onderzoeken en hem zoo mogelijk tegelijk met andere catechisanten zou aannemen. Dat vond hij best, met het gevolg dat hij drie maanden later behoorlijk kon antwoorden en met bewustheid tot de Evangelische Gemeente toetrad.

Dat de *Collecten* zijn toegenomen is eveneens een goed teeken in het waarlijk niet vrijgevige Sondersche. Werd in 1905 in de 22 gemeenten voor *f* 1169,80 gecollecteerd ten behoeve van den openbaren eeredienst, en *f* 623,26½ voor de zending, onderling hulpbetoon enz., deze getallen bedroegen respect. *f* 1483,34 en *f* 926,74 in het verloopen jaar.

De teruggang in de gemeente *Kolongan atas* kwam op het doode punt, waarna een zeer bepaalde vooruitgang intrad. De aanleiding was wel dat in Maart '06 de nieuwe gesubsidieerde Zendingsschool van 28 M. lang en 7 M. breed gereed kwam, met 4 ruime lokalen en plaats voor ongeveer 240 leerlingen. Doordat de school van Koho allengs verliep, kwamen steeds meer kinderen zich aanmelden, totdat in Januari 1907 303 ingeschreven waren.

De laagste klasse moest toen gesplitst worden, waarvan thans de eene groep van 7—9½, de tweede groep van 9½—12 onderwijs ontvangt. De invloed daarvan deed zich dadelijk in de gemeente gevoelen: was het kerkbezoek in 1905 gemiddeld 140 per godsdienstoefening, in 1906 rees dit getal tot 162. Ook het avondonderwijs voor jongelieden werd veel beter bezocht.

Te *Kiawa* (1500 zielen) kwam begin 1906 ook een apart schoolgebouw gereed bijna even groot als dat te Kolongan atas, en geheel door de bevolking bekostigd.

De gemeente *Sonder* was zoo gelukkig het zeer ruime vroegere Majoorshuis met erf voor betrekkelijk zeer geringen prijs te kunnen koopen, welke woning in 1907 tot kerk zal worden verbouwd en ingericht. Ook de gemeente *Kawanko'an* hoopt een nieuw kerkgebouw te zien verrijzen, geheel volgens het bouwplan van den Heer D. Th. Notten, directeur der ambachtsschool. Reeds 10 jaar geleden is de Heer Schwarz begonnen collecten in te stellen voor een eventueelen nieuwen bouw, met het gevolg dat thans meer dan *f* 3000.— aanwezig is.

Op de 16 *Zendingsscholen* ging het onderwijs veel meer geregeld, wijl ook de laatste school Gouvernementssubsidie ontving, en derhalve overal leermiddelen in voldoende hoeveelheid aanwezig waren. Ook het gehalte der Hulponderwijzers verbeterde, doordat de maandelijksche toelagen konden vermeerderd worden, en dus de eischen ook hooger konden worden gesteld. Het blijft intusschen hoogst wenschelijk dat het personeel geheel opgeleid zij. Hiermee wil ik niets zeggen van verscheidene oude onderwijzers, die zonder behoorlijke opleiding toch heel wat meer toewijding en gezond verstand aan den dag leggen dan sommige jonge opgeleide onderwijzers, die o zoo'n moeite hebben om eenvoudig te worden; maar ontegenzeggelijk is eene goede methode onmisbaar bij het onderwijs, en die waait een Inlander nu eenmaal niet vanzelf aan. Een vaste leergang en leiding van bekwame onderwijzers hebben de kinderen noodig, die hen geleidelijk uit hun eenvoudige omgeving helpen ontwikkelen tot flinke menschen, die zich in het practische leven zelf-

standig kunnen bewegen. Opdat de kinderen ook reeds op school de taal van den Maleischen Bijbel zouden leeren kennen om daaruit later met vrucht zelf te kunnen lezen, heeft de laatste Conferentie goedgevonden dat het Evangelie van Lucas en de Handelingen der Apostelen in de hoogste klasse als leesboek zouden worden gebruikt, aangezien deze schriftgedeelten in boekjes van 5 cent door het Ned. Bijbelgen. verkrijgbaar zijn gesteld.

De verleende *hulp aan zieken* deed dit jaar eene groote schrede voorwaarts. Immers einde April 1906 arriveerde alhier Zuster *H. de Ruyter* die evenals Zuster *M. A. L. W. Schoch* door het N. Z. G. was afgestaan als Zendeling-Diakones ten behoeve der Inl. Chr. Gemeente in het Ressort Sonder. De laatstgenoemde bleef echter nog tot einde November 1906 te Mådjå Warnå, wijl daar de tijdelijke hulp van één der Zusters dringend noodzakelijk was gebleken.

Omdat nu beide Zusters te Rotterdam gedurende eenige jaren verscheidene cursussen van specialiteiten hadden gevolgd en zich daaraan geheel hadden kunnen wijden, waren zij voor de behandeling van de meest voorkomende ziekten veel beter toegerust dan de meeste Zendelingen, die het vaderland verlaten. Daarom kan ik ook met een gerust en dankbaar hart de polikliniek nagenoeg geheel aan haar overlaten. Deze werd nog tot einde December onder ons huis gehouden, waarna ze werd overgebracht onder het op hooge palen rustende nieuwe huis der Zusters ten Westen van ons erf gelegen.

Dat de hulp der nieuwe Zusters zeer gezocht en gewaardeerd werd bleek wel hieruit, dat geneesmiddelen werden uitgereikt:

in Juni		472	malen,	en geholpen	werden	200	nieuwe	patiënten
" Juli		1040	"	"	"	234	"	"
" Augustus		1906	"	"	"	481	"	"
" September		2115	"	"	"	347	"	"
" October		2185	"	"	"	330	"	"
" November	±	1500	"					
" December		1152	"	"	"	495	"	"

(Gedurende de laatste 2 maanden was Zuster de Ruyter zelf ziek, en werd de polikliniek op de oude wijze gehouden).

De meest voorkomende gevallen waren wonden, koortsen (veelal Malaria), buikziekten en oogziekten.

Wat de *gebouwen* aangaat, richtte de bevolking van Sonder vooreerst een huis voor de Zusters op (waarvan echter de onkosten gedeeltelijk door het Ziekenhuisfonds gedragen werden), terwijl de gemeenten tezamen hout leverden voor 2 ziekenpaviljoens, waarvan één einde December gereed kwam, en met Januari in gebruik kon worden genomen. Voorts namen de Sondereezen op zich den grond waar noodig was te effenen, en de bewoners van Kolongan atás om een verharde weg langs het terrein aan te leggen. In alle gemeenten werd onderwijl nog *f* 446 gecollecteerd voor hetzelfde doel, hetwelk in verband met de bovenvermelde algemeene toename der collecten, wel blijk geeft dat men iets meer voor anderen begint over te hebben en de liefde van Christus aan het doorwerken is.

Na de afkondiging der subsidieregeling van Gouvern.-wege aan Part. Inl. ziekenhuizen en hulpziekenhuizen werd ook voor het *Hulpziekenhuis te Kolongan atas* subsidie aangevraagd, nadat vooraf de vele, en daaronder vrij lastige, voorwaarden waren vervuld. Met dankbaarheid vermeld ik de ondervonden welwillendheid en steun van den Eerstaanwezenden Officier van gezondheid te Menado den Heer L. F. C. Alers, van den

Directeur der ambachtsschool den Heer D. Th. Notten en van den Controleur van Amoerang den Heer A. Tellings.

Volledigheidshalve vermeld ik hier dat in Januari 1907 de aangevraagde subsidie is toegestaan, zoowel de subsidie in ééns door den Gouverneur Generaal, als de jaarlijksche over 1906 door den wd. Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

Zoo schijnt alles goed vooruit te gaan en wenscht men mij wellicht geluk met zoovele bloeiende gemeenten. Maar ik hoor toch ook van anderen de ernstige vraag oprijzen: „Is uw arbeid enkel Sociaal? Streeft gij enkel naar verbetering der toestanden voor uwe gemeenten, opdat zij nog wat gemakkelijker en rustïger leven?" Het heeft er veel van, en toch God weet, dat ik niets liever zou doen dan naar de diepte af te steken en veel met de individuen van hart tot hart spreken om hen door de leiding des H. Geestes te brengen tot overtuiging van zonden, opdat zij toch ook eens mochten verlangen naar verlossing en heiliging. Juist dat valt mij vaak zoo zwaar in dezen arbeid, dat bij de veelsoortigheid der belangen en het groot aantal gemeenten, de stille omgang met de enkelen zoo zeldzaam wordt, en ook dat waar men soms meent juist op den goeden weg te zijn, het blijkt dat de gedachten van den Minahasser in ééns een sprong doen om niet gevangen te worden. Ik heb reeds dadelijk gevoeld, dat onze kracht moet liggen in de leiding der Inlandsche *voorgangers*, zoodat ik de *Maandvergaderingen* met hen van bijzonder gewicht acht, want wat zij werkelijk met zich medenemen naar huis, komt de gemeente voortdurend ten goede. Gaf ik in 1905 en de eerste maanden van 1906 hen schriftgedeelten voor de komende Zondagen op, met korte verklaringen of

preekschetsen, waarna één van hen een reeds door hem gehouden preek in schets voor las, het bleek mij dat zulks voor hen wat te vermoeiend was, en ook te veel tijd in beslag nam. Daarom stelde ik hen voor samen te bespreken hoe wij de hoofdzaken van ons Christelijk geloof aan onze catechisanten zouden duidelijk maken. Een Inlandsche leeraar en een onderwijzer zouden dan elk een schets maken zoo mogelijk met vragen en antwoorden, vooreerst over het „*Onze Vader*" en later over de „*Geloofsartikelen*". Na de voorlezing had ieder dan het recht van kritiek. Deze wijze van behandeling had dit groote voordeel, dat mij eerst duidelijk werd wat ieder over het onderwerp dacht, waarna dan kon worden aangevuld wat ontbrak. Vanzelve kwamen aldus allerlei onderwerpen ter sprake, die gewoonlijk zeer verkeerd verstaan worden: ik noem slechts enkel; God als *Vader* (zoo gansch anders dan een Minahassisch Vader, soms plotseling streng, maar gewoonlijk zeer toegevend), wij als Zijne *kinderen* uit liefde hem gehoorzamende!; de *Hemel* als de plaats waar God alles is, en waarvoor men zich hier reeds toebereidt; het geschieden van *Gods wil zedelijk* van aard, en zoozeer verschillend van de algemeen heerschende voorstelling van het onveranderlijk raadsbesluit Gods; de *zondenvergeving*, geheel vreemd aan de heidensche gedachtenwereld, zoodat beide gedeelten, *zonde* en *vergeving* uitvoerig en practisch toegelicht konden besproken worden. Bij de Geloofsartikelen kwamen wij tot aan de bespreking over den *H. Geest* en zijn werk. Ik stelde voor dat te doen aan de hand van de Handelingen der Apostelen, om zoodoende de immanentie Gods zoo min mogelijk abstract te maken.

Dikwijls ontstond zoodoende een vruchtbare gedachtenwisseling.

Op die vergaderingen werden des namiddags verschillende vakken van het schoolonderwijs besproken na een inleiding door één der Hoofdonderwijzers, terwijl gezamelijk verschillende gezangmelodiën en ook enkele andere liederen driestemmig werden ingestudeerd.

Bij het *bezoeken* der verschillende *Gemeenten* bemerkte ik weder, hoe licht soms de huiselijke vrede wordt gestoord. Daarbij mocht ik echter ook enkele malen het genoegen smaken den vrede weer hersteld te zien. Zoo gebeurde het eens dat een betrekkelijk jonge vrouw haar nood kwam klagen dat haar man haar het huis uitgejaagd had, en zij nu al 6 maanden met haar 4 kinderen weer bij haar ouders inwoonde. De schuldige, Saul, werd geroepen, die daarop vertelde hoe slecht Jakomina soms voor het eten zorgde, zoodat hij een keer zoo boos was geworden, dat hij gezegd had dat zij wel heen kon gaan. Later had hij wel gewild dat zij terug ware gekomen, maar daartoe was zij te zeer beschaamd geworden. Na over en weer praten beleden beiden schuld, en wilden zij elkander wel vergeven; en dienzelfden avond werden zij door den Inlandschen leeraar naar hun huis geleid en werd de vrede met een beker sagoweer beklonken.

Zoo gebeurde het ook onlangs, dat een hulponderwijzer hevig getwist had met zijn vrouw, omdat deze hun jongen van 6 jaren zoo onbarmhartig geslagen had. Het kind had n.l. gespeeld in zijn Zondagsche pak en was met groote vuile plekken op knieën en ellebogen thuis gekomen. Den volgenden dag zouden beiden juist voor 't eerst aan het Avondmaal komen, maar de Inlandsche leeraar kon er niet in slagen hen te verzoenen. Ik ging er dus zelf heen, en liet hen hunne bezwaren vertellen. De vrouw wilde eerst van geen verzoening weten, omdat haar man gezegd had:

als de ziel van je vader hier was dan zou die je wel leeren dat je niet zoo slaan mocht! Dat was een groote beleediging, wijl het oproepen van iemands ziel zeer schrikwekkende gevolgen kan hebben, naar zij gelooven! Hij moest dan ook erkennen, dat hij daarin verkeerd gehandeld had, maar zeide hij, zij had veel grooter schuld, omdat zij zoo onbehoorlijk het kind geslagen had. Zij beloofde daarop —zij het dan ook na lang bedenken— voortaan alleen op het daarvoor meestgeschikte lichaamsdeel een matige kastijding toe te dienen, waarop de verzoening plaats had. Zijn zulke oplossingen verblijdend, menigmaal gebeurt het echter ook, dat om de een of andere – in ons oog – onbeduidende reden een van beide partijen halsstarrig blijft weigeren den ander te vergeven, en dan moet men ten slotte toch tot echtscheiding adviseeren. Dezer dagen weigerde echter de Landraads-voorzitter een echtscheiding uit te spreken wegens oneenigheid, en kreeg de man een ernstige vermaning zich weer met zijn vrouw te verzoenen.

Ook dit jaar kwamen een paar zeer onverkwikkelijke aanklachten bij mij in tegen eenige Inlandsche leeraars. Ze bleken bij nauwkeurig onderzoek wel niet gegrond te zijn, maar gaven toch blijk van een afkeerige gezindheid bij een deel hunner gemeenteleden.

Met groote zorg vervult mij het optreden van een ijdel, jong Inlandsch leeraar, die geproefd heeft van den boom der negatieve Bijbelkritiek, en nu, zonder vastigheid in zichzelf, alles onzeker of ongeloofwaardig stelt. Hij acht dat een hoog standpunt, omdat het eigen verstand daarbij hoogste scheidsrechter is. Naar raadgevingen, vermaningen luistert hij niet; hij gelooft alleen wat hij begrijpt, en . . . . wat begrijpt zoo'n jong heethoofd?! De gevolgen zijn in zijn gemeente helaas al zeer merk-

baar, en toch wil hij het niet zien. Ik wil hem nog een jaar sparen en hem trachten te winnen of hij zich soms nog bekeert en ten minste zijn werk behoorlijk verricht.

Tot hiertoe dit verslag. Laat de gemeente van Christus in ons Vaderland een voortdurend gebed opzenden voor de nog zoo jonge gemeenten in de Minahassa, opdat ook in dit rationalistisch aangelegd volk Jezus Christus meer en meer een gestalte krijge en Zijn toekomst al meer openbaar worde!

Kumĕlĕmboeaï.

Door J. S. DE VRIES.

Wanneer wij omtrent het godsdienstig- en zedelijk leven der gemeenteleden in onzen werkkring getuigenis moeten afleggen, dan kunnen wij zeggen, dat wij vooruitgaan, hoewel zeer langzaam. Dit te mogen constateeren, verheugt ons ten zeerste en zeer zeker iederen vriend der Zending, dewijl dit een duidelijk bewijs is, dat wij niet te vergeefs arbeiden. Zoowel het godsdienstig- als zedelijk leven begint zich te ontwikkelen en wordt er met het oude gebroken. Veel is er, dat wij gaarne anders zouden wenschen, edoch ook het minder goede zal veranderen.

De opkomst bij de openbare godsdienstoefeningen bleef als andere jaren; hier was deze verblijdend, elders kon zij beter wezen. Was deze opkomst te Poopo in de laatste jaren bedroevend, ook in genoemde plaats is het bedehuis tegenwoordig vrij goed bezet en toont men meer een godsdienstig leven, al is het dan ook slechts uiterlijk. Waaraan deze verandering is toe te schrijven? Voorzeker voor een groot gedeelte, omdat in die gemeente een nieuw en ruimer kerkgebouw is opgericht. Al wat nieuw is trekt de Minahasser, voor-wien het „ikoet ramei = met zijn velen iets doen", alles is. Wij keuren dit op godsdienstig gebied af, maar het heeft toch ook een goede zijde, aangezien wij dan personen ter kerke zien komen, die anders zelden het bedehuis bezoeken. Dezulken hooren dan weer eens een ernstig woord en wij laten niet na er op te wijzen, dat het

Christen zijn een daad des harten is en niet berust op op het „ikoet ramei".

Op Kerstdagen en met Nieuwjaarsdag zijn de bedehuizen vol. Het is ons opgevallen, dat men Nieuwjaarsdag boven het Kerstfeest begint te stellen; de opkomst bewijst dit. De meesten komen dan ter kerke, gedreven door zekeren vrees Gods toorn te zullen opwekken, wanneer men zelfs op genoemde dagen geen deel neemt aan de openbare godsdienstoefening. Andere beschouwen op dien dag het bedehuis als een geschikte plaats om kleeding en kapsel te doen bewonderen. Het behoeft niet gezegd te worden, dat wij hier tegen strijden en deze personen *niet* tot een voorbeeld stellen aan dezulken, die in eenvoud des harten met oprechtheid zoeken naar de dingen die boven zijn.

In de gemeenten aan het strand stelt men vooralsnog weinig belang in hetgeen men niet zien en tasten kan. Voornamelijk is dit nog toe te schrijven aan den geest des Heidendoms, daar men pas sedert luttele jaren tot het Christendom is overgegaan; voorts in het feit: dat een samenkomst van verschillende rassen — door de markt bijeen gebracht — het goede zaad, bij velen pas ontkiemd, doet verstikken. Gorontaleezen, Sangireezen, Chineezen, Mongondowers en daaronder Minahassers, dit kan nooit goed gaan en ten goede komen van personen, die nog niet zoo vast in de schoenen staan en wier geloof nog zoo zwak is!

Komt men daarentegen op plaatsen, meer het binnenland in, dan merkt men dadelijk een groot verschil op. De gemeenteleden aldaar, allen Minahassers, openbaren een beteren geest en treedt bij hen het godsdienstig leven meer op den voorgrond. Wij zijn de laatsten om te zeggen, dat onder hen geen ondeugden heerschen; onkruid vindt men steeds onder de tarwe. Wij zijn niet

ziende blind en weten zeer goed, dat de gemeenten Elúsan, Poopo en Mopolo onder hare leden personen tellen, die in hun handel en wandel een minder goed voorbeeld geven. Over het algemeen genomen heerscht er in de gemeenten, ver van het strand gelegen, een betere geest en meer opgewektheid.

De Zondagsviering is nog niet hetgeen zij wezen moet. Zullen wij nu maar dadelijk zeggen: omdat men den Zondag niet naar behooren (zooals wij dit opvatten) heiligt, toont de Minahasser geen prijs te stellen op het Christendom? Dat zij verre! De Minahasser dankt God, dat hij een Christen is door den Doop en het is aan ons, Christenen, hem te leiden, te vormen tot een waarachtig volgeling van Christus. Men gaat des Zondagsmiddags naar den tuin, om die produkten te halen welke noodig zijn tot voedsel voor menschen en dieren. Deze handeling doodt bij den Minahasser niet de vrees voor God en den eerbied voor het heilige; doch wel het slechte voorbeeld van vele Europeanen, die met God en den godsdienst spotten. Verrichten sommigen op den dag des Heeren tuinarbeid, verreweg de meesten laten het dagelijksch werk rusten en bezoeken dien dag vrienden of verrichten thuis het een of ander (dat doen wij ook) ten einde den dag niet in ledigheid door te brengen. Wij vinden dit reeds een flinke stap vooruit op den goeden weg.

Het huwelijksleven wordt op prijs gesteld en heeft het Evangelie ook hierin verandering ten goede gebracht. Waar vroeger de band, die man en vrouw te zaâm verbindt, door tweedracht gemakkelijk werd verbroken en beiden dan zonder huwelijk samenwonen met een ander persoon, wordt thans gestreefd in liefde en eensgezindheid den levensweg te bewandelen. Men blijft elkander trouw. Wij zeggen niet, dat de gemeenteleden allen rein zijn. Helaas, dat hier en daar gevallen van

overspel voorkomen en dat vaak menig meisje verleid wordt door trouwbelofte. Waar dit mogelijk is, dringen wij aan tot een huwelijk. Niet altijd worden onze pogingen met een goeden uitslag bekroond en begeeft zich de verleider naar elders of treedt hij in den krijgsdienst, het meisje aan haar lot overlatende. Wij betreuren dit en dat zulke gevallen ons werk benadeelen, behoeft geen betoog. Edoch, wij wanhopen niet en gaan door met wieden; wij doen dit in het vast vertrouwen, dat de Heer der gemeente met ons is en Zijn Geest eenmaal allen reinigen zal.

Kumĕlĕmboeaï, 15 Jan. '07.

Taratara.

Door J. G. DE HAAN.

Het jaarverslag-jaargetijde is er weer en als een bijna natuurlijk gevolg daarvan deze mededeelingen omtrent een en ander uit het ressort Taratara.

Maar een begin behoef ik niet te zoeken, daarvoor heeft het drukfoutduiveltje gezorgd; dat heeft me in mijn mededeelingen van het vorige jaar laten zeggen, dat voor de nieuwe kerk van Taratara in de gemeente *f* 7400.— moet bijeen gebracht worden. De zetter of het duiveltje kon echter het door mij genoemde bedrag van *f* 400.— niet gelooven en heeft dus het guldensteeken voor een 7 verklaard en als bijdrage tot het benoodigde er een guldensteeken aantoegevoegd. Die mildheid mag ik niet onvermeld laten. Neen, het is geen *f* 7400.— doch slechts *f* 400.—, dat in de gemeente moet bijeen gebracht worden; hoewel dan zooveel minder, toch is de helft er van nog niet bijeen gekomen in het afgeloopen jaar.

Żoo ben ik als van zelf aan de kerkgebouwen gebracht en kan ik daarover even spreken; de kerk zelf in Taratara is nog niet klaar en ik durf niet voorspellen, wanneer we haar in gebruik zullen nemen; wel is het grootste en voornaamste gereed en staat er van het gebouw zooveel dat te zien is, hoe het worden moet maar.... het hout is op en nu is het een groot ding om de menschen weer tot hout halen te krijgen; noodig zijn nog zoo ongeveer 400 planken voor vloer en gewelf en het hout voor de 3 stoepen en het platvorm;

terwijl maar een klein aantal en dat nog onaanzienlijke, kerkbanken in het lekkende oude gebouw, beter loods, aanwezig is.

Trouwens, van lekken gesproken; die loods is niet het eenige kerkgebouw in dezen werkkring waar hoorders en sprekers in den drup komen bij een flinke bui; in een bijgemeente werd door mij op een middag godsdienstoefening gehouden en nog niet lang was de gemeente aanwezig of het begon Indisch te regenen; behalve het ongerief dat men toen haast niet verstaanbaar was duurde het niet lang of men zag èn hoorders èn spreker telkens een eindje verschuiven, want het water kwam door het gatenrijke dak heen; 't was haast een komisch tafereel; ik meen dat zelfs iemand mij een regenscherm wilde aanbieden. Het gebouwtje met deze „historische" herinnering is nu afgebroken, want het was met nieuwe dakbedekking alleen niet geholpen en er wordt over een nieuw gebouw onderhandeld. — Zoo zijn er meerdere, die op het vernieuwingslijstje staan. In het verslagjaar is een drietal al vernieuwd geworden, terwijl in de eerste dagen van het nieuwe jaar nog een feestelijk in gebruik zal worden genomen. Het zijn alle zeer eenvoudige gebouwtjes waarin een vreemdeling waarschijnlijk geen bedehuis zou zien. Doch men mag geen hooge eischen stellen daar zulke gebouwtjes door de bevolking zonder hulp van anderen met eigen handen worden opgericht. Men moet wel met zóó'n kerkje te vreden zijn want anders zou men in de open lucht kerk en school moeten houden.

Daar in zulke gebouwtjes meestal de Genootschapsscholen gehouden worden, is de overgang tot die scholen hier heel geleidelijk d.w.z. hier in deze mededeelingen.

Wat het personeel dier scholen betreft: onder de hoofden is eenige wijziging gekomen; de onderwijzer van

Woloan J. Wehantouw die meer dan 25 jaar, ook naar getuigenis van mijn voorgangers, trouw en ijverig heeft gewerkt, vroeg reeds een paar maal ontslag; uit gebrek aan personeel werd hij steeds overgehaald tot blijven; toen hij echter in het begin van dit jaar weer om ontslag vroeg, meende ik niet langer te moeten weigeren; dat zou toch niet tot nut van de gemeente en school geweest zijn; de trouw en ijver in het werk zouden allicht op tè zware proef gesteld worden. Daarom verleende ik hem tegen de tweede helft van 1906 dat ontslag eervol, terwijl in zijn plaats gesteld werd A. Longdong, tot dien tijd onderwijzer te Tinoor. Deze had een goeden naam; wij hopen, dat hij dien op zijn nieuwe standplaats in een zooveel grootere gemeente en school zal weten te handhaven. Zijn plaats te Tinoor werd ingenomen door L. Mathindas die dit jaar met eind-diploma de kweekschool, waar hij voor dezen werkkring was opgeleid, verliet. De school te Malalajang was eenigen tijd, ruim 1½ jaar lang, gesloten wegens gebrek aan personeel; in dit dorp waar geen naam-Heiden meer woont en ook geen Roomschen zijn, kwam de pastoor van Menado begeerige blikken slaan; „terugvoeren in den schoot der moederkerk" kan hier toch zeker niet gelden, want de menschen, noch hun oer-overgrootvaders, zijn ooit in dien schoot geweest; enfin, 't was goed, dat ik tegen de helft van 1906 de school weer kon openen, ook door welwillendheid van den Predikant te Menado; Z.W.Eerw. stond mij een voor den werkkring Menado op de kweekschool te Koeranga opgeleid jongmensch af, dat ook dit jaar die school met einddiploma verliet. Den 24 Juli werd Pieter Lumentut dan in zijn ambt als onderwijzer-voorganger te Malalajang bevestigd, bij welke gelegenheid de nieuwe kerk tevens feestelijk werd in gebruik genomen. Wat het personeel

verder aanbelangt, voor 'n deel gebruikt het de gaven en krachten waarover het kan beschikken op lofwaardige wijze, doch niet immer is dat het geval; ook zijn er onder die men haast zou kunnen zeggen, geheel geen onderwijzer-voorganger — gaven en — krachten hebben; ze zouden eigenlijk vervangen moeten worden, maar personeelgebrek is daarvoor nog een groote hinderpaal, wat wel die personen maar niet de school en gemeente ten goede komt.

Van de 17 Genootschapsscholen, die onder mijn beheer staan, zijn er nu 12 gesubsidieerd waardoor schoolmeubilair en leermiddelen veel verbeterd en het traktement van het personeel verhoogd kon worden.

Het laten aanmaken van meubilair brengt voor zoo'n voor het eerst gesubsidieerde school natuurlijk moeite en werk mee; men moet in zoo'n dorp een zoogenaamden „baas" opzoeken en hem duidelijk maken hoe hij fatsoenlijke schoolbanken moet maken; soms begrijpt hij er niet veel van; van het naar een teekening maken van iets, heeft hij soms geen begrip en dan meent hij ook wel, dat de pandita er ook geen verstand van heeft, — eer er dan 10 à 20 banken netjes klaar in de school staan, heeft dat den „baas" en den pandita heel wat hoofdbreken gekost en aan den laatste soms ook een nat pak bezorgd, als men bijv. terugkeerende van een banken-inspectie een paard heeft, dat liever stilstaat dan loopt, dat men moet uitspannen en aan de hand leiden, terwijl de metgezellen het wagentje de helling op duwen waardoor men een flink eind van regenscherm en regenjas verwijderd komt en er dan plotseling een flinke bui losbarst — en waardeert men het dan, als men een vroolijken reisgenoot heeft; dat is ten minste de ervaring van ondergeteekende geweest, toen hij op een dag met zijn tijdelijk hier vertoevenden

zwager Hofman van Posso nieuwe schoolbanken had geinspecteerd.

Zooeven had ik het al over de Roomsche Propaganda. Daar ik niet veel klagen wil in dit verslagje zal ik er maar niet veel over zeggen, hoewel ik dat zou kunnen: alleen dit: laten we ons zelf niet in slaap sussen met; „Rome wint geen veld," doch laat ons wakende en behoedzaam zijn; dat is Rome in de Minahassa ook. Dit jaar is het aantal Roomsche geestelijken hier in de Minahassa weer met een vermeerderd, zoodat er nu twee in plaats van een op Woloan zijn; misschien de eene wel, zooals men zegt meer bijzonder voor de opleiding van Roomsch inlandsch personeel op de kweekschool aldaar; volgens een couranten-bericht is nl. als rechtspersoonlijk erkend: „De vereeniging R.C. kweekschool te Woloan (Menado)"

Ten slotte nog iets over het voornaamste deel van ons werk nl. het godsdienstige deel hoewel het bovenstaande daar nauw verband mee houdt. De prediking en evangelisatie gingen haar rustigen gang dit jaar; rustig, geen bijzondere vooruitgang, geen opvallende achteruitgang. Ik kan dus kort zijn. We mogen en kunnen dankbaar zijn, dat bijzondere moeielijkheden ons gespaard bleven, al overviel ons ook wel eens als Paulus: „de zorg van al onze gemeenten." Wij zouden vele dingen wel anders willen zien, wij zouden wel meer uitingen willen zien, dat het Christendom werkelijk een zaak van het hart is; er is in de harten van, ik geloof, velen nog een worsteling tusschen oud-Heidendom en Christendom; men heeft nog niet geheel afgerekend met den voorvaderlijken godsdienst, nog niet geheel zich overgegeven aan den nieuwen Hemelschen Meester; in geval van nood, vooral bij ernstige ziekte, bij het naderen van den dood dan wordt het

hun nog wel eens te machtig, dan wordt nog wel weer een knieval voor dat heidensche gedaan; 't is alsof men dan zegt in het hart: „je kon toch eens niet weten" of: „baat het niet, dan schaadt het niet;" zoo is er onder dit jonge Christenvolk ook nog wel een hinken op twee gedachten. Men zou gaarne wenschen, dat het al verder was opgewassen in het Christendom; het doet wel vaak pijnlijk aan, als men dacht dat het een krachtig man in het geloof was en men ziet dan plotseling, dat het nog maar een 'n beetje uit zijn kracht gegroeid kind in het geloof is; de ervaring is niet aangenaam doch mogen we het hard vallen daarom? men valt immers een uit zijn kracht gegroeide knaap daarover toch ook niet hard! Wij willen het tot plicht rekenen om onder Gods zegen en met zijn hulp dat geestelijk zwakke te voeden met een geestelijke spijs.

Bij ervaringen als bovengenoemd is het volgende weer eenigszins bemoedigend. In een mijner bijgemeenten had een weduwe aan een paar dorpelingen opgedragen een huisje te maken voor een paar honderd gulden; de „aannemers" waren kinderen van een nog levenden, ouden Heiden; toen zij het huis gereed hadden riepen zij, vóór het huis afgeleverd was aan die weduwe, hun vader om het huis heidensch te wijden, wat o.a. gebeurt doordat de Heiden van zijn haardvuur brengt naar de keuken van het nieuwe huis en daar met het meegebrachte vuur een vuur aanlegt. Toen dan het huis zoo gewijd was gingen de bouwers naar hun lastgeefster om het huisje haar over te dragen. Doch deze weduwe, een trouw kerkgangster, had van die wijding gehoord en zeide: waarde vrienden, ik ben Christin en daar jelui dat huis heidensch hebben doen wijden, wil ik daar niet wonen, houdt je huis maar, ik ga een ander koopen. Zoo geschiedde het dan ook.

Dat was een beschamend voorbeeld voor anderen, want ik zou een tegenhanger daarvan in hetzelfde dorp kunnen toonen, doch ditmaal niet.

Wij beginnen het nieuwe jaar in vertrouwen dat God ons wil helpen, opdat ons werk dat wij tot eer van Zijn Naam verrichten willen, gezegend zij en tot ziele-nut strekke van dit volk. Moge ons geloof niet verminderen, wij hebben dat zoo noodig.

Tondano.

Door H. L. LANGEVOORT.

Het jaar 1906 behoort tot het verleden, en de verslaggever maakt zich op een en ander te melden over het godsdienstig en zedelijk leven der verschillende gemeenten in het ressort Tondano. Voorzeker geen gemakkelijk werk, vooral niet voor hem, die nog zoo kort in genoemd ressort werkzaam is. Hij heeft zlch nog te weinig kunnen orienteeren om bij de beschouwing en beoordeeling van het godsdienstig en zedelijk leven den juisten maatstaf aan te leggen. Hij was gedurende het verslagjaar niet ongelijk aan den officier, wiens taak het was een hem geheel vreemde landstreek te verkennen: hij moest nauwkeurig onderzoeken de gelegenheid der omstreek waar een legerafdeeling geplaatst is, of nog geplaatst moet worden, eveneens moest hij zich zooveel mogelijk vergewissen van den stand en de sterkte des vijands, dien men bevechten wil, of van wien een aanval te duchten is. Het ressort Tondano bleek hem een mooi gevechtsterrein te zijn. Het centrum op de hoofdplaats Tondano is door een achttal goed bewapende forten als linker- en rechtervleugel wel verzekerd, terwijl de meer vooruitgeschoven posten den vijand in zijne bewegingen kunnen gadeslaan of zoo noodig hem op eigen terrein bestoken. Bij zijn verkenningen door den geheelen omtrek bleek den verslaggever zeer duidelijk dat hier een man heeft gearbeid met zeer veel toewijding, met grooten ijver en gezond verstand. Trouwens het is bekend, dat broeder Rooker, mijn hooggeëerde ambtsvoorganger hier gedurende een halve eeuw trouw op zijn post heeft gestaan en gedurende

dien tijd moet hij menigen slag hebben geleverd en den vijand afbreuk hebben gedaan, met andere woorden: broeder Rooker heeft hier geploegd en gezaaid, gewerkt en geworsteld, gebeden en gestreden, geweend en gelachen, ja ook gelachen, want door de vele en velerlei zegeningen hem op zijn arbeid geschonken, heeft God hem een lachen gemaakt, en al wie van die zegeningen hoort of dezelve aanschouwt zal met hem lachen.

Onvermoeid predikte hij het Evangelie aan groot en klein, oud en jong, en met een benijdenswaardig gezond en sterk lichaam bevoorrecht, reisde hij van plaats tot plaats door zijn ressort, de gemeenten stichtende met zijn opwekkend woord en welluidende stem, en vertroosting aanbiedend aan allen die daaraan behoefte hadden.

Als een vader leeft hij nog voort in menig hart en door zeer velen wordt hij in dankbare liefde herdacht. Het is treffend de gemeente te zien als schrijver dezes het genoegen heeft de groeten van vader Rooker haar over te brengen. Dan glimlacht menig gelaat, en onder de ouderen van dagen is er menigeen, die dan in stilte onder het slaken van een diepen zucht, een traan wegpinkt. Vader Rooker heeft een groote eervolle plaats verworven in menig hart, en de eeuwigheid zal eenmaal openbaren, hoevelen door zijn woord en wandel werden toegebracht tot de gemeente die zalig wordt.

Het godsdienstig leven der verschillende gemeenten is wel niet loffelijk, maar toch bevredigend te noemen in vergelijking met andere plaatsen, waar het bepaald treurig moet zijn. Toch het kon en moest hier nog veel beter zijn. De godsdienstoefeningen worden niet altijd even trouw bezocht, nog minder trouw de bijbellezingen op Woensdagavond.

Er schijnt nog weinig behoefte te bestaan om den inwendigen mensch door het gesproken woord te laten vertroosten en versterken.

Onder de ouderen van dagen vindt men echter nog menige vrome ziel, doch dat geslacht sterft langzamerhand uit. Het was het eerste Christengeslacht in de Minahassa, misschien ook wel het beste. Het tweede geslacht is blijkbaar minder degelijk. meer christen gemaakt dan geworden, terwijl het derde geslacht, het jonge volk, er zijn gelukkige uitzonderingen, al zeer weinig godsdienstzin schijnt te bezitten.

Bovendien er waait in de Minahassa een geest van lichtzinnigheid, van pronkzucht en belachelijke naäperij. De opschik onder de jonge meisjes is meer dan bespottelijk, en in haar kleeding en fladderende lintjes zijn zij wandelende kapstokken gelijk. En de jongens, men moet ze zien wandelen, het haar in de krul, de stroo-hoed ietwat schuin op het hoofd, de wandelstok in de hand en krakende schoenen aan de voeten, schoenen die nog vaak om betaling roepen.

Menigeen onder de jongelui begint zich helaas voor eerlijken handenarbeid te schamen; het werk en den arbeid op het land begint men te minachten en daarom zoekt men een baantje, wat dan ook, mits men maar het heertje kan spelen. Het jonge volk in de Minahassa is gelijk aan rijkelui's kinderen, wier opvoeding verwaarloosd is, en die leven op het kapitaal der ouders. Maar als straks dat kapitaal verbruikt is, dan zal eerst blijken hoe menige hand verkeerd staat om in eigen onderhoud te voorzien.

Onze hoop voor de Minahassa is gevestigd op het vierde geslacht, op het geslacht der kinderen.

Geef ons de kinderen en de toekomst is onzer.

Gedurende het verslagjaar werd in elke gemeente

zondagsschool gehouden. Gelijk in Holland ontvangen de kinderen iederen Zondag een tekstkaartje. De tekst wordt dan van buiten geleerd en Zondags overhoord. Het is een genot te zien, hoe die kleintjes hun best doen tekst of versje van buiten te leeren. Van deze zondagsscholen koesteren wij de beste verwachting voor de toekomst.

Op de hoofdplaats en in een paar andere gemeenten werden de kinderen verrast op Kerstfeest met een Kerstboom, iets wat zij nog nimmer hadden gezien. De opkomst der catechisanten is hier en daar bevredigend, doch kan overal in het ressort veel beter zijn. De meisjes zijn het meest trouw zoowel in opkomst als in leeren.

Het huwelijksleven is over het algemeen vrij goed te noemen, maar toch komen er nog al eens echtscheidingen voor, wat echter meestal het gevolg is van een door ouders of familieleden gedwongen huwelijk. In een der gemeenten was een meisje van 16 jaar, dat door de ouders gedwongen werd in het huwelijk te treden met een jongmensch, dat zij niet kon liefhebben. Zij weigerde dus met hem te huwen en toen zij hierom door haar vader met straf werd bedreigd, maakte zij een einde aan de zaak door zich van het leven te berooven.

Een beter bericht is het volgende.

In de gemeente Wulauan, één paal van Tondano verwijderd, leefde een oude, eenvoudige en vrome vrouw, genaamd Augustina Sumarauw; zij was een moeder in Israël en in handel en wandel toonde zij haar Heiland lief te hebben.

Toen zij krank werd en gevoelde, dat hāar leven spoedig zou worden afgesneden, riep zij mij tot zich. Daarna bezocht ik haar herhaaldelijk en sprak dan met haar over het eene noodige.

Op een namiddag kort voor haar heengaan zat ik bij

haar ziekbed. Een geruime poos zag zij mij zwijgend aan, maar eindelijk dat stilzwijgen verbrekend, zeide zij: „ik ga sterven, maar ik weet dat mijn Verlosser leeft; ik ben blijde en dankbaar dat U mij hebt bezocht", daarop mijn beide handen nemend, bad zij God, mij voor velen ten zegen te willen stellen. Kort hierna ging zij in vollen vrede heen.

In October werd ik geroepen bij Frederika Mandang een meisje van plm. 25 jaar. Zij leed aan longtering. Ik trachtte haar lijden ook door toedienen van medicijnen te verzachten, maar wees haar bovenal op den eenigen Medicijnmeester en Helper. Op een vraag haar gedaan of ze niet gaarne weer gezond zou willen worden, gaf zij ten antwoord liever heen te gaan naar haar Heiland om hem, verlost van een lijdend lichaam, in meerdere volmaaktheid te kunnen dienen.

In December ging ook zij naar huis.

Aldus ging de groote Zaaier ook gedurende het verslagjaar zijn akkers rond, en haalde eenige rijpe schoven binnen zijn eeuwige schuren, of zond zijn hemelbode om eenige bloempjes (Kinderen) uit dit aardsche dal in zijn hemelhof over te planten.

Intusschen mochten wij voortgaan met hier een stukje land om te halen, daar te ploegen, ginds te bezaaien en elders wat onkruid uit te trekken, ten einde den wasdom van het goede zaad te bevorderen, en met dit werk wenschen wij ook voort te gaan met vernieuwde kracht en vol vertrouwen, dat het werk in den Heer niet ijdel zal zijn, en daarom roepen de arbeiders in Gods koninkrijk elkander in vroolijken moed toe:

Doe wat gij kunt en leg dan al uw zorgen,
  Gerust aan 't hart Uws Vaders neer:
Loop niet vooruit in d'onbekenden morgen,
  Maar heden, volg in 't licht Uw Heer.

Tondano, Februari 1907.

STATISTIEKE OPGAVEN betrekkelijk het Zielental in de

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	L. Pongai R. Parengkuan D. Polii	4665	1108	12
»	Sarongsong	H. Wajong	1361	218	—
Kakaskassen	Kakaskassen	J. Mandagi	1671	297	—
»	Wailan	»	101	108	—
Langowan	Langowan	L. Karepouwan	7790	164	22
»	Tumaratas......	H. Kalangi	1188	—	—
»	Noongan	»	225	—	—
»	Manembo	J. Mandej	498	15	—
»	Teep-Simbel	»	600	34	—
»	Atep	S. Warouw	523	—	—
»	Palamba	»	333	—	—
»	Temboan.......	»	135	—	—
Kakas Remboken..	Kakas	J. Tampenawas	5045	16	95
»	Passo	Th. Najoan	1509	25	—
»	Panassen.......	»	522	—	—
»	Toulian........	J. Mandej	504	—	—
»	Kaweng	E. Malonda	694	—	—
»	Kalawiran......	»	717	—	—
»	Toulimembet ...	»	299	—	—
»	Kajoewatoe	B. Kilala	315	—	—
»	Karor	»	240	—	—
»	Sombokej	»	49	—	—
»	Remboken......	A. Winokan	4759	1	5
»	Parepej........	»	732	80	—
»	Kasoeratan	K. Lalu	932	—	—
»	Tampoesoe	»	274	—	—
»	Toulimanej	»	47	—	—
Kawangkoan	Tompasso	L. Girot	3408	56	10
»	Tollok.........	»	766	—	—
»	Tompasso II....	»	400	19	1
»	Kanonang	A. Lumentut	1028	14	8
»	Pinebetengan ...	»	538	—	—
»	Tonsewer	»	314	—	—
Sonder	Sonder	P. Siwu	3840	153	211
»	Kolongan-atas ...	J. Regar	1369	—	5
»	Kiawa	G. P. C. Regar	1545	—	26
»	Leilem	M. Marentek	979	—	3
»	Tintjep	N. Lantang	418	—	1
»	Timboekar	»	164	—	—

Christelijke Gemeenten in de Minahassa, op ultimo 1906.

Mohammedanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	OVERGANGEN. Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
11	5796	9	—	De Heidenen in Tomohon zijn Chineezen.
198	1777	3	2	
—	1968	—	25	
—	209	—	4	
112	8080	—	—	Deze Mohammedanen zijn vreemdelingen.
—	1188	—	—	
—	225	—	—	
—	513	—	5	
—	634	—	—	
—	523	—	—	
—	333	—	—	
—	135	—	—	
18	5174	1	4	Deze Heidenen zijn Chineezen en de Mohammedanen vreemdelingen.
8	1542	—	—	
—	522	—	—	
—	504	—	—	
—	694	—	—	
—	717	—	—	
—	299	—	—	
—	315	—	—	
—	240	—	—	
—	49	—	—	
75	4840	—	—	Deze Heidenen zijn Chineezen en de Mohammedanen vreemdelingen.
7	819	—	—	
—	932	—	—	
—	274	—	—	
—	47	—	—	
—	3474	3	3	
—	766	—	—	
—	420	—	—	
—	1050	—	1	
—	538	—	—	
—	314	—	—	
—	4204	20	6	
1	1375	—	—	
—	1571	—	—	
—	982	—	—	
—	419	—	—	
—	164	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Sonder	Tangkoenei	N. Lantang	201	—	—
»	Moente	»	247	—	—
»	Soeloe'oen	H. Sinaulan	884	—	—
»	Pinapalangkow ..	»	376	—	—
»	Kapoja	»	489	—	—
Kawangkoan	Kawangkoan	J. Rungkat A. Rimper	3067	47	2
»	Kajoe-oewi	»	658	—	—
»	Tondegesan	Ph. Kawengian	865	3	—
»	Tombasian-atas ..	H. Kasiha	997	—	127
»	Ranolambot	»	230	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Pinaras	Ph. Lasut	621	—	1
»	Ramboenan	»	463	59	—
»	Sawangan	»	168	—	—
»	Lahendong	J. Rapar	835	1	—
»	Pangolombian...	»	655	103	—
»	Tondangow	»	499	—	—
Tompasso	Kumelembuai ...	A. Sarajar	1067	—	—
»	Wuwuk-Malola ..	»	504	—	—
»	Karimbow......	A. Liando	737	—	—
»	Tokin	»	582	—	—
»	Wanga	»	557	—	—
»	Motoling.......	M. Paat	731	—	348
»	Raanan	»	525	—	—
»	Pitjuan	A. Lumenta	609	—	—
»	Lompad	»	379	—	—
»	Mopolo	»	570	—	9
»	Pontak	»	502	—	—
»	Poopo	»	749	—	232
»	Ongkaw	S. Tampemawa	393	—	6
»	Poigar	»	474	—	20
Rumoong	Wakan	E. Lepar	364	—	—
»	Elusan	»	510	—	5
»	Pondos	»	299	—	—
»	Tewassen	»	565	—	2
»	Tumutoa.......	L. Tumewu	152	—	—
»	Tawaang	»	147	—	2
»	Tenga-Radei	»	137	—	3
»	Tenga-Sonder ...	»	151	—	272
»	Paku-weru	I. Lampus	470	—	40
»	Paku-ure Boij.-atas	»	1069	—	
Tombariri	Taratara	S. Lantang	1016	564	—
»	Woloan	»	897	570	—
»	Ranotongkor....	»	398	—	—

Mohamme-danen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
—	201	—	—	
—	247	—	—	
—	884	—	—	
—	376	—	—	
—	489	—	—	
7	3123	—	—	Deze Mohammedanen zijn bannelingen.
—	658	—	—	
—	868	—	—	
—	1124	—	—	
—	230	—	—	
—	622	—	—	
—	522	—	10	
—	163	—	—	
—	836	—	—	
—	758	5	2	
—	499	—	—	
—	1067	—	—	
—	504	—	—	
—	737	—	—	
1	583	—	—	
—	557	—	—	
—	1079	—	—	
—	525	—	—	
—	609	—	—	
—	379	—	—	
—	579	—	—	
—	502	—	—	
11	992	—	—	
47	446	—	—	
7	501	—	—	
—	364	—	—	
—	515	—	—	
—	299	—	—	
13	580	—	—	
—	152	—	—	
4	153	—	—	
1	141	—	—	
—	423	—	—	
7	1586	—	—	
2	1582	4	2	
—	1467	1	2	
—	398	—	1	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tombariri	Lolah	O. Turangan	776	226	—
»	Lemoh	»	499	239	—
»	Tanawangko	S. Welei	1500	181	*21
Kakaskassen	Koha...........	Th. Diën	623	3	12
»	Tatelei	»	227	—	20
»	Agotei..........	»	87	—	1
Bantik	Malalajang	J. Kumaunang	502	—	—
»	Kalasei	»	160	—	—
Kakaskassen	Kinilow	S. Sumendap	490	56	1
»	Tinoor	»	494	—	3
»	Kajawoe	»	476	1	2
Tombariri	Sendoek	W. Lantang	691	—	—
»	Mokoepa	»	252	60	—
»	Popo...........	J. Wuaten	147	5	—
»	Teling..........	»	120	—	—
»	Kumu-Arakan Raprap	»	143	—	—
»	Sondaken	»	100	—	—
Toulian en *Toulimambot*.	Tondano	J. Loing, U. Adam	10692	—	*157
Toulimambot	Wulauan	L. Adam, A. C. Tumbel	820	—	—
»	Rerer	H. Pesot	591	—	—
»	Makalisung.....	»	379	—	—
»	Kinaleosan	»	141	—	—
»	Komby	Ch. Pangauw	545	—	—
»	Sawangan	»	210	—	—
»	Kolongan	»	427	—	—
»	Ranowangko	J. Korompis	299	—	—
»	Lalumpei	»	429	—	—
»	Tulap	»	463	—	—
Toulian	Eris	G. J. Lumanaw	747	—	—
Toulimambot	Watumea	»	517	—	—
Toulian	Telap	»	680	—	—
Toulimambot	Toulian-ketjil ...	P. J. H. Najoan	567	—	—
»	Ranomerut	»	334	—	—
»	Papakelan	U. Adam	527	—	—
Toulian	Kapataran	J. Polii	760	—	—
»	Kajuroja	»	413	—	—
»	Watulanei	»	445	—	—
»	Tandengan	E. Lumanaw	842	—	—
»	Maumby	»	288	—	—
»	Seretan	»	327	—	—
»	Koya...........	B. Wenas	1353	—	—

Mohamme-danen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
—	1002	5	1	
—	738	1	1	
105	1807	—	—	* Chineezen.
11	649	—	—	
39	286	—	—	
—	88	—	—	
8	505	—	—	
—	160	—	—	
—	547	—	—	
—	497	—	—	
1	480	—	—	
—	691	—	—	
—	312	3	—	
—	152	—	1	
—	120	—	—	
86	229	—	—	
—	100	—	—	
**104	10953	—	22	* Chineezen. ** Gorontaloeezen.
—	320	—	—	
—	591	—	—	
—	379	—	—	
—	141	—	—	
—	545	—	—	
—	210	—	—	
1	428	—	—	
—	299	—	—	
—	429	*1	—	* Een meisje met een Chinees getrouwd.
—	463	—	—	
—	747	—	—	
—	517	—	—	
—	680	—	—	
—	567	—	—	
—	334	—	—	
—	527	—	—	
1	761	—	—	
7	420	—	—	
—	445	—	—	
—	842	—	—	
—	288	—	—	
—	327	—	—	
—	1353	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Toulian	Paloloan	B, Weuas	784	—	—
» en *Tomoh.-Sarongsong*	Tataaran	H. Siwi	2159	*110	—
Toulian	Marawas	A. C. Tumbel	116	—	—
»	Kulo	»	87	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Rurukan	L. Turambi	827	* 40	—
»	Kumelembuai ..	»	304	* 18	—
Tonsea	Tonsea-lama	L. Adam	1105	—	—
Tombasian	Amoerang c. a...	S. Tumbelaka	2339	—	414
»	Bitoeng-Ranomea	F. Tumbelaka	745	—	—
»	Pondang	S. Weool	331	—	—
»	Pinalin	»	108	—	—
»	Lopana	»	232	—	—
»	Malenos	»	160	—	—
»	Ritej	»	376	—	—
»	Malikoe	J. Turangan	412	—	—
»	Kanejan	»	362	—	—
»	Koreng	»	307	—	—
»	Toemaloentoeng .	»	436	—	—
Kawangkoan	Pinamorongan ..	L. Rompis	428	—	—
»	Woewoek	»	783	—	—
»	Lapi	J. Tawas	576	—	—
»	Romoon-Lansot..	»	1296	—	—
»	Talaitad	»	367	—	—
Sonder	Toempaan	J. Karwur	663	—	—
»	Metani	»	127	—	—
»	Popontolen	»	91	—	—
»	Lelema	»	206	—	—
»	Soeloe	»	213	—	—
»	Paslaten	»	274	—	—
»	Badjoh	»	36	—	—
»	Poparen	»	147	—	—
»	Toelap	»	61	—	—
Romoon	Romoon-bawah ..	A. Rumengan	1184	—	207
»	Kawangk.-bawah .	J. Pangemanan	647	—	—
Maumby	Maumby	S. Maramis	638	—	—
»	Kolongan	L. Kaseger	455	—	—
»	Suwaän	»	282	2	—
»	Kawangkoan	»	218	—	—
»	Kuwil	F. Unaulangi	313	—	—
»	Kaleosan	»	147	—	—
Menado	Sawangan	H. Lewu	338	—	—
»	Kamanta	»	302	7	—
»	Toumbuluan	Ph. Supit	182	123	—

Mohamme-danen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
—	784	—	—	
36	2305	—	1	* De juiste getallen onbekend.
—	116	—	—	
5	92	—	—	
1	868	—	9	
1	323	—	—	
—	1105	—	—	
246	2999	—	—	Deze Heidenen zijn Chineezen.
—	745	—	—	
—	831	—	—	
—	108	—	—	
—	232	—	—	
—	160	—	—	
—	376	—	—	
—	412	—	—	
—	362	—	—	
—	307	—	—	
—	436	—	—	
—	428	—	—	
—	783	—	—	
—	576	—	—	
—	1296	—	—	
—	367	—	—	
—	663	—	—	
—	127	—	—	
—	91	—	—	
—	206	—	—	
—	213	—	—	
—	274	—	—	
?70	106	—	—	
—	147	—	—	
—	61	—	—	
—	1391	—	—	
—	647	—	—	
—	638	—	—	
—	455	—	—	
—	284	—	—	
—	218	—	—	
—	313	—	—	
—	147	—	—	
1	339	—	—	
58	367	—	—	
—	305	3	2	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tomoh.-Sarongsong	Kembes........	Ph. Supit	953	368	13
Kakaskassen	Koka..........	E. Malonda	866	79	—
»	Kali	»	331	36	—
»	Lotta	J. Wongkar	521	9	1
»	Warembungan...	»	252	101	112
Menado.........	Kayragi	S. Maramis	119	—	—
»	Kaywatu	B. Pandean	150	1	—
»	Paniki-atas	»	238	—	—
»	Paniki-wawah ...	»	190	237	39
Bantik	Buha..........	K. Rombang	251	—	—
»	Bengkol	»	364	—	—
Menado.........	Pandu.........	N. Wongkar	99	—	—
»	Talawaän Menado	»	57	—	—
Bantik	Talawaän Bantik.	»	238	—	2
Menado.........	Wori..........	F. Nangon	110		
»	Tiwoho	»	96	—	—
»	Tongkeyna	»	209	—	—
Bantik	Meras	Ph. Mamuaja	104	—	—
»	Molas	»	150	—	—
»	Bailan.........	»	172	—	—
Menado.........	Bonaken	P. Rotinsulu	731	1	2
»	Siladin	»	180	—	—
»	Menado-tua.....	»	477	—	1
»	Mantehage	»	325	—	—
Maumby	Serey	M, Kojansow	646	—	2
»	Gangga	»	400	—	—
»	Talisey	»	344	—	—
»	Bangka	»	646	—	2
Passan-Ratahan-Ponosakan.....	Ratahan	E. Supit	1542	—	340
»	Rasi	»	237	—	7
»	Watoelinei	P. Ambiton	114	—	—
»	Belang	»	12	—	—
»	Wioy	J. Supit	507	—	5
»	Minanga	»	312	—	1
»	Benthenan	L. Komalig	224	—	2
»	Tatengessan	»	135	—	12
»	Wiaoe.........	»	178	—	—
»	Wongkai	E. Lumentut	348	—	13
»	Pangoe	»	517	—	6
»	Liwoetoeng.....	A. Rogahaug	999	—	20
Tonsawang	Moend. Melompar	»	1122	—	41
»	Tombatoe	P. Mandagie	1577	—	268
»	Koejanga.......	»	243	—	130

Mohammedanen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	OVERGANGEN. Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
—	1334	1	3	
—	445	2	2	
—	367	—	—	
24	555	—	—	
1	466	—	6	
4	123	—	—	
—	151	—	—	
—	238	—	—	
—	466	11	4	
—	251	—	—	
—	364	—	—	
25	124	—	—	
—	57	—	—	
2	242	—	—	
		—	—	
35	131	—	—	
15	224	—	—	
—	104	—	—	
—	150	—	—	
16	188	—	—	
213	947	—	—	
4	134	—	—	
42	520	—	—	
53	378	—	—	
56	704	—	—	
30	480	—	—	
7	351	—	—	
26	674	—	—	
—	1883	—	—	
—	244	—	—	
145	259	—	—	
		—	—	
—	512	—	—	
—	313	—	—	
60	286	—	—	
1	148	—	—	
—	173	—	—	
—	361	—	—	
—	523	—	—	
—	1019	—	—	
—	1163	—	—	
7	1852	—	—	
—	373	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tomsawang	Kali	P. Mandagie	395	—	57
»	Loboe	W. Roentoekahoe	736	—	271
»	Silian	»	949	—	3
»	Ranoketang......	»	156	—	6
Maoemby	Paslateu	W. Rumimpunu	—	—	—
»	Werot..........	W. Sumakud	—	—	—
»	Batoe	»	—	—	—
»	Likoepang......	T. Tanod	—	—	—
»	Loempias	W. Rumimpunu	—	—	—
»	Kaweroean	»	—	—	—
»	Kokole	»	—	—	—
»	Serawet.........	T. Tanod	—	—	—
»	Maën	»	—	—	—
»	Palaïs	W. Sumakud	—	—	—
Tonsea	Tateloe	H. Rorimpunu	—	—	—
»	Tetej...........	J. Mononuta	—	—	—
»	Matoengkas.....	»	—	—	—
»	Treman........	A. Lewu	—	—	—
»	Sampiri.........	Z. Pantow	—	—	—
»	Reemengkor	»	—	—	—
»	Tandjoeng Marah	Ch. Kahink	—	—	—
»	Kassar..........	J, Tuera	—	—	—
»	Tontalete	Ch. Kahink	—	—	—
»	Lilang..........	H. Londong	—	—	—
»	Lansot	»	—	—	—
»	Kema	Ch. Kahink	—	—	—
»	Sawangan	A. Lengkong	—	—	—
»	Lembean........	J. Tuera	—	—	—
»	Wales	H. Londong	—	—	—
»	Soekoer.........	H. Tangkilisan	—	—	—
»	Aïrmadidih.....	»	—	—	—
»	Watoedambo....	A. Lewu	—	—	—
»	Manembonembo .	Ch. Kahink	—	—	—
»	Tenggari.......	A. Lengkong	—	—	—
»	Toemaloentoeng .	J. Tuera	—	—	—
»	Patokaän	S. Polu	—	—	—
»	Rinondoran.....	T. Tanod	—	—	—
»	Mepanget	S. Polu	—	—	—
»	Talawaän	»	—	—	—
»	Wasian	H. Rorimpuna	—	—	—
»	Marisa	S. Polu	—	—	—
		Totaal......	169856	5549	3662

Mohamme-danen.	Totaal.	OVERGANGEN. Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	*Toelichtingen.*
—	452	—	—	
—	1007	—	—	
3	955	—	—	
—	162	—	—	
—	§ 304	—	—	§ De hier volgende »Totaal-opgaven" geven alleen het *aantal Lidmaten* der daarbij genoemde gemeente aan. Het daar ter plaatse aanwezige aantal Roomschen, Heidenen of Mohammedanen werd niet opgegeven. Belangstellenden kunnen daaromtrent de vorige jaargangen der »Mededeelingen" raadplegen.
—	242	—	—	
—	378	—	—	
—	238	—	—	
—	369	—	—	
—	283	—	—	
—	290	—	—	
—	134	—	—	
—	44	—	—	
—	149	—	—	
—	1313	—	—	
—	346	—	—	
—	1866	—	—	
—	3253	—	—	
—	448	—	—	
—	445	—	—	
—	240	—	—	
—	1623	—	—	
—	263	—	—	
—	308	—	—	
—	180	—	—	
—	1184	—	—	
—	688	—	—	
—	749	—	—	
—	471	—	—	
—	600	—	—	
—	2185	—	—	
—	345	—	—	
—	218	—	—	
—	404	—	—	
—	2181	—	—	
—	310	—	—	
—	250	—	—	
—	705	—	—	
—	721	—	—	
—	212	—	—	
—	462	—	—	
2069	181136	73	119	

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopten, aangenomen lidmaten en voltrokken huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1906.

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	J. Louwerier	—	185	185	89	51
»	Sarongsong	»	1	46	47	—	14
Kakaskassen	Kakaskassen	»	4	76	80	86	15
»	Wailan	»	—	6	6	2	—
Langowan	Langowan	M. Brouwer	2	271	273	130	59
»	Tumaratas	»	2	57	59	19	8
»	Manembo	»	—	17	17	11	5
»	Teep-Simbel	»	—	40	40	21	1
»	Noongan	»	—	21	21	12	4
»	Atep	»	—	38	38	18	4
»	Palamba	»	1	17	18	7	8
»	Temboan.......	»	—	6	6	—	2
Kakas Remboken..	Kakas	»	3	301	304	134	45
»	Passo	»	—	68	68	67	28
»	Panassen.......	»	—	22	22	16	6
»	Kalawiran......	»	—	59	59	12	9
»	Toulian........	»	—	51	51	12	3
»	Kaweng	»	—	49	49	24	4
»	Toulimembet ...	»	—	14	14	6	1
»	Kajoewatoe	»	—	23	23	4	2
»	Karor	»	—	20	20	8	—
»	Sombokej	»	—	—	—	—	—
»	Remboken	»	2	294	296	79	48
»	Kasoeratan	»	1	56	57	32	4
»	Parepej........	»	1	46	47	16	8
»	Tampoesoe	»	—	7	7	10	1
»	Toulimanej	»	—	4	4	3	1
Kawangkoan	Tompasso	»	2	185	187	16	27
»	Tollok	»	—	47	47	9	15
»	Kanonang	»	—	46	46	8	6
»	Tompasso II....	»	—	13	13	—	2
»	Pinebetengan ...	»	—	26	26	2	3
»	Tonsewer	»	—	17	17	8	5
Sonder	Sonder	Dr. S. Schoch	4	126	130	30	38
»	Kolongan-atas ...	»	1	44	45	9	10
»	Kiawa	»	—	60	60	1	10
»	Leilem	»	—	45	45	—	2
»	Tintjep	»	—	26	26	11	5
»	Timboeker	»	—	5	5	—	1

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulppredikor.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Sonder	Tangkoenei	Dr. S. Schoch	—	8	8	—	1
»	Moente	»	—	13	13	—	3
»	Soeloe'oen.......	»	—	16	16	—	5
»	Pinapalangkow ..	»	—	18	18	9	1
»	Kapoja	»	—	18	18	17	2
Kawangkoan	Kawangkoan	»	—	133	133	17	23
»	Kajoe-oewi	»	—	27	27	27	4
»	Tondegesan	»	—	38	38	21	21
»	Tombasian-atas ..	»	1	29	30	61	11
»	Ranolambot	»	—	9	9	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Pinaras	»	—	38	38	—	13
»	Ramboenan	»	—	20	20	—	8
»	Sawangan	»	—	7	7	—	—
»	Lahendong	»	—	36	36	33	10
»	Pangolombian ...	»	1	30	31	8	9
»	Tondangow	»	—	20	20	—	1
Tompasso	Kúmĕlĕmbúai ...	J. S. de Vries	—	39	39	—	8
»	Wúwúk-Malola ..	»	—	7	7	—	2
»	Karimbow	»	—	22	22	—	10
»	Tokin	»	—	16	16	—	4
»	Wanga	»	—	21	21	—	2
»	Motoling........	»	—	28	28	—	6
»	Raänan	»	4	15	19	—	9
»	Pitjúan	»	—	17	17	—	3
»	Lompad	»	—	14	14	—	1
»	Mopolo	»	—	20	20	—	1
»	Pontak	»	—	21	21	—	1
»	Poopo	»	—	21	21	—	6
»	Ongkaw	»	1	13	14	—	2
»	Poigar..........	»	6	15	21	—	—
Rumoong	Wakan	»	—	13	13	—	1
»	Elúsan	»	1	18	19	—	3
»	Pondos	»	—	10	10	—	1
»	Tĕwassen........	»	2	21	23	—	3
»	Túmútoa	»	—	4	4	—	3
»	Tawaang	»	—	10	10	—	1
»	Tĕnga-Radei	»	1	—	1	—	5
»	Tĕnga-Sonder ...	»	1	10	11	—	3
»	Pakú-wĕrú	»	—	12	12	—	7
»	Pakú-úre Boj.-atas	»	—	23	23	—	8
Tombariri	Taratara	J. G. de Haan	1	34	35	—	14
»	Woloan	»	1	49	50	—	12
»	Ranotongkor	»	1	18	19	—	4
»	Lolah	»	—	34	34	12	14

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
Tombariri	Lemoh	J. G. de Haan	—	16	16	9	6
»	Tanawangko	»	—	39	39	—	14
Kakaskassen	Koha...........	»	—	32	32	—	2
»	Tatelei	»	1	16	17	—	—
»	Agotei..........	»	—	1	1	—	—
Bantik	Malalajang	»	—	17	17	—	—
»	Kalasei	»	—	4	4	—	—
Kakaskassen	Kinilow	»	2	12	14	—	3
»	Tinoor	»	—	20	20	—	2
»	Kajawoe	»	—	18	18	6	—
Tombariri	Sendoek	»	—	34	34	15	10
»	Mokoepa	»	—	9	9	—	1
»	Popo	»	1	9	10	—	—
»	Teling.........	»	—	1	1	—	—
»	Kúmú ArakanRap.	»	—	5	5	—	—
»	Sondaken	»	2	4	6	—	—
Toulian en *Toulimambot*.	Tondano	H. L. Langevoort	—	346	346	—	85
Toulimambot.....	Wulauan	»	—	29	29	—	4
»	Rerer	»	—	20	20	—	3
»	Makalisung	»	—	19	19	—	5
»	Kinaleosan	»	4	6	10	—	—
»	Kombij	»	—	35	35	—	3
»	Sawangan	»	—	17	17	—	1
»	Kolongan	»	—	26	26	—	2
»	Ranowangko	»	—	21	21	—	3
»	Lalumpei	»	—	20	20	—	2
»	Tulap	»	—	32	32	—	2
Toulian.........	Eris	»	—	36	36	—	12
Toulimambot.....	Watumea	»	—	26	26	—	9
Toulian.........	Telap	»	—	35	35	—	9
Toulimambot.....	Toulidn-ketjil ...	»	—	50	50	—	5
»	Ranomerut	»	—	18	18	—	1
»	Papakelan......	»	—	34	34	—	3
Toulian.........	Kapataran......	»	—	43	43	—	6
»	Kajuroja	»	—	27	27	—	1
»	Watulanei......	»	—	20	20	—	3
»	Tandengan	»	—	49	49	—	12
»	Maumby	»	—	11	11	—	—
»	Seretan	»	—	25	25	—	8
»	Koija..........	»	—	69	69	—	17
»	Paloloan	»	—	32	32	—	9
» en *Tom.-Sarongsong*	Tataaran	»	—	115	115	—	23

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
Toulian	Marawas	H. L. Langevoort	—	4	4	—	2
»	Kulo	»	—	3	3	—	1
Tom.-Sarongsong ..	Rurukan	»	—	31	31	—	3
»	Kúmĕlĕmbúai ...	»	—	20	20	—	—
Tonsea	Tonsea-lama	»	—	35	35	—	7
Tombasian	Amoerang	E.W.G. Graafland	1	101	102	—	17
»	Bitoeng-Ranomea	»	1	19	20	59	8
»	Pondang	»	—	5	5	—	1
»	Pinalin	»	—	2	2	—	1
»	Lopana	»	—	6	6	—	3
»	Malenos	»	—	7	7	—	1
»	Ritej	»	—	12	12	—	—
»	Malikoe	»	—	9	9	—	1
»	Kanejan	»	—	10	10	—	15
»	Koreng	»	—	15	15	—	3
»	Toemaloentoeng .	»	—	11	11	—	1
Kawangkoan	Pinamorongan ..	»	—	14	14	—	4
»	Woewoek	»	—	35	35	10	5
»	Lapi	»	—	31	31	—	10
»	Romoon-Lansot ..	»	—	38	38	—	11
»	Talaitad	»	—	16	16	—	7
Sonder	Toempaan	»	—	30	30	—	2
»	Matani	»	—	9	9	—	2
»	Popontolen	»	—	4	4	—	3
»	Lelema	»	—	3	3	—	1
»	Soeloe	»	—	7	7	—	—
»	Paslaten	»	—	20	20	—	6
»	Badjoh	»	—	1	1	—	—
»	Poparen	»	—	3	3	—	3
»	Toelap.........	»	4	6	10	—	1
Romoon	Romoon-bawah ..	»	6	47	53	—	3
»	Kawangkoan-baw.	»	—	30	30	—	6
Maumby	Maumby	J. ten Hove	—	13	13	—	6
»	Kolongan	»	—	9	9	—	3
»	Suwaän	»	—	8	8	—	2
»	Kawangkoan	»	—	4	4	—	2
»	Kuwil	»	—	5	5	—	7
»	Kaleosan	»	—	5	5	—	3
Menado	Sawangan	»	—	7	7	—	5
»	Kamanta	»	—	5	5	—	3
»	Tombuluan	»	—	14	14	—	2
Tom.-Sarongsong ..	Kembes	»	1	55	56	—	9
Kakaskassen	Koka	»	—	27	27	—	4
»	Kali	»	—	16	16	—	—

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Kakaskassen	Lotta	J. ten Hove	—	—	—	—	—
»	Warembungan...	»	6	4	10	—	4
Menado.........	Kairagi	»	—	5	5	—	—
»	Kaywatu	»	—	9	9	—	3
»	Paniki-atas	»	—	10	10	—	6
»	Paniki-warah ...	»	—	8	8	4	6
Bantik	Buha...........	»	—	13	13	—	—
»	Bengkal	»	—	7	7	—	—
Menado.........	Pandu..........	»	—	2	2	—	5
»	Talawaän Menado	»	—	3	3	1	—
Bantik	Talawaän Bantik.	»	—	15	15	3	2
Menado.........	Wori...........	»	—	4	4	—	5
»	Tiwoho	»	—	6	6	2	—
»	Tongkeyna	»	4	14	18	4	—
Bantik	Meras	»	—	—	—	—	—
»	Molas	»	—	6	6	—	—
»	Bailan..........	»	—	9	9	—	—
Menado.........	Roanoken	»	14	56	70	—	2
»	Siladin	»	5	7	12	—	—
»	Menado-tuwa ...	»	11	24	35	8	4
»	Mantehagen	»	1	14	15	—	—
Maumby	Serey	»	13	55	68	17	9
»	Gangga	»	1	17	18	14	6
»	Talisey	»	30	45	75	2	1
»	Bangka	»	15	46	61	10	—
Pass.–Rat.–Ponos.	Ratahan	I. E. de Vries	6	46	52	29	24
»	Rasi	»	—	8	8	33	2
»	Pangoe	»	—	27	27	14	1
»	Wioij	»	2	24	26	16	11
»	Benthenan	»	1	11	12	12	2
»	Minanga	»	—	10	10	12	2
»	Tatengessan	»	—	6	6	11	2
»	Wiaoe	»	7	5	12	9	—
»	Wongkai	»	—	7	7	13	3
»	Liwoetoeng	»	—	30	30	29	5
»	Watoelinei	»	1	2	3	7	2
»	Belang	»	—	—	—	—	—
Tonsawang	Moend. Melompar	»	10	43	53	40	14
»	Koejanga.......	»	1	12	13	—	5
»	Tombatoe	»	4	54	58	66	12
»	Kali	»	2	11	13	—	3
»	Silian	»	—	39	39	—	6
»	Loboe	»	2	29	31	—	13
»	Ranoketang.....	»	1	4	5	—	5

DISTRICT,	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Maoemby	Paslaten	G. A. W. Geissler	16	16	32	—	2
»	Werot	»	—	13	13	—	—
»	Batoe	»	—	7	7	—	7
»	Likoepang	»	6	5	11	6	9
»	Loempias	»	—	10	10	—	5
»	Kaweroean	»	—	6	6	—	4
»	Kokele	»	—	14	14	—	3
»	Serawet	»	—	3	3	7	—
»	Maën	»	2	1	3	2	—
»	Palais	»	—	6	6	—	—
Tonsea	Tateloe	»	—	35	35	22	11
»	Tetej	»	—	11	11	16	6
»	Matoengkas.....	»	—	89	89	—	7
»	Treman	»	3	140	143	79	37
»	Sampiri	»	6	6	12	—	1
»	Reemengkor	»	10	10	20	—	4
»	Tandjoeng Merah	»	12	12	24	11	1
»	Kassar.........	»	—	60	60	22	13
»	Tontalete	»	1	6	7	—	1
»	Lilang..........	»	18	13	31	18	6
»	Lansot	»	—	3	3	—	3
»	Kema	»	11	53	64	11	8
»	Sawangan	»	—	19	19	1	6
»	Lembean	»	—	25	25	16	5
»	Wales	»	—	15	15	—	4
»	Soekoer	»	—	32	32	5	7
»	Airmadidih	»	—	79	79	36	32
»	Watoedambo	»	—	15	15	11	4
»	Manembonembo .	»	1	12	13	—	8
»	Tenggari	»	—	14	14	8	1
»	Toemaloentoeng .	»	—	89	89	13	20
»	Patokaän.......	»	—	—	—	—	—
»	Rinondoran.....	»	—	—	—	2	—
»	Mepanget	»	1	10	11	4	6
»	Talawaän	»	—	31	31	8	7
»	Wasian	»	—	10	10	14	2
»	Marisa	»	—	11	11	—	6
		Totaal......	295	8192	8487	1984	1447

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN
in de Minahassa, op ultimo December 1906.

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
1	*Tom.-Sarongsong* .	Tomohon	L. Undap	94	94	188	174	J. Louwerier 4 scholen
2	»	Sarongsong ...	S. Rotti	129	106	235	198	
3	*Kakaskassen*	Kakaskassen ..	L. Wilar	145	94	239	213	
4	»	Wailan	D. Liuw	15	8	23	19	
5	*Langowan*	Tumaratas....	A. Kuhu.....	104	63	167	138	M. Brouwer. 28 scholen.
6	»	Manembo	R. Rondoh ...	42	32	74	63	
7	»	Noongan	E. Kereh	44	29	73	67	
8	»	Teep-Simbel ..	K. Tankulung.	41	24	65	58	
9	»	Palamba	A. Puah	25	23	48	38	
10	»	Temboan	K. Pandeirot .	14	12	26	21	
11	*Kakas. Remboken.*	Panassen	R. Sakul.....	19	22	41	38	
12	»	Kalawiran	S. Wowiling..	20	12	32	26	
13	»	Toulian	J. Mamahil ..	47	33	80	63	
14	»	Kaweng......	S. Rumondor .	47	45	92	67	
15	»	Toulimembet .	A. Sukul	23	22	45	36	
16	»	Kajuwatu	E. Sagaij	25	17	41	36	
17	»	Sombokeij	W. Tumiwang.	7	7	14	12	
18	»	Kasuratan	F. Palandi ...	40	24	64	57	
19	»	Parepej	J. Pangajou ..	56	39	95	62	
20	»	Tampusu.....	S. Kaawoan ..	19	15	34	16	
21	»	Tonlimanej ...	A. Lumentah .	14	6	20	15	
22	*Kawangkoan*	Tompasso	K. Masinambow	122	87	209	162	
23	»	Tollok	D. Musak....	45	29	74	53	
24	»	Kanonang	S. Mandej....	84	46	130	95	
25	»	Pinebentengan.	A. Salaki	51	49	100	81	
26	»	Tonsewer	J. Pangemanan	44	22	66	56	
27	»	Tompasso II..	A. Umboh ...	46	22	78	62	
28	*Sonder*	Kolongan-atas.	J. Lumoindong	82	74	156	127	Dr. S. Schoch. 16 scholen.
29	»	Kiawa	S. Rakian	105	83	188	166	
30	»	Leilem	J. Mangowal..	85	75	160	143	
31	»	Timboekar ...	P. Semet	19	8	27	25	
32	»	Tangkoenei ...	M. Walukow..	25	11	36	25	
33	»	Moente	S. Mawuntu ..	20	25	45	39	
34	»	Soeloe'oen	Ph. Regar....	54	39	93	89	
35	»	Pinapalangkow	J. Turangan ..	47	37	84	61	
36	»	Kapoja	A. Tangkilisan.	35	23	58	49	
37	*Kawangkoan*	Kajoe-oewi ...	M. Manginda'an	46	42	88	79	
38	»	Ranolambot ..	T. Porong....	17	13	30	27	
39	*Tom.-Sarongsong*.	Pinaras	M. Parengku'an	31	31	62	52	
40	»	Ramboenan ...	W. Gerung...	36	37	73	50	
41	»	Sawangan	G. Mangowal .	18	13	31	28	
42	»	Dangolombian.	W. Mengko'..	41	38	79	67	
43	»	Tondangow ...	Z. Pioh......	31	26	57	57	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
44	*Tompasso*	Kúmĕlĕmbúai .	Gouvern. school	—	—	—	—	J. S. de Vries. 24 scholen.
45	»	Wúwúk-Malola	J. Polla	64	43	107	97	
46	»	Karimbow....	J. Singal.....	60	42	102	92	
47	»	Tokin	M. Mĕrentek .	47	32	79	74	
48	»	Wanga	P. Motto	47	38	85	58	
49	»	Motoling.....	Gouvern. school	—	—	—	—	
50	»	Raanen	A. Rantúng ..	34	19	53	33	
51	»	Pitjúan	J. Tanor.....	52	28	80	63	
52	»	Lompad	W. Púrúkan ..	48	28	76	62	
53	»	Mopolo	N. Piring....	66	36	102	75	
54	»	Pontak	Gouvern. school	—	—	—	—	
55	»	Poopo	A. Londa	46	18	64	46	
56	»	Ongkow	F. Súmampow.	39	20	59	36	
57	»	Poigar	Gouvern. school	—	—	—	—	
58	*Rumoong*	Wakan	C. Gĕrúngan..	54	24	78	64	
59	»	Elúsan	M. Túmújú...	50	36	86	72	
60	»	Pondos	J. Rempowatú.	33	19	52	46	
61	»	Tĕwassen	J. J. Pangkei.	55	34	89	61	
62	»	Túmútoa	J. A. Pangkei.	37	19	56	37	
63	»	Tawaang						
64	»	Tĕnga-Radei ..	Gouvern. school	—	—	—	—	
65	»	Tĕnga-Sonder .	»	—	—	—	—	
66	»	Pakú-wĕrú ...	»	—	—	—	—	
67	»	Pakú úre B.atas	B. Wahani ...	48	27	75	64	
68	*Tombariri*	Woloan	A. Londong ..	96	63	159	110	J. G. de Haan. 17 scholen.
69	»	Ranotongkor ..	O. R. Wongkar	31	20	51	34	
70	»	Lemoh	P. Pailt	31	21	52	41	
71	*Kakaskassen*	Koha.........	M. Sembel ...	69	41	110	75	
72	»	Tatelei	M. Simpie ...	25	16	41	28	
73	»	Agotei.......	D. Surentu...	19	4	23	15	
74	*Bantik*	Malalajang ...	P. Lumentut .	35	34	69	56	
75	»	Kalasei	P. Mongan ...	16	8	24	8	
76	*Kakaskassen*	Kinilow	E. Nangka ...	39	37	76	50	
77	»	Tinoor	E. Mathindas .	44	23	67	43	
78	»	Kajawoe	J. P. Wohon .	36	30	66	45	
79	*Tombariri*	Sendoek	J. P. Lutham.	57	41	98	81	
80	»	Mokoepa	L. Puah.	18	15	33	18	
81	»	Popo	N. Tasik.....	16	12	28	19	
82	»	Teling.......	J. Sindua	16	10	26	20	
83	»	Kumu Arakan Raprap	Ph. Ratu	8	7	15	12	
84	»	Sondaken	S. Ontoh	8	7	15	9	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Kinderen. Meisjes.	Kinderen. Totaal.	Kinderen. Gezet opkomende.	Onder wiens leiding.
85	*Teulian* en *Toulimanbot*.	Tondano I ...	Ph. Tangkouw.	117	128	245	238	H. L. Langevoort. 19 scholen.
86	„	„ II...	H. Siwi	118	115	236	218	
87	*Toulimambot*....	Papakelon....	D. Lasut.....	45	30	85	60	
88	„	Watumea. ...	S. Lumanow..	27	38	65	54	
89	„	Ranowangko ..	J. L. Korimpis	26	27	53	50	
90	„	Tulap	G. Lengkong..	33	51	84	78	
91	„	Sawangan	G. da Costa ..	19	11	30	26	
92	„	Kolongan	R. Apouw....	39	23	62	57	
93	„	Kinaleosan ...	E. Watulingas.	16	16	32	28	
94	„	Wulauan	J. Samallo ...	28	18	46	40	
95	*Toulian*........	Koĳa........	P. Tulis	112	91	203	133	
96	„	Marawas	T. Togas.....	12	8	20	20	
97	„	Kulo	Ph. Siwi.....	15	5	20	15	
98	„	Paloloan	J. Tangkere ..	38	22	60	45	
99	„	Tandengan ...	A. E. Legoh..	70	59	129	97	
100	„	Maumky	W. Rantung..	36	18	54	40	
101	„	Seretan	M. Legoh....	21	35	56	45	
102	„	Kajuroja	G. Tendeau...	20	25	45	42	
103	*Tom.-Sarongsong*.	Kúmĕlĕmbúai .	F. Polii.	25	20	45	37	
104	*Tombasian*......	Amoerang c.a.	Gouvern. school	—	—	—	—	F. W. G. Graafland. 17 scholen.
105	„	Bit.-Ranomea .	J. Moendoeng.	33	27	60	44	
106	„	Pondang	S. Lepar.....	36	23	59	46	
107	„	Pinalin	P. Lintjewas..	9	11	20	17	
108	„	Lopana	J. Sondak....	15	14	29	26	
109	„	Malenos	D. Tuwo	43	29	72	66	
110	„	Ritej						
111	„	Malikoe	Gouvern. school	—	—	—	—	
112	„	Kanejan	J. Tambajong.	31	21	52	39	
113	„	Koreng	P. Kilapong ..	20	21	41	37	
114	„	Toemaloent. ..	W. Rumengan.	34	40	74	54	
115	*Kawangkoan*	Pinamorongan.	Gouvern. school	—	—	—	—	
116	„	Woewoek	„	—	—	—	—	
117	„	Lapi	„	—	—	—	—	
118	„	Romoon-Lansot	P. Rompas ...	93	56	149	125	
119	„	Talaitad	J. Polman ...	35	15	50	40	
120	*Sonder*	Toempaän	J. Lasut	44	17	61	51	
121	„	Metani	—	—	—	—	—	
122	„	Popontolen ...	J. Assa......	14	8	22	18	
123	„	Lelema	A. Karwur ...	17	4	21	13	
124	„	Soeloe	F. Marentek..	16	10	26	22	
125	„	Paslaten	O. Pratasis...	13	13	26	20	
126	„	Badjoh	C. Sumarab...	4	5	9	7	
127	„	Poparen	J. Manembo ..	15	9	24	15	
128	„	Toelap						
129	„	Romoon-bawah	Gouvern. school	—	—	—	—	
130	*Romoön*........	Kawangk-.baw.	—	—	—	—	—	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet op-komende.	Onder wiens leiding.
131	*Menado*	Kamanta	H. Turangan ..	19	10	29	20	J. ten Hove. 16 scholen.
132	„	Toumbuluan ..	L. Montolalu ..	2	13	15	13	
133	*Kakaskassen*	Koka	H. Wowor	23	9	32	20	
134	„	Kali	E. Paat	20	5	25	15	
135	„	Warembungan .	J. Kalalo	24	18	42	25	
136	*Menaäo*	Kaywatu	Th. Tarandung	9	10	19	12	
137	„	Panikiatas	A. Mantiri ...	9	11	20	12	
138	*Bantik*	Benkol	W. Mongan ...	29	11	40	25	
139	*Menado*	Pandu	J. Senduk	16	4	20	18	
140	*Bantik*	Talawaän-Bant.	F. Kalitow ...	16	1	17	15	
141	*Menado*	Wori	C. Rumambi ..	12	4	16	7	
142	„	Tongkeyna ...	O. Mariele ...	19	6	25	18	
143	*Bantik*	Meras	J. Kalitow ...	9	4	13	10	
144	„	Molas	N. Maramis ..	14	2	16	12	
145	„	Bailan	A. Kunondo ..	12	4	16	10	
146	*Maumby*	Serey	C. Tatrulendeng	32	19	51	35	
147	*Pass.-Rat.-Ponos.*	Wiaoe	P. Kountur ...	18	15	33	24	J. E. de Vries. 12 scholen.
148	„	Benihenan	J. Lumentut ..	23	17	40	34	
149	„	Tatengesan ...	J. Kandou ...	24	8	32	25	
150	„	Minanga	M. Supit	28	29	57	46	
151	„	Watoelinei ...	E. Ngongoloï .	29	7	36	27	
152	„	Belang	G. Rogahang ..	46	14	60	38	
153	„	Rasi	A. Laetemia ..	20	15	35	30	
154	*Tonsawang*	Koejanga	N. Watania ...	22	9	31	26	
155	„	Kali	G. Mokat	29	18	47	41	
156	„	Loboe	Th. Koliuug ..	68	40	108	72	
157	„	Silian	E. Lengkei ...	60	30	90	77	
158	„	Ranoketang ...	J. Tumeroch ..	17	13	30	18	
159	*Tonsea*	Soekoer	E. Sigarlaki ..	—	—	56	51	G. Geissler. 15 scholen.
160	„	Lembean	Th. Sumamppw	—	—	62	50	
161	„	Tontalette	J. Clotulang ..	—	—	18	15	
162	„	Lansot	H. Wagun	—	—	30	20	
163	„	Waleo	J.H.Sumampow	—	—	47	32	
164	„	Manembonemb.	A, Kandioh ...	—	—	34	30	
165	„	Watoedambo ..	J. Tampi	—	—	32	28	
166	„	Tandjoengmer.	A. Angkow ...	—	—	29	20	
167	„	Tenggari	C. Kalempow .	—	—	75	65	
168	„	Roemengkor ..	J. Kumaunang.	—	—	36	28	
169	„	Sampiri	S. Tuerah	—	—	46	40	
170	„	Marisa	Ch. E. Gonij ..	—	—	47	4[illegible]	
171	„	Wasian	J. Clotulang ..	—	—	46	41	
172	*Maoembi*	Kaweroeau ...	S. Rumimpunu	—	—	48	42	
			Totaal	5316	5238	10554	7893	

Jaarverslag van de Kweekschool voor Inlandsche Onderwijzers en Voorgangers te Koeranga (Tomohon) over het jaar 1906.

Door J. H. HIEBINK ROOKER.

Het jaar 1906 bracht ons groote droefheid, want de dood eischte wederom een offer, dat wij hem wel zoo duur mogelijk lieten betalen, maar dat wij, niettegenstaande dat, met bloedend hart af moesten staan. Deze droefheid, die ons aan het begin van het jaar trof, drukte haar zwarte schaduw op het geheele jaar, vooral omdat allerlei ziekten meer dan anders voorkwamen en ons voortdurend in angstige spanning hielden.

Den 14en Januari kwamen alle kweekelingen schijnbaar gezond tot ons terug. Den 18en kwam evenwel reeds een hunner tot mij om chinine-pillen, aangezien hij zich al eenige dagen koortsig gevoelde. Ik lag onmiddellijk den thermometer aan, doch deze wees slechts 38° wat vooral voor een Minahasser geen hooge koorts is, daar bij hen de koorts wel eens stijgt tot 42° en hooger. Ongerust maakte ik mij dus volstrekt nog niet, vooral omdat de persoon in quaestie, Eber Wuntu een moerid van Br. Brouwer, dikwijls aanvallen van malaria te verduren had en reeds verscheidene malen onder behandeling was van den Dokter van Menado, wien ik, wanneer hij te Tomohon kwam, geregeld om raad vroeg of schriftelijk consulteerde. Meenende, dat Eber ook nu wederom een aanval van malaria moest doorstaan, begon ik met de gewone, mij door den Dokter bij herhaling voorgeschreven middelen, aan te wenden.

Toen de koorts nochtans na een dag of 6 absoluut niet lager kwam dan 38,5° en wel eens steeg tot 39,5° meende ik niet op den ingeslagen weg voort te mogen gaan. Sedert maanden heerschten in de Minahassa Thypheusche koortsen. Wij hadden de ziekte zelfs in huis gehad in de laatste maanden van 1905 en waren dus volkomen op de hoogte van de behandeling daarvan. Hoewel er nog geen duidelijke teekenen dier ziekte te constateeren waren, zoo was 't haast zeker, dat hij deze ziekte onder de leden had, aangezien die ziekte hevig woedde in de nĕgĕri, waar hij tijdens de kerstvacantie was. De ziekenkamer werd geverfd en kon dus niet gebruikt worden. Om Eber naar alle eischen te kunnen behandelen moest hij onder streng toezicht staan en zoo werd dus één onzer logeerkamers voor hem in orde gebracht en kwam hij onder direct toezicht van mijne vrouw, die hem met trouwe en liefdevolle toewijding verpleegde en als het ware met den koning der verschrikking vocht om Eber aan zijn macht te onttrekken. Herhaaldelijk werd het advies van Dr. Alers te Menado schriftelijk ingewonnen, maar toen de ziekte een ernstiger keer nam, riepen wij den Dokter hierheen. Deze keurde alles, wat in het belang van den patiënt gedaan was, volkomen goed en wist ons, ook toen nog, moed in te spreken, waar wij dien reeds zoo goed als verloren hadden. Wel was, volgens den Dokter, de toestand hoogst kritiek, maar volstrekt niet hopeloos. Toch moesten wij dit jonge, hoopvolle leven eindelijk aan den dood afstaan! De patiënt zelf verdroeg zijn lijden met geduld en had het volste vertouwen in onze behandeling, zoodat hij liever hier bleef, toen zijn familie hem nog naar huis wilde vervoeren, Aandoenlijk was zijn overgegevenheid en kalmte. Hij liet een groote leegte achter en zijn gemis wordt nog steeds gevoeld. Het was een leerling

uit de hoogste klasse, die vier maanden later de Kweekschool met eere verlaten zou hebben en van wien wij de beste verwachtingen hadden voor de toekomst. Behalve door mijne vrouw werd hij ook met, voor een Minahasser zeldzame, trouw en toewijding opgepast door één zijner medeleerlingen. Ook was zijn zuster, een anak-piara van Mevrouw Langevoort, de laatste weken aanhoudend bij hem. Dat ook zij haar gansche hart in de oppassing van haar broer lag, is te natuurlijk om hier nogmaals afzonderlijk vermeld te worden. Wij waren Mevrouw Langevoort zeer dankbaar, dat zij genoemde zuster onbepaald verlof gaf om hier te blijven, hoewel het haar juist in die dagen niet gemakkelijk was om juist de hulp van dat meisje te moeten missen.

In de laatste dagen van October kreeg één der andere kweekelingen, Aser Legoh moerid van Br. Langevoort, ook een zwaren aanval van koorts. Deze begon den 21 October en steeg terstond tot 41°. De laagste temperatuur was 38,7°. Lager kwam de koorts in de eerste vijf dagen nimmer; wel steeg dagelijks de temperatuur tot 40° of 41°. Zware neusbloedingen verzwakten daarbij den patiënt zeer en wij meenden stellig voor eenzelfde ziektegeval te staan als in het begin des jaars. Thypheusche koortsen heerschten juist in dien tijd weer heel sterk, ook op de Meisjesschool alhier, zoodat wij in groote zorg zaten. Op zijn verzoek liet ik hem heel voorzichtig vervoeren naar het huis zijner ouders, ongeveer 12 palen hier vandaan. Weinig hoop hadden wij op zijn herstel, maar aangezien hij nog vervoerbaar was en zelf erg naar huis verlangde, achtte ik het mijn plicht, ook tegenover zijn ouders en andere bloedverwanten om hem niet langer hier te houden. De mensch wikt, God beschikt. Dat bleek ook weder hier. Na een week kregen wij reeds betere berichten en in November

stond het jongemensch weer zoo gezond en flink voor mij, alsof hij nooit ziek geweest was. Hoe dankten wij God voor het herstel van dien zieke!

Een paar dagen nadat Aser Legoh naar huis vervoerd was, werd wederom iemand ziek en wel Philip Kaligis, een moerid van Br. Alb. C. Kruijt. De temperatuur, die begon met 41° kregen wij gelukkig naar beneden, zoodat deze zelfs een enkele maal 36,2° was. Wij konden de koortsaanvallen echter niet overwinnen en daarom verzocht ik Br. Schoch, die toen toevallig hier was en mij zijn hulp aanbood, om door tusschenkomst van een zijner helpers, de familie van den patiënt zoo spoedig mogelijk kennis van zijn ziekte te geven. Dinsdagmorgen vertrok Br. Schoch van hier en Woensdagmiddag om één uur was hier reeds een kar om den zieke te halen. Dit was nu wel mijne bedoeling niet geweest maar aangezien de oudere broeder van Philip Kaligis zelf meekwam en ook Philip zelf naar huis verlangde, liet ik hem gaan. De koortsen bleven nog weken lang aanhouden. Eerst den 15 December keerde hij met zijn broeder terug. Hij zag er toen nog zeer zwak uit, gevoelde zich zelfs nog niet sterk genoeg om de lessen te kunnen volgen, maar was alleen teruggekomen om zich aan ons te vertoonen en om verlenging van verlof te krijgen. Den 14 Januari kwam hij pas voor goed op Koeranga terug.

Behalve deze drie ernstige ziektegevallen, kwamen vrij vaak dyssenterie en gewone koortsen, maar slechts sporadisch beri-beri voor. Een week lang lagen 12 kweekelingen tegelijk ziek, doch deze herstelden gelukkig spoedig. Wel was 't jaar 1906 dus een jaar van veel beproeving, maar toch mochten wij het sluiten met lof en dank aan God, die ons onder alles steunde en sterkte en uitredding gaf waar wij die niet meer verwachtten.

Ook het eindexamen gaf wederom reden tot roemen en danken. In April zond ik, zooals ik dit gewoon ben, het volgende schrijven aan de „Commissie van Toezicht", die tevens „Examen-Commissie" is: „Door dezen heb ik de eer U beleefdelijk mede te deelen, dat het eind-examen, voor zoover dit het mondelinge gedeelte betreft, in overleg met den Adjunct-Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs, door mij bepaald is op 12, 13 en 14 Juni e.k. Het schriftelijk werk zal een aanvang nemen op 21 Mei en ten allen tijde ter inzage gereed liggen. Bij dezen kom ik U beleefd uitnoodigen het mondelinge examen bij te wonen. In vouwe bied ik U hierbij aan een lijst met vermelding van het schriftelijk werk, dat opgegeven zal worden. Voor zoover mogelijk wensch ik, dat de onderwerpen voor het schriftelijk werk door de Heeren Commissieleden ingevuld worden. Worden er verschillende onderwerpen opgegeven, dan kunnen de kweekelingen zelf daaruit een keus doen. Uw zeer gewaardeerd advies over een en ander zal mij zeer aangenaam zijn, wanneer ik het te gelijk met dit schrijven terug ontvang".

Het schriftelijk werk begon 21 Mei, omdat daartegen bij de Heeren geene bezwaren bestonden.

Het werk omvatte:

a. Het maken van een opstel over een godsdienstig onderwerp:

De onderwerpen, waaruit een keus gedaan kon worden waren:

Wat weten wij van de engelen?

Bestaat er onderscheid in onze overtredingen tegenover God?

Wat is het verlossingswerk en hoe kan de zegen hiervan ons ten goede komen?

Hoe is de bijbel ontstaan?

De tweede reis van den apostel Paulus.

Wie is Jezus Christus volgens zijn eigen getuigenis?

Het tweede en het vijfde onderwerp werden ieder door drie kweekelingen gekozen, het vierde door twee en eerste slechts door één. Het derde en het zesde onderwerp werden dus niet gekozen.

Hiervoor werden de volgende cijfers gegeven: 8⅔, 7⅔, 7⅔, 8, 7⅔, 7⅔, 8⅓, 6⅔ en 6⅔.

b. Het maken van een opstel over een onderwerp uit de Kerkgeschiedenis.

Opgegeven werden de volgende onderwerpen:

Constantijn de Groote.

Ambrosius van Milaan.

Mohammed.

De Kruistochten.

Ulrich Zwingli.

De Mennonieten.

Over Constantijn werd slechts één opstel gemaakt, over Ambrosius vier, over de Kruistochten één en over de Mennonieten drie. Mohammed en Zwingli bleven buiten bespreking.

De cijfers hiervoor waren: 9, 8⅔, 8⅓, 9, 9, 8⅓, 8, 6 en 5⅔.

c. Het maken van een opstel over een aardrijkskundig onderwerp:

De candidaten konden een keus doen uit de volgende onderwerpen:

De Vesuvius.

De loop van den Rijn.

De West-Indische eilanden.

Midden-Celebes.

Voor-Indië.

De geschiedenis der Portugeezen in Indië.

Het eerste, vierde en zesde onderwerp werden niet gekozen. Van elk der overige onderwerpen werden drie opstellen gemaakt.

De cijfers daarvoor waren: 9½, 8½, 8½, 9, 8½, 8½, 8½, 7 en 8.

d. Het maken van een opstel over een paedagogisch onderwerp.

Opgegeven werden de volgende onderwerpen:

Wie moet in de school het gebed uitspreken, de onderwijzer of één der leerlingen?

Waarom moet een onderwijzer kunnen teekenen?

Hoe kan men de kinderen met vrucht leeren lezen?

Hoe moet de Aardrijkskunde onderwezen worden en waar is de grens daarvan voor onze scholen?

Waarom moet het rekenen uit het hoofd meer behartigd worden dan het rekenen op de lei?

Hoe moet de onderwijzer 't aanleggen om de kinderen tot trouw schoolbezoek op te wekken?

De cijfers hiervoor waren: $9\frac{1}{3}$, $5\frac{2}{3}$, 8, $9\frac{1}{3}$, 8, 9, 7, $5\frac{1}{3}$ en $5\frac{2}{3}$.

Het tweede onderwerp werd slechts door één candidaat gekozen, het derde door twee, het vierde door twee, het vijfde door één en het zesde door drie.

e. Het maken eener ontleding.

De kweekelingen konden kiezen uit:

Tahlil 130 : 1 (Psalm 42 : 1).

Tahlil 131 : 5 (Psalm 51 : 9. doch zeer vrij vertaald).

2 Timothius 4 : 4-8.

1 Corinthe 15 : 33.

De eerste ontleding werd door vier candidaten gemaakt; de tweede door vijf en de vierde door negen. Elk der kweekelingen maakte er 2.

De cijfers hiervoor waren: $9\frac{3}{4}$, $8\frac{3}{4}$, $9\frac{5}{8}$, $8\frac{3}{4}$, $8\frac{3}{4}$, $5\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$ en $7\frac{3}{4}$.

f. Het maken van rekenkundige voorstellen.

Opgegeven werden de voldende voorstellen:

1. $$\frac{0{,}08\dot{3} - \left(\frac{1}{3\frac{1}{3}} : \frac{1\frac{1}{2}}{1\frac{8}{7}} \right) \times \frac{2}{10\frac{2}{7}} + 0{,}7\dot{2}}{\frac{5\frac{1}{7}}{0{,}5 \; : \; 0{,}04\dot{9}} \times \frac{0{,}\dot{3}}{2\frac{2}{5}} \times \frac{1{,}2}{2\frac{4}{5}}} \times 0{,}8\dot{3} =$$

2. Wanneer men zeker getal met 475 vermeerdert en vermindert, bedraagt de som $7\frac{1}{3}$ maal zooveel als het verschil. Welk is dat getal?

3. A leent aan B twee kapitalen, het eene voor 9, het andere voor $7\frac{1}{2}$ maand tegen 5°/₀ 's jaars. Als de rente van het laatste kapitaal $4\frac{1}{6}$ maal zoo groot is als die van het eerste, hoe groot is dan elk kapitaal, als hun verschil *f* 9600 bedraagt?

4. Jan is nu 20 en zijn grootvader 80 jaar. Hoe lang is het geleden, dat de grootvader 13 maal zoo oud was als Jan?

5. A en B reizen elkander tegemoet. Vertrekt A 2 uur vroeger dan B, dan ontmoeten ze elkaar $4\frac{4}{5}$ uur na B's vertrek. Gaat B 5 uur eerder op reis dan A, dan ontmoeten ze elkander 4 uur na A's vertrek. Als A per uur $1\frac{2}{3}$ K.M. meer af legt dan B, hoe lang is dan de weg?

6. Van een getal van 3 cijfers is de som der cijfers 18. Neemt men de beide voorste cijfers in omgekeerde volgorde, dan wordt het getal 360 grooter. Verwisselt men alleen de laatste cijfers, dan wordt het 18 kleiner. Welk getal wordt hier bedoeld?

Van de 9 kweekelingen hadden drie alle sommen af, vier losten er vijf op en de twee overigen ieder slechts vier.

De cijfers hiervoor waren: $7\frac{2}{3}$, $6\frac{5}{6}$, $7\frac{1}{3}$, $5\frac{5}{6}$, $6\frac{1}{3}$, $4\frac{1}{3}$, $4\frac{2}{3}$, $3\frac{2}{3}$ en $4\frac{5}{6}$.

g. Het uitwerken van voorstellen uit de Vormleer.

Opgegeven werden de volgende voorstellen.

1. Van een regelmatig vierzijdig prisma is de diagonaal van het grondvlak 19 d.M. Bereken den inhoud, als de hoogte 3,2 M. is.

2. Hoeveel looden kogeltjes van 0,8 c.M. middellijn, kan men gieten van een kogel van 6,4 c.M. middellijn?

3. Van eene regelmatige, vierzijdige piramide is het zij-oppervlak 15 M^2. De oppervlakte van het grondvlak is 9 M^2. Bereken de hoogte en den inhoud.

4. Een cilinder is 24 d.M. hoog. De beschrijvende rechthoek heeft een oppervlakte van 100,8 d.$M.^2$. Bereken de geheele oppervlakte en den inhoud.

5. Hoeveel graden telt de hoek van den sectorvormig ontwikkelden kegelmantel, als de schuine zijde 48 c.M. en de straal van 't cirkelvormige grondvlak des kegels 12 c.M. is?

6. Midden op een kubus, van 8 c.M. elke zijde, staat een cirkelvormige cilinder met een middellijn van 5,6 c. M. en 6 c.M. hoog. Op dien cilinder staat een kegel met een even groot grondvlak en 2,1 c.M. hoog. Bereken den inhoud en de oppervlakte van het aldus samengestelde lichaam.

Zes van de negen kweekelingen hadden alle voorstellen uitgewerkt, twee maakten er vijf en één vier.

De cijfers hiervoor waren: 10, 8, 9⅚, 10, 7⅔, 6⅓, 7⅙, 3⅔ en 2,

Hiermede was het schriftelijk examen afgeloopen.

Het mondeling examen begon den 12en Juni, 's morgens om half negen en het onderzoek had plaats volgens onderstaanden rooster:

12 Juni	Van	8½	—	9	uur	Schrijven.
	»	9	—	10	»	Rekenen theorie.
	»	10	—	11	»	Maleisch.
	»	11	—	12	»	Bijbels. Geschiedenis O.T.
	»	12	—	12½	»	Theorie zang,
	»	4	—	5	»	Dogmatiek.
13 Juni	»	8½	—	9½	»	Kerkgeschiedenis.
	»	9½	—	10½	»	Rekenen uit het hoofd.
	»	10½	—	11½	»	Aardrijkskunde.
	»	11½	—	12½	»	Bijbels. Geschiedenis N.T.

14 Juni Van 8½ — 9½ uur Inleiding.
» 9½ — 10½ » Vormleer.
» 10½ — 11½ » Cosmographie.
» 11½ — 12½ » Exegese.

Tegenwoordig waren de Adjunct Inspecteur van het Inlandsch onderwijs en de Broeders Louwerier, Brouwer en Graafland.

De cijfers waren:

Voor het schrijven 7, 7, 8, 6½, 7, 6, 6½, 6½ en 6½.
» Theorie rekenen 8, 5, 7½, 7½, 6¼, 5½, 4, 3¾ en 5¼.
» Maleisch 8, 5¾, 5½, 8¼, 5¼, 6. 5, 4 en 5.
» Bijbelsche Geschiedenis O.T. 10 7, 8½, 10, 8¾, 8, 9, 3¾ en 7.

Voor Theorie zang 7, 5½, 7½, 7½, 7½. 5½. 6¼, 6 en 5.
» Dogmatiek 7¾, 5½, 7½, 7¾, 6¾, 6½, 6½, 4 en 5½.
» Kerkgeschiedenis 9, 5¾, 8, 7, 6. 7. 7, 2¾ en 4.
» Rekenen uit het hoofd 10, 3½, 10, 7½, 7½, 0, 3½, 3½ en 2½,.

Voor Aardrijkskunde 10, 9½. 8½, 8½, 7½, 8, 8½, 5 en 6½.
» Bijbelsche Geschiedenis N,T. 8. 7½, 9½, 9, 9, 8, 6½, 3 en 6½.

Voor Inleiding op de Bijbelboeken 9½, 7, 8. 9½, 7, 5, 7, 4, en 4.

Voor Vormleer 9½, 8½, 7, 8½, 6, 7½. 6½. 5 en 5.
» Cosmographie 8½, 5½, 8, 8. 6½, 6 6½, 4 en 4½.
» Exegese 8, 4½, 6½, 6½, 6, 5, 5½, 3 en 5.

Als naar gewoonte waren er kaarten geteekend van de Minahassa en van N.-O, Indië op groote schaal, in vier of zes bladen, op doek geplakt en van rollen voorzien. Deze kaarten hingen aan de wanden der schoollokalen en waren voor het meerendeel heel netjes in orde.

Op den 14en Juni 's middags om half vier werden de kweekelingen nogmaals vereenigd in het schoolgebouw

om hun den uitslag van het examen mede te deelen. Acht der candidaten slaagden; de negende moest worden afgewezen. Hij had dit geheel aan zichzelf te wijten, want hij had uitstekende vermogens en zou zelfs een hoog nummer hebben kunnen halen, wanneer hij zich met hart en ziel voorbereid had.

De namen der geslaagden volgen hieronder naar hun rangcijfer.

No. 1. Josis Ulrich Mangowal van Sonder, die geplaatst werd te Leilem in den werkkring van Br. S. Schoch.

No. 2. Johan Albert Pangkei van Romoön-bawah, die geplaatst werd te Toemetowa in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

No. 3. Pieter Lumentut van Atep, die geplaatst werd te Malalajang in den werkkring van Br. J. G. de Haan.

No. 4. Fortunatus Sumampow van Karimbow, die geplaatst werd te Ongkow in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

No. 5. Lodewijk Mathindas van Kinilow, die geplaatst werd te Tinoör in den werkkring van Br. J. G. de Haan.

No. 6. Benjamin Wahani van Tomohon, die gepiaatst werd te Pakoe-Oere in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

No. 7. Paulus Kountour van Pangoe, die geplaatst werd te Wiau, in den werkkring van Br. J. E. de Vries.

No. 8. Cornelis Gerungan van Tanahwangko, die geplaatst werd te Wahan in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

Het toelatingsexamen voor den nieuwen cursus had plaats op den 29 Juni 1906. Er zouden tien nieuwe leerlingen worden toegelaten, waarvoor zich 13 sollicitanten aanmeldden. Dit aantal zou zeer groot zijn, wanneer het examen voor ieder toegankelijk was. De

verschillende heeren, die recht hadden op de opengevallen plaatsen, zonden ditmaal voor het meerendeel slechts zooveel candidaten als zij mochten plaatsen. Alleen de Heeren Brouwer, Limburg en J E. de Vries zonden elk één candidaat meer, waardoor het aantal collicitanten tot 13 klom.

Gewoonlijk neem ik dit examen alleen met mijne hulponderwijzers af en zijn er geen andere heeren tegenwoordig. Ditmaal werd het examen als belangstellende bijgewoond door Br. Ph. H. C. Hofman, van Posso, die mij zelfs met lust en ijver terzijde stond en mij daardoor een grooten dienst bewees.

Het examen begon 's morgens om 8 uur. Van acht tot half elf uur werd er gerekend. Daartoe werden de volgende sommen opgegeven:

1. $$\frac{313524 + 235 \times 68092 - 8754375 : 125}{(7249299 - (83964 + 5798)) : 539} =$$

2. Iemand was *f* $20\frac{1}{10}$ schuldig. Hij betaalde hierop *f* $7\frac{3}{5}$ en vervolgens tot afbetaling elke week een rijksdaalder. In hoeveel weken was de schuld afgelost?

3. Een koopman mengde 70 liter wijn van *f* $1\frac{1}{5}$ den L. en 50 L. van *f* $\frac{9}{10}$ den L. dooreen. Hoe hoog kwam de L. gemengde wijn.

4. Jozef zei: „Als ik het $\frac{2}{3}$ deel mijner knikkers aan mijn broeder Adam geef, houd ik er nog 18 over." Hoeveel knikkers had Jozef?

5. Een koe en een kalf kosten samen *f* 180,—. Als de koe $3\frac{1}{2}$ maal zoo duur is als het kalf, hoe duur is dan ieder?

6. Eene vrouw kocht van een winkelier 3 K.G. thee à *f* $2\frac{3}{4}$; 12 K.G. rijst van een kwartje de K.G.; 8 K.G. suiker à *f* $\frac{3}{4}$ en 16 K.G. koffieboonen à *f* $1\frac{3}{10}$ Zij gaf 16 rijksdaalders. Hoeveel gulden moest ze terug ontvangen?

Onder de hand werden de adspiranten één voor één bij den tweeden Inlandschen hulponderwijzer geroepen om te lezen. De eerste Inlandsche hulponderwijzer was toen juist vrij ernstig ongesteld, maar werd op uitstekende wijze door zijn jongeren collega vervangen. Hoofddoel was om te hooren hoe de jongelui lazen en of zij het gelezene konden weergeven. Ieder kreeg ongeveer tien minuten, wat voor het beoogde doel ruim voldoende was.

Bijna al de candidaten hadden ditmaal hun sommen af en ik mocht ditmaal nog al tevreden wezen over het geleverde werk. Van de twee leerlingen, die niet klaar waren, maakte de een slechts vier en de andere vijf sommen af. Dit werk was heel wat beter dan in vroegere jaren, ofschoon ook toen de opgegeven sommen heel gemakkelijk waren. Blijkbaar waren de candidaten echter beter onderlegd dan vroeger.

Na het rekenen moest er een opstel gemaakt worden. Daartoe werden de volgende onderwerpen opgegeven: Abraham. Jakob. Mozes, David, De geboorte van den Heer en De bekeering van Paulus. — Van het derde onderwerp werden drie opstellen gemaakt, van het vijfde vijf en van het zesde insgelijks vijf. Deze opstellen waren vrij nauwkeurig en verschilden veel van de opstellen, die ik een jaar geleden kreeg. Moest ik toen getuigen, dat Bijbelsche Geschiedenis tegenwoordig voor de meeste jongelui een struikelblok was, nu kon ik dit niet meer zeggen, want duidelijk bleek het mij, dat zij lang geen vreemdelingen waren in die Geschiedenis.

Om half twaalf werd er een schoonschrift gemaakt. Op de houding, zoowel als op het schrift viel hierbij veel aan te merken. Dit was echter geen overwegend bezwaar, aangezien de leerlingen hier altijd weer van meet af aan moeten beginnen te schrijven. Na afloop

van het schrijven moest er nog een dictee opgegeven worden om meer speciaal op de spelling der woorden te letten en tevens te zien of de candidaten goed wisten te luisteren. Dit viel bij enkelen niet mee.

Om half twee 's middags werd het onderzoek voortgezet en wel tot half drie om te zien hoeveel zij wisten van de Aardrijkskunde der Minahassa. Natuurlijk werd alleen een oppervlakkige kennis noodzakelijk geoordeeld, want met de Aardrijkskunde van de Minahassa wordt altijd opnieuw begonnen in het eerste studiejaar.

Vervolgens kwam de Bijbelsche Geschiedenis, eerst van het Oude en toen van het nieuwe Testament aan de beurt. Elk der leerlingen kreeg ± 10 vragen over het Oude en 10 vragen over de geschiedenis van het Nieuwe Testament te beantwoorden. Bij velen ging dit zeer goed, evenals het rekenen uit het hoofd, dat hierop volgde.

De cijfers, die voor de verschillende vakken gegeven werden volgen hieronder:

Voor het rekenen 10, $8\frac{5}{6}$, 9, $9\frac{12}{14}$, 10, $6\frac{2}{3}$, $7\frac{1}{2}$, $9\frac{1}{6}$, 7, 0, 9, 10, $9\frac{5}{24}$.

Voor het lezen 6, 5, 6, $5\frac{1}{2}$, 7, 3, 6, 6, 4, 4, 5, $6\frac{1}{2}$, 4.

Voor hun opstel $7\frac{1}{2}$. 7, $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, 7, $7\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$, 7, 8, 7.

Voor hun dictée 6, 5, 5, 6, 7, 3, 5, 6, 5. $3\frac{1}{2}$, 5, 6, 6.

Voor hun schrijven 6, 3, 6, 4, 5, 4, 4, 6, 3, 4, 6, 6, 5.

Voor de Aardrijkskunde 10, 8, 5, 10, 10, 8, 8, 10, 8, 8, 6, 10, 8.

Voor Bijbelsche Geschiedenis O. T. 9, 5, 4, 6, 8, 7, 3, 8, 7, 6, 4, 7, 4.

Voor Bijbelsche Geschiedenis N. T. 10, 10, 10, 10, 8, 4, 4, 8, 7, 8, 6, 10, $7\frac{1}{2}$.

Voor rekenen uit het hoofd 9, 8, 4, 10, 9, 6, 10, 8. 7, 0, 6, 10, 9.

De namen der geslaagden volgen hier volgens hun rangcijfer:

1. Philip Hendrikus Girot van Tompasso, moerid van Br. M. Brouwer te Langowan.

2. Frans Luther Adolf Regar van Kolonganbawah, moerid van Br. S. Schoch te Kolongan-atas.

3. Albert Langitan van Tomohon, moerid van Br. J. Louwerier te Tomohon.

4. Johannes Albert Rindo-rindo van Koemĕlĕmboeaai, moerid van Br. J. S. de Vries te Koemĕlĕmboeaai.

5. Eli Ogi van Pangolombian, moerid van den Heer A. Limburg te Tomohon.

6. Turangan Benjamin Wehantouw van Woloan, moerid van Br. J. G. de Haan te Tara-tara.

7. Timothius Werwer Tarore van Tomohon, moerid van Br. Alb. C. Kruijt te Posso.

8. Habel Kountour van Pangoe, moerid van Br. I. E. de Vries te Ratahan.

9. Everhardus Rotinsulu van Kolongan, moerid van Br. Jan ten Hove te Maoembi.

10. Goni Jotam Joram Londong van Treman, moerid van Br. G. Geissler te Ajermadidi.

Al deze nieuwe leerlingen gingen voorloopig naar hunne respectievelijke heeren terug en keerden na de vacantie, dus den 4en Augustus, hier terug om voorgoed te blijven.

In den gewonen gang van zaken kwam weinig verandering. Slechts werden de roosters van werkzaamheden bij den aanvang van het nieuwe leerjaar onderling in verband gebracht, daar er gedurende vier leerjaren slechts drie klassen zijn. Bij de meeste kweekelingen laat de verstandelijke ontwikkeling weinig te wenschen over. De twee hoogste klassen gaven tweemaal in de week onder leiding van den eersten

hulponderwijzer Pangkei les aan de leerlingen van de Genootschapsschool, die daartoe hier komen. Die clubjes leerlingen zijn niet altijd uit dezelfde klasse, zoodat het te geven onderwijs niet voortdurend van denzelfden aard en daardoor te meer dienstig is, ter oefening van de kweekelingen. Dezen treden bij twee tegelijk als onderwijzers op, daar het werk in den beginne voor één te zwaar is en zij zoodoende spoediger weer een beurt krijgen, wat om de drie weken geschiedt. Daar zij echter deze oefeningen twee jaar houden, komen die toch vrij dikwijls voor. Het zou zeer gewenscht zijn, wanneer de kweekelingen na het eindexamen niet dadelijk aan het hoofd eener school kwamen te staan, maar eenigen tijd onder leiding van een beproefd hoofd werkten. Het Gouvernement heeft dit tot heden altijd gedaan met de onderwijzers die de kweekschool van Ambon doorloopen hadden, maar op de Genootschapsscholen is altijd gebrek aan opgeleid personeel, zoodat de kweekelingen, die de kweekschool verlieten, altijd dadelijk geplaatst moesten worden als hoofd. Komt de Conversie der scholen tot stand, dan zal dit gelukkig veranderen, aangezien op de vergadering met den Heer Van Boetselaer met algemeene stemmen besloten werd, dat in dat geval alle leerlingen, die de kweekschool verlaten, geplaatst zullen worden als hulponderwijzers en dat alleen voor de besten onder hen eenmaal de kans open kan komen om hoofd eener school te worden.

Over mijn twee hulponderwijzers heb ik geen reden van klagen. De jongste deed op voorstel van den Heer Boes 6 en 7 December zijn examen als hulponderwijzer bij het Gouvernement. Er moesten twee hulponderwijzers voor de R.K. Kweekschool te Woloan geëxamineerd worden en daarom achtte de Heer Boes het een mooie gelegenheid om ook hem te examineeren.

Noodig was het natuurlijk niet, maar het zou hem altijd een dubbel cachet van bevoegdheid geven vond de Heer Boes en dat zou hem bij eene mogelijke uitbreiding van de kweekschool geen kwaad doen. Mijn eenige bezwaar was, dat hij zich niet meer voorbereiden kon, want 5 December werd mij het voorstel pas gedaan. Goeroe Pandeilahi zelf achtte dit echter geen bezwaar en zoo had dus dit examen voortgang. Van de twee R.C. candidaten slaagde er slechts één, maar Goeroe Pandeilahi slaagde gelukkig en had zelfs volgens den Heer Boes een zeer goed examen gedaan.

De gewone schoolinspectie had 10 en 11 December plaats. De Heer Boes was zeer tevreden over den gang van zaken.

Over den ijver en het gedrag der kweekelingen kon ik heel tevreden zijn. Ik kan natuurlijk niet zeggen, dat die boven mijn lof verheven zijn, want leiding en opwekking bleef noodig, maar toch is er vooruitgang ten goede bij velen op te merken, en mag ik dit met groote dankbaarheid aan God, niet onvermeld laten.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Referaat op de Algemeene Vergadering der Utrechtsche Zendingsvereeniging, gehouden in 1907.

Door A. HUETING.

De aanvang der Christianisatie op Halmahera, daardoor toegelicht de huidige toestand van het Zendingswerk aldaar, en de eischen van dien arbeid voor de toekomst.

Ten einde een eenigermate juist oordeel te kunnen vellen over de christianisatie op Halmahera, is het beslist noodzakelijk, den algemeenen politieken toestand aldaar, vóór de christianisatie, te beschouwen.

Immers, wel was de christianisatie geen politieke beweging, maar toch had de politieke toestand veel invloed op haar ontstaan, en niet minder op haar voortgang. Ongunstige politieke verhoudingen kunnen in dergelijke tijden van geestelijke beroering veel bederven. Ik mag het toch b. v. bij deze vergadering als bekend veronderstellen, dat de beginnende christianisatie in het district Galéla, kort na den aanvang van het Zendingswerk aldaar, door de politieke omstandigheden eenvoudig doodgedrukt is!

N.W.-Halmahera is ondergeschikt aan een onderdeel van het Sultanaat Ternate. Het is niet onbelangrijk te weten, dat vooral de bevolking van de Oostkust van dat schiereiland niet best met die Ternataansche heerschappij tevreden was en is. Waaraan die ontevredenheid is toe te schrijven, is moeilijk te zeggen.

Zij schijnt haar grond te hebben in het, naar de meening der bevolking, onwettig bestuur van Ternate.

Vroeger toch was Halmahera een afzonderlijk Sultanaat, het Sultanaat Djailolo n.l. Door aanerving schijnt Ternate aan het Bestuur gekomen te zijn, maar de bevolking heeft Ternate's heerschappij altijd gevoeld als een overheersching, en terug verlangd naar haar eigen vorsten van Djailolo.

Heel wat opstanden en oproeren zijn in den loop der tijden het gevolg geweest van die gezindheid der bevolking. Ik herinner aan het vestigen van het Rijk van Djailolo op het eiland Ceram, in het begin der vorige eeuw, en aan de poging van Dano Hassan, een afstammeling van de vorsten van dat Ceramsche-Djailolorijk, om in 1876 een nieuw rijk Djailolo op Halmahera te stichten.

De Tobeloreezen hebben steeds een groot aandeel gehad in die opstanden of beroerten. Hun oude verhalen zijn dan trouwens ook doorweven met den Sultan van Djailolo, dien ze zich bepaaldelijk als *hun* Vorst toeëigenen.

En toch was het Ternataansch Bestuur, d.w.z. het bestuurstelsel, zoo kwaad nog niet. De bevolking was gelaten onder haar eigene Hoofden. Elke stam had zijn Opperhoofd, „Sangadji" geheeten, en daarnaast had men in elk district een Ternataansch Bestuur, dat de belangen van den Opperheer te behartigen had. De Sangadji, het Volkshoofd, kwam op voor het volk bij de vertegenwoordigers van den Vorst, en de Ternataansche Hoofden kwamen op voor de belangen van den Vorst bij het volk! Werkelijk geen slechte politiek!

Helaas echter, dat het goede stelsel door kuiperijen bedorven was en werd. De Ternataansche Vorsten

zijn Mohammadanen, de Halmahera-bewoners Heidenen. Nu was de toeleg van Ternate, om de invloedrijke betrekking Volkshoofd of Sangadji in Mohammadaansche handen te brengen.

Men begrijpt licht, wat daarvan het doel en gevolg was! De Mohammadaan geworden Heiden voelde zich alras van zijn volk vervreemden, hij leerde met Mohammadaansche verachting neerzien op zijn nog Heidensche landgenooten. en hij, die eenmaal zijn volk beschermde tegen vexaties van den kant van den Vorst of diens gezanten, werd nu zelf deelgenoot aan die vexaties, een onderdrukker van zijn volk, en Ternate kon nu, zonder iets in de Bestuursinrichting te veranderen, over de Heidenen beschikken, als over een overwonnen volk, trouwelijk daarbij geholpen door de nu Mohammadaansche Sangadji's of Volkshoofden.

Bij onze aankomst op Halmahera in 1896 was dan ook reeds in alle districten van N.W.-Halmahera de Sangadji een Mohammadaan, uitgezonderd in het district Tobelo!

De oude haat tegen Ternate, de oude Djailolosche traditie, de aangeboren onafhankelijkheidszin, schijnen de Tobeloreezen bewaard te hebben voor het erkennen van een Mohammadaan als Volkshoofd, of liever, de Volkshoofden waren daardoor bewaard gebleven tot het Mohammadanisme over te gaan.

Nogthans was toen Ternate bezig, op allerlei wijze te trachten zijn doel te bereiken. Met het Heidensche Volkshoofd was twist gezocht, en hij was, met meer of minder reden, van vergrijp tegen de zeden beschuldigd, naar Ternate gebracht, om daar terecht te staan voor den Vorst. Hoewel vrijgesproken, kreeg hij geen vergunning naar zijn volk terug te keeren, maar werd hij verbannen naar het eiland Batjan. Zijn aangewezen

opvolger werd niet in zijn plaats aangesteld, maar men trachtte nu een Mohammadaan in het ambt te schuiven. Echter, zonder gevolg! Niemand kon zich als Volkshoofd handhaven, of dorst het ambt in ernst te aanvaarden, overtuigd, dat een snelle dood daarvan het gevolg zoude zijn.

De toestand was hierdoor hopeloos verward geworden. De Ternataansche Hoofden konden zich niet doen gelden; de Hollandsche ambtenaar, de Posthouder, evenmin, de belastingen werden niet meer betaald, het volk woonde maar hier en daar in de bosschen, niet meer in geregelde dorpen bij elkaar, en elk deed wat goed was in zijn oogen! Maar algemeen werd gevoeld, dat de toestand zoo niet goed was! Het meest klaagden de lagere Volkshoofden, wijl die zich ook niet meer wisten te doen eerbiedigen, en het ten uitvoer leggen van vonnissen, het innen van boeten, zoo goed als ondoenlijk was.

Men was dus algemeen ontevreden, en niet voldaan over den politieken toestand!

Ik wensch nu uwe aandacht te bepalen bij de politieke beroeringen, die kort na onze aankomst, in het laatst van 1897 en het begin van 1898 plaats vonden, en het aandeel dat de Zending had in de stilling daarvan.

In het jaar 1897 werden door het Hollandsche Bestuur pogingen aangewend om onder de Tobeloreezen ordelijker toestanden te scheppen. Het eerst was daartoe noodig de aanstelling van een Sangadji of Volkshoofd. Ik merk hierbij op, dat de verbanning van dien titularis toen reeds zoolang geleden was, dat noch het Hollandsch Bestuur, noch ik, ooit iets van dien man gehoord hadden, en dus eenvoudig meenden, dat het ambt onbezet was.

Door onkunde stelde ik, daarnaar gevraagd namens den Resident van Ternate, een man voor, die wel flink

was, maar toch nooit voor het ambt in aanmerking kon komen, a. g. z. hij daartoe niet door afstamming gerechtigd was. Toch deed de Posthouder, even onwetend als ik, op dat punt, — wat nu aangewezen was, n.l. den man aan de bevolking voorstellen, om te weten of hij door haar gewenscht werd als Hoofd. Het bleek toen wel dat hij niet de aangewezen persoon was, maar de aanstelling zou toch wellicht gevolgd zijn, ware er niet wat anders tusschen gekomen!

De eigenlijke Sangadji had, in zijn verbanningsoord, wellicht door zijn familie, gehoord wat er gaande was, n.l. dat men iemand, niet uit zijn geslacht, tot zijn opvolger wilde aanstellen. Hij ontvluchtte daarom van Batjan, en kwam te Tobelo, met het doel zichzelf weer in het ambt te stellen.

Ik ontmoette hem al heel spoedig na zijn terugkeer, en was niet weinig verwonderd, toen ik begreep wat gebeurd was, en gebeurde! Ik ried den man zich naar den Posthouder te begeven, teneinde van dien zijn ambt terug te bekomen. Hij beloofde dit, maar wilde eerst nog zijn kinderen bezoeken. Hij woonde toen n.l. heel alleen met zijn nog jonge vrouw, op een klein eilandje in het Tobelosche, „Ra" geheeten.

Ik hoorde voorloopig niet meer van deze zaak, maar niet lang daarna begon zich een onbestemd gerucht te verspreiden van een ophanden zijnd oproer.

Men maakte „andil". Dit woord stamt uit den tijd van Dano Hassan, die een geestelijken raadgever had „Andil" geheeten, een soort toovenaar, die zijn krijgers onkwetsbaar maakte, etc.! Sinds dien heet een dusdanige politiek-geestelijke beweging.... „andil". En nu maakte men „andil", d. w. z. de oude Sangadji had zich werkelijk naar zijn kinderen begeven, maar ze opgeroepen, om hem te helpen zijn rechten te verdedigen! Dat die

poging slagen zoude, werd gewaarborgd door het optreden van een toovenaar en zijn gevolg. die, met de geesten der Voorvaderen in betrekking staande, alle heil beloofde aan het nu levende geslacht, mits het zich bijeen verzamelde, en door een kleine bijdrage zijn sympathie voor de Voorvaderen toonde!

Natuurlijk, dat die roep onder die omstandigheden niet vruchteloos weerklonk! Men was den toestand zat, en wilde dus gaarne komen tot een anderen, tot een beteren! Men verzamelde zich dan ook in grooten getale op het eilandje Ra, de woonplaats van den Sangadji.

En het waren niet alleen de Tobeloreezen uit het eigenlijke district Tobelo, die daar bij elkaar kwamen, neen, ze kwamen ook uit het district Kau, ook uit Dodinga; de heele stam raakte in beroering. Het was een treurige tijd, overal angstige gezichten, vooral bij Mohammadanen en handelaars. De Posthouder wist geen raad, de Resident maakte zich gereed, den opstand met wapengeweld te onderdrukken. Toen ging ik zelf de brandpunten van den opstand bezoeken, en sprak met de menschen, om hen af te manen van hun weg. Men zocht *heil*, en dat was het juist wat *wij* brengen wilden, maar wat op dien weg niet te vinden was. Het eerste bezoek had geen resultaat. Toen echter de toestand nog dreigender werd, en ik gehoord had, dat *des nachts* onder de oproerlingen allerlei geheimzinnigheden plaats vonden, begaf ik mij 's nachts naar het eilandje Ra, de woonplaats van den Sangadji en het brandpunt van de oproerige beweging. Mijn komst daar wekte verbazing, maar men wilde toch luisteren, en het gevolg van ons nachtelijk gesprek was, dat werkelijk den volgenden morgen de Sangadji zich naar den Posthouder te Galela begaf, om te trachten langs

wettigen weg in zijn ambt hersteld te worden, waartoe ik mijn medewerking beloofd had. De oproerige beweging was daardoor voorloopig tot staan gebracht. Toen nu ook nog de toovenaar of „andil" later als bedrieger ontmaskerd werd, was de zaak als verloopen te beschouwen. Zooals ik reeds zeide, had dit alles plaats in het laatst van 1897 en het begin van 1898. Ons Zendingswerk had zich tot dien tijd hoofdzakelijk bepaald tot wondbehandeling en het uitreiken van geneesmiddelen. Op dat gebied was heel veel gedaan. Succes, rechtstreeksch succes had dit echter niet gehad, tenminste in zooverre niet, dat Heidenen er door tot het Christendom gebracht zouden zijn. Indirect had het ons het vertrouwen der bevolking gewonnen, en het was wel, onder Gods Bestuur, aan dat gewonnen vertrouwen te danken, dat onze pogingen om het oproer tot staan te brengen met goed gevolg bekroond geworden waren. Toch, het Kerstfeest 1897 was voor ons Zendingswerk nog eer een mislukking, dan een succes te noemen.

Maar dan vind ik in mijn dagboek: „17 Januari, eerste vijf overgangen tot het Christendom, algemeene gezindheid beter dan vroeger". Het Christen-worden scheen plotseling niet meer als zooiets dwaas beschouwd te worden, het was niet meer iets onmogelijks in het oog der bevolking. Van die vijf eerst gekomenen hebben we nooit veel genoegen beleefd. Eén hunner echter was uit de streek, waar het oproer het meest aanhang gevonden had, en hij sprak met zijne familieleden over zijn nieuwen Godsdienst, met het gevolg, dat ook die er kennis mee wenschten te maken. Begin Februari 1898 bezocht ik voor het eerst die lieden in hun dorp, of liever streek, en tot mijne groote verwondering vond ik de velden wit om te oogsten. Men

wilde Christen worden, men wilde onderwezen worden, men wilde niet meer het gevaar loopen door toovenaars of oproermakers misleid te worden, men wilde weten wat het heil was, waarvan ik in den bewusten nacht op het eiland Ra gesproken had. Ik ben nooit in mijn leven blijder geweest dan toen, en heb ook nooit heerlijker tijd beleefd dan die toen aanbrak. Het was toch of die goede gezindheid jegens het Christendom voortgolfde als een stroom van plaats tot plaats, van dorp tot dorp, van district tot district. Het was werkelijk een rechtstreeksch wonder des Heeren, een ingrijpen van Gods hand in de dingen op de meest zichtbare wijze.

Wat kan die menschen er toe gebracht hebben het Christendom aan te nemen? Men bedenke wel, dat zij het niet kenden. Het was hun bij name bekend en wij waren hun bekend geworden als vertegenwoordigers er van, dat was alles. Het is duidelijk dat de algemeene politieke toestand, de ontevreden, onvoldane geest, en niet minder de voorafgegane politieke beroeringen in dezen heel veel invloed ten goede gehad hebben.

Met den toestand onvoldane geesten toch, zijn voorbestemd om iets aan te nemen, dat hun voldoening schenken kan, en menschen als deze, in den laatsten opstand teleurgesteld, zoeken noodzakelijk naar iets, dat hun over de ondergane teleurstelling troosten kan. Daarbij komt dat de geesten in beweging waren. Niets is noodlottiger voor de Zending dan algemeene rust, a. g. z. daardoor de geesten stil, zelfgenoegzaam, nooit naar iets nieuws grijpen. Of men in dezen toestand ook niet tot het Mohammadanisme had kunnen overgaan? Misschien wel, maar men werd daarvoor bewaard, ten eerste door den haat tegen Ternate, dat

als vertegenwoordiger van het Mohammadanisme kon gelden, en ten tweede doordien men met ons in aanraking was gekomen, en den goeden indruk, van ons ontvangen, overbracht op het door ons gepredikte Christendom.

Het spreekt van zelf, dat, waar ik deze dingen zeg, ik daarmede volstrekt niet wil beweren, dat het niet eene rechtstreeksche werking van Gods geest geweest is. Maar God werkt door middelen en het zijn die middelen, die ik u trachtte te doen zien.

Laat ik U nu op mogen noemen eenige datums, om U aan te toonen, hoe snel het Christianisatie-proces zich in hoofdzaak voltrokken heeft. Ik neem die uit mijn dagboek:

9 Februari 1897. Aankomst te Tobelo.

18 » 1897. Doodaf door vermoeienis met wondbehandeling.

7 April 1897. Naar Galela gebracht en verder naar Ternate wegens ziekte.

28 Juli 1897. Van Ternate hersteld teruggekeerd.

9—10 December 1897. Pogingen tot stilling van het oproer.

27 December 1897. Eerste Kerstfeest, mislukt!

Ik geef deze datums uit het eerste jaar, om U te doen zien dat in dat jaar nog geen sprake is van slagen van het Zendingswerk, maar nu in 1898:

17 Januari: Eerste vijf overgangen tot het Christendom.

11 Februari: Lieden van Kupa-Kupa hebben ons bezocht, ik heb hun dorp bezocht, men wil daar Christen worden.

16 Februari: Ik bezocht Kupa-Kupa, Tako en Mèti, en vond overal open deuren.

24 Februari: Ik bezocht Tako, Patja, Kupa-Kupa en Efi-Efi, een helper te Pitu en Wosia, overal goede gezindheid.

*

25 Februari: Bezoek van lieden uit het district Kau, dorp Pediwang.

4 Maart: Bezoek aan Kupa-Kupa, Tako, Pediwang en Mawea. Overal blijde ontvangst.

28 Maart: Te Pitu en Wosia de afgodische voorwerpen verbrand.

3 April: De eerstelingen uit het dorp Wosia gedoopt.

24 April: Te Pitu 200 menschen gedoopt.

27 » Een reis gemaakt door alle gemeenten tot Meti, Pediwang, Doro, Bobale en Kau.

11—12 Mei: Te Pediwang en te Bobale de afgodische voorwerpen verbrand.

12 Juni: De eerste goeroe bevestigd te Pitu.

20 » Te Efi-Efi, Kupa-Kupa en Patja de afgodische voorwerpen verbrand.

26 Juni: Te Kupa-Kupa den H. Doop bediend.

3 Juli: Te Pitu 50 bewoners van het dorp Loloda gedoopt.

7 Juli: Den H. Doop te Patja bediend.

10 Juli: Te Efi-Efi den H. Doop bediend.

19—21 Juli: Te Mawea, Meti, Gotana en Makaliho de afgodische voorwerpen verbrand.

13 Augustus: Het eerste huwelijk Christelijk gesloten.

21 » Te Meti den H. Doop bediend.

30 » Te Mawea den H. Doop bediend.

18 September: 360 Personen gedoopt te Pediwang.

21 October: Vier goeroes geplaatst te Bobale, Patja, Meti en Wohia.

26 December: Eerste Kerstfeest met 300 kinderen! 26 Rukuneezen worden toegebracht.

Ik heb deze datums opgenoemd, om u te doen zien, hoe snel de gebeurtenissen elkaar opgevolgd zijn, toen eenmaal de eerste stoot gegeven was. De omstandigheden vorderden toen snel handelen. De oogst was

rijp, dus was het geen tijd tot dralen, of alles zou verloren gegaan zijn.

Welke was nu de waarde van dezen overgang tot het Christendom aldus in massa? Die is *over*schat en *onder*schat geworden. Een tweede Pinksterfeest, een hernieuwde uitstorting des H. Geestes, heeft men uitgeroepen.

*Over*schatting!

Niets te beduiden, oppervlakkig werk, naamchristendom, papieren christenen maken! Brandspuitdoop! *) heeft het van andere zijde geklonken. *Onder*schatting!

Die duizenden menschen, welke zich van het Heidendom tot het Christendom bekeerden, werden door die handeling niet wedergeboren, dat is duidelijk, dat *kon* niet. Kon dat niet? Neen, dat kon niet! En op den Pinksterdag dan? Toen werden toch ook 3000 zielen tot de Gemeente toegedaan, die toch zekerlijk wel wedergeboren waren? Zekerlijk, maar de gevallen staan niet gelijk. Daar te Jeruzalem een menigte, die alles wist omtrent het Koninkrijk Gods, die wellicht Jezus persoonlijk gekend had, en dus niet noodig had dan tot de overtuiging te komen, dat deze wel waarlijk was de Christus. Op Halmahera een menigte, die het Christendom niet dan bij name kende, die niets wist van de dingen, die het Koninkrijk Gods aangaan. Zelfs de eerste beginselen niet! Hoe konden zij dus gelooven in Hem, dien zij niet kenden?

Toch was het wonder er niet minder groot om, want wat was eigenlijk gebeurd? Dit, dat het pantser, 't welk

*) Dr. Callenbach van Rotterdam merkte hieromtrent op, dat naar zijn meening het woord „brandspuitdoop" geen werkelijken historischen achtergrond heeft, maar elk het slechts gebruikt, omdat anderen het ook gebruiken. Ik ben dat volkomen met Z.Ew. eens, maar het woord *is* er nu eenmaal!

de Heidenen omgaf en hen schotvrij maakte voor het Evangelie, plotseling hun afgerukt werd, zoodat het Evangelie tot hen kon doordringen. Een Heiden is onaandoelijk voor het Evangelie, omdat hij Heiden is. Het gesprokene woord treft hem niet. Het Evangelie is mooi, maar niet voor hem, het is mooi voor Christenen, maar hij is Heiden! Hij betreurt dat wellicht, maar hij kan er niets aan doen, het is nu eenmaal zoo! Gaf hij gehoor aan het Evangelie, hij zou zich daardoor de dadelijke wraak van de geesten zijner voorvaderen op den hals halen. Wij noemen hem een hardnekkigen Heiden, maar wellicht is hij het toch niet, hij hoort ons misschien met heel veel genoegen, het is best mogelijk dat hij niet huichelt, als hij ons zegt onze woorden mooi te vinden, hij voelt zich wellicht ook wel getroffen door de Evangelieverhalen, maar.... hij kan nu eenmaal geen Christen zijn, want..., hij is Heiden. Is het dan onmogelijk, dat zulk een Heiden Christen wordt? Menschelijkerwijze ja, er is een rechtstreeksch ingrijpen van Gods geest noodig om een Heiden er toe te brengen zijn Heidendom los te laten; zonder dat kan hij het niet, en heeft hij het nog niet gedaan, dan kan hij ook niet luisteren naar het Evangelie!

Zoodra is hij echter Christen, of het blaadje is omgekeerd. Hij *moet* nu luisteren; hoe beter hij luistert en naar het gesprokene handelt, hoe beter hij Christen is, hoe beter hij aan zijn adat voldoet. — Ik hoop, dat ik in deze woorden genoegzaam de groote waarde der Christianisatie heb doen zien — de dooven zijn er door tot hoorenden geworden, de blinden tot zienden!

De taak waarvoor de Zending door deze heugelijke gebeurtenissen geplaatst werd, was werkelijk reusachtig te noemen. Het was toch niet genoeg, dat de dooven hoorende geworden waren, de Zending moest hen nu

het *Evangelie* doen hooren. Het was niet genoeg, dat de blinden ziende geworden waren, de Zending moest hen nu *Christus* doen zien.

Zij heeft getracht die taak te volbrengen, door onderwijs en prediking. Ik zeg: zij heeft *getracht*, want het is natuurlijk, dat zij niet in staat was een taak te volbrengen, waartoe zij volstrekt niet voorbereid was. Zij stond tegenover een volk, welks taal zij niet of gebrekkig verstond, welks gewoonten en gezindheden zij nog maar zeer ten deele kende en zij moest zich tot de volvoering van die taak bedienen van hulpkrachten, die werkelijk niet voldoende waren, noch in wil, noch in kennis. Zij heeft echter gedaan wat zij doen konde.

Dat zij gearbeid heeft met heel veel tekortkomingen is zeker waar, maar men bedenke, dat hare moeiten ook vele waren. De quaesties die zij had op te lossen zijn wellicht op geen ander veld zoo plotseling op den voorgrond gedrongen. Ik noem U b. v. de taalquaestie. Het Evangelie *moest* verkondigd worden, het volk *moest* onderwezen worden, maar in welke taal? In de taal des lands? Ja, maar men kende die niet, en kon toch ook niet wachten tot men die kende! De Zending gebruikte toen het Maleisch, en schoon zij niet anders kon, is zij er zeer hard over gevallen! Het was onder de gegeven omstandigheden gebiedend noodzakelijk den H. Doop toe te dienen, steunende op *den wil om Christen te zijn* zonder veel voorafgaand onderwijs! Als voorwaarde om den H. Doop te ontvangen is toen de eisch gesteld: afstand doen van alle afgoderij! Het *kon* niet anders en toch het is der Zending door velen kwalijk genomen! Er moesten helpers zijn, het werk eischte het! Opgeleide mannen waren niet te verkrijgen, dus moesten onopgeleide genomen worden.

Het kon niet anders, en toch heeft ook dat dikwerf wrange vruchten gedragen!

En nu de resultaten van haar arbeid! Hoe is de huidige toestand? Ik zou kortweg kunnen zeggen: zooals die kan zijn, gelet op het U reeds medegedeelde. Het aantal Christenen is vrij groot, en breidt zich nog steeds langzaam uit. Zijn het niet meest naamchristenen? Ja, maar toch minder dan men denken zou.

Het Christendom heeft, naar menschelijken maatstaf gemeten, vasten wortel geslagen in Halmahera's bodem. Het is bij het onderzoek naar het constante der Christianisatie niet de eerste vraag: op welke basis van Christelijke kennis steunt zij, maar hoe diep is zij geworteld in den *wil* der bevolking? En de bevolking d. w. z. het gechristianiseerde deel, heeft in den verloopen tijd bewezen: *Christen te willen zijn!*

Zijn er dan geen afvalligen? Zeker wel, maar niet heel veel. Het is juist het grootste bewijs van de Goddelijkheid van de beweging op Halmahera, dat er zoo weinig afvalligen zijn. Het is toch verbazend, welke plagerijen de Christenen verduurd hebben van hun Heidensche stamgenooten, en van de Mohammadaansche hoofden. Ook was de politieke toestand het Christendom langen tijd ongunstig. Het was toch langen tijd een uitsluitend voorrecht(?) van de Christenen belasting te moeten betalen, kampongdiensten te moeten doen etc. Heidenen en Mohammadanen waren van alles vrij. Wie, zooals ik, dat alles meegemaakt heeft, verwondert zich er niet over, dat er *ook wel* afvalligen geweest zijn, maar hij noemt het een groot wonder Gods, dat slechts *zoo weinigen* afvallig werden, en het is voor hem het grootste bewijs van *Gods* werk op Halmahera, dat er nog Christenen zijn, laat staan, dat het Christendom er bloeit!

Maar er is nog heel veel onwetendheid. Dat kan wel niet anders. In de meeste gemeenten is een kern, die de zaken dieper opneemt, ik zou haast zeggen: de godsdienstig aangelegden ontplooien zich in deze atmosfeer prachtig. Om die kern heen een massa onverschilligen, maar die toch ook prijs stellen op het *Christen zijn*. Of het niet beter ware, zoo dezen maar weer Heiden werden, of Heiden gebleven waren? Neen — haast zeide ik: dan zou God ze wel Heiden gelaten hebben! Maar nu ze, ook slechts in naam, Christen zijn, vormen zij toch een omgeving, waarin de beteren zich ontplooien kunnen, zonder verhindering. De werkelijke Christenen zijn nu een *sieraad* voor hun omgeving; ware die omgeving Heidensch, ze zouden maatschappelijke *verworpelingen* zijn. Dan is er strijd tegen het Heidendom, dat nog in eigen boezem schuilt. Wel is het uitwendig weggevallen, maar toch komt nog dikwerf hier en daar het Heidensch denken op den voorgrond, en het zal nog lang duren eer het Evangelie zoozeer alles doorzuurd heeft, dat het volkomen de Heidensche ideeën buitensluit. Te langer zal die strijd duren, omdat er nog omringend Heidendom is, 't welk wel bestreden moet worden, maar toch een gevaar is en blijft voor het jonge Christendom. Ik zoude geneigd zijn te zeggen: een gevaar, dat steeds grooter wordt. Bij de eerste overgangen stonden Christendom en Heidendom nog grimmig tegenover elkander! Dat was niet kwaad, omdat het natuurlijk was. Maar langzamerhand heeft men van weerszijden het militante laten varen, en het nu verzoeningsgezinde Heidendom is grooter gevaar dan het vroegere booze! Ook is er natuurlijk in vele gemeenten noodzakelijkerwijs, een verkoeling gekomen als doorwerking van de Christelijke idee! Dit moge dwaas klinken, het is toch

waar! Bij den overgang omarmde men het Christendom met heftigheid, deed alles wat het maar kon eischen, trachtte zooveel mogelijk Christen te zijn, zoo goed mogelijk de wettelijke voorschriften na te leven! Uit *Christelijkheid?* Neen, uit *Heidenschheid!* Men rukte zich los van den ouden voorvaderendienst, maar deed het niet zonder vrees voor hun wraak. Om tegen die wraak zooveel mogelijk beveiligd te zijn, schuilde men zoo dicht mogelijk bij den God van het Christendom, en trachtte door diens geboden op te volgen zich diens bescherming te verwerven. Nu heeft echter het Christendom zoover doorgewerkt, dat men met dien ouden angst wel zoowat afgerekend heeft, maar daarmede is ook het motief vervallen, waarom men, niet *Christen* was, maar *ijverig* was in alle goede werken! Te betreuren en toch verblijdend! Want het weinige dat nu geschiedt, geschiedt uit het goede beginsel, niet meer uit vrees, voor de geesten, maar uit liefde tot Christus! Men kan wellicht die uitdrukking wat overdreven vinden, maar toch blijf ik er bij. Om iets uit liefde tot Christus te doen, is toch niet eene zekere mate van kennis noodig, neen, elk heeft liefde naar de mate der hem geschonken kennis. De professor kan handelen uit liefde tot Christus, maar ook het eenvoudig vrouwtje, dat zeker op elk theologisch onderzoek geen schitterend figuur zou maken, en zoo kunnen ook de Tobeloreezen uit liefde tot Christus handelen, ook al is hun kennis nog zeer gering.

Zoo is de toestand nu, en ik hoop dat mijne voorstelling zoo duidelijk geweest is, dat ge begrijpt, dat die toestand niet anders kan zijn, dan hij is.

En wat eischen nu verleden en heden van de toekomst? Me dunkt, het is niet onduidelijk. Het Evangelie moet als een zuurdeeg zijn werk doen, het moet steeds

doorwerken in den boezem der gemeente. De gemeenten moeten zich het gebrachte Evangelie steeds meer en meer leeren toeeigenen. Het Christendom moet steeds minder, in het oog der bevolking, de particuliere zaak van den Zendeling en zijn helpers zijn, steeds meer haar persoonlijk eigendom worden. Om dat doel te bereiken is van den kant der Zending heel veel geduld noodig. Zij loopt gevaar, zoo zij niet het noodige, heilige geduld heeft, de Gemeente fraai te schilderen uitwendig, maar haar inwendig koud en ledig te laten. Ik hoop dat ik mij niet onduidelijk uitdruk. Zie, men kan als zendeling zich een ideaal van een Christengemeente voor oogen stellen. Het behoeft nog geen illusie te zijn, het kan een ideaal wezen. En nu kan men trachten de Gemeente op de snelst mogelijke manier naar dit ideaal te vormen, zich werkelijk aan dien arbeid geven, al zijn best er voor doen, getrouwelijk arbeidende om het voorgestelde doel te bereiken. En als het bereikt is? Dan is de Gemeente prachtig in den vorm, gaat getrouwelijk ter kerk, en naar het H. Avondmaal, enz., zoolang n.l. de Zendeling er is, om het haar aldus te laten doen. De Zendeling heeft nu groote voldoening over zijn werk, maar bedenkt toch wellicht niet. dat hij een kunstbloem maakte! Natuurlijk, wij menschen *maken* geen natuurlijke *bloemen*, die doet God *groeien!* De zending mag de gemeente niet *maken*, niet *vormen* naar *haar* ideaal, dat moet God doen. God werkt door zijn woord en Geest in de gemeente, en doet haar groeien en vormt haar, en de Zending mag niet trachten den Heer dit werk uit de hand te nemen, om voor de heerlijke paradijsbloem die zich ontwikkelt, haar mooie kunstbloem in de plaats te stellen. Zij moet *God* laten werken en zelfs oppassen den Heer niet in den weg te staan. Zij moet dus doen,

wat haar eigenlijk werk is: het Evangelie prediken. Voor de reeds toegebrachte Gemeenten moet dat Evangelie steeds zoo gepredikt worden dat het zich aan de behoeften en de ontwikkeling der Gemeenten aansluit. Daartoe moet het zoo spoedig mogelijk door Tobeloreezen den Tobeloreezen verkondigd worden. Ook met den besten wil brengen wij toch het Evangelie nog min of meer gekleurd, Westersch, Hollandsch gekleurd. Dit kan nu wel niet anders, als wij maar niet zoo dwaas zijn, de kleur voor het essentieele gedeelte te houden, zooals dikwerf gebeurt. Voor Halmahera-bewoners moet het Evangelie een Halmahera-kleur dragen, en die krijgt het in onzen mond niet. Daarom is het zoo verblijdend, dat wij nu *eindelijk* in het verschiet de opleidingsschool mogen zien dagen, die er dan toch wel *éénmaal* komen zal, zoo we hopen.

Tegenover het heidendom moet de Zending militant blijven. Zij mag niet op haar lauweren rusten, zoolang nog één volk, één dorp, niet toegebracht is.

Het zal daarom ook bepaald noodzakelijk zijn. het aantal zendelingen op Halmahera nog te vermeerderen. Ook als wij teruggekeerd zullen zijn, zal het aantal nog niet voldoende zijn. Of het noodig is, al de Heidenstreken dadelijk geregeld te bezetten? Neen, dat geloof ik niet, maar wel ze geregeld te bereizen, connectie met ze te houden. De Zending moet steeds volkomen op de hoogte zijn van wat er voorvalt, ook onder de Heidenen in het door haar bewerkte gebied, opdat zij wete, wanneer daar een open deur zij. Zoo, na onzen terugkeer, Br. Fortgens zich aan de W.-kust van het schiereiland kan vestigen. zooals dit zijn wensch is, zou hem daar toch zeker nog een Broeder terzijde moeten staan, zal het werk eenigszins naar behooren geschieden. Een paar Goeroeposten hier en daar in

de Heidenstreken, zijn ook nog heel nuttig, voorloopig ook met hetzelfde doel, n.l. als wachtposten. Aan schoolhouden en dergelijke onder een Heidenbevolking, hecht ik niet veel. Ik geloof niet, dat dit ooit voert tot het doel, 't welk er mee wordt beoogd. Ook zou nog noodig de Batjan-Archipel een Zendeling moeten hebben, met het oog op de vele Halmahereesche Christenen, die daar steeds zijn. Nog zou ik haast zeggen: er moet een Zendeling ter beschikking zijn! Het is een jaar of drie geleden, dat ik plotseling bericht kreeg, hoe op het eiland Gébe de Vorst met zijn onderdanen Christenen wilden worden. Er was echter natuurlijk geen Zendeling om daarheen te gaan. Verleden jaar maakte de Gezaghebber van de Gouvernements-Marine, de Heer v. Nouhuijs, er mij op opmerkzaam, welk een heerlijk Zendingsveld de Bangaai Archipel hoogstwaarschijnlijk zijn zou! Ik moest dit toegeven, maar.... er zijn geen mannen om in te gaan tot dien arbeid. Vermeerdering der krachten blijft dus steeds een dringende eisch voor de toekomst.

En verder, ja verder moet de Zending doen wat de tuinman doet. Hij kan zijn planten niet doen groeien, maar hij kan wel trachten datgene weg te nemen wat haar beletten zou te groeien. Hij kan voor zijn plant geen zonneschijn maken, maar wel kan hij trachten weg te nemen wat de zon beletten zou tot haar door te dringen. Zoo ook de Zending op Halmahera. Zij mag God het werk niet uit de hand nemen; God doet de Gemeente groeien, maar de Zending is daar om te trachten weg te nemen, wat dien bloei in de uitbreiding der Gemeenten in den weg kan staan, ook op maatschappelijk gebied. De tijd ontbreekt mij om U den maatschappelijken toestand op Halmahera uiteen te zetten; kon ik het doen, ik zoude U moeten aantoonen,

dat die toestand niet zóó is, dat het Christendom daarin tot vollen wasdom komen kan. Het is dus de rechtstreeksche taak der Zending, te trachten in dien toestand verbetering te brengen. Ik hoop, dat ge kennis genomen hebt van mijn artikel „Zending en landbouw" geplaatst in de Mededeelingen van het Nederl. Zend. Gen. Ik heb daarin uiteengezet, hoe de toestand is, het ongunstige van dien toestand voor het tot vollen wasdom komen van het Christendom onder de Halmahera-bewoners, en welke middelen m. i. kunnen leiden tot verbetering van dien toestand; n.l. het door de Zending aanvangen van een landbouw-onderneming, om daardoor het volk te brengen tot beteren landbouw, en ze daardoor o. a. te genezen van hun zwerfzucht, die hun in het bloed zit, en daardoor de werking des Evangelie's sterk belemmerd wordt.

Verder zou een ambachtsschool heel goede diensten kunnen doen. Feitelijk is reeds tot de oprichting daarvan besloten, maar zij is nog niet tot stand gekomen. *) Dat op een Zendingsgebied, waar de talen menigvuldig zijn als bladeren der boomen, een bepaald „taalgeleerde" zeer op zijn plaats zou zijn, behoeft natuurlijk geen nader betoog.

Ik vergde wellicht reeds meer van Uw geduld, dan ik mocht vergen, maar ik kon toch deze dingen niet beknopter zeggen, wilde ik U eenigermate een kijk op de toestanden geven. Moge de Heer al het in zijn Naam gewerkte, en dat wat nog gedaan zal worden, door Zijn Geest heiligen en vruchtbaar maken.

---

*) Naar mij bericht werd is nu een jongmensch aan de inrichting van den Heer v. d. Steur aangenomen om met dit werk te beginnen.

CORRIGENDA.

Verbetering van eenige drukfouten, voorkomende op het kaartje van de hoogvlakte van Bolaäng Mongondow in Mededeelingen 51 tegenover pag. 1.

Voor	„buitenweg"	gelieve	men te	lezen:	ruiterweg.
„	„G. Loekoet"	„	„	„	G. Loekoed.
„	„G. Toedoenen"	„	„	„	G. Toedoenon.
„	„G. Langkow"	„	„	„	G. Longkow.
„	„K. Sosampit"	„	„	„	K. Totampit.
„	„K. Tonong"	„	„	„	K. Lonong.
„	„K. Pinooa"	„	„	„	K. Pinoba.
„	„K. Ongkag-Mongongondow"	„	„	„	K. Ongkag-Mongondow.
„	„Matali-kĕtjil'	„	„	„	Matali-bĕsar.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

Iets over ilå-ilå bij de Javanen.

Door S. LUINENBURG.

Onder ilå ilå verstaat men bepaalde voorschriften die men heeft op te volgen. Die voorschriften gaan van ouder op ouder en verreweg de meeste Javanen trachten nog heden ten dage zooveel mogelijk bedoelde voorschriften na te leven omdat men bij niet naleving ervan, zichzelf ongetwijfeld allerlei tegenspoeden, onheilen of teleurstellingen zou berokkenen.

Bij onze Christenen kan men opmerken dat vele van die voorschriften voorgoed bij hen zijn verbannen en beschouwd worden als te hebben afgedaan. Daarentegen zal men echter ook nog vele ilå ilå's bij hen kunnen opmerken waarmee zij nog niet hebben gebroken. Wat wel eigenaardig is, is het feit, dat men bij ons ook iets dergelijks aantreft.

In het onderstaande wensch ik eenige van de meest bekende ilå ilå's bij de Javanen, mede te deelen.

Daar het Javaansche volk tot de landbouwende klasse gerekend kan worden zal ik maar beginnen met de voorschriften die bij het landbouwersbedrijf in aanmerking komen.

Bij het bewerken en beplanten van den grond.

1. Zij die hun sawah zullen gaan bewerken moeten daarvoor een goeden dag uitkiezen, willen zij beveiligd zijn tegen ziekte in het gewas. Beginnen zij hun sawah te ploegen op bijv. Woensdag, dan dienen zij met het beplanten ook op een Woensdag te beginnen; zoo ook met wieden. De dag van den pasar behoeft hierbij niet gerekend te worden.

2. Het is den ploeger niet geoorloofd achter den ploeg loopende, iets te eten. Niet alleen zal hij dan ziekte in den aanplant krijgen, maar de rijst in de rijstschuur zal dan ook snel verminderen.

3. Wanneer de zaaipadi reeds is uitgesproten, mag men geen wedang (warm water) wegwerpen, daar dit het rotten van het gezaaide in de hand zou werken.

4. Heeft de jonge rijst den leeftijd van 35 dagen bereikt, dan mag men bij de ingrediënten voor het bereiden van spijzen geen asĕm (tamarinde) gebruiken: de rijst zou daardoor rood worden.

5. Voor hen die gågå (rijst op droge velden) planten, is het verboden wedang weg te gooien: de gågå zou daardoor te warm worden en verdrogen. (zie no. 3.)

6. Wanneer iemand klappers zal planten, dan moet hij bij den plantkuil gaan silå (een wijze van zitten) en zoo den klapper (kokosnoot) planten; de boom zou dan nog vóór hij de helft van zijn hoogte heeft bereikt, reeds vruchten dragen.

7. Het is niet geoorloofd dat iemand sawah of tĕgal beplant die gelegen is tusschen gronden van zijn ouders: de aanplant zal dan steeds slecht zijn.

8. Wanneer men zaaipadi uittrekt is het niet geoorloofd om andjirs (seinpaaltjes die vaak gebruikt worden om de grenzen van de afdeelingen in de sawah aan te wijzen) mede uit te trekken. Doet men dit, dan

zal de vrouw die zich hieraan bezondigt later bij eene eventueele bevalling verhardingen in de borsten krijgen.

9. Gaat men pisang planten dan is het niet geoorloofd den pisangstruik op den schouder te dragen naar den plantkuil, maar men diene hem daarheen te slepen, want daardoor zullen de vruchten lang worden, terwijl ze in het eerste geval steeds kort en klein zullen blijven.

10. Bij het planten van pisang is het ongeoorloofd naar boven te zien maar moet men steeds in zittende houding naar beneden kijken. Kijkt men onder het planten naar boven dan zullen de vruchten opwaarts groeien en niet hangende.

11. Als iemand bamboe wil gaan planten, moet hij dit niet doen als de vrouw des huizes juist bezig is met het koken van eten: daardoor toch zou de bamboe niet uitspruiten.

12. Voor hen die maïs planten gelde het voorschrift dat zij de zaadkorrels vermengen met roode trasie. Doen ze dit niet dan zal de maïs later poetihan (een ziekte waarbij de bladeren wit worden en waardoor zich geen vruchten zetten) worden.

13. Zij die kaḍĕle planten moeten tusschen den aanplant katjang idjoe planten opdat de kaḍĕle-aanplant niet door wormen worde aangetast.

(De Javanen uit den Oosthoek gebruiken als kramavorm voor kaḍĕle k ĕ ḍ a n g s o e l , terwijl die uit het Westen hiervoor ḍ ē k k ĕ m a n bezigen).

14. Waneer iemand op zijn sawah aan het werk is, is het niet geoorloofd met bewolkte lucht of regen een der hoeken van de sawah te bewerken, daar die plekken veel gevaar opleveren van door den bliksem getroffen te worden. (zie hiervoor beneden).

15. Plant men katjang landjaran (een soort klimkatjang) dan moet men een sapoe (soort bezem) in den

gordel steken: men zou dan veel vruchten krijgen, terwijl de peulen erg lang zouden worden.

16. Hij die lombok (Spaansche peper) plant moet zijn ooren vooraf goed met lombok inwrijven, zóó dat ze rood zien: de aanplant zou dan lombok opleveren die erg brandend is.

17. Om het afvallen van lombokvruchten te voorkomen moet men er groene lapjes tusschen hangen.

18. Zij die zaaipadi uitzaaien dienen op de hoeken der sawah dringo (kalmuswortel) en bawang (uien) te leggen; zij zouden daardoor ziekte in de rijst voorkomen.

19. Indien de gågå gewied moet worden, moet men er landĕp (een kruid) tusschen planten; de mĕntĕk (een ziekte van de rijst) zou daardoor bevreesd worden.

20. Zij die kĕtimoen (komkommer) planten is het niet geoorloofd tijdens het planten een sirihpruim te gebruiken; de kĕtimoen zou dan later bitter van smaak worden.

21. Als de zaaipadi uitgezaaid wordt, is het niet geoorloofd dat er 's nachts rijst gestampt wordt; er zou ziekte in den aanplant komen.

22. Wenscht men veel vruchten van zijn kaspé-aanplant dan moet men bij het planten de hand met gestrekte vingers over het geplante uitbreiden.

Voorschriften die in acht genomen dienen te worden bij den huisbouw.

23. Als iemand een huis gaat bouwen en dit reeds opgericht is maar het dak er op nog niet gereed is, moet hij een bundel alang alang op den nok plaatsen. Doet hij zulks niet dan zal zijn huis later door Batårå Kålå (een booze geest) bewoond worden.

24. Wil men rijk gezegend worden met rĕdjĕki (levensmiddelen) dan hange men tijdens den huisbouw een bos rijst aan een der daklatten.

25. Gebeurt het dat iemand een huis bouwt en er juist een zons- of maansverduistering plaats heeft, dan dient hij het opgezette af te breken; doet hij dit niet dan zal zijn huis weldra instorten.

26. Het is niet goed met den bouw van een huis door te gaan als een der timmerlieden tijdens den bouw komt te sterven, want dan zouden de bewoners van bedoeld huis voortdurend met onheilen te kampen hebben.

27. Is men bezig met het bouwen van een huis, dan mag men niet fluiten (met den mond) vóór dat het huis staat, want er mocht eens een sterke rukwind komen, waardoor het huis zou instorten.

(Voor fluiten gebruikt men in het Kĕḍirische [illegible] en in het Soerabaia'sche [illegible] Beide woorden geeft het W.d.b. niet).

28. Wanneer men een huis bouwt is het ongeoorloofd dat een vrouw over den blandar (balk waarop de dakribben rusten) heen stapt; deze zou daardoor spoedig bezwijken.

29. Richt iemand een huis op dan is het niet geoorloofd dat hij zes såkå goeroe (ꦱꦏꦒꦸꦫꦸ = hoofdstijlen waarop het dak rust) gebruikt. Men noemt dit gotong majit (een lijk dragen). De bewoner zou later voortdurend met allerlei ziekten in zijn huis te kampen hebben.

30. Is een erf ingesloten door twee rivieren dan mag zulks voor den aanplant uitstekend zijn, voor de bewoners daarentegen zullen voortdurend allerlei onheilen voor de deur staan. Men doet beter daar geen huis op

te richten. Het is niet goed een huis op te richten tusschen twee woningen die door broeders bewoond worden; men zal dan nooit vooruit komen en steeds gebrek hebben.

32. 't Is ongeoorloofd op den Sĕnen Wage (Maandag die samenvalt met den pasardag Wagé) te beginnen met het bouwen van een nieuw huis. Men zegt dat zoo'n huis later op den een of anderen dag in brand zal worden gestoken.

Voorschriften welke speciaal voor vrouwen gelden. (1)

33. Voor eene zwangere vrouw gelden al heel wat voorschriften. Zij mag in geen geval op het rijstveld gaan zitten of gebrekkigen uitlachen en bespotten, misschien zal ze later dan zelf ook gebrekkig worden.

34. Het is niet goed dat zij van een kind bevalt juist als de zon ondergaat. Later zal zoo iemand bij het doortrekken van een bosch door een tijger worden verscheurd. Zoo'n kind wordt een [illegible] genoemd. Djoeloeng = ongelukskind, tjaplok = ophappen, dus iemand bestemd om opgehapt te worden. Zoo heeft men ook [illegible] Kinderen gelijktijdig geboren met de opkomst der zon noemt men djoeloeng kĕmbang. Wanneer deze later een bosch passeeren zullen zij ongetwijfeld door een tijger worden nagezet doch niet verscheurd, alleen maar beroken worden ([illegible]) Daarom noemt men zulke kinderen djoeloeng kĕmbang.

35. Indien zij hout op het vuur legt, heeft zij er voor te zorgen dat zij het niet onderste boven er op legt,

---

(1) Omtrent dit en andere onderwerpen zie men het belangrijke werk: [illegible] door [illegible] Landsdrukkerij te Batavia 1907.

d.w.z. zij moet eerst de toppen der takken in het vuur leggen. Doet zij dit niet dan zal later bij de bevalling afwijking zijn: de voeten zullen dan het eerst geboren worden.

36. Verder is het haar verboden kleine dieren te dooden, zooals: slangen, hagedissen, kikvorschen, kombangs (hommels) titik ijik (een soort gantroeng), muizen etc.

37. Als zij aan het koken is mag zij geen schalen van kokosnoten verbranden onder hetgeen staat te koken, want dan zal haar kind later erbarmelijk schreeuwen.

38. Zij heeft zich verder te onthouden ontong te eten, want dan zal haar kind dat bij de geboorte er mollig uitziet, na eenige dagen of weken vermageren. (Zoo'n kind wordt dan ontong ontongĕn genoemd. [illegible] = bloesem van de pisang. Als de bloemknop volwassen is, is hij dik, doch later vallen de dekbladeren af en wordt hij dun. De ontong is een smakelijke groente).

39. Zij mag geen vingerbakje of kommetje met vuil water gebruiken; haar kind zou dan later aan kopokken gaan lijden. ([illegible] = aan een loopend oor gaan lijden).

40. Het is niet geoorloofd dat een zwangere vrouw haar kĕṇḍit (een band die vrouwen om het lijf dragen) om den hals slaat: ([illegible]) het kind zal dan met den navelstreng om den hals geboren worden.

41. Halveert zij op een tingkēb-feest (een feest in de zevende maand van een eerste zwangerschap) een jonge kokosnoot en het wapen dat zij hierbij gebruikt afschampt, dan is dit een bewijs dat zij van een meisje zal bevallen; schampt het wapen niet af dan zal zij aan een jongen het leven schenken.

42. Komen de eerste weeën, dan dient de man zijn hoofddoek af te doen als men eene voorspoedige geboorte wenscht.

43. Gaat de geboorte niet voorspoedig dan dient men in de keuken de toemang (steen waar de pot om te koken op staat) weg te nemen. Zorgt men hiervoor niet dan zal de bevalling lang duren.

44. Het is haar niet geoorloofd een oude laddersport te verbranden; zij zou dan last krijgen van verhardingen in de borsten.

45. Het is haar niet toegestaan te gaan eten in het vertrek waarin men slaapt; haar kind zou dan gaan lijden aan sarab (een huiduitslag).

46. Heeft iemand als eerste kind een meisje, dan mogen de ouders bij het dragen van hun kind niet van uit de deur der woning naar iets in de verte blijven zien, ([illegible]) want hun kind zou later lang op een wederhelft moeten wachten.

47. Zij mag geen visch ombuigen (ombuigende doorbreken) want daardoor zou het te verwachten kind gebocheld ter wereld komen. (Voor gebocheld gebruikt men het woord [illegible])

48. Zij heeft zich te ontzien van het eten van roedjak koedoe (een lekkernij): zij zou dan een leelijk kind ter wereld brengen dat bovendien aan korēp zou gaan lijden. ([illegible] = een huidziekte).

49. Indien zij stilletjes een waloe (vrucht van een klimplant) van elders wegneemt en hiervan eet zal haar kind later geboren worden met een kaal hoofd.

50. Zij mag in geen geval voor de stookplaats gaan eten; zij zou daardoor bevallen van een kind met een grooten mond.

51. Veertig dagen lang na de bevalling moet zij

steeds een wapen bij zich hebben; zij zou anders aanhoudend gekweld worden door booze geesten.

Eenige voorschriften betreffende hen die er vee op na houden.

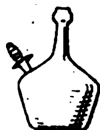
52. Iemand die er karbouwen op nahoudt mag het atappen dak van zijn huis niet bevestigen met touw van doek (de harige vezels van den arenboom) gemaakt: zijn karbouwen zullen dan steeds mager blijven.

53. Eene vrouw is het niet geoorloofd over het juk (dat karbouwen bij het ploegen aankrijgen) heen te stappen, want dan zullen de karbouwen weldra knobbels (daar waar het juk drukt) krijgen.

54. Men diene er voor te zorgen dat de veedrijverszweep niet verloren ga, want hij mocht dan eens verbrand worden en dit is niet goed; het vee zou dan aan blobok (een oogziekte) gaan lijden.

55. Het is een veehouder niet geoorloofd een kĕṇḍi (watervat) met een tjengger te bezitten: het vee zou dan steeds mager blijven.

Tjengger

Het woord ꦕꦼꦁꦒꦼꦂ beteekent kam van een haan, maar men gebruikt het ook om de versiering van een tuit aan een kĕṇḍi aan te duiden; althans in het Kĕḍirische. Ook gebruikt men het woord slomprettan (op een trompet gelijkend) hier voor. Volgens bijgaande teekening is de bedoeling duidelijk.

56. Wanneer het vee mager blijft moet men de toespijs (bij de rijst van den herdersjongen vermengen met een beetje mest van het hem toevertrouwde vee; het vee zal er dan weldra flink uit gaan zien. (?)

57. Als het hard regent, gepaard met onweer, is het een herdersjongen niet geoorloofd onder boomen te gaan schuilen of zijn toevlucht te zoeken in den hoek van een sawah, want deze plaatsen worden geducht als bevolkt met vele booze geesten en de bliksem beschouwt men als de vijand van deze geesten. Bedoelde plaatsen, mogen daarom niet tot toevluchtsoord gekozen worden daar de herders dan door den bliksem getroffen zouden worden.

Het algemeen heerschend geloof bij den Javaan is, dat de bliksem er spijt van heeft iemand getroffen te hebben daar het op booze geesten was gemunt. Vandaar, zoo redeneeren de Javanen, zakt de onweersbui altijd dadelijk af als iemand is getroffen.)

58. Het is niet toegestaan dat een herdersjongen het vee afranselt (?) met een zweep, een bamboetak met dorens of met een touw; het vee zou dan voortdurend mager blijven.

(het woord [illegible] vertaalde ik met afranselen, daar ik er geen ander woord voor weet).

59. Wanneer een koopvrouw in olie er vee op nahoudt, is het niet geoorloofd dat zij olie verkoopt tegen dat de zon ondergaat; haar vee zou daardoor door ziekte getroffen worden. (Eigenaardig is hierbij dat wanneer een kooper met zonsondergang olie wil koopen en hij er voor zorgt niet het woord voor olie te bezigen maar door bijv. te zeggen: „geef mij wat water" of „ik kom wat water koopen", hij wel de olie krijgt.)

60. Een veehouder mag geen plapah (een mengsel van specerijen dat bij het eten gebruikt wordt) koopen; dit zou ziekte onder het vee teweeg brengen.

61. Wanneer herdersjongens tijdens een onweer het vee naar huis drijven en in de haast iets op de weideplaats hebben achtergelaten, bijv. een grasmes, een

kleedingstuk of zoo iets, is het niet geoorloofd dit achtergeblevene op een drafje te gaan halen: zij zouden door den bliksem getroffen worden.

Bij sterfgevallen of bij het begraven.

62. Men zorge bij een sterfgeval dat de doode goed bewaakt wordt opdat geen kat over het lijk springe. Dit zou twist veroorzaken; de doode zou als een krankzinnige tot het leven terugkeeren.

63. De menschen die mede ter begraving van een doode naar de begraafplaats gaan, moeten, als het lijk in het graf is gelaten, een handjevol aarde in het graf werpen. Doen ze dit niet, dan zullen zij misschien besmet worden door de ziekte van hem of haar die begraven wordt.

64. Het is niet goed dat leden van het desabestuur bij het begraven van een doode tegenwoordig zijn: zij zouden daardoor niet oud worden.

65. Is er gelijktijdig met een huwelijk een sterfgeval in de desa, dan zullen de jonggehuwden in het vervolg allerlei rampen hebben te wachten.

Bij het eten.

66. Menschen die de broetoe (stuit van een vogel) eten zullen eerst spijt hebben van iets wanneer het reeds te laat is.

67. Het is niet geoorloofd rijst uit een tampah (een soort wan) te eten. Die zich hieraan bezondigt, zal als hij met anderen loopt, steeds van den een naar den ander loopen.

68. Menschen die zonder rijst vleesch zitten te eten, zullen bij een langen tocht, steeds door een ondragelijken dorst gekweld worden.

69. Eet men 's avonds rijst dan is het niet geoorloofd het water, waarin de rijst is schoongemaakt, buitenshuis weg te werpen; hierdoor zouden òf de ouders, òf de kinderen door ziekte getroffen worden.

70. Als men eet is het niet goed dat men de wakoel (een mand waarin de gekookte rijst gebracht wordt) geheel leeg maakt; 't zou een bewijs zijn dat men niet tevreden is met het gebrachte.

Voorschriften bij het klaarmaken van spijzen.

71. Vrouwen die bezig zijn met het klaarmaken van spijzen in de keuken, mogen onderwijl de keuken niet verlaten, want het mocht gebeuren dat de dandang (een koperen of blikken wijdbuikige ketel waarboven de rijst gaar gestoomd wordt) omvalt of door een kip omver raakt en dit is een zeer slecht teeken: haar die zulks overkomt zal stellig tot groote armoede vervallen ook al heeft zij op dat moment aan niets gebrek.

72. Ook is het ongeoorloofd dat eene vrouw, bezig met koken, onderwijl vóór de keuken gaat eten; het eten zou dan niet gaar worden. (Volgens zeggen bewaakt Nini towok de keuken. Deze zou het kwalijk nemen als de kookster vóór de keuken gaat eten en zou zich wreken door te maken dat de spijzen ongaar bleven).

73. Als eene vrouw het eten kookt mag zij geen hout gebruiken van de moelwå (naam van een vruchtboom). De damp van de rijst zou dan eene hevige oogontsteking veroorzaken.

74. Is eene vrouw klaar met het gereedmaken van het eten dan is het ongeoorloofd eieren op de rijst te leggen; zij zou dan getroffen worden door goṇḍongĕn (aan een kropgezwel lijden).

Voorschriften bij eventueele aanvallen van tijgers.

75. Menschen die te midden van bosschen wonen mogen niet met een kĕṇḍil (soort aarden pot) water uit de rivier halen. Overtreden zij dit voorschrift, zoo zullen zij door tijgers vervolgd worden.

76. Wanneer twee of meer personen door een bosch gaan en onderweg gaḍing- of gajam bloemen ruiken, dan mogen ze hierover niet spreken, d.w.z. de een mag den ander niet zeggen: „ik ruik gaḍing bloemen", want dan zouden ze door een tijger worden aangevallen.

77. Het is niet geoorloofd met een barongkleed (barong is de naam van een batiksel) door een bosch te gaan; men zou dan door tijgers achtervolgd worden.

Voor jonge meisjes gelden de volgende.

78. Het is een meisje niet geoorloofd in het midden van de deuropening van het huis te gaan zitten, want dan zal het erg lang duren dat zij door een jongen ten huwelijk wordt gevraagd.

79. Als een jong meisje in de keuken bezig is, heeft zij er op te letten dat zij geen ḍaḍoeng (een soort touw van bamboe apoes gemaakt, dat koeien of karbouwen om den nek krijgen) die niet meer gebruikt kan worden (versleten ḍaḍoeng) in het vuur gooit want dan is zij later in haar huwelijk erg vatbaar voor kĕmatoes (een teringachtige ziekte).

80. Als een maagd de vloer van het huis veegt, moet zij dit zorgvuldig doen, door niet hier en daar vuil te laten liggen; in dit geval zou zij later een ruigen, harigen man krijgen.

81. Wanneer een bruidspaar begeleid wordt door eene menigte en er valt een bloem van de bruid of den bruidegom, dan is zulks een ongunstig teeken; er zou

dan gauw oneenigheid tusschen beiden ontstaan. Om die oneenigheid echter te voorkomen, raapt men de bloem zoo spoedig mogelijk op.

82. Voor een jongeling geldt als voorschrift dat hij er op te letten heeft als hij ergens heen gaat en een bosch door moet, hij er voor zorge dat hij met het ondergaan der zon ergens in een of andere desa zijn bivak opsla. Is hij met zonsondergang nog in het bosch, dan zal het later voor hem lang duren eer hij kan gaan trouwen.

Hier volgen nog enkele ila ilå's die moeielijk onder een bepaald hoofd zijn te rangschikken.

83. Komt men in een bosch na een vermoeiende tocht, smachtende van dorst aan een bronnetje, dan is het niet geoorloofd te praten; de bron zou dan plotseling geen water meer geven.

84. Wanneer een koopman op weg lieden ontmoet die een lijk dragen, dan dient hij te zorgen dat die lieden hem niet passeeren (door b.v. een omweg te maken) want anders zal hij bij het verkoopen van zijn koopwaar geen winst behalen.

85. Iemand die naar de markt gaat met aardewerk, mag slechts onder 't dragen van zijn koopwaar gekleed zijn met een bĕbĕd. De sroewal (broek) en klambi (jasje) dient hij uit te laten, daar anders zijn koopwaar geen aftrek zal vinden.

86. Het is ongeoorloofd op een huisdeur te gaan hangen, want dan zal men later, als men op reis gaat, nooit een reismakker krijgen.

87. Het is kinderen niet geoorloofd het stroo van de rijst te rooken; zij zouden later aan asthma gaan lijden.

88. Het is niet geoorloofd een koekoesan (een puntige van bamboe gevlochte mand, waarin de rijst gaar gestoomd wordt) op het hoofd te zetten, want die dit doet, zal later bij een eventueel bezoek aan de zee door een krokodil achtervolgd of gedood worden.

89. Die zich kleedt met kadoet (een soort jute) zal later leelijke kinderen krijgen.

90. Nog kleine kinderen mag men niet in een spiegel laten zien; zij zouden dan in een put vallen. (bij vele Javanen dient meestal de put voor spiegel).

91. Wanneer men rijst in de rijstschuur brengt, moet men in de schuur een takir (soort voorbehoed middel) leggen; men zou dan langen tijd met de hoeveelheid rijst in de schuur toe kunnen komen.

92. Men mag niet op een sapoe (bezem) gaan zitten, want dan zou men erg veel kinderen te wachten hebben.

93. Wanneer menschen op weg zijn om te nagih (iemand manen) en zij ontmoeten op weg een slang, dan zal hun nagih te vergeefs zijn. Men doet in zoo'n geval verstandiger maar weer terug te gaan.

94. Menschen die naar een andere desa verhuizen en nog kleine kinderen mede brengen, dienen een beetje aarde van onder de slaapplaats mede te nemen en dit te vermengen met de aarde onder de slaapplaats in de nieuwe woonplaats, opdat de kinderen dan zich daar weldra thuis zullen gevoelen.

95. Het is niet goed een kruisweg over te steken bij zonsondergang, want op dat uur zijn op het kruispunt vele booze geesten bijeen; men zou dan eene ziekte oploopen.

96. Het is niet goed als men droomt dat men zijn gevoeg doet in een snelstroomende rivier, want dan zou men van alles bestolen worden en bij het zoeken naar den dief, toch geen opheldering krijgen.

97. Als een man een reis onderneemt en op weg zijn voet stoot, zal hij het eerst denken aan zijne vrouw en kinderen.

98. Het is niet geoorloofd om 's nachts een kĕṇḍi leeg te maken; de rĕdjĕki zouden hierdoor verdwijnen, terwijl ze bij een gevulde kĕṇḍi juist zullen komen.

(Onder rĕdjĕki verstaat men het dagelijksch brood).

99. Eene vrouw mag niet over de pikoelan (draagstok) heen stappen; de man zou dan met dragen weldra last krijgen van ontvelde schouders.

100. Wanneer een ikĕt (hoofddoek) gescheurd is, mag deze niet genaaid worden, want men zou dan later door den bliksem getroffen worden.

101. Wanneer iemand kokosnoten zal gaan plukken en onder het beklimmen van den boom zijn wapen, waarmede hij de vruchten zal afhakken, verliest, is het hem niet geoorloofd naar beneden te gaan, om het gevallen wapen te halen; hij zou daardoor bij het opnieuw beklimmen van den boom er uit vallen. In zoo'n geval gaat hij door met klimmen en tracht dan zonder wapen de vruchten er af te krijgen.

102. Men beschouwt het als een gunstig teeken, dat men dikwijls aan steenpuisten lijdt; men zou daardoor gevrijwaard zijn van gĕṇḍĕng (ꦒꦼꦤ꧀ꦝꦼꦁ = simpel, dwaas, ideoot).

103. Men diene voorzichtig te zijn dat de doek, waarin gewoonlijk een klein kind gewikkeld wordt, niet verbrandt, daardoor toch zou het kind gaan lijden aan soelĕdĕn (ꦱꦸꦭꦼꦢꦼꦤ꧀ = een huidziekte met blaren).

104. Wanneer zwaluwen in een of ander huis een nest bouwen is zulks een gunstig teeken; de bewoners zullen met rĕdjĕki gezegend worden. Hetzelfde zegt men ook als tawon lotjok (een soort bijen) in een huis zich gaan vestigen).

105. Het is niet geoorloofd op een bantal (kussen) te gaan zitten; men zou dan steenpuisten krijgen.

106. 's Nachts in huis fluiten is niet toegestaan, men zou dan een bezoek van dieven hebben te wachten. (Voor fluiten met den mond schijnt men in het Soerabaia'sche het woord [illegible] te gebruiken; in het Kĕḍirische [illegible] Zoowel anil als siso zijn niet opgegeven in 't W.d.b. Wel [illegible] wat men hier niet kent).

107. Gaat men visschen met een woewoe (een gevlochten mandje in den vorm van een fuik), dan is het niet geoorloofd de visch er met de handen uit te halen, men zou dan niets meer vangen. Gewoonte is dan ook om op de woewoe te kloppen en zoo de visch er uit te schudden.

108. Het is niet geoorloofd op een ijan (een schotel van gevlochten bamboe waarop rijst wordt afgekoeld) te gaan zitten; men zou dan aan ajan ajanēn (epilepsie) gaan lijden.

109. Beklimt iemand een boom, dan mag men hem niets toeroepen; hij zou dan vallen.

110. Wanneer men het hout van een afgedankten loempang (een klein soort rijstblok) gaat verbranden is het wenschelijk dat de buren er ieder een stuk van krijgen; er mocht anders eens wrok tusschen de buren onderling ontstaan.

(In den regel is een loempang communaal bezit, d.w.z. vele gezinnen maken gebruik van een en denzelfden loempang).

111. Wanneer een vrouw de bēbēd van haar man gaat wasschen, heeft zij er voor te zorgen dat bij het uitwringen haar voeten niet geraakt worden door het uitgeperste water; zij zou later, wanneer zij een kind krijgt, aanhoudend last hebben van opgezette beenen.

112. Na het kramassen (haar wasschen met een soort loogwater) is het eene vrouw niet geoorloofd haar haar te kammen aan den kant van eene rivier; haar man zou daardoor door ziekte getroffen worden, waar hij zich ook op dat moment mocht bevinden.

113. Het is niet toegestaan op een kris te blazen, want dan zou men weldra tandeloos worden.

114. Waneer iemand zijn kris uit de scheede haalt, moet hij die er zelf ook weer in doen. Laat hij dit door een ander doen, dan zal hij aan allerlei gevaren blootstaan.

115. Zij die olie bereiden uit kokosnoten hebben er zorg voor te dragen dat zij zulks niet doen op Kĕmis Lĕgi (Donderdag die samenvalt met den Pasardag Lĕgi) want dit zou haar schade berokkenen, daar zij slechts weinig olie uit de noten zouden krijgen.

116. Iemand die een ploeg of een eg steelt, zal steeds door ziekte bezocht worden.

117. Wanneer men bamboe hakt is het niet geoorloofd dat men dit doet als de bladeren er nog aanzitten, want dan zullen de kinderen van hem die aldus de bamboe hakt, later als zij beginnen te loopen, steeds met ziekte te kampen hebben en niet zelden zullen ze dan sterven, terwijl de ouders zelf last zullen krijgen van rheumatiek.

118. Om bamboe te hakken moet men er om denken dit niet te doen op de pasardagen Lĕgi en Wagé, want doet men het op Lĕgi dan zal de resteerende bamboe bongkengĕn (ꦧꦺꦴꦁꦏꦼꦔꦼꦤ꧀ = naam van een ziekte door een houtworm veroorzaakt) worden; doet men het op Wagé dan zal de gehakte bamboe gauw vermolmen (door kleine torretjes).

119. Wanneer men rijst eet die nog erg warm is, is het niet geoorloofd er op te blazen want daardoor zou men de rĕdjĕki wegjagen.

120. Het is niet toegestaan dat men kĕmiriboomen aanplant want dan zou men door den bliksem getroffen worden.

121. Eveneens is het niet geoorloofd kloewik (een boom waarvan de vruchten als groente gegeten worden) te planten wanneer men nog geen schoonzoon of schoondochter heeft, want men zou dan aanhoudend van de eene plaats naar een andere verhuizen.

122. Als iemand een feest geeft mag hij geen terop (terob of taroeb?) (tijdelijke loods) van gĕdeg (gevlochten bamboe voor bewanding der huizen) bezigen, daardoor toch zou er ruzie en gekijf ontstaan.

123. Een vrouw is het niet geoorloofd een siwoer (soort pollepel) op de koekoesan te leggen, daardoor zou haar kind uitslag aan het hoofd krijgen.

124. Wanneer men droomt dat men sterft dan is zulks een gunstig teeken; men zou dan oud worden.

125. Als men een doode naar de begraafplaats draagt mag men onder het dragen niet de verzuchting slaken: ,,wat is het zwaar!" want dan zou men zelf ook gauw begraven worden.

126. Wanneer een loerah (dorpshoofd) sterft gebeurt het zelden dat anderen (behalve een zijner kinderen of nabestaanden) hem als loerah opvolgen, omdat men gelooft dat zoo'n opvolger dan ook weldra zal sterven.

127. Wanneer een kind zonder matje op den grond slaapt zal òf de vader òf de moeder geen hoogen leeftijd bereiken.

128. Een zwangere vrouw is het niet geoorloofd te weven; haar kind zou dan geboren worden met een platgedrukt hoofd.

129. Bij regen gepaard met onweer mogen herdersjongens niet klappen met hunne zweep; zij zouden daardoor den bliksem roepen.

130. Het is niet goed hout te hakken (boomen) op Vrijdag Lĕgi omdat men dan te dicht bij allerlei gevaren zou zijn.

131. Ouders hebben er voor te zorgen dat zij hun kinderen, als ze nog klein zijn, geen kam in handen geven; zij zouden dan weinig tanden krijgen.

132. Wanneer men een gewasschen broek ergens in de zon hangt, mag men er niet onder door loopen; men zou dan aan belekkĕn (een oogziekte) gaan lijden.

133. Jonge meisjes mogen niet loopende gaan eten, zij zouden later een ondeugenden man krijgen.

134. Op Vrijdag Païng is het niet goed het vee te laten werken; het zou dan niet dik kunnen worden.

135. Wanneer men olie zal koken uit kokosnoten en er is juist een stergeval in de desa, dan doet men beter om zijn werk uit te stellen, daar de olie er niet uit zou willen.

In nauw verband met bovenstaand staat het geloof dat men hecht aan geluiden van sommige vogels.

136. Waneer ten tijde van het gebed bij zonsondergang (Mahrib) ergens een haan kraait is dit een teeken dat daar niet ver vandaan een maagd zwanger is.

137. Als een kip met nog jonge kuikens gaat vechten met een andere kip, wil dit zeggen dat er een gast op komst is.

138. Wanneer een toho ([Javanese script] = naam van een vogel die wel wat op een kraai gelijkt maar kleiner is en een grijzen snavel heeft) 's nachts geluid geeft en tegelijk dwars over een desa vliegt ([Javanese script]) is dit een bewijs dat er in de desa iemand zwaar ziek is.

Vliegt hij al roepende over de desa in de lengte, dan wil dit zeggen dat er dieven op komst zijn.

139. Wanneer op een of ander erf verscheidene kraaien al maar af en aan vliegen en geluid geven, dan beteekent dit dat de bewoner aldaar onheil zal treffen of dat hij bericht van een of ander familielid zal ontvangen omtrent ziekte of sterfgeval.

140. Als zich voortdurend een prĕndjak (naam van een klein vogeltje) op het voorerf vertoont, wil dit zeggen dat men weldra een gast heeft te wachten.

141. Vertoont zich een tjoelik (klein vogeltje) op het erf dan heeft men een bezoek van dieven te wachten.

142. Een schreeuwende uil des nachts op het huis is al een zeer slecht teeken; de bewoners zullen door onheil getroffen worden.

Pare-rĕdja, 1 October 1907.

Een noodkreet ten behoeve van weduwen en weezen in de Minahassa.*

Door J. LOUWERIER.

Alweer een bedelpartij en dat wel voor hen, die zooverre van ons zijn, terwijl de behoeften der weduwen en weezen in Nederland zoo groot zijn, dat er aan 't vragen geen einde komt. Stelt u gerust, allen wien de schrik om 't harte slaat bij de lezing van mijn opschrift. Het is mijn doel niet, een aanslag op iemands beurs te wagen, ten bate van onze weduwen en weezen. Ja, ik zou mij schamen voor hen den bedelzak op te nemen. In een land zoo vruchtbaar, mede zoo dun bevolkt, zijn de bronnen voldoende om in eigen levensonderhoud te voorzien. Moge bij een enkele de nood wel eens aan den man komen, dan behoeft men nog niet elders te vragen. Men helpt elkander en de uitgaven zijn hier veel minder dan in Nederland, omdat de behoeften veel minder zijn, terwijl heel wat voor niets kan verkregen worden. Brandhout om 't eten te koken is in overvloed te vinden en hebben de kleintjes geen kleeren, wat nood? Ze loopen nog gaarne in Adamskostuum en schamen zich daarvoor niet. Alzoo de geldbeurs kan gesloten blijven waar het de talrijke nooden aanbelangt, doch hartelijk hoop ik, dat men diep in den zak leert tasten voor de geestelijke belangen, niet alleen voor dit volk, maar voor alle volken, die nog in duisternis en schaduwen

* De Redactie neemt beleefd de vrijheid de bijzondere aandacht van den Lezer op dezen „Noodkreet" van den heer LOUWERIER te vestigen, en hoopt vooral dat dit schrijven in ernstige overweging zal genomen worden door allen die in de gelegenheid zijn mede te werken tot opheffing van de door den schrijver bedoelde maatschappelijke gebreken en misstanden in de Minahassa van Menado.

des doods zitten, of die wel aanvankelijk tot Christus gebracht werden, maar bij wie nog zooveel ontbreekt, die nog tot de onmondigen behooren.

Intusschen meen ik recht te hebben een noodkreet te slaken. Misschien had ik zulks al eerder moeten doen. Doch 't is nimmer te laat om een verzuim goed te maken. Als men den bedelstaf in de hand neemt dan kiest men de personen uit, bij wien men mag hopen een welwillend oor, — en een goed gevulde beurs te vinden. Hartelijk hoop ik, dat mijn noodkreet dan ook doordringt tot hen, die helpen kunnen. De warme vriend der Zending, 't zij rijk of arm, maar die in bestuursaangelegenheden niets te zeggen heeft, moge dit opstel lezen, wellicht beamen de waarheid mijner klachten, de wenschelijkheid van verbetering in deze zaak, doch met den besten wil kunnen zij niet helpen.

Er werd reeds veel geschreven en gesproken over den rechtstoestand der inlandsche Christenen, doch het wil mij voorkomen, dat wij niet veel vooruitgaan in deze zaak. Reeds 6 jaar geleden schreef Mr. J. H. Carpentier Alting eene regeling van het privaatrecht voor de inlandsche bevolking in de Minahassa districten der residentie Menado. Zijne hoogst belangrijke voorstellen werden besproken, gesprezen en ook weer gelaakt. Doch daar bleef het bij, en nog altijd zucht men onder den druk van allerlei onrechtvaardigheden. Die allen te bespreken ligt niet op mijn weg. Daarbij ben ik geen rechtsgeleerde, die met de wet in de hand over verbetering van vele misstanden kan meespreken, en nieuwe voorstellen ter verbetering doen. Zullen ze er ooit komen? Mij bekruipt daartoe wel eens de vrees. Gedurende bijna 40 jaar, die ik hier arbeidde, heb ik vele voortreffelijke bestuursambtenaren gekend, die werkelijk iets goeds konden en wilden doen. Helaas! de meesten werden spoedig overgeplaatst, en vervangen

door andere personen, zeker niet minder bekwaam en met even goede bedoelingen bezield, doch die bij aankomst hier, stonden te kijken als een kat in een vreemd pakhuis. Na zich eenigszins op de hoogte der toestanden en gebruiken te hèbben gebracht, — zoo iets geschiedt ook niet met een donderslag, — werden vaak dezulken weer overgeplaatst en stond men weer op 't zelfde doode punt van een paar jaar geleden.

Op de belangen van weduwen en weezen heb ik 't oog en wil eenige feiten laten spreken, het verder overlatende aan hen, die dit lezen en daartoe bevoegd zijn, of het geen tijd wordt in deze zaak handelend op te treden en de tijdelijke belangen van weduwen en weezen te behartigen.

De nalatenschap van velen is natuurlijk niet groot, want moge de Minahasser geen gebrek lijden en heeft men zelfs enkele welgestelden, toch mag als algemeen aangenomen worden, dat eene erfenis niet over duizenden loopt, ja bij velen zelfs geen honderd gulden zal bedragen. Wel zijn er enkele streken in de Minahassa waar dit beter zal zijn, nl. die, waar groote uitgestrektheden sawah's gevonden worden of waar klapper- en notentuinen aangelegd zijn. Maar op de plaatsen als in deze streken waar de bezitting meerendeels uit drooge gronden bestaat, en de koffietuinen zoo goed als tot nul gereduceerd zijn, kan men niet van veel bezit en vele welgestelden spreken. Toch zijn er eenigen, en konden er meerderen zijn, indien de tijd beter uitgekocht, met meer overleg te werk werd gegaan. Maar het is bedroevend te zien dat bij sterfgevallen zoo vaak het recht van den sterke geldt, en weduwen en weezen zoo geplukt worden. Treurig is het dat zoovele boedeltjes onverdeeld blijven, zoodat men ten slotte niet meer weet, wie de eigenaar is en A verkoopt wat feitelijk aan B toekomt. Hiervan is een klein voorbeeld. Toen bijna

30 jaar geleden verordineerd werd, dat de erven der Europeanen in 't kadaster moesten ingeschreven worden, werd mij medegedeeld, dat het erf, waarop mijn huis stond, grond was die aan pl.m. 1000 personen toebehoorde. En zoo gaat het met vele tuingronden. Na overlijden van den bezitter wordt niet verdeeld, noch verkocht, doch alles blijft gemeenschappelijk bezit van de kinderen. Zoo gaat dit voort op kindskinderen, enz. zoodat ten laatste een lapje gronds dat vroeger een eigenaar had, nu er honderden heeft. En daar heeft dan de minst vrijmoedige, de zwakke, weinig of niets aan, want degeen, die zich op den voorgrond weet te plaatsen, die van zich af durft bijten, de brutale schoenen weet aan te trekken, gaat zeker met het leeuwenaandeel strijken en matigt zich het recht aan te verkoopen, tot zich te nemen, wat hem niet toebehoort.

Nog erger wordt dit, waar het meer kleine persoonlijke huiselijke bezittingen betreft. Ongeveer 30 jaren geleden overleed plotseling de onderwijzer D. T., nalatende eene jonge weduwe met twee kleine kinderen. Veel was er niet, toch wel enkele dingen die eenige waarde hadden, waaronder een kast. Nu zou ieder onzer zeggen, die kast behoorde aan de weduwe. Doch neen! Er werd beweerd, dat de overledene die kast gekregen had van zijn vader, en dus hadden de andere broeders en zusters daar mede recht op. Ja, een hunner wilde absoluut zijn deel van die kast hebben, zeggende: al krijg ik er maar een plank van, doch ik moet en zal mijn deel hebben. Hoe menigmaal kwam die jonge weduwe weenend en klagend bij mij, om raad te vragen hoe te handelen. Ten slotte heeft het distriktshoofd bepaald, dat de kast eigendom der weduwe moest blijven, en liet men haar verder ongemoeid.

In 1886 overleed tijdens een korte cholera-epidemie in een der kampongs alhier, de weduwe M. W., na-

latende twee meisjes. Of de moeder veel dan weinig naliet, is mij onbekend, wel dat ze een paar haarspelden had van eenige waarde. De kinderen waren nog te jong die te gebruiken, begrepen er trouwens nog niets van. De broeder der overledene zou die haarspelden wel bewaren tot de meisjes groot waren. Beide zijn nu reeds lang gehuwd, doch of zij ooits iets van die haarspelden gezien hebben, is mij onbekend. Ik waag het dit te betwijfelen.

Ongeveer 15 jaar geleden overleed A.T., dochter van een welgesteld koopman, nalatende een kindje. Ook de preciosa van die jonge moeder werden door twee tantes in voorloopige bewaring genomen, maar tot heden kon de vader van dat meisje, dat nu bijna volwassen is, die goud- en zilverwerken niet terug krijgen. Ja, nog erger, toen de grootvader van dat meisje eenige jaren geleden stierf en later tot eene soort van boedelverdeeling overgegaan werd, kreeg dit meisje voor haar aandeel *f* 200. Dit geld werd echter dadelijk door een oom opgestoken en alle pogingen van den vader van 't meisje om dit geld te krijgen en op de spaarbank te zetten, leden tot heden schipbreuk. Het kind van welgestelde ouders en grootouders zal wel nooit een cent daarvan in handen krijgen.

Ruim 25 jaar geleden stierf het 1e districtshoofd van hier. Onder hen die erven moesten, behoorden eenige weezen. Ieder plunderde en haalde wat er te halen viel, doch die arme weezen kregen tot heden geen halve cent. Een groot stuk sawah werd door een der zoons, een Nimrod — geweldenaar — in dat geslacht geannexeerd, en deze vertelt, dat zijn vader hem dat stuk sawah voor 100 jaar heeft gegeven in bruikleen, waarvan schriftelijk bewijs zou bestaan, terwijl N.B. die vader geen letter kon schrijven. Maar de weezen in

dat geslacht blijven verstoken van het hun wettig toekomende

Dat er bij eenigszins krachtig optreden wel iets gedaan kan worden ten voordeele der weduwen en weezen diene het volgende. In 1884 overleed alhier de genootschapsonderwijzer E. L. Zijn tractement was niet groot, *f* 10 's maands. Toch waren de ouders in vrij goeden doen, daar beide eenvoudig geleefd hadden, en zeer werkzaam waren. Van alle zijden werd de weduwe geplukt, doch men wist niet, dat ik eenige bezitting onder mijne bewaring had genomen. D.d. 9 Maart 1886 overleed die moeder plotseling aan cholera. Niemand stond haar bij in die laatste pijnlijke uren. Ik vertoefde den geheelen nacht bij haar, om te helpen zooveel ik kon. Toen zij voelde dat haar einde naderde zeide zij mij: mijnheer! ik ben bereid tot sterven, doch tob alleen over mijne 8 kleine kinderen. Op de belofte dat ik hun lot ter harte zou nemen, legde Maria rustig haar hoofd neder. Gelukkig werd door familieleden haar huis gemeden uit vrees voor besmetting. Ik heb het huisje en inboedel verkocht en zuinig beheerd, met dit gevolg, dat ieder der kinderen bij huwelijk of mondigheid *f* 90 kreeg. 't Was wel niet veel, doch eene nalatenschap van *f* 720 voor 8 kinderen is in de Minahassa, vooral in deze streken geene kleinigheid.

Een nieuw feit van jonger datum bracht mij er toe, de pen op te nemen en over deze aangelegenheid te schrijven, hopende, dat daardoor betere toestanden geboren zullen worden. In den nacht van 6 op 7 Januari dezes jaars stierf plotseling het 2e districtshoofd van K., nalatende eene jonge weduwe met een kindje en vier totaal weezen uit zijn eerste huwelijk. Bij overlijden van zijn eerste vrouw S. R., afkomstig uit het district Ratahan, had natuurlijk geen boedelverdeeling, wel be-

schrijving van nalatenschap plaats gehad. Het oudste zoontje van L. W., die ook als kind bij mij in huis was geweest, nam ik tot mij, om zoolang ik daartoe in staat ben voor hem te zorgen. Maar nu wat een gehaspel over die nalatenschap. En de familie van de overleden 1e vrouw, èn die van den overleden man, èn die van de overblijvende weduwe, zitten elkander in 't haar, doch alles ten nadeele der kinderen. Een der ooms van Saartje, de overleden eerste vrouw, wilde wel gaarne eene gedachtenis hebben van zijne nicht, en daartoe liefst een stuk sawah, dat groote waarde heeft. Door den vader der jonge weduwe wordt beweerd, de schulden groot zijn. Ik kon voor de echtheid van alles niet instaan, doch weet wel dat de baten grooter zijn dan de lasten. Dit te meer dewijl uit eene levensverzekering, waarin de overledene was, *f* 2000 werd getrokken. Deze berusten nu onder de hoede van den vader der jonge weduwe, die niet verkiest, een deel daarvan voor het 4-tal weezen op de Spaarbank te zetten. Een paar weken geleden was ik bij mijne kinderen te Ratahan en even buiten die plaats werd mij een jonge klapperaanplanting aangewezen, die nu begint vrucht te dragen. Mede moeten in die buurt nog meer bebouwde gronden zijn, eigendom van den overledene L. W., die daar met zijn eerste vrouw lang gewoond heeft.

Niemand treedt krachtig op voor de belangen der vier totaal weezen. Ja, men komt eens bij elkaar, bespreekt de zaken, kijft met elkaar, doch het slot is, dat alles blijft zooals het is en de bezitting in handen en macht van personen die daarop geen recht hebben. Later hertrouwt wellicht die jonge weduwe en wordt door een ander het geld, de bezitting dier kleine weezen, gebruikt — verbruikt. En zij die tot den adel des lands behooren, tot de eerste hoofdenfamiliës in de Minahassa, zullen tot armoede gedoemd worden.

Dit laatste feit bracht er mij toe over deze aangelegenheid te schrijven. Helaas, gedurende bijna 40 jaar die ik in de Minahassa vertoefde, zag ik zoo menig ouderpaar werken en ploeteren, om vooruit te komen in dit leven, een en ander te vergaderen voor de kinderen, doch als de vader vroeg komt te overlijden, dan heeft hij meestal zijn zweetdroppels voor niets gestort en rooft ieder wat hij kan, niet denkende aan weduwe of weezen. Mij dunkt het is meer dan tijd, dat van bestuurswege krachtig worde opgetreden, ten einde aan die onrechtvaardigheden een einde te maken. Op welke wijze? Het staat niet aan mij om daar een raad in te geven. Een ding is zeker, wil men de zaak geheel in handen laten van de inlandsche hoofden, dan is zulks hetzelfde alsof men niets deed. De een is te zwak, en een ander te veel geinteresseerd bij sommige gevallen. Men zou dan van den wal in de sloot raken. De personen, die met de regeling van dergelijke aangelegenheden zouden worden belast, zullen zeer zeker onder streng Europeesch toezicht moeten staan. Reeds werd vroeger door den Resident Jellesma en Mr. J. H. Carpentier Alting gesproken over inlandsch notariaat. Voor die betrekking zijn zeker krachten genoeg aanwezig, mits men de personen met oordeel kieze, en onder strenge, nauwgezette controle plaatst. Landverdeeling, maar mede nalatenschappen, zijn een eerste en groote vereischte voor de Minahassa, zal het volk tot meerdere welvaart komen. De onrechtvaardigheden, het onderdrukken, benadeelen van weduwen en weezen eischen krachtdadig ingrijpen.

Mocht dit mijn schrijven daartoe mede een stoot gegeven hebben in goede richting, dan zal ik me daarover zeer verblijden.

Tomohon, 23 Juli 1907.

DAGBOEKEN, BRIEVEN EN VERSLAGEN UIT DE ZENDINC.

De Zending in Posso, gedurende 1906,

door Ph. H. C. HOFMAN.

Een der groote bezwaren, waarop de zending in Posso stuit, is het zeer verspreid wonen der lieden. Ik ken maar één dorp in de geheele Possostreek, dat het tot 13 huizen brengt. De overige tellen 2 tot 10 huizen. Dat men zes uur marcheert zonder een dorp te passeeren is lang geen zeldzaamheid. En waren dan de huizen een groot deel van he. jaar maar niet onbewoond!

Regel is, dat de meeste Toradja's verspreid in hunne tuinhutten wonen. Alleen bij feesten en vergaderingen komen ze gedurende eenige dagen samen in het moederdorp.

Dit verspreid wonen vindt voor een goed deel zijn oorzaak in den landbouw: men wil gaarne midden in zijn tuin zijn om te waken, dat de karbouwen en de wilde varkens de omheining niet vernielen en de rijst of mais vertrappen.

Maar er is nog een andere reden voor dat afgezonderd wonen. De Toradja is communist en 't communisme kweekt — hier althans — egoisme, want 't is niet op liefde gegrond. Heeft een der dorpsbewoners bijv. het geluk gehad een hert te strikken, dan komen alle geburen opdagen en vragen hun „deel." En de gelukkige dùrft niet weigeren. Maar 'k behoef niet te zeggen, dat het blijmoedig geven hier verre is.

Eens gaf ik een jongen een doosje lucifers. Zorgvuldig borg hij het onder zijn jasje. Waarom doe je dat? Wel, als de huisgenooten dit doosje zien, hebben zij mij in een oogenblik alle lucifers afgevraagd. Maar weiger dan! zei ik. Neen, dat durf ik niet. Dan heet ik gierig! Deze voorbeelden zouden met talloos vele te vermeerderen zijn. Nu zoekt men een uitweg. Men ontloopt elkaar door in de tuinen te gaan wonen. Daar kan niet alles afgevraagd worden.

Maar voor de zending is deze manier van wonen een hinderpaal. De lieden zijn moeilijk te bereiken. De bijeenkomsten, op Zondag in het moederdorp gehouden, worden door te weinig lieden bezocht. Het schoolgaan wordt den kinderen bemoeilijkt door de afstanden. „Vereenigt U", dat is dus het wachtwoord van den zendeling, die onder zulke omstandigheden werkt.

Dit jaar nu is er een begin gemaakt met het samentrekken der Toradja's.

Wat de aanleiding daartoe was?

Laat ik het U vertellen.

Vroeger woonde Dr. Adriani te Panta, het dorp van Papa i Woente. Na de verhuizing van eerstgenoemden naar Koekoe hebben genoemd hoofd met zijne vrouw en vrienden ons reeds meermalen verzocht bij hen te komen wonen. Telkens gaf ik ten antwoord: ik wil wel bij jelui komen wonen, maar dan moeten we meer lui om ons vereenigen. Daar bleef het echter bij. Toen kwamen de lieden van Sawaka, een dorp niet ver van Panta, mij om een onderwijzer vragen. In 't begin van dit jaar toog ik met Papa i Woente en een der onderwijzers op verkenning uit. We moesten aan de overzijde van de Poenarivier zijn. Het was hoogwater, toen we deze moesten oversteken. Aan den overkant stonden vele mannen van Sawaka ons reeds urenlang op te wachten.

Ons restte niets dan over te zwemmen, want een prauw was niet bij de hand.

Die wachtende lieden waren voor mij de nakomelingen van den Macedonischen man, die eenmaal tot Paulus riep: „Kom over en help ons." Maar wat valt er een geheel ander licht op zoo'n woord, als men zelf in den zendingsarbeid is ingegaan. Misschien wel naief, maar vroeger hoorde ik in zoo'n woord altijd min of meer een kreet om licht en verlossing. Nu zie ik het anders. Niet, dat de Toradja geen behoefte heeft aan een sterken arm, die hem uitredt, maar die behoefte leeft onbewust in hem. Er zijn zooveel bijomstandigheden, die hem doen roepen „kom over." Maar het goddelijke in die bijomstandigheden is, dat God ze ook in Zijne hand heeft. Het zijn „Gods gelegenheden." En de zendeling is geroepen die „gelegenheden" te leiden in het rechte spoor.

'k Heb trachten uit te visschen, wat de lieden er toe bracht een onderwijzer te vragen. Ik vond toen de volgende motieven.

Men had het optreden der troepen gadegeslagen, de nieuwe regelingen door de Koempania getroffen, aangehoord. Nu was men bevreesd te zondigen tegen de adat der Koempania. Daarom wilde men gaarne iemand bij zich hebben, die als tusschenpersoon dienst kon doen. En wie zou daar beter geschikt toe zijn dan een onderwijzer. Ze zagen immers in het dorp van Papa i Woente hoe daar de lieden steeds voorlichting bij dien onderwijzer vonden, want hij kende de adat van henzelven en die der Koempania.

Ook waren de hoofden van Sawaka met Papa i Woente en mij mede geweest naar de bentengs en hadden daar de gesprekken gehoord, die we gehouden hadden met de verschillende in opstand zijnde hoofden. Een

gevoel van onzekerheid dreef dus de lieden naar den zendeling toe.

Nog gaven enkelen als motief van het vragen om een goeroe op: wij willen graag, dat onze kinderen niet dom blijven en de school zullen bezoeken. Anderen zeiden: wij hebben gehoord, dat gijlieden ons wilt onderwijzen omtrent het leven onzer ziel. Gij weet immers den weg tot God.

Feitelijk gaf dus het optreden der Koempania een stoot, een schok, die de lui naar ons toe dreef. Maar die stoot had niet bovengenoemde uitwerking kunnen hebben als de lieden van Sawaka, die veel te Panta kwamen, niet alreeds bevriend waren met den onderwijzer aldaar; als zij niet meermalen onze bijeenkomsten hadden bijgewoond, waarin wij hen spraken van Gods liefde; als zij niet dikwijls de schoolkinderen hadden gadegeslagen gedurende de schooluren.

't Is daarom dat ik sprak van „gelegenheden Gods", die door den zendeling geleid moeten worden.

Maar laat ik na deze uitweiding terugkeeren tot mijn verhaal.

We zaten dan weldra te Sawaka gezellig bij elkaar op een vloertje onder een der vele rijstschuurtjes. Ik telde een tiental huizen en hutten. Onder de nieuwsgierigen, die ons gadesloegen, waren zeker een dertigtal kinderen, die in aanmerking konden komen voor de school. Aanleiding genoeg dus om het verzoek dezer lieden in te willigen. Maar het was mij al direct opgevallen, dat de bodem zeer drassig was. En in het dorp zelf stonden de meeste huizen onder water. Ik maakte de lui hierop opmerkzaam en toen hoorde ik meteen, dat het aantal sterfgevallen in dit dorp vrij groot was. Mijn besluit was genomen: hier geen onderwijzer. Ik deelde hun mijn gevoelen mede. Dien uitslag had men niet

verwacht. Dat was een tegenvaller. Maar ik schafte raad.

Laat ons nu al te zaam gaan verhuizen naar den hooger gelegen Oostelijken oever der Poenarivier. Als Papa i Woente met de zijnen zich daar ook vestigt, kunnen we een flink dorp vormen. Deze keek mij glimlachend aan en zei: ,,En komen toean en njonja dan ook bij ons wonen?"

Ja Papa dat willen we wel, maar...... dan heb ik eenige wenschen. Die moest ik laten hooren.

,,Ziet, als ge inderdaad allen wilt samenwonen, dan moet er orde in dat nieuwe dorp komen: een breede straat in het midden, aan weerszijden daarvan de huizen met erven. (Tot nu toe liggen de Toradjasche huizen zoo willekeurig mogelijk dooreen en erven kent men niet). Ge moet den bouw van een school en van een onderwijzerswoning op u nemen. Ik zal u een timmerman zenden om dien bouw te leiden. Het materiaal voor ons huis moet ge gratis aansleepen. En ten slotte: de Zondag moet in eere komen. Zes dagen moet ge in uw tuinen zijn, maar des Zondags moeten we in ons dorp te zamen komen om tot God te bidden, opdat ons leven wel gelukke. Wilt ge dit alles aanvaarden?" Men had mij stil aangehoord. Al dit nieuwe schrikte hen wat af. Tot dusver deed ieder wat goed was in zijn oogen. En nu zooveel nieuwe regelingen. 'k Geloof niet, dat 'k het ver mis heb als ik zeg, dat velen zich gevoelden als die dikke Hollandsche boerin, die in een nauwsluitend corset werd gestoken.

Papa i Woente verbrak de stilte met te zeggen: ,,we zullen spoedig nog eens afzonderlijk vergaderen en alles nog eens overwegen."

,,Goed, maar dan morgenochtend voorloopig terrein gaan verkennen. De laatste stralen der zon schitter-

den nog door 't gebladerte, toen we gingen baden. Daarna gebruikten we gemeenschappelijk onzen maaltijd. Lang zaten we nog na te praten. Men vroeg mij van allerlei: over het dienen van God, over het optreden der soldaten. Ook of het geoorloofd was twee vrouwen te bezitten, want een der aanwezigen dacht er over een tweede vrouw te „nemen", aangezien de kinderen zijner eerste vrouw allen stierven. Wat lachten de aanwezige vrouwen, toen ik den vrager zei: „zoudt gij het goed vinden als uwe vrouw twee mannen er op na ging houden?" Neen maar, zoo iets vond men ongerijmd, want zelfs bij de voorouders was zoo iets nooit voorgekomen.

Den volgenden morgen waren we al vroeg op pad en doorkruisten den omtrek. We kwamen echter nog niet tot eene beslissing.

Een maand later was ik weer te Panta om de stemming ten opzichte der verhuizing op te nemen. Toen ik 's morgens de school bezocht, verklapten de meisjes in 't speeluur reeds de beslissing der vergadering. Een van haar had nl. een versje gemaakt, waarin verteld wordt, dat „de kippen elders op stok gaan" en dat zulks aan „den tolk des hemels" moet medegedeeld worden. Toen ik dit versje van haar hoorde, begreep ik genoeg.

's Avonds kwamen we samen in het huis van 't dorpshoofd. Deze deelde mij mede, dat allen besloten hadden zich onder leiding van den zendeling te stellen. Dat was een blijde dag voor de Possozending. Wat men vroeger niet durfde uit vrees voor den vorst van Loewoe, durfde men wel, want de Koempania is nu de baas. En deze staat wèl toe, dat men den pandita volgt en de kinderen naar school zendt.

Het was een heel gezelschap, dat den volgenden morgen door bosch en veld zwierf om geschikt terrein te

zoeken voor het te stichten dorp. Er werd menige kwinkslag ten beste gegeven. Eigenaardig zooals de lui het terrein kennen: bij dezen boom had men een varken gespeend; in dat boschje een hert gestrikt. Hier had men verleden jaar getuind; ginds was de oogst jaren geleden mislukt.

We vonden een zeer geschikt terrein niet ver van de Poenarivier. Hier vergaderden we nogmaals. Allen beloofden zich hier met de hunnen te vestigen.

Maar hoe zal onze nieuwe woonplaats heeten? zoo vroeg ik aan de hoofden. Papa i Woente bedenkt zich een oogenblik en zegt toen in Toradjaschen dichtvorm, een vierregelig versje: het dorp zal heeten

Kasiguntju.

Dit beteekent: de plaats, waar de lieden door den priester vergaderd zijn om met de goden in aanraking gebracht te worden.

In christelijken zin overgezet wordt het dus: het dorp, waar de lieden door den pandita vergaderd zijn om met God in aanraking gebracht te worden.

Hoe bidden we den Heer, dat deze profetie werkelijkheid moge worden, de aankondiging zij van een blijden dageraad.

In Augustus is men begonnen met het openkappen en afbranden van het terrein. Een weg is aangelegd naar het strand; erven van 25 M. breed zijn uitgemeten; een schoollokaal van 12 bij 7 is opgericht, evenals een onderwijzerswoning. De lieden hebben voor zichzelven groote hutten opgeslagen, waarin ze dit jaar verblijven. Na den oogst 1907 worden deze hutten geleidelijk vervangen door de eigenlijke woonhuizen. Waarschijnlijk zal het aantal zielen in dit dorp niet ver beneden de duizend blijven. Een mooi getal, als men

bedenkt, dat het grootste dorp in de Possostreek tot dusver nog geen 300 zielen telde.

Een oogenblik waren we bevreesd, dat van de geheele dorpsstichting niets zou komen. Men kwam mij nl. verschrikt vertellen, dat een der lieden verpletterd was door een der omgekapte boomen. Enkelen zagen hierin geen gunstig teeken: de goden waren vertoornd over de verhuizing. Maar de hoofden zeiden: wel neen, 's mans bestemde tijd is gekomen. Als de lamoa vertoornd waren over onze verhuizing, zouden zij zich niet op dèzen makker gewroken hebben, want hij kwam juist zelden op om met ons saam te werken. Dan zou wel een der voorstanders van de verhuizing zijn gedood. Deze redeneering was het end van alle tegenspraak. Met een gerust hart ging men weer aan het werk.

Zelfs hopen we in de 2e helft van 1907 ons nieuwe huis te Kasiguntju te betrekken. We kunnen dan de leiding zelve goed in handen nemen.

Nu er één schaap over den dam is, volgen er meer. Het voorbeeld van Papa i Woente werkt goed. Niet één dorp van eenig belang in de to Pebatostreek blijft op zijn oude plaats; allen zoeken de vlakte.

Het optreden van Commandant Voskuil met de zijnen komt ons werk zeer ten goede. De expeditie heeft de Toradja's uit hun slaap wakker geschut. Er is een heilzame schrik onder hen gevaren. Bovenal de vrede is in de Possostreek verzekerd: vrij van Loewoe, dat allen vooruitgang tegenhield, en geen druk meer van de roofzuchtige to Napoe. Men kan zich nu vrij ontwikkelen. De expeditie is — hoe tegenstanders ook over haar mogen oordeelen — voor de Possostreek een zegen geweest.

De to Lage en de to Rano hebben allen reeds aan Commandant Voskuil te kennen gegeven, dat zij bereid

zijn hunne vestingen op de bergtoppen te verlaten. Maar 't is wenschelijk, dat deze verhuizing g e l e i d e l ij k geschiedt. In elke nieuwe vestiging wil men nu een onderwijzer. Het aantal scholen kan dus binnen eenige jaren aanzienlijk uitgebreid worden. Daarom zijn we dankbaar, dat het Genootschap besloten heeft om twee broeders, die in 1908 kunnen uitgaan, voor de Possostreek te bestemmen. 'k Voeg er echter aan toe: dankbaar, maar...... niet voldaan!

Een zendeling-onderwijzer is hier broodnoodig, want de tijd voor een eigen opleidingsschool is gekomen. We kunnen nu onderwijzers gaan vormen, die gekozen worden uit de Toradjasche jongens zelven. Bovendien is de vraag naar scholen in de Tominibocht en op verschillende kustplaatsen zeer dringend. De Heer Engelenberg ziet gaarne, dat alle scholen in zijne afdeeling onder leiding der zending komen. Daartoe steunt hij met de daad. Van de financiëele zorgen zal het Genootschap voor een groot deel worden ontheven. Maar tot nu toe kon de zending nog geen voldoenden steun aanbieden. Voorts zijn de nog heidensche landschappen Napoe, Bada, Besoa e.a. door het optreden van het Gouvernement opengesteld voor...... ja voor wie? Dat is de groote vraag. Zal het Kruis of de halve maan in die streken geplant worden? Als Christus' vredeboden daar niet de boodschap van hun Meester brengen, doet stellig Mohammad er zijn intrede. En we weten ,,wat hij eenmaal heeft gevat, verstijft, gaat dood en laat hij niet zoo gemakkelijk weer los."

We zijn hier genoodzaakt tot uitbreiding, willen we niet sterven. Niet voorwaarts, beteekent hier noodwendig: achterwaarts. In Midden-Celebes kan voor een goed deel de geschiedenis van Bolaäng Mongondou nog voorkomen worden, omdat de Islam nog geen vasten voet heeft in het bovenland.

Dit jaar zijn de Toradja's begonnen met het betalen van belasting aan de landschapskas, 1 rijksdaalder 's jaars. Menig belastingbetaler zal glimlachen als ik beweer, dat dit opbrengen der belasting zoo uitnemend werkt. Toch is het zoo. Vroeger voerde een Toradja na het oogsten eenige maanden ongeveer niets uit. Dat was de tijd van het heen en weer trekken, van feesten. In één woord: men liet zich gaan. Met niets doen had de Toradja het druk. Nú gaan velen na het oogsten het bosch in om rotan te snijden, om het daarna aan het strand te verkoopen. Anderen vellen zware boomen en hakken ze tot prauwen. Velen gaan de klappertuinen van lieden aan 't strand van onkruid zuiveren. Zoo komt de Toradja in beweging, betaalt zijn belasting en houdt dan nog wel wat over om een baadje of broek te koopen.

Maar 't spreekt vanzelf, dat men nu minder tijd krijgt om feest te vieren. Eigenaardig is het zeker, dat dit jaar de doodenfeesten bijv. veel minder in aantal waren dan vorige jaren. Ook wordt er minder verbrast, want verscheidenen verkoopen een deel van hun rijst, ook wel karbouwen om belasting voor de hunnen bij elkaar te scharrelen. Met rijst en karbouwen werd tot dusver schandelijk omgesprongen. En natuurlijk nòg wel. Zoo woonde ik bijv. in 't begin van dit jaar nog een doodenfeest bij, waarop in 7 dagen tijds o.a. 50 karbouwen werden geslacht. Maar toch is er vooruitgang, 't wordt beter.

Dit maatschappelijk kwaad heeft bovendien een gevoeligen slag gekregen door de bepaling van Commandant Voskuil, dat de doodenfeesten van drie tot één en die van zeven tot drie dagen ingekrompen moeten worden.

Zoo zullen van lieverlede de maatschappelijke toe-

standen zich wijzigen ten goede, vooral nu het koppensnellen en de godsoordeelen streng verboden zijn. Het Evangelie kan rustig doorwerken, om het heidensch godengebouw langzaam maar zeker te sloopen.

Ruim drie maanden zijn we uit ons werk geweest, omdat we hier zonder geneeskundige hulp de geboorte van onze eerstelinge niet durfden afwachten. De dagen in de Minahassa doorgebracht leven bij ons nog in dankbare herinnering voort. Veel liefde en vriendschap hebben we van de broeders en zusters ondervonden. Lichamelijk en geestelijk zijn we er gesterkt geworden. Zoo'n kijkje in de Minahassa is zeer vruchtbaar. Eigen strijd wordt zoo licht het zwaarst geacht. Zeker de strijd in de Minahassa is een andere dan dien wij te Posso te voeren hebben. Maar of hij lichter is? Geenszins. Tijdens ons zijn in de Minahassa heb ik een drietal onderwijzers en een paar kweekelingen aangenomen, om ons werk uit te breiden. Tijdelijk zijn ze bij een ouderen onderwijzer geplaatst om practisch het Bare'e te leeren spreken, ook om de Toradja's van nader-bij te leeren kennen. Dr. Adriani was zoo welwillend hun een kijk op den bouw der taal te geven. Na diens vertrek hebben ze de taallessen nog een maand bij mij voortgezet.

Het lijkt mij gewenscht om een onderwijzer zoo mogelijk niet direct te plaatsen in het dorp, waarvoor hij bestemd is. Zoo licht raakt een nieuweling onder de plak, of worden hem zijn eerste fouten nagehouden, als hij zich in het dorp zijner bestemming moet inwerken in taal en gewoonten.

Weldra worden nu deze drie onderwijzers geïnstalleerd.

't Spreekt vanzelf, dat we bij uitbreiding van het werk ook op zelfonderhoud bedacht zijn. Over 't alge-

meen waardeert men het om niet gekregene te weinig, en ook: zendingsbruintje kan niet alles alleen trekken.

De schoolkinderen aan 't strand betalen sinds April van dit jaar per hoofd 25 cent 's maands. Alle schoolbehoeften, behalve de leerboeken, moeten zij ook zelven aanschaffen. De bepaling is echter gemaakt, dat zij, die bepaald onvermogend zijn, gratis de school mogen bezoeken.

Aangezien in het bovenland weinig geld in omloop is, is daar een andere regeling getroffen. De bevolking moet zelve school en onderwijzerswoning oprichten en onderhouden.

Op deze manier hebben we nu dit jaar reeds drie nieuwe onderwijzerswoningen met scholen gekregen, want het dorp Boejoembajaoe heeft ook zijn rotspunt verlaten en is in de vlakte neergestreken. Het dorp Tomasa heeft, na bespreking met Commandant Voskuil, ook het vrij ongezonde Tomasadal verlaten en is nu bezig zich hooger op te nestelen. Tijdens den bouw van een en ander zijn de scholen tijdelijk gesloten geweest. Toch is het aantal kinderen weer vermeerderd. Dat stemt ons blijde, want de school blijkt hoe langer zoo meer een gewichtige factor te zullen worden voor de christianisatie van dit volk. De school werkt geleidelijk en dat is het ware. Dat bleek mij duidelijk toen dezer dagen Papa i Woente met een ander hoofd op onze voorgalerij in gesprek raakte. In hunne dorpen waren ernstige zieken. Verschillende door ons toegediende geneesmiddelen hadden niet gebaat. Ten einde raad wilde men een feest organiseeren, waarop de priesteres den levensgeest van de zieken zou trachten terug te brengen in hunne lichamen. De Toradja's gelooven namelijk, dat iemand ziek wordt o.a. doordat op de een of andere wijze een deel van zijn levensgeest is

weggevoerd. Het werk dier priesteressen is nu dien levensgeest weer terug te lokken in het lichaam.

Maar nu wist men niet of de Koempania zoo'n feest toestond. Daarom kwamen beide hoofden ter informatie bij den Commandant. Deze verwees ze naar mij, den pandita. Ik legde hun uit, dat wij zulke feesten niet noodig vinden, omdat we in God gelooven; dat Hij het is, die onzen levensgeest in handen heeft. Maar ik eindigde met te zeggen, dat wij hunne feesten tot herstel van zieken niet wilden verbieden. Wanneer ge in God gelooft, zult ge vanzelf de feesten laten varen.

„Ja zoo is het", stemde Papi i Woente met een verlicht gemoed in. „Alles moet niet in éêns afgeschaft worden; 't is beter dat het langzaam gebeurt, dan gaan allicht allen mede." Hieraan voegde het andere hoofd toe: „ja, als de kinderen allen naar school gaan, vergeten ze veel van den adat, en deze zal sterven."

Die Toradja, welke nog vreemd tegenover ons staat, komt er nu wel toe om zijn kinderen naar school te zenden, want hij denkt: „het raakt den dienst der voorouders niet." Zij, die dichter bij ons staan en meer voor onzen arbeid gevoelen, zien daarentegen in de school juist hun bondgenoot om allen tegenstand geleidelijk te breken, om geleidelijk allen over te brengen van den dienst der voorouders tot dien van God.

Daarom zeg ik, dat de school hoe langer zoo meer een gewichtige factor wordt in ons werk hier.

Papa i Melempo, een bekende figuur in de Possostreek, is in November overleden. Hij was iemand, die — voor zoover ik kan oordeelen — nooit Christen zou geworden zijn. Eens zeide hij tegen mij: „wij heidenen bidden tot onze lamoa, de Mohammadanen bidden tot Allah taä'la en gij Christenen roept tot God. Dat is

toch feitelijk alles hetzelfde." Dat hij ons werk niet tegenstond, ja indirect meermalen steunde, vond zijn oorzaak in zijn warme vriendschap jegens ons zendelingen; ook wel in politieke overwegingen.

Toen het hier verleden jaar roerig werd, heeft Papa i Melempo veel bijgedragen tot een vrij vreedzame onderwerping der Possostreek, evenals Papa i Woente. Hij dacht er zelfs niet over om in opstand te komen, en toen de lieden van Onda'e en Bantjea boden zonden met de vraag: zullen wij tegenstand bieden? luidde Papa i Melempo's antwoord: „doet wat ge wilt, maar ge behoeft niet op mijn steun te rekenen." Met dat ééne woord was de houding der beide genoemde stammen beslist ten goede.

Papa i Melempo was een groote in Israël, maar conservatief van top tot teen. Tering sloopte zijn lichaam. Terwijl hij als een levend geraamte neerlag, dacht hij na over de oorzaak van zijn ziekte. Weldra wees hij twee vrouwen als de schuldigen aan. Zij waren to pokantoe, d.w.z. zij hadden een of ander „vergif" in zijn lichaam gebracht. Volgens de adat hier moesten deze vrouwen gedood worden. Maar de Koempania heeft het dooden van zijn naaste verboden. Wat nu te doen? Het gebod durfde men niet overtreden. Dan moesten de vrouwen maar weg uit haar onmiddelijke omgeving, want ze werden gevreesd. Ze zijn nu bij bloedverwanten opgeborgen.

We hebben nu met goedvinden der Toradja's bepaald, dat wanneer er weer to pokantoe zouden voorkomen, ze bij den zendeling zouden worden gebracht om tijdelijk onder zijne bescherming te blijven.

We bestrijden de voorstellingen der Toradja's zelden met te zeggen: er zijn geen to pokantoe. Men kan evengoed tegen een Rotterdammer zeggen, dat de

Hoogstraat niet bestaat. Ze gelooven er beiden evenveel van en denken in hun hart: hij weet niet beter. Bovendien worden door die wijze van bestrijding de Toradja's verlegen met hunne voorstellingen. Ze zouden zich minder vrij tegenover ons uiten en...... de zaak zou blijven zooals ze is.

Dr. Adriani wijdde in October zijn tijdelijke woning te Koekoe feestelijk in, zooals dit onder de Toradja's ook steeds gewoonte is. Alle onderwijzers en ik waren tegenwoordig, benevens vele gasten en bijna alle schoolkinderen. Allen te zamen schatte ik ze op 500. Karbouw, varken, paling, van alles werd er geslacht. Het ging er echt gezellig toe. In vroeger voor de soldaten opgeslagen hutten zat heel het gedoe bijeen. Na het avondeten vergaderde iedere onderwijzer zijn eigen schoolkinderen rondom zich. Zoo werd om beurten door de kinderen gezongen. Zoo echt hoorde ik sommige jongens tegen elkaar zeggen: „zet je stem uit, hoor!" Ja juist hoe harder hoe mooier. Daar zijn we in Holland toch ook niet vreemd aan, nietwaar? Bijna alle feestgangers verzamelden zich om de kinderen en amuseerden zich best. De zang kan hier een prachtig propagandamiddel worden. Naast de prediking heeft de Toradja iets anders, iets lichters noodig en dat is de zang. Ik zag hoe Papa i Woente te midden van vele hoofden zat, die nog nooit de schoolkinderen zoo hadden gehoord en gezien.

Wat bleek mij nu later? Die hoofden waren eerst niets op hun gemak over dat zingen, want ze hadden de kinderen hooren zingen: „Gij o Heer zijt onze Vader." Ziet ge wel, hadden ze toen tot Papa i Woente gezegd, dat onze kinderen ons niet meer als vader zullen erkennen. Ze noemen nu al een ander papa. Dàt is de bedoeling der Hollanders. Toen had Papa i Woente ze

heel gemoedelijk en hartelijk lachend ingelicht, en gezegd: „Weest maar niet bevreesd, Gòd noemen ze hun Vader. Maar Hij is ons aller Vader, want Hij geeft regen en zonneschijn, opdat onze rijst gelukke."

Papa i Woente gevoelde zich op dat feest tegenover al die nog buiten staande hoofden de voorlichter. En zijn woord werkte goed. Maar 't leerde mij weer opnieuw, dat we niet te eenvoudig kunnen zijn in onze prediking. Hoe vaak zullen we toch niet verkeerd begrepen worden!

De prediking ging kalm haar loop. Er wordt door de geregelde bezoekers goed geluisterd. Eens sprak ik over de gelijkenis van het groote avondmaal Lus. 14 : 15-24. Ik vertelde hoe de genoodigden niet konden komen op dat feest, omdat ze akkers en ossen gekocht hadden, omdat ze een vrouw getrouwd hadden. Zoo echt verontwaardigd viel een oude vrouw mij in de rede, zeggende: „allemaal leugens; wie zou niet naar een feest gaan." Die man had best te zamen met zijn vrouw naar 't feest kunnen gaan, dat doen wij hier ook." Over den akker en de ossen zweeg ze maar, want een Toradja kan zich zelfs niet eens indenken, dat een akker en ossen vóór een feest zouden gaan.

Ons Kerstfeest is dit jaar zeer goed geslaagd. De tien goeroefamilies waren zes dagen onze gasten. Het gansche jaar zitten ze op eenzame posten. Geen wonder dat zoo'n samenzijn een ware verkwikking voor hen is. Ruim 150 schoolkinderen plus evenveel hunner familieleden bleven ruim 2 dagen te Posso. We openden onze feestweek met het vieren van het Heilig Avondmaal. We sterkten ons door den dood des Heeren te gedenken. „Hij stierf voor mij", dat is toch de veer der zending.

24 Dec. hadden we op ons erf een kerstboom, die

's avonds veel belangstelling trok. 's Middags was juist de Paketboot binnen komen vallen. Ik vroeg en kreeg toestemming om de boot te komen bezichtigen. Met ruim 100 Toradja's ben ik toen naar boord geweest. Dat waren vroolijke uren.

Kerstmorgen doopte ik zeven Minahassische kinderen, het dochtertje van de familie Jansma en onze kleine meid. Bij vernieuwing knielden we neer aan de kribbe van Bethlehem. We verheerlijkten en prezen God. In den namiddag hadden we kinderspelen. Vooral het mastklimmen en sprietloopen was een waar succes.

We hadden niet gedacht dat we Dr. Adriani moesten missen op ons feest. Het scheiden viel hem zoowel als ons zwaar. Gedurende den tijd van samenwerken heeft hij zich een waar vriend betoond. Wij danken hem zeer, dat hij ons de gelegenheid opende naar de Minahassa te kunnen gaan door zijn aanbod om het zendingswerk gedurende mijn afwezigheid te leiden. God sterke en geleide hem en voere hem te zamen met Mevrouw spoedig in ons midden terug!

Rusteloos maar toch rustig arbeiden we met opgewektheid voort. Gods liefde is wonderbaar. We zijn verzekerd, dat het werk hier zal slagen. Niet door kracht of geweld; alleen door Gods geest.

ZENDINGWETENSCHAP.

De ontwikkeling der Zendingsscholen op Midden-Celebes.

Toespraak gehouden op de Jaarvergadering van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, 10 Juli 1907,

door N. ADRIANI.

Hooggeachte Toehoorders,

Voor de Zending op Midden-Celebes is de school altijd een groote troost en een sterke steun geweest. Stel U voor een man als Br. Kruijt, 13 jaar geleden nog vol groote verwachtingen (niet dat hij ze nú niet meer heeft, maar ze zijn van een heel anderen aard), vol werkkracht, vol ijver om den menschen het Evangelie te brengen, maar voor zijn gevoel voor $^3/_4$ tot werkeloosheid gedoemd, door de onbereidheid van het Toradja-volk om het Evangelie te ontvangen, door den economischen toestand van het volk, waar geen verbeteren aan was met onze gebrekkige middelen, door de lange, tijd en krachten verslindende reizen die voor het dienstwerk noodig waren, wat was voor hem in de eerste jaren dit niet eene troostvolle gedachte: ik heb althans mijne scholen.

In het eerst kon hij nog niet eens van scholen spreken, alleen nog maar van onderwijzers. Men vindt het altijd bijzonder energiek van de Amerikanen, dat zij eerst een spoorwegstation bouwen en vertrouwen dat de daarbij gewenschte stad wel spoedig zich zelve zal stichten. Nu, Br. Kruijt heeft hetzelfde gedaan; toen hij zich te Posso ging vestigen, bracht hij twee onderwijzers mede. En

die onderwijzers vestigde hij in twee dorpen in het Binnenland van Midden-Celebes, richtte de voorgalerij hunner woning tot school in en voorzag hen van leermiddelen, in de hoop dat de gewenschte scholieren nu ook wel zouden komen.

Den 19den December 1893, op den 97sten verjaardag van het Genootschap dus, kwamen Br. en Zr. Kruijt met hunne beide onderwijzers en dier vrouwen te Posso aan.

Van eene school te Posso zelf bleek al spoedig vooreerst geen sprake te zullen zijn. Een schoolgebouw was er, er waren schoolbehoeften, zelfs een leesboekje, door Br. Kruijt samengesteld, er was eene klok om de kinderen op te roepen, de onderwijzer had zich spoedig al redelijk goed geoefend in de landstaal, Br. Kruijt had de menschen tallooze malen opgewekt om hunne kinderen naar school te zenden, maar zij lieten hem praten, zij lieten hem iederen morgen de klok luiden, maar zonden hunne kinderen niet.

Noch de bewoners van het strand die Mohammadanen zijn, noch die van de naastbijgelegene dorpen, die althans den naam van Mohammadanen willen hebben, waren van de Zending of iets wat daarmee samenhangt, gediend.

Maar gelukkig waren er twee hoofden in het Binnenland, die genegenheid voor Br. Kruijt hadden opgevat en zich door hem lieten overreden om een onderwijzer in hun dorp te ontvangen. Het waren Papa i Melempo, te Tomasa, van den stam To Lage en Papa i Woente te Panta, van de To Pebato, twee mannen van beteekenis, die steeds aan hunne vriendschap met ons getrouw zijn gebleven. Papa i Melempo is in het vorige jaar overleden. Vaste beloften omtrent het schoolgaan der kinderen konden deze hoofden niet geven. Toradjasche hoofden zijn in de eerste plaats handhavers van den adat,

en uit overtuiging constitutioneel, onwankelbaar trouw aan de ongeschreven grondwet, die elk hunner onderdanen op zijn duimpje kent. Br. Kruijt wist dit reeds te goed, dan dat hij hun eene belofte wilde afpersen, die zij toch niet konden houden. Nu hij één vogel in de hand had, liet hij voorloopig de tien in de lucht; de onderwijzer zelf zou wel zien dat hij kinderen op school kreeg. Zijne beide onderwijzers kon hij in dit opzicht vertrouwen. Vooreerst zou hij door maandelijksche bezoeken op Tomasa en half-maandelijksche te Panta zijne goeroes voldoende kunnen controleeren en daarbij, een Minahassische goeroe, moet al bepaald tot de minste soort behooren, indien hij er onverschillig voor is of hij kinderen op school heeft of niet. Kent men ons volk talent toe voor teekenen en schilderen en den Duitschers voor muziek, als nationaal talent der Minahassers mag men gerust de kunst van onderwijzen noemen. Het is merkwaardig om te zien, hoevele mannen uit dit volk, die eenvoudig de dorpsschool hunner woonplaats hebben afgeloopen, zich zelf door eigen oefening en eenige leiding van het schoolhoofd tot bruikbare onderwijzers opwerken, aan wie later de leiding eener school kan worden toevertrouwd.

Ook onze onderwijzers waren zulke mannen. De oudste, Herman Kolondam van Tondano, die thans nog bij ons is en dus de oudste onzer onderwijzers is, was de levendigste en werd daarom geplaatst te Panta, onder de drukke, lawaaiige To Pebato, de jongste, Kaligis, een stil man, onder de deftige, vormelijke To Lage.

Natuurlijk moesten wij voor alles zelf zorgen. Hout, dakbedekking, vloer, wanden, alles moesten wij zelf aanschaffen of van de bevolking koopen. De goeroes zelf bouwden mede aan hunne huizen; deze kregen eene ruime voorgalerij, waarop de schoolbanken stonden.

De meesters hadden van Br. Kruijt wat medicineeren geleerd en bewaarden een voorraad geneesmiddelen in huis. Des Zondags zouden zij godsdienstoefening houden.

Te Panta kwamen al spoedig eenige kinderen den goeroe in de morgenuren bezigheid geven. Kenmerkend is het voor de Toradja'sche maatschappij, dat er terstond ook meisjes bij waren en dat dezen niet de slechtste leerlingen waren, bleek hieruit, dat het een meisje was die het eerst de letters kende. Hiervoor had Br. Kruijt een baadje uitgeloofd, in de meening dat dit den leerlust der anderen zou aanmoedigen. Maar dit eenvoudige middel werkte verkeerd. De strand-Mohammadanen, die de Zending steeds hebben tegengewerkt, hadden al spoedig aan de Bovenlanders verteld, dat zij in den val zouden loopen, als zij hunne kinderen naar school zonden. Dat onderwijs was gratis, maar het was niets anders dan een voorschot, dat de kinderen later zouden moeten terugbetalen, in heerendiensten of door ingelijfd te worden bij het leger. In het eerste geval werd men geslagen en in het tweede geval doodgeschoten. Weigerde men, dan kwam men in de gevangenis, wat voor den vrijen Toradja erger is dan de doodstraf. Wel wogen de populariteit en de overredingskracht van Br. Kruijt en van den goeroe tegen den invloed der Mohammadanen op, maar het „Calomniez toujours" bleek ook hier van beteekenis te zijn. En toen nu de prima der Panta'sche school haren eersten prijs had behaald, was het bewijs geleverd dat de lasteraars gelijk hadden. Dat baadje zou de arme R e o n T i w o l u (zoo heette het meisje) later moeten terugbetalen, wie weet met wat!

En zoo kwam de school te Panta tot stilstand. Die van Tomasa wilde in het geheel niet. De To Lage zijn niet toeschietelijk en de strandbewoners hadden te Tomasa nogal invloed. Trouwens, geestdrift voor deze

nieuwigheid was er natuurlijk bij de Toradja's allerminst, anders hadden de Mohammadaansche lasteraars niet zoo gemakkelijk spel gehad.

Toch was de vestiging der beide onderwijzers een feit van beteekenis. Onze invloed was nu blijvend geworden, Br. Kruijt had den troost van een goed resultaat en als hij nu te Panta en te Tomasa kwam en des avonds bijeenkomst hield in het huis van den goeroe, was hij niet langer gast in een Inlandsch huis, waar hij geen stilte kon gebieden, maar hij was in het huis van zijn goeroe, op eigen terrein en had de bezoekers in zijne hand, zoodat hij hun de kunst van luisteren kon leeren.

Toen mijne vrouw en ik in 1895 kwamen, brachten wij nog twee onderwijzers met hunne vrouwen mede. Hiermede klom het getal tot 3, want de goeroe van Tomasa werd ziekelijk en kon niet blijven. Hem zelf speet dit zeer; wij verloren aan hem niet veel; hij was voor de Toradja s te stil.

De 3de plaats die een goeroe kreeg, was Buju mbajau. Het hoofd van dit dorp was een aartsconservatief; Kruyt kon hem maar geen toestemming ontlokken. Maar nu had Br. Kruijt een bondgenoot in het hoofd van Panta, Papa i Woente, die uit eigen ondervinding kon getuigen, dat Panta door plaatsing van den goeroe was vooruitgegaan. Let eens op, Papa i Loepi, zeide hij tot het hoofd van Boejoe mbajaoe, als de goeroe een maand bij u is, dan zoudt ge den Pandita al beboeten als hij hem weer terugnam. Ik zou onzen goeroe niet meer willen missen. Toen gaf zich Papa i Loepi gewonnen en Boejoe mbajaoe kreeg een onderwijzer. Dat ook hier niet spoedig kinderen op school kwamen laat zich denken.

Zoo ging het een jaar door. Te Panta haalde de school het weer op, te Tomasa kwam op 't laatst één

leerling, Papa i Melempo's zoon, Tantowinako, te Boejoe mbajaoe kwam men des Zondags morgens wel in de bijeenkomst, en leefde in vrede en vriendschap met den goeroe, maar geen kind kwam op school. Niemand werkte mede en de menschen maakten elkander bang met den toorn van den vorst van Loewoe, achter wien zij zich gaarne verscholen, zoolang hij nog hun opperheer was.

Br. Kruijt wilde hun intusschen ook dit argument uit de hand slaan. Toen hij in 1896 terugkwam van een verlof naar Java, maakte hij van Makassar uit de terugreis via Palopo, de hoofdstad van Loewoe, om aldaar den vorst te ontmoeten. Te Palopo vertoefde hij 5 dagen en bij een bezoek dat hij aan het Regeeringscollege aldaar bracht, verkreeg hij de toestemming om met zijn werk rustig door te gaan en goeroes te plaatsen waar hij wilde. Van Palopo trok hij van Z. naar N. geheel Midden-Celebes door, een voetreis van 14 dagen. Ten N. van het Meer gekomen, verzuimde Br. Kruijt niet dit overal aan de Hoofden te vertellen en hij nam zijn weg met opzet over Boejoe mbajaoe, om het den lieden aldaar vooral te doen gelooven.

Op den duur is ook Boejoe mbajaoe niet bestand gebleven tegen den aandrang van onze zijde en het goede voorbeeld van Panta. Er kwamen langzamerhand kinderen op school, in het begin enkel jongens.

Eenmaal heeft de positie der beide goeroes in het Bovenland, te Tomasa en te Boejoe mbajaoe, in de oogen der Inlanders althans, gevaar geloopen. In Februari 1898 kwam een troep Loewoeërs, onder een gezocht voorwendsel, van Palopo naar Posso, overal schrik verspreidende, zoowel door brutaal optreden en onbeschaamde rooverij, als door overmoedig gepraat en dreigende houding. Zij kwamen, zoo heette het, de Hollanders wegjagen, in de eerste plaats zouden de

goeroes worden verdreven en de dorpen die een goeroe hadden, zouden getuchtigd worden. Wij wisten natuurlijk wel dat dit grootspraak was, maar twijfelden toch of de goeroes zich wel staande zouden houden, daar er op de trouw der bevolking niet te rekenen viel. Loewoe's opperheerschappij over hun land bestond voor de Toradja's van de oudste tijden af en Loewoe had niet met de Hollanders op, dit viel niet te betwijfelen. Kwamen dus inderdaad de gezanten van Loewoe met den eisch om den goeroe weg te jagen, dan zou de bevolking moeten gehoorzamen. Trouwens, om hem te verdedigen was de Pandita er toch; die had hem er neergezet en moest hem dus ook handhaven; kon hij dit, dan zou het blijken dat indertijd van wege Loewoe werkelijk toestemming was verkregen tot het vestigen van goeroes.

Toen dit bericht kwam, bevonden Br. Kruijt en ik ons juist op Panta. We spraken toen af, dat ik naar Boejoembajaoe en naar Tomasa zou gaan, om de Loewoeërs te woord te staan en Kruijt naar Posso zou terug keeren, om daar hetzelfde te doen. Te Boejoembajaoe komende, bemerkte ik dat de Loewoeërs daar niet eens zouden komen. Ik ging dus naar Tomasa, waar alles in rep en roer was. De Loewoesche troep was daar juist aangekomen en de goeroe had reeds eenige onaangename bezoeken van hen gehad. Ik bemerkte al ras dat hij hen heel goed dorst te woord te staan en er tegen iedereen bij bleef, dat hij met volle recht te Tomasa woonde, daar de Pandita zelf van Loewoe toestemming had gekregen. De cordate houding van dezen goeroe stelde mij zoo gerust, dat ik den volgenden dag terug ging, met de zekerheid dat de Loewoeërs ons geen kwaad konden doen. Dit onweer dreef dan ook over, zonder eenige schade te hebben aangericht. Onze positie werd er juist door bevestigd.

Intusschen hadden wij ook nog 3 scholen aan het

strand opgericht, eveneens onder leiding van Minahassische onderwijzers. Die te Posso was geheel gevuld door de kinderen der gewapende politie-soldaten, de Minahassische pradjoerits, die den controleur waren toegevoegd. Toradja'sche kinderen bezochten die school niet. Er gingen ook nog enkele Chineesche kinderen op, zoons van neringdoenden die aan het strand woonden en daarom moest op deze school het Maleisch het voertuig van het onderwijs zijn. Ook te Todjo, een Mohammadaansch dorp, dat 2 dagen roeiens of zeilens ten O. van Posso ligt, had Br. Kruyt eene school opgericht, daar de Vorst hem er om had verzocht. Dan was er nog te Mapane, 2 uur varens ten W. van Posso, een school opgericht, om aan de Moh. bewoners de gelegenheid te benemen de Toradja's tegen het onderwijs op te zetten, want als zij nu zelven kinderen op school hadden, konden zij de Toradja's niet meer wantrouwend maken. Trouwens, zij waren reeds spoedig niet meer tegen onzen invloed opgewassen en al hunne tegenkanting heeft ten slotte niets kunnen uitwerken.

Vanaf 1900 kan men zeggen dat de scholen goed op streek zijn geraakt. Panta was altijd vooraan, Tomasa achteraan. De bevolking van Panta nam gaandeweg toe en ook het feit dat mijne vrouw en ik in '89 daar zijn komen wonen heeft gewicht in de schaal gelegd. Langzamerhand werd het voor den onderwijzer te moeilijk de school op zijne voorgalerij te houden. De kinderen zagen alles wat buiten gebeurde, de voorbijgangers riepen hun toe, kwamen met den goeroe een praatje maken, in één woord: de school was te veel op straat. Een school te bouwen was natuurlijk zoo moeilijk niet, maar we wilden de bevolking wennen zelf een gebouw te maken. En inderdaad, op Panta gelukte het ons dit gedaan te krijgen. En toen het gebouwtje weldra te

klein werd, heeft men er een stuk aangezet, zonder dat daarover lang behoefde geparlementeerd te worden.

Boejoembajaoe volgde dit goede voorbeeld na. Daar was in 1904 een nieuw hoofd opgetreden, in plaats van een bejaarden, slaphartigen dronkaard, die er jaren lang den boel in de war had gebracht. Een jaar te voren was er ook een nieuwe goeroe aldaar gekomen, daar een onzer goeroes, die de onvoorzichtigheid had gehad in een klein vaartuigje zich op de rivier Posso te wagen, door een krokodil was gegrepen en verslonden. De nieuwe goeroe werkte met het nieuwe hoofd in voortreffelijke harmonie samen.

Te Tomasa bleef het sukkelen. Er kwam een schoolhuis, maar het aantal kinderen bleef tot 3 of 4 beperkt. Papa i Melempo heeft nimmer iets voor de school gedaan. Hij bepaalde zich tot niet tegenwerken.

Eindelijk, in 1904, kwam er nog een nieuwe schoolpost, te P a d a ṅ g K u k u. Deze school begon met twee leerlingen, geen groot getal, maar beiden waren hoofdenzonen. De welwillende gezindheid der hoofden was dus duidelijk genoeg en wij hadden dan ook van deze school goede verwachtingen, toen er op eens iets gebeurde dat haar geheel stil deed staan. Daar deze gebeurtenis een beslissenden invloed heeft gehad op de toekomst onzer scholen, moet ik ze hier eerst vermelden.

Naar aanleiding van een moord, op aansporing van den Vorst van Sigi, door To Napoe aan eenige gouvernements-onderdanen gepleegd, werd er eene expeditie tegen Sigi (in het W. deel van M.-Celebes) ondernomen en later eene kleinere tegen de To Napoe, (in het hoogland van het Centraal gebergte), die geen van beiden het gewenschte effect hadden. Toen nu in 1905, tengevolge van de Bone-expeditie, ook Loewoe werd aangegrepen en ten onder gebracht, moesten ook de Toradja-landen worden onderworpen. Nadat Napoe en

Sigi met succes waren aangepakt, kozen de Toradja's de wijste partij en onderwierpen zich aan het Gouvernement. Hierbij nu was het duidelijk te zien wat de invloed dien wij in den loop der jaren hadden verkregen, te beteekenen had. Van af de kustlijn Posso-Mapane, tot bezuiden B. bajau en Kuku was de onderwerping geheel ernstig gemeend en niemand dacht er aan op te staan of af te vallen. Maar buiten den kring dien wij geregeld bewerkten, dus Zuidelijk van B. bajau en Kuku was de onderwerping schijnbaar en niet ernstig bedoeld. Opstokers van de Loewoesche zijde vonden gehoor en toen het bevel kwam om heerendienst te verrichten en belasting te betalen, stond het gansche Pebato-land bezuiden B. bajaoe en het land der To Wingke mPoso en der To Rano bezuiden Koekoe op. Men verschanste zich in zijne dorpen en wilde niemand toelaten.

Maar het is Br. Hofman gelukt dit onheil te bezweren. Te zamen met onzen trouwen Papa i Woente is hij er op uit getrokken om de onwilligen tot betere inzichten te brengen. Zij openden ten slotte voor hem de poorten en lieten hem binnen, daarna lieten zij zich overhalen om den kommandant der expeditie vergeving te gaan vragen, zoodat zij met eene boete vrij kwamen. Toch was er in elk der drie onwillige stammen één dorp dat bij zijn tegenstand volhardde: van de To Pebato: Tamungku, van de To Wingke mPoso: Mungku Dena en van de To Rano: Kandela. Deze dorpen zijn in December 1905 en Januari 1906 na korten strijd veroverd. Hierna is het geheele land tot rust gekomen.

En sedert is er een eind gemaakt aan het wonen op moeilijk toegankelijke heuveltoppen. Alle dorpen moeten nu verhuizen naar vlakke, toegankelijke terreinen en van wallen of vestingwerken mag geen sprake meer zijn. Hierbij konden wij weer onzen slag slaan. Bij

het kiezen van een terrein en het afbakenen van het aanlegplan voor de nieuwe dorpen is Br. Hofman met zijne goeroes opgetreden. Hij heeft nu voorgoed vastgesteld dat in elk nieuw te stichten dorp eene school moet komen en dat zoowel schoolgebouw als onderwijzerswoning door de dorpsbewoners zullen gemaakt en onderhouden worden. Leiders bij dit werk zijn de goeroe zelf en een onzer timmerlieden, waarvan er o.a. één op de ambachtsschool te Swaroe is opgeleid. Door dit werk leeren de Toradja's van zelf met de hun totnogtoe weinig bekende gereedschappn, als zaag, beitel, centerboor, schaaf, hamer en spijkers, liniaal en passer, meter en potlood omgaan, zoodat zij die reeds voor eigen gebruik beginnen te bestellen. Vier plaatsen die nog nooit een goeroe hebben gehad, waaronder het opstandige Tamungku, zullen hunne nieuwe vestiging met een schoolhuis en eene onderwijzerswoning versieren.

Het is U uit dit alles, hoop ik, eenigszins duidelijk geworden, hoe ver strekkende gevolgen het plaatsen van een onderwijzer in een Toradja'sch dorp heeft. Ik mag daarbij niet vergeten te vermelden, dat de Brs. Kruyt en Hofman iedere maand hunne goeroes bezoeken en minstens 2 dagen bij hen blijven om de school te inspecteeren, met de dorpelingen godsdienstoefening te houden, huisbezoek te doen, voorkomende zaken uit den weg te ruimen en met den onderwijzer en zijn gezin de vriendschapsbanden te versterken. Menigmaal komen nog tusschentijdsche bezoeken voor, wanneer ziekte of ongeval het noodig maken. Ik herinner mij nog hoe eens Br. Kruijt op een middag, vermoeid van een marsch van 5 uur langs het zeer slechte pad van B. bajaoe te Panta aankwam en dien zelfden avond een boodschap van den goeroe van B. bajaoe ontving, dat zijn jongste kind ziek was. Den volgenden morgen vroeg liep hij naar B. bajaoe terug, maar het kind was reeds gestor-

ven. Nog dien eigen dag maakte hij de doodkist, leidde de begrafenis en gaf aldus aan de bedroefde ouders den troost, van hun kind eene Christelijke begrafenis te hebben gegeven, in hunne geheel heidensche omgeving.

Nog twee dingen heb ik U te zeggen om mijne schets volledig te maken. Vooreerst: wat er op school wordt geleerd en ten tweede: onze jaarlijksche bijeenkomst met de onderwijzers, hunne gezinnen en de schoolkinderen. Het eerste kan ik zeer kort mededeelen. De kinderen leeren: lezen, schrijven, rekenen, teekenen, zingen en Bijbelsche Geschiedenis. Voor het lezen is er een spelboek en een leesboek, beide door de Indische Regeering uitgegeven Verder is er een Bijbelsch Leesboek van het N. T., dat tevens tot leesboek dient voor de meergevorderden; een Bijb. Leesboek van het O. T. is ter perse en zal nog dit jaar Posso kunnen bereiken. Bij het rekenen geeft de goeroe sommen op om uit het hoofd op te lossen of hij schrijft ze op het bord of dicteert ze, want rekenboeken hebben wij nog niet. Het teekenen gaat naar voorbeelden en liederen om te zingen zijn er reeds vrij veel, door de onderwijzers en ons zelf vervaardigd, op de ook hier bekende wijzen. Het geheele onderwijs geschiedt in het Bare'e. Op geen enkele school wordt het Maleisch onderwezen. Alleen de Mohammadaansche scholen te Mapane en te Todjo en de Minahassische school te Posso zijn Maleische scholen.

Het zingen is zeer populair. Op de meeste scholen zingen de kinderen reeds tweestemmig, vooral kanons zingen zij zeer gaarne. Op 1 October van het vorige jaar, toen ik te Koekoe een feest heb gegeven om mijn huis aldaar in te wijden, hebben de schoolkinderen van B. bajaoe, Koekoe, Tomasa en Panta een zangwedstrijd gehouden, die door een 500 Toradja'sche gasten werd bijgewoond. Te Posso, waar de school door Christ. kinderen en Moh. kinderen wordt bezocht, wordt ook

zangonderwijs gegeven; op de Moh. scholen te Mapane en Todjo niet. De Mohammadanen stellen ons zingen gelijk met hun reciteeren van den Koran, 't welk zooals U bekend is, overluid op zingenden toon wordt gedaan. Daar nu de Moh. schoolkinderen buiten de schooluren het Koran-reciet leeren, zoo wordt ons zingen als iets daarmee niet vereenigbaars beschouwd.

De Bijbelsche Geschiedenis wordt op alle scholen, ook op de Mohammadaansche, onderwezen. Op de Toradja'sche scholen is het een zeer vruchtbaar deel van het onderwijs. Ik heb mij daarvan nog in de laatste maanden van mijn verblijf te Kookoe kunnen overtuigen. Ik had de copie van het Bijb. Leesboek van het O. T. gereed, maar wilde die eerst nog aan het oordeel van de Toradja's zelf onderwerpen. Ik nam daartoe mijn intrek bij den goeroe van Panta en las mijne copie aan de twee verstgevorderde leerlingen der Panta'sche school, een meisje van ongeveer 13 en een jongen van 15 jaar voor. Dit moest des middags, na de schooluren gebeuren. De kinderen maakten met vrijmoedigheid hunne opmerkingen en ik heb ze bijna allemaal kunnen gebruiken. 't Waren gelukkig niet allemaal fouten die zij wraakten, maar zij wisten toch het verhaal meestal meer kleur bij te zetten, door de constructie van den zin te veranderen. Voor de Toradja's moet alles zooveel mogelijk in den vorm van gesprek worden gebracht, zij dramatiseeren de handeling door de gesprekken der handelende personen mede te deelen.

Valt er geen gesprek mede te deelen, doordat iemand vertelt wat hij alleen heeft gedaan, dan zal hij toch met tallooze interjecties de handeling schilderen, bijv. roef klom ik in den kokspalm, wip zat ik op den tak, ruk haalde ik de vruchten er af, pang liet ik ze vallen, plof plof vielen ze neer, roef kwamen de anderen aangeloopen om ze op te rapen, flang liet ik me weer naar be-

neden glijden, bom! daar stond ik weer op den grond. Voor al die geluiden en bewegingen heeft het Bare'e zijne uitroepwoorden en het zijn juist de schoolkinderen die ons leeren ons in het gebruik daarvan niet te vergissen. Zoo wordt bijv. de nachtelijke overval van Gideon en de zijnen op het leger der Midianieten door een Toradja'sch schoolkind met allerlei uitroepen verteld: hoe de Israëlieten z z z z zachtjes voortsluipen, hoe ze in ééns den oorlogskreet uitgillen, hunne fakkels aansteken, hunne kruiken tegen elkaar stukslaan, hunne zwaarden trekken, en tot den aanval overgaan. Om zoo iets weer te geven, moet men het zich eerst door de Toradja's laten voordoen.

Ook kon ik door het samenwerken met de schoolkinderen leeren hoever ik kon gaan met het vermelden der eigennamen in de Bijb. verhalen. Ik was daarmede nogal spaarzaam geweest, maar werd bij de voorlezing van mijn handschrift telkens onderbroken door vragen als: waarom zegt U niet dat de schoonzuster van Ruth Orpa heette, of: dat de man van Hanna Elkana heette, enz. Ik merkte dus, dat men liever wat meer eigennamen had opgenomen en gaf gaarne daaraan toe.

Het tweede deel van het Bijb. Leesboek O. T. heb ik met leerlingen van B. bajaoe gelezen en het succes daarbij was volstrekt niet minder.

Na de invoering van het direct Bestuur hebben onze scholen een prachtigen stoot gekregen. Ik moet hier met dankbaarheid vermelden den grooten steun dien we daarbij hebben ontvangen van Lt. Voskuil, den kommandant der expeditie-colonne, die tevens met het burgerlijk bestuur was belast. Zoodra de Toradja's bemerkten dat de kommandant ons steunde, zonden zij alle kinderen, slaven en vrijen, die maar in de termen vielen naar school. Al onze scholen tellen nu 30 à 40 leerlingen en alle onderwijzers hebben een hulponder-

wijzer gekregen. Deze laatsten recruteeren wij uit onze Minahassische jongens; zij wonen dan tevens bij den goeroe in en bewijzen hem en zijne vrouw huiselijke diensten. Blijkt het dat zij aanleg en lust hebben voor het onderwijs, dan worden zij later opgeleid te Tomohon of te Depok. Onder degenen die thans den cursus te Tomohon volgen is één Toradja, Pentjali, die reeds als kleine jongen door Br. Kruijt als kind is aangenomen en van wien het al spoedig bleek dat hij een zeer goeden aanleg tot leeren had.

En nu nog een woord over onze jaarlijksche bijeenkomsten met de onderwijzers, hunne gezinnen en de schoolkinderen. Van den aanvang af heeft Br. Kruijt aan zijne onderwijzers en hunne gezinnen den troost willen schenken om het Kerstfeest, dat het groote feest is in de Minahassa, met hem en de hunnen samen te vieren, daar er in hunne Toradja'sche omgeving voor de onderwijzers geen sprake kon zijn van Kerstfeestviering en zij zich dus in die dagen zeer vereenzaamd gevoelden. Daar de goeroe-families gewoonlijk een dag of 10 blijven, worden eenige dagen besteed aan het houden eener Conferentie, waarop dan worden behandeld: de vertaling van een hoofdstuk uit den Bijbel, de bespreking van schoolzaken, de behandeling van een onderwerp dat met het zendingswerk in verband staat, bijv. de toestand der vrouw onder de Toradja's, het wezen van het Tor. Heidendom, het gebruik der Tor. Letterkunde als leesstof voor de school, de opvoeding der kinderen onder de Tor. en dergelijke. Deze Conferenties hebben groot nut, want zij brengen de onderwijzers tot nadenken en onderzoeken en daarbij komt dikwijls heel wat aan het licht. Ook die goeroes, die er geen slag van hebben het onderwerp stelselmatig te behandelen, brengen toch steeds in hunne opstellen een aantal belangrijke bizonderheden aan, die zij hebben opgedaan

terwijl zij met de Toradja's over het onderwerp spraken.

Op den Zondag die in de Conferentie-dagen valt vieren wij te samen het H. Avondmaal.

In de laatste jaren brengen de onderwijzers ook hunne schoolkinderen mee en steeds komen ook in toenemend aantal, ouders en belangstellenden mede. Zij blijven echter maar een paar dagen, omdat wij, zoolang zij er zijn, ons geheel aan hen moeten wijden. Wij spelen en zingen met hen, doen wandelingen met hen en geven hun een deel van het werk over dat zulk eene feestviering medebrengt. Op den laatsten avond wordt de Kerstboom ontstoken, de Kerstgeschiedenis verteld, gezongen, gegeten en gedronken en aan elk der kinderen een geschenk uitgedeeld, naar gelang van hun gedrag en hunne vorderingen in het afgeloopen schooljaar. Deze Kerstfeestviering is reeds zeer populair.

Eenmaal hebben wij er ook de Moh. schoolkinderen bijgehad, maar dat doen wij niet meer. Die kinderen gedroegen zich zoo stug en onhebbelijk, hadden veel praatjes, wilden met niets mededoen en namen daarbij nog zulk een air aan tegenover de Tor. kinderen, dat ons de lust voorgoed is vergaan hen er bij te noodigen. Trouwens die schoolkinderen gevoelen niets voor ons of voor hunne onderwijzers. De Tor. kinderen daarentegen zijn zeer aan hunne goeroes en aan ons gehecht. Wij zijn iets voor hen, zij nemen veel van ons aan en houden rekening met ons. Wanneer het geslacht dat thans op school is, zal zijn groot geworden, dan zal daaruit ontstaan de kern der Christen-gemeente, menschen wier hart open is voor het Evangelie, wier ontwikkeling niet is gericht geworden op het aanleeren van schoolkunsten, maar op het zich bewust worden van wat het Evangelie hun wil brengen om hen waarlijk gelukkig te maken.

Ik heb gezegd.

Spaarbank „Minahassa."

Verslag over het Elfde Boekjaar, loopende van 1 Januari tot 31 December 1906.

Voor de eerste maal sedert de oprichting onzer Bank viel in het afgeloopen jaar geen toename van kapitaal te constateeren. Het aantal inleggers en hun tegoed, na bijgeschreven rente, bedroeg respectievelijk op:

Ultimo December	1906	1131	inleggers	met	*f* 228.054.58
„ „	1905	1023	„	„	„ 228.925.86
„ „	1s04	924	„	„	„ 205.223.64
„ „	1903	867	„	„	„ 181.481.23
„ „	1902	762	„	„	„ 144.689.08
„ „	1901	738	„	„	„ 129.794.35
„ „	1900	685	„	„	„ 106.526.85
„ „	1899	630	„	„	„ 73.467.84
„ „	1898	575	„	„	„ 58.404.35
„ „	1897	428	„	„	„ 37.625.68

Het kapitaal der inleggers op 31 December 1906, nl.		*f* 228.054.58
werd verkregen als volgt:		
Tegoed op 1 Januari 1906		*f* 228.925.86
Ingelegd in 1906	*f* 84.197.51	
Terugbetaald	„ 92.054.26	„ 7.856.75
		f 221.069.11
Rente te goed gedaan over 1906		„ 6.985.47
		f 228.054.58

De inleggers en hun tegoed excl. rente waren op Ulto. Decbr. 1905 en Ulto. Decbr. 1906 verdeeld als volgt:

Inleggers 1905		Inleggers 1906	Kapitaal 1905	Kapitaal 1906
628	Inlanders	731	*f* 59.201.81	*f* 51.336.50
162	Inl. Verg.	177	„ 51.472.78	„ 65.654.89
215	Europeanen	206	„ 105.938.22	„ 100.730.94
7	Europ. Verg.	7	„ 3.187.05	„ 2.696.85
10	Vr. Oosterl.	9	„ 3.524.43	„ 571.84
1	Verg. „	1	„ 75.39	„ 78.09
1023		1131	*f* 223.399.68	*f* 221.069.11

Het aantal inleggers gerangschikt naar het bedrag van hun inleg bedroeg op Ulto. December 1906

minder dan ƒ 100	ƒ 100 tot ƒ 500	ƒ 500 tot ƒ 1000	ƒ 1000 tot ƒ 1500	ƒ 1500 tot ƒ 2000	ƒ 2000 en hooger
768	239	67	24	19	14

te zamen 1131 inleggers, tegen

647	231	86	28	16	15

te zamen 1023 inleggers in 1905.

Het in 1906 ingelegde bedrag van ƒ 84.197.51 werd ontvangen als volgt:

Bij het Hoofdbureau te Menado	ƒ	64.420.25
„ den Hulpprediker „ Amoerang	„	2.965.28
„ „ „ „ Kumelembuaij	„	844.50
„ „ „ „ Langowan	„	363.88
„ „ „ „ Sonder	„	748.33
„ „ Zendeling Leeraar te Manganitoe	„	1.993.29
„ „ Hulpprediker te Maoembie	„	271.52
„ „ „ „ Ratahan	„	2.108.39
„ „ „ „ Tara-tara	„	78.54
„ „ „ „ Tondano	„	2.814.52
„ „ „ „ Tomohon	„	3.135.05
„ „ Controleur „ Tondano	„	2.009.36
„ „ Civielen Gezaghebber te Posso	„	2.432.10
„ „ Gedelegeerde te Gorontalo	„	12.50
	ƒ	84.197.51

BELEGGINGEN.

Het aan de debetzijde der Balans vermelde kapitaal van ƒ 238.421.66 was belegd als volgt:

Bij de Spaarbank Makassar	ƒ	2.624.40
„ „ „ Semarang	„	10.000.—
Beleeningen	„	9.360.—
Hypotheken	„	126.500.—
Bij de Spaarbank Soerabaia	„	1.919.30
„ „ „ Padang	„	4.122.75
Venduaccepten	„	2.002.05
Inventaris	„	300.—
Transporteere . .	ƒ	156.828.50

Transport . .	*f* 156.828.50
Kas	„ 6.805.30
Verschenen Intrest	„ 1.896.29
Effecten	„ 72.301.25
Twentsche Bankvereeniging	„ 590.32
.	*f* 238.421.66

De gegeven Hypotheken, 42 in aantal, en de gesloten beleeningen met effecten als onderpand, beantwoorden ten volle aan de eischen eener soliede geldbelegging.

Ons effectenbezit *f* 72301.25, bestaande uit 4% obligaties, is in bewaring bij de Twentsche Bankvereeniging. Voor de waardeberekening werd de koersnoteering van Amsterdam op 31 Decbr. 1906 genomen en daar deze lager was dan op 31 Decbr. van het jaar te voren, werd het koersverschil ad: *f* 589.55 afgeschreven van Effectenreservefonds.

STAAT VAN EFFECTEN:

f 1000	Holl. Spoor	102⅝ %	*f*	1.026.25
„ 13000	Amsterdam 1901	102½ „	„	13.325.—
„ 15000	„ 1904	102½ „	„	15.375.—
„ 4000	Deli Spoor	100½ „	„	4.020.—
„ 4000	Staatspoor 1903	102 „	„	4.080.—
„ 12000	Ned. Ind. Spoor	101⅛ „	„	12.135.—
„ 6000	Java Chjna Japanlijn	101 „	„	6.060.—
„ 1000	Kon. Paketvaart Mij.	102¾ „	„	1.027.50
„ 6000	Handelsverg. Amst. '85	100⅞ „	„	5.052.50
„ 3000	Amst. Volksbank	100 „	„	3.000.—
„ 2000	Ned. Ind. Hand. Bank	100 „	„	2.000.—
„ 4200	Deutsch Niederl. T. G.	100 „	„	4.200.—
			f	72.301.25

Verschenen Intrest *f* 1.896.29. Dit bedrag vertegenwoordigt de nog te ontvangen rente van de Spaarbanken te Makassar, Soerabaia, Semarang en Padang en van de Effectencoupons na 31 Dec. 1906 betaalbaar.

De Creditzijde van de Balans is te specificeeren als volgt:

Diverse Inleggers. Hun tegoed bedroeg op Ulto.

December 1906	*f*	221.069.11
Aan rente over 1906 werden bijgeschreven	„	6.985.47
totaal tegoed	*f*	228.054.58
Effecten Reservefonds bedroeg op Ulto. December 1905	*f*	954.69
Afgeschreven moest worden Koersverschil op effecten	„	589.55
Zoodat daarop blijft staan	*f*	365.14

WINST- EN VERLIESREKENING.

Aan rente werd ontvangen			*f*	9.087.16
Nog te ontvangen rente			„	1.896.29
			f	10.98345
Af onkostenrekening	*f*	2.182.57		
Afschrijving o/Inventaris	„	54.—	„	2.23657
Af 20 % a. h. Reservefonds volgens art. 33 der statuten			„	1.749.37
			f	6.997.51
Saldo van 1905 bedroeg			„	61.41
Blijft te verdeelen			*f*	7.058.92
Hiervan kan worden uitgekeerd:				
3.6 % voor bedragen tot *f* 1000.	*f*	5.862.67		
3.2 % „ „ van 1000 tot *f* 2000	„	939.31		
2.8 % „ „ „ 2000 „ „ 4000	„	183.49	„	6.985.47
Zoodat als saldo per Balans overgaat			*f*	73.45

DIRECTIE.

Onze Bank was buiten de hoofdplaats Menadc door 17 gedelegeerden in deze Residentie vertegenwoordigd, terwijl het plan bestaat ook de heeren Zendeling Leeraren te Liroeng en Taboekan uit te noodigen voor onze Bank in het belang der inlanders werkzaam te zijn.

De Heer D. H. de Vries te Amsterdam bleef het beheer voeren over onze, bij de Twentsche Bankvereeniging berustende, effecten.

Inplaats van den heer S. J. M. van Geuns. die in Juli jl. repatrieerde werd als voorzitter gekozen de heer F. Dillenius. Een woord van welgemeenden dank aan den heer van Geuns, vinde hier zijne plaats.

Ook aan heeren gedelegeerden betuigen wij onzen dank voor hunne ijverige medewerking.

Het bestuur is thans samengesteld als volgt:

F. DILLENIUS, *Voorzitter.*
Ds. E. F. K. STELLER, *Vice-Voorzitter.*
W. F. BURLAGE,
J. C. W. F. DITMARSCH,
F. KEUCHENIUS,
A. C. KOOPMANS,
H. G. VAN OS VAN DELDEN,
H. F. STEFFENS,
} *Directieleden.*
O. M. PIRSCH, *Secr. Penningmeester.*

SPAARBANK „MINAHASSA".

Balans op 31 December 1906.

DEBET.		CREDIT.	
Aan Spaarbank Makassar	*f* 2.624.40	Per Effecten Reservefonds	*f* 365.14
« « Semarang	« 10.000.—	« Reservefonds	« 9.928.49
« Beleening Rekening	« 9.360.—	« Winst- en Verlies Rekening	« 73.45
« Hypotheek Rekening	« 126.500,—	« Diverse Inleggers	« 228.054.58
» Spaarbank Soerabaia	« 1.919.30		
« « Padang	« 4.122.75		
« Venduaccepten Rekening	« 2.002.05		
« Inventaris	« 300.—		
« Kas	« 6.805.30		
« Verschenen Intrest	« 1.896.29		
« Effecten Rekoning	« 72.301.25		
« Twentsche Bank. Verg.	« 590.32		
	f 238.421.66		*f* 238.421.66

Winst- en Verliesrekening over 1906.

Aan Onkosten		*f* 2.182.57	Per Saldo V/R.	*f* 61.41
« Inventaris, afschrijving		» 54.—	« Rente Rekening	« 10.983.45
« Reservefonds				
gekweekte rente in 1906	*f* 10.983.45			
afschrijvingen zie boven	« 2.236.57			
20 % van	*f* 8.746.88	1.749.37		
« Diverse Inleggers				
3⁶/₁₀% van *f* 162.852.—	« 5.862.67			
3²/₁₀% « « 29.353.44	« 939.31			
2⁸/₁₀% « 6.550.25	« 183.49			
		« 6.985.57		
« Saldo N/R		« 73.45		
		f 11.044.86		*f* 11.044.86

Door ons onderzocht en vastgesteld.
Menado, 10 Mei 1907.

Gezien:
F. DILLENIUS, *Voorzitter*
Ds. E. F. K. STELLER, *Vice Voorzitter.*
W. F. BURLAGE.

Voor de opmaking:
De Secr. Penningmeester
O. M. PIRSCH.